

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA
CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 66230

CALL No. 954.54 / Bur / Cha

D.G.A. 79

MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS
SERIES No. 38

توزک والا جاہی

TUZUK-E-WĀLĀJĀHI *(in Persian)*

(WITH NOTES)

by
Burhan Khan Handi

66830

EDITED BY

T. CHANDRASEKHARAN, M.A., L.T.,
Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

AND

THE STAFF OF THE LIBRARY

(under the orders of the Government of Madras.)

954.54

Bur / Cha

PRINTED BY THE SUPERINTENDENT
GOVERNMENT PRESS
MADRAS

1957

Hist. South India
Kannatak

INTRODUCTION.

The present edition of Tawzak-e-walajahi, an important source of the history of South India in general and the Carnatic in particular, is based on the single Persian manuscript available in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, under D. No. 304.

The author of this work Munshi Burhan Khan Handi, son of Syed Hasan, was born in Tiruchinapalli, where his ancestors coming from Bijapoor had settled down. It is presumed that the word "Handi" may be his family name or that of the place of his nativity. The correct date of birth of the author is not known.

He had his early education in Arabic and Persian under the learned Moulvi Ghulam Husain Jawdat, a resident of Tiruchinapalli. Jawdat was a poet of considerable merit and was known as Shahar ustad. After completing his education he was appointed a munshi in the Nawait family and discharged his duties very sincerely, efficiently and ably. His industry and extraordinary ability soon made him popular with the result that Nawab Husam-al-Mulk Abdullah Khan Bahadur, the fourth son of Nawab Muhammed Ali Walajah appointed him to write the history of his house in Persian.

Shaikh Muhmmmed Wasif Madrasi in his book *حديقة المرام في تذكرة علماء الاعلام* (Hadiqat-al-Maram-fi-Tadhkirat-e-ulama'-al-A'lam) says that Burhan Khan was an erudite scholar in Persian and Arabic and he was a munshi to Nawab Husam-al-Mulk Abdulla Khan Bahadur. For the information of the readers a quotation from the above book is given below:—

كان شيخنا كبيراً صاحب الفضيلة في علم الفارسية وكان يعرف
لسان العربي أيضاً وكان استاذ عصره فيها وكان منشي عند أبي مطهر
علي خان *

In course of time Burhan Khan was brought to Madras from Tiruchinapalli by Nawab Husam-al-Mulk Bahadur. Burhan died in Madras on 27th Jumadah 1240 A. H. (1824 A. D.) and according to Dr. Etche on 1238 A.H. (1822 A.D.).

Burhan was a good prose-writer (انشاپرداز) as well as a poet. In prose he followed the style of Mirza Baidil. He has written several works in prose and poetry. In prose N'arah-e-Hydari, Insha-e-Burhani and Tawzak-e-walajahi are very famous. At present only the book Tawzak-e-walajahi is available, the other works are not found anywhere. The name of a mathnavi Tootinamah is also mentioned by some authors but it is not traceable.

66230
अवधि संख्या..... दिनांक 11.8.80
निर्देश संख्या 954-54/Bur/Cha
नई दिल्ली

केन्द्रीय पुरातत्व पुस्तकालय

पुस्तक संख्या 11.8.80
दिनांक 11.8.80
नई दिल्ली

compiling the versified history named Anwar namah. The first daftar records the early history of the family of Muhammed Ali Walajah along with the nizamat of Anwar-al-din Khan Bahadur up to the capture of Pondicherry.

At first Burhan wanted to narrate the events following the conquest of Pondicherry in the second volume of Tawzak-e-walajahi, but at the end of the first daftar there is a (خاتمہ) conclusion by which it is understood that the second daftar was not taken up. An extract from the khalatima is given below :—

القصہ سمند تیز رفتار قلم بقطع عرصہ ہائے سنگلاخ تا این
جا فرسودہ سم تگوری گردید و فارس طبع راقم بغیاس بقیہ راہ
دراز مقام خاتمہ کتاب کہ انتہای دو منزل مناسب آسودگی او آندیشید
انشاء اللہ المستعان بفرست چندے ہمیں اسپ است و ہمیں میدان
و ہمیں گوے است و ہمیں چوگان بالفعل از طے کردیدن این قدر
مسافت بعید کہ نظر بر آفات و عوارضات راہ مفت پامردی این
آبلہ پا است بقول کسی —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و محن

آفریں باد بریں ہمت مردانہ من

دوکانہ مسجدہ شکر رب العفیظ بجا آرد و باین تعب سفر بفحوای
ایںکے دعای دلریشاں اثر قربت اجابت را مزارار است حسب
بالتجائے ترقی عمر و دوام نواب مستطاب یعنی بانی این کتاب
باین تضرع بلند می سازد *

In the above quotation the author has given an idea that if opportunity arises, he will write the second daftar also. But it is not known whether this second daftar was completed.

The author of Sawanihat-e-Mumtaz writes that during the time of Nawab Umdatul-Umara, Nawab Husam-al-Mulk Bahadur had collected facts about Nawab Umdatul-Umara and Nawab Muhammed Ali Walajah, got them corrected by Munshi Burhan Khan Handi and named this work as Tawzak-e-walajahi. A quotation from the work is given below:—

در زمان نواب عمدة الامرا بہادر جناب حسام الملک بہادر
برائے یادگار زمانہ احوال دوام و ریاست والاجاہی بہ تفصیل
مہلات و ازدواج و اولاد وغیرہ اول و دویم قلمبند کردہ از منشی
محمد برہان خاں ہانڈی ترتیب نشیب و فراز عبارت بانشا آراہی
درست کثانیدہ مسہبی بہ ترک والاجاہی نمودند آن کتاب بعد

Positively a few quotations from the poems of Burhan are recorded by some biographers. The following verses are selected from his work :—

فرد عزت عالی نژاد در پستی
دریست قطره که رفت از سحاب در ته آب
تپ دل در هوایش شعله جوش است
تمنا هر نفس مهش خروش است
ز درد عشق رو بر جاکه داغیست
کدورت خانه جان را چراغیست
برای بصد هزار پریشانی زمان
از دامن تو دور نشد گر غبار شد

Moreover many verses by Burhan are given in Tawzak-e-walajahi at the end of which there is an eulogy to Nawab Husam-al-Mulk Abdullah Khan Bahadur composed in most elegant style.

In the introduction to the Tawzak-e-walajahi it is revealed that Burhan began this work in the year 1195 A.H. (1781 A.D.) at the instance of Nawab Husam-al-Mulk Abdulla Khan Bahadur. The Nawab collected important records of the State by the order of Nawab Muhammed Ali Walajah and supplied them to Munshi Burhan Khan. The first volume of this work was completed in 1198 A.H. According to Dr. Ette it was completed in 1200 A.H. (1786 A.D.).

A quotation from the (مقدمه) muqaddamah of the work is given below:—

باوجودیکه زمانه نامددگار مقتضی سربراهی این امر گران
نمود نظر بالتفات لا انتهایش تا زمانه دراز که سوائے ایام تعطیل
عارضی مدت شغلش تا این مقام بس (۳) سال محسوب است
باجتماع حواس منتشره گرانباری نقدیمش برسر جان ناتوان کشیدم
و بآبداری عباراتش آب نظر و بتآبداری استعاراتش تاب جگر
صرف گردانیدم *

The first volume contains a (مقدمه) muqaddamah and (دفتر اول) first daftar. In the muqaddamah there is an account of Meer Ismail Khan Abjadi, the poet laureate of the Carnatic, and the reason for his

توزک والاجاہی کا یہ نسخہ جو اس وقت پیش نظر ہے
ملک کرناٹک کی ایک مبسوط تاریخ ہے۔ اس کے مصنف کا
نام برہان خان ہانڈی ولد سید حسن ہانڈی ہے۔ ممکن ہے کہ
ہانڈی مولف کا خاندانی لقب ہو یا کسی خاص مقام کی طرف
منسوب ہو *

برہان خان کے آبا و اجداد اصل میں بیجاپور کے رہنے
والے تھے مگر ان کی پیدائش نتھرنگر (ترچناپلی) میں ہوئی
ان کی تاریخ پیدائش کا کچھ پتہ نہیں چلتا۔ برہان خان نے
نتھرنگر میں مولوی غلام حسین جودت نائٹی سے عربی اور فارسی
کی درسی کتابیں پڑھیں۔ جودت اس زمانے کے معروف شاعر
تھے اور شہر استاد کے لقب سے مشہور تھے۔ برہان نے شعر و
سخن اور انشاء میں انہیں سے اصلاح لی۔ جب تعلیم سے فارغ
ہوئے تو اہل نواہت کے یہاں منشی گری اختیار کی اور اس
خدمت کو نہایت حسن و خوبی کے ساتھ انجام دیا *

جب برہان خان کے علم و کمال کا شہرہ ہوا تو محمد علی
والاجاہ کے چوتھے فرزند حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ
خان بہادر نے انہیں اپنے ہاں ملازم رکھ لیا۔ چنانچہ شیخ محمد
واصف مدرسی اپنے رسالہ ”حقیقۃ المرام فی تذکرۃ علماء الاعلام“
میں ان کے متعلق لکھتے ہیں ”کان شیخا کبیرا صاحب الفضیلۃ
فی علم الفارسیۃ وکان یعرف لسان العربی ایضا وکان استاذ عصرہ
فیہا وکان منشی عندابی مطہر علی خان“ یہاں مطہر علی خان
کے والد سے مراد حسام الملک بہادر ہیں۔ حسام الملک انہیں اپنے
ہمراہ ترچناپلی سے مدراس لے آئے اور وہ پھر یہیں مقیم ہو گئے۔
آخر ۲۷ جمادی الثانی سنہ ۱۲۴۰ ہجری مطابق ۱۸۲۴ء کو
(۱)
انتقال کیا *

(۱) صاحب تذکرۃ گلزار اعظم فی برہان خان کا سنہ وفات سنہ ۱۲۳۸ ہجری لکھا ہے *

رحلت نواب عہدۃ الامرا بہادر باتمام رسید اگر در حین نواب
 صاحب معلی تیار می شد البتہ بصلہ معقول سرفراز می گردید
 اما جذاب حضرت حسام الملک بہادر را امید صلہ این بر ایام
 فراغت خود داشتہ احباب اورا پرورش می فرمودند *

From the above extract it is surmised that the second daftar also might have been prepared, but there was no opportunity to publish it. It is most likely that a copy of this volume may be available in the family of Nawab Husam-al-Mulk Bahadur.

For editing this book two manuscripts were consulted. One of these two belongs to the Muslim Library, Walajah Road, Madras. It contains 794 pages, each page bearing twelve lines. The size of this manuscript is big, letters are in a sufficiently bold type representing a good style of calligraphy. It is said to have been written in 1232 A.H. during the lifetime of the author. In the margin of this book the poetic version of Meer Ismail Khan Abjadi and prose version of Burhan Khan Handi may be observed.

The second manuscript is available in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. It contains 532 pages with 15 lines in a page and the size is medium. All the folios are worm eaten and some of them are badly injured. Though there are no dates in this manuscripts, yet from the mode of writing and the condition of the paper it can be inferred that this is an old copy and it might have been written during the time of the author. These two manuscripts were compared carefully and no variations could be detected in them.

Some well-known works as for instance (1) Ma'thir-al-Umara, by Samsam-al-Dawla Shahid, (2) The English translation of Tawzak-e-Walajahi, by Dr. Muhammed Husain Nainar and (3) Europe men Dakhni Makhtootat by Nasiruddin Hashimi have been consulted for preparing the marginal notes so that it may be useful to the public in general and research students in particular. Moreover a genealogy of the Walajah family is also given in the end.

In editing this work, my thanks are due to Syed Hamza Husain omari, Munshi-e-Fazil, who is solely responsible for preparing the press copy and correcting the proof and writing the foot-notes and introduction both in English and Urdu after referring to various journals and books of literary importance, which is indeed a task of great industry and patience.

T. CHANDRASEKHARAN,
Curator,

GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS
 LIBRARY, MADRAS.

7th December 1955.

رہ کئے تھے۔ اس کے علاوہ انور نامہ میں صرف سنہ ۱۱۷۴ ہجری تک کے واقعات بیان کئے گئے تھے۔ حسام الملک بہادر نے نواب محمد علی کے اشارے سے حکومت کے روزنامے فراہم کئے اور برہان خاں ہانڈی سے نثر میں تاریخ مرتب کرنے کی فرمائش کی۔ چنانچہ انہوں نے تین سال کی مسلسل محنت کے بعد توڑک والا جاہی کی پہلی جلد لکھی چنانچہ وہ خود کہتے ہیں۔

”باوجودیکہ زمانہ نامدگار مقتضی سربراہی میں امر گراں نبود نظر بالتفات لانتہائش تا زمانہ دراز کہ سوائے ایام تعطیل عارضی مدت شغلش تا میں مقام سہ (۳) سال کامل محسوب است باجماع حواس مذشرہ گرانباری تقدیمش بر سر جان ناتوان کشیدم و بآبداری عباراتش آب نظر و بقاداری استعاراتش تاب جگر صرف گردانیدم“ *

اس پہلی جلد میں ایک مقدمہ اور دفتر اول ہے۔ مقدمہ میں میر اسماعیل خاں ابجدی ملک الشعراء کرناٹک کے حالات اور ان کی منظوم تاریخ انور نامہ کی سبب تالیف کا ذکر ہے۔ دفتر اول میں نواب محمد علی والاجاہ کے خاندان کی ابتدائی تاریخ کے ساتھ ساتھ نواب انورالدین خاں بہادر اور نواب محمد علی والاجاہ کے دور اول کی نظامت یعنی پہلجری کی فتح تک کے حالات بیان کئے گئے ہیں۔ ابتدا میں مصنف کا ارادہ تھا کہ اس کا دوسرا دفتر ان واقعات پر مشتمل ہو جو پہلجری کی فتح کے بعد پیش آئے۔ مگر دفتر اول کے اختتام پر جو خاتمہ لکھا گیا ہے اس سے اندازہ ہوتا ہے کہ کتاب صرف اسی پر ختم ہوگئی چنانچہ وہ لکھتا ہے۔

”القصہ سمند تیز رفتار قلم بقطع عرصہ ہائے سنگ لاخ تا میں جا نرسودہ سم تباری گردید و فارس طبع راقم بقیاس بقیہ راہ دراز مقام خاتمہ کتاب کہ انتہائے دو منزل دو دفتر مقرر بود در ہمیں یک منزل مناسب آسودگی اندیشید انشاء اللہ المستعان بغرست چندے ہمیں اسپ است و ہمیں میدان و ہمیں گوے

برہان خاں بہترین انشاپرداز اور اچھے شاعر تھے۔
 انشاپردازی میں وہ مرزا بیدل کے پیرو تھے۔ انہوں نے نظم و نثر
 میں کئی کتابیں لکھی ہیں۔ نثر میں ”نعرۂ حیدری“ ”انشائے برہانی“
 ”منشآت بے نظیر“ ”اور توزک والاجاہی“ مشہور ہیں۔ مگر آخری
 کتاب کے سوا ان کی دوسری کتابیں نایاب ہیں۔ طوطی نامے کے
 نام سے ایک مثنوی کا نام ملتا ہے مگر یہ کتاب بھی نایاب
 ہے البتہ ان کے کچھ اشعار بطور نمونہ کے تذکروں میں منقول
 ہیں جن کو یہاں پیش کیا جاتا ہے۔

فرود عزت عالی نژاد در پستی
 در یست قطره کہ رفت از سحاب در تہ آب
 تپ دل در ہوایش شعلہ جوش است
 تمنا ہر نفس محشر خروش است
 ز درد عشق رو ہرجا کہ داغے است
 کدورت خانہ جاں را چراغے است
 برہاں بصد ہزار پریشانی زماں
 از دامن تو دور نشد گر غبار شد

ان اشعار کے علاوہ توزک والاجاہی میں بھی جابجا برہان
 کے برجستہ اشعار ملتے ہیں۔ کتاب کے آخر میں انہوں نے نواب
 عبداللہ خاں حسام الملک بہادر کی تعریف میں ایک نظم اور
 مذاجات نہایت فصیح و بلیغ انداز میں لکھی ہے *

توزک والاجاہی کے مقدمہ سے معلوم ہوتا ہے کہ برہان خاں نے
 یہ تصنیف سنہ ۱۱۹۸ ہجری مطابق سنہ ۱۷۸۱ء میں نواب
 حسام الملک بہادر کے اشارے سے شروع کی تھی۔ کرناٹک کی
 تاریخ کے متعلق ان کے سامنے ابجدی کا لکھا ہوا انور نامہ موجود
 تھا لیکن نظم کے میدان کی تنگی کی وجہ سے اس میں واقعات
 کا تسلسل قائم نہیں رہ سکا۔ بہت سے اہم واقعات بیان ہونے سے

اس کتاب کو ایڈٹ کرنے میں دو قلمی نسخوں سے مدد لی گئی ہے۔ پہلا نسخہ کتب خانہ اہل اسلام والاجاہ روڈ مدراس کا ہے جو سنہ ۱۲۳۲ ہجری کا لکھا ہوا ہے اور یہ مصنف کے زمانے کا لکھا ہوا نسخہ ہے۔ اس نسخے کی تقطیع بہت بڑی ہے قلم جلی اور خط خوشنما ہے۔ اس کے کل صفحات ۷۹۴ ہیں اور ہر صفحہ میں ۱۲ سطریں ہیں۔ اس کے حاشیہ پر ابجدی کی منظوم تاریخ ہے *

دوسرا نسخہ گورنمنٹ اورینٹل لائبریری مدراس کا ہے جس کی تقطیع درمیانی ہے اس کے کل صفحات ۵۳۲ ہیں اور ہر صفحہ میں ۱۵ سطریں ہیں۔ اوراق کرم خوردہ اور بعض بالکل بوسیدہ ہو چکے ہیں۔ اس میں سنہ تحریر کا کہیں ذکر نہیں تاہم کاغذ اور خط کو دیکھتے ہوئے یہ اندازہ ہوتا ہے کہ یہ بھی پہلے نسخہ کے لگ بھگ قدیم نسخہ ہے۔ میں نے ان دونوں نسخوں کا لفظ بلفظ مقابلہ کیا لیکن ان میں کوئی زیادہ فرق معلوم نہیں ہوتا * میں نے مائٹرامرا، مولفہ مصمام الدولہ شہید، ترجمہ انگریزی توزک والاجاہی، از ڈاکٹر محمد حسین نینار، یورپ میں دکھنی مخطوطات، از نصیرالدین ہاشمی، کی مدد سے جابجا اس کتاب پر مفید حواشی دئے ہیں تاکہ قارئین اور خصوصاً ریسرچ کرنے والے طلبا ان سے فائدہ اٹھائیں *

میں نے حتی الامکان غلطیوں کی اصلاح کی کوشش کی ہے تاہم بمصداق ”الانسان مرکب من الخطاء والنسيان“ اگر کہیں طباعت کی غلطیاں پائی جائیں تو قارئین سے امید ہے کہ وہ ان کی اصلاح فرمائیں گے۔ اس کے علاوہ کتاب کے آخر میں خاندان والاجاہی کا شجرہ بھی دیا گیا ہے *

سید حمزہ حسین عمری *

T. CHANDRASEKHARAN,

Curator.

GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS

LIBRARY, MADRAS,

7th December 1955.

است و ہمیں جوگان بالفعل از طے گردیدن این قدر مسامت بعید
کہ نظر بر آفات و عوارضات راہ مفت پامردی این آبلہ یا است
بقول کسی —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و مہن
آفریں باد بریں بہمت مردانہ من

دوگانہ مسجدہ شکر رب الحفیظ بجا می آرد و باین تعب سفر بفحوای
ایذکہ دعای داریشان اثر قربت اجابت را سزاوار است دست
بالتجای ترقی عہد دولت نواب مستطاب یعنی بانی این کتاب باین
تضرع بلند می سازد *

اس مذکورہ بالا اقتباس میں مصنف نے یہ خیال بھی ظاہر
کیا ہے کہ اگر اس کو موقع ملا تو وہ دوسرا دفتر بھی تیار
کرے گا اب یہ نہیں معلوم کہ یہ دوسرا دفتر تیار ہوا یا نہیں البتہ
سوانحات ممتاز کے مصنف نے یہ لکھا ہے کہ حسام الملک بہادر
نے نواب عمدۃ الامرا بہادر کے زمانے میں نواب محمد علی والاجہ
اور نواب عمدۃ الامرا کے حالات مرتب کئے تھے اور منشی برہان
خان ہانڈی سے اس کی عبارت کی اصلاح کروائی تھی اور اس کا
نام توزک والاجاہی رکھا تھا۔ چنانچہ اس کتاب کی اصل
عبارت حسب ذیل ہے —

”در زمان حضرت نواب عمدۃ الامرا بہادر جناب حسام الملک
بہادر برائے یادگار زمانہ احوال دولت و ریاست والاجاہی بتفصیل
محللات و ازدواج و اولاد وغیرہ اول و دوم قلم بند کردہ از منشی
محمد برہان خان ہانڈی ترتیب و نشیب و فراز عبارت بانشا آرائی
درست کنائیدہ مسمی بتوزک والاجاہی نمودند آن کتاب بعد
رحلت نواب عمدۃ الامرا بہادر با تمام رسید اگر درحین نواب
صاحب معلی تیار می شد البتہ بصلہ معقول سرفراز می گردید
اما جناب حضرت حسام الملک بہادر امید صلہ این برایام
فراغت خود داشتہ باحبیب او را پرورش فرمودند *“

اس عبارت سے یہ شبہ ہوتا ہے کہ دفتر دوم بھی شاید تیار ہو چکا
تھا لیکن اس کی اشاعت کی نوبت نہیں آئی۔ بہت ممکن ہے کہ
حسام الملک کے خاندان میں اس کا کوئی نسخہ موجود ہو *۔

- 37 بیان عفت مزاج و طہارت رواج نواب موصوف *
- 38 بیان تصفیہ بطون نواب موصوف بعد شہادتش *
- 39 بیان حفظ مراتب و رعایت نواب موصوف *
- 40 بیان صلہ رحمی و اقربا پروری و لطافت بیان و نزاکت لسان نواب موصوف *
- 40 بیان دلائل بر ثبوت سیادت نواب موصوف *
- 41 دستور العمل اوقات والايش *
- 42 تفصیل پسران و دختران نواب موصوف *
- 44 داستان در بیان روانہ شدن نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگی بحضور محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ حسب الصدور فرمان عالی شان و بموجب ایماے والد نامدارش در رویا *
- 45 شرح فرمان عالیشان حضرت ضل اللہ محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ متضمن طلب بنام نامی نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگی *
- 46 بیان حصول خطاب خانی از حضور سلطانی *
- 47 بیان مامور شدن بر خدمت پیشکاری داروغگی دیوان خانہ پادشاهی *
- 47 بیان مخاطب گردیدن بخطاب والد نامدار خود و سرفرازی یافتن از پیشگاہ خسروی *
- 49 داستان مامور شدن باصلاح امور مملکت دکھن بہ ہمراہی وزیر المملکت وکیل السلطنت نواب آصف جاہ نظام الملک نظام الدولہ جی قلیچ خان بہادر فتح جنگ از حضور محمد شاہ پادشاہ و رسیدن بدیار

* مضمون *

* مضمون *

- 23 بیان کم گوئی نواب حاجی محمد انورالدین خان بہادر *
- 24 بیان عفو دوست بودن و ستر عیوب مردم نمودن نواب موصوف *
- ” بیان راست گوئی نواب موصوف *
- 25 بیان وفای عہد و عذر پذیری او *
- 26 بیان فصاحت زبان و طلاقت لسان او *
- ” بیان اختصاص یافتن او بدرجہ اعلیٰ عہارت از پیشگاہ شاہ جہاں پادشاہ *
- 28 داستان روانہ شدن نواب حاجی محمد انورالدین خان بہادر بہ زیارت حرمین شریفین و استحصا ل سند فراشی آن ہر دو مقام با احترام بہ مہر و دستخط سلطان روم و مراجعت نمودن بہ ملک ہندوستان و حصول ملازمت محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ و سرفراز شدن بافزایش منصب و خطاب بہادری بوضوح کفایت و دیانت و رسیدن ہمراہ رکاب شاہی بدکنہ و خرامیدن بروضہ عدن *
- 31 بیان مقدمات ولادت با سعادت نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انورالدین خان بہادر شہامت جنگ *
- ” بیان خواب دیدن نواب موصوف و بشارت یافتن از تعبیرش بتولد فرزند ارجمند *
- 32 بیان بشارت یافتن والدہ شریفہ نواب موصوف از ہاتف غیب بتولد فرزند گرامی قدر با فروزہی *
- ” بیان خواب جدہ مادری نواب موصوف بتولد او *
- 33 داستان در بیان احوال با اقبال و فرہنگ نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انورالدین خان شہامت جنگ *
- 34 در بیان تصفیہ قلب و خرق عادات نواب مہدوح *

- 68 بیان کیفیت احداث بلده آرکات اوجہ تسمیہ آرکات *
- 69 بیان کیفیت ناظران ما سلف صوبہ دارالنور محمد پور
عرف آرکات متعلق کرنائٹک پایاں گھاٹ *
- 70 بیان جود و نوال او *
- 71 بیان نظامت داؤد خان در صوبہ آرکات *
- 72 بیان نظامت نواب سعادت اللہ خان *
- 76 بیان نظامت علی دوست خان برادر خورد باقر علی
خان پسر دویم غلام علی خان قلعدار ویلور برادر زاده
نواب سعادت اللہ خان *
- 79 بیان نظامت و شہادت نواب صفر علی خان شہید
پسر نواب علی دوست خان شہید رحمۃ اللہ علیہما *
- 84 بیان متمکن شدن غلام مرتضیٰ خان بر مسند نظامت
آرکات و باز مفرور شدنش از فساد طہران و تعطیل نظامت
چندے از عدم تعیین ناظمے دران زمان *
- 84 بیان مجملے از احوال فرقہ طہران و کیفیت تبدیل
لقب شان *
- 85 بیان رسیدن نواب آصف جاہ در پایاں گھاٹ و مامور
فرمودن خواجہ عبداللہ خان را بر نظامت آرکات
و گرفتن قلعه ترچناہلی از دست مرار راؤ *
- 86 بیان نظامت خواجہ عبداللہ خان *
- 88 داستان حقیقت تاجران فرنگت ساکن ضلع آرکات
و کیفیت بد و روانی جہاز در عمان و نزول آنها بر سواحل
ہندوستان *
- 91 بیان قوم پرتگیش *
- 92 بیان شہدے از حال سعادت اشتہال سید بدرالدین شہید
قدس سرہ *

- دکهن و مامور شدن بر نظامت سیکاکول و راج بندر
و محله پتن بلاد پرشور و فتن *
- 51 داستان مصاف نواب موصوف یعنی نواب سراج الدوله
محمد جان جهان انورالدین خان بهادر شهبست
جنگ با نورالدین نام ولد حاجی حسین سرکرده
تعلقه راج بندر و بضبط آمدن سواد صدر *
- 53 بیان صدور فرمان عالی شان از حضور محمد شاه
پادشاه متضمن تحسین و تفویض نظامت صوبه
فرخنده بنیاد حیدرآباد در جلدوی فتح نمایان
تعلقه راج بندر بنام نواب موصوف *
- " شرح فرمانی شاهی *
- 54 داستان نظامت نواب سراج الدوله در صوبه فرخنده
بنیاد حیدرآباد *
- 55 بیان قصاص زوجه ساهو بحکم نواب موصوف *
- 56 داستان مصاف نواب موصوف با بابونایت سردار سرهت
علاقه دار ریاست پونه و شکست یافتن او *
- 58 داستان ریزش پنڈت پردان پیشوا باسمه لک سوار بر
ممالک دکهن و معاودت نواب آصف جاه از کرناٹک
پایان گهاٹ و محصور شدن در فوج سرهت و اعانت
نمودن نواب سراج الدوله بهادر و واسطه صلح گردیدن
در میان هر دو فوج محاصر و محصور *
- 61 داستان مامور شدن نواب سراج الدوله بهادر بر نظامت
صوبه آرکات متعلق کرناٹک پایان گهاٹ و رسیدن
او دران سر زمین بحکم رب العالمین *
- 67 داستان احداث بلده آرکات متعلق کرناٹک پایان گهاٹ
و کیفیت حکام سلف آن ملک و تجارت فرنگ ساکن
آن سواد *

* مرقوم *

* مضمون *

- 118 دایستان مصافی نواب سراج الدوله محمد خان جهان
انورالدین خان بهادر شہامت جنگ با بابونایک
سردار مرہٹہ بدفعہ ثانی *
- 120 دایستان بغاوت فراسیس و متصرف شدنش بر بندر
چیناپٹن متعلقہ کولپنی انگریز و مامور شدن محمد
محفوظ خان بہادر باستخلاص بندر مذکور و انتشار
فوجش از شبخون کردن فرقہ فراسیس *
- 122 دایستان مامور شدن حضرت اعلیٰ بہ تذبذب فراسیس
پردغا و اعانت انگریز با وفا بحکم سراج الدولہ محمد
خان جهان انورالدین خان بہادر شہامت جنگ *
- 123 دایستان مامور گردیدن و روانہ شدن حضرت اعلیٰ از
حضور پدر بزرگوار بحفاظت و استخلاص بندر دیوانام
پٹن و شکست دادن بفراسیس و روانیدن چیناپٹن
از موسی دبلکس و سپردن آن بانگریز *
- 125 عرضداشت موسی دبلکس (ڈیولے) *
- ” فرمان حضرت اعلیٰ در جوابش *
- 131 دایستان تقسیم فرمودن نواب سراج الدولہ بہادر ملک
کرناتک پایاں گھاٹ بر فرزندان عالی درجات و
ولی عہد نمودن بہ حضرت اعلیٰ ما نواب والاچاہ
امیرالہند خلد اللہ ملکہ و سلطانہ بہ تفویض ملک
مخصوصہ آرکات *
- 132 بیان مجادلہ فیما بین منیرالدین و انور علی خان اندرون
قلعہ ترچناپلی و رسیدن نواب سراج الدولہ در انجا
و مغزول نمودن صوبہ ترچناپلی از محمد محفوظ خان
و مفوض فرمودن بحضرت اعلیٰ ما ادامہ اللہ تعالیٰ
بید تصرف و اولادہ بحق محمد و آلہ اجمعین *

* مضمون *

* مضمون *

- 92 بیان قوم دنمارک *
- 93 بیان قوم ولندیز *
- 94 بیان قوم فراسیس *
- 95 بیان قوم انگریز
- 96 بیان کیفیت ملک *
- 98 بیان نظامت یافتن سلطنت انگلاند و معزز گردیدن
مطوظدانش از تعیین پادشاه *
- 99 بیان انقلاب سلطنت انگلاند *
- 99 بیان انتظام یافتن سلطنت انگلاند و باز متعلق شدن
باولاد اومند ثانی *
- ” بیان انقراض سلطنت انگلاند از اولاد اکبرث *
- 101 بیان کیفیت پاپا
- 107 بیان کیفیت کونپینی انگریز ملقب بایست اندیا *
- 108 بیان احداث مدراس عرف چنایتن *
- 111 بیان اعتدال اهل کونپینی از پایه تجارت بدرجه امارت *
- 114 داستان نظامت نواب سراج الدوله محمد جان جهان انوالدین
خان بهادر شہامت جنگ در صوبہ آرکات متعلق
کرناتک پایاں گہات *
- 115 بیان معجل احوال ارکان دولت و اعیان سلطنت و
فرزندان اقبال مند و جگر پیوندان بخت بلند *
- 116 بیان خیرہ سری گروہ افغانان در بلدہ آرکات و اخراج
آن قوم از کرناتک پایاں گہات و کشته شدن
سعادت اللہ خان پسر نواب صفدر علی خان شہید
از ایمائے احمد طاہر خان پدر محمد حسین خان
طاہر *

داستان مبارک بیدان احوال خیر مآل فرخ فال ذوالمجدد
والعلا حضرت اعلی نواب والا جاء امیر الہند خلد اللہ
تعالی ملک و سلطانہ بحرست سید المرسلین و آلہ الطیبین
الطاہرین صلوٰۃ اللہ علیہ و علیہم اجمعین *

بیدان پندج دخترانک *

بیدان باقی سیزده پسر و شانزده دختر حضرت اعلی غیر
بطن نواب بیگم از ابطان مختلفہ *

داستان اوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیدہ و دستور العمل
شہانروزہ حضرت اعلی *

بیدان اعمال مقسومہ اوقات شبان روزی حضرت اعلی *

بیدان اعمال حسنہ *

بیدان صفت سخاوت *

صفت شجاعت *

صفت تواضع و کسر نفس *

صفت رحم و شفقت *

صفت عدل و انصاف *

صفت فہم و فراست *

صفت اعتقاد حضرت اعلی در جناب والد نامدارش
و شفقت والد نسبت بذات بالاعتبارش *

شرح شیعہ دستخط نواب شہید علیہ الرحمہ بنام
حضرت اعلی *

داستان اصغرا فرمودن حضرت اعلی قصہ پر غصہ شہادت
والد والا درجت و آراستن فوج و قلعه نئہرنگر و نوشتن
عرضداشت و نامہ متضمن روداد کرفاٹک بحضور احمد
شاہ بادشاہ و نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ
بجانب ہند و دکھن *

* مشهور *

* مشهور *

- 135 بیان نظامت حضرت اعلیٰ در صوبہ ترچناپلی و موسوم
گردیدنش بہ نٹھرنگر وغیرہ کواپقانت ما یتعلق بہا *
- 136 افاضت نظامت آرکات بہ محمد محفوظ خان بہادر بہ
تبدیر راجہ سندپت رائے و وقوع شکر و نہی میان او با پدر
و مراجعت پدر یعنی نواب سراج الدولہ بہادر بہ نٹھرنگر
بارادہ اقامت *
- 139 داستان رسیدن ہدایت محی الدین خان بہادر بہ کرناٹک
از ترغیب حسین دوست خان عرف چندا صاحب
واعانت خواستن از فرامیس و جاگیرداران اہل نواب
و بر آمدن نواب سراج الدولہ بہادر از نٹھرنگر و قرار
یافتن صلح میان ہم باسدوشد و کلا و ارسال
مراسلات *
- 144 خط ہدایت محی الدین خان *
- 145 جواب آن از جانب نواب ما *
- 147 داستان مصاف و عذر رفقای سراسر خلاف و شہادت
سراسر قیامت نواب سراج الدولہ بہادر شہامت
جنگ خداوند ممالک نام و ننگ *
- 153 بیان نزول ہدایت محی الدین خان بر بلدہ آرکات
و رجوع آوردن اعیان پلایا گھاٹ و رفتن عبدالوہاب
خان بہادر بصوب حیدر آباد و رہانیدن حضرت اعلیٰ
محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ برادران و اقربا از
حنس عدو و آمدن ہدایت محی الدین خان در بندر
پھولچری و ضیافت نمودن موسی دبلکس و رسیدن او
بر تھاور بعزم تسخیر و بر گشتن از انجا بے نیل مقصد
از اعانت حضرت اعلیٰ *

فرمودن نواب ناصر جنگ بطرف آرکاٹ از ترغیب مغویاں و آزرده شدن و روانہ گردیدن امرای آصف جاہی بسوے دکن، و طلب نمودن حضرت اعلیٰ ما انگریز را جہت رفاعت خود از بندر دیو نام پٹن بمعاینہ انجام کار اہل مکر و فتن و منقسم گردانیدن ملک کرناٹک را بر برادران بہ نیابت خود مطابق تقسیم نواب شہید علیہ الرحمہ و دہانیدن خطابات و مناصب بآنها از پیشگاہ وزارت پدہ *

188 بیان شورش حسین دوست خان و فرامیس باغوالے مغویاں پر تلخیص و گرفتن قلعہ تروادے و جنگل پیٹھ بامداد پنہائی قلعہداران نوایط و جنگ نمودن و شکست یافتن صف شکن خان و پسرش و مامور و غالب گشتن و کشتہ گردیدن ترک طہماس خان *

190 داستان محاصره حضرت اعلیٰ بر قلعہ تروادے و موقوف ماندن تسخیرش از راندن جمعیت انگریز بدیو نام پٹن و مامور گردیدن عبدالنبی خان و ہمت بہادر خان بہ تغریب آن و تنگی دل و آزرده شدن حضرت اعلیٰ از وقوع این معنی و باز داشتن ہر دو خان مذکور را از امر مامورہ بسعی موفورہ و شکست خوردن صف شکن خان بر قلعہ تروادے از فرامیس و ہزیمت دادن حضرت اعلیٰ فوج فرامیس را *

195 بیان رفتن قلعہ چنہی بدست فرامیس و بر آمدن نواب ناصر جنگ بہ فتور و اغوالے اہل فتور و شہید شدنش در شبخون زدن فرامیس از گولی بندوق ہمت بہادر خان ناظم کرنول *

202 بیان بر آمدن حضرت اعلیٰ از اہلکہ بحفظ حافظ حقیقی و تذہا روانہ شدن بسوے تھرنگر و متعرض

صفحہ *

مضمون *

- 173 مضمون نامہ حضرت اعلیٰ بنواب ناصر جنگ *
- 175 مضمون عرضداشت حضرت اعلیٰ بحضور بادشاہ ہند *
- 176 بیان فرستادن نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ
جواب نامہ حضرت اعلیٰ و روانہ شدن او از
اورنگ آباد و رسیدن منزل بمنزل بہ ہسکوٹہ و فرستادن
حضرت اعلیٰ نواب محمد محفوظ خاں بہادر را
باستقبال و طلب فوج منتقلہ و رسیدن میر داہم
علی خاں سردار مقدمتہ الجیش دکن و کشتہ شدن
شیشا سرخیل دوج عدو و ازیمت ہدایت مہی الدین
خاں و حسین دوست خاں بسوے پھولچری *
- ۲۲ مضمون نامہ نواب نظام الدولہ در جواب *
- 179 داستان رسیدن نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ در
پایان گھاٹ و ملاقی شدن حضرت اعلیٰ در تصدیر
بیلپور و باتفاق روانہ گشتن بسوے ہندو پھولچری
و مقابلہ رودادن و اسیر آمدن ہدایت مہی الدین
خاں و انفرار حسین دوست خاں و فرامیس بسوے
ہندو مذکور *
- 180 بیان صدور فرمان احمد شاہ بادشاہ در جواب
عرضداشت مرتومہ صدر متضمن شہادت نواب
شہید و تہنیت اقامت ملک کرناتک و عطایہ
منصب و خطاب معرفت نواب مستطاب
وزارت مآب *
- 181 شرح فرمان احمد شاہ بادشاہ وزارت مآب *
- 183 بیان نفاق ورزیدن سرداران افغانہ وغیرہ سران لشکر
باغوائے راجہ رام داس بپیشکار بخشی فوج و اتفاق
کردن آنها پنهانی با ہدایت مہی الدین خاں و کوچ

- 218 شرح نامہ آصف الدولہ غازالدین خاں بہادر فیروز جنگ *
- 219 بیان روانہ شدن فوج سرکار بہ پیش بندی راہ ادبار حسین دوست خاں پسر کردگی عبدالوہاب خاں برادر نامدار و روداد مصاف ہر دو لشکر بدامن کوه رنجنگدہ و ہزیمت یافتن بدخواہ بسوی قلعہ رنجنگدہ و بد عہدی قلعہ دار آنجا *
- 221 بیان رسیدن حسین دوست خاں ہر قلعہ نذرنگو عرف ترجناپلی و کیفیت مصاف ہر روزہ *
- 223 بیان راے زدن حضرت اعلیٰ با مشیران دولت و روانہ نمودن محمد مدینہ علی خاں و مستر کلیوس سردار فوج انگریز کہ ثانی الحال مخاطب بہ لارڈ کلیف کردید با فوج ظفر موج بہ تسخیر بلدہ و قلعہ آرکاٹ و مسخر شدن آن *
- 224 بیان رسیدن رضا علی خاں پسر حسین دوست خاں و محاصرہ نمودن ہر قلعہ آرکاٹ و رسیدن فوج اعانت از حضور حضرت اعلیٰ و گریختن خاں مذکور طرف ویلور و باز صف آرا شدن ہر دو فوج در میدان آرنی و شکست خوردن مخالف و غالب گشتن مدینہ علی خاں و گرفتن او قلعہ تہری را بتوفیق معین مستعان *
- 225 بیان مصاف رضا علی خاں و مستر کلیوس در اندازے راہ تربا ترہ و رسیدن مدیر مدینہ علی خاں و یوسف خاں بکہک مستر مذکور و مغرور شدن رضا علی خاں بصوب پھولجہری و کشادہ شدن در حصار کنجہی و کارپری پاک بدست آویزی اولیای دولت *
- 228 بیان شنیدن حسین دوست خاں فرار پسر خود بسوی پھولجہری از مقابلہ فوج سرکار و پشہاں داشتن خیر

گردیدن معتبر خاں طاہر جاگیردار رنجنگدھم در اٹنای
راہ و ہر آمدن ازاں دغا غضنفر علی خاں و رسیدن
بسرحد نٹہرنگر بتائید مہمیں اکبر *

204 بیان استعداد جنگ حضرت اعلیٰ بہ سرکوبی اعدا
و نرشتن عرضداشت و نامہ متضمن سوانح سر گذشت
نواب وزارت پناہ بحضور احمد شاہ پادشاہ و نواب
آصف الدولہ سید غازی الدین خاں بہادر فیروز جنگ
فرزند اکبر نواب آصف جاہ بہادر کلان نواب ناصر
جنگ بہادر شہید رحمۃ اللہ علیہ *

206 بیان روانہ شدن ہدایت مہی الدین خاں بہادر بسوے
دکن و کشتہ شدن او با دیگر قاتلان نواب ناصر جنگ
در اٹنای راہ و نشستن نواب صلابت جنگ بہادر
فرزند سیوم نواب آصف جاہ بر مسند ریاست دکن *

208 داستان لشکر کشیدن حسین دوست خاں بر نٹہرنگر
عرف ترچنپلی بغزم مقابلہ حضرت اعلیٰ و دیگر
حقایق متعلقہ آں *

209 نامہ حسین دوست خاں بحضور اعلیٰ *

212 جواب از طرف حضرت اعلیٰ *

215 بیان صدور فرمان احمد شاہ پادشاہ و نامہ نواب
آصف الدولہ غازی الدین خاں بہادر فیروز جنگ در
جواب بنام حضرت اعلیٰ متضمن عطاے خطاب ملکی
و افزایش مناصب و استقلال نظامت ملک کرناتک
و اضافہ نیابت ناظم دکن مع حکم نامہ سلطانی بنام
زمینداران پایانگھاٹ و بالائے گھاٹ برائے اعانت
و اطاعت حضرت اعلیٰ *

216 شرح فرمان احمد شاہ پادشاہ *

- مسٹر کلیوس و شکست خان مذکور و اسیر گشتن
فرامیسال *
- 238 بیان رسیدن موسی دوتیل بوالکنڈہ پور و روانہ فرمودن
حضرت اعلیٰ فوج منصور عرصہ سہ ہوا رم برائے تذبذب
او و اسیر شدن موسی دوتیل و امدست شدن تہامی
اسبابش *
- 239 بیان محاصرہ و فتح دیو پچاندار کود ہی واقع لب بحر
کورڈم *
- 240 بیان تذکی حال محصورین سرپرنگ از شدت محاصرہ
و بر پا کردن حضرت اعلیٰ لوای امن در لشکر خود
و رسیدن مردم لشکر حضور در ظل آن و امان خواستن
موسی لاس بایمے حسین دوست خان و پذیرا
نشدنش و رفتن خان مذکور نزد ماناجی راؤ سرخیل
تہاور بالتجائے پناہ *
- 241 عرضی موسی لاس بنام حضرت اعلیٰ *
- ” جوابش از طرف حضرت اعلیٰ *
- 244 خواستن حضرت اعلیٰ حسین دوست خان را از
ماناجی راؤ و پذیرفتن او و قبول نہ نمودن خواہش
کراچوری نندراج و مرار راؤ در باب خان مذکور
و بجزنگ برخاستن آنها و گشتن او خان مذکور را
و گرفتن بسمت تہاور *
- 247 بیان فرستادن عرضداشت و نذر بحضور احمد شاہ بادشاہ
و تہنیت نامہ بہ نواب آصف الدولہ غازالدین خان
بہادر فیروز جنگ و آراستن مجلس مشاورہ با اعیان
دولت جہت تسخیر مملکت و قلاع سرحدی و اخراج
فرامیس از ملک کرناٹک و تعویز گرفتن قلعہ
پہولچری *

مذکور و یورش نمودن بر قلعه نتهرنگر و بر گشتن ازان
حصار نصرت اثر *

229 بیان آمدن کراچوری نندراج راجه میسور و مرار راؤ و
طرفدار گوئی برائے اعانت سرکار حسب الحکم شاهی
و مستقبل رفتن عبدالوهاب خان بهادر به آوردن
آنها و رودادن مصاف با موسی کالیر وقت معاودت
و معبروح شدن مستر کوب و رسیدن حضرت اعلیٰ به
فتح و نصرت و کیفیت مجمل هدایت حال حیدر
علی خان *

232 بیان طلب فرمودن حضرت اعلیٰ یونس خان و مستر
کلیروس را و روانه گشتن آنها با جمعیت از راه
دیرونام پٹن و ملحق شدن با جنرل لارنس و رسیدن هر
دو جوق متصل نتهرنگر همراه یکدیگر *

233 بیان مزاحم شدن حسین دوست خان و فراسیس با
تماسی فوج در راه یونس خان و جنرل لارنس و
برآمدن خود از قلعه با فوج خاصه و کمکی بمهندگاری
آنها و شرف ملازمت یافتن هر دو سردار و رودادن
پیکار و حصول فتح و فیروزی به فوج سرکار و فرار
مخالف سراسر ادبار *

236 بیان پناه بردن حسین دوست خان در دیر سرپرنگ
و جهمگیر و محاصره نمودن حضرت اعلیٰ بگماشتن
فوج قلعه کشا *

” بیان نورشتن حسین دوست خان به موسی دبلکس حارس
بندر پهلجری برائے فوج و رسد و روانه نمودن او
موسی دوتیل را با مظلوبات خان مذکور *

237 بیان شیعون کردن احسن الدین خان و موسی لاس
بر فوج سرکار در موضع میوارم و گرفتار و رها شدن

- 261 بیان بغاوت کراچوری نندراج و مرار راؤ از اغواے
فرامیس و اتفاق آنها با رضا علی خان و موسی دبلکس
سرکردہ پھولچری *
- 264 پیام نندراج بحضرت اعلیٰ *
جواب پیام مذکور از حضور *
- 265 بیان رزم مرار راؤ و کشتہ شدن بہوجنگ راؤ برادرش
و ہیبت یافتن او و مقتول و مفرور شدن فرامیس
بسوی پھولچری *
- 266 بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ بصبوب قلعہ نٹہرنگر
عرف ترچناپلی بعزم جنگ نندراج و ماموز و مرخص
فرمودن برادران خود عبدالوہاب خان بہادر و محمد
نعیب اللہ خان بہادر را بہ نیابت نظامت صوبہ محمد
پور عرف آرکات و صوبہ نیلور *
- 270 بیان احداث کردن نندراج حصار کلی اطراف کورہ بہنکار
کوئٹہ بہ انپاشتن سرب و باروت وغیرہ و آلات حرب
و محاصر گردیدن بر اطراف قلعہ و تنگ گشتن حال
محصورین از انسداد راہ رسد و شبخون کردن حضرت
اعلیٰ بر فوج اعدا در حالت یاس و شمول فتح بے
قیاس از فضل رب العین والناس *
- 277 بیان قلعہ ویکوئڈان بیورش خاصہ حضرت اعلیٰ و
اسیر شدن ولی بہار و قلعہ دار با چہار صد کس و مقید
گردیدن آنها در قلعہ دارانصر نٹہرنگر ترچناپلی *
- 278 نردبان رسانیدن فرامیس بہ فتور سوبدار ملازم سرکار بہ
قلعہ نٹہرنگر و در آمدن در حصار اول و بر حصار ثانی
و اسیر و قتل و مفرور گشتن آنها از آگاہ شدن
ورسیدن خیرالدین خان *

- 248 بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ دفعہ ثانی بغزم تسخیر بندر
پھولچری و نامہ نوشتن موسیٰ دبلکس و پذیرا
نفرمودن خود بدولت ملتمس اورا *
- 249 عرضداشت موسیٰ دبلکس بجناب حضرت اعلیٰ *
- 251 فرمان حضرت اعلیٰ بموسیٰ دبلکس *
- ” بیان مصاف موسیٰ گرجام و انگریز دیو نام پٹن و زخمی
شدن میجر فوج انگریز و پسپا گشتن فوجش بسوی
دیونام پٹن و بجنگ پیوستن محمد ابرار خان و
نزیمت یافتن و گریختن فرامیسان جانب موضع بکرم
فرودگاه خرد *
- 252 بیان رسیدن نامہ نواب آصف الدولہ غازالدین خان
بہادر فیروز جنگ در جواب نامہ مرسلہ سابق
حضرت اعلیٰ و وصول تہنیت نامہ دیگر از جانب
صلابت جنگ *
- 253 نامہ نواب آصف الدولہ بنام حضرت اعلیٰ *
- 254 نامہ صلابت جنگ بنام حضرت اعلیٰ *
- 255 داستان رسیدن جنرل لرنس از چینا پٹن در حضور و
نہضت فرمودن حضرت اعلیٰ بصوب پھولچری از
مقام بیلپور و جنگ کردن و اسیر گردیدن موسیٰ
گرجام مع فوج در لشکر ظفر موج *
- 256 بیان افتتاح قلاع متفرقہ فرامیس و معاونان او و فیصلہ
معاملہ قلعدار وندواسی *
- 257 بیان احوال محمد تقی علی خان قلعدار وندواسی و
کثرت ازواج و اولادش *
- 259 فرمان حضرت اعلیٰ بہ محمد تقی علی خان قلعدار وندواسی *
- ” عرضداشت خان مذکور در جواب فرمان حضور *

لالی و کندیستان بافورج و سامان بیکران از مسکریں
در بندر پھولچری و ہر آمدن بقصد تسخیر دیو نام
پٹن و مسخر و منہدم ساختن آن *

302 بیان رسیدن موسی لالی بہ پھولچری پس از فتح دیونام
پٹن و ہر آمدن بقصد تجاوز بصلاح مشیران و غارت
نمودن و محاصرہ گردیدن اطراف قلعہ تجاوز و
عاجز شدن حارس آنجا و رسیدن کمک نٹھرنگر از حکم
حضرت اعلیٰ و گریختن موسی لالی بسوے پھولچری *

304 بیان حقایق حالات و کرامات حضرت سید عبدالقادر
صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز بطریق اجمال
آنکہ *

308 بیان ہر آمدن موسی لالی و موسی کندیستان بار دیگر
پس از ہزیمت یافتن در مصاف تجاوز از پھولچری
بعزم تسخیر چیناپٹن و مسخر کردن تمامی ملک
آرکات و نشانیدن رضا علی خان بر مسند نظامت *

311 بیان رسیدن و محاصر شدن موسی لالی بر قلعہ چیناپٹن
و ہر آمدن فوج انگریز و آراستن صف جنگ در
میدان و امیر گشتن موسی کندیستان در دست
انگریزوں *

315 بیان تہنگ ساختن موسی لالی چیناپٹن را و ہر افگندن و
انپاشتن دو برج قلعہ و خندق یک سمتش و متوہم
شدن محصورین از شلک اتواب شبان روزہ و روانہ
شدن حضرت اعلیٰ بسوے نٹھرنگر بسواری جہاز بر
عزم معاونت با فوج امباب حسب التجاع و تمنای
مستتر جارج بکٹ *

321 بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بہ نٹھرنگر و بیمار شدن و
روانہ ساختن فوجے بسر کردگی محمد یوسف خان

* مشقه *

* مضمون *

281 بیان صلح فراسیس با حضرت اعلي و مفرور گشتن نندراج
و مرار راؤ بسمت موطن خود *

288 بیان رسیدن حضرت اعلي به چیناپتن بعزم تسخیر
نیلور و معروض داشتن گورنر آنجا در باب برآوردن
موسي موسي از رفاقت نواب صلابت جنگ و
نوشتن خداوندی دران باب به موسي لیري حارس
پهلوجري و بعد رسیدن جوابش نامه فرستادن خود
بدولت به نواب مذکور و بر آمدن موسي موسي
از آنجا و کشته شدن حیدر جنگ علاقه دارش
به تدبیر نواب نظام علي خان و کمک نمودن
خداوند ما از فوج و زر معرفت مستر کلیوس بکوئهي
انگریز واقع کلکته *

286 حقیقت محمد کمال *

295 بیان دماغ پختن بادشاه فراسیس بر گفته موسي
دبلکس بر ممالک هندوستان و مامور کردن او موسي
لالی را بر تسخیر آن و شکستن صلح و روانه نمودن
موسي کنديستان خواهرزاده خود را جهت تخت
نشینی سلطنت هند همراه موسي لاکي *

296 بیان بر آمدن موسي لالی و موسي کنديستان از ولایت
و رسیدن تابندر مسکری و متوقف شدن در آنجا جهت
فراهمی سامان و فوج و روانه کردن موسي سپیر
سردارے را بنابر شکست صلح بسوی بندر پهلوجري
بر عهده سرکردگی لشکر و رسیدن او به بندر مذکور
و شکستن صلح و لشکر کشیدن بر قلعه چت پیٹ
و مسخر نمودن آن را *

298 بیان معاودت موسي سپیر و رضا علي خان بصوب
پهلوجري بعد تسخیر قلعه چیت پیٹ و آمدن موسي

جواب *

333

335

بیان ریزش موسی لالی بر قلعه وندواسی و آویزش
عبدالوہاب خان بہادر و کرنل کوٹ با او و اسیر شدن
موسی بوسی و کشته شدن ذوالفقار جنگ و فرار موسی
لالی از راہ چنچی بہ پھولچری *

339

بیان روانہ شدن عبدالوہاب خان بہادر بہ چندرگیری
و مقامات کرنل کوٹ بالشکر در وردا اورجہست
فراہمی اسباب تسخیر پھولچری و مامور گشتن میر
اسد اللہ خان بعمدہ نیابت نظامت صوبہ آرکات
حسب الاحکام حضور و تشکست فوج متعینہ مید
ابراہیم علی خان از مصاف تپاک گذہ *

342

بیان نہضت با سعادت موکب خاص بعزم مصمم تسخیر
قلعہ پھولچری و بر گردیدن از رنجہنگدہ بصوب
کاریکال و مفتوح شدن آن وغیرہ قلاع متعلقہ آرکات
و ملاقی شدن محمد محفوظ خان بہادر در مقام
وردا چل و جلوہ افروز گردیدن خود بدولت بچیناپٹن *

348

بیان ضیافت حضرت اعلیٰ مع ارکان و اعیان دولت از
طرف مسٹر بکت حارس بندر چینا پٹن در باغ
کمپنی و سرور تمامی سرداران انگریز از ترتیب
مجلس رقص اہل ولایت و تقدیم مراسم و لوازم
مہیزبانی و سر برابی *

353

بیان مامور شدن فوج سرکار بسرالے کرنل کوٹ بر
محاصرہ قلعہ پھولچری و رونق افزا گشتن خود بدولت
بآرکات و آباد فرمودن آن موافق زمانہ سابق و رسیدن
نامہ شاہ انگریز با دو تصویر ویک شیر ولایتی بنام
خاص *

و ملحق شدن عبدالوہاب خان بہادر از چطور برای
سرداری آن فوج حسب الحکم حضور و راہی شدن
بر امداد چیناپٹن *

323 بیان جدال موسی لالی با عبدالوہاب خان بہادر و محمد
یوسف خان در مصاف فرنگی کڈڈہ و شکست یافتن
او بہ سخت گیری میہر برشتین از کمرگاہ و برگشتن
بسوی چیناپٹن از استمائی خرابی دو مورچال
رسیدہ اب خندق بحملہ اہل قلعہ و رفتن موسی
لالی از جنگ فرنگی کڈڈہ و باز قائم نمودن مورچال
منہدم و انتشار فوج او بر بنگلہ نواب داود خان
از شبخوں زن عبدالوہاب خان و میہر برشتین
و رفتن موسی لالی بعد نارسائی حملہ چیناپٹن سمت
کنجہ از دیدن جہازات بنگالہ *

328 بیان کیفیت جہازات مذکور و رو گردانی مخالف مفرور
بسوی کنجہ و فرود آمدن کرنل کوٹ از جہاز مع
فوج و مستعد گردیدن عبدالوہاب خان بہادر باسباب
ماوجب فوج خویش و جماعہ انگریز و روانہ شدن
بتعاقب مخالف رو بگریز *

331 بیان روانہ کردن موسی لالی موسی بوسی را بطلب بسالمت
جنگ برای اعتناست خویش و رفتن و بر آوردن موسی
بوسی او را از ادپوئی و برگشتن او از رسیدن نامہ
حضرت اعلیٰ و فرستادن ذوالفقار جنگ ہمراہ موسی
بوسی و رسیدن ہر دو ببلشکر موسی لالی و آمدن ارشد
بیگ خان با فوج بکمک عبدالوہاب خان بہادر
و مفتوح و مسخر گردیدن قلعہ وندواسی وغیرہ قلاع
و اضلاع آرکات *

- خواستن محصور مقہور و مقید گردیدن لالی و لہری
و غیرہ سرداران فراسیس و سر افراختن رایست و الاجاہی
بر قلعہ بجائے نشان آن قوم سزارار تباہی *
- 375 بیان تشریف فرمودن خاص بدیدن قلعہ پھولچری
و ادائے شکر عطیہ الہی و نذر گرفتن از ملازمین و انعام
دادن بآنها و روانہ ساختن موسی لالی و لہری بولایت
انگریز و شکستن قلعہ مذکورہ بپاداش شکست قلعہ
دیونام پٹن *
- 378 بیان رسیدن محمد یوسف خان بمدرہ و ترناویلی
و بندوبست آنجا و رسیدن محمد محفوظ خان بہادر
بمحضور *
- 381 بیان نہضت رایات اقبال خاص بغرم تصفیہ فساد نیلور
و مامور شدن محمد یوسف خان بر نیابت حراست
ملک مدرہ و ترناویلی بحکم حضور و رسیدن موکب
رکاب بہ چیناپٹن و صدور فرامین علی گوہر شاہ عالم
پادشاہ متضمن عطاے رتبہ فرزندی و خطاب والا
جاہی بقدر بدولت و خطابات و مناصب بہ ہر پنج
فرزند خاصہ بطن نواب بیگم *
- 382 شرح فرمان علی گوہر شاہ عالم پادشاہ در جواب
عرضداشت حضرت اعلیٰ *
- 383 شرح فرمان بہر علی گوہر شاہ عالم متضمن سند
خطاب و منصب بنام غلام حسین عرف عبد الامرا
بہادر فرزند کلان خاص *
- 384 شرح فرمان سندالتمغائے کرناتک پایاں گھاٹ و
بالا گھاٹ بہر و موسوم ایضا *
- 385 شرح فرمان شاہی بہر ایضا متضمن سند خطاب
و منصب باسم محمد منور فرزند دویم خاصہ عرف

- 355 ترجمہ نامہ پادشاہ انگریز بنام حضرت اعلیٰ *
- 356 جواب نامہ مذکور از حضور حضرت اعلیٰ *
- 358 بیان روانہ شدن کرنل کوٹ با فوج سرکار و انگریز بہ قصد محاصره پھولچری و رسیدن بر سرحدش و بر آمدن موسی لالی و فرود آوردن لشکر خود بیرون قلعه و رسیدن مخدوم نایک با جمعیت سواران از جانب حیدر علی خان بکمک فرامیس *
- 359 بیان نہضت موکب خاص از دارالریاست آرکات بصوب پھولچری و ملحق شدن با فوج متعینہ کرنل کوٹ و وقوع جنگ و شکست فرامیس و فرار مخدوم نایک بہ سمت بالا گھاٹ *
- 361 بیان مصاف جنگ و محاصره برج یلانور و مسخر گردیدن آن از سخت کوشی فوج منصور *
- 363 بیان فتح برج اڑیاکیم و برج ورگرہ بعد یکدیگر و متاصل شدن آن و گریختن فرامیس بہ پناہ تارہن بھامٹ پرنیشان و خرابی بیکران *
- 365 بیان پناہ بردن موسی لالی با تمامی فوج خود بہ تارہن و محصور گردیدن و از دست دادن آن مصاف ہم بغلیہ لشکر تدبیر و ہمت خداوند عدو شکن و رسیدن او بقلعہ پھولچری بہراس و اضطراب صبری *
- 367 بیان پیش آمدن کل ولا و رود صحرا بہ لشکر سرکار در عین تعاقب قرار دشمن سراسر ادبار و انپاشتن آن و لشکر کشیدن بمحاصره قلعه و کیفیت بغاوت محمد محفوظ خان بہادر و متعین گردیدن محمد یوسف خان بر انطفائے آتش آن فساد نمایان *
- 371 بیان عاجز شدن موسی لالی و از قوت و مستعد گشتن لشکر سرکار بہ یورش و مفتوح شدن قلعه از امان

65230

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *

توزک والا جاہی *

حمد حضرت الوہیت *

علم افزائے اقبال سخن حمد والا جاہی، کہ دبیر، بے نظیر
سلطنت لائش تاریخ ترک والا جاہی، او بر جریدہ ممکنات
نگاشتہ، ولعہ حسام قدرت باکمالش، ظلمت تطاول جنود عدم از
دارالملک ظہور بر داشتہ، عرصہ بے انتہائی انفس و آفاق بہ نسبت
بصارت دیدہ رحمتش ذرۂ آداب بارگاہ حضور، واقصائے وسیع
کائنات باعتبار بساطت ملک عزتش در مقام مجرای منظوران
نظر محصور، پناہ پر، تو حفظش در موج خیزی آب چشمہ لعل
آتش رنگ را شعلہ زن نموده، و آئین پرورش لطفش آتش سوزاں
را در حق سمندر ماء الحیات جاوداں فرمودہ، خورشید رخشاں
یکے از فرمان براں کارگاہ زر فشانی عنایتش با جاکیر روم روز برزین
نشانی معلوم، و ماہ تاباں یکے از جبیں افروزان داغ غلامی ربوبیتش
بتمغائے ریاست رنگ شب فوجدار نجوم، اذعان احکام لازم
الامثالش منقوش جبیں حال زمین و زماں، و انقیاد امزشاہی
بے زوالش معاش روزگار انس و جان، گرسنہ نوالش از مور تاملیمان،
تشنہ زلالش از صحرا تا عمان *

نظم —

قدر قدرت آئیں نگار قدیم

طر ازندہ فطرت مستقیم *

خداوند جان بخش و جم آفرین

شہ کشور آسمان و زمین *

زہے خسرو دولت لم یزل

شہنشاہ با عظمت بے خلل *

صفحہ *

مضمون *

- مدارک الملک بہادر کہ بار ثانی مطابق مندرجہ
دفتر ثانی در جلد کے تسخیر تعجور از پیدشگاہ شاہی
بخطاب امیرالاسرائی مفتخر گشت *
- 385 شرح فرمان شاہی بہرہر ایضا متضمن سند خطاب
و منصب باسم محمد انور عرف سیف الملک بہادر
فرزند سیوم خاصہ *
- 386 شرح فرمان شاہی بہرہر ایضا متضمن سند خطاب و
منصب بذام محمد عبداللہ الحسن عرف حسام الملک
بہادر فرزند چہارم خاصہ *
- 387 شرح فرمان شاہی بہرہر ایضا متضمن سند خطاب
و منصب باسم عبدالقدوس عرف نصیر الملک بہادر
فرزند پنجم خاصہ *
- 390 نہضت موکب خاص جہت انتظام مہام نیلور بعد
رفتن خواجه عاصم خان دفعہ اول و محمد محفوظ
خان دفعہ ثانی نزد محمد نجیب اللہ خان مقلط
آنجا و واپس رسیدن آنجا بے تاثیر فہمائش و نصایح
و ضبط و نسق آنجا *
- 392 بیان لشکر کشیدن بر قلعہ ایلور بترغیب میر اسد اللہ
خان و مسخر گردیدن آن و مقید شدن قلعہ دارش *
- 393 بیان لشکر کشیدن بر مندرہ و ترناویلی بسبب بغاوت
محمد یوسف خان و فتح قلعہ مندرہ و پالم کوٹہ
و ضبط نمودن ترناویلی وغیرہ بر محاربات عظیم و
بسزائے کردار رسیدن باغی الہیم *
- 398 خاتمہ دختر اول توزک والاجاہی *

نظم —

شه کشور ستان عز و کمال
 دو عالم پند ساینه ذوالجلال *
 قلم چون بنعتش زبان برکشاد
 فگنده سرو سجده باعرضه داد *
 سرا پرده وحدت کبریا
 بود بهر او خاص خلوت سرا *
 چه امکان یکه بزم دیوان او
 چه اعیان یکه پرتو شان او *
 سزاوار او تاج شاینشهی
 مهنای او شان ظل اللہی *
 بهر سو که راتب نموده بلند
 سر اهل طغیان در آمد به بند *
 ظهورش چو زد جلوه احتشام
 دگر گونه شد خلق را انتظام *
 زمیں بوسیش تاج کروبیان
 نیازش نماز زمیں و زمان *

صاحب السکینۃ والعلم، سید العرب والعجم، شفیع الامم، افضل
 بنی آدم، سید المرسلین، خاتم الذین، رحمۃ العالمین، حبیب الالاء
 الاحد، احمد المجتبیٰ المصطفیٰ المحمد صلی اللہ علیہ وآلہ المہتدین
 واصحابہ التابعین

منقبت شاه ولایت، سعادت طرازی، عظمت کلام مدح
 امیریکه صاحب افسران ہشت اقلیم افلاک را جبہ سائی آستانش،
 ذریعہ فروغ سعادت، و فرمان روایان ہشت جہت زمین را
 اسم مشکل کشایش، حرز بازوئے ہمت و ارادت، از نیلاب شمشیر
 آبدارش، در غرق لشکر فرعونیان رعونت انحراف، اعجاز موسی

سکندر شکوہ دارا حشم
 قہار افسران و فریدوں علم *
 جبیں سامے درگاہ اکرام او
 طلبگار امداد و انعام او *
 زتسلیم او دل قوی پایگاہ
 صحن را زتعظیم نامش کلاہ *
 کسے را کہ لطفش بود دسترس
 ہماں شاہی جاودانست و بس *
 جل جلال عظمتہ و عز کمال قدرتہ *

نعت جناب خاتم الرسالت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم *

رفعت لوئے مباہات بیان نعمت خداوند، یکہ شکوہ جلوس
 مقدسش سریر رسالت را قبلہ تاجداران مملکت پیغمبری گردانیدہ
 و عروج پایہ اقتدارش سند عرش بریں را معراج سعادت بخشیدہ
 ہنگام اہتمام غاشیہ داران رکاب مبارکش طوالت عرصہ ازل و ابد
 اندازہ رشتہ جریب، و بآراستگی جلو دوان موکب ہمایونش صدائے
 کاف و نون آواز نقیب، لطیف آرائی لطف وقوعش نتیجہ کمال صنعت
 حق، و آئینہ پردازی حسن ظہورش شہود جمال فیض مطلق،
 در عہد جاں نوازش معمورہ قدم تاخطہ حدوث مطمح انظار
 رحمت، و در عصر میمنت طرازش ولایت معنی تا الکم صورت
 تابع فرمان ہدایت، بار تقائے مدارج فضل عامش دلبستگان سررشتہ
 عبودیت را آبادی خانہ امروز از چراغ امید فردا، و باز دیاد مراتب
 فیض تماش مستلزمان کارگاہ صداقت را در اشتغال مکنت دنیا
 نوید عزت عقباً، مکہ نام والایش رایج قلمر و ایمان، و تیغ
 اعجاز دلکشایش قاطع شرک و طغیان *

سید الوصیین یعسوب الدین محبوب حبیب رب العالمین امیر المومنین
اسد اللہ الغالب علی ابن لای طالب صلوات اللہ و سلامہ علیہ
و علی اولادہ الطیبین الطاہرین المعصومین *

سبب تالیف کتاب و تسمیہ آن بتوزک والا جاہی *

اما بعد مخبر قلم صداقت رقم از رؤے اخبار صادقہ و آثار
واقعہ حقایق ماضی را گوش گذار حاضران مجلس حال می سازد
و دفتر کہن را مجدداً نقل جریدہ روزگار تازہ می نماید کہ در ایام
سعادت قرین و زمانہ پیشین از پیش گاہ حضور لامع النور کرامت
کنہور نواب مستطاب عالی جناب گردون قباب معلی القاب
فلک بارگاہ امیر روشن ضمیر عالم پناہ فریدون رتبت جم
اعتبار دارا سطوت سکندر افتخار کسری شان قباد ایوان قیصر شکوہ
خسرو فرمان بانی عدل نو شیروانی کافل مہمات جہان بانی
ارسطو تدبیر اقبال اسکندری فلاطون تعویذ علوم دانشوری بقراط
فنون فہم و ذکا سقراط قانون مہر و وفا کیوان عزم پوجیس خصال
(۱)

انجم حشم بہرام جدال عطارد دفتر آسمان دولت خورشید نظر
(۲)
آفاق عظمت فلک سریر قمر کلید ارم طبع طوبی تظلیل ابر
مطیر فصل و امتنان بہر مواج ہمت و احسان شمع انور بزم وجود
بیت المنتخب دیوان شہود درخشان کوکب اوج اجلال تابان
نیر برج اقبال قطب مدار تائید یزدان موکر دوار فیض مہمان
بہار ریاض فتح و نصرت نسیم گلشن ملک و ملت معدن تحمل
و وقار منبع تفضل و اقتدار خداوند صاحب لوائے ممالک تسخیر
خدو مسند نشین عزت و توقیر ملبس لباس شریعت غرا
سالک مسلک طریقت ہدا کاشف اسرار حقیقت صفات واقف
رموز معرفت ذات صاعد مضاعف عز و اعتلا عارج معارج مہجوبہا

(۱) عراقی کے پادشاہ کا نام جسکو بہرام گور بھی کہتے ہیں (۲) مومن ہے اطمینان
بمعنی پاک تر اور خوشبودار تر اور کبھی بمعنی عیش و خوبی اور بشارت اور
رحمت کہ بھی آتا ہے *

رویکار، و از دم تقریر هدایت آئرش، در احیائے اموات ایمان
 اهل خلاف، عادات عیسی آشکار، در دبستان علم ماسبق، باجبریل
 امین کشف رموزات ادق، و درشب معراج بارسل حق، از روئے
 قرب حقیقی ہم طبق، روز زرو آزمائی شجاعتش، عدو مقابله
 بساخت، تاسر خود بپا نینداخت، و هنگام گرمی صولتش، دشمن
 ناپره حسد نیفر وخت، تا مایه امید خویش نسوخت، و در نامش
 در آشوب امتحان حقیقت یاری، چون اسم اعظم مظهر العجائب
 آثار تقدیم مدد گاری، و شمع صدقش در شب تقدیش ماییت هواداری،
 بسان جلوه وفا رونق افروز بستر تسلیم جان سپاری، قدرت غالب
 دست همتش، صفت اتم ید الله، و نصرت کامل بازوئے اعانتش
 معنی اخص نصر من الله *

نظم —

امام دو عالم امیر اسم
 سپه دار دین و ولایت حشم *
 وصی نبی ولی خدا
 علی آفتاب سپهر هدا *
 بایجاد باشد خدا خانه زاد
 بارشاک این صاحب اجتهاد *
 بهر دور مشکل کشائی نمود
 بهر کار حاجت روائی نمود *
 محیط هم آسمان عطا
 فروشنده خود براه خدا *
 مددگار مطلب پژوهان بود
 بهر مردمی شاه مردان بود *
 برارنده کام امید وار
 کشاینده عقد هر اضطرار *
 زمینی بستنه حکم دارائیش
 فلک چاکر عالم آرائیش *

امیر نامدار ملک اقبال
 چراغ دودمان غزو اجلال *
 جهان از دولتش برخویش نازد
 چو دل از معنی مطلوب بالذ *
 سحاب فیض او بر کشت امید
 ببارد بهر سر سبزی جاوید *
 دلش بهر سخا و دست او موج
 سریش اقتدار و نصرتش فوج *
 توکل رایت و توفیق سامان
 مددش تکمیل بر تائید یزدان *
 زمیں در سایہ جہاں مہابی
 فلک چوں بندہ اش درخیر خرابی *
 طراز مسند شوکت مآبی
 سزا وارش بود عالی جذابی *
 سکندر مرتبت ظل الہی
 سر افراز خطاب پادشاهی *

امیر الہند والا جہاں عمدۃ الملک آصف الدولہ محمد علی

انور الدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار صاحب السیف والقلم مدبر

امور عالم فرزند عزیز از جان پادشاہ بلند مکان سلطان اقلیم ہندوستان

ابو المظفر جلال الدین شاہ عالم پادشاہ غازی بہادر بھجان برابر

پادشاہ جم جہاں خسرو ذی شان شاہان زمن والی ولایت انکلاند

گریٹ برتن *

بمقتضای احیائے مراسم شاہان والا اقتدار، و اجراء لوازم

فرمان روایان عالی پائدار، و وجوب ادراک روداد ہر زمان، و وضوح

تعدد امثال دوراں، و تحقیق رواج بزرگان، و تنقیص سیرت زیرکان

گنجینہ معجز حق فہمی و حق رسائی، خزینہ مؤنور خدا طلبی
و خدا دانی، تیغ بران کلوی شرک و نفاق، امن و امان کشور صدق
وفاق، شمشیر عدوشکن معرکہ و غا، تیر جگر دوز سینہ دغا، برق خرمن
سوز بطلان و خلاف، سیل بنیاد برافکن خذلان، و انحراف، آبیار
مزرع رجا و امید، سیراب حدیقہ لطف جاوید، ضابط ضوابط عدل
و داد، رابط روابط صلاح و سداد، سراج الدوام اقلیدم جہاد و جلال،
صدر الصدور محافل علم و کمال، رائج رواج دین مبین، و اصل سر
منزل حق و یقین، مظهر آیات رحم و کرم، مجمع صفات سخا و
ہم، حافظ لوازم رضائے صمدی، مہی مراسم دین محمدی، مقضی
المرام جمہور انام، کافی المہام قاطبہ اسلام، نیسان عطایش، صدف
دمت سائل را گوہر آمود مراد ساختہ، و حرف سخایش، خزینہ
کان و عمان را پاک پرداختہ، و ارسی عدلش، جہاں را از شور و شر
ظلم و فتن تہی نمود، و افزونی فضلش اسباب امن و امان از ہر چہ
بود بر افزود، عذب البیانی شکر نعمتش، فرض ہر حلاوت پرور
مایدہ حیات، و رطب اللسانی و صف کرمش، ثمرہ اقسام برکات،
دعائے جاودانی دولتش، علامت زندگی ہر دل، و ثنائے کامرانی
ہمیش، سبب آرائش ہر محفل، اوقات فیض آیاتش، مصروف
مہمات عالم پروری، و ذات ہمہ برکاتش، موصوف بصفات فیض
گستری، بمقتضائے حسنات و مہمی، در انداز ہر کار رضائے خالقش
منظور، و بفحوائے خلق دانی، در جمیع امور بشغل فلاح خلایق
مسرور *

نظم —

سریر اوج عز و جاہ دارد

سخن تا مدح والا جاہ دارد *

(۱) رومیوں کے نزدیک ساتویں مہینہ کا نام — اس مہینہ میں جو بارش ہوتی
ہے اس کو بھی مجازاً نیسان کہتے ہیں اس مہینہ پھر آفتاب برج حمل میں رہتا
ہے اور اس مہینے میں جو بارش ہوتی ہے اس کے قطروں سے سیب میں موتی
پیدا ہوتا ہے * (۲) یمن میں ایک شہر کا نام جو دریائے محیط کے کنارے آباد
ہے اسی لئے دریائے اعظم کو اس کی طرف نسبت کر کے دریائے عمان کہتے ہیں *

روح پرور، بحکم واجب الا مثثال مقتبسان انوار حضور، و مستعدان محفل فیض دستور، و افاضہ روز نامہ کے کوائف و حقایق امور سلطنت، و واردات و مقدمات دولت، کہ بنا بر لباس نظم در زمانی انتظام انور نامہ بمیر اسمعیل خان ابجدی مرحمت شدہ، و ماورائے آن ہرچہ از روی تحقیق بثبوت رسیدہ، جہت ترتیب کتاب مذکورہ مبسوطہ علی الترتیب و قوع واقعات آبا و اجداد مغفرت اختصاص و فتوحات موکب خاص، دل رامعدن، و کاغذ را دامن نمود، و از استعانت حضرت حق و امر خداوند نعمت ہمگی حقایق صدر در عبارت بسیطہ نثر مرقوم، و بتوزک والا جاہی موسوم، و بر مقدمہ و دو دفتر و یک خاتمہ مقسوم ساختہ سرخامہ را پیش معنی پناہاں سخن گستر، و سخن دستگاہان معنی پرور بر زمین معذرت فرسود *

مقدمہ مشعر تقریب حقیقت حال و سر گذشت زمانہ میر اسمعیل خان ابجدی ناظم یگانہ، و اوستاد علامہ، و سبب تنظیم کتاب قابل الانتخاب انور نامہ *

دفتر اول متضمن احوال سعادت اشتمال آبا و اجداد خداوند نعمت ازبد و قبول شرف اسلام، و حقایق ریاست روسائے پیشینہ کرناٹک ارم ارتسام، و استقلال و استحکام نظامت و فتوحات خود بدولت باکوائف معترضہ واجب الارقام ہر محل و مقام، تابغاوت فرقہ فراسیس و فتح قلعہ پھولچری موصول الانہدام بشرح و بست تمام *

دفتر دوم مخبر واردات و محاربات مابعد فتح قلعہ ہندر پھولچری و شرح نام ہائے سلاطین عظام یعنی سلطان روم و شاہ درانی و پادشاہ ہندوستان و خسرو انگلاند و فرمان رواے فراسیس و والی الیمان و کارفرمائے دنکمار وغیرہ مکاتبات روسائے کرام، و امرائے عالی مقام، بنام والائے خورشید اشتہار و کیفیات دیگر و حقایق برادران نامدار، و فرزندان عالی تنبار *

خاتمہ مبنی بر روداد متفرقہ و کوائف عجیبہ اقلیم ہندوستان، و خصوصیات ملک کرناٹک پایاں گھاٹ نصارت نشان *

و افزائش پوش سامعان ذی فطرت، و آرایش فہم منتسبان دامن دولت، ہمیرزا اسمعیل خاں ابجدی ملک الشعراء وقت حکم اشرف نافذ گردید، و اورا سعادت این خطاب بخشید، کہ کتابے مشتمل واقعات و واردات اجداد و آبائی دردمان عالی شان، و فتوحات خاصہ رکاب نصرت قرآن، بانتظام نظم منظوم، و باسم سامی ما موسوم نماید، و ابجدی استعداد خود را مترتب کمال علم و فن، و موزون شمار صنائع لطف سخن، گرداند، اگرچہ میر موصوف بے نظیر فرمان پذیر گردید، و شاید کلام را بھل فصاحت و پیرایہ لطافت برکری اشتہار نشانید، و جواہر واقعات خاندان انوری، محاربات والا جاہی از ابتدائے طغیان فرقہ فرامیس تانسخیر قلعہ بندر پھولھری یعنی قرار گاہ و مصدر تپاش درسلک نظم کشید و از نام منور خداوندی مسمی بانور نامہ و بانوار شہرت مترادف نسخہ مشہورہ مہر انور گردانید، و در بزم قبول و میزان قدر دانی ہم سنگ زر و جواہر منجید، لیکن بنا بر تنگی میدان نظم تقید رعایت شعر باوجود تقدیم و تاخیر مقدمات، مرقوم بسا قصص و حکایات قبل و بعدش دران نتوانست گنجد، بپس تقدیر در سال یک ہزار و یک صد و نود و پنج از ہجرت خیر البریت صلی اللہ علیہ و سلم بمقام بندر چنایتن، در اوقات شر و شور ہنگامہ ہیدر علی خاں سرکردہ سرپرنگ پتن و زمان تھلل جمعیت ساکنان کرناٹک پایاں گھاٹ، متعلق صوبہ دار الثور محمد پور عرف ارکاٹ، حرف خوان نقش جبین زمین ندامت، معنی بیان عجز خاطر بے استطاعت ورق گردان کتاب تاسف بے ہنری، سراپا عرفان فنون حسرت بے خبری، شکستہ نگار شکستہ رنگی چہرہ اعتبار، قلم فرسای ناخن زینہاے سینہ افگار، مہر سطور شرح نادانی، مصنف نسخہ عذر بے زبانی، عبارت نویس سیہ کاری اعمال، مضمون طراز پریشانی احوال، مولف داستان ہائے مراحم خداوندی، نقش بندی صحایف سر بلندی، کمترین بندگان، نمک پروردہ فضل و امتنان، متوسل بمکارم فضل ذوالمنن، برہان ہیج مدان ابن حسن ساکن نھرنگر،

متولد گردید، چون بسن تمیز رسید، بنابر شادی کتخدائی خود
 بفاصله چهار کروبی از آنها بدرگنه کرک پاله رخت سرور کشید،
 پس ازادائے رسوم مصاهرت و مذاکعت شبی که عروس را بمسکن آورد
 بمهیائے اسباب استراحت پرداخت حبله از آلايش غیر بکار برد،
 بسبب گرمی مکان لباس دامادی که در برداشت، مبدل بقط لنگ
 ساخت، چون بخواب شیرین رفت، بعد لحظه یا تلخی اضطراب
 بیداری محبوری و حرکت زنجیر دراز خواب برجست، و بے اختیارانه
 به تفحص پرداخت، عروس خفته و در بسته یافت، و احتیاطاً اطراف
 حجره بنگرید، و کسی را ندید، حیرتش دمخت داد، و از بے نشانی محرک
 این سلسله در رشته عقلش عقده تاملی افتاد، و درین فکر بکناره
 پلنگ آویخته پان نشست، که بعد تسکین اضطراب باید بخواب
 رفت، درین اثنا ملاحظه نمود در بسته حجره برنگ چشم فتنه آسته
 آسته و امی شود، و کشاینده به نظر نمی آید، هر گاه که ازین حال
 خوف و خشیتش از جا برد و اهلپاب راحت بریم خورد، دیده بدیده
 دروازه دوخت، و شمع تعبسی افروخت، تا دریابد که وجه کشایش
 چیست و بفهمد که کشاینده کیست، تا آنکه دروازه بے دہشت محرک
 بتمامه مفتوح دید و تعجیر بدروست حواشش گردید، ناگاه ضرب میله
 بے آثار ضارب بر عذار نازکش رسید، و امتیلائے غشی علاوه آن حال
 گردید، پس ازافاقه خود را بصحن خانه، و در حلقه مردم مغل وضع
 بیگانه یافت، و تحصیل اسباب شب گشت خویش که درمرداشت
 از روئے محویت حقیقت آراست، دفعتاً بحالت خود لحاظ نمود،
 که استاد وار بلا اعانت کسی همراه همان تازه واردان مغل وضع بسوے
 آسمان تصاعد دارد و هم جناح طایران بے بال و پر مثل ریژه پر
 کا ہے که آواره گرد باد باشد، سبقت بر پرواز پرندہ ذي اجنحه می
 سازد حتی که کوه و مہمون از نظر ناموضوح و آواز طیور از گوش نامسموع
 گشت، دران تعلق معلق روئے هر یک از آنها بدریا انداختن، و طعمه
 ماهیان ساختن، و یا بصحرا افگندن، و لقمه ددو دام گردانیدن، یا
 بکشتن، یا بجاه عمیق آویختن، او تعویژ می بست، چنانچه یکے ضرب

مقدمہ مشعر تقریب حقیقت حال سرگذشت میر اسماعیل

ابجدی ناظم یگانہ و اوستاد علامہ و سبب تصنیف کتاب قابل

الانتخاب انور نامہ *

بر ترجمہ کاران عجائب و آگہی شعاران نیرنگی زمان و امکان
میرین و پوید آباد، میر اسماعیل خان ابجدی کہ والد ماجدش ساکن
بیجاپور و پزنہ ملا محمد قاسم الملقب بفرشتہ مولف نورس نامہ
المعروف بتاریخ فرشتہ است، در قصیدہ جنگل پیٹھ متعلق دیار
کرناتک پایان گہات کہ توصیف آن بدین وجہ در انور نامہ نوشتہ *

نظم انور نامہ *

صنادید کرناتک دیر سال
بدین گونه گشتند شیریں مقال *
کہ پیر فلک را اگر قوت است
توان گفت از آب جنگل پت است *
در ایام ماضی یکے شهر بود
بآبادیش شهرہ دہر بود *
یکے مصر بود از بلاد کہن
کہ بودند امرائے ہند و دکن *
برپا زمین خانہ حور بود
بسان صنم خانہ معمور بود *
بزرگان درو مسکنت داشتند
زعلم و عمل مایہ برداشتند *
گہر خیز حکمت جو یوناں زمین
بمغز فلاطون خرد آفریں *
جو بیت الشرف دور تر از بدی
بلے مولد خاصہ ابجدی *

چنانچہ ہم ہا شنیدند متحیر گردیدند از انہا حسن محمد نام
 آشنایش آواز او بشناخت، و بسویش دوید و دید، و گرد پڑوش کیفیت
 گردید، بادراک ماجرا و معاینہ بے دست و پائیا اشک تا سف بارید،
 و بقلعہ شتافتہ گروہے ہمراہ آورد، واستخوان ہائے خورد گشتہ را
 بہ پنجہ نے ورسن بتازگی صورت قالب دادہ، و بتدبیر بستن و پیوند
 دادن اعضائے پاشیدہ دست مومیائی کشادہ، برداشت، و بخاتمہ اش برد،
 ہر چند کہ بعد یک سال صحت یافت، اما دقت نشست و ہر خاست
 و رعشہ دست و پا و مہذمت استعمال آب و طعام و لکنت زبان و دشواری
 کلام رفاقت نگذاشت، از انجا کہ شہود جوہر طبعی احتیاج اعراض
 جسمی ندارد، و جلوہ پرتو شمع از شکستگی فانوس خللے نمی یابد،
 با وصف رعشہ عارض بتائید قوت اصلی پایش بر رفتار قائم، کہ تا
 دوسہ کرہ پیادہ پا می توان رفت، و دستش بکتابت ملازم، کہ در شبان
 روز سہ چہار ورق کتابے می توان نوشت، در علم فارسی کما حقہ
 و در عربی فی الجملہ صاحب مواد، و بفن شعر و امشا سراپا استعداد،
 ہر بیت انور نامہ و خمسہ و دیوان فارسی و ہندیش باب و تآب لفظ
 و معنی دریکتا، و ہر فقرہ منشاتش از جوش صنایع و بدایع سلسلہ
 موج دریا زمانیکہ قیام اعلام نصرت اعلام موکب سعادت انضمام کوہ
 (۱)

فرنگی کو نڈہ را کہ از چیناپٹن فاصلہ کسرے کم سہ کرہے دارد، و از
 بودن معبد فریق فرنگی پرتگیشن بدان نام در اصطلاح ہنود می نامد،
 پایداری رتبہ رفیع سر بلندی بخشید، و دامنش را از دائرہ لشکر
 فیروز ظفر افروز افتخار اندوز وسعت آسمانی گردانید، میر بے نظیر
 ملازم حضور و بخدمت تصنیف انور نامہ مامور گردید، تمہید مجملش
 ازین ابیات کتاب مسطور کہ ہرائے گولامی موزنی طبع او بحکم اند کے

(۱) اس کا دومرا نام سنٹ تھامس سونٹ ہے جو مدراس سے آٹھ میل کے فاصلہ
 پر واقع ہے۔ اگلے زمانے میں یہ ایک فوجی چھاوٹی تھی۔ عام طور پر یہی مشہور ہے
 کہ سنٹ تھامس نامی کسی ایک انگریز کو یہاں قتل کردیا گیا تھا یہاں ایک چھاوٹی ہے
 جو سطح سمندر سے ۲۰۰ فٹ بلند ہے اس چھاوٹی پر عیسائیوں کا ایک گرجا ہے اس
 میں بی بی مریم اور حضرت مسیح کی تصویریں رکھی ہوئی ہیں۔ کہا جاتا ہے کہ
 سنٹ لیوک (St. Luke) نے ان تصویروں کی مصوری کی تھی اور وہ سنٹ تھامس کے
 ذریعہ یہاں لائی گئیں *

سنگ بر سر نازکش چنان فرود آورد، کہ سیل خون جراحش تا زمین برد، وقوع این حالت از جبر آچندہ پنداشتم، دست التماس در جناب کبریا بتوسل رسول دوسرا و آتش علیہم التحیۃ و الثنا برداشتم، پاستد عائی نجات، ازان مہلکہ سراسر آفات، اشک تضرع افشانم، و این شعر بر خواند *

یا حبیب الانام خذ بیدی

مالعجزی سواک مستندی *

چون بمعجزہ قرآنش آواز مہیب، بآہنگ عجیب، از سوے سطح اعلیٰ برخاست، و تصاعد جانب آسمان و اذیت جابران فی الجملہ تخفیف یافت۔ خواندن دعائے ماثورہ موثر رہائی آن ہمہ و بالانگاشتم، و بار دیگر قرأت ساختہ، صدائے ہیبت خاکستر از سابق دادرس فریاد خروش و باعث سراسیمگی بیش از بیش آنها شناختہ، بمعجزیکہ دفع ثالث بر زبان آورد، از دہشت ہماں شور پر زور کہ متجاوز از حد تعقل بود دماغ فلک و مغرور مد برہم خورد و اجنہ از بس ہراس اورا از سمت صعود بسوے مہبوط گذاشتند، و عنان بے اختیاریش از آنچنان رفعت جانب زمین معطوف داشتند، در اثنائے نزول بعد از انکہ ہر یک از عناصر اربعہ ترکیب جسمی بکمرہ خویش پیوست، فقط مشیت خاک و امادہ عنصر رابعش کہ غیر از مرکز خود گریز ندارد بر زمین لب خندق قلعہ کرکت پالہ بصد مہ نشست کہ استخوانش از ہم شکست، و مرش از پوش تہی گشت، چون پس از تخفیف غش و حصول قدری آفاقہ ہنگام سحر سردی ہوا در بدنش پایہ احساس برودتہ نہاد، کشایش چشمی بلحاظ احوال ضرور افتاد، از بسکہ مژگان سوزن دوختہ قطرہ ہائے خون منجمد بود نتوانست وانمود ندستیکہ کلید باب دیدہ سازد، و بیائیکہ قاصد سبیل تردد دے گرداند، اگرچہ از آسیب جنگال جنات نجات یافت لکن بے دستیاری جوارح و افتادگی صحرا و اندیشہ درندہ با قطع امید زندگی ساخت، در چنیں آوارگی با ہر گاہ کہ سماعت آواز حارسان برج قلعہ خاطرش رائعہ از تشویش رہانید، بالتجائے اعانت فغان بر کشید،

روان انگھے کرد حجاب را
 کہ تا برکشد فرق گرداب را *
 از آن فتنہ گہ رخت بستم برون
 زویرا نہ چوں گنج جستم برون *
 شدم سوے چیناپتن رخت کش
 رسیدم بگلزار لشکر گہش *
 خبر شد بد رائے عالی جناب
 کہ شد ذرہ بردرگہ آفتاب *
 طلب کردو من از ادب کاستم
 جلیس بر زمین سودہ بر خاستم *
 دکر بارہ شد حکم پیدم بیا
 کہ مس زر شود در بر کیمیا *
 من از فخر سر بر ثریا زدم
 چو قطرہ در آغوش دریا شدم *
 (۱) حریر قصیدہ نظر کردمش
 متاع نمل پیدم جم کردمش *
 خداوند زابیات غرائے من
 بسے آفریں کرد بررائے من *
 بشد امر بندشیں نشستیم بفرش
 سرم بر زمین و دمیا غم بعش *
 در افشاند آنگاہ بھر کرم
 بمن گفت کاے مایہ مغنم *
 خوشاباش من دستگیر توام
 خریدار جنس ضمیر توام *
 ز سرکار ما آنجم خواہی معاش
 بگیر و مشو در پیسیج تلاش *

آئینہ بسیاری، و مشتے نمونہ از خروازے، در ذیل این فقرات می نگارد و بمعنی آنکه تقدیم سخن سابقاں مقدمه قبول کلام بیروان است، حسن شاهد کتاب را بزور میمنت می آراید، بوضوح تواند رسید —

منظومہ انور نامہ *

بسالیک فرخ حسین دوست خان
در افتاد چون بر زشاخ گراں *
خدا وند بالشکر خویشتن
ز نهر نگر شد بچیناپتن *
من از هر طرف شد کشیده چوباد
بجائی رسیدم که ویرانه باد *
مقیمان آنجا خرد با ختند
چواخوان بیوسف بمن تاختند *
چو دیدم که آن قوم سادات کش
ندارند دین و ندارند هاش *
هر آن کشت خاطر که زان آب شور
بر آرم بروں کشتی خود بزور *
بدین عزم چندے گر فتم قرار
چو بوبکر در مردم سبزوار *
چو عثقا اگر بود ذاتم نهان
وای بود نامم عیان در جهاں *
خرد گستران همچو در عدن
بهر سو ربودے غزلهائے من *
چو اختر بمن یاور ی خواسته
مرا طالع کار آراسته *
بعرض خدا وند شد شعر من
برنگے که شد عرض گل بر چمن *

کرداند، ہر گاہ کہ مسودہ نصف مرقومہ خواست، حضرت خداوند نعمت چندانکہ بہ تجسس آن پرداخت نیافت، فرمود کہ باز اعادہ فکر سابق نماید، یعنی عوض نظم کم گشتہ از سزائے نگارد او با ظاہر ضعف حال از احتمال بار محنت دوبارہ استعدا نہود، و خاطر خود بدولت ازین معنی اکثر متردد می بود، روزی صبحے او را طلب داشتہ شادان و فرحان فرمود، کہ شہود رویای صادقہ اصرار بطون بدین وجہ کشود، کہ مسودہ مفقودہ نظم مسطور غالباً در موم جامہ پدیدیدہ بقلاں صندوق تو شک خانہ زنائے باشد، بہ تقدیر جستجو می شاید کہ بہم رسد، چنانچہ تجسس کردند، بر طبق آگہی عالم غیب بشہادت حق گوئی او آوردند، و ہمیر موصوف سپردند، و در چندے از تکمیلش مایہ اعتبار مصنف از بخشش و اکرام و لطف و انعام بآسمان بردند *

دفتر اول متضمن احوال سعادت اشتمال آبا و اجداد خداوند

نعمت از بد و قبول شرف اسلام و حقایق ریاست روسائے پیشینہ

کرناتک ارم ارتسام و استقلال و استحکام نظامت و فتوحات خود

بدولت باکو ایف متعرضہ واجب الارقام ہر محل و مقام تابغاوت

فرقہ فراسیس و فتح قلعه پھولچی موصول الانہدام بشرح و بسط تمام *

دفتر نویسان احوال عالم، و جراید نگاران حقایق بنی آدم، کہ شرح سلسلہ انساب را، حجت شرافت عالی نسبان روزگار، و کشف حقیقت اصلاہ را، دلیل فضیلت والا حسان نامدار، می دانند برانند، کہ از روئے تحقیق و اثق، و تنقیح صادق، اجداد شریف خداوند نعمت یعنی نواب امیرا لہند والا جاہ عمدۃ الملک آصف الدولہ محمد علی انور الدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار کہ بسبب ضرورت ارقام ہر مقام والايش بیاس اختصار کلام بفقہ حضرت اعلامی نگارد، بنی قریش متوطن مکہ معظمہ زادہ اللہ

بگیتی بر آور حدیث صواب
بذام همایون ماکن کتاب *

درین دولت فیض ابلاغ ما
بر آن گل که بشگفت در باغ ما *

تویک جابکن جمع چون نخل بند
دهد زیب گلدسته ار جمند *

ازین نکته مو جزش چون چراغ
بمن گشت یکت بار روشن دماغ *

بسیرد فاطر شدم کار بند
نوشتم چنین نسخه دلپسند *

بسه رنج اندو ختم سال پنج
که تا گشت این نامه روشن چو گنج *

شاهد صدق کلام میر بے نظیر، بیان راستی ترجمان این تحریر
است که نصف کتاب انور نامہ انتظام یافته بود، که هنگامه موسی لالی
سر کرده بندر پهلوی و رضا علی خان پسر حسین دوست خان رو
باختلال نمود، و بر قلعه بندر چیناپتن دست تنگی محاصره کشود حضرت
خداوند نعمت حسب تمنائے مستربکت گورنر بندر مذکور، و
ضرورت اعانت قلعه محصور، از بندر چیناپتن یعزم امداد کمپنی
انگریز، سوار جهاز گردیده، بر ساحل بندر ناگپتن متعلق قوم ولندیز
رسیده، از انجا فایز قلعه مبارک نهر نگر شده، و بسبب تخلف یوائے
دریا، و تکسل مزاج والا، تاجندے بصلاح اصلاح طبع مبارک دران ضلع
مکونت ناگزیر گردید، و فوج سنگین بسرکردگی برادر نامدار عبدالوهاب
خان بهادر و محمد یوسف خان وغیره سرداران با تهور برائے کمک
کمپنی انگریز، و استخلاص قلعه چیناپتن از محاصره مخالف فتنه انگیز،
روانہ گردانید، بعد از آنکه مصنف انور نامہ از محاصره چیناپتن و آفت
هنگامه محاصره به تبدیل لباس برآمده براه خشکی در حضور رسید، حکم
نافذ گردید که باقی حقایق ہم بنظم آرد، و مایه اعتبار خود کامل

برتبہ رفیع سلطنت بلخ فائز گردید ند، و بعد انقراض آن حکومت بملک ہند رسیدہ در ملک امرائے کبار منسلک شدند، و در زمان (۱)

سلاطین تغلقیہ دہلی وارد دیار دکھن شدہ، مسلط سلطنت خطمہ خاندیس گردیدہ، سلاطین فاروقیہ مشہر و در پادشاہان آن سرزمین مغنر بودند، و بنائے شہر برہان پور نمودند، و بعد زوال آن اقبال سلسلہ اولادشاہ مہہول الحال گشتہ، مگر یکے از آنها بجناب نواب سراج الدولہ محمد خانجہاں انورالدین خاں بہادر شہامت جنگ حینے کہ او از حضور ظال مہہائی متعین نواب آصف جاہ شدہ بدکن رسیدہ بود، شرف ملازمت یافتہ سلسلہ نسب خود وا نمود، فرمود کہ از امضائے زمانہ دراز و جہل عرفان حقیقت یکدیگر پیوند رشتہ گشتہ، از طرفین متعذر گشتہ، مگر برادری دینی، توحد یقینی است، درین صورت خانہ خانہ شما، و منہ و رود برما، چنانچہ معاشے فراخور حالش معین ساخت، و عزت و توقیرش برابر اقربائے دیگر منظور می داشت، ازین جا باز رسیدم بسلسلہ تحریر، و آمدم بر مطلب لازم التسطیر، یعنی ابراہیم اکبر مرقوم بطور صدور اسحاق و ابوالفتح علی الترتیب ارقام تامہ پشت شامل مہ پشت اولی جملہ شش بطن در ہماں بقعہ متبرکہ بعد یکدیگر ولی عہد شدند، پس ازینہا عبد اللہ اوسط وارث بطن ہفتم بحسب ضرورت ازاں بلدہ طیبہ مہمل بست، و بشہر بخارا نازل گشت، و جہش در ذیل این عبارت بوضوح خواہد پیوست *

(۱) سلاطین تغلقیہ نے سنہ ۱۲۲۰ ع تا سنہ ۱۴۱۲ ع حکومت کی ان کی سلطنت کا آغاز غازی بیگ تغلق سے ہوتا ہے جو ترکی النسل تھا یہ ابتدا میں الغ بیگ کے پاس ایک معمولی ملازم تھا اور سلطان مبارک کے زمانے میں ترقی کر کے دیوال پور کا گورنر ہو گیا اس نے اچھی کے گورنر کے ساتھ اتفاق کر کے خسروخان کو شکست فاش دی اور کچھ دنوں بعد غیاث الدین تغلق کے لقب کے ساتھ گدی نشین ہوا اس نے تغلق آباد میں ایک قلعہ تعمیر کیا اسی قلعہ میں اس کا مقبرہ واقع ہے اس کے بعد اس کے بیٹے محمد بن تغلق نے سنہ ۱۲۲۵ ع تا ۱۳۰۱ ع سلطنت کی۔ اس کے زمانے میں سلطنت دہلی میں انتشار شروع ہو گیا اور اس کے تکتے ہرنے شروع ہو گئے تغلق کے بعد اس کا چچازاد بھائی سنہ ۱۳۰۱ ع تا ۱۳۸۸ ع سلطنت کرتا رہا اس کے بعد آنے والے سلاطین کی کمزوریوں کی وجہ سے تمام ملک میں بد نظمی بڑھتی گئی اور صوبائی بغاوتیں شروع ہو گئیں اس کے ساتھ ساتھ تیمور کے حملے بھی شروع ہو گئے یہاں تک کہ سنہ ۱۴۱۲ ع میں اس سلطنت کا خاتمہ ہو گیا *

شرفاً و تعظیماً و نسل حضرت ابراهیم خلیل الله علي ندینا و علیه الصلوٰۃ و السلام اند، چون شرافت آن قوم در کتب سیر و تواریخ شامل است، تکرارش تحصیل حاصل، بناءً علیه سلسله آباء حضرت اعلي را از زمان بعث اشرف اولاد آدم رسول دو عالم صلي الله علیه و آله و سلم و آغاز شرف اسلام با کيفيت توطن هر يک مفصل تحریر مي نماید، و در ذیل این عبارت بشرح و بسط واقعي مي آرد *

داستان توطن جد اعلاي حضرت اعلي در بلده طيبيه مدینه

منوره زان الله تعالي شرفاً و تعظیماً *

پس از ظهور نور اسلام، جد اعلاي حضرت اعلي عمر ابن الخطاب رضي الله عنه اشهر قديماً عدي که گروهی است از بني قريش ساکن مکه معظمه در زمان بعث سيد المرسلين، صلي الله علیه و آله الطيبين الطاهرين، مشرف از آئين دين گشته، و کمر بفرمان برداري آن سرور بسته، و با جرأی مراسم تفريق حق و باطل ملقب بفاروق اعظم، و احوال باجاه و جلالتش در کتب مرتسم است، و بارکاب سعادت جناب رسالت صلي الله علیه و آله و سلم از مکه معظمه هجرت، و در بلده طيبيه مدینه اقامت ساخت، و بعد زمان نبوت و خلافت اولي خلعت خلافت ثاني بازينت نسق و نظام، و شان و شکوه تمام، در بر خویش آراست، و پس از انقضای کسر کم يازده سال در خلافت خود بضرع خنجر ابو لولو در عين نماز بامداد زخم پهلوی برداشت، و بعد سه روز بعالم باقي شتافت، و امور خلافت باختيار اهل شورى تفويض يافت، و اولادش تاشش بطن همانجا مکنوت داشت، چنانچه پسر کلانش عبدالله اکبر بتکفل عشيرت اقيام، و بعبادت خالق انام، زندگي باعزاز و احترام نمود، و بعد از و پسرش ناصر الدين ولي عهد بود بعد از و از دو پسرانش پسر کلان که ابراهيم اکبر نام و در سلسله اجداد حضرت اعلي انتظام داشت، در همان بلده طيبيه بمقام پدر قيام، و بکفالت عشيرت اهتمام يافت، و پسر خورش محمد نام بديار عجم رخت اقامت انداخت، و اولادش

بیان توطن اجداد شریف در قصیدہ گویامو حرمہا اللہ تعالیٰ

عن جمیع الافات والبلدات بحرمت سیدالکائنات و آلہ علیہم
افضل الصلوات و التحیات *

محمد لاڈ کہ از آغاز نور اسلام در اجداد خاص جلیس کرسی
بیسست و میوم، واز بزم سکونت شہر قذوچ معدود دور ہفتم است
بسبب آنکہ ناز پروردہ والدین بود، لفظ لاڈ کہ در زبان ہندی ترجمہ
ناز است عرف آن زمان جز واسمش نمود، چون فیما بین سلاطین
دہلی و ناظمین صوبہ اودھ مطابق شرح کتب تواریخ سلاطین ہند
(۱) و تاریخ فرشتہ وغیرہ بجائے انقیاد و اتفاق قدیم، عناد و نفاق عظیم برپا
و اشکر کشی ہا ہنگامہ آرا، و این معنی نسبت بشہر قذوچ از اتصال
حدین نقیضین باعث خلط بے منتہا گردید، متعذر اقامت آنجا شدہ
بقصبہ گویامو کہ از قصبات بعیدہ و مامون از شرور عبور عساکر
وقابل توطن اشراف و اکابر بود رسید، و در آنجا اقامت و مع قوم
بتکمیل علوم و تہذیب اخلاق اشتغال ورزید، چنانچہ الی ہذا الایام

(۱) محمد قاسم فرشتہ غالباً سنہ ۱۵۰۰ع استر آباد میں پیدا ہوئے جو بجز
کیا سپہیں کے کنارے آباد ہے اور سنہ ۱۶۲۳ع میں انتقال کیا وہ نسل ایرانی اور
عقائد کی رومے شیعہ تھے انہوں نے اپنی زندگی کا اکثر حصہ ابراہیم عادل شاہ ثانی
بمجاپور کے دربار میں گزار دیا۔ ان کے والد کا نام غلام علی ہندو شاہ
تھا فرشتہ کم مٹی ہی میں اپنے باپ کے ساتھ ہجرت کر کے ہندوستان چلے آئے یہاں
آگے ہوئے ٹھوڑی ہی مدت گذری تھی کہ احمد نگر میں ان کے والد کا انتقال ہو گیا
اور وہ یتیم ہو گئے لیکن بہت جلد شاہی نگرانی میں لے لئے گئے۔ سنہ ۱۵۸۷ع
تا سنہ ۱۵۸۸ع احمد نگر کے شاہی خاندان میں ماہی اختلافات شروع ہو گئے اسلئے
محمد قاسم فرشتہ وہاں سے ہجرت کر کے بمجاپور چلے آئے۔ یہاں پہلی مرتبہ ان کو فوجی
عہدہ عطا ہوا اور سلطان عادل شاہ ثانی کی جانب سے یہ حکم ملا کہ وہ ہندوستانی
مسلمانوں کے متعلق ایک بہترین تاریخ لکھیں حسب حکم فرشتہ نے تاریخ لکھنی شروع
کی اور تقریباً بیس سال کی مدت میں اس کو پورا کیا اور اس کا نام گلشن ابراہیمی یا
تاریخ ابراہیمی رکھا یہ کتاب ۱۲ جلدوں میں لکھی گئی ہے کتاب کے شروع میں مصنف
نے ایک ہمیط مقدمہ لکھا ہے تیسری جلد میں دکن کے بہمنی سلاطین کے حالات
لکھے گئے ہیں بقیہ دیگر جلدوں میں حکومت گجرات کی تاریخ اور ہندوستان
کے صوفیہ کے حالات وغیرہ لکھے گئے ہیں محمد قاسم فرشتہ بہت ہی صاف گو مورخ
ہیں انہوں نے کسی کی بجا تعریف یا توہین یا خوبصورت نہیں کی ہے بلا کم و کسب
صحیح واقعات کو قلم بند کیا ہے سنہ ۱۶۰۶ع میں یہ تاریخ مکمل ہوئی اور
فرشتہ ایک دفعہ کے ساتھ دوبار مغلیہ میں حاضر ہوئے کیلئے روانہ ہوئے *

بیان توطن اجداد شریف در شهر بخارا متعلق ترکستان *

هنگامیکه طوفان حکومت بنی امیه در حره بین شریفین زادها
 الله تعالی شرفاً و تعظیماً و غیره بلاد عرب از تنور نفاق سر بر آورد
 عبدالله اوسط در تلاطم طغیاناش طاقت سکونت بلذۀ طیبۀ موصوفه
 نیافته، کشتی قبایل و عشایر به بخارا برد، و به تمهید مصادقت حاکم
 آنجا سر رشته معاش محکم ساخته، ایام حیات بپاکی اوقات بسر آورد
 چنانچه از فرزندانش تا نه پشت که عبدالله اصغر و مسعود و محمد
 سبحان و فخرالدین اکبر و شهابالدین و یوسف و محمد احمد و
 شعیب و فخرالدین اصغر باشد بعد یک دیگر در همان شهر مربع
 نشین مسند خلفیت بودند *

بیان رسیدن اجداد شریف بدیار هند و فایز شدن بشهر بداهون *

و قتی که نایره تظلم چنگیز خاں و اولادش در دیار عجم بموجب
 شرح کتب تواریخ و سیر شعله زن گردید، فخرالدین اصغر که از
 ابتدای شیوع تحلی اسلام ببطن شازدهام، و از اقامت شهر بخارا
 ببطن دهم، محسوب است تاب اقامت آنجا نیاورده بملک هند
 رسید، و از جانب پادشاه دہلی قاضی شهر بداهون گردید، و همان
 جا نقد انگاس صرف اشترائے جنس رضائے رب العین و الناس گردید *

بیان توطن اجداد شریف در شهر قنوج *

علی نام پسر فخرالدین اصغر که در اعیان شرفای متوطنان
 شهر قنوج کتخدا شده بود، بعد انتقال پدر بزرگوار از شهر بداهون
 (۱)

بشهر قنوج آمده تا بوقت پشت که علی و علاء الدین اکبر و محمد
 و علاء الدین اصغر و نعم الله و ابراهیم اصغر و محمد لاڈ باشد همان جا
 بریکے پیہم تقدیم وصایائے پدر فرمود *

(۱) ملع فرغ آباد میں ایک قدیم شہر ہے جو پہلی میں واقع ہے *

دھے بے ذکر خدا، و نفس بے فکر کام بخشی، خالی نمی گذاشت روز مشغول امور دین داری، و شب مشغول قرآن خوانی و نافله گذاری، پشت پاس مصالایش مقام، و بهحریت عبادت ملک العلام، کم فرصت طعام و منام، بلاچاری غلبه خواب جز به تکیه دیوا سرش را ربط بالین، و سوائے جائے نماز تنش را آشنائی فرش و قالین، نه بود، هرگاه که یکت دولهظه مژده برهم می نهاد، و بتشریش اصاعت وقت دیده می کشاد، معاً از آب لبربیکم معمول حضور جمیع اوقاتش بود و صومعی ساخت، و بادائے دوکانه تهییت الارضو دراشتغال تلاوت قرآن می پرداخت، چون اثنائے وضو کلام نمی نمود، و کامروای حاجت مندان هم از عبادت معبود متصرف بود، اگر متکلم می گشت، بذائے وضوے دیگری بسمت، تکرار آن تاده دوازده بار هم می رسید، و از هجوم اهل احتیاج مکدر نمی گردید، همواره کشاده جبین، و بصبرو شکیمب آنقدر متین، که بعالم تمارض نیز مستغنی از طبیب، و باشتغال واجبات دینی درشبان روزش ضرورت دومه کلمه دنیوی از اتفاقات عجیب *

بیان کم گوی نواب حاجی محمد انورالدین خان بهادر *

ازروے پاس انفاس بار سخن برزبان نمی نهاد، و آئینده فراغ اوقات عبادت را غبار مخاطبت کسی نمی دارد، حتی که اورا بامحمد جان فرزند ارجمند درتمامی عمر قربت مکالمه مبارک، و فرزند موصوف را بایدر ممدوح ادراک دولت قدمبوس یکبار، اتفاق افتاد، چنانچه فرزند عمرے تمنا داشت، و از جناب اقدس الهی سحرها سر بسجود التجا می گذاشت، که دولت قدمبوس پدر دست دهد و جبین نیاز خود از مصلائے پائے با اعزازش عزت حضور سجده یابد هرگاه که این دولت عظمی بذریعہ عیدے از عیدین دست داد، یعنی بحیله قرب گذارش نذر بر پا افتاد، و بسکه از مدتی حسرت کش آن بود، باواز بلند کریم نمود، بمحردش والد نا مدار سرش از دست

اولادش بطناً بعد بطن همان جانیام دارد، بفخرنامش افتخار می سازد، بعد از آنکه این دار ناپایدار گذاشت، عبدالقادر خلف او جسر خیللی متوسلین تمکن یافت، بعد از او عبدالحی پسرش گران مایه علم و عمل اندوخته، و یگانه زمان و ممتاز دوران نامیده، مظهر صفات اسم حی برآمده، باحیائے نام آبا و اجداد پرداخت، و شیخ مخدوم عبدالحی خطاب یافت، و از جناب بندگی شیخ نظام الدین امیثلی قدس الله سره العزیز مرشد خود القاب قدوة السالکین و زبدة العارفین داشت، و از بس برکات و تقدس آثار و آیات و تاثیر اشتغال عبادات بذابرا رتعال خود تاریخ دهم شهر شریف شهر الله یعنی رمضان المبارک یافت، و بعد از آن نعمت الله فرزندش به تسلی و تشفی قبایل و عشایر کامروای و صیت گردیده، مطابق و تیره آبا بتحصیل نعمت غفران حضرت سبحان راحل راه ناگزیر آفریدگان گشت، بعد از او محمد منور خلف او از انوار صلاحیت دو دمان آبارا منور نمود، و بنزد و تقوی آنقدر آراسته بود که شیخ المشایخ نامید، آخر کار بتاریخ سیزدهم شهر صفر المظفر و اصل نور رحمت آفریدگار گردید، بعد از او مهر انور افق دولت، هلال عید عز و عظمت، مطلع انوار مکنف و جاه، صبح صادق فضل الله، صاحب اقبال لطف دار، مروج دین انور محمد انور، ضیا انور مسند و صیت، و بتکمیل علوم ظهور و بطون مرجع ارباب فضیلت گشت، هر چند که کمال و فضایل، و حسن خصایل، و لطف شمائل، و محصور رقوم و مطور گردیدن دشوار، لکن تیمناً شته مثل گله از گلزار، و قطره از بحر خار، اعتبار خامه و قایع نگار می نماید *

داستان اجمال احوال سعادت اشتمال نواب حاجی محمد

انورالدین خان بهادر *

اگرچه آبائے نامدارش پس از انقراض زمان خلافت، انتهای الویه عدالت، هر یک در عهد خویش بر بساط ثروت و منزلت علم و فضیلت تمکن داشت، او خرد علم دولت دارین می افراشت،

بیان وفائے عہد و عذر پذیری اور *

(۱) قلاشے در شاہ جہاں آباد بتلاش معیشت پیش یکے از امرائے آنجا مخلص خاں نام کہ از معتقدانہش بود، خود را ہمیشہ زادہ اش وانمودہ متعلق خدمت مناسب بآن مرتبہ معتمد گردیدہ کہ با وصف ارتکاب سرقت ہم از پناہ نام قرابتش و اغماض امیر تدارک ندیدہ، و تہیکہ آن ذات تقدس آیات وارد شاہ جہاں آباد شد باستقبالش شتافتہ، ادراک فیض حضور باسعادت، ضمیمہ عفو جسارت غیبیت، و عوض اطلاع شدائد عسرت شفیع مواخذہ جرأت نمود، آنجناب بمقتضائے خاصہ صلاح آندیشی انام، و اختصاص بخشی رتبہ عوام، بارشاد معنی ”انما المؤمنین اخوة“ غلطش بصحت، و زدیش بملکیت مقرر، و از ہمیشہ زادگان حقیقی و بر محاصل جاگیر از حصہ داران شرعی مستہتر فرمود، و بعد از و عزت اولادش نیز در اہل حقوق مہی افزود *

(۱) شاہ جہاں آباد کا دوسرا نام مغل دہلی بھی ہے سنہ ۱۶۳۸ع میں شاہ جہاں نے اس کو بسایا تھا اس کے بعد یہ شہر اسی کے نام سے موسوم ہو گیا یہ شہر درہائے جمنا کے منبہ کے جانب تقریباً دو سو دو میل تک پھیلا ہوا ہے۔ دہلی کو مسلمان بادشاہوں نے مات مرتبہ آباد کیا موجودہ نئی دہلی انگریزوں کا آباد کیا ہوا شہر ہے اس کو آٹھویں مہر ۸ میں شمار کیا گیا ہے ہر ایک کی تفصیل درج ذیل ہے نمبر ۱۔ قدیم دہلی یہ ہندو دار السلطنت کی جگہ آباد ہے اس کو سلطان خاندان غلامان نے آباد کیا تھا آج قطب مینار اور مسجد قوت الا سلام انکی یادگار باقی رہ گئی ہیں (۲) میری امکو علاؤ الدین خلجی نے سنہ ۱۳۰۳ع میں قدیم دہلی سے تقریباً تین میل شمال مشرقی جانب آباد کیا تھا اس وقت چند دیواریں اس کی یادگار باقی رہ گئی ہیں (۳) تغلق آباد سنہ ۱۳۲۱ع میں سلطان تغلق اول نے قدیم شہر سے تقریباً چار میل شمال میں آباد کیا تھا آج اس کی یادگار ایک مقبرہ باقی رہ گیا ہے۔ نمبر (۴) جہاں پناہ اس کو محمد بن تغلق نے سنہ ۱۳۲۷ع میں میری اور قدیم دہلی دونوں ایک کر دینے کی غرض سے آباد کیا تھا (۵) فیروز آباد سنہ ۱۲۰۴ع میں فیروز تغلق نے اس کو آباد کیا تھا یہ قدیم دہلی سے آٹھ میل شمال اور موجودہ شہر دہلی کے جنوب مشرقی جانب واقع ہے جہاں کسی اونچے مقام پر ایک اہوک کی لٹھ نصب کی گئی ہے (۶) پرانا قلعہ اس کا دوسرا نام اندر داک بھی ہے غالباً ہماریں نے اس کی ابتدا کی تھی اور شاہ جہاں نے سنہ ۱۶۴۰ء-۱۶۴۳ع میں اس کو پورا کیا اس قلعہ کے متصل مسجد شاہ جہاں اور ہماریں کا مقبرہ ہے (۷) شاہ جہاں آباد۔ یہ شاہ جہاں کا آباد کیا ہوا ہے لال قلعہ اور جامع مسجد اسی کی یادگار ہیں قلعہ کی دیواریں اب تک بالکل محفوظ ہیں *

مبارک خویش برداشت 'و ضم بسینه فیض گنجینه ساخت و دعا کرد که محیب الد عوات از نواید دارین کامیاب فرماید' و از هر چه مطلوبت باشد قبل از طلب بتو رساند' غرض اهل تواریخ این کلام او با فرزند دلیند از روی تعداد مرقومه 'سخن بارسیموم نگاشته اند' و مذت ارقام حسابش بر دیده کاغذ گذاشته غرض احتیاط او در هر کار خارج املا است' و پاک از انشا و احصا *

بیان عفو دوست بودن و ستر عیوب مردم نمودن نواب موصوف *

دلجویی پوکس عادت طبیعت 'و ستر عیوب مردم خوئے طینت او بود' چنانچه از انبار خانه اش غله گران بار دزدید' داروغه سراغ برده سارق را بکشید' خود بران کیفیت اطلاع یافته فرمود که او از سرقت معصون است' بلکه بگرفتن غله مایحتاج سازون' باید که بگذارد' و نیازارد *

بیان راست گوئی نواب موصوف *

راست گوئی او بآن حد بود که به هیچ سبب خلاف واقع کلام نمی نمود' چنانچه در وقتیکه ملازم محمد اورنگت زیب عالم گیر بادشاه گردید' روزی شاه به دربار عام از وی پرسید که کسی از اجداد شما هم نوکری پادشاه نموده است' یا فقط یاروری قسمت شما است که باین دولت افتخار افزوده' او جواب باین عبارت عرض کرد که از آن جماعه که با جمعیت بسر آمده' دون مهمتی مثل من نبر آمده' پادشاه ازین صاف گوئی او دست بمحاسن شریف خود سردر گزید' و باز بالا بر آورد' و فرمود که الحق شیخ اقدس راست گفته' از آن روز او مخاطب باین خطاب مقدس گردید' و در تمامی لشکر شاهی بجز اسم اقدسش کسی نمی فهمید *

محمد انور الدین خاں بہادر چوں اوایل رشد بمقتضائے کسب علم بشاہجہاں آباد رسید، و اشتہار فضایل ذاتیش جہاں گیر گردید بخواہش کامل شاہ جہاں پادشاہ شرف ملازمت، و ہر سائر ملازمین امتیاز و عزت یافت، و افاضت اہتمام تسبیح خانہ و عطائی جاگیر امتیازانہ، بذائے ایوان والا ئی عظمت روز افزوں مستحکم ساخت^(۱) برگاہ کہ بموجب شرح تاریخ خانی خاں انتظام مہمات دولت و انسلاک مقدمات سلطنت، از نقاض دارا شکوہ و محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ اختلال گرفت، بگو پا مورفت، و بسبب ہرج و مرج ملک ہماں جا قیام ورزید، و بمقتضائے مصلحت اوقات سکونت گزید، و قدیکہ اورنگ زیب زیب اورنگ شاہی افزود حسب الطلب سلطانی بہ تحصیل کامیابی حضور نمود، و حین ملازمت رسالہ تصنیف محمد غزالی مرقوم دست مصنت گذرانید، پادشاہ بکمال سرور پسندید، و فرمود کہ آرزوئے این رسالہ از مدتہ داشتیم و رقوم شوقش بر اوراق خاطر می نگاشتیم، این کس بلا شک ولی است، و دانائے اسرار دلی، غرض فی الفور جاگیر و خدمت سابق با جاگیر و خدمات محمد بخشیدہ و از زبان خاص موافق شرح صفحات صدر، بشیخ اقدس مشہر عوام و خواص، و بنردبان پایہ قدیم متصا عد اوج اختصاص گردانید، از بسکہ استعداد ذاتی مستعد ظهور انتظام مملکت، و جوہر اصلی در صدد شہود انتساق ریاست بود، آراستگی لوازمات کار مرجوعہ منظور و مقبول بارگاہ سلطانی نمود، و بتقرر خدمت پیشکاری بخشی اول و دیگر مہمات حضور خانی، و حصول خطاب مستطاب محمد

(۱) مورخ خانی خاں کا دوسرا نام محمد ہاشم اور ہاشم علی خاں بھی ہے۔ ان کا وطن دہلی ہے۔ ان کے باپ کا نام خواجہ میر تھا۔ میر بھی مورخ تھے۔ سلطان مراد اور اورنگ زیب کے زمانے میں یہ اورچے عہدہ پر فائز تھے۔ محمد ہاشم بھی اورنگ زیب کے پاس ملازم تھے و اسرائے گجرات کی جانب سے ان کو ایک وفد کی حیثیت سے بھیجا گیا تھا۔ سلطان فرخ میر کے زمانے میں سنہ ۱۷۱۳-۱۹ع نظام الملک کے درجہ بہ دیوان کے بلند عہدہ پر پہنچ گئے۔ نظام الملک کے حالات کو انہوں نے فہایت عمدگی کے ساتھ قلم بند کیا۔ ہے اسی لئے بسا اوقات ان کو نظام الملکی بھی کہا جاتا ہے۔ *

بیان فصاحت زبان و طلاقت لسان او *

در کلام عربی علامہ زمانہ^(۱) و بزبان فارسی در عصر یگانہ چنانچہ در ایام تحصیل مثنویات حجج و اتفاق صحبت ہائے اہل عرب روزے در مجلس شریف مکہ معظمہ زاد ہا اللہ تعالیٰ شرفاً و تعظیماً حاضر و باین زور آزمائی ناظر بود کہ ہر ہمہ بکشایش قفلے کلید قوتہا می سودند و دقتہا می افزودند چون بستگی در تدبیر تردد آنہا را ناروا نہاد و خود بکار قفل دست حل مشکل بکشاد و بصاحبش داد حاضر جلسہ قاضی آن معمورۃ شریفہ با و خطاب کرد کہ ”انت فاتح الاقفال“ جواب داد کہ یا ایہا القاضی بل وانت حلال العقد“ چون قاضی را با عقدہ کشائی مناسبتی ہست شریف آن مقام با احترام فصاحت و قوع لفظ مناسب بیان و طلاقت لسانش پسندیدہ و از کمال استعجاب با قاضی مخاطب گردیدہ کہ ”یا قاضی حاجی محمد انور افصح منک فی العربیۃ“ القصہ فضائل و کمالات آن حمیدہ سیر و وحید عصر تا کجا شرح دہد کہ یکے از یزر و اند کے از بسپارش ازین نا ہموار امکان ندارد لہذا شمع از چگونگی ارتفاع مدارج دنیوی او کہ در حقیقت مظهر رافت پادشاہ حقیقی است بہ بیان می آرد بمحمد و آلہ الطاہرین صلوٰۃ اللہ و سلامہ علیہ و علیہم اجمعین *

بیان اختصاص یافتن او بدرجہ اعلیٰ امارت از پیشگاہ

شاہجہاں بادشاہ *

ہر گاہ کہ بار آوری گلبن باغبان می شود نخست تخمیش در زمین ریزد تا خاک نشینی آن واسطہ ریشہ دوانیدن و بالا سر کشیدن گردد و وقتیکہ اعتلائے رتبہ صاحب رتبہ منظور مدبر امکان باشد از رتبہ حاصلہ حالش اند کے بمشقت اندازد تا در اقتدار دولت قدر مدارج قدرت باعث افراط شکر نعمت و از دیاد عزو حشمت و ترحم احوال ہریت سازد تفصیل ایں اجمال آنکہ ثواب حاجی

(۱) نیکمیں کے ہلے - ۲ مثنوی کی جمع ہے بمعنی جزائے نیکی *

بار ثرول نهاده بارادۀ افزایش اموال حسنات، و تزیینت احوال
 برکات، بضاعت امانت را بالکلیه صرف اشترائی جنس نجات
 نموده، بجهل مرکب جهاز در بندر جدۀ پستم ۴ بکشد، و بقافله
 حجاج مدیعی ساخته، و نیت اول خود در کار خدا مثمر فواید
 یافته از اصل و نفعش که مبلغ نه لک روپیہ فراهم شده بدست
 آویز هر یک تقسیم اکابر مکہ معظمه، و تفریق اعظم آن بقعه مکرمه
 ساخت، و پس از استحصاલ دولت حج و طواف بیت الله الحرام
 و تقدیم عزرات و مناسک و غیره، سعی صفائے عزیمت، و کوشش
 رسالے امت را بذوائے دلکشائے لبیک مشکور یافت، و از آنجا
 به بلدۀ طیبہ مدینه منوره رفتہ بعد وصول سعادت زیارت روضہ
 مقدسه جناب رسالت صلی الله علیه و آله و سلم و ایصال نیاز شرفائے
 آنجا، باخذ تمسکات همه، در خانہ شیخ عبدالرحمن العاشقی
 یکے از اولیائے وقت تا سه سال رخت اقامت انداخت، و هر
 سال برائے تحصیل حج بمکہ معظمه شتافته مسکن شیخ صدر را
 تا سکونت آن سر زمین قطب دایرۀ مساحت، و مرکز پرکار سیاحت
 داشت، و درین عرصه جمهور فضلا و قاطبہ کملا را از دوام
 محالست و فواید مصاحبت عزیزالاولا گردید، و از مهر و دستخط
 سلطان روم بهصول سند فراشی آن هر دو مقام با احترام که تا
 حال - بحفظ حفیظ متعال در قلمدان خاص حضرت اعلائی ما
 حاضر است و ماورائے آن سند چراغ افروزی هر دو بقعه متبرکه
 موصوفه از بارگاه سلطنت عثمانیہ معرفت کونین انگریز که وکیلش
 دران دربار حاضر می باشد حضرت اعلی در ریاست خود
 حاصل نمود، و منصب این دولت کسبی که در دفتر دویم حقیقت
 آن چهره وضوح خواهد گشود، بر ترتیب ذاتی خود افزوده سر بعرض
 میبایست کشید، و برخصت آن مقام با احترام از سواری جهاز
 خود را به بندر سورت نازل، و بساحل عانیست واصل، و از آنجا
 بشوق حضور پادشاهی از راه گوپامو سالما، و غانما بشرف
 ملازمت شامل گردانید، و بگذارش رسیدات مبلغ نه لک روپیہ

انورالدین خانی و روز افزونی مراتب اعتبار کاردانی، مناصب
شان کامرانی خود افزود، تا آنکه اشتیاق زیارت حرمین الشریفین
زاد هما الله تعالی شرفاً و تعظیماً غالب، و عزیمت تحصیل این
سعادت اخص مطالب شد *

داستان روانه شدن نواب حاجی محمد انورالدین خان

بهدار زیارت حرمین شریفین و استیصال سند فراشی آن پر دو
مقام با احترام به مهر و دستخط سلطان روم و مراجعت نمودن
به ملک هندوستان و حصول ملازمت محمد اوزنگ زیب عالمگیر
پادشاه و سرفراز شدن بافرازش منصب و خطاب بهادری بوضوح
کفایت و دیانت و رسیدن همراه رکاب شاهی بدکن و خزامیدن
پروژه عدن *

از آنجا که والا حوصله گان دارالکمال هستی، بصفت جامعیت
انسانی برکمال جمیع اعتباری، بدون سعی دینداری اکتفا نمی
سازند، و در اشتغال راحت دنیا بهمت را وابسته تقدیم احکام
متعلقه عقباً می دارند، و حاصل کاروبار دولت را مایه استطاعت
سبیل هدا، و صورت ذریعه فلاح بندگان خدا، می پندارند، نواب
حاجی محمد انورالدین خان بهادر در عین ترقی پایه ایالت،
و زمان تصاعد رتبه امارت، خاطر را از معیشت قوم و عشیرت
اطمینان داده از جناب شاهی اجازت، طواف حرمین شریفین
درخواست، و مبلغ سه لک روپیہ بنابر تدر و صدقات جهته
تقسیم شرفا و نیاز سادات و غیره از خزینة سلطنت یافته، و شروط
سلوک سبیل الله از استطاعت خاطر خواه به تقدیم رسانیده از راه
کربلا و وطن مالوفه بزاد رضای عیال و اقربا پرداخته زبان به تسلی در
ریز کلمات استعانت، و دل بشوق منزل مدعا محمل کش ارادت،
راحل طریق سداد، و عازم سبیل صلاح معاد گردید، و در بندر صورت

براز شد ہند ہم راز بود

بخدمت عمدہ سر افراز بود *

چو او سوے رضواں برفت از جہاں

بجایش پسر گشت جان جہاں *

پسر از پدر نامور تر شدہ

دریں شش جہت نام آور شدہ *

بیان مقدمات ولادت با سعادت نواب سراج الدولہ محمد

جان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگ *

اگرچہ نواب حاجی محمد انور الدین خان بہادر فرزند بسیار یافت اما غیر از انکہ در عالم کم سنی ہریک الم انتقال آنها برمی داشت، دیدہ امید از شمع جوانی احدی روشن نمی ساخت، بنابران اکثر بہ تمنائے فرزند طویل الحیات میگریست، و بخواہش مہمی مراد می زیست *

بیان خواب دیدن نواب موصوف و بشارت یافتن از

تعبیرش بتولد فرزند ارجمند *

شبے کہ مطلع مہر کامرائی و آستین دست شاد مائی، توان پنداشت، در خوابیکہ سرمہ چشم بخت بیدار، و نقاب جمال دولت پایدار، باید شناخت، دید کہ آفتاب لقا بزرگ کہ کشایش ہزار سحر امید تعالی فیض دیدارش، گذارش صد شب یاس مبشر مقدم کرامت آثارش، باید شمرد، تا بندہ گوہیکہ چراغ منظر جاہ و جلال، بل نجم طالع عز اقبال بود، بدستش سپرد، چون قصہ شب صبحش بمقتدائے اہل کمال زماں، و پیشوائے صاحب دلاں دوران، ولی طبع، فرستہ خو، مولوی و جیمہ الدین ثانی ساکن گوپامو بردہ، تعبیرش شنیدہ فضل کریم ہمہ بخش بے نیاز فرزند طویل العمر دلدواز خواہد بخشید *

تقسیم نیاز ها، و نذر شرفا و صلحا، بمهر و نشان سکنه هر دو موقوف
 عرش نشان و ظهور صفات امانت داری، و آثار سلیقه شعاری و
 وقوع انبساط خاطر شهریار، و حصول خطاب بهادری و منصب
 دو هزاره ذات و دو هزار سوار، سر بفلک افتخار رسانید، و از آن
 زمان لقب حاجی در القاب نام نامی افزود و در زمرة مخصوصان
 کارگاه سلطنت مهابی شان عزت می بود، تا آنکه بارکاب نصرت
 انتساب و شاهی از هند بملک دکن رسیده، در خجسته بنیاد
 اورنگ آباد بیماری کشیده، بتاریخ پنجم شهر شریف رمضان
 المبارک سال یک هزار و یک صد و ده بهتری مقدس شرف
 حضور پادشاه ابدی، و فخر شمول عزو جاه سرمدی یافت، و
 تابوتش در قصبه گوپامو جنب قبر شیخ مخدوم عبدالهی جد
 بزرگوارش لوائے رحمت افراخت از دو پسر و دو دخترش خلف
 کلان محمد جان چهار بایک دختر متولد زوجة از قوم نامدارش
 و پسر خرد حاجی عبدالله مع دختر دیگر از بطن مستوره غیر
 تبارش، رحمتہ اللہ علیہم ابد *

منظومه انور نامہ *

چنین گفت گویند داستان
 گذارش گراز این دود ماں *
 سرے بود زاولاد فاروقیان
 چو خورشید انور به هندوستان *
 که نامش بود انورالدین بدان
 بود نام اوتا قیام جهان *
 به بیت خدا رفته صحیح کوده بود
 کلمه گوشه از فخر کج کرده بود *
 در آبا و اجداد نامی شده
 در امرا امیر گرامی شده *

دلکشای فرزند ارجمند خانم دل روشن و صحن نظر گلشن ساخت
و بآرایش جهان جان والدین محمد جان جهان یافت *

داستان در بیان احوال با اقبال و فرزند نوب سراج الدوله

محمد جان جهان انورالدین خان بهادر شهابت جنگ *

نواب سراج الدوله محمد جان جهان انورالدین خان بهادر شهابت
جنگ از بدو قبول اسلام در اجداد شریف حضرت اعلاے ما جلیس
کرسی بیست و نهم است ' چون ولادتش در اشکر صورت بست
ملقب بلشکری گشت بحکم این مصرع —

”سالیکم نکوست از بهارش پیداست“ *

از اصغر سن در تقدیم او امر فرض و سنن محتاط و بگذارش نماز
نوافل و تهجد از سن هفت سالگی بموجب عادت هم مصلائے والد
شریفه تا روز شهادت مدام بارتباط و خواندن دوازده هزار درودش
معمول روز شب و ناگفتن سخن دیگر تا اتمام صدش مقدم بر
مطلب در پاس آداب امور دینی یک از اولیائے عصر و
بآراستگی اسباب دنیوی ارسطوئے دهر و از کذب و غیبت و صغایر
و کبایر معصیت دور و در همه عمر بقبولیت چیزے از دست
جنب نفور چون کیفیت انتقال پدر بزرگوار در قصه گوپامو
شنید از داغ پتیمی در خود طپید و اضطبارش ناگزیر بزندگی
دید مراسم تعزیت و لوازم استمالات با اعز و عشایر به تقدیم رسانیده
در اجرائے و تیرے آبا و اجداد و پاس شرایط معاش و معاد و درستی
اعمال و افعال آنقدر کوشید که تاثیرش بتصفیه قلب و تجلیه بطون
ساری گردید اگرچه محامد عاداتش گنجایش عبارت ندارند
لیکن بعضے از این بقلم می آرد *

بیان بشارت یافتن والدہ شریفہ نواب موصوف از ہانف غیب

بتولد فرزند گرامی قدر با فروز یب *

والدہ شریفہ اش شبے وقت نیاز نماز تہجد در عین حسرت و رقت مسئلت پسر از بشارت غیبی سہامت افر وخت، کہ کنار آرزویت از وجود پسرے بلند رتبت جواہر سرور خواهد انداخت، بمجرد استماعش سر از سجدۃ التجا برداشت و باز بدوگانہ سجدۃ شکرانہ گذاشت *

بیان خواب جدۃ مادری نواب موصوف بتولد او *

جدۃ مادریش کہ از سادات صحیح النسب کرمان نژاد، و
(۱)
ممتاز ہدگان خیر آباد بود، و آتش اندوہ انتقال ہفت فرزند شایستہ احوال در محمدرش شعلہ زنی می نمود، شبے در خواب معاینہ فرمود، کہ دست غیب شمعے بر شکمش افر وخت، کہ شرق تا غرب از پرتوش تجلی اندوختہ، بعد بیداری بلحاظ بیوہ گی خود نتیجہ تعبیر از محالات اندیشید، و بقیاس رسا بعدم اولاد خویش روشنی وجود آن چراغ در خانہ دختر خود یعنی زوجہ نواب حاجی محمد انور الدین خان بہادر فہمیدہ چنانچہ در ہماں ایام کسے را بطلب نوید خیریت دختر بقصہ گوہامو فرستاد، معاودت او از قربت مقدم فرزندی بشارت داد، بعد ایامے چند در اوقات دلپسند جمال جہان آرا، و صورت

(۱) یہ شہر ضلع میتاپور یو۔ پی میں واقع ہے کہا جاتا ہے کہ اس کو خیرہ نامی ایک پارسی نے گزرا ہویں صدی میں آباد کیا تھا لیکن صحیح یہی ہے کہ مسلمانوں نے اس قدیم جگہ ایک شہر آباد کر کے اس کا نام خیر آباد رکھا۔ سلاطین دہلی کے ابتدائی دور میں یہاں ایک گورنر رہتا تھا اکبر کے زمانے میں یہاں ایک سرکاری دفتر تھا یہ شہر MASACHATRA (قدیم مقدس مقام) کے نام سے بھی موسوم ہے اس شہر میں بہت سے مندار اور مسجدیں بھی ہیں ان میں سے بعض عہد اکبری کی ہدائی ہوئی ہیں *

یکسر بزانوئے لاعلاجی رسید، خود بدو است یاس و ہمئی حکماء دریافتہ از روئے امید یقینی فرمود، کہ اصلاً از عارضہ عارضی توہمی بخاطر ندارم، و ہر ایام معہود حل این عقدہ بیاض شمشیر ناحق می پندارم، چنانکہ او گفت، زخم دہل سرطانی التیام گرفت، در ایام ریاست ملک کرناٹک پایاں گھاٹ شہادتش از تیغ دغای گروہی ظہور پذیرفت *

نقل است کہ ہنگام گیر و دار اختیار بلدہ آرکات شیخ عبداللہ مفتی آن بلدہ کتابے گذرانید، و از نگرفتن نقل آن در خاطرش تامل فرمود، مقارن آن حال با مفتی از خود استفسار نمود کہ آیا نقل این کتاب دارید، چون عدمش ظاہر کرد کتاب واپس داد و فرمود کہ نقل برداشتم اصل ہما سپارید *

نقل است کہ از اتفاقات اقامت میکاکول سید علی خان رفیقش از تعہد عالم شباب مبتلائے عارضہ گشت، و بحسب رائے اہل طبابت جہتہ انطفائے شعلہ حرارت طلب زنہ بخاطر بست، و چون بحضور آن حاذق علاج اسقام درون، و واقف اسباب و علامات عوارض بطون رفت، بمعہود چار چشمی فرمود کہ ما ہم در لشکر پادشاهی زمان طویل تعہد گذاران ہنگام شباب بودیم، و از لوٹ کباپر معاصی دامن حال نیا لودیم، نشود کہ عنای ہم جوانی دست برد فریب شیطانی گردد، و برق زنان خرمن عفت را بسوزد، آنکس ازین تہدید سخت ترسید، و باستغفار کوشید، و یاران را از تعہد سلسلہ خیالات فاسد بایضاح تصرفات مغنوی آقا باز گردانید، ہر گاہکہ تعہد امتداد، و عارضہ اشتداد یافت، مصلحت صلاح اندیشان براین معنی اتفاق نمود، کہ بالضرور از رفع تعہد حافظ صحت و دافع مضرت باید بود، حتم اتفاقہ آقا تصدیق مداومت را نشاید ہرچہ حفاظت نفس است بعمل آید، چنانچہ خیال گذشتہ باز عود کرد، و میزائے توبہ رو بشکست آورد، چون حضور آن آگاہ بطور دست داد،

در بیان تصفیہ قلب و خرق عادات نواب ممدوح *

(۱)
در ایام نظامت میکاکول شخصے نصر اللہ خاں نام از اقبائے
او از رنجش بے سبب تارک نوکری شدہ در وقت وداع لبریز
ایں گفتگو گردیدہ قول —
پایے گدا لذت نیست

ملک خدا تنگ نیست *

و معاً در جوابش از زبان با اثرش بر آمد کہ تو غلط گفتی
پایت لذت است، و ملک خدا بر توتنگ است، از فرط بیکیسی
ہر جا خواہی نرسی، و بدشویس بے سر و پائی، باز ہما عود نمائی،
چنانچہ آنکس چند منزل رفتہ کہ در نقاض حدود زمین داران
نقیضین پایش از گلولہ توپ شکستہ، و از ہما نجا دل خستہ و دست
ترد بستہ، ہفتہ نگذشتہ کہ بآستانش پیوستہ، آنجناب
باز بحکم ترجم ذاتی بر حالش تاسف نمود، و اجرائے تفقد قدیم
لازم کرم عیم فرمود، نقل است کہ در ایام حکومت صوبہ فرخندہ
بنیاد حیدر آباد دملے موسوم بآبلہ سرطان دور از دوستان بر پشت
نازک او نمایاں گردید، کھروی سرطان خیال اطبائے آن مہال
از راستی حق فہمی مرہم افصال حکیم ذوالجلال انحراف ورزید،
و سمت نقب اندیشہ ہائے مہال دوید، و سر تدبیر و تدایوی آنها

(۱) میکاکول — یہ شہر ضلع گنجام میں درجائے لشکرانہ کے کنارے اس کے دہائے میں
پانچ میل کے فاصلہ پر واقع ہے یہ میکاکول سرکار کا صدر مقام ہے اور وہاں کے پانچ اضلاع
یعنی چکاکول، راج بندری، یلور، میچھالی پٹن اور گنتور کے بالکل شمال میں واقع ہے۔
گولکنڈہ کے سلاطین قطب شاہی سے پہلے اس کو مسلمہ لوگوں نے فتح کیا تھا۔ سلاطین
قطب شاہی کے بعد مغلوں اور نظام نے اس پر حکومت کی نواب انور الدین خاں
فوجدار کرتاٹک یہاں فوجدار کی حیثیت سے کئی سال مقیم رہے۔ یہ مقام پارچہ پانی
کیلئے بہت مشہور تھا ایک زمانے میں یہاں کے مسلمان کاریگر آئے ہی مشہور
تھے جتنے کہ ڈاکہ کے کاریگر۔ سنہ ۱۷۶۰-۶۶ اس پر انگریز قابض ہو گئے اس وقت
یہ ضلع کا صدر مقام ہی رہا اور ساتھ ساتھ فوجی چھاونی بھی بن گیا *

(۲) ایک سوداوی ورم کا نام ہے جو نہایت سخت ہوتا ہے اور روز بروز بڑھتا
جاتا ہے اس میں سرخ اور سبز رگیں کیکڑے کے ہاتھ پاؤں کے مانند دکھائی دیتی
ہیں *

گردید، چون عبا آوردند آنرا بیش ممتحن فرستاد، و پیام داد که حالا باید، شبیه را از خاطر برآرد، ازان روز آنکس قایل استغفار آنکار، و ثابت برقرار گشت *

نقل است که در ایام نظامت سیکاکول روزی بعبادت معهود و تیریه معمول بعد از نماز صبح شستم دست بر سفره نشست، داروغه باورچی خانه در حالت جنابت نظر به تنگی وقت تناول فرصت غسل نیافت، و نان گرم در پارچه سفید پیچیده بدست خود گرفته و خوان طعام بر سر دیگرے برداشته به حضورش شتافت، و بر سفره نهاد، چون نگاهش بر نان افتاد، توجه بر تناولش نفرمود، و میل بطعام دیگر نمود، و بخدمتگار ایماش که نان از پیش نظر بر دارد و بتصرف آرد، داروغه این معنی را حرکت اتفاقی پنداشت، و خاطر را بتشویش نگماشت، بعد چند روز از آنکس همان حرکت سرزد، تاکیدش واجب آئین خداوندی آمد، بدستور پیشین و طهارت مزاج متین دست بدان نرسانیده داروغه را یکسو برده، سرشت جلیلی خود به بیان آورده، که چون چیزے از دست جنب گاهے گوارا نسا ختمیم، از مس نان آورده تو خاطر را متضرع یافتیم، بهالت جنابت هم کلامی، و از خانه بیرون خرامی، تخلف آداب مسلمانی و تقرب اوضاع شیطانی است، آئنده نفرت ازین رواج لازم دانی، و خود را درین و بال مبتلا نگردانی، داروغه باستغفار کوشید، و از آن روز از معتقدان صادق گردید، و بار دیگر گاهے بهالت جنابت بیرون نخرامید، نقل است که باوقات نظامت فرخنده بنیاد حیدر آباد شخصی را روزے علی الصباح بنابر تفویض خدمتے طلبید، او بعالم احتیاج غسل ضرورتاً حسب الطلب بحضور رسید، و بعد افاضت خدمت مبلغ نذر پیش کشید، نواب تقدس مآب نذرش از دست جلیسے گرفت خود دست بآی نرسانید *

بیان عفت مزاج و طهارت رواج نواب موصوف *

روزے از روزهای سکرنت دارالسلطنت شاه جهان آباد، و نوزده سالگی سن عشرت مواد، که خورمی شباب را اسباب مبارک باد،

استعجاب نسیان تاکید پیشین در نفرین کشاد و فرمود که در مذهب امامیه شما عمل متاع مباح است و توسلش درین کار برائے اجتناب فعل حرام صلاح ازین تاکید بتوبه نصوحا گردید و باز گاهی گرد خیال فاسد نگردید *

نقل است در اوقات جلوه افروزی او در صوبه نتهرنگر عرف ترچناپلی روزی انارے چند بحضورش در آوردند بسبب آنکه معمول تناول چیزے بین الطعامین نداشت داروغہ میوه خانه اشارت یافت که نگاه دارد و بوقت طعام حاضر سازد منوالعل نام از قوم کایت منشی حضور که زمان حضرت اعلائے مافیل نشین و بخطاب راجگی فایزرتبه متین شده در گوشہ مجلس مشغول ارقام خطوط بود و دانش بریک انارے ازان رغبت نمود غرض انارها برداشتند و از پیش نظر بردند از نیمه خواہش منشی باستیلائے پاس در خود کاہید و در باطن باقرار قناعت نصف انارے ازان گرائید ہر چند دہان آرزویش بسان انار خام دندان طمع نمایان نداشت ہل در پردہ بطون بسرور حلاوت بندی دانہ ہائے حرص خندہ پنہاں می ساخت لکن آنجناب کہ واقف سرایر خواطر و ہر امید و یاس دلہا ناظر بود و قبل از وقوع طلب طالب انتہاج مطلب می نمود از آغار تمنائے منشی تا اکتفائے تنصیف مدعا بے التماس آگہی یافتہ بعد اتمام صد درود شریف کہ در میان آن سخن نمی فرمود انارها واپس طلبید و با و بخشید و مترشد باین ارشاد گردید کہ در عالم اطلاق ثمر بخشی ہائے حدیقہ کرم عمیم تقید خواہش یک و نیم چہ جادارد و باصلائے خوان احسان عام شرط یک دو لقمہ طعام حفت عقل می نماید ازین روداد حاضران تعجب نمودند و زبان با قرار غیر این کار آگاہ دلی آنجناب کشودند *

نقل است کہ در اوقات اقامت ہندوستان و ایام فصل زمستان صبحے عبائے شال بنابر ملبس خاص طلبید یکے از حاضران امتحاناً در خاطر خود تصدیق اشتہار روشن ضمیریش بر عطائے عبائے مذکور بخود مشروط گردانید و راہی بخانہ خویش ..

و قصور چیزے ملایمتش را واسطہ سخن نموده باہم سفرہ گان طعناً وضعکاً گفت کہ این طعام موافقت مزاج نواب شہید نخواہد کرد، ہمان شب در خواب باغ وسیع سراسر فضا و عمارتے رفیع دلکشادید، دریں اثناء شخصی بنام یاد فرمائی نواب موصوف اؤرا طلبید و اندرون باغ متصل سراپردہ عمارت مذکور بردہ استادہ گردانید، از اندرون آوازے رسید کہ فیہابین تو ہم کشان زندگی مستعار، ما بیہمین رسیدگان بقائے پایدار، ہمیں پردہ حایل است، و شما از حال ما غافل، و سمع و بصر ما بر قول و فعل شما شامل و از اطعمہ دنیوی حظ ذائقہ نفسانی نداریم، مگر از نعمت ثوابش حلاوت روحانی می بردا ریم، سامع شنید، و بیدار گشتہ تایب از قول گذشتہ و معتقد از تصفیہ بطونش گردید *

بیان حفظ مراتب و رعایت نواب موصوف *

در اوقات نظامت سیکاکول محمد منیرالدین خاں پسر عم خاص ساز زبان را بنغمہ وصف مطربے نووارد آراست، کہ ہر مجلس از سماعتش حظ سماعت داشت، باوجودیکہ خود از ان امور متذہر بود، پیاس خاطر برادر طلب فرمود، بمحوریکہ مطرب را از دور دید بہ تعظیمش برخاست، و تالب فرش با استقبالش شتافت، و در بر کشید، و باعزاز و توقیر نشانید، و بدون استماع غذا، بتقدیم مراسم مہمان نوازیہا، راہی گردانید، اہل مجلس چون ایر ہمہ تکریم مطربے مشاہدہ نمودند از عجائبات فہمیدند، و وجہش پرسیدند، فرمود کہ از زمان اقامت شاہجہاں آباد میدانم کہ این کس از امرا زادگان پادشاہی است، و در کبار آن دیار معزز و مہابہی، چون در دربار سلطانی با این کس بہ تعظیم و استقبال ملاقات می کردیم، مروت ندانستیم کہ بوقوع امتداد مدتے پاس چار چشمی دیریں گذاریم، و بمعاینہ افلاسی او آئین پیشین بجانباریم، چنانچہ اہل مجلس حقیقت او واشگافند، و از زبان صداقت بیانش آنچہ شنیدند دریا فتند *

و خوبی جراتی را هنگام طرب ایجاد بود، چهارده ساله دختر میری از
 حضیض حمام بر آمده بام متصله دوات سرایش را مشرق آفتاب جمال
 نمود، خورشید تابان با لفظ ناب نمی موی سرش مبهمل بخور، بل
 برای بیخودی موسی عقل فروغ حسنش شعله طور، آبداری چاره اش
 با سیاهی جعد مشکبار عین الحیات و ظلمات، و رامتی مژگانش
 با کهی ابروی خونخوار تیروتیغ لشکر آفات، به مجرد هم نگائی طرفین
 بساط همکلامی تمهید یافت، و ایمانی چشم جادو ادا بوعده آرایش
 بزم شب دلفوازی ساخت، نواب مستطاب پس از فراغ این سوال و
 جواب، وقوع حجاب، باقتضای عالم شباب، تا غروب آفتاب،
 اضطراب داشت، و آخر روز اسباب خورمی مهیا ساخته، باراده انقراغ
 نماز مستمره مصلائے عبادت آرامته بود، که دفعته بلمعه نزول نذیحه
 انتظار تاریکی شب از نظر برخاسته و نیت نماز مغرب بتصدیق نیاز صبح
 صادق تبدیل یافته، که در عین مشاهدۀ رحمانی بسان خیال شیطانی
 آمده نصف جمعیت روحانی ساخت، و بگوشه بساط خاطر تسلط
 جلوس یافت، نواب مستطاب بغیرت عفت جبلی، و حیائے
 ایمان ازلی، به مجرد ادائے شروط نماز مصلا پیچیده، و بردوش خود آنگنده،
 بلا کلام خانه بهمان گذاشته بیرون شهر خرامید، و تمام شب
 در صحرا بنافله خوانی گذرانید، و بعد ادائے فریضه صبح باز بخانه
 رسید، و مدت العمر گاهی گرد آنچنان خیال فاسد نگردید، و بهمان
 تمام شب منتظر میزبان بود، چون اثرش نیافت گرسنه وصال
 دست امید از آب دیده شسته بخانه خود رو نمود *

بیان تصفیه بطون نواب موصوف بعد شهادتش *

از آنجا که قوم نوايط با خاندان انوری بسبب آنکه نظامت
 ارکات از عزل آنها بسند شاهی و حکم آصف جای نصب اختیار
 نواب شهید گردید، پردلی دارند، شخصی از اکابر آن قوم طعام فاتحه
 نواب موصوف که در عهد حضرت اعلا در تمامی امصار و معمره های
 ملک محروسه تقسیم حواص و عوام اصناف اقوام می شود، خورد

صریحہ مفاخرت واقعی این نسب شریف می ساخت، چنانچه بریں دعویٰ رویائے صادقہ اش دال است، شرح رویاء آنکہ از زبان صداقت بیان حضرت اعلیٰ صدق رویائے صادقہش باین شرح و بسط سامعہ افروز باریابان بساط عنایت گردید، کہ نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور اندین خاں بہادر شہامت جنگ شبی در خواب جناب مقدسہ سیدۃ العالمین صلوات اللہ و سلامہ علیہا و علیٰ اہلبہا و زوجہا و بنیہا الایمتہ المعصومین الطیبین الطاہرین را دید، کہ کلیمی را در شغل نماز از شرف جلوس رتبہ عرش بریں بخشیدہ، و دامن تنزیہ ذات از عبار تشبیہ صفات چیدہ، او نزدیک آن کلیم مطہر و منزہ نشستہ گوشہ اش بدست گرفتہ عرض نمود، و زبان التبحا باین التماس کشود، کہ اگرچہ نظر بعفو و رحمت حضرت می توانم، کہ دست خود مثل گردے تا دامن مطہرہ مبارک و مبرا رسانم، اما آداب بندگی مزاحم، توسل گوشہ حکیم برائے عطای وافی کافی بذل مزاحم است، تا عنایت چیزے گوشہ حکیم نخواہم گذاشت، و دست ازین اعتصام باز نخواہم داشت، آنجناب مقدسہ تبسم فرمود، و دو عدد طرہ و دو رویہ مرحمت نمود، چوں از روئے کتب دین، و اتفاق اہل یقین مشہور است کہ جناب مقدسہ معصومہ بضعتہ الرسول اللہ اکبر، صلوات اللہ و سلامہ علیہا و علیٰ ائمہ الاثنی عشر، الی یوم المحشر، از دیدہ نامہرم بدستور رواج حیاتش بعد ممات ہم در رویائے عالم مستور، مگر اولاد صحیح النسب آنجناب مقدسہ باین دولت معزز و مغفور، بریں تقدیر وقوع این رویایے باجاہ و جلال و حصول رویت جمال الوہیت تمثال، بر کمال صحت سیادتش دال است، رحمۃ اللہ علیہ ابدًا *

دستور العمل اوقات والایش *

از بسکہ فیاض کار ساز ہیچ گاہ بیکاری حالات پسندیدگان خود نمی پسندد، و اوقات شان را منقسم مهمات رضائے خویش

بیان صلہ رحمی و اقربا پروری و لطافت بیان و نزاہت لسان

نواب مرصوف *

بر اہل قرابت و عشیرت خود بذل و رافت و لطف مرحمت
و آں حد مبذول داشت کہ روزے شخصے بحضورش ظاہر نمود کہ
فلان کس از اہل قرابت خاص بر پسر خود بچنین آئین لطف و
شفقت دارد و بچنان روش پرورش می سازد، فرمود کہ تا حیات
ما کسی پدر کسی نیست و کسی خود را والد کسی نداند، و اختصاص
این معنی بذات ما شناسد، امثال این حکایت بسیار است،
تا کجا توان نگاشت، و اقسام این کلمات بے شمار، تا چند بیان
توان ساخت، لطائف کلام لطیفش انحصار تقریر ندارد، و
نتائج طبع ظریفش گنجائش تحریر نمی یابد، چنانچہ توجیہ
لفظ ”برخوردار“ سوائے معنی متعارفہ باین نفاست گفته، و گوہر
لطائفش بچنین نزاکت سفته، کہ ”بر“ بمعنی برندہ باش و برندہ
بمعنی قابل فتوحات تازہ، و فیوضات بے اندازہ ”خور“ بمعنی
خورندہ باش و خورندہ بمعنی منتفع مقاصد یافتہ، و متمتع مطالب
پرداختہ ”دار“ بمعنی دارندہ باش و دارندہ بمعنی صاحب بضاعت
فوائد حاصلہ، و حافظ مایہ محاصل شاملہ، ”ایضا بتفسیرہ“ بمعنی مثل
ہندی کہ ”داتا کی تین گن دیوے اور ندیوے اور دیکر چھین لیوے“
مشتمل روزگار، کہ کریم بر ہر سہ فعل دادن و ندادن و دادہ واپس گرفتن
مختار است، آن مبدع لفظ و معنی، و مخترع مضامین دلکشا،
فرمود کہ اگرچہ از روے لغت ہندی معنی ہر سہ لفظ منافی وضع
کرم و ضد یک دیگر است، اما بغور مردم باخبر بشایستگی صفت
کرم متحد و مقرر یعنی ”داتا دیوے“ بدل راحت ”اور ندیوے“
از خود منت ”اور دیگر چھین لیوے“ از محتاج عسرت *

بیان دلائل بر ثبوت سیادت نواب مرصوف *

بدلیل آنکہ جدہ ماجدہ و والدہ شریفہ اش از سادات عالی
درجات است و بمتابعیت این حکم شرعی کہ ”اَلْوَلَدُ یَتَّبِعُ خَیْرَ
اَلْاَبَوَیْنِ“ است داعیہ صحیحہ سیادت داشت، و از حجتہائے

انورالدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار صاحب السیف و القلم
مدیر امور عالم فرزند عزیز از جان پادشاہ بلند مکان سلطان اقلیم
ہندوستان ابوالمظفر جلال الدین شاہ عالم پادشاہ غازی برادر بھبان
برابر خسرو جم جاہ انگلاند جارج گریٹ برتن "والی التمغائے
ملوک کرواتک از جانب ہر دو پادشاہ و پسر چہارم عبدالوہاب نام
المخاطب بشکوہ الملک نصیر الدولہ عبدالوہاب خان بہادر نصرت
جنگ" مع دو خواہر از یک بطن و پسر پنجم محمد نجیب اللہ
نام المخاطب بمحمد نجیب اللہ خان بہادر فقط از یک بطن و
دختر ہفتم از یک بطن علیحدہ متولد شدند *

انور نامہ *

چندین گفت گویندہ راز دان
کہ نواب مامیر عالی نشان *
بفضل خدا داشت فرزند پنج
کہ آن پنج ہستند چون پنج گنج *
نخستین ہماں بدو اسلام خان
دگر ہست محفوظ خان از جہاں *
محمد علی خان دگر کامیاب
چہارم پسر خان عبدالوہاب *
محمد نجیب اللہ خان پنجمین
بہر پنج دولت وزیر نگین *
از انجملہ چون نقطہ انتخاب
محمد علی خان عبدالوہاب *
دو اختر والے ہر دو را یک شرف
دو گوہر والے ہر دو را یک صدف *
چو دور ہمایوں در آمد بکار
محمد علی خان شدہ نامدار *

می دارد، اوقات شبان روزۀ نواب معلی القاب باین اشغال
انقسام داشت، و هر وقت بفرایند عاداتش بدین گونه سر انجام
می یافت، که پامی از شب باقی مانده بیدار، و پس از فراغ
مستمره بشری و سازش وضو تهجد گذار، و تلاوت قرآن مجید و
ادائے فریضه صبح را پاسدار، و پیش از طلوع آفتاب معمول
تذلول طعام، و بعد ازاں تا بلندی دو گهڑی روز تن بخواب آرام،
و ازاں وقت پس از پرداخت وضو و اسماي الهي بر لب "و مبهمة
در دست برای نظام مهمام دنیوی تا نصف النهار متوجه بارعام،
و باز دو گهڑی آرائش خواب گاه و بمحرد بیداری و تیاری وضو
در نماز ظهر محو عبادت خالق جهان پناه، و تا سه پھر روز
مشغول امور بیوتات، و بعد تذلول طعام تحت السماء، در صحن
دیوان سرا، جلسی اهل علوم و درجات، چون از میان صحبت
بنماز عصر و مغرب و عشا می پرداخت، با احبا و اقربا بلا سبقت
کلام مجالست می ساخت و تا یک پاس اول شب از مواظبت
دوازده هزار درود فراغ می یافت، و سر ببالین استراحت می
گذاشت *

تفصیل پسران و دختران نواب موصوف *

حضرت واحد بی شرکت، و واپس بی منت، اژرا صاحب
پنج پسر و هفت دختر فرمود ازاں جمله پسر کلاں بدرالاسلام نام
المخاطب بدرالاسلام خان بهادر افراسیاب جنگ در عوض
والد عالی درجت بحضور شاهی متعهد نیابت وزارت، و پسر
دویم محمد محفوظ خان نام المخاطب محمد محفوظ خان بهادر
شهامت جنگ بحر علم و فضیلت، مع چهار خواهر از یک بطن
و پسر سیوم حضرت اعلی بفضلہ والی سرپر عزو اعتلا، رائج سکه
اقبال، حاکم ممالک اجلال، عالی رتبت والا احتشام، محمد علی
نام المخاطب و سلقب از طرف پادشاه ہندوستان و خسرو انگلستان
"نواب والاحاء امیرالہند عمدة الملک آصف الدولہ محمد علی

اهل لشکر خاردامان است، و برآمد کار در هجوم اغیار غیر امکان، جواب فرمود که بتوکل خدا بلا و سواس بلشکر ظل سبحانی روی و مستعد پژوهش مقصد شوی، و مخلص خان امیر واسطه کار، و بر آمد مدعایت را مددگار، خواهد شد هرگاه که باین اشارت میسر گشت، زاد راه عزیمت مصمم بریست، درین اثنا دولت واهی با مددش استقبال، و عزت ابدی باعانتش استعجال نمود، یعنی بعد رحلت نواب حاجی محمد انورالدین خان بهادر رفاقت و دیانت او و تاسف مفارقت ناگزیرش بر خاطر دریا مقاطر پادشاه جهان پناه بگذشت، از راه رفقا پروری و فدویان نوازی فرمان لازم الانعام شایستهایی بطلب فرزندش محمد جان جهان نافذ گشت، و شرحش در ذیل مرقوم است، بوضوح تواند پیوست *

شرح فرمان عالی شان حضرت ظل الله محمد اورنگ زیب عالمگیر

پادشاه متضمن طلب پنام نامی نواب سراج الدوله محمد جان جهان

انورالدین خان بهادر شهابت جنگ *

شرافت و نجابت مرتبت، اعتماد و رفعت منزلت، زبده خانه زادان یک رنگ، فدوی خاص الخاص با فرهنگ، لایق العنايت والاحسان، محمد جان جهان مورد مراحم و عنایات والا بوده بداند، که درین آوان ملائت اقتران وقوع ارتحال فدوی خاص با اختصاص شیخ اقدس حاجی محمد انورالدین خان بهادر ملال خاطر شد، که مرد خدا ترس و شخص دین دار بود، و خدمات پادشاهی را بدیانت و رونق سرانجام داد، و ما را از خود راضی داشت، خدا پیش بیدامرزده و اشخاص درین زمانه کمتراند، بیت —

آنچه برجستیم و کم دیدیم، و بسیارست و نیست

نیست در معنی بجز انسان که بسیار است و نیست *

باید که آن زبده خانه زادان راضی بر ضائے الهی باشد و توجهات مابدولت و اقبال را بر حال خود روز افزون داند، و خود را

چنان شد که از فریخت سعید

زمانه بد و داد تیغ و کلید *

در آبا و اجداد نامی شده

در امرا امیر گرامی شده *

داستان در بیان روانه شدن نواب سراج الدوله محمد جان جهان

انورالدین خان بهادر شہامت جنگ بحضور محمد اوزنگ زیب

عالم گیر بادشاہ حسب الصدور فرمان عالی شان و بموجب ایماے

والد نامدارش در رویا *

اگرچه دریں تجربہ گاہ غم و سرور، و امتحان کدہ ماتم و شور،
بمقتضای تخیل بشری احتمال کدورت اندوہ اضطرابست و
بموجب عادت انسانی اصطبار مصیبت درد لاچار، لکن الم یتیمی
خاصہ در عالم کم سنی آفتے است بے پناہ، و بلائے بے پدری
بہالت طفلی حادثہ ایست جانکاه، نواب سراج الدولہ بہادر از بیکسی
عالم حرمان سایہ پدر بزرگوار و بے وسیلگی روداد بھران وسیلہ
والد نامدار، مشوش معائنہ حال، و مضطر تصورات مال، می بود،
(۱)

فضل بے ہمال نعم الوارثین بایں پردہ دست عاطفتے کشود، کہ شبیہ
در حالت خواب دید کہ خود بزیارت پدر بزرگوار رفتہ، و او
تکیہ بہرقد نشستہ، و بہجرد دو چار شدن، فرمودہ، کہ پہلوئے قبرم
غلط خوانی قرآن از مردم مرا تنگ نمودہ، نمی توانی، کہ ورق این
کرامت برگردانی، عرض کرد کہ این کار موجب فخر و عزت جاودانی
است، آئندہ کار بند احتیاط آن خواہیم بود، باز فرمود، کہ اقامت
بے حاصلت در پی جا، و گوارائے رنج و عذاب، از چیست، و پا بدامن
کشیدن در عین تحصیل فواید سیر و سفر از آئین مصلحت نیست،
کشایش باب روزیت در کرو غزیمت لشکر شاہی است، و
کفلک در کامت مستعد سوزہای، عرض کرد کہ اندیشہ عدم آشنائی

صلی اللہ علیہ والہ وسلم و ہر فقرہ نہی خواہد کہ ہندوے پلیدے در دیوان خانہ دخل داشتہ باشد، جزاک اللہ فی الدارین دستخط فرمود، و پیشانی عرضی را بنقوش این عبارت مزین نمود، کہ محمد خان جہاں خان فرزند حاجی محمد انورالدین خان اگرچہ جوان و تازہ واردست اما ہنوز عذرو تزویر لشکریاں درنیافتہ، و بادراک سرشت آنہا نشناختہ، در امر مرجوعہ جاہد، و باپوش، و صالح و عابد است، او را بریں خدمت مقرر نمایند، و اختیار آں بدستش سپارند، ازل زمان تعہد اہتمام دیوان خانہ پادشاہی مؤکد خدمات سابقہ گشت، و در ہماں ایام بتقدیم خدمات پسندیدہ با مکنیت و جاہ خود عہدہ ترقی برہست *

بیان مخاطب گردیدن بخطاب والد نامدار خود و سر فرازی یافتن

بخطاب بہادری از پیشگاہ خسروی *

روزے از روزائے عروج دولت او لشکرے حسب الحکم محمد اورتنگ زیب عالم گیر پادشاہ بہ تذبذب غنیمے تابخ و اتفاقاً بعین منازعت در کوہسارے از غلبہ و محاصرہ بدخواہ تنگی میدان تردد یافت، قریب بود کہ سررشتگی ثبات از دست استقلال لشکر شاہی رود، و پائے مجاہدان از حد قیام بلغزد، جملتہ الملک (۱)

اسد خان بہار وزیر اعظم سواد ہندوستان از نوشتہ واقعہ نگار آگہی

(۱) جملتہ الملک اسدخان بہادر آصف الدولہ جملتہ الملک کے خطاب سے مشہور ہے۔ خاندان ترکمان سے ان کا تعلق تھا ان کے والد شاہ عباس کے ظلم و ستم سے تنگ آکر ایران سے ہندوستان چلے آئے اور شہنشاہ جہانگیر کے ملازم ہو گئے پادشاہ نے انہیں ذوالفقار خان کا خطاب دے کر اعلیٰ عہدہ پر فائز کیا اور انکی شادی نور جہاں کے رشتہ داروں میں کردی ان کے فرزند اسد خان جو سنہ ۱۶۳۱ع میں پیدا ہوئے تھے بہت جلد شاہ جہاں نے انہیں اپنی نگرانی میں لے لیا اور انکی شادی وزیر آصفی خان کی لڑکی سے کردی اور بخشی ڈائی کا عہدہ عطا کیا سنہ ۱۶۷۱ع تک وہ اسی عہدہ پر فائز رہے اس کے بعد انہیں منصب چار ہزاری عطا ہوا اور پھر عہدہ وزارت اور منصب سات ہزاری ملا سنہ ۱۶۸۴ع سے وہ مسلسل دکن کے انتظام کے لئے مامور رہے۔ بہادر شاہ کے زمانے میں نظام الملک آصف الدولہ کے خطاب کے ساتھ وکیل الملک مقرر ہوئے۔ ان کے فرزند ذوالفقار خان محصام الدولہ امیرالامرا بہادر نصرت جنگ کے خطاب کے ساتھ دربار میں اپنے نائب مقرر کئے گئے *

بمضور اشرف، اعلي برساند، چون ايس فرمان بزينت دستخط خطاب شيخ اقدس بر نام حاجي محمد انورالدين خان بهادر شرف و رود يافت، نواب سراج الدوله بهادر ورودش پيش دستي فتحيه ارادت و سبقت حاصل عزيمت، پنداشته، و دیده دل را بنور سرور بيکراں انپا شته، و مفاخر و مباهي، برخصت علايق و لواحق راهي حضور شاهي گرديد، چون متصل لشکر نصرت اثر رسيد، باستقبال شخصه از معتمدان مهمات سلطنت و استحصال شرف ملازمت و بذل مکارم عنایت، و عطائے جاگیر و افاضت خدمات مفوضه پدر معزز عزت وراثت، و از دست داد اعانت مخلص خان امير حضور مختص بساط خلافت و روشناس تعبیر خواب باسعادت شد *

بيان حصول خطاب خاني از حضور سلطاني *

و فتحيه نواب سراج الدوله بهادر از ملازمت حضور بهره ور، و مامور برخدسات مفوضه پدر گرديد، بخشي فرد اسمش برائے زينت دستخط خاص به نظر اشرف گذرانيد، پادشاه بدست مبارک خود از قلم تراش "نقطه" "جيم" از آن حک نمود و نقطه "خا" بنهاد و فرمود، که چون در ملازمين ما اميرے موسوم بهجانبهاں خان بالهيم است نام فرزند حاجي محمد انورالدين خان بهادر خان جهان خان بالخابايد بود، چنانچه از همان روز خطاب خاني براسمش افزود *

بيان مامور شدن بر خدمت پيشکاري داروغه ديوان خانه

پادشاهي *

روزے حميدالدين خان داروغه ديوان خانه پادشاهي به سبب آنکه هندوئی پيشکار داشت عرضي بمضور گذرانيد که بنده، بمذاهب حسن عقيدت خود ديوان خانه والا را بمنزل مکّه معظمه و مدينه منوره مي داند، و نمي خرايد که هندوئی پليدے در ديوان خانه دخل داشته باشد، اميد آن دارد که مسلمے برعهده پيشکاري از حضور قرار يابد، پادشاه بعد ملاحظه عرضي بر لفظ مکّه معظمه زادها الله شرفا و تغطيماً و بر نام مدينه منوره روي فداک يا رسول الله

محمد خان جہاں انور الدین خان بہادر گردید، و روز بروز پایہ در جاتش بتصاعد گرائید، و در زمان شاہ عالم بہادر شاہ خلف اکبر محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ از آرائش امورات عمدہ مقبول بارگاہ خلافت، و مفتخر با فزائش منصب و خطابت شہامت جنگ گردید، و در اوقات محمد شاہ پادشاہ بدرجہ اعلائے امارت و از دیاد مناصب و ساز واری خطاب سراج الدولہ بعدہ نیابت و زارت رسید *

دامتان مامور شدن باصلاح امور مملکت دکن بہمراہی

^(۲)
وزیر المملکت و وکیل السلطنت نواب آصف جاہ نظام المملکت نظام الدولہ
^(۳)
چی قلیچ خان بہادر فتح جنگ از حضور محمد شاہ پادشاہ و رسیدن بدیار دکن و مامور شدن بر نظامت سیکا کول و راج بندر و مہیلی پٹن بلا دیرشور و فتن *

از بسکہ اقبال ازلی در کمن پرکار سرانجام بخش ظہور اقتدارش

(۱) شاہ عالم بہادر شاہ عالمگیر کے چھوٹے بیٹے تھے۔ ان کو شہزادہ معظم دہی کہا جاتا ہے۔ سنہ ۱۶۴۲ع برہان پور میں ان کی پیدائش ہوئی جو دکن میں واقع ہے سنہ ۱۶۶۴ع میں وہ بادشاہ سلطنت بھاوپور، گولکنڈہ اور سرہٹوں کے خلاف دکن کی طرف بڑھے گئے۔ کچھ دنوں چند ہنگامیوں کی وجہ سے اپنے باپ کے معترب نظر بنے رہے اور پھر سنہ ۱۶۹۹ع میں کابل کے گورنر ہو گئے۔ وہ ابھی کابل ہی میں تھے کہ ان کو اپنے باپ کے انتقال کی خبر ملی اس کے بعد وہ فوراً کابل سے واپس چلے آئے اور اپنے دیوان منعم خان کی مدد سے بہادر شاہ کا لقب اختیار کر کے تخت نشین ہوئے اور اپنے بھائی اعظم کے ساتھ جنگ کر کے اسکو شکست دی۔ بہادر شاہ اول نے تقریباً پانچ سال حکومت کی فروری سنہ ۱۷۱۲ع لاہور میں ان کا انتقال ہوا وہ بہت ہی نرم طبع صاحب علم، کشادہ دل اور وسیع النظر آدمی تھے امور سلطنت کو انہوں نے نہایت خوشی اسلوبی کے ساتھ انجام دیا اور سلطنت کے وقار کو باقی رکھا *

(۲) بانی خاندان آصفیہ نواب قمر الدین خان حضرت ابوبکر صدیق کی اولاد سے ہیں آپ کے داد خواجہ عابد خان شاہ جہاں کے زمانہ میں ایران سے دہلی آئے اور اعلیٰ خدمت سے سرفراز ہوئے عالم گیر کے عہد میں مزید ترقی ہوئی گولکنڈہ کے محاصرہ میں شہید ہوئے زیر غالب حمایت ساگر آپ کا مقبرہ موجود ہے *

آپ کے فرزند خواجہ شہاب الدین خان ہیں جنکی شادی شاہ جہاں کے قابل وزیر سعد اللہ خان کی دختر سے ہوئی تھی عالمگیر کے دربار سے آپکو غازی الدین خان فیروز جنگ کا خطاب عطا ہوا تھا۔ کا رہائے نمایاں اور اعلیٰ قدر مراتب کے بعد آپ کا انتقال ہوا * (باقی صفحہ نمبر ۵۰ پر ملاحظہ ہو) *

یافت، و جهت و گذارش سرگذشت لشکر، و ضرورت اعانت فوج دیگر، عباتاً بحضور شتافت، چون ظل سبحانی در آن زمان به تسبیح خانم تشریف می داشت، بعدم وقت دربار آداب بارگاه خداوندیش نگذاشت، ناچار از نواب سراج الدوله بهادر که در آن اوقات فقط محمد خان جهان خان خطاب و عهده داروغگی شیخ خانم و پیشکاری دیوان خانم داشت، و بمقام معینکه خویش نشسته بود، خواهش توسط عرض مدعا نمود، چنانچه او قریب پرده آن مقام استاد، و عرضه داد، هرگاه که پادشاه بمعمول سکوت مابین عصر و مغرب سخن لبریز نگر دانید، و مگر برابر عرض حال لشکر صدائے قرأت بسم الله الرحمن الرحیم و الله اکبر از اندرون پرده شنید، بوزیر حکم رسانید، که رحمان خان و رحیم خان دو رساله دار خاص چوکی را بارسال اکبری متعین حضور باعانت لشکر روان گرداند، چنانچه وزیر حسب الهکم جهان تسخیر معاً عمل نمود، و گره از کار لشکر و امانده کشود، ظل سبحان پس از ادائے فریضه عشا معمولاً از حکم باز عام حاضران را مباہلت بخشید، و از وزیر حقیقت مذکور پرسید، و از عرض جوابش کیفیت روانگی رساله داران و رساله معلومه دریافته بکمال استعجاب مستفسر گردید، که رساننده حکم چیست، و سند تحقیقش چیست، وزیر مدارج صدورش معروض داشت، بعد از آن التفات خاص برائے تفسیر آیه و جهش محمد خان جهان خان را مخاطب ساخت، عرض کرد که ارشاد والا کارفرما گشت، فرمود تفصیل ادراکش منظور است، گذارش نمود که چون قرأت بسم الله الرحمن الرحیم و الله اکبر بعالم سکوت تسبیح خانم خلاف معمول برابر عرض حال لشکر ساعه نوازی فرمود، بقیاس آنکه فعل بادشاهی خالی از کار نباشد، و کلام خسروی پیچ گاه سامع را به بهره مقصود ندارد، درک فدوی که مستعد کامیابی بود از الفاظ مترسده صدر اقتباس اشارات نام رساله داران و رساله مشخص نمود، پادشاه ازین معنی به نهایت سرور اورا مشمول اعزاز تحسین و آفرین ساخت، و بعطائی خطاب والد نامدارش، و باز یاد خطاب بهادری و منصب دو هزار سوارش، نواخت، چنانچه مخاطب

پادشاہ رسید، و بحسب پذیرائے التماس ضرورت جہت اصلاح مفسدہ دکن نواب سراج الدولہ بہادر نایب وزارت را باچند امیر باندبیر ہمراہ خود گردانیدہ، نازل دیار دکن گردیدہ، ہریکے را از اسرائیے متعینہ بر شغلی مامور، و نواب سراج الدولہ بہادر را بنابر رفع مفسدہ فتنہ و دفع تخیل مزمنہ و سرکوفتن زمین داران خیرہ سر، و خاشاک سوختن اقسام شرر و ضرر مہملی پٹن و سیکا کول و راج بندر پسندیدہ، مرخص نمود، چنانچہ بدان موجب نواب موصوف با فوجے قلیل باں صوب رسیدہ، بمعرکہ آرائی قتال و جدال داد صواب مردانگی دادہ و بہ نقتیل سونڈیا و تہزیم رام راج مار دو زمیندار مفاہید آن سواد، کہ بکثرت اسباب فساد، و قوت مایہ عناد، تکبر داشتند، و بمقاومت سر رعونت افراختند، دست انتقام کشادہ از آب شمشیر غبار ادبار آن خیرہ سران نوعی فرونشاید، کہ باز سر نکشید، و آن ملک از بہار اختیار حکومت او رشک گلشن گردید *

از انور نامہ —

شد آن ملک در عہد او چون بہشت

نیامد دگر فتنہ از دیوزشت *

داستان مصاف نواب موصوف یعنی نواب سراج الدولہ

محمد خان جہاں انورالدین خان بہادر شہامت جنگ بانورالدین نام

ولد حاجی حسین سر کردہ تعلقہ راج بندر و بضبط آمدن سواد

صدر *

بمثالیکہ حماقت سرشاری در آئینہ متخیلہ خواب صورت نفس خسیس بدست خود را منعکس دیدہ، و ابلیس لعین فہمیدہ، از کمال غضب آہنگی آویزی ریشش سرچنگی، زاد، و بصد مئہ ضربش بیدار، و از معاینہ گرفتاری ریش و اذیت برداری سر خوریش دل افکار، و در دست خجالت گرفتار، شد، نشاء صہبائے دنیاے دین دماغ بعضی

ہے — اپریل سنہ ۱۷۴۸ء میں انتقال کیا ان کے بعد ان کا بیٹا احمد شاہ اول تخت پرشیں ہوا — اس کے زمانے میں ہندوستان پر زاور شاہ آذر مرہٹوں کے حملے شروع ہو گئے نیز احمد شاہ ابدالی کا حملہ ہوا — احمد شاہ سلاطین مغلیہ میں سب سے آخری سلطان ہے *

بود، و شکوہ ابدی در پردہ پر مطلب سامان ار تقائے اعتبارش تیار
می نمود، نواب آصف جاہ پس از جنگ مبارز خاں بحضور

غازی الدین خاں کے فرزند سعد اللہ خاں کے نواسے نواب میر قمر الدین خاں
ہیں جو آصف جاہ کے مبارک لقب سے یاد کئے جاتے ہیں آپ سنہ ۱۰۸۲ ع میں تولد
ہوئے عہد عالمگیری میں ترقی کرتے ہوئے منصب چار ہزاری کے ساتھ قلیج خاں کے
خطاب سے سر بلند کئے گئے شاہ عالم بہادر شاہ نے آپکو خاں دوران خاں کے خطاب
سے صوبہ داری اودھ اور فوجداری لکھنؤ پر مامور کیا جہاندار شاہ کے زمانے میں آپ
خدمت سے کنارتہ کش ہو گئے اور گوشہ نشینی اختیار کی۔ عالمگیر نے دکن کی فتح
کے بعد اپنے سب سے چھوٹے فرزند شہزادہ کام بخش کو یہاں کا صوبہ دار مقرر کیا
تھا جب عالمگیر کے بعد خانہ جنگی پڑا ہوئی تو شاہ عالم بہادر شاہ کا دکن پر
بھی قبضہ ہو گیا شاہ عالم کے صرف چار سالہ عہد حکومت کے بعد جہاندار شاہ مسند
حکومت پر متمکن ہوا مگر مغلیہ سلطنت پر ٹیابھی آپکی تھی مکہ - مرقعے
اور راجپوت سر اٹھا چکے تھے بادشاہ کی نا اہلی اور طرفہ عیش و عشرت کی مشغولی
نے بہت جلد ملک کے حصے بخرے کر دیے *

فرخ میر میرید عبداللہ اور سید حسین دو امیروں کی مدد سے حکمران ہوا اور
آصف جاہ کو نظام الملک فتح جنگ کے خطاب کے ساتھ دکن کی صوبہ داری پر مامور
کیا مگر دربار میں سیدوں اور ان کے رشتہ داروں کا زور تھا چند سال بعد فرخ میر کو
قید اور قتل کر کے رفیع الدولہ اور رفیع الدرجات کے بعد روشن اختر محمد شاہ کو تخت
دہلی پر بٹھایا گیا اور نظام الملک کو دکن کی صوبہ داری سے فوجداری منسل و
مراد آباد پر متبادل کر دیا گیا - حسین علی خاں نے دکن کی صوبہ داری اپنے نام
کر لی - نظام الملک کو مراد آباد کے بعد مالوہ کی صوبہ داری دی گئی امرا نے دربار سیدوں
کے عروج سے جل گئے آپس میں نفاق ہو گیا آٹے دن کی بد انتظامی سے تنگ آکر
نظام الملک مالوہ سے دکن کی طرف متوجہ ہوئے اسی عرصہ میں سیدوں کا آفتاب
غروب ہو گیا دنوں بھائی قتل ہو گئے *

اب محمد شاہ نے نظام الملک کو دکن سے طلب کر کے قلعہ اندان وزارت آپکے
تفویض کیا (سنہ ۱۱۳۴ ہجری) آپ انتظام ملک میں مشغول ہوئے اس زمانہ میں نادر شاہ
کا نادری حملہ ہوا سلطنت دہلی کی حالت نہایت کمزور ہو گئی اگرچہ اپنے بہت کچھ
کوشش کی مگر خود غرض لوگ آپ کے خلاف محمد شاہ کو بہکائے لگے جس کے باعث
آپ بادشاہ سے اجازت لیکر دکن کی جانب متوجہ ہوئے (سنہ ۱۱۳۶ ہجری) *

آپکی وزارت کے زمانہ میں یہاں (دکن) عبدالملک مبارز خاں صوبہ دار مقرر
کیا گیا تھا آپکی واپسی پر وہ مقابلہ کیلئے آیا شہر کھڑے کی لڑائی کے بعد آپ
منصور و مظفر داخل اورنگ آباد ہوئے اس طرح آصف جاہ کی خود مختار حکومت کا آغاز
ہوا - پچیس سال تک اپنے نہایت کامیابی اور عمدگی سے مسند دکن پر حکمرانی
کی - سنہ ۱۱۶۱ ہجری میں آپکا انتقال ہوا *

(ماخوذ از یورپ میں دکنی مخطوطات سنہ ۴۷۴ از نصیر الدین ہاشمی) *

(۳) محمد شاہ کا دوسرا نام روشن اختر بھی ہے ان کے والد کا نام جہاں شاہ
تھا جو بہادر شاہ کے لڑکے تھے محمد شاہ اپنے دو چھوٹے بھائی رفیع الدرجات اور
رفیع الدولہ کے بعد جو صرف تین تین مہینے حکومت کرنے کے بعد انتقال کر چکے تھے دو
مید بھائیوں کی مدد سے سنہ ۱۷۱۹ ع میں تخت نشین ہوئے انہوں نے سیدوں کے زوال
کیلئے حملہ سازیاں کیں اور سنہ ۱۷۲۱ ع میں اپنی مطلق العنانی کا دعوا کر دیا لیکن
اپنی حکومت کو زوال پذیر ہونے سے بچا نہ سکے - وہ تقریباً تیس سال تک حکومت کرتے

(بقیہ نمبر ۱۰ پر ملاحظہ ہو) *

بیان صدور فرمان عالی شان از حضور محمد شاه پادشاه

متضمن تحسین و تفویض نظامت صوبه فرخنده بنیاد حیدر آباد در
جلدوی فتح نمایان تعلقه راج بندر بزام نواب موصوف *

هرگاه که نواب موصوف فساد بد نهادان تعلقات مغرضه خود بآئین
بهین برداشت و از کاربندی انتظام مهمی مهم و تسخیر تعلقه
راج بندر علم آشتیاری شجاعت و فطانت بلند ساخت و زر
ناموصول واجب الوصول چند رساله از حسن تردش مبدیل تحصیل
یافت مفصلاً بجناب ظل الهی و وزارت پناهی نگاشت در جوابش
نشر سلطانی با مضمون تحسین و افایست نظامت صوبه فرخنده
بنیاد حیدرآباد در جلدوی تقدیم و تنظیم مهمات تعلقات آن
سواد و تقطیل و تنذیم اهل فساد باین عبارت مرقومه الذیل شرف
ایراد و عزادار داد *

شرح فرمان شاهی *

امارت و ایالت مرتبت رفعت و ابهت منزلت شیر بیشه
روز جنگ منهدم ساز باغیان شقاوت آهنگ در دریائے
شجاعت و مردانگی گور معدن معدلت و فرزانی فدوی خاص
با اختصاص به ریورزنگ سراج الدوله محمد جان جهان انورالدین
خان بهادر شهادت جنگ بعنایات پادشاهانه و نوارشات
خسروانه معزز و مباهی بوده بدانند که درین ایام میمنت آغاز
مسرت فرجام عرضداشت آن فدوی خاص با اختصاص متضمن
تاخت و پرورش بهادرانه و کشتش و کوشش مردانه برگروه شقاوت
پژوه و تحصیل زر پادشاهی از خیره مران نشاء بپیرایه از نظر
استاده گان پایه سریر خلافت بگذشت و باعث فراوان تحسین و
موجب بیکران آفرین گشت —

بیت — "این کار از تو آید و مردان چنین کنند"

بردست و بازوئے تو هزار آفرین کنند *

تذک ساغران را در مستي مضرت رساني از امتياز يگانه و بيگانه
 تهی مي سازد، و بيخودي غفلت سوزش جنون خيال اکثرے را
 در هنگامه سنگ ساري فعل ناداني بے خبر از شکست سرخویش
 مي دارد، چنانچه در تعلقه راج بندر نورالدين نام جاده پيمائے
 انحراف اطاعت، و رهگرائے اختلاف عبوديت گشته، و پدر خود
 حاجي حسين نام سر کرده آنهارا کشته، بهپايش نشست، و لشکرے
 فرايم، و با زمينداران آن ناحيت اتفاق محکم نموده، کمر بغي
 و طغيان بربست، و افواج آصفی را پيهم بشکست، نواب سراج الدوله
 بهادر حسب الحکم نواب آصف جاه در خشک سالي مروت
 سرکشان، و خزان حديقہ خاطر ستم رسيدگان، بسان سحاب سايه
 مکرمت بر آن سرزمين انداخته، و برنگ نسيم با اهتمام نزالت
 آن صوب تاخته، از بارش تير و تفنگ دلاوران، و خيابان بندي
 صفوف پردلان، و گل کاري زخم شمشير متبارزان، و غنچه گي هائے سکوت
 لاف دشمنان، و نعمات تهورانه بزن و پستان، و گلبانگ عذال
 زبانهائے الامان، هنگامه بهار برپا ساخته و با نهادم فتنه انگيزان
 گردنش نوعيکه بايد پرداخته، و تن آن سرکش باديه انحراف را از
 بار سر سبک ساخته، و سران خيره دماغ داعيه پيل تنے را از
 سر نيژه تن داده، تعلقه راج بندر را در حوضه تصرف خود آورده،
 گوئے دلاوري و بهادري از همسران روزگار خویش برده، چون آن
 فتح نمايان روز چهارشنبه بود، بروز عطار دهر رفته، نواختن شاديانه
 پنجه و قته، مقرر فرمود، و معمولش تا حال در توپ خانه سرکار
 حضرت اعلا مثل مداومت نوبت آدينه روز فتح پهلوجري جار پست
 و استدامت آن تادور زمين مطلوب تمامي بندگان حضرت باري
 "ان الله علي كل شي قدير" *

از انور نامه —

بر آن فتح نواب عالي وجود

بشکرانه بگذاشت سردر مسجد *

نواب سراج الدولہ بہادر تخریب ہڈائے بطلان مناسب مہمیدہ،
 و پورہ مذکورہ را بغارت رسانید، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ
 از وقوع این کار پیام تعرضانہ صادر فرمود، و او جواب باین عنوان
 گذارش نمود، کہ در شرائط امور دینی و ضوابط احکام الہی
 او حدود شرع نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ و سلم پاس احدے
 نا منظور، و رعایت کسیہ دریں امور غیر دستور است، و بیگم بکمال
 رنجش و تمام خلش، در خود پیچید، و کشیدہ، و حقیقت مرقومہ
 را با شکایت بے حصر و احصا مسطور شرح مفصل، و بحضور نواب
 آصف جاہ کہ در ملک کرناٹک پایاں گھاٹ محاصرہ قلعہ
 ترچنا پلے عرف نتھر نگر داشت مرسل، گردانید، جوابش باین
 مضمون نافذ گردیدہ، کہ دینداری و صلاحیت شعاری، و خدا
 دانی و راست کرداری سراج الدولہ بہادر مقتضی آن نیست کہ در
 معاملاتش کسی را جائے تعرض باشد، اگر شما را با او موافقت
 نیفتد ترک سکونت حیدرآباد، و اختیار اقامت اورنگ آباد،
 بعمل آید از ورود این حکم زبان شکوہ ہوایاں لال، و ارتکاب
 مکروہات محال شد *

بیان قصاص زوجہ سائر بہکم نواب موصوف *

سایوکار گھرائے نژاد با سرمایہ، و در امثال و اقربان خود گراں
 پایہ، از قضیہ خانگی قتل زن خود نمود، و مادہ عوضش مستعد ریزش
 بود، وراثت مقتولہ رجوع بہدار العدالت آوردند پرگاہ کہ حکم بقصاص
 جاری گشت، قاتل بنمایش توقع زر زبان متعرضاں و اہل دربار
 بست، و ارباب فتویٰ بدریافت رضامندی مزاحمانش، حکم دیت
 دادند، و گرہ ارادہ سزا از رشتہ خاطر ہاکشانند، خود بدولت قرار
 داد ہمہ را دریافتہ فرمود کہ قیام ایوان ریاست بر دو رکن شرع
 (۱) و تورہ است ہر چند کہ اہل شرع یعنی ارباب کتاب بحیلہ رضائے
 وارثان مقتولہ دیت را قائم مقام قصاص نمایند، لیکن اہل تورہ

(۱) و او مجہول سے - قانون - دستور العمل - رسم *

درگیر آوان سعادت توامان، و زمان بہجت 'اقتران' از راہ خانہ زاد پروری و فدوی نوازی آن لایق العنایت و الا حسان را بہ تفویض صوبہ داری فرخندہ بنیاد حیدرآباد سرفراز و سر بلند فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب عظمی بہ تقدیم رسانیدہ، در تہنیتی و تنظیم امور صوبہ داری مذکور سرگرم نوکری پادشاهی باشد، و عنایات و نوازشات ما بدولت و اقبال بر حال خود روز افزون داند، بعد صدور این فرمان شاهی نواب آصف جاہ اؤرا از سیکاکول طلب داشتہ بعطیات سلطانی امتیاز و اعزاز داد، و ضبط و نسق صوبہ حیدرآباد در دست اختیارش نهاد، و خود باجنود ممالک دکن جہت آرایش مدعای مرکزہ سالہا سمت خطہ کرناتک پایاں گھاٹ بیدق نہضت بکشد *

دائستان نظامت نواب سراج الدولہ در صوبہ فرخندہ بنیاد

حیدرآباد *

نواب سراج الدولہ بر طبق فرمان پادشاهی، و حکم وزارت پناہی، متوجہ و مسلط حکومت حیدرآباد شدہ بتوقیر زراعت و تکثیر محاصل، و تبدیل رواج باطل، و تنبیہ متہمدان، و توقیر حق پرستان و منع رسوم منہاجی و مسکرات، و قطع سر رشتہ ملاہی و بدعات، کوشید، و در بیگم پورہ آباد کردہ والدہ نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ ہم احکام بندوبست شرعی نافذ و رواں گردانید چون کار پردازان آنجا ید دماغ نشاء غرور بودند، بر امتناع آن امور متابعت نمودند، آنگاہ بیگم را بذابر منع مکروہات عمورہ مذکورہ علاقہ ما، کہ خارج احاطہ حکومت شما است، کار ندارند، و خاطر را ازین داعیہ تہی سازند، ازین معنی غیرت حق پرستی

(۱) ضلع شولاپور صوبہ بمبئی میں ایک قریہ ہے جو جھماندی کے کنارے آباد ہے یہ قریہ اورنگزیب کی لڑکی کے نام سے مشہور ہے اس لڑکی کا انتقال اسی مقام پر ہوا تھا جبکہ اورنگزیب مقام پرہمپتری کے پاس خیمہ زن تھے جو جھماندی کے روبرو واقع ہے *

ذاتی و حرکت عرق غیرت جبلی جوابش ارقام فرمود، کہ "اگرچہ ادائے وجہ منازعت و اقدام آئین مصالحت نظر بصلاح حال و مناسبت قصور استعداد جدال از مصالح جہاں باقی است، لیکن ایصال جزیرہ بکفار کسر حمیت مسلمانی، بحولہ و قوتہ عزیمت بدکیش جزایزیمت بیش نخواہد دید، و سرکشی غنیم جز بفروتنی اراس و بیم نخواہد کشید، بعد طراز این رقوم و ارسال صوب موسم بافوجیکہ مقابل لشکر مخالف از صد یکے خواہد بود بمحض اتکائے مدد کردگار کمر

(۱)

عزم پیکار استوار نمود، ولوائے اہمت را بلند ساختہ تا قصبہ میدک مستقبل معاند شتافتہ، سینہ بسینہ و دیدہ بدیدہ اش در میدان قریہ اندول صف کشید، و بگرمی کارزار بآن مرتبہ کوشید، کہ سہ شبان روز شمشیرے روئے نیام، و دیدہ چشم آلام، ندید، روز چہارم بتائید ناصر وحید غالب مجادل و معاقب مقابل گردید، و تادہ منزل سرگرم ستیز بودہ و مخالف را رو بگریز نمودہ، تا سرحد رسانید، و خیمام و اسباب ریختہ پریشان حالی فرار مقہور، بضبط سرکار منظور، و سپاہ خود را مالک اموال سپاہ مغرور، نمودہ، مظفر و منصور، و بشکر شکور، و مشکور بجلارہ معاودت، و اشعہ مراجعت، شہر حیدرآباد سراسر نور، و از قدوم سعادت میمنت معمور فرمود، ازاں باز دلبریش بر صفحہ خاطر قوم مرہتہ منقوش، و تاملتہ سوال وجہ معمول از دل آنها فراموش، و حکایت نامش دراں زمان پریشانی خواب جواں مردان خیرہ سر، و موقوفی گریہ کود کان ناتر پرور، و سطور این احوال تا قیام دوراں گواہ سلسلہ گوہر انعام مبارزان معرکہ، ظفر، و شاہد کمند گردن، و سر گریز پایان راہ خسران و ضرر گشت *

(۱) علاقہ حیدرآباد میں ایک قصبہ ہے جو منچیرا ندی کے سیدھے جانب حیدرآباد

میں تقریباً پچاس میل کے فاصلہ پر شمال میں واقع ہے *

یعنی جمہور رسم نظر ہرانکہ مالداران بسپر زر در قتل بیجائے
مفلساں از شمشیر سزا ایمن ہانند، نہ پسندند، بعد ازاں قاتل
را بقصاص بود، وزر رشوت را ازاں ہا کہ گرفتہ بودند بزجر ہرچہ
تمام تر بورئائے قاتل وا سپرد، ازیں اشتہار ضبط انصافش در اں دیار
بآں مرتبہ، نشست، و رعب قوت و عجز ضعف از خاطر قوی و
ضعیف آں قدر شکست، کہ آتش از آب نمی ترسید، و بید
از باد نمی لرزید، و مقامات منہیات موقوف عبادات، و مواضع
مزخرفات مبحث کمالات گشت، *

داستان مصاف نواب موصوف با بابو نایک سردار مرہٹہ

علاقہ دار ریاست پونہ و شکست یافتن او *

وقتیکہ نوب آصف جاہ با فوج دکن متوجہ نظام کرناٹک پایاں
گھاٹ بود، بابو نایک نام یکے از سر کردہ ہائے قوم مرہٹہ بر طبق
تجویز پنڈت پردان ملقب ذاتی بہ پیشوا علاقہ دار ریاست پونا
بایک لک سوار برائے وصول معمول ربع حاصل ملک کہ در
اصطلاح ہند چوتہہ، گویند بر آبادی سواد دکن خرابی نظم ریخت
و باخذ مبلغ خطیر از رعایا و عمال تا صربہ حیدرآباد شورش ہا
بر انگیخت، نواب آصف جاہ باستماع ایں آوارگی از اقامت
مردم محلات در بلدہ حیدرآباد و قتل جمعیت آنجا بکمال
ہراس و نہایت وسواس از مقام محاصرہ نھرنگر عرف ترچناپلی
بنواب سراج الدولہ بہادر نگاشت، کہ لحاظ بر کمی لشکر متعینہ آں
دیار، و کثرت افواج غنیم نابکار، و بودن ناموس خاص، و لواحقین
امرا و غیرہ خواص، دادن زر معمول صلاح حفاظت ملک دانند و
قرار داد مصلحت نسبت بر احوال بریت واسطہ امن و عافیت
ہمارند، چون نامہ آصف جاہی را مطالعہ نمود از روئے جوش شہجاعت

(۱) جوہلی ہاتھیں جو مانند سچی ہاتھوں کے آرامتہ کی ہوتی ہوں - مبلغ کی

بهادر و محمد نجیب اللہ خان بہادر کہ ہر کدام صاحب فوج و رسالہ بود و مع دیگر سرداران شجاع بہ تمام مردی و مردانگی مثل مہر انور دافع ظلمت افواج متعارضہ گردیدہ، شمشیر زن و جنگ کنان قاطع شدائد و مراحل پیمای شدہ، در قالب لشکر آصف جاہی کہ از فقدان جنس معاش و بستگی ابواب تلاش یاس فاش داشت متانند روان رسیدہ، زبان بے زبانان سکتہ تحیر را گویائی "سبحان حی الذی لایمرت" گردانیدہ، و نواب آصف جاہ شکرانہ لطیفہ وصولش، و سپاس مفرح نزولش، بتقدیم رسانیدہ، دامن دل از گرد تفکر افشاند، و از بے اختیاری جوش تحسین، این مصرع ہر زبان راند *
مصرع --- "وقت تو خوش کہ وقت ما خوش کردی" *

ہماں وقت از احضار سید لشکر خان دیوان اول و سید شریف خان دیوان دویم و بشہ نواز خان دیوان سیوم و خدا بندہ خان دیوان چہارم و خواجہ عبداللہ خان ناظم پایاں گہات بشراکت نواب سراج الدولہ بہادر بزم مشورت را بریں سخن انعقاد داد بذابر استیصال بنیاد این فساد دست کدام تدبیر باید کشاد، ہماں با ایصال وجہ معمولی را انفصال محملہ پرخاش اندیشیدند، و تعذر تحریک سلسلہ پیکار باین وجوہات ظاہر نمودند، کہ اول مردم سپاہ کہ واسطہ سرکوبی اعداند، از امتداد مدت مسافرت، و دستداد طوالت مراحل، و تعب محاربات کرائت، و مفارقت دیرین مساکن ہریکت، باقدام حرب خیلی تکامل دارند، و بہ ہیبت و ہراس انبویہ بداندیش، و کثرت شکوہ جماعہ مخالف کیش، در خود بصورت شمع از آتش می گدازند، پیش از آنکہ غنیم دست غنیمت کشاید، مایہ تہوری و مردانگی را غارت عجز گرمسنگی و تہی شکمی نمودہ اند، و باوصف آنکہ کسے ہنوز ہر اینہا ندویدہ، پائے ہمت بفرار مستعد گردانیدند و ثانی از طرح بساط مذاہمت تاراجی ملک و انتشار رعایا در پیش، از وضع مبارزت تحویر خسارت و تخریب بنیان عافیت خلاف رائے صواب اندیش، دریں صورت صلح اصلح از

داستان ریزش پنڈت پردیان پیشوا بامہ لک سوار بر ممالک

دکن و معاودت نواب آصف جاہ از کرناٹک پایانگہات و محصور

شدن در فوج مرہٹہ و اعانت نمودن نواب سراج الدولہ بہادر و واسطہ

صلح گردیدن در میان ہر دو فوج محاصرہ و محصور *

بابو نایک کہ در سواد حیدر آباد شکست فاحش یافتہ بند و بنگاہ
را بعارف دادہ بھال تباہ رخت فرار کشید، پنڈت پردیان پیشوا کار
فرمائے ریاست پونا از ہزیمت یافتن او با اندوہ فوج رومہ سیرت،
و تعاقب نمودن نواب سراج الدولہ بہادر از دلاوران معدود پلنگ جرات،
مثل مار بر خود پیچیدہ بغزم تاراجی ممالک دکن با جمعیت سہ لک
سوار روان، و بارادہ باطل شتابان، گردید، نواب آصف جاہ باستماع
آوارگی فوج معاند مصلحتاً از سرار او قلعہ ترچنپانی عرف نتھر
نگر بصاح گرفتہ اعلام لشکر را از قرار گاہ نتھر نگر منازل پدما
گردانید، و صوبہ آرکات را بخواجه عبداللہ خان نام توران زا سپردہ،
و اہل نوايط را کہ در ملک کرناٹک مایہ فتور و واسطہ شرور بودند،
حسب التماس خواجہ مذکور بند و مقید نمودہ، و ہمراہ گرفتہ،
بکوچہ ہائے طولانی از رود خانہ کشیدہ عبور فرمودہ، راہی نواح
دکن گشت، و خواجہ عبداللہ خان نیز برائے انتظام بعضے مهام
خود ہمراہ معسکر محمل برپست، سرخیل مرہٹہ از عزم نواب
آصف جاہ آگاہ شدہ افواج منقسمہ تاراجی ملک، و مجموع ساختہ،
و مستقبل شتافتہ، نوعی بمحاصرہ لشکر آصف جاہی پرداخت،
کہ از انسداد طریق و تنگی حرکت تیسریک پیادہ آب بہ قیمت
یک روپیہ خالی از تصرف یک صوبہ عرق مہذنت نبود، نواب
سراج الدولہ بہادر بتا گہی این حال سراسر اختلال با جمعے پیکار
طلب و اسباب ذخیرہ ماوجب از مقر خویش عزم اعانت نمود، و
حضرت اعلائی مارا در حیدرآباد بہ نیابت خویش مقرر فرمود، و
بامہ ۳ فرزند ارجمند یعنی محمد محقرظ خان بہادر و عبدالوہاب خان

تعجبیل کمر پیکار محکم خراپد ساخت؛ آخر الامر مال کار خود مثل انجام بابر نایک گمان برده، بدریافت عزم کارزار لشکریاں آصف جاہی بخلاف جبین سابق از ورود این اعتبار کاروبار شجاعت و آبروے گیرودار امارت بخود افسرده، عیان استقلال از دست داده، پیام آشتی فرستاده، نواب سراج الدولہ بہادر پس از تیقن رفع پہچا، و تعیین آمدورفت وکلا، بنواب آصف جاہ مطلع ساختہ، و نعل بہا یعنی وجہ چوتہ را مرفوع القلم گردانیدہ و تیغ پرخاش در نیام صلح نشانیدہ، و روز دیگر پنڈت پردان را از ملازمت نواب وزارت مآب بکام دل رسانیدہ، چنانچہ خود بدولت تالب فرش پیشوا استقبالی نمود، و با او بریک مسند جلوس فرمود، بعد انصرام رسوم مکالمت، و انسجام لزوم مصادقت، و اجرائے تواضع خلایع و عطر و پان، و ادائے شرایط توقیر عرفیہ ہندوستان، آئین وداع ہمہ دیگر حسن شہود یافت، و پیشوا اعلام لشکر را بصوب پونا دارالحکومت خود روانہ ساخت، و نواب آصف جاہ در ہماں منزل مقام کردہ، بہ تشریف بزم تہسین نواب سراج الدولہ بہادر پرداخت، و عرضداشت حضور سلطان بحسن توصیف بیکراں و تعریف خدمات نمایانش نگاشت، و خواجہ عبداللہ خاں را کہ ہمراہ داشت بانہاج مطلب او معزز عطائی خلعت نمودہ، مرخص نظام امور آرکات گردانید، و خورد باقبال روز دویم بعد از نماز صبح نہضت فرمائے پیشتر گردید *

داستان مامور شدن نواب سراج الدولہ بہادر بر نظامت صوبہ

آرکات متعلق کرناٹک پایانگہات رسیدن او دران سر زمین بہکم

رب العالمین *

از انہجاکہ شب ظلمت اندوز، دربد و رونق روز تجلی افروز، چہرہ ہستی خویش در حجاب عدم می پوشد، و سایہ تیرگی سرمایہ در ہنگام ظہور جمال نور، رنگ رخ اثبات خود را بنفی ناگزیر می شکنند، خواجہ عبداللہ خاں از خلعت ارتخاص حضور نواب

جنگ است و سکون انسب از آهنگ، نواب سراج الدوله بهادر دران مجلس سکوت داشت، و اصلا لب باسخن آشنا نداشت، شه نواز خان که با او نوعی ناصاف بود، زبان طنز می کشود، که خاموشی صاحب درین مقدمه چرا است، و شمشیر مرهقه کش که بر سر بابونایک کشید، نرپشت گریز پایاں زدید، به چه سبب در نیام است و در معرکه صید پنجه کشیدن، و بمقام حمله احمال گزیدن تعجب است، از شیر خوں آشام، جواب داد، که خاموشیم را جهت آنست، که در مباحثه دوک آرائی زنان تذکره شمشیر کشی مردان بکار نیاید، و شجاعت با مشورت اتفاق ندارد، شه نواز خان گفت، که مقدمه پندت پردان مثل مجله بابونایک ندانند، و این مجله را ازان معامله مقارنت ندهند، که او قطره بود، و این دریاست، جواب داد، حق آب شمشیر مبارزان، از ثریانا ثریا است، شه نواز خان گفت، که اگر زعمی دارید، و کار می توانید، همین دست و همین چوگان و همین گره و همین میدان، نواب سراج الدوله بهادر ازین سخن متغیر شده، و از مجلس مشاورت برخاسته بحضور نواب آصف، جاه رفته، عرض کرد، که ما از ارباب سیف و ستیز هستیم، مشورت را عیب جوانمردی می دانیم، بیت —

چو عاجز شود مرد چاره سگال

ز بیچارگی می گریزد بغال *

تکیه بر فضل ناصر برحق، و معین مطلق، فیصله کار معاند نا بکار را کرو بند تیغ آبدار دارم، و بمقابله اول عدورا دست بسته بحضور می آرم، و گرنه بغیرت اسلام سر بکار رب مجازی می سپارم، بمجرد این سخن برخاست، بلسکر خود رسیده کوس جنگ نواخت و بتعجیل آرایش صف رزم پرداخت، و پندت پردان را بمبارزت خواست، پندت پردان ازین پیام مشوش و هراسان گشته، سر بگریبان تفکر انداخته، پیک خیال برائے تجویز جواب بر سو دو انید، غیر از صلح مناسبت وقت ندید، زیرا که او گمان نداشت، که نواب سراج الدوله بهادر درین تعب سفر طویل باین

بر عیب و هنرش اطلاع یابند، جوابش به همین عبارت فرمود، که
 این خلعتی است که بر قامت من دوخته، و این پیرایه است، که از
 جسم من برجستگی انداخته، ازین معنی ظرف فاضالتش باین کدورت
 تراوید، و گفت، که صاحب بنده این چه سخن خنده است، و
 خدا بنده خان که از غایت گرانی دل، در شکست سخن آن زبان
 آور باطل بود، علی الرغمش باین نوع تائید نمود، که این واسطه، خنده
 نیست، بلکه واجبیست، خوشا حال آن ملک که چنین کسی
 ناظمش گردد، و زبانی رتبت آن سرزمین که ازین حکومت
 این شخص مهین، دعوی آسمان برین بزند، درین اثنا نواب
 آصف جاه وارد حال این گفتگو گردید، و از همه پرسید
 که چرا به نظامت آرکات مشخص کرده اند، و چرا برائے انتظام این
 کار بر آورده، خدا بنده خان کار بند سابق گردیده، بعرض رسانید،
 که سراج الدوله بهادر خود را برین کار پسندیده، نواب آصف جاه
 ازین سخن منبسط و مسرور، و همدست فرحت موفور گشته،
 فرمود، که بسیار خوب است، اما پیر، جوابش فرمود، که هر
 چند پیر است لکن خوش پسران است، و با تدبیر، غرض
 آن روز همان جا مقام نمود، روز دویتمش صبحی خدا بنده
 خان را طلب داشته، شادان و فرحان فرمود، که بنابر تفویض
 نظامت آرکات بسراج الدوله بهادر شب استخاره نمودیم، و آگهی
 امتحانش یافتیم، خدا بنده خان بعرض مناسبت، این معنی
 او را طلب داشت، هرگاه که بشرف مجرا تشریف امتیاز یافت،
 نواب آصف جاه او را مخاطب باین خطاب ساخت، که جهت
 افاضت نظامت آرکات گوار فطرت والای شما از سلک مخصوصان
 عنایات ماچیدیم، و آب و تابش بروشنی جوهر گردانگی همه پسندیدیم،
 امروز چهارشنبه و سیزدهم ماه صفر است، و برائے دادن خلعت
 خواه امروز خواه فردا خوشنودی خاطر شما در نظر، نواب
 سراج الدوله بهادر خود را ازین تاویلات مبرا نمود، و زبان عرض
 مدعا کشود که رویه بنده از تعیدات تاریخ و روز خارج است،

آصف جاه سراپائے امید آراسته، و از آشنایان حاضر لشکر نشاط ملاقات یافته، در خیمه خود رسیده، و از کارها فارغ گردیده، تن بخواب راحت داد، چون صبح صادق دیده اش کشاد، برخاست، و بعد از ادائے ضروریات در تهیه نهار صبح موافق معمول هر چوکی نشست و وضوئے ساخت، چنانچه ترتیبش تا شستن پائے چپ رسید، ناگاه پائے حیانش از کرسی ثبات بلغزید، و زیر چوکی افتاد، و جدین جان بزین سجده جاوداں نهاد، نواب آصف جاه که نیم کروی از راه طے نکرده بود، باستماع آن خبر نصب خیمه، مقام فرمود، و هر چهار دیوان یعنی مید لشکر خان و مید شریف خان، و شه نواز خان و خدا بنده خان و نواب سراج الدوله بهادر را باریاب خلوت و آرایش بزم مشورت ساخته حکم کرد شخصی را که لیامت نظم آرکات داشته باشد، و تعهد این عهده عظیم نماید، مشخص نمایند، بدان موجب هر یک به تشخیص فراست خویش نام هر کس را که مناسب می پنداشت بر زبان می راند، دیکرے که از حقیقتش آگاهی می داشت، در آن مقام می نشاند، هر چند که بحث بطوالت انجامید، معنی مطلوب به تحقیق نرسید، نواب سراج الدوله بهادر را که اصلاً در آن مجلس زبان پلاو نعم نکشود، شه نواز خان که همیشه دریغے ایرادش بود، خطاب نمود، که صاحب در اوقات مشورت چرا لب را مهر خاموشی می دهید، و بچه سبب زبان را آشنائی بیان نمی کنید، پاسخ داد، که خاموشیم صدائے دارد، که پریروز در معامله پندت پردان بگوش خاص و عام خورده، و از آن خاطر بسا سخن آریان افسرده، شه نواز خان به جواب در آمد، که سکرّت حال چه صدا می دهد، بفرمائید، که تا مفت سامعه خاطران شود، گفت آواز خاموشیم همین است، که شخص مشخص تشخیص من نظامت آرکات را لایق است، و در آن کار بجمع وجوه مطابق، هم کلام مبالغه در استکشاف نام کرد، فرمود، که اظهار نامش تعلق بهواجه نواب آصف جاه دارد، شه نواز خان گفت، که اگر حالا انمایند، ارباب این مجلس

ماحوذ و مقرر بعثت ابد، و موسوم باسم اصلي مير احمد شده بود،
 و بر زبان راندن نامش بخلاف حکم مبین از خطاب پیشین مکدر
 گشت، و چنین برابر و بر بست، و تعارضاً پرسید، که آیا حکم من
 بشما نرسید که کسی خطابش بر زبان نراند، و باسم اصلي مير احمدش
 خواند، بعرض رسانید، که هر چند حکم خداوندي آگهی افروز
 است، لیکن پاس صاحب زادگی ادب آموز، فرمود، که از ما می
 جنگید، یا پان می گیرید، گفت که تعلق از جنگ ندارم،
 زیرا که از حضور ظل سبحانی متعین حضرت شده ام، اگر پان
 عنایت می شود عنایت است، و گر نه بدون پان هم کامیاب
 رخصت، چون خود بدوات از صاف گوئی او رهنماید، پان دان
 از دست بر زمین رها گردانید، او بغیر پان آداب رخصت بجا
 آورده، بیرون سرا پرده خرامید، و بسواری پالکی راهی گردید،
 نواب آصف جاه پاندان فرستاد، و پیغام داد، که بملاقات میر
 احمد روند، چنانچه پاندان گرفته از اثنائے راه برگشته نزد نواب
 نظام الدوله بهادر ناصر جنگ رفت، و ملاقی گشت، نواب مغزالیه
 اواخر گفتگو دست او گرفته فرمود، که اقرار می از شما منظور
 است، جواب داد، که بشرط تصریح اگر ممکن باشد، اطاعت
 آن ضرور، فرمود، که از ممکنات است و غیر دشوار، عرض نمود
 که اول توضیحش از حضرت، و بعد ازاں از فدوی اقرار، و انمود
 که عهد رفاقت از شماسی خواهم، بمجرد استماع این کلام دست
 خود از دستش بکف وا کشید، و گفت، نمی توانم، که پیمان
 بمیان آرم، و تاکنی این پیر یعنی نواب آصف جاه در قید
 حیات باشد، ممکن نیست، که رفاقتش گذارم، نواب مغزالیه
 فرمود که مراد من آنست، که بعد پدرم با برادرم آصف الدوله
 غزالدین خاں بهادر فیروز جنگ نسازند، و بامن رفیق باشند،
 جواب داد که پاس این معنی آسان است، در صورت رضامندی
 ظل سبحان، پس از اتمام این تقریر رخصت پذیر گردیده، و فرقه
 محبوبه نوایط را رها گردانیده، و همراه رکاب سعادت اندما گرفته

دریں باب وقت مشخصہ خاطر مبارک مورث برکت خواہد بود،
نواب آصف جاہ مرضی او مفید تعقیدات تاریخ و روز نیافتہ، ہمیں
وقت از عطای خلعت اختیار صوبہ آرکات مہابی ساختہ، چون
او بنابر رہائی و ہمراہی خود قوم مفیدہ اہل فواید را، حسب
التماس آنها کہ پیش از اں بکمال الحاج باوے ملتئم شدہ بودند،
از حضور وزارت پناہی درخواست، جواب یافت، کہ طینت
ایں قوم شمارے ندارد، چنانچہ یکے از آنها غلام مرتضی خان
جاگیردار و پلور پیش از چند روز تجویز فتنہ کہ در خاطر
می داشت، در دیگ نشستہ از لشکر ظفر اثر پائی فرار پیش
گذاشت، بیم آنست، کہ مہادا در نظامت شما فتنہ ہائے خفتہ
بیدار سازند، و فسادات ممتنع التدارک برپا گردانند، خواجہ
عبداللہ خان کہ تجربہ کار، و آگاہ سرد و گرم روزگار است، قیام
آن قوم در آرکات پسند ن نمود، عرض کرد، وای بر حاکمے کہ
غافل از خلل اندازی محکوم باشد، و افسوس بر خواجہ کہ سایہ
کار آوارہ فتور بندہ گرداند، چہ امکان است، کہ ازین کسان خلل
در نظامت من آید، و ہنر گردانی من مبدل بعیب مایع کارہ کے
شود، قصہ کوتاہ آخر بسعی فراوان و سفارش بیکراں زنجیر تعقید
آنها بگسلانید، و بہمراہی رکاب خویش مطلق العنان عرضہ عزت
مہدد گردانید، و تئیکہ نواب آصف جاہ پاندان بنابر عنایت پان
رخصت بدست خود برداشت، نواب سراج الدولہ بہادر عرض
نمود، کہ بتقدیر اجازت از نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ

(۱)

نیز تحصیل رخصت مستحسن خواہد بود، بسبب آنکہ نواب ناصر
جنگ با خود بدولت بلا لحاظ شرف ابویت صف جنگ آرامتہ،
و بمقابلہ برخاستہ، اسیر و دستگیر و متصف بخطا و تقصیر، و نا پسند
خاطر بلند، و بمقتضائے تعقید نظر بند، و از منصب و خطاب دولائی
و جنگی معزول، و در ذیل نافرمان بران محسوب، و مشمول و ما

(۱) نواب ناصر جنگ نے اپنے باپ آصف جاہ سے سنہ ۱۷۴۱ع میں بغاوت کی
تھی جبکہ وہ دلی میں تھے باپ کے مقابلہ میں ناصر جنگ کو شکست ہوئی اور
انکو قید کرکے اورنگ آباد لایا گیا *

چوں در زندگی فعل محمود بود
 خدا راضی و خلق خوشنود بود
 در آرکات رخت عزیمت نهاد
 بر آئین دین کار دولت نهاد

اکنون خاطر و قایع نگار، باخامہ حقایق اظہار، بر آں اتفاق دارد،
 کہ بذابر ربط سلسلہ واقعات واجب التقریر، و پیوند سررشتہ کیفیات
 لازم التسطیر، مجملے از حقائق ملک کرناتک، و تمیز صوبہ پایاں
 گہات، و وجہ تخصیص و تسمیہ دارالملک آرکات، و برخے از
 احوال حکام پیشین آن سرزمین، و تجار قوم فرنگ ساکن آن
 ضلع لطافت آئین، بروئے اعلان و صفحہ بیان آرد*
 داستان احداث بلدہ آرکات متعلق کرناتک پایاں گہات و کیفیت

حکام سلف آن ملک و تجار فرنگ ساکن آن سواد*

ملک کرناتک شامل است بممالک بالا گہات، و پایاں گہات،
 و صوبہ آرکات مختص است، بمملکت پایاں گہات، کہ در زمان سابق
 حکومت گاہ راجہائے ہندو، و بدارالریاست چنچی کہ حالا بنصرنگدہ
 مشہور است، متعلق بود، آوانیکہ محمد اورنگ زیب عالم گیر
 پادشاہ متوجہ تصفیہ خس و خاشاک بلاد دکن گردید، ذوالفقار
 (۱)

(۱) ذوالفقار خان امیرالامرا نصرت جنگ وزیرالملک اسدخان کے بیٹے ہیں
 سنہ ۱۰۶۷ ہجری مطابق سنہ ۱۶۵۷ء میں انکی پیدائش ہوئی عالمگیر کے زمانے میں وہ
 کئی اونچے عہدوں پر فائز رہے سنہ ۱۱۲۴ ہجری مطابق سنہ ۱۷۱۳ء میں جبکہ جہاں
 دار شاہ شہید کر دیا گیا اسی دن ان کی بھی شہادت واقع ہوئی ذوالفقار خان نے
 دکن میں ایک جنرل کی حیثیت سے بڑی ناموری حاصل کی ملکی معاملات میں انہیں
 کافی مہارت تھی سنہ ۱۶۶۷ء - ۱۶۹۸ء میں جب اورنگ زیب کا قلعہ ستارہ پر قبضہ
 ہوا تو سواجی کا دوسرا بیٹا راجہ رام وہاں سے بھاگ کر قلعہ چنچی میں پناہ
 گزین ہوا۔ جب ذوالفقار خان کو یہ خبر ملی تو انہوں نے چنچی کا محاصرہ کر لیا
 اور فروری سنہ ۱۶۹۸ء قلعہ پر قبضہ کر لیا لیکن راجہ رام بچ کر قلعہ سے نکل گیا
 اور مہاراشٹرا روانہ ہو گیا۔ سنہ ۱۶۹۲ء میں ذوالفقار خان نے قلعہ یکمور - پوسواکم اور
 تندر پیت انگریزوں کو دینے کا وعدہ کر لیا۔ عالم گیر کے زمانے میں وہ دکن کے
 ناظم رہے بہادر شاہ کے زمانے میں امیرالامرا اور بخشی کے بلند عہدہ پر فائز رہے
 جہاندار شاہ کے زمانے میں اس کے وزیر رہے*

جاده پیمائی منزل مراد و بحفظ و حمایت خالق العباد جلوه
آزائی مستقر الریاست معموره آرکات میهنست آباد گشت و باجرائے
حکم امن و آرام بساط کدورت ایام در نوشت *

منظومه انور نامه *

چو نواب ما انورالدین امیر
بحکم شهنشاه روشن ضمیر
گرفته نظامت ز آصف نژاد
همان ملک کرناکت زیر باد
رسیده در اقصای پایان گهاٹ
بعنوان حکام در آرکات
بقانون گیتی کشایان دهر
رسانید مرہر یکے را بہ بہر
بہر یک مراعات بایستہ کرد
تفقد بہر مرد شایستہ کرد
بقوم نوايط کرم بیش کرد
ز اطف دلی در بر خویش کرد
ریانید شان را ز حبس وز بند
ازان لشکر آصف ارجمند
پیادورد شان را بہمراہ خویش
باعزاز و توقیر و الطاف بیش
بدادش بہر یک همان قلعه را
روان کرد شان را بجاگیر
چنان شد کہ آنہا ز الطاف او
غنیمت شمرند اکذاف او
بحال رعایا رعایت نمود
بدان و دہش رنگ ہر یک فرود
در آبادی ملک ماعی شدہ
بر این گلہ خلق راعی شدہ

چند صد سال آرمیده، و بزمین مقام خویش اضلاع و اطرافش را مظهر برکات گردانیده، به نهر نگر و تجاور بدار الظفر ملقب و باسم حضرت سید عبدالقادر که در کنار دریائے بندر ناگور، متعلق اقوائے ضلع مذکور، آسایش جادان، و مطاف عالمیان، دارد بقادر نگر و هر دو آبادی رام ناتھ و شیو گنگا که بسر کرد کی عده الامرا فرزند کلان از فوج سرکار در عهد خاص مفتوح و مسخر شدند، بهر دو اسم اصلی عبدالولی و غلام حسین بولی نگر و حسین نگر موسوم است، بدارالنور ملقب و بسر اسم اصلی خاص که محمد علی باشد، به محمد پور موسوم گشت، انشاء الله تعالی آئنده بیافش بوضوح خواهد پیوست *

بیان کیفیت ناظران ماسلف صوبه دارالنور محمد پور عرف آرکات

متعلق کرناٹک پایا نگہات *

از زمره اهل اسلام و ایمان، و نوابین سلطان هندوستان، اول ناظمین و واسطه تعمیر و ترتیب بلده آرکات، و باعث تسخیر پایا نگہات، موافق انشائے صدر نواب ذوالفقار خاں بهادر نصرت جنگی ولد جملته الملک اسد خاں متولد ایران جنت نشان، وزیر الممالک سواد اعظم هندوستان، پیرو مذہب جعفریہ معتقد عقاید اسمائیہ اثنا عشریہ، کریم النفس سلیم الطبع، عمیم العود جلیل الوضع، که شرح جلال کرشم از تکلف تحریر مبرا، و بیان فضایل ہمیش از تصنع تسطیر معرا، است، چنانچه وزان کلمه چند تیمناً قلم بند، و غنیمت تحریر مدایع پیوند *

بیان جود و نوال او *

در اوقات تسخیر ملک کرناٹک پایانگہات بوئے ماء الطبیع حب القلک که فراشے متصل خیمه می بخت، پسند شامہ لطیف نموده، حقیقت آن از حاضران دریافته، وقت تناول خاصه قدرے ازان طلبید، و چشمید، و نمکش نیز پسندید، و مبلغ اک روپیہ به پزنداش

خان بہادر نصرت جنگ واد جملہ الملک اسد خان وزیر الممالک مامور و وارد انضباط ملک کرناتک پایاں گھاٹ شدہ، بسعی فراوان و کوشش نمایاں باتمامہ در حوزہ تصرف آوردہ، داخل ممالک پادشاہی گردانید، و بعضے متعہدان ادائے پیش کشات مثل زمیں داران ترچنپلی و تنجاور و رام ناتھ و شیو گنگا و ملیوار وغیرہ را بحال آنها گذاشت، و بازارے اطاعت و انقیاد محروس حمایت سلطانی داشت *

بیان کیفیت احداث بلدہ آرکات *

چون صانع کائنات و خالق بریات آرایش پرکار را یادگار اتفاق عجیبی، و نمایش پر جلوه را منحصر آئینہ سببی، ساختہ، ذوالفقار خان بہادر ہنگام اشتغال تسخیر پایاں گھاٹ لب رود بارے، دامن صحرائے را بمقام نشر اسلام، و اعتلائے ریات نصرت التیام آراستہ، و از تمامی مدت دوازده سال اقامت، و درازی عرصہ تعین، سکونت، عوض خیمہ، از درجہ خانہائے خس پوش درگذشت، و مبدل بمنظر سفالین و مسقف گشت، چون آن مقام قرار گاہ حاکم شد رفتہ رفتہ طرح شہر عظیم نہاد، و افواہ اقام از بلاد نامدارش اشتہار داد *

وجہ تسمیہ آرکات *

آرکات لغت ہنود است توضیحش آنکہ تاکہ اہل لشکر در خیمہ ہا بودند، و عمل بقلب مہمیت صحرا نمودند، موقوف صدر بدون لشکر ذوالفقار خان تعین اسمی نداشت، چون عبارات احداث و راستہ ہا طرح موعوب یافت، بسبب قرینہ رود و صحرا اتفاق ہنود از روئے حیثیت معنی مسطور بلفظ مشترک اصطلاح خود کہ ”آر“ بمعنی رود و ”کات“ بمعنی صحرا است، بآرکات موسوم ساخت، و در زمان حضرت اعلائے ماخدا اللہ ملکہ و سلطانہ مثل تلقب و تسمیہ معمورہ ہائے نامی ملک محروسہ کہ ترچنپلی بدارالنصر ملقب و باسم حضرت نثارولی قدس اللہ سرہ العزیز کہ ہمانجا از

بیان نظامت نواب داؤد خان در صوبہ آرکات *

داؤد خان منصفدار سلطان و از قوم افغان بود، در شرح نسب این فریق مورخین اختلاف دارند، و شبیه ہمی آرند، و محرر تاریخ نورسنامہ ملا محمد قاسم الملقب بفرشتہ نگاشتمہ^(۱) و ہدیہ نوع شک از خواطر برداشتہ، کہ قاطبکہ افغان بنی قبطی است کہ از قوم فرعون مابقی غرق نیل اعجاز حضرت موسی علی نبینا وعلیہ السلام بخلاف کسانیکہ ایمان آوردند، و بجائے خود ہما نندند، آوارہ وطن گردیدہ سمت ہندوستان رسیدند، الغرض نواب داؤد خان باشجاعت و صلابت ہودہ، وہ نیابت نواب ذوالفقار خان بہادر نصرت جنگ صوبہ داری آرکات بعدل و انصاف نمودہ، و ظلم و تعدی از حال برآیا برداشتہ، و زمانہ را بلطف و مرحمت خاص و عام انپاشتہ، در قلاۃ سگی عجیب الخلقیت می پرورید، و از خود جدا نمی گردانید، نہ را بحضور خان نام پدر و مادہ آنر بہ بسو اُسم مادر خود می خواند، و مہرے را کہ پیشش می آوردند از آن دو سگ می درانید، نقل — تاجرے از شخصے ساکن بلدہ آرکات مبلغے ہوام گرفتہ، بمہمے سمت حیدرآباد رفتہ، ادائے قرض ہستی نمود، و قرض خواہ از زوجہ اش متقاضی زر بود، و بیموہ از آگہی معاملہ شوہر خود را میرا، و ایصال زر واجبی را وعدہ آمدن حساب و ہمراہیان متوفی ساخت، و قرض خواہ الحاحش پذیر نمی کرد، و سلسلہ تقاضائے ہر روز محکم می داشت چنانچہ روزے کہ زمانہ تقاضایش بسر آمد، بشدت کاوش بخاتم اش در آمد، چون بز پلنگ نشست، زن بغل برخواست، و اجماع ہمسایگان معہلہ را راجع بحضور نواب مذکور ساخت،

(۱) اولاد قبط کی - اور قبط نام ہے نوح علیہ السلام کے ایک پوتے کا مصر

مہدی جو قبطی لڑکی تابعان فرعون سے تھے وہ اسی قبط کی اولاد سے تھے *

بخشید، نقل — روزے باناصر علی شاعر کامل الاستعداد، در شاہ جہان آباد بمحمد یکم سر راہ سواری اتفاق چار چشمیش افتاد، و آنکہ زبان بہ بدیہہ ایں بیت کشاد، بیت —

اے شان حیدری ز نشان تو آشکار
نام تو در نبرد کند کار ذوالفقار

اکت رویہ در صلہ اش داد ”نقل“ در وقت نظامت آرکات غمازے از سرقت مطبخیان، و فروختن طعام در دوکان، و گرفتن بہائے آن، مسموع او ساخت، چون دلیلیں خواست، گویندہ روز دیگر تورہ از آن در بازار خرید، شاید تقریر خویش گردانید، بمحمد تحقیق آن بر خاست، و دوکانہ شکر منعم حقیقی ادا ساخت، و فرمود، رازقے کہ زبان ہدیچ مرزوق در سپاس رزق بے قیامش رسائی ندارد و خالقے کہ بیان، ہدیچ مخلوق در احصائے بے انتہایش از عقد کل اللسانی نہراید، مرا نعمت بکثرتے عطا فرمود، و از حاجتم آنقدر افزودہ کہ از اندازہ احتیاط من در گذشتہ، و بآن مرتبہ مطلق الصرف مردم گشتہ، کہ زیادہ از احتیاج خویش می یابند، و دیگران را بقیمت می رسانند، آنگاہ طعام پزآن را طلبیدہ، و آگاہ ایں معنی گردانید، کہ طعام فروشی فعل رکاکت نمایان است، و منافی شکر روزی رسا، باید کہ آیندہ طعامیکہ افزوں از حاجت یابید، بے مزد و قیمت منقسم محتاجان دارید، و از فروخت آن باز آئید، چون آنہارا از آن ممنوع فرمود، جاگیر سیر حاصل بعوض حاصل فروخت طعام عذایت نمود، الغرض کسرے کم دوازده سال امور کرناٹک پایانگہات را انتظام واقعی بخشید، و حسب الحکم سلطانی

(۱) داؤد خان نام افغان نسب منصہدار پادشاہی را بہ زیابت خود در آرکات منصوب و مامور فرمودہ، خود عازم حضور گردید *

(۱) داؤد خان، پنی خضر خان پنی کے بیٹے تھے۔ ان کے متعلق دکن میں بہت سے قصے اور ضرب المثلیں مشہور ہیں انہوں نے کئی سال تک اورنگ زیب کی ملازمت کی اور بہادر شاہ کے زمانے میں دکن میں ذوالفقار خان کے نائب رہے۔ سنہ ۱۷۱۰ع میں جبکہ وہ سلطان فرخ سیر کے ایما سے حقیہ طور پر حسین علی خان کو روکنے کیلئے آگے بڑھے تو میدان جنگ میں انہیں ایک گولی لگی اور شہید ہو گئے۔ سنہ ۱۷۷۰-۱۷۰۷ع وہ کرناٹک پایان گھاٹ کے ناظم بھی رہے *

(۱) تاریخ طبری بنی قریش و بہ تشریح مولف تاریخ یمنی از قوم ملاحین و بتوضیح جامع اللباب شرفائے کوفہ اُزد، و علی ای حال از تظلم حجاج بن یوسف جلا وطن، و از دریا و اصل ساحل ہند و ہرزمین مرہٹ مقیم ہند کوکن، شدند، و در اوقات سلاطین اربعہ دکن امتیاز یافتند، چنانچہ یکے از آنها ملا احمد نام در دربار عادل شاہ بیجاپوری بدرجہ امارت فایز گردید، و از یہاں قوم دو برادر یکے محمد سعید و دیگر غلام علی از کوکن بھالت تباہ، و ارد لشکر محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ شدہ، و روشناس بخشی سپاہ گشتہ، و روزے بمعرفتش بحضور شاہ رفتہ، ہر دو برادر ہم جنب یک دیگر ایستادند، و غلام علی برادر خورد از قدآوری و تہنومندی منظور نظر شاہی، و بتعلق نوکری مسرور گردید، و محمد سعید از نہافت جسم و قصر قامت ناپسند و منفعل سعی نامشکور شدہ، و بخشی نیز در احضار امثال آنچنان نہیف و قصیر ممنوع تاکید حضور گشتہ، محمد سعید شاکی بخت برگشتہ خود، برگشتہ، پیش صاحب دعوتی کہ تعویذش اثر تمام و در لشکر قیام دوام داشت، رسید، و مفسر سرگذشت حال سراسر ملال خویش گردید، صاحب دعوت ترحم احوالش شکرانہ

(۱) ابو جعفر محمد بن جریر طبری ایک مشہور عرب مورخ ہیں سنہ ۸۳۹ء مقام آمل علاقہ طبرستان میں ان کی پیدائش ہوئی انہوں نے بالکل کم سنی میں تعلیم شروع کی اور سات سال کی عمر میں قرآن مجید حفظ کرنا شروع کیا وطن میں ابتدائی تعلیم ختم کر کے - انہوں نے اپنے باپ کے ذریعہ جر مسلمہ ان کے علمی مقامات کے متعلق اچھی واقفیت رکھتے تھے تعلیمی معلومات حاصل کئے اور اطراف کے مشہور مقامات کا سفر کیا اس کے بعد وہ امام احمد بن حنبل کے پاس تعلیم حاصل کرنے کیلئے بغداد روانہ ہوئے لیکن ان کے پہنچنے سے قبل امام احمد بن حنبل انتقال کرچکے تھے - کوفہ اور بصرہ میں مختصر قیام کے بعد وہ دوبارہ بغداد چلے آئے اور کچھ مدت کیلئے وہیں ٹھہر گئے - اس کے بعد انہوں نے مصر کا سفر اختیار کیا لیکن ملک ہم میں درس حدیث حاصل کرنے کیلئے ٹھہر گئے - کچھ دنوں بعد وہاں سے دوبارہ بغداد واپس آئے اور یہاں سے ایک دو مرتبہ اپنے وطن طبرستان کا سفر کرنے کے بعد بغداد ہی میں مقیم ہو گئے اور سنہ ۹۲۳ء میں انتقال کیا - جامع البیان فی تفسیر البیان - تاریخ الرسول و الملوک، تاریخ الرجال وغیرہ انہیں کی تصنیفات ہیں انکی پوری تصنیفات ہمارے ملک نہیں پہنچی ہیں *

قرض خواہ را فرمود، کہ کار از وصول قرض می داشتی، بشخص
و حاکم رجوع می ساختی، و اعانت می خواستی، ازین حرکت
غیر از ارادہ فاسد نا معلوم، و بدون عزم خیانت نا مفهوم، آنگاہ
ہماں جفت سگ را بدوانید، و حلقومش بیک حملہ بدرانید،
ازین معنی شور و هیبت او بآن حد بلند گردید، کہ دشمن از دشمن
نمی جنگید، بلکہ سگ بہ سگ نمی نالید، اقسام این حکایات
بسیار، و امثال این کلمات بے شمار، از بسکہ مایل سیر دریا بود،
بر لب بھر شور متصل بندر میلاپور احداث بنگلہ نمود، کہ
عرض لطافت آن زمان، درین ایام اندراس و انکسار آن، مثل
تعمیر شکست و ریختش غیر امکان، بیت

چو یک دیدہ نباشد صد شنیدہ

شنیدہ کئے بود مانند دیدہ

نظامت او در پایاں گھاٹ بکسرے کم ہفت سال رسیدہ، کہ

(۱)

حسب الطلب پادشاہی سعادت اللہ خان نام از گروہ نواب دیوان
خود را بہ نیابت آرکات گذاشتہ راہی حضور گردید *

بیان نظامت نواب سعادت اللہ خان *

سعادت اللہ خان از قوم نواب است، و لفظ نواب صیغہ جمع و
مفردش نایب و قومے است از عرب مختلف الشرح کہ بہ تحقیق مصنف

(۱) سعادت اللہ خان کا اصلی نام محمد سعید ہے سنہ ۱۷۰۸ ع میں
نواب داؤد خان نے ان کو اپنی جگہ دیوان اور فوجدار مقرر کیا تھا سعادت
اللہ خان کی حاندانی تاریخ سعادت نامہ میں لکھا ہے کہ فرخ سیر
کے قتل ہونے کے بعد فوراً سنہ ۱۷۱۳ ع میں نظام الملک نے ان کو کرناتک پایاں گھاٹ
اور بالاگھاٹ کا نواب مقرر کیا سنہ ۱۷۱۰ ع تا ۱۷۲۲ ع وہ آرکات کے باقاعدہ مستند
نواب رہے اور تاریخ سعادت نامہ کے مطابق وہ اورنگ زیب کے زمانے سے لیکر
سنہ ۱۷۳۲ ع تک نواب رہے ان کے انتقال کی وجہ سے رعایا پر بہت مدہم ہوا - سعادت
اللہ خان داؤد خان کے بعد سنہ ۱۷۲۳ ع میں ناظم مقرر کئے گئے تھے *

متعجب چنیں روداد غریب، گردید، و بالتجائے استکشاف چگونگی
 این عرفان، یعنی آگهی از تعویذ سرش و نویسنده آن، جبین
 عبودیت بر زمین مالید، فرمود بمحردیکه این مرتبه اؤرا دیدیم
 بخلاف دفعه سابق از بے اختیاری دل بنوکری پسندیدیم، و متعجب
 گشتیم که با وصف عدم تبدیل ناظر و منظور تغیر اراده از چیست
 و این سلسله را مهرک کیست، بقیاس فهمیدیم، که اثر تعویذ
 موثره همان صاحب دعوت باشد، و تائید همان دست با قوت
 از اینجا که علی الرغم تعقل انسانی، تبدیل احوال مورے به منصب
 سلیمانی، سر رشته سرکار خدائیسست، و برعکس اسباب امکانی، تغیر
 رتبت گدائی، بدولت سلطانی، و تیرہ دربار کبریائی محمد سعید از
 وسیلہ نوکری شاہی بهرور ایام در منصبداران داخلہ یافت، و در
 رفاقت نواب داؤد خان بخطاب سعادت اللہ خانی و عہدہ دیوانی
 سر باقبال روز افزون افراشت، و بر صوبہ آرکات بیست سال به
 نیابت، و پنج سال باصالت، جملہ بست و پنج سال کوس نام آوری
 نظامت نواخت، و بہت عالی نہجت را مصروف آرام خلق اللہ
 و متعلق پرداخت سپاہ، و بدین داری پیروی اثنا عشریہ و اطاعت
 مذہب صادق جعفریہ داشت، و بپاس رعایت ذوی القربی والا رحم
 قوم و عشیرت خود را از کوکن طلبید، و قلاع و جاگیرات
 بخشید، و غلام علی برادر خورد را از پیش گاہ سلطانی معزز جاگیر
 و یلور و خطاب خانی گردانید، و از توفیق آسودگی مساکین والاینام
 در آرام خواطر اہل احتیاج کوشید، چنانچہ خلائق زمانہ اؤرا
 بہترین از منہ سابقہ می گفتند، و بالاتفاق زبان اقرار بتوصیف
 ایام معدلت نظامش می کشادند، چون لاولد بود، یکے از بنی اعمام را
 بفرزندی خود فایز رتبہ اعلی و بخان بہادر مسمی نمود،
 و بعد از انکہ ناظم روحش نظامت مملکت مستعار جسمی گذاشت،
 و از لشکر گاہ امکانی خیمہ عنصری برداشت، ہمگی اعیان اودو
 فرقہ گردیدہ، یکے جانب خان بہادر گرید، و ثانی بباقر علی خان
 قلعہ دار و یلور، برادر زادہ نواب مسطور، پسر غلام علی خان را
 جانشین گردانیدند، یعنی ہمسند نظامت آرکات نشانیدند *

کمال فیض اشتمال خویش نموده، تعویذ عطا کرده، و تاکید باین
مبالغه فرموده که بتمام اخفا بر سردارد، و اصلا از نام من کسی را آگاه
نسازد، و بهر حیل که میسر شود، یک بار دیگر خود را بحضور
پادشاه رساند، که بفضل مهیمن متعال ممکن است که تکرری تو
صورت بزند، و هرگاه که محمد سعید غیر امکانی تجویز حیل
حضور شاه از خود ظاهر ساخت، و در آن باب هم ارشاد تدبیر
خواست، صاحب دعوت پیش بخشی سپاه که از معتقدانش بود،
سفارش نمود، که یک بار دیگر او را تسمی که داند، بحضور شاه برد
و بخشی عذر آورد، و معذرت پیش برد، که تاکید سابق با حضار
چنین کسان ضعیف القامت مانع جرأت است، و ارتکاب این معنی
فی الحقیقت آخر الامر باعث ندامت چون تکرار سفارش از حد
متجاوز گشت، بخشی بمقتضای اعتقاد از قبول نتوانست گذشت،
و در کمین فرصت می بود، تا آنکه حکم سلطانی به نگاہداشت مردم
شرف صدور فرمود، او محمد سعید را شامل جماعه متجاوز التعداد
دو صد کس بصف اخیر جاسود، تا از نظر دور باشد، و آسیب
ناپسندی پیشین نیاید، دیده دور بین پادشاه در ابتدائی نگاہ گواش
از سلک خدنها برجید، و بخواجه سرای حضور حکم نافذ گردانید،
که تعویذ از فلاں کس که بآن شکل و پیکت، و چنان وجه و
طلعت، بفلاں سمت و مقام، ترصد تحصیل کام، دارد، برآرد، و او را بحضور
آرد، خواجه سرا نزدیکش شتافته تعویذ درخواست، او فی الفور
تعویذ از دستار برآورده بدستش داد، و خواجه سرا تعویذ را بدارنده
اش حاضر پایتخت ساخت، تاجدار تعویذ را بنویسنده اش
فرستاد، و پیام داد که در داروگیر امورات شاهی، که نسبت
بساير الناس نمونه کارخانه الهی است، دخل به جانا زیبا، و
سراسر خطا است، لازم که آئنده ازین حرکات باز آید، والا از
لشکر رخت اقامت بیرون کشد، و بعد ازاں محمد سعید را به
بخشی سپرد، و تاکید کرد که در ذیل ملازمین آرد، و معاشه فرا
خورش معین کند، وزیر خاص متخیر این معامله عجیب، و

رفتہ، دلخستہ ناچار خود را برسم ہنود در آتش سوخت، و نہائی
 ناپیرہ جان سوز سزایش جہت شعلہ زدن اوقات معہودہ آن در
 پنچہ اعتبار مفتری بے اعتبار افروخت، از انجا کہ رانی کلام ربانی
 و کتاب سبحان را باعتقاد آنکہ او از راہ نادانی، بخلاف آئین مسلمانی،
 جہت اغراض امور دنیائے فانی، وقت استحکام مہائی آشتی و برادر
 خوانی، و انضباط عہد تودد و اتفاق جانی، و افزایش اعتماد شرایط
 لسانی، قسم غلط خورده بود، وقت قبول حرقت بسیغہ خود ضم
 نمود، و از اعجاز قرآن مجید، و فرقان حمید، بدون بدن بسینہ اش
 از آتش سوزاں نرسید، و تاثیرش باین نوع معکوس گردید، کہ خان
 مذکور، در ریاست حضرت اعلیٰ ما در ہماں سراے مزبور، از دست
 ہندوئے مہمناں معاملہ فریب صلح بقطع سرخود پاداش صریح
 کشید، با ایں ہمہ کردار ناسازوار بجمہایت اسلام، و برکات محبت
 آل رسول انعام علیہم الصلوٰۃ والسلام، و خصال سخا و کرام، قتلش
 بشہادت نامید، کہ از ہندوئے مقتول گردید، العلم عند اللہ چون
 در ذیل کیفیت حرقت رانی، مثل واردات ناگہانی، بسان منامبت
 جرم منرا، بیان پاداش آن لازم بود، حقیقت قتل حسین دوست
 خان مہملا مرقوم نمود، باز بر سرماجرائے کہ مابین حقیقتین مذکورین
 روداد، می آید و آنچہ ضروری داند می نگارد، یعنی خان مسطور
 (۱)

بر صوبہ ترجناپلی بمکر و فریب صدر دست یافت، و صفدر علی خان
 پسر علی دوست خان با فوج قدیم و جدید بر سر زمین دار تجاور
 تاخت، و ملکش را مستخر و اورا محبوس ساخت، دریں اثناء رگہو جی
 با فتح منکہ نام دو سردار مرہٹہ از جانب سرکردہ پونا بنا بر وصول
 زر معمول با فوج گراں سمت آرکات ریزش گردانید، و ازیں رہگذر
 علی دوست خان بفرزند خود اعلام نموده فوج آرکات را کہ در

(۱) سنہ ۱۷۳۴ ع میں صفدر علی نے تہنچاور پر حملہ کیا صفدر علی اور چندا
 صاحب کو نواب دوست علی نے فوج دیکر شمال کی طرف روانہ کیا تھا انہوں
 نے تہنچاور پر فوج کشی کی اور اس پر قبضہ کرکے چندا صاحب کے بھائی بڑے
 صاحب کے حوالہ کردیا *

بیان نظامت علی دوست خان برادر خورد باقر علی خان پسر دوم
 غلام علی خان قلعه دار و یلور برادر زاده نواب سعادت الله خان *

تفصیل این اجمال و توضیح این احوال آنکه باقر علی خان
 پسر کلان غلام علی خان بجائے عم خویش نواب سعادت الله خان از
 اتفاق قوم مشخص نظامت گشت و قتیکه بر مسند حکومت نشست
 و از اعیان عشیرت و ارکان دولت آغاز گذارش نذر گردید علی
 دوست خان برادر خوردش نیز شامل جرگه اعیان نذر گذرانید
 نذرش بستاند آنگاه دست او گرفته بر مسند بنشاند جملگی
 زربائے نذر که فراہم شده بود از دست خود نذرش گردانید و آداب
 تهنیت نظامتش بجا آورده رای قلعه و یلور گردید اعیان کبار و
 حاضرین دربار با رجوع آوردند و نذر گزرا نیدند غرض علی دوست خان
 بکار راست تمکن یافت و شهره سلامت طبع و متانت وضع و محامد
 یافت و محاسن ہمت او با طراف عالم شتافت سلیم الطبعی او بآن حد
 کہ قومش از سر بحساب نبود و از باطن خلافت می نمود او
 را یک پسر صفدر علی خان نام و پنج داماد با احتشام از انجمله
 یکے غلام مرتضی خان پسر باقر علیخان برادر خورد جاگیردار
 و یلور و ثانی تقی علی خان از بنی اعمامش جاگیردار و ندواسی
 و ثالث حسین دوست خان از عشیرتش حاکم ترجناپلی رابع اکبر
 علی خان از ہم نسبانش خامس محمد دیوان از قومش و حسین
 دوست خان داماد سیومش در آوانیکه زمین دار ترجناپلی جهان
 را گذاشت و زنش از بے پسری قائم مقام شوہر گردیده حکمرانی
 داشت بلباس آشتی بآن صوب رفتہ و رای را فریفته رشتہ
 برادری را بسو گند کلام الله الملك العلام بسان کمند انتقام و
 زخم شمشیر خون آشام برگردن روزگار و زبان اقرار خود محکم
 مرتسم کردہ آخر الامر در سرائے معروف بدلاوائی منداف متصل قلعه
 ترجناپلی بعدرو ترور شکستہ ضابطہ قلعه مسطور و پانی بنیاد
 فتور شد و رای از مکرش آگاہ گشتہ و بعضی تلافی کار از دست

بالا گهاٹ روگردان شده بود، بایما واخفا بر گردانیده، برای وصول وجه موعوده مستمره مفصله صدر، بر ترجنایلی فرستاد، حسین دوست خان عرف چندا صاحب محصوره قلعه گردیده زین العابدین خان نام عرف بڑے صاحب برادر خورد متعین حکومت تعلقه دندگل و مدیره وغیره جهت اعانت طلب داشته، چنانچه اوبا فوج دندگل و مدیرا و ترناویلی وغیره بعزم امداد برادر بمجاده و منازعه فوج مرهٹہ کہ جهت عدم توصل برادران و منع معاضدت یک دیگر تعارض داشت، مراحل پیمائی می ساخت، متصل قصبه کورتلم بفاصله چهار گروہی ترجنایلی بتاریخ ہفتم شهر محرم الحرام سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و دو ہجری مقدس با اعلام تعزیه امام انام علیہ الصلوٰۃ والسلام، و سینہ زنی و نوحہ خوانی رفقائے نصرت سرانجام، بر گذر نشیب و فراز راہ ناہوار، و عبور متفرق لشکر جان نثار، از قابوئے دست برد مخالفان و اتفاق یورش و اطراف دوان، مع اکثر لشکریان بدرجہ شہادت رسید، و در تیغ زنی و دشمن شکنی یادگار دوران و نامدار جہاں گردید، حسین دوست خان کہ بر امید اعانت او استقلال داشت، عنان حزم و حصانت از دست باخت، و مرهٹہ براو دست یافته، و اسیر ساخته، ہمراہ خود بپونا برد، و قلعه ترجنایلی را بمرار راؤ نام سردار مرهٹہ علاقہ دار ملک گتی سپرد، و علی دوست خان در آرکات کسرے کم پندہ سال نظامت نمود، و بعد از و خلفش صفدر علی خان کہ شرح انتظامش پیشتر مرقوم گشت، و آئندہ نیز بوضوح تواند پیوست کار بند ریاست بود *

بیان نظامت و شہادت نواب صفدر علی خان شہید پسر نواب علی

دوست خان شہید رحمۃ اللہ علیہما *

نواب صفدر علی خان پس از انفصال معاملہ مرهٹہ بآرکات رسیدہ، از سر نو آئین بند رونق و نظام، و آبادی مندرجہ آرکات را مترتب قوانین انضباط و التیام گردید، و قوم و عشایر را کہ از نواب علی

کالیش بود طلبید، او بمحردش تقید از زمیندار تجاوز و ملکش برداشته، باخذ مبلغ نذرانه زمیندار را اطلاق و ملکش را بتصرفش داده، خود با لشکر شایش، و اسباب بایسته، با پنگ مقابلہ مرہتہ بتانی و تساہل منازل پیما، و سیر کنان، و شکار افگنان، غافل بدست برد مخالف، رہگزار شد، علی دوست خان دریں اثنا باز خطہ باین بیفت —

بلبم رسید جانم تو بیا که زندہ مانم

پس از آن کہ من نمانم بچہ کار خواہی آمد

املا ساختہ باوجودش در رسیدن پسر تہاون صریح و خلاف مصالح امور انگاشته و انتظارش در عین قرین غنیم خیرہ سر قصور غیرت ملک داری، و منافی حمیت تیغ گزاری، پنداشته، با اسب و قمچی فوج ما حضر کہ عبارت از سه ہزار سوار و پیادہ باشد، از مقر خویش مستقیل شصت ہزار سوار مخالف شتافتہ بدامن کوسار داملمرو بکمال مردی و دلوری مقابلہ ساختہ، مایہ عجب بسا پردلان را وقف سیلاب تیغ، و تلف طوفان تیرو تفنگ بے دریغ، گردانیدہ، ثابت قدم معرکہ جان باز پیا و بادائے حق شجاعت و سر برای کاروغا، سر خسروی عرصہ بقا گردید، و فوج مرہتہ بسان ہجوم مگس کہ بر دوکان تناد می تازد، بربلدہ آرکات تاخستہ، خزائے بے شمار، و گنجینہ بسیار، اموال و ائقال ساکنان مرفہ الحال معمورہ مذکور کہ از بدو آبادی آن محروس استقلال روسائے ذوالاقتدار، و معمورتر از امصار ہر دیار بود، غارت دست تاراجی ساختہ، بمجادلہ صفدر علی خان کہ منزل بمنزل می رسید بصد عجلت و ہزار سرعت دوید، و بتشدد کارزار و تردد پیکار کوشید، صفدر علی خان در مصاف جنگ بسر نیامدہ با قبیل زر مستمرہ مصالحت و موافقت را مناسب وقت و موافق حال خود نمودہ مخالف را راہی صوب دارالخروجش ساختہ، زر معبودہ او را منقسم تعلقات کرفائت پایاں گہات فرمودہ، چون حسین دوست خان در ادائے حصہ ترجناہلی سرکشی نہاد، صفدر علی خان گران خاطر گشتہ مرہتہ را کہ مثل بلای نازلہ بسمت

حسرت می طلپید، صفدر علی خاں صلاح این کار برائے میر اسد اللہ خاں دیوان خود گماشت، او گذارش ساخت، کہ تبدیل کار مفوضہ پدرش، خلاف اندیشہ عقلا، و موجب نارضامندی خدا، دانستہ و دیدہ تفویض مکان چیدہ، بدست این کس گرگ باران دیدہ، بیداری فتنہ با خوابیدہ است، و ناظم دکن را کہ کمین گر تقریب اختلال است واسطہ دخل کار، و حل گرہ اشکال خویش وابستہ ناخن اغیار خواهد شد، آخر کار مرتضی خاں و اہلیہ اش التجا کردند کہ محض بیاس رفع ندامت ما قلعہ مسطور یک سال در تصرف ما باشد، و باز تفویض ناظم سابق گردد، و گر نہ تاحیات حسرت این معنی داغ بے مرہم، و از روی این مراد زخم تیغ الم خواهد بود، ناچار صفدر علی خاں بیاس خواہر بشرط محکم اختیار یک سال قلعہ مذکور مفوض او ساخت، بعد امضای وعدہ ہر گاہ کہ استخلائے قلعہ باوصف جہد درخواست غیر ممکن یافت، بتجویز آنکہ خود کلید در مقصود شود، یعنی نہویکہ اتفاق دست دہد قلعہ ہمدست نماید، و بہ برادرش کہ بوصیت پدر مستحق بود، و اسہارد، خود بغلغہ و پلور رسید، و مہمان خانہ خواہر برادر کش گردید، چون محمد حسین خاں طاہر بہ بغض و کدورت عزل دیوانی خویش با غلام مرتضی خاں ساختہ، ترغیب ریاست آرکات از روئے ورثہ باقر علی خاں پدرش کہ بعد نواب سعادت اللہ خاں بر مسند ریاست جلوس کردہ بعلی دوست خاں برادر خود سپردہ بود، در میان نہاد، و تہریص بقتل نواب صفدر علی خاں داد، غلام مرتضی خاں این معنی را بطمع سریع الزوال، و عجیل الانتقال مقبول، و صلاح حال مشمول گردانیدہ انتظار وقت دعا کشید، و رسیدن او را در خانہ خود مثل آہو در دام، و لقمہ در کام، اندیشید، غرض نواب صفدر علی خاں بسبب آنکہ شب پانزدہم شعبان المعظم سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و پنج از ہجرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم، لیلۃ البرات عالم بود، حواشیای و خدمتگاران را بیاس رسومات آن شب رخصت فرمود، و از غلام مرتضی

دوست خاں سر بحساب نہ داشتند، و گردن خود سری می افراختند، حد و اندازه مناسب بخشید، و محمد حسین خاں طاہر نام جاگیردار آمبور گڑھ را کہ از ہماں فرستہ نوایط و دیوان نواب علی دوست خاں شہید بود، معزول و بجایش میر اسد اللہ خاں نام جاگیردار (۱)

چیت پیت سید منو چہری برادر زادہ میر ولی فیاض مصنف روضۃ الشہدای دکنی استاد خود را منصوب فرمود، از آنست کہ فیما بین ہر دو دیوان معزول و منصوب سوائے نقاض دینیم کہ سابق معزول راہ سنیہ شافعیہ و منصوب مذہب امامیہ اثنا عشریہ داشت، عداوت دنیویہ لاحق گشت، اگر نفاقش بمنصوب غیر از حبس چند روزہ و ضبطی جاگیردار و خسارہ اموالش مضرت جانی نساخت اما بپاداش آن منصوب دریاست حضرت اعلیٰ چون پرتیہ رفیع نیابت نظامت آرکات سر برافراخت، باقسام مضرات اقبیح طاہراں پرداخت، اگر لطف حضرت اعلیٰ سپر حمایت آنها نمی گردید پنجمہ اسدی ہمگی روہا را می درید، اما آن نفاق تا قتل نواب صفدر علی خاں و پسرش کہ و جہش در ذیل ار قام می یابد، و بمحل خود بیان می پذیرد، سرایت ساخت، یعنی غلام مرتضیٰ خاں بعجز و الحاح و وسیلہ زوجہ خویش یعنی خواہر نواب صفدر علی خاں جاگیر و قلعہ دارٹی ویلور با ظہار عیوب بلاست رضا علی خاں برادر کلاں کہ بافاست پدر ناظم ہماں جاگیر و قلعہ بود، از نواب مسطور درخواست نمود، و در باب فتح این باب مفتاح بسامعی و تدابیر فرسود، و از ناپذیرائی انتہا بیج نکشود، ازین یاس مع زوجہ اگر چہ لباس فقر پوشید، و ترک اسانی دنیا و تفرقہ از سکونت آرکات گزید، لکن از طمع مدعا نمی آرمید، و بر آتش

(۱) چیت پیت ضلع شمالی آرکات میں واقع ہے یہاں کا قلعہ جنگی اہمیت رکھتا تھا۔ کرناتک کی لڑائیوں میں کئی مرتبہ اس کا محاصرہ کیا گیا لیکن اپنی مضبوطی کی وجہ سے مرنہ ہوسکا آخر ہندوآسی کی لڑائی کے بعد سنہ ۱۷۶۰ع میں جنرل کوٹی نے اس پر قبضہ کر لیا۔ یہ مقام آرکات کے جنوب میں تقریباً تیس میل کے فاصلہ پر واقع ہے *

آهسته یک یک معرفت خدمتگاران متعینم بغارت بردند، و غیر از بیک دان هیچ چیز نزدش نگذاشتند، هرگاه که آنها با اسباب دغا در حالتیکه او پس از افاقم و بغارت رفتن حربه تحوین تدارک پید شد سستی اعدائے نکبت مآل، و تامل حال مراسر اختلال، خود داشت، دفعتاً وارد گردیدند، بسبب آنکه حربه نبود، از تفدان موجوده بر حسن زمان خاں ضریع نمود، چنانچه جبین او از آن جراحت شدید برداشت، و میر طیب رفیقش بتلافی آن معاً زخم شمشیرے ساخت، نواب صفدر علی خاں از معائنہ آن ہم ہجوم معاند بارادۂ نجات از آن آفات از دروازۂ عقب نشیمن بیرون دوید، و در آن بے اختیاری قلابہ در از شدتے بہ پشتش خزید کہ ہماں قدر گوشت و پوست از جسم جدا گردانید، غرض بہماں حال خود را بیرون انداخت، و معاً ہجوم معاندان با تمام کارش پرداخت، و سید افسانہ کو ہم در چندے از آماس بدن ہمراہش شتافت، و سرگذشت خود را افسانہ زمان گذران می ساخت، رحمۃ اللہ علیہما قصہ کوتاہ کسانیکہ بے سبب او را کشتند و خون ناحق آن بے گناہ بسر خود ہا بستند، سزائے واقعی یافتند، و جہاں را بغواہی گذاشتند، اعظم آنها غلام مرتضیٰ خاں در چندے از جمیع فواید ثروت مایوس، و اسیر فوج قاہرۂ حضرت اعلیٰ ما و در قلعہ نٹہرنگر محبوس گردید، و بہماں حال و ملال رخت ازین عالم کشید، شرح این کیفیت محملاً در آخر این دفتر و مفصلاً در دفتر ثانی موضوع خواهد گردید، دویم میر طیب است، کہ باشنداد مرض جذام در ایامے چند روے ہلاکت دید، و سیوم آن حسن زمان خاں کہ اولاً وقت تسخیر قلعہ ویلور مقید و مجبور، و ثانیاً در دست حیدر علی خاں سرکردہ میسور بہزار ذلت و خواری بنوکری و مجبور گردید، در جنگ مرہٹہ کشتہ شدہ، نعشش در میان کشتہ گان گم گشتہ، وراثش چندانکہ تفحص کردند، نیافتند، غرض کہ کرد، کہ نیافت، و کہ خورد، کہ نداشت، حکومت نواب صفدر علی خاں شہید کسرے کم مہ سال، و از وے محمد سعید نام سعادت اللہ خاں خطاب پسر خورد سال بہماند *

خان چند نفر خدمتگار برائے تقدیم خدمات خود طلب نمود،
 او قابوے درست یافتہ، فرصت از دست نداده، نزد زوجہ خود
 شتافتہ پرسید کہ ترا معجزہ سرخ باید یا سفید میباید، از آنجا
 کہ کت بانوان ہند معجزہ سفید را علم بیوہ گی، و سرخ را نشان میمنت
 شوہر داری می دانند جواب داد کہ سرخ مطلوب است و ہمیں
 رنگ بمن مرغوب، گفت کہ برادرت صفدر علی خان کہمین ہدم
 من دارد، اگر توانی، برقتلش نقب مکرے دوانی، چنانچہ او بمصدق
 این بیست —

اگر نیک بودے زن ورائے زن

زنان را مزین نام بودے نہ زن

بخواہش شوہر رشتہ الفس از برادر بریدہ، در شوربائی کہ صفدر علی
 خان از خانہ خواہر طلبیدن و نوشیدن آن عادت پر شب داشت،
 زہر مخلوط کردہ سر بہر معمولی مرسل ساخت، چون ظرف را
 بہر و نشان خواہر دید، بالاتامل نوشید، و قلیلے از آن بسیدے کہ بابا
 حسن نام و ہمیشہ قریب افسانہ گوئی می داشت بخشید، و بعد
 از ساعتے آغاز تسلسل قے و اسہال از تہلکہ سم نجات یافتہ بحکیم
 علی اکبر ملازم غلام مرتضی خان کہ بزمان خبر گیری مزاج جہت
 دریافت اتمام کارش آمدہ بود، فرمود کہ بفضلہ فردا روز انتقام است،
 و پاداش این ہمہ ابرام، چون حکیم مذکور نیز از ترکیب زہر
 در شوربا، و تعویض آن تظلم شراکت داشت، از اندیشہ تدارک
 ہر اے بخود برگماشت، و این کیفیت بے کم و کاست بہ بد اندیش
 رسانید، و از عزم سزای فردای آن دغا مطلع گردانید، محمد
 حسین خان طاہر وغیرہ اہل فتور بحکم علاج واقع قبل از وقوع،
 ہماں شب حسن زمان خان یزنہ غلام مرتضی خان و میر
 طیب وغیرہ را با چند کس ناکس برائے قتل ناروائے او فرستادند،
 و گردن روزگار خود را زیر تیغ قصاص ابدی نہادند، و پیش ز
 رسیدن آنها ازو کہ از تواتر اسہال و تسلسل قے در عالم غش
 بود، حربہ دستی مثل کٹار و شمشیر وغیرہ معمول حضورش آہستہ

بسبب مشابہت و ضرورت تمیز اعیان، العلم عند اللہ الغرض قوم مذکور در زمان سلف بادشاہ طاہر ^(۱) دکھنی کہ پیش برہان نظام شاہ بادشاہ احمد نگر اعتبار تمام داشت، گرویدہ، تبدیل مشرب سنیہ شافعیہ خود گردہ، تصدیق شرایط ارادت مذہب امامیہ ائدنا عشریہ گزیدہ، ملقب بطاہر گشتند، و بعد انقضائے ایام طاہری باز رجعت مذہب چاریاری کردند، سخنورے دریں باب بیتے کہ دیوانش تولاں گفت بزبان ہندی بدیں اجمال گفتہ، بیت —

شاہ طاہر سے یہ ہوئے طاہر
ورنہ یکت کاس کے پھٹائے تھے

و نیز بیتے طبع زاد آصف جاہ در صفت ایں لقب اشتہار دارد،
کہ گوہر ہائے معنی در رشتہ لطافت سقنہ، بیت —

ہے تمیز بیہائے گرفتگ از ینہا طاہر است
آنکہ در کوکن نجس بودہ است ایں جا طاہر است

بیان رسیدن نواب آصف جاہ در پایاں گھاٹ و مامور فرمودن

خواجه عبد اللہ خاں راہر نظامت آرکٹ و گرفتن قلعہ ترجنا پلي

از دست مرار راو *

از زمان نواب ذوالفقار خاں بہادر نصرت جنگ ناظمان صوبہ آرکٹ متعلق دیوانی حضور پادشاہ بودند، و از ناظم دکھن تعلق داشتند، نواب آصف جاہ ہنگامیکہ مامور امور دکھن گردید و مہام

(۱) شاہ طاہر دکھنی کا دوسرا نام شاہ طاہر جنیدی بھی ہے وہ بہمنشاہ ہمایوں کے زمانے میں ہندوستان آیا اور دکھن میں مقیم ہو گیا سنہ ۱۵۰۹-۵۰-۵۱ ہجری میں اس شاہ اول احمد نگر کا وزیر رہا عقائد کی رو سے وہ شیعہ تھا سنہ ۱۵۳۷ع میں اس نے اپنے آقا کو بھی شیعہ مذہب کی طرف مایل کر لیا وہ ایک بہترین شاعر اور دہلیات کا عالم بھی تھا اس نے کئی کتابیں لکھی ہیں۔ سنہ ۹۰۲ ہجری مطابق سنہ ۱۵۳۰ع دکن میں اس کا انتقال ہوا (۲) برہان نظام شاہ اول احمد نظام شاہ کا چچا تھا سنہ ۱۵۰۹-۱۰۰۳ اس نے حکومت کی، سات سال کی عمر میں وہ تخت نشین ہوا اپنی ہمسایہ سلطنتوں یعنی برار بجاپور اور کجرات کے ساتھ اس نے آزادی اور دہلی کے ساتھ جنگ کی *

بیان متمکن شدن غلام مرتضی خان بر مسند نظامت آرکات و باز
مفرور شدنش از فساد طاهران و تعطیل نظامت چندی از عدم

تعیین ناظمه دران زماں *

غلام مرتضی خان پس از قتل نواب صفدر علی خان شهید، میر
اسد اللہ خان دیوانش را در قلعه ویلور محبوس گردانیده، با
محمد حسین خان طاهر و غیره اعیان خود بآرکات رسیده بر مسند
ریاست نشست، و تلاشش ماه متمکن گشت، بعد ازاں که فرقه
طاهران با او نیز غدر کردند، و بنا بر تقاضای طلب ما بقی ایام
نواب صفدر علی خان تشدد امور فرقه سپاه شده آنها را بر دروازه
دارالاماره بتقاضا نشانند، به تجویز آنکه ازین حیلہ غلام مرتضی
خان را از میان بردارند، و منصب ریاست بخود قرار دهند، او
که سرخیل پوشیماران پرکار، و سر آمد عیاران روزگار، بود، آگاه
ضمایر، و واقف سرائر آنها شده، شبانگاه بکمال اخفا در دیگ
طعام سرپوش دار نشسته بجهل کبار رخت فرار بر بست، و بقلعه
ویلور متحصن گشت، صبح آن طاهران که ازاں گریز و قوف یافتند،
تاسف نمودند، و از استغلال و استحکام مفرور، در قلعه ویلور
نقا نشاند، که قدم بر مسند ریاست نهند، و غلام مرتضی خان را
نیز باندیشہ فساد آنها جرأت نسق نظامت دست نداد، بنا بر آن
کار ریاست تار سیدن نواب آصف جاه و مامور شدن خواجہ
عبد اللہ خان مہمل افتاد *

بیان مجملے از احوال فرقه طاهران و کیفیت تبدل لقب شان *

طاهران فرقه از نوایط و لقب اصلی آنها پھٹاے است، اگرچہ در
ثبوت این لقب از اظهار قوم آنها سبب ہا است، اما ۳ وجہ
درین جا مثبت و پویدا، یکے کسب فروختن نخود بریان، و
ثانی عادت بسیار خوردن آن، و ثالث کوتاہ قامتی شخصی کلان
آن فرقه فتان، و اتفاق ہمگنان بر تعیین لقب او از نخود بریان،

ششماه بانجام آورد، روزے صبحے از بستر برخاست، و مسلح گشته چابکے بدست برداشت، و برادر کلاں گفت، کہ اگر ارادہ شراکت داری، بمقابلت من کمر ہمت محکم گردانی والا ہذا فراق بینی و بینکت بھوائی، جواب داد بہرچہ فرمائی، فرمان بردارم، و بدانچہ اشارہ نمائی، جان نثار، غرض شرط و اقرار محکم بعمل برآوردہ، اورا ہم مسلح ساختہ ہمراہ خود بدوکان ہماں ساہوے کہ از و قرض می یافت برد، و بمہر دیکہ ساہو بہ تعظیمش برخاست، و قبل ازان کہ زبان بتکلم آراست، چند تازیانہ بریدنش کشید و ساہو چندانکہ بافغان الاماں از ہر اہم خود پرسید، و اقرار احتراز جرم تا مقرر بتقدیم رسانید، نگذاشت، و دست از کار زد و کوب باز نداشت، آخر الامر ساہو از صدمات ضرب تازیانہ پیہم مضطر گردیدہ، و بے تاب و توان گشتہ، برپا افتاد، و زبان اعتراف کشاد، کہ بتقدیر تقصیر توبہ نمایم، و آئندہ ازان باز آیم، خواجه می گفت ایں ہمہ تنبیہ از ہر اہی آنست کہ بما قرض می دہی، تا کہ ازان توبہ ننمائی ازین ادیت نہی، ہر چند ساہو معترف ایں پیمان گردید، کہ باز گاہے بایں سودائے سراسر زیاں، و چنیں معاملہ ہمہ نقصان نگرایم، وزرے کہ برمن گرانی ندارد، باوجود ایں ہمہ تہدید و منعش چرا رائگاں بشما سپارم، لیکن خواجه در ہر کلمہ اقرارش ضرب تازیانہ چند می رسانید، و باظہار عدم اعتمادش می گفت، کہ نخواستہی شنید، چون کارش با تمام مغلفہ کشید و پیشیمانی سر بسنگ زندن سابق بتقدیم رسید، آخر الامر تاکید شدید کرد، کہ اگر کسی ہم از ماہر دو برادر چندانکہ التجائے قرض نماید، و عجز بھجا آورد، دامے فرسائی، و از اقرار امروزہ زبان نگردانی، چون ساہوکار، با اعتراف آن ہمہ تکرار جاہلانہ، از عذاب ضرب ہائے تازیانہ نجات یافت، خواجه مع برادر معاودت بخانہ ساخت، و بقیہ ایام آن ماہ گرسنگی بامداد را بوعدہ طعام پگاہ، و افطار شام را بامید قدم روز سیاه می گذرانید، بعد ازانکہ از سرکار مشاہرہ رسید، داخل صندوق مقفل گردانید، و جز بانداختن رجم ماہیانہ بدست بکلید نہی رسانید، غرض پس از زد و کوب

نظامت را با نظام رسانید، در صدد آن شد، که صوبه آرکات را نیز داخل قلمروئی دکن گرداند، و نظم و نسق آند یار در اختیار خود آرد، اما قابو دست نمی داد، تا وقتی که بعد قتل نواب صفدر علی خان شهید و قوع هرج و مرج مزبور، طرح تخیل گوناگون نشاند، و از فسادات مفاسید ناظمی نامشخص ماند، اتفاق درست یافته با فوج بی تعداد، و بلا مزاحمت هیچ فساد و عناد، دفعه‌آ نازل سواد پایا نگهات داخل بلده آرکات گردیده در عمارتش فرو نیامده اندرون شهر خیمه هایر پا نموده، از انتساق تازه رونق افزود، اعیان آنجا با لکلیه رجوع آوردند، و نذرهای گذرانیدند، آشوبیکه دو قوم نواب برپابوده، من جمیع الوجوه روبرو نال نمود، نواب آصف جاه زمام انتظام صوبه آرکات بخواجه عبداللّه خان سپرده، خود به تنبیه مرار راد بر ترحنا پلّی ورود نموده، حصارش را تاشش ماه مرکز دائره محاصره ساخته، و قلعه را بسبب حصانت و تمانت آن به تدبیر مصالحت یافته، تحویل خواجه عبداللّه خان نموده، بآرکات رسید، و از آنجا حسب التماس خواجه مسطور تمامی اهل نواب را که مصدر فتنه و فساد، و مدشاء فتور و عناد، بودند بمنصب حبس و تعقید همراه لشکر ظفر بیکر گردانید، و خواجه عبداللّه خان امور صوبه داری آرکات بر اختیار خواجه نعمت اللّه خان نام از اقربائے خویش گماشته خود بنابر اصلاح بعضی مهمات نظامت در جلو رکاب خاص روانه گردید *

بیان نظامت خواجه عبداللّه خان *

خواجه عبداللّه خان از خواجه زادگان توران زا با خواجه رحمت اللّه خان برادر کلاں خود از وطن وارد سواد هند شده چون نواب آصف جاه نیز توران نژاد بود به نسبت هم وطنی از هند بدیار دکن رسیده در دربار آصف جایی بسی ۳۰ سی ۳۰ روپیّه موجب مایه، انسلاک نوکری خود و برادر درست نمود، و موافق ضوابط آن دربار، تا رسیدن مایه پائنه سرکار، بقرض دوام ساهوی بسر می برد، و بهمین دستور

تردد جهازات نداشتند، و در آن اوقات تجارت هند و عراق که در اختیار تجار عرب بود تاجران فرنگ خصوصاً باشندگان شهر وینس و شهر جبیه تا اسکندریا و مصر و غیره اماکن کناره دریائے احمر از راه خشکی رفته تعایف فرنگستان بناجران عرب بعهده و میثاقیکه بغیر خود بیع و شرا نسازند، می دادند، و از آنها اشیا گرفته به بهائے خاطر خواه چنانچه ابریشم را هم وزن طلا می فروختند، ازین معنی باشندگان هر دو شهر مذکور فراوان زراندوختند، و دیگر اقوام فرنگ نادار شده بر آنها حسد می بردند، تا که در سال یک هزار و چهار صد و هشتاد و سه عیسوی مطابق هشت صد و نود و نه هجری مقدس کلنیس نامی بکاف تازی مستعد علم نجوم و هندسه و پیمئت و اول و اقصان خواص سنگ مقناطیس و بانی قطب نما و بر جهات اربعه دریا در روز و شب و ابر و تاریکی و قوف یافته، و بردن جهاز بر چهار سمت دریا اختراع ساخته، و آن هم اختراعات را قلم بند نموده، به نظر سرداران قوم خود آورده، برائے بدست آوردن راه هندوستان چند جهاز و مدد خرج خواست، این معنی که خلاف رسم و عادت بود، در رائے آنها مستبعد و ممتنع نمود، و استهزائے او کردند، و بسبب ترین وجه اخراجش نمودند، او بر حرمان قوم از آنچنان دولت عظیم بگریست، و گفت به بینیده که پادشاه زیرک بدست آورده این دولت نصیب اومی سازم، چنانچه از قوم جدا شده پیش هر یک از پادشاهان فرنگ فرامیس و انگریز و پرتغیز و غیره رفت و راز دل پیش آورد، و از هم جاندامت و نا پسندی برد، آخر کارش بعسرت و غربت انجامید، افتاد و خیزان بیاشاه اسپین رسید، زن شاه که عاقله بود بهالش و ارسید، و باجارت شهر، و فروخت اثاثه، و تیاری سه ۳ جهاز، و ترتیب اسباب مایحتاج، و تعیین مردم کار آمدنی، در سال یک هزار و چهار صد و نود و دو عیسوی موافق نه صد و هشت هجری مقدس بدریافت راه هندوستان روانه نمود، و از روانی جهاز و ناپدید شدن کناره و طلاطم آب و وزیدن باد تند و مختلف را کمان جهاز که

سایوکار، و آوردن زر بقبضه اختیار، در کم روزگار زر دار و روز بروز صندوقش گران بار، گردید، و بسکه مغلوب الغیظ بود، در اوقات زجر بر کس احتیاط خود نمی توانست نمود، نقل است در زمان ثروت و جاه، و سفری از سفرهای لشکر نواب آصف جاه، غسل می ساخت، و فقط سترلنگ داشت، و دست فراشدیک بر بدنش آب می انداخت، اتفاقاً حرکت یافت، و آب بر زمین افتاد، گویا که شعله غضبش را روغن داد، میخ کو بی که در آن نزدیک افتاده بود، برگرفت و قصد کوفتن فراش نمود، چنانچه اوگریزان، و این کف در دهن، عقبش در راسته و بازار دوا، و عالمه تماشا کنان، و خندان، تا آنکه میخ خیمه از قیام لشکر بر پایش خورد، و بر زمین افتادنش لنگ را از سترش برد، و باز بهمان حال به ادراک حقیقت برهنگی خود بر استاد، و تعاقب فراش از دست نداد، در پی اثنا آشنا یانش دویدند، و خواهی نخواهی از آن دوا دوی باز گردانیده و بخیمه اش آورده لباس پوشانیدند، حکایات حدت طبعش به نهایت است، و واقعات شدت غصه اش به غایت، چون او از جلسائے مصاحبت نواب آصف، جاه و همه گاه در پارسیر و سفر همراه بود از حضورش اختیار صوبه داری آرکات و حکومت، آن کم از یک سال نمود *

دامتان حقیقت تاجران فرنگ ساکن ضلع آرکات و کیفیست بدو

روانی جهاز در عمان و نزول آنها بر سواحل هندوستان *

از چند دور آسمان فیروزه رنگ، پنج فریق اهل فرنگ، بهرجب اذن حکام سلف سواد پایان گهاٹ، هر کدام تجارت گاه بر سواحل دریائے ضلعات متعلقه آرکات وارد، که بتفصیل هر یک جدا جدا در ذیل این تحریر بقلم می آرد، پیش از سه ۳۰ سال پیچ یک از تاجران قوم فرنگ، بهتجارت بر سواحل هندوستان فرسیده بود، زیرا که در آن زمان سفر دریا و گشتن جهازات قسمیکه الحال متعارف است نبود، و تاجران فرنگ زیاده از سفر دو سه ۳۰ روزه بفاصله سواحل،

پہرائے رنگین، مودب و متواضع زر و مروارید پیش کلندیس آوردند، و از نیز بہرہ از تحائف فرنگ یافتند، باز حامدانش بحضور پادشاہ غمازی کردند، دریں مرتبہ بہکم پادشاہ محبوبس گردید، و در سال یک ہزار و پانصد و شش عیسوی در زندان بہرہ از ان باز رسم جہازات در فرنگستان شایع، و تجار پرتگیش بہمان ذریعہ جہاز، تبدیل از دیگر اقوام مندرجہ ذیل این سطور، بر سواحل ہند واقع گشتہ، بنائے تجارت انداخت، وانگریز بر اکثر اماکن تجارتش دست یافت *

بیان قوم پرتگیش *

کہ پرتگال نیز نامند، از اقوام فرنگ ہمانست اول واردان سواحل ہند، در فرنگستان ملکش در طوالت یک صد و پنجاہ کرہ است، و عرضش پنجاہ و دارالحکومتش شہر پست بسیار وسیع و آباد لس بن نام و فوج جنگی ملازم مدامی بسیت ہزار، از پیادہ و سوار و عندالضرورت زیادہ از ان فراہم می شود، و جہازات جنگی دارد، و در ملک امریقہ کہ موسوم بدنیا ئے نو، و خارج از اقالیم سیدہ مشہورہ است، متصرف ملک بسیار، و در سوابق ایام در سواد میلپور متعلقہ کرناٹک پایانگہات کوتہی تجارت داشت، چون بہرور ایام پا از حد تجارت بیرون گذاشت، سلاطین اربعہ دکن لشکرے را بسر کردگی میر جملہ بہ تذبذیبہ او فرستادند، و از ضلع

(۱)

(۱) میر جملہ عرف محمد سعید عبداللہ قطب شاہ گولکنڈا کا وزیر تھا سنہ ۱۶۶۳ع میں قطب شاہ کی وفات واقع ہوئی عہدہ وزارت حاصل کرنے سے پہلے میر جملہ نے اپنے بیٹے کے بارے میں اپنے آقا سے لڑائی کی اور سنہ ۱۶۵۶ع میں شاہ جہاں کی نگرانی میں آگیا اس کے بعد اورنگ زیب نے جیک وہ دکن کا وائسرائے تھا اس کو اپنے لئے چن لیا اورنگ زیب کی تاج پوشی کے وقت میر جملہ کو سلطان شجاع کی گرفتاری کہلئے بنگال کا گورنر بنا کر بھیجا گیا نیز اس کو منصب سات ہزاری بھی عطا کیا گیا۔ سنہ ۱۶۶۲ع میں اس نے آسام پر چڑھائی کی اور سنہ ۱۶۶۳ع کو بہار میں اس کا انتقال ہوا اس کے معرکہ کی تاریخ مہاب الدین احمد نے سنہ ۱۶۶۳ع میں لکھی ہے *

غیر از آب و آسمان نمی دیدند، پراسان شده برائے قتل کلنڈیس دست بگریبان شدند، او بفهمالاش اینکه اگر از کشتنم کناره بدست آید بهتر است که بکشند، چون غیر از من شمارا بکناره رساننده نیست، باید که قدرے صبر و تحمل نمایند، ازین تبدیل تسکین داد، و روان گردید، و بعد سی و سه شبان روز زمین و جزیرہ محسوس نظر دید، و مردم جهاز را فرود آورد، و ادراک کیفیت آنجا پیش برد، و تمامی مردم آنجا سیہ فام، و عریاں اندام، و از اکل و شرب و آداب انسانی بے خبر کلنڈیس با ہمراہیاں باز بسواری جهازات سمت جنوب روان گشت، و در چند شبان روز بہ جزیرہ کہ اسپانیولہ نامند پیوست، و فرود آمد، دید کہ ساکنانش خوش خلق و از آداب انسانی باخبر، و از ماحضر خوردنی و پوشیدنی و زرد گوشت کہ در آنجا پیدا می شود پیش آمدند، و کلنڈیس ہم از نوادر فرنگستان با آنها متواضع شد، و سراغ راه ہندوستان از آنها ممکن دانست، چندے متوقف گشتہ، و چند کس از ہمراہیاں دران جا گذاشتہ، و سه کس از ساکنان و فواکہ و سوغات آنجا بیادشاه آسپین برد، و معزز و مکرم گشت، و بعد دو ماہ ہفدہ جهاز بایک ہزار و پانصد کس و اتواب آوردہ جزیرہ مذکورہ بھنگ گرفت، و بتصرف پادشاه آسپین آوردہ بنائے قلاع و عمارات متین نہادہ، و مردم معتمد بھفاظت آن گماشتہ، باز سمت جنوب جهازات برد، و در چند شبانہ روز بجزیرہ موسوم بکوہ بکاف تازی کہ بسیار آباد و دران معادن طلا بود رسید، و سکنہ آنجا را بے جنگ در اطاعت کشید و آن جزیرہ باسم زن پادشاه آسپین موسوم گردانید، درین اثناء حامدان اقبالش در حضور پادشاه اورا بداعیہ ریاست متہم کردند، او بآ گاہی این معنی بحضور پادشاه رفتہ، رافع کدورت خاطر شدہ، و بھصول قرب سابقہ سال دیگر بازسواری جهازات سمت مغرب روان گشتہ، و سه جزیرہ متعلقہ امریقہ یافتہ، بہماں سمت پیشتر روان گردیدہ، بکنارہ ملک امریقہ رسید، دید کہ بسیار آباد و سکنہ اش سفیدلون سرخی مایل، و خوش لقا، و کلاہ و لباس آنها از

وسیع و آباد، و مرغوب الطبع کوپن بنکن نام، و بعضی اسماکن
ملکش بسیار سرد، و فوج جنگی ملازم مدامی سی هزار پیداده و
سوار سوائے جهازات جنگی، در ضلع تجاور متعلقه کرناٹک
پایانگهاٹ تجارت گاهش، ترکمبادی، مشربش صلح کل، و در پیچ
معاملت مداخلت، و با پیچ قوم در امری مخالفت، ندارد از
آنست که بندرش دارالامن پناهنده، و حمایت گاه هر گونه
گريزنده است *

بیان قوم ولندیز *

که دچھ نیز می گویند، در فرنگستان ملکش بطوالت افتاد و پنج
کر و ه است، و عرض آن پنجاه، اگرچه بحسب ظاهر ملکش بسیار
کم، اما بسبب کثرت تجارت افراد قومش متمول ترین اقوام
فرنگ، و پادشاه ندارد، ملکش هفت حصه و بر هر حصه امیر
منصوب، و در سر هر سال باتفاق قوم امرائے جدید بر هفت
حصه ملک مامور می شوند، و آن هفت امیر در دارالحکومت
که استردام نام است، بیگ جا بوده باتفاق حکمرانی می کنند، و
آن شهر بغایت آباد، و خوش منظر، و مرغوب، و بر در هر خانه
نهر آب عمیق جریان دارد، جهازات بدرخانه ها می رسند، و اموال
فرو می آرند، و بنا بر اجرائے هر کار اتفاق امرائے سبعة مذکوره
شرط است، و سوائے آنها امیر دیگر است، که از آسیب تغیر
مصون، و از شرف فرمانروائی معزول، و بر حال خود ثابت، هر
چند از عدم مداخلتش در پیچ امر اثر سعد و نحس از و مفقود
است، اما عزت و اکرامش بالاتر از سیارات سبعة است، وجه
معینه مقرره از قوم می یابد، و بفراموش خاطر گذر اوقات دارد،
بسبب آنکه در زمان سلف یکی از اجدادش ملک ولندیز را از
تصرف پادشاه اسپین رانیده بود، قوم عزت اولادش بدین وجه
بر خود لازم نمود، اگرچه ولندیز فوج جنگی کمتر دارد، اما

میلاپور اخراجش کردند، دریں زمانہ کوٹھی تجارتش در بندر گوا و در میلاپور فقط معبد و مسکن رہبان قومش و تبدیل و تغیر او متعلق از بندر گوا، بدستور معبدے از قوم مذکور بالائے کوه فرنگی کونڈہ کہ معلوم از ہماں علم اصح و بس *

(۱) بیان شہ از حال سعادت اشتہال سید بدرالدین شہید قدس سرہ *

راقم این سطور، بحسب مناسبت این مذکور، کیفیت شہادت سید بدرالدین عرف بدو شہید قدس اللہ سرہ ترقیم می نماید، و شہدے از احوال با سعادتش بر روئے اظهار می آرد، کہ او از جملہ سواران ہمایہی میر جملہ در اوقات جنگ با برنگیش، و محاصرہ قلعہ میلاپور، کہ از لشکر اسلام اول با قدام پورش، علم اسلام را شمشیرزنان، و تکبیر گویان، نصب بارہ قلعہ کوه نشان گردانید، و دران حال از دست یکے از فرنگی برنگیش جام شہادت نوشید، سر مبارک خود کہ از دوش ہمایونش بر زمین افتاد، فی الفور برداشت، و از قلعہ فرود آمدہ بر اسپ سوار شدہ عدانش بطرف صحرا گردانید، و بحالت عقب روانی مادر و برادر و خدمتگار، و سگ ہمایہی وفادار، بدامن کوہسار، فرود آمدہ، سر مبارک خود بر زمین نهاد، و جان بجاں آفرین داد، مادر شریفہ و برادرش حسب این وصیت فصیحہ الفاظ حلقومش کہ ہمیں جادفتم معین است ہمانجا کہ الحال زیارت گاہ عالمے است، مدفون کردند، و مادر شریفہ و برادرش و اسپ و سگ و غیرہ با وقافت معینہ خود ہمانجا دفن یافتند، رحمتمہ اللہ علیہ *

بیان قوم دنکمار *

کہ دنمرک ناروے نیز نامند، ملکش در طوائف شش صد و ہشت کروہ است، و عرض دو صد و چہل دارالحکومتش شہریست

(۱) سید بدرالدین شہید کا دوسرا نام بدھو شہید بھی ہے ان کا مزار مدراس سے دس میل کے فاصلہ پر پلاورم کے قریب ایک پہاڑ کے دامن میں واقع ہے ہر سال یہاں عرس ہوا کرتا ہے *

نام دارد شهرپرست، در غایت لطافت و نوازش، و کثرت آبادانی، و فراوانگی از زانی غلات، و ثمرات، خصوصاً انگور که به جمیع اقوام فرنگ قمر انگوری از بها نجامی رسد، و فوج جنگی ملازم مدامی چهارلک از پیداده و سوار، و در اوقات جنگ زیاده از حد تعقل فراهم می شود، سوائے جہازات جنگی، و در ضلع کرناتک پایانهات بندر پهلجری تجارتگاهش، و درین ملک در زمان نظامت نوایط نشونمائے تمام داشت، از تسلسل رابطه تحف و هدایا، با اعیان قزم نوایط عقد موافقت مضبوط، و شرط یگانگت مربوط نموده، هنگام ریاست نواب سعادت اللہ خان معرفت حافظ معین الدین خان و غلام امام حسین خان عرف امام صاحب بخشی، گذارش مبلغ را، ذریعہ اختیار دارالضرب روپیہ، در بندر خود، وصول سند جاگیر ساخته، دست آویز اہتمام علی الدوام دارالضرب بنام ہر دو واسطہ کار آراستہ، چنانچہ در اولاد آنها اہتمامش تا حال جاریست، و در ایام نواب علی دوست خان و نواب صفدر علی خان نیز بہ پیش کشیدن مبلغ گران، و گذارش موغات نمایان، اسناد جاگیر مواضعات جدید حاصل کردہ، و بمرور ایام از صیغہ نوکری دخل در امور روسا نموده، و باظہار شیوہ رسوخیت، مخصوص ترتیب ہر امر و در جمیع تدابیر معتبر بودہ، از رعایت حسین دوست خان و ہدایت محی الدین خان ناظران متغلب آرکات و دکن باخذ سند چنہی وغیرہ مواضعات جاگیر پرداخت، و از نواب صلابت جنگی بہادر رئیس دکن اتصائے میکاکول وغیرہ جاگیر یافت، تشریح این احوال ردبرہ دارد، یعنی آئندہ می نگارد *

بیان قوم انگریز *

اؤرا انکلاچ نیز نامند، چون آن قوم از بد و قبول رفاقت حضرت اعلیٰ اتفاق و اتحاد واثق دارد، بنا بران قلم وقائع نگار، بقدر تفصیل ارقم احوال پیشین آن قوم با وفاق، کیفیت انقیادش

(۱) جہازات جنگی بیشتر، و در ضلع پایانگھاٹ بذریعہ فاکپٹن و صد
 (۲) رنگ پٹن و پلایا گھاٹ تجارت گاہ او، چوں در زمان تلجاجی
 نام پسر پرتاب سنگھ زمیندار تجاور بعضے مواضع از زمیندار
 مذکور برپاں گرفته بود، حضرت اعلیٰ بسبب آنکہ باوجود داخل
 بودن تمام زمین کرناٹک درسند التعمائے شاہی ایں چندین خیرہ
 سرے از زمیندار و تاخیر خلاف انقیاد است، خشمناک شدہ
 (۳) فوج ظفر موج بسر کردگی امیر الامرا بہادر فرزند دوم و جنرل
 اسمت سردار فوج انگریز را بہ تسخیر تجاور و اخراج و لذتِ مامور
 نمود، بعد از آنکہ ملک مسخر و زمین دار اسیر و مواضع سرپونہ
 مستخلص گردانید، عذرو پوزش و لذتِ بوساطت امیر الامرا بہادر
 و جنرل اسمت پذیرا و تقصیرش قرین عفو، و از ذلت اخراج
 ایمنش فرمود، تفصیل ایں اجمال در دفتر ثانی، انشاء اللہ تعالیٰ
 صورت وقوع خواهد کشود *

بیان قوم فراسیس *

اؤرا افرنجہ نیز گویند، و در فرنگستان ملکش بسیار، یعنی طول
 آن صد و عرض دو صد و پنجاہ کروزہ اسمت دار الحکومتش پارس

(۱) سنہ ۱۶۱۲ع میں پرتگیزیوں نے فاکپٹن کو اپنا صدر مقام بنایا تھا
 سنہ ۱۶۶۰ع میں دہندہوں (ڈچ) نے اس پر قبضہ کرکے بالکل مستحکم بنادیا اور
 اس کو اپنا صدر مقام بنائے ہوئے کورو منتقل کے کنارے ایک ٹکسال کڑھی بھی
 تعمیر کی تھی سنہ ۱۷۱۸ع میں انگریزوں نے اس پر قبضہ کرلیا سنہ ۱۷۸۳ع میں انگریزوں
 اور فرانس میں صلح ہوگئی اس کے بعد یہ مقام انگریزوں کو دے دیا گیا
 (۲) یہ ایک چھوٹا سا شہر مدراس سے ۴۲ میل کے فاصلہ پر جنوب میں واقع ہے
 اس کو مدراس بھی کہتے ہیں یہاں رہندہوں کا قلعہ تھا سنہ ۱۷۵۸-۶۰ع جب لالی
 مدراس کا محاصرہ کیے ہوئے تھا یہ قلعہ بھی ڈچ سے چھین لیا گیا سنہ ۱۷۹۰ع میں
 انگریزوں نے اس پر قبضہ کرلیا یہ مقام رنگین موتی کیڑوں کیلئے بہت مشہور گذرا
 ہے (۳) چنگل پٹ ضلع میں ایک چھوٹا سا شہر جو ایک جزیرہ میں ہے مدراس
 سے ۲۲ میل شمال میں واقع ہے فاکپٹن پر انگریزوں کا قبضہ ہونے کے بعد
 سنہ ۱۶۰۹ع میں ڈچ کورنمنٹ یہاں منتقل ہوگئی انہوں نے یہاں ایک قلعہ بھی
 تعمیر کیا تھا سنہ ۱۸۹۰ع میں اس پر انگریزوں کا قبضہ ہوگیا (۴) سنہ ۱۷۷۱ع
 میں یہ معرکہ وقوع پذیر ہوا *

سالانده خاص شاهي در سال ديگر وضع و منها، و سلطنت انگلاند مبني بر حکم سه ۳ محفل است، يکے محفل شاهي است، که بزبان آنها کنگ کونسل (King Council). نامند، و ثاني محفل امراء دولت پناهي، که کورٹ آف کنٹرول (Court of control) مي خوانند، و ثالث محفل عمدهگان رعایاست، که پارل منٹ (Parliament) گويند، تاکه حکم آن هر سه ۳ محفل اتفاق نگيرد، هيج کار اجرا نمي يابد، متوطنان جزيره مذکور در زمان سلف به بت پرستي مخمر، و از سلیقه خورد پوش به خبر، خوراک لباس آنها از گوشت و چرم و حوش و طيور صيد گرديده، و مسکن هريک به کچ و آهک چند سنگ برهم چيده، و در کسب زراعت و تجارت به شعور، و از بهر نوش و خواند درر، تا آن زمان که جوبس نام قيصر روم قدیم پنجاه و دو سال قبل از ولادت عيسي علي نبينا و عليه السلام فوجے را با ساز و سامان فرستاده، جزيره مذکوره مسخر ساخت، اما بسبب فقدان اسباب معيشت وغيره ما يحتاج بشري، فوجش تاب اقامت آنجا نيفتد، ناچار انجام کار بصلح ساکنان جزيره مذکور داد، و روبر جمع مساوي خود نهاد، ارگاه که اعجاز تولد حضرت روح الله علي نبينا و عليه السلام، در قالب افسرده دين آن زمان، دم ”قم بادن الله“ دميد، و باحيائے رسوم شريعت خویش کوشيد، و قيصر روم بدین آنجناب گرويد، در سال پنجاه و يک عيسوي دفعه ثاني بفرستادن فوجها جزيره مسطور مسخر گردانيد، و در معدود الايام از طرح قلاع و بنائے عمارات و فراهمي اسباب ما يحتاج بشري رونق روز افزوني داد، و تا چهار صد و چهل و هفت سال دين عيسوي دست تصرف کشاد، و درين عرصه متوطنان جزيره انگلاند نيز بمقتضائے قابليت ذين و ذکا دين عيسوي پسنديدند، و آراستگي لباس و لذت طعام و طرح بنائے مساکن و کسب سواد و مواد نوش و خواند و سلیقه زراعت و تجارت گزيدند، بعد از آنکه سلطنت قیصره، انقلاب گرفت،

بدین عیسیٰ علی نبینا وعلیه السلام و الثنا و حقیقت ابتداء
انتظام سلطنت، و عرض و طول ملک و ترتیب نظامت، فرمان
روایانش تحریر می نماید *

بیان کیفیت ملک *

ملک انگریز که شامل ممالک فرنگستان است، طول یک صد و
پنجاه و عرض یک صد کره و دار الحکومتش که شهر یست کلان، "بیوده"
نام است، فی هذا لایام، همه در تصرف پادشاه الیمان، مگر
جزیره که نامش انگلاند است، و آن را برتانیه نیز گویند، یک
صد و هشتاد کره طوالت و یک صد و پنجاه وسعت دارد، محصور
دریای عمان، و مخصوص حکومت انگریزان، و شب و روز آنجا
نسبت بملک هندوستان، و دیگر ممالک، فرق بین دارد، که دراز
ترین روز آنجا هفده ساعت، و سی دقیقه، و خورد ترین آن نه
ساعت نجومی، و دار الحکومتش لندن نام شهر یست در غایت لطافت،
و نهایت وسعت و نراحت، و از آبادی و معموری مرغوب الطبع،
و خوش منظر، و در حسن و لطف پسندیده بصیرت حسن پسند
اهل بصر، بدان غایت که گمان نووارد را روزش بکمال آراستگی
مساکن، و راسته ها در جشن عید می نشاند، و شبش بکثرت چراغان
پر درو دیوار و کوچه و بازار بمجلس شادی می رساند، از رعایا و
تجارش هفت کره هفتاد و پنج لک روپیہ بحساب هندوستان،
معمول سالانه آن، عاید خزانه خاقان، و از آنجمله یک کرور و
بیس لک روپیہ معین مصارف خاصه شاهی، و تتمه زر جهت
اخراجات فوج و جهازات جنگی و غیره مهام سلطنت را واسطه
سر برایی، و سبیل زر افزود از معمول سالانه، در اوقات ضرورت
جنگ و غیره، برضامند یها، دستور دمه رعایا و تجار، و اقدام
بادشاه بر خرچ فلوس زیاد از وجه معمولی خلاف رضائے صغار
و کبار، و در صورت روداد صرف زاید، باید که حسابش بمشیران
برسد، اگر مناسب رائے آنها افتد مهرا است، والا در وجه معینه

بطن پریکے بدین تفصیل کہ اتلیان و اومند و اورد اودی و اوارد و ارد و اتلرد و اومند ثانی مجموعاً شامل او نه کس باشد، بعد یکدیگر تا وفات حیات خود وارث و مختار بادشاهی بود، و بحکم پادشاه حقیقی الابدی الازلی کرس اقتدار نواخت، و آخر الامور از کارخانه جهان فانی جریده برخاست *

بیان انقلاب سلطنت انگلاند *

اومند ثانی که بر تخت دولت نشست و متمکن گشت، در زمان او "کنوت" نام پادشاه دنکمار فوج کشید، و جزیره انگلاند را متصرف گردید، و از همانجا رخت هستی ازین عالم بیرون کشید، و جزیره انگلاند از سال یک هزار و هفت عیسوی تا سی و سه سال در تصرف پادشاه دنکمار و اولادش بماند *

بیان انتظام یافتن سلطنت انگلاند و باز متعلق شدن

باولاد اومند ثانی *

در سال یک هزار و چهل عیسوی فبیر اومند ثانی پسر اورد که اورد نام داشت دعوائی ارث بر ملک موروثی لشکر کشید، و دست تصرف پادشاه دنکمار کوتاه گردانید، و جزیره انگلاند را متصرف گشت، و بر تخت سلطنت نشست، و تا ایام زندگی پادشاهی کرد، بعد از و پسر کلانش که نام او به تحقیق و قانع نگار نرسید، بجای پدرش نشست، بعد انجاء سرگرمی مستعار رخت حیات برداشت، و پسر کلانش هارالد نام که آخرین ملوک این طبقه است بمقام او قیام یافت *

بیان انقراض سلطنت انگلاند از اولاد اکبرث *

در سال یک هزار و شصت و شش عیسوی ولیم نام حاکم نارماندی خروج کرده، گوی حکومت از هارالد برد، و بیست و یک سال گیرودار مملکت بها آورد و پس از و پسر کلانش ولیم ثانی نام

و فرنگستان منقسم ملوک الطوائف گشت، یعنی نوعیکه در هر قومه و ملکی پادشا به تسلط و قیام پذیرفت جزیره انگلاند نیز بهفت حاکم انقسام یافت، چنانچه بسا سال بدان طریق در جزیره مذکور راج بهفت فرمانروا بود، و بهیچ یک از آن هفت حاکم مرد دیگری را سر فرمانمی آورد، و هر کدام بجائے خود مختاری می کرد.*

بیان نظام یافتن سلطنت انگلاند و معزز گردیدن مطوئذانش از

تعیین پادشاه *

در سال هفت صد و هشتاد و هفت عیسوی از آن هفت امیر اکبر نام با استعداد تمام و استیصال شش و فرما نروایان دیگر، بنیاد اقتدار سلطنت خود محکم نمود، و بر تمام آن جزیره فرمان روا گشته ملکت را آرایش نظام مجدد بخشید، و اطلاق اسم کنگ (King) که بزبان انگریزی پادشاه باشد بر خوردار اسم نموده، ملقب بکنگ انگلاند گردید، اول کسیکه در آن قوم پادشاه شد او بود، کسرے کم سی و هفت سال پادشاهی نمود، بعد از او پسر کلانش اتلوف نام در سال هشتصد و بیست و سه ۳ عیسوی بجائے پدر تمکن گرفته، نوزده سال بغایت اتمام زندگی بنظامت پرداخت، عقب او خلف کلانش اتلیالد نام بر شاهی پدر مستقل گشت، و تا مدت دو سال سلطنت کرده در گذشت، بسبب آنکه پسرش نبود، برادر خورد او اتلبرت نام بجائے برادر بسلطنت قیام نمود، و تا پنجم سال بقیه حیات خود پادشاه بود، چون او بم پسر نداشت، بعد از او برادر خوردش اتلرد نام پابر تخت برادر گذاشت، و تا مدت بیست سال مملکت ساخت، چون از مسند دنیا برخاست، پسر کلانش الفرد نام سریر پدر بیاراست و تا پنجاه و یک سال در آئین مملکت از روی رائے زرین، قواعد و قوانین متین نهاد، که تا امروز انقلاب ادوار آسمان کج نهاد، باوجود چندین جرم زندها تزلزلش نتوانست داد، عقبش پسر کلان او اودورد نام تا چهار سال سلطنت نمود، و بدان موجب از اولاد او بطناً بعد

ساخت، بعد از و ندیده اش چهار ثانی نام جا یافت، از عدم
 لیاقتش یکی از خویشان لشکر کشید، و اسیر نموده متصرف مملکت
 گردید، و خود را هنری چهارم لقب داد، و پس از حکومت چهل
 و هفت سال به دار باقی او نهاد، و پس از و پسرش هنری پنجم
 نام کامران گردیده تاده سال بار سلطنت کشید، و درین عرصه قلیل
 از ظهور امورات گواں یکی ازان تصرف تمامی ملک فراسیس که
 غیر امکان زمانه دراز بود نام آور دوران گردید، بعد از و پسرش
 شیر خواره موسوم به هنری ششم از دست مشیران دولت بهمد
 سلطنت رسید، و خویشانش برائے عهده نیابت، هر کدام بزعم
 آنکه آن منصب بخود قرار دهد، بایک دیگر فسادات برپا کردند،
 و درین قضایائے خانگی ملک فراسیس از دست رفت، و در جزیره
 انگلاند شورش عظیم برپاگشت، بعد از امضائے می و هشت
 سال یکی از خویشانش خروج کرده، او را بگرفت، و متصرف سلطنت
 گشت، و خود را ایدورد چهارم لقب داد، و کار سلطنت تا بیست
 سال پیش نهاد، بعد از و پسر کلانش که اسمش موضوع نشده،
 درسی هفت سالگی بر شاهی پدر قائم، و پس از چند ماه از دست بعم
 مقتول گشت، و قاتل بجایش نشست، امرا از ورنهیده داماد ایدورد
چهارم را ترغیب ریاست دادند، او باثفاق آنها قاتل را در صف
 جنگ بکش و سلطنت را حاکم گشت، و خود را هنری هفتم ملقب
 ساخت، و بیست و چهار سال تخت سلطنت بیاراس، بعد از و
 پسرش هنری هشتم جای پدر گرفت، و از و سلطنت انگلاند
 استقلال پذیرفت، که تسلط قدیم الایام پایا برداشت، راقم شرح
 کیفیت پایا درین محل لازم انگاشت *

بپای کیفیت پایا *

پایا باثفاق جمیع اهل فرنگ خلیفه حضرت عیسی علی نهبنا
 و علیه السلام می نامد، و ملکه بطوالت یک مد و بیست کروه
 دارد، و دارالحکومتش شهر روم قدیم و در زمان سلف بهجمیع

میزده سال حکومت داشت و در شکار از تیر خطائی یکی از
 امرا جراحت برچشم یافت، بعد یک دو ساعت جهاں بگذاشت،
 چون پسر نداشت، پسر برادر خوردش هنری نام تاسی و شش
 سال ناظم سلطنت بود، بعد از او نبودن پسر خواهر زاده اش
 امتغین نام نوزده سال شاهی نمود، بعد از او یکی از خویشان و
 اقربائے او که هنری دریم نام بود سی و پنج سال شاهی خسروی
 بر خرد افزود، بعد از او رجارد نام تسلط گرفت، و باقتضائے
 شجاعت و فطرت، باتفاق دیگر پادشاهان فرنگ، فوج به
 بیت المقدس و شام برد، و با مسلمین آند یار جنگ و جدال بعمل
 آورد، یعنی با صلاح الدین والی آن نواح چهارده سال طرح رزم
 شدید نهاد، و در سال یک هزار و یک صد و نود و دو عیسوی صلح
 قرار داد، و راجع بحزیرة انکلانڈ گشت، بعد پنج سال در گذشت،
 پس او برادر خوردش که نامش مسعود مهر نشده، بر مسند
 سلطنت جلوس یافت، زهد و غنا آنقدر داشت، که جاگیرات سیر
 حاصل به پائتایان پادریان گذاشت، هر گاه که ازین معنی امیران
 سلطنت و مشیران دولت را رنجیده و سرکشیده، دید، متوهم شده
 نائبان پایا و پادریان را از قلمرو خود بهرون گردانید، بعد سال
 بر سلطنت بماند، و بز وقت معین نقد حیات از کیسه و جود
 افشاند، بعد از او پسرش هنری میوم نام برجائے پدر نشست،
 و باخلاق خلاق پروری و داد گستری، پنجاه و دو سال طرز حکومت
 بر بست، عقبش پسر او ایدورد نام حکومت یافت، و بصنعت هم
 و جرأت، و رعایت رعایا، و رفاهیت برایا، مدت سی و پنج سال
 سلطنت پرداخت، پس او پسرش ایدورد ثانی نام بجائے پدر
 متمکن، و در چندے از خوی به انصافی، و اختلاف، امرا و رعایا
 دور از سلطنت گردید، و بهپایش پسر او که طفل مغیرالسن ایدورد
 ثالث نام بود، باتفاق اعیان، و ارکان کامیاب دولت شده، پنجاه
 و یک سال شهره نام نیک و به تسخیر بسیاری از ملک فرامیس،
 تذکره عظمت و شوکت خویش در زمره پادشاهان فرنگ مشتهر

مقرر کرده خود، منقسم ساخت، و کتاب توریت و انجیل را بزبان عبری و سریانی بود، در زبان انگریزی مترجم نموده، مکتوبی که پاپا بعد آگهی تبدیل آن همه رسوم مشتمل بر تهدیدش ارسال داشته بود، بصلاح آنکه صورت آن حال بعینه مکشوف فریسنده گردد، رو بروی آورده اش، بر زمین انداخته، دوپا مالیده، آورده را سوئی فریسنده راهی ساخت، پاپا ازین معنی بر خود پیچیده، و طلبیده، از برگشتن پادشاه انگریز از دین عیسوی بدیگر پادشاهان فرنگ اعلام داده، مکاتبات متضمن براینکه بسزائی اعمال قبیحه، و افعال شنیعه هنری عنقریب آتش از آسمان می بارد، نوشته همه سران بر جنگ و تسخیر انگلند برداشته، چنانچه بعضی از پادشاهان مثل پادشاه اسپین و پادشاه یرمنی و غیره بصلاح پاپا جهازات فرستاده، چندانکه جنگ نمودند، بعدم قدرت کارکشائی دست تاسف برهم سودند، و از نارسائی کوشش خود، و نباریدن آتش از آسمان با وصف امضائی سال هائی انتظار پاپا را هیچ محض آنگاشته، سر از اطاعت او پیچیدند، و در اخراج پادریان علاقه پاپا نظام و قیام ملک و ملت خویش، از آئین پادشاه انگریز پسندیده، مگر از ممالک خود، چیزى بطریق وظیفه بهایا مقرر کردند، و درین زمانه پاپا بدون خطه اصلی خویش که عبارت از روم قدیم و توابع آنست، دخل در مملکت فرنگستان و کار از رسم لعن و دشنام ندارد، مگر در ساله یکبار بروز معین بمعبد می رود، سپس از گذارش آئین عبادت دست می افرازد، و لعن بر متحرکان دین عیسوی می نماید، و بمعبدش باز میگوید که حالا معاف کرده شد، که خدای تعالی طبقات مختلفه را بر راه راست آورد، و ریاست پاپا از هفتاد و دوکارده تال یکاف تازی یعنی اسرائی بر گزیده از گروه هائی متفرقه پادریان، هیچ گاه خالی نمی ماند، اگر یکی از آنها بمیرد، پاپا کسی دیگرى بعوضش قرار می دهد، و قتیکه پاپا از دنیا برخیزد، آنها بعد تعهیز و تکفینش

پادشاهان عیسویہ سند شاہی می دارد ، و از اخذ باج و خراج منت قیام دین عیسوی بر آنها می نهاد ، چون هر یک از فرمان روایان فرنگ وقت قربت مرگ خویش بامید نجات آخرت و پوس بهشت یک دو تعلقه نیازش می گذاشت ، ازین جهت ملکه بسیار در اختیار خویش می داشت ، پادریان که نائبانش متشرعان دین عیسوی اند ، بعموم قوم نصاری اشتهار می دادند ، که پاپا نائب خدا و خلیفه حضرت عیسی علی نبینا و علیه السلام است ، اطاعت فرمانش سبب نجات و صواب است ، و انحراف از آن باعث عذاب و عتاب ، و اگر با پادشاه در خلاف امر پاپا شریک شوند ، هر آئینه بدوزخ رسند ، ازین جهت عموم مطیعان دین عیسوی اطاعت امر و نهی پاپا به نحوی می نمودند ، که اگر پادشاه بر جاده حکم پاپا قدم نمی نهاد ، جمیع رعایا و برایا از و نفرت می گزیدند ، و مخالفتش می ورزیدند ، ازین معنی پادشاهان فرنگی مثل شتر مہار دار محکوم او بودند ، تا در سال یک هزار و پانصد و بیست و هفت عیسوی ہنری ہشتم کہ بر سلطنت انگلاند تمکن گرفت ، بحکم عقل متین و رائے زرین ، جهت بر انداختن بنیاد تسلط پاپا از قلمرو خود کمر ہمت بر بست ، از امرائے ذی فطرت ، و عقلائے دولت بتوقع استرداد مال ، و زمین گذرانیدہ اجداد و آبائی آنها ، از پاپا ، و ہمایش تخلف او از آئین عیسی علی نبینا و علیه السلام بنابر استقبالش عہد گرفتہ ، و اتفاق خواستہ ، و بتمامی قلمرو خود از تعیین تاریخ و وقت عمل تاکید قطعی رواں کردہ ، دفعتاً بتاریخ و وقت معین ، نام پاپا از خطبہ بر آوردہ و بر پادریان تاختہ ، معابد و تصاویر عیسی و مریم علی نبینا و علیہما السلام کہ بمرصع مزین بود بر انداختہ ، مال و اسباب پاپائیان قہراً و جبراً ضبط ساختہ ، و آنها را مفلس وار بر سفائن نشانیدہ ، نزد پاپا راندہ ، و خود را رئیس دین عیسوی کردہ انگریز ملقب کردہ آن ہمہ اسباب و اراضی مضبوط را مہ ۳ حصہ نمودہ ، یک حصہ بسر کار خود ، و ثانی بامرا و سپاہ ، و ثالث بپادریان

کلاس که سازار جانشینی پدر باشد خود را بطمع این مرتبه نمایان، در ملک پایا می کشند، و درسلک پادریان منسلک می کردند، و از رتبه پادریست بدرجئه کرده تالی می رسند، و از آن پایه بمنزلت پاپائی فایز می شوند، از آنجا که حصول این دواست، موقوف جوهر فطرت است پس گاه باشد، که شاهزاده پاپامی شود، و گاهی کدا زاده، انحصارش بر افاضل و ارازل نیست، حتی که وقتی ماهی فروشی هم بران مرتبه قیام یافته بود، آدم بر سر مطلب القصه پذیری هشتم سی و شش سال بدرستی سلطنت نمود، بعد از و پسرش آیدورد نام بر تخت نشست، هفده سال شاهی کرد، چون پسر نداشت، بعد از و خواهرش میری نام تسلط سلطنت شش سال راند، و از بی پسریش زمانه خواهر خورد او را که اینرا نام بود، بر مسند دولت نشاند، در عهد سلطنت او که بکمال عقل و ذکا چهل و هفت سال استقلال داشت، قوم انگریز برای تجارت در بندر سورت متعلق هند موقوف کوئهی یافت، اینرا با وجود ترغیب امرا بشوق شغل کامروائی، و احتیاط فرصت سلطنت آرائی، از قبول زوج میرا بود، و از روی علم و انزونی عقل کتاب قواعد ریاست تصنیف، نمود بعد از و دختر زاده پذیری هفتم جامص اول نام بیست و سه سال ملک داری ساخت و بهجت انتظام امور تجارت ایلچی با خطوط و هدایا پیش جهانگیر پادشاه هند ترسیل داشت، چنانچه این معنی از تاریخ ملامحمد قاسم ملقب بغرشته گواهی خواهد یافت، غرض بعد جامص اول پسرش چارلس نام جانشین شده بیست و چهار سال حکومت نموده، طائفه امرائے نمک حرام بتخیلات بیجا مصدر انحراف و خروج گشته او را گشتند، و عیال و اطفالش را از ملک اخراج دادند، و خود را مسلط گشتند، بعد از ده سال ساکنان از جبر و تعدی آنها تنگ آمده، اطفال پادشاه مقتول را که در پناه فرامیس بودند طلبیده، پسر گلانش را که چارلس ثانی نام داشت بر تخت نشاندند، و از امرائے نمک حرام بعضی کشته شدند، و برخی جلا وطن گشتند، او تاسی و پنج سال سلطنت بعیش

در ہفتاد و دو حجرہ کہ دریگت عبارت است، برائے الہام
تقرر پایا گاہے دو ۳ سہ ماہ گاہے چہار پنج ماہ بانفراد لکلام
می نشینند، و چہار امیر دیگر سوائے ہفتاد و دو کردہ تال کہ دران
اوقات تعطیل اجرائے امور سلطنت می نمایند، ابزای حجرہ ہائے
محبوس کردہ تالہائے مذکورہ موقوف، و با تاکید سکونت مردم را
بر دروازہ ہر حجرہ جدا جدا موکل، می سازند، و از سوراخہائے
کہ در دیوار ہائے حجرہ می گذارند، آب و طعام بکاردہ تالہاے
محبوس می رسانند، و بعد چند روز چہار امیر مذکور بالاتفاق
بر در ہر حجرہ رفتہ، از یکت کردہ تال کافذیکہ بر آن نام یکے از
گروہ محبوسہ، باختصاص عہدہ پایائے حسب تشخیص خویش می
نویسد، می گیرند، و نا دیدہ در صندوقے می نہند، بعد فراہم
شدن ہفتاد و دو کاغذ ہر چہار امیر بمکان معین نشستہ باتفاق
صندوق کشادہ، می بینند، پس کواغذ نام ہر کس کہ زیادہ
و متعدد می یابند، اول بر در حجرہ اش رفتہ اورا بیرون می
آرند، و اورا پایا قرار دادہ آداب تہذیب ادا می کنند، و بعد ازان
تمامی کردہ تالہا نیز از مجالس خود ہر آمدہ، پایائے نومشخص
را سجدہ تعظیمی بتقدیم رسانیدہ، بر تخت نشاندہ، بردوش خود ہا
برداشتہ، بدارالحکومتش میر سانند، و مدت حبس کردہ تال ہا مشخص
نیست، و اظہار آنها است، کہ تا ملہم نشوند، نام کسے بر کاغذ
نمی نویسند، و پایائے نویکے را از پادریان امیدوار ہر کراکہ لایق
داند، عہدہ کردہ تالی دادہ در عوض خود دران ہفتاد و
دو کردہ تال داخلہ می دہد، و بدون چہار پنج ہزار کس جماعہ
ما یحتاج تعہل، احتیاج فوج ندارند، زیرا کہ کسے ہر او لشکر نمی
کشد، بذابراں مال تحصیلگہ ملک صرف آرائش شہر و آراستگی
معابد دارد، و از پادریان پایائے کسی زن نمی کند، اگر احیاناً
مرتکب این امر شود، ہمہ وقت بلوائے قوم اورا در آتش می
سوزد، چون پایا را کفی و قومی مقرر نیست، از ہر قوم پایا
تواند شد، چنانچہ بدین امید ہا شاہزادگان فرنگستان، سوائے پسر

ممالک وسیع و آباد مثل امصار جزائر امریقه و غیره و متعلقه
هندوستان تصرف اہل انگریز یافت، تا حال کہ سال یک ہزار و یکصد
و نود و پنچ ہجری مقدس مطابق سال یک ہزار و ہفت صد و
ہشتاد و یک عیسوی باشد از یمین عدل و داد، آن پادشاہ نیک
نہاد، دولت قوم انگریز بہ نیک نامی مشہور، و ممالک متصرفہ اش
(۱)

بعدل و انصاف معمور، وجود چندین فرمانروائے نصف طراز، معدلت
انباز، دشمن گداز، دوست نواز، تیغ زن، رستم فن، عنایت روزگار
است، و از خوبی رواج جہانبانی و کامرانی موصوف و ممدوح فراست
شعاران ہر دیار، چون بحسب مناسبت مقام کیفیت سلطنت قوم
انگریز و نزولش در مملکت ہند و قیام کوٹھی تجارتش در بندر
سورت مجملاً تحریر یافت، آئندہ حقیقت کونپنی انگریز، و نشورش
در پایاں کھاٹ، و احداث کوٹھی تجارت موسوم بہ مدراس عرف
چیناپٹن و وقوع ارتباط و اتحادش با حضرت اعلیٰ، و از تفاع
رتبتش از پایہ تجارت، بدرجہ امارت، در ضمن واقعات، مفصلاً بعرضہ
تسطیر، خواہد شدانست، بسبب آنکہ دریں محل سلسلہ احوال انگریز
رسائی دارد، مجملاً می نگارد *

بیان کیفیت کونپنی انگریز ملقب باپیست انڈیا *

واضح باد کہ لفظ کونپنی (کمپنی) در زبان انگریزی بمعنی
جماعت است کہ مثل صغیر جمع عبارت فارسی کہ از دو تا عشرات
و مآت والوف و لکوک اطلاق کلی دارد، چون تاجران جزیرہ انکلاند
اتفاق نموده، میان ہم چند گروہ گشتہ، ہر یک بحسب تجارت بسوادے
از سواد ہائے متفاوتہ عرب و عجم و ہند و چین و غیرہ رفتہ، کوٹھی یا
مقرر کردند، و از پادشاہ خود عہد گرفتند، کہ در حدود معینہ ہر
گروہ، دیگرے بہ تجارت نرود، ہر گروہ بعد معینہ خود بلا شرکت گروہ
دیگر ہاں تجارت مشغول باشد، چنانچہ گروہ ہائے مذکورہ بحسب

و عشرت گذرانید، چون پسرانش از غیر زوجہ خاصہ اش بودند،
 لهذا بموجب ضابطہ سلطنت انگریزی برادر خوردش جامص ثانی
 نام تخت نشین گردید، چون مذہب پا پا داشت، علاقہ داران
 پا پا را در ملک خود راہ داد، و خدمات عمدہ مثل وزارت
 وغیرہ بکف اختیار آنها نهاد، ازین معنی امرائے ملک رنجیدہ
 ولیام نام داماد جامص اول را ترغیب خروج دادند، او بریں
 ماجرا واقف شدہ، بسواری جہاز مع عیال و اطغال بہ ملک فراسیس
 پناہ بردہ، مکرر افواج فراسیس بھنک آوردہ، کارے از پیش نبرده،
 مدت یازدہ سال دریں تگاپو بودہ از جہاں در گذشت، ولیام
 مذکور بہ نیابت زوجہ خود بامر سلطنت متمکن گشت، و بآرائش
 ملک و رفاه حال رعیت سیزدہ سال پادشاهی ساخت، و فتوحات
 بسیار بر فراسیس یافت، و در سال یک ہزار و ہفتصد و یک عیسوی
 جہاں گذاشت، چون لاولد بود، و زوجہ اش پیشتر از و گذشتہ
 لهذا خواہر زنش کن نام بعقل و کیاست، و پرورش اہل علم و
 فطرت سیزدہ سال مملکت راند، بعد از و دختر زادہ جامص اول
 جارج اول نام بر تخت حکومت ماند، در بدو ریاستش پسر جامص
 ثانی کہ در ملک فراسیس پناہ بردہ بود، چندانکہ خروج نمود،
 ہیچ نکشود، استقلال جارج دوازدہ سال رونق سلطنت افزود، بعد
 ز انکہ رو ازین عالم فانی تافت، پسر کلانش جارج ثانی نام برمسند
 پدر جلوس یافت، و با حضرت اعلائے ما بھائے محبت و زداد
 استوار نهاد، و از ارسال مکاتبات و ہدایائے متنوعہ میان ہمسر
 کیسہ نقد دوستی طرفین بکشد، یعنی از عہد ہماں پادشاہ قوم
 انگریز را موافقت تعارف حضرت اعلائے مادست داد، و معاہدت
 و موافقت یکدیگر را اتفاق مناسب افتاد، پادشاہ مزبور تاسی و
 چہار سال کا مرانی داشت، در سال یک ہزار و ہفت صد و
 شصت عیسوی سامان قیام ازین سرائے مستعار برداشت، بعد از و
 نپیرہ اش ملقب بجارج ثالث تخت خسروی جد از جلوس خود
 بپا راست، در حکومتش سوائے جزیرہ انگلاند مسکن اصلی انگریزان

نامید، و بعد چندے با جارہ سہ ۳ موضع دیگر یعنی موضع چندہ نایک کویم و موضع ارکویم و موضع بیل بیٹھہ غلہ تعلقہ پونملی از داسرہ وار مذمت پذیر گردید، و بزمین موضع چندہ نایک کویم کہ با زمین سدراں پیوستہ است، طرح آبادی نہاد، و بقرینہ (۱)

اسم موضع چیناپٹن نام داد، اوقاتیکہ سلطان ابوالحسن تاناشاہ پادشاه حیدرآباد بر اکثر محلات پایانگہات تصرف ساخت، و حکومت رایل زوال یافت، یعنی در سال یک ہزار و پنجاہ و ہشت ہجری مقدس ویریا نام وکیل را بحیدرآباد فرستادہ، بہ گزارش تحف و ہدا یا از دربار پادشاہی حکم احداث قلعہ کلی، و سند پر چہار موضع متصرفہ رایل و اجرائے دارالضرب ہون کرک، (۲)

حاصل، و از تعہد ایصال وجہ پیشکش زمان رایل بخزانہ پادشاہی خود را در سلک مالگذاران شامل نمود، وکیل نیز از پیشگاہ سلطانی یعنی پالکھی و چہتری و جاگیر موضع ترمہل کہیڑی غلہ تعلقہ پونملی شرف اختصاص و ارتخاص یافت، و موضع جاگیر تا حیات در تصرف خود داشت، بعد ازاں بضبطی کونڈینی (کمپنی) رسید، و در زمان نواب داؤد خاں سال یکہزار و یک صد و ہشت ہجری مقدس، بگزارش تحف و ایصال وجہ پیشکش، از نواب مذکور حکم اجرائے دارالضرب روپیہ و از عامل تعلقہ پونملی سہ ۳ موضع تعلقہ مذکور یعنی یگمور و لورشم پاک و ندیاویر بمبلغ

(۱) تاناشاہ عبداللہ قطب شاہ کا داماد تھا سنہ ۱۶۷۲ع میں وہ قطب شاہ کا جانشین ہوا سنہ ۱۶۸۷ع میں اورنگ زیب نے اسے شکست دی اور تخت و تاج سے محروم کرکے قید کردیا سنہ ۱۷۰۴ع میں قید ہی میں اسکا انتقال ہوا وہ دکنی زبان کا مشہور شاعر تھا اس کا ایک شعر مشہور ہے —

کس دلکھوں جاؤں کہاں مجھہ دل پہ پھل بچھرات ہے

ایک بات کے ہونگے سچن دان جی ہی ہارے بات ہے *

یورپ میں دکنی مخطوطات (صفحہ ۲۴)

(۲) جس جگہ اشرفی یا زوہد یا چسہ پر سکہ لکائے میں — نکسال (۳) کسی

کام کے سر انجام دینے کو اپنے ضم لینا *

(۱)

پذیرائی آن مدعا منجملہ منافع خود) بترصد مبلغی مقرر کردہ،
 ہر سال بخزانہ پادشاہی می رسانند، چون ہندوستان را در انگریزی
 ایست انڈیا می گویند، گروه تاجران ہندوستان بکونپنی (کمپنی)
 ایست انڈیا ملقب و معروف اند، وہم چندیں گروه متعینہ بر ضلع
 بلقب آن ضلع اشٹہار یافتہ است، غرض اہل کونپنی ایست انڈیا
 از جملہ منافع تجارت سرحد چہار روپیہ و از محاصل ملکعی صوبہ
 و مملاکت متفرقہ ہنگامہ وغیرہ بالفعل مبلغ سی اوٹش اکٹ روپیہ
 سالانہ عاید خزانہ پادشاہی انگلاند ندر می کنند، و بتدریج در ہر زمانہ
 بہر ضلع از حصول حکم حاکم آنجا احداث کوٹھی تجارت نمودند،

بیان احداث مدراس عرف چنایتن *

در زمان وایل نام راجہ پایاں گھاٹ نائبان کونپنی (کمپنی)
 ایست انڈیا بازمیندار کالستری دامرلہ وار نام دیوانش، کہ تا این
 زمان وقایع نگاری حوادث زمانہ پاستان، زمیندارئی پالٹہ کالستری
 و اطلاق رسم دامرلہ وار متعلق باولاد ہماں دیوانست، اتحاد محکم
 ساختہ، و بار سال تحف و ہدایا بر راجہ مذکور از وساطت دامرلہ
 وار، حکم قطعہ زمینہ برائے احداث تجارت گاہے بر ساحل دریا
 خواستند، راجہ بسفارش دیوان و اقبال التماس موضع مکرہاس
 کوپم نامہ عملتہ تعلقہ پونملی داد، و سند آن بر لوح طلا مرتسم کردہ

(۲)

بر ملتہسان مذمت نہاد، و مبلغ یک ہزار و د و صد ہون کرک
 پیشکش سالانہ بر آنها مقرر فرمود، و کونپنی (کمپنی) در سال یک
 ہزار و چہل و نہ ہجری مقدس بر زمین موضوع مذکور بر لب
 دریائے شور بنائے کوٹھی نمود، و بقرینتہ اسم موضوع، مدراس

(۱) امید - گھاٹ لگنا - امید رکھنا (۲) کنڑی زبان میں ہون سونے کے مکہ کو
 کہتے ہیں دام طور پر پکوٹا کو بھی ایک ہون کہا جاتا ہے نواب سعادت اللہ خان، نواب
 صدر علی خان، نواب انورالہدیٰ خان کے زمانے میں آرکٹ - پوٹور، تروانور اور ترچنایلی
 میں جو مدراس کے قریب واقع ہیں ہون دھالیے کیلئے نکسال گھو قائم کئے گئے تھے
 اسی زمانے کے چند سکوں کے نام یہ ہیں والجاہی کرکی استار فرنگی پست وغیرہ *

زمانہ سلف در دربار رسائی تمام پذیرفت، چنانچہ در سال یکت ہزار و یکت صد و پنجاہ و ہفت ہجری مقدس یوساطت محمد محفوظ خان بہادر و راجہ سندپ رائے دیوان ہفت موضع عملتہ تعلقہ میلپور مع قصبہ اش مطابق تفصیل ذیل کہ قصبہ میلپور و موضع مامیلیم و موضع والدندور و موضع پندم پاک و موضع پلی کارنم و موضع شتی گری و موضع چن منگلم باشد، مع چرکیات محصول سائر مواضع مذکورہ، و فرنگی کوندھہ مبلغ چہار ہزار و سی ۳۰ ونہ ہون و دو آنہ سالانہ اجارہ گرفت، و چون در سال یکت ہزار و یکت صد و پنجاہ و ہشت ہجری مقدس کہ فراسیس قلعہ چینا پٹن بتصرف آورد، و حضرت اعلائی ماموافق توضیح صفحات آئندہ برتندیہ فراسیس پر تلپیس، و اعانت انگریز و فاتا سیس مامور شدہ، قلعہ چینا پٹن را از دست فراسیس بر آوردہ، باز بقبضہ انگریز بسپرد، برائے احداث قلعہ چینا پٹن و آراستگی خندق و تیاری بروجش بخلاف سابق کہ فقط از گل بود، بخشش و آہک حکم نمود، قوم انگریز مہنون تر از سابق گردید، و شہرہ این معنی بآفاق رسید *

(۱)

بیان اعلائی اہل کونپنی از پایتہ تجارت بدرجہ امارت *

و قتیکہ بفضل قادر توانا حضرت اعلائی ما داد رونق نظم و نسق کرناتک داد، فرقہ انگریز را کہ موصوف مردوت و وفا، و معروف فتوت و ولا، مشہر صفات عدل و انصاف، مستقل ضوابط رزم و مصاف، پر دل معرکہ وفا، جوہر اعراض عقل و ذکا، رفاقت رواج راستی،
(۲)
اساس، صداقت طراز تو دد شناس، مخترع آئین و فاق، مدید
(۳) (۴)
شرایط اتفاق، ممتاز جماہیر اقوام، مبہای مشاہیر ایام، شایستہ انتظام ہر گونه مہام، مربوط و متحد اہل اسلام، جامع اقسام فنون

(۱) بلند ہونا (۲) آپ کسی چیز کا اپنے دل سے پیدا کرنے والا (۳) آدمیوں کا کاکڑہ جمع جمہور کی (۴) ناز کرنے والا - فخر کرنیوالا *

نہ صد و پنچ ہون و پانزدہ آنہ سالانہ اجارہ گرفت، ہرگاہ کہ نظامہ ع
آرکات باہل نوایط رسید، کار فراسیس تقویت پذیر گردید، زیرا کہ
اعیان قوم نوایط با او مربوط بودہ در فلاح حالش می کوشیدند
و بیع و شرای جزو کل در بندر پھولجھری می نمودند، و عامہ^(۱)

خلق ہم بحکم ”الذاس علی دین مملوکیم“ عمل می نمودند، دران
اوقات کونپنی انگریز از دربار ناظمین آن زمان بہرہ رسائی و نفع
بار یابی چندان برنداشت، مگر از سازش عاملان تعلقہ پونملی
مواضعات مفصلہ ذیل عمل تعلقہ مذکور، بد دفعہ بار اول در سال
یک ہزار و یک صد و بیست و ہفت ہجری مقدس زمان نظامت^(۲)

نواب سعادت اللہ خان پنچ موضوع تروتور و سات کالی و آبشال
وار، و لونگم پاک و کتی واک بمبلغ ہشتصد و ہشتاد و شش ہون و
پانزدہ آنہ بار ثانی در سال یک ہزار و یک صد و چہل و نہ ہجری^(۳)

مقدس زمان نواب صفدر علی خان پنچ موضع برہمور شتی
کولم برما اور ویدری پدپاک بمبلغ پانصد و ہفتاد و پنچ ہون
و چہاردہ آنہ، جملہ دہ موضع بمبلغ یک ہزار و چہار صد و پنچاہ
و دو ہون و سیزدہ آنہ سالانہ، بطریق اجارہ و سوائے آن در سال
مذکور دو بہاسی مستربیکنی گورنر چینا پٹن بو ساطت تعارف پیشکار
میر اسد اللہ خان دیوان نواب صفدر علی خان موضع کڑپاکم عملہ
تعلقہ پونملی کہ دریں زمان بچندتا دہری اشتہار دارد، انعام
یافت، و تا مدت حیات، در تصرف داشت، چون او از جہان
برآمد، بضبط کونپنی در آمد، ہرگاہ کہ بفضل قادر فضال و مہمین
متعال نظم و نسق پایانگہات، بنواب سراج الدولہ محمد جان جہان^(۴)

انورالدین خان بہادر شہامت جنگ تعلق گرفت، انگریز بر خلاف

(۱) لوک یعنی عوام اپنے پادشاہوں کے طریقے پر چلتے ہیں (۲) نظامت

سنہ ۱۱۲۲ھ و وفات ۱۱۴۶ھ (۳) نظامت سنہ ۱۱۰۳ھ قتل ۱۱۰۵ھ (۴) نظامت

سنہ ۱۱۰۶ھ شہادت ۱۶ شعبان سنہ ۱۱۶۲ھ ہجری کو معرکہ آہمپور میں ہوئی *

سودند، چون صرفه ندیدند، بمصالحت گرویدند، و رسایل بادشاه فرامیس بمضمون آنکه عوض قوم انگریز قوم مارا برافست خاص گزینید، و موافقت ما بپذید، بادو تصویر خود و زوجه اش بحضور رسیدند، و آرندگان بنابر قبول آن التماس منت باریابان درگاه کشیدند، و بعضی از ارکان دولت و مشیران سلطنت هم تجویز این معنی دادند، که بامر دوفریق یعنی انگریز و فرامیس رابطه دوستی و داد و طریقته اخلاص و اتحاد مقرر ساختن و هر دو را بطریق دو پله مساوی الوزن میزان بدست خود داشتن، صلاح اعتدال جها نباتی است، و موجب بسا فواید و صلاح کشور ستانی، لیکن قیاس فطانت اساس حضرت اعلی حسب وصیت والدنا مدارش مطابق بیان صفحات آینده، جز بقوم انگریز انتخاب نفرمود، و سوائے این فرقه باوفا پسند یوا خواهی نکرد، و جواب خلاف مدعایش ارقام، و تصاویر مرسله واپس نمود، چنانچه هر دو تصویر مذکور را سرکرده بندر پهلجری در حوبلی خود نصب گردانید، و از زمان فتح پهلجری باز آن هر دو تصویر با دیگر تصاویر ایجاد اخل سرکار، بقلعه مبارک نهرنگر عرف ترجمانی با گواهی تسخیر بندر مسطور و پروئے در دارالاماره الی یومنا که قلم وقایع نگار در کار است، همچنین پست بدیوار از وقوع چنین امداد و اعانت کونپنی ایست انڈیا و تسلسل ارسال سوغات، سر رشته (۱) داد و اتحاد فیما بین حضرت اعلی و هر دو پادشاه انگلاند یعنی جارچ ثانی و ثالث بآن مرتبه محکم گردید، و رابطه دوستی طرفین بآن حد رسید، که به پیمان برادری انجامید، انشاء الله تعالی تفصیل این مجملات، در ضمن واقعات عزیمت هائے خاص حضرت اعلی تسلیم، و شرح مکاتبات رساء و ترجمه هائے رسائل انگریزی و فرامیسی در دفتر ثانی تحریر، خواهد یافت *

دلآوری، مصدر آثار دلیری و بہا در پست، بمقتضائے دور بینی دیدہ دولت و مال اندیشی خاطر والا فطرت، پسندید، پرفاقت برگزیدہ و در امداد جمیع مہماتش بوجوہات مناسبت ہر وقت قسمیکہ توانست، کوشید، چنانچہ در سال یک ہزار و یکصد و شصت و ۳ ہجری مقدس در زمان گورنری مستر چاندرس با وجود عدم رضامندی نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ در و بست تعلقہ پونملی و در سال یک ہزار و یک صد و شصت و پانچ ہجری مقدس وقت گورنری مستربکٹ و زمان رسانیدن پایہ تجارت اعزہ کونپنی بہ مرتبہ اعلیٰ امارت، و بخشیدن منصب ہفت ہزاری و نوبت (۱) (۲)

و پالکی جہار دار و ماہی و مراتب و جیغہ و سر پیچ مرصع و علم و نقارہ ہفت ما کہان دیگر و در سال یک ہزار و یک صد و ہفتاد و چہار ہجری مقدس ہرگا یکہ در سزائے تخریب قلعہ چینا پٹن قلعہ پہلوچہری مسخر و خراب نمود و تعلقہ کڈھی وغیرہ تعلقات (۳)

عملیہ صوبہ آرکات عوض چہارلک ہون سالانہ جاگیر عنایت نمودہ، کارش با اعتبار ہمہ با اعتبار روز افزون رسانید، حتی کہ او (۴)

رفعت پایہ اش کرسی شان فرامیس بہ پستی و واژونی رسید، و روسائے ہند و دکھن ہم دست جدال و قتال ہر چند کہ با اعزہ کونپنی کشادند، بکمر بندی و خون ریزی داد فساد و عناد خود، چندانکہ دادند، و بنام حضرت اعلیٰ ما بذابر عدم اعانت با اعزہ کونپنی (۵)

و معاضدت خویش، نامہ ہائے التجا سچا نمودند، و خامہ ہائے مدعا

(۱) نام ایک زہر مرصع کا جس کو پگڑی پر باندھتے ہیں (۲) نام ایک چڑاؤ عدد کا جو عوامہ یا پگڑی پر باندھا جاتا ہے (۳) ۱۶ اکتوبر سنہ ۱۷۶۳ ع میں نواب صاحب نے بہت سے ضلع سالانہ ۱۴ لاکھ پکڑا لیکر انگریزوں کے حوالے کر دیئے سنہ ۱۷۶۳ ع میں بہت سے اور قریہ بھی انگریزوں کو دئے گئے جن کی سالانہ آمدنی تقریباً ۳۶۶۰۰۰ تھی لیکن اس کا شمار سالانہ آمدنی میں شامل نہیں کیا گیا ۲۰ اکتوبر، سنہ ۱۷۶۳ ع میں نواب صاحب نے ایک بہت بڑی جاگیر کی سند خود اپنے ہاتھ سے لکھ کر اس پر اپنی مہر و تخت کر کے آکھنئی کے حوالے کر دی (۴) التنا - آوندھا - نا سہارک - منصف واژوں کا ہے (۵) مدد دینا یاد کرنا - ایک دوسرے کا دست و بازو ہونا *

میر اسد اللہ خان دیوان نواب صفدر علی خان شہید از در اندازی
 محمد حسین خان طائر وغیرہ مشوش تو بہمات خطیر، و خلاف^(۱)
 آئین متابعت از ادراک ملازمت کنارہ گہر گشت، و در قلعہ
 چیت پیت جاگیر خود متحصن نشست، ورود فوج سرکار، و ظہور
 لوازم اجبار از وساطت حضرت اعلیٰ بتقدیم مراسم فرمان برداری
 و تحصیل شرف حضور خداوندی پرداخت، و بہمان وسیلہ جمیلہ
 و ذریعہ بدیعہ بدستور سابق بحالی جاگیر و قلعہ داری یافت، و
 در اوقات ریاست حضرت اعلیٰ از حصول رتبہ رفیع نیابت نظامت
 آرکات بہدانش خصوصت طائران کہ باخویش بود، تسمیکہ باید،
 پرداخت، و پرتاپ سنگہ نام زمیندار تجاور ہم کہ بموجب دستور^(۲)
 دیریں، و عادت اوقات حکام پیشین، در ادائے زر پیشکش تہارن
 ورزید، و حیلہ و تغافل گزید، بعد ازاں کہ شناوری مبار زان^(۳)
 سرکار در دریائے خون کینہ خواہی دید، و مشقت تہمتنان لشکر
 نصرت شعار بر کردن حال او رسید، عذاب از عرصہ مقاومت پیچید،
 و ندامت ناگزیر کشید، و بمقتضائے شیوہ اطاعت زر ماوجب مع
 جرمانہ واصل خزانہ رکاب سعادت گردانید، چون عذر آغاز نمود،
 خود بدولت بعفو جرائمش ظہور ترحم ذاتی فرمود، دریں جنگ
 جگر داری محمد محفوظ خان بہادر نقش دیدہ روزگار ماند، و گرد
 قصہ دلیری رستم و اسفند یار، از دامان یاد صغار و کبار افشاند *

بیان محمل احوال ارکان دولت و اعیان سلطنت و فرزندان

اقبالمند و جگر پیو ندان بخت بلند *

محمد نجیب خان باشندہ اجمیر، یکے از جماعہ خدام درگاہ
 فلک اشتیاء حضرت خواجہ معین الدین چشتی قدس اللہ سرہ العزیز
 کہ از اوقات شاہ جہاں آباد، ہمراہی رکاب خاص داشتند، ندیم

(۱) پریشان کیا کیا (۲) خواہ اور دلیل رکھا - کسی کو حقیر سمجھا (۳) دلاوری

داستان نظامت نواب سراج الدوله محمد خان جهان انورالدین

خان بهادر شهبامت جنگ در صوبه ارکات متعلق کرناٹک پایاں

گہات *

مسبب حقیقی و قتیقہ آرائش اسباب صلاح ملکی خواهد، حاکم را کہ نفع خود در نقصان خلایق نہ پسندد، و در حکومت مستعار سامان دولت پائدار بندد، مسلط کردہ عالم گرداند، نواب سراج الدوله بهادر بافاصت ملک کرناٹک پایا نگہات، در بلد ارکات، جلوہ پیرائے تفقد احوال رعیت، و سپاہ و رونق، آرائے تجلیات آرام و رفاه خلایق گردید، و بمقتضائے خدا دانی، و نیت فیض رسانی، سکے عدل و انصاف جہانبانی، رائج چار سوئے کامرانی، گردانید، واعیان آن ناحیہ را منظور نظر فضل و کرم نمود، و قوم نوایط را مشغول شمایل لطف اتم، جاگیرداران و زمینداران راہ انقیاد پیمودند، و تاجران قوم فرنگ، کہ معقیم ضلع کرناٹک بودند، برسم و عادت دیرین گذارش سوغات و ہدایا و اظہار صدق وفا را، پیشکش بصناعت اعتبار خویش نمودند، خصوصاً نائبان کونپنی یعنی اہل حکومت بندر چیناپتن و دیو نام پتن بیشتر اقدام اخلاص و رسوخ نمودہ، معزز عنایات بیکران گشتہ، بوساطت محمد محفوظ خان بہادر و راجہ سنیپ رائے بافاصت تصبئہ میلاپور وغیرہ مواضع، مطابق سطور صفحات مزبور، سرمبایات برافراختند، ازین معنی خاطر فرامیس پرتلبیس تیرگی یافت، و از ترغیب اعیان نوایط ضمیر تیرہ اش توحش برداشت، تفصیل این اجمال رو براہ است، یعنی آئندہ انشاء اللہ تعالیٰ مشہود نگاہ، الغرض جملگی متکبران پایاں گہات سر بر خط اطاعت و انقیاد نہادند، و جائیکہ قامت حکمش قیام نمود، بسان سایہ بر زمین تسلیم افتادند، کسیکہ طغیان ورزید، برہنمائی پاداش کردار جز بشر منزل ندامت نرسید، چنانچہ

داشتند، کہ احدے را بے تشویش احتیاط آبرو آئے بہال خود
نمی گذاشتہ، از تظلم آنها تاسف تلف مال و زر، حساب داد
و ستد ساہوکاران، و نقد دست و داد صد گونہ ضرر، حاصل جنس
دوکانداران، اہل غیرت در شعلہ زار فتنہ ہائے شان، مستعد
سوختن بسان خار و خس، و ارباب حکومت از زبردستی و خیرہ
سریع آنها معذور تراز دزدی در دست عسس، اگر در راستہ ہا

سواری نو عروسان میدیدند، برائے خود ہا آنچہ در بغداد است،
ازاں خلیفہ می فہمیدند، و پس از خرابی بصرہ بشوہراں می
سپردند، چنانچہ ازین معنی بسا عورات بانگ و حیا زیر
خوردند، و مردان آنها درین عزا مردند، آن صبیہ مستان بادہ
ضلالت بسبب آنکہ از صبح شب مستی خود ہا بے خبر بودند،
زمانکہ نواب سراج الدولہ بہادر را مثل ایام ناظمان سابق پنداشتہ از
افعال ذمیمہ، و فسادات عظیمہ، کنارہ نمی نمودند، چنانچہ روزے

در قلعہ آرکات، و محفل طوی صبیہ محمد حسین خان طاہر،
و اجماع، قوم نوایط، و غیرہ معتبران وقت یدل خان نام از قوم
افغان، دفعتاً وارد گشتہ، باپمائے احمد طاہر خان معروف بعابد
خان طاہر پدر محمد حسین خان طاہر پسر دہ سالہ نواب صفدر
علی خان شہید را کہ سعادت اللہ خان نام داشت، بہ بہانہ
تقاضائے تنہائے مایہانگہ زمان پدرش، بروز روشن بر سر مجلس
عام، بضرب خنجر آبدار شہید گردانید، و از لالہ زار شگفتگی
غنجک شگمش بہار ماتم پدر او در گلشن روزگار، بتازگی نمودار
گردید، چنانچہ سابق اشارہ نقاص طاہراں، با نواب صفدر علی
خان و ازین واقعہ شگہ در ضمن وقائع نظامتش بزبان قلم رسید
نواب سراج الدولہ بہادر بسزائے این خطائے گراں، و تدارک چندی
دغائے نمایاں، قاتل بد سر انجام را برائے عبرت عوام، بعقوبت

(۱) کوتوال - محافظ شہر (۲) و او معروف سے معرب ہے نئی کا جو واو مچھول

سے ہے ترکی میں ہادی عروسی کو کہتے ہیں *

حضور، و مشیر ہم امور، گردید، و مسیح الزماں خان مفتخر نسبت ہم وطنی خود بدواست، بہ بخشیدگری کل فوج مامور، و غضنفر علی خان مباہی رشتہ قرابت والدہ ماجدہ حضرت اعلیٰ ما رسالہ دار سواران، و محمد ابرار خان ہم وطن خاص سردار تماشہ پیدادگان، و سید علی خان صفوی الموسوی از اقربائے بیگم خاصہ حضرت اعلیٰ ممتاز عہدہ نیابت خاص، و سید ناصر علی خان رفیق از اوقات اقامت ہندوستان باہتمام جمعیت با نداران سر بلند رتبہ اختصاف، و ملک اسلم خان مرد سلیم الطبع از اہل نوایط سر دفتر وقائع نگاران، و محمد حسین خان طاہر کہ خود را از جماعتہ جان نثاران حضور و امی نمود، متعہد سر رشتہ پیشکشات جاگیرداران، و راجہ منیپ رائے از قوم کاپت قانون کوئے گویامو سرفراز عہدہ دیوانی، و رائے منوال کاپت ملازم اوقات نظامت حیدرآباد میر منشی دفتر کردانی، علی ہذا القیاس پر کدام از اہل قرابت بر عہدہ، و ہر کس از رفقا بر خدمتہ، مامور و مقرر گشتہ تفصیلش موجب تطویل است، و از فرزندان، نامدار بدرالاسلام خان بہادر افراسیاب جنگ کلان بہ نیابت پدر نامدار خود بار یاب حضور شاہی، و حضرت اعلیٰ ما نواب والاحاء امیر الہند فرزند سیوم قائم مقام ابوی، نظامت حیدرآباد را کفیل سر برہی، و محمد محفوظ خان بہادر فرزند دویم عبدالوہاب خان بہادر فرزند چہارم، و محمد نجیب اللہ خان بہادر فرزند پنجم عزیز ہمراہی رکاب و بتقدیم احکام حضور کامیاب *

بیان خیرہ سرب گروہ افغانان در بلدہ آرکات و اخراج آن قوم از

کرناتک پایاں گہات و کشتہ شدن سعادت اللہ خان پسر نواب

مندر علی خان شہید از ایمائے احمد طاہر خان پدر محمد

حسین خان طاہر *

مفصل این محفل آنکہ افغانان خیرہ روزگار، کہ از زمان نواب داؤد خان ناظم این دیار، ساکن بلدہ آرکات بودند، نوعی سرکشی

دشمنان برنگت مصر دواں گردید، و از صوبہ فرخندہ بنیاد حیدرآباد حضرت اعلائے ماحسب الطلب با پشت یزار سوار جرار، اثنائے راہ در لشکر ظفر انتہا، مانند دریا بدریا رسید، چون جمعیت خود با فوج فرزند جملگی بیست یزار سوار گشت، و نصرت برکابداری عہد محکم بست، بر غنیم کہ در سواد بسوا پٹن دایرہ داشت، بلا تامل بسویش علم افراخت، حکام اطراف نیز علی التواتر و دوام، بہر منزل و مقام، تا رسیدن بسواد بسوا پٹن با جماعت ہائے مفصلہ ذیل یعنی فوجدار کڑیا با ۳ یزار سوار و طرفدار کرنول با دو یزار سوار و حاکم ساونور بایک یزار و پانصد سوار و سپہدار سرا بایک یزار و پانصد سوار سردار بد نور باشش یزار سوار و سرکردہ میسور بانہ یزار سوار و جاگیردار ادیوئی یعنی ہدایست مہی الدین خار بہادر دختر زادہ نواب آصف جاہ با بیست و دو یزار سوار شریک کمر بندان عزم کارزار، و متفق شمشیر کشان مصاف پیکار شدند، چنانچہ فوج سابق و لاحق ہڈیت مجموعی شصت و نہ یزار سوار یافت، و دست بہ تیغ دشمن شکاف بشوق آرایش معرکہ جدال شتافت، بابونایک نیز بغرور پوچ و داعیہ باطل طرف مقابلہ گردید، و

(۱) بسوا پٹن کا قلعہ حکومت و جیانگر کے زمانے میں کنگنا ٹاٹ نامی ایک شخص نے تعمیر کیا تھا اس کے بعد اس کا بیٹا ہنمٹیا اور اس کے جانشین یہاں کے حاکم رہے جب وہ تری کری گئے ہوئے تھے تو سنہ ۱۶۳۶ء میں دولہ خان نے اس پر قبضہ کر لیا، کچھ دنوں اس پر مغلوں کا قبضہ رہا آخر یہ سرہٹوں اور حیدر علی کے قبضہ میں آ گیا یہ مقام چنگری تعلق میسور میں واقع ہے *

(۲) ضلع دھارواڑ میں ایک شہر ہے جو دھارواڑ کے جنوب مشرق میں واقع ہے۔ آٹھارویں صدی میں یہاں نوابوں کا ایک خاندان حکومت کرتا رہا یہاں کے نواب نظام کی جانب سے مقرر کئے جاتے تھے *

(۳) مغربی گھاٹ میں ایک ناہموار بلند زمین پر ایک جاہ راہ کے مقفل واقع ہے جو

مینگلور سے ضلع مہیکا جاتی ہے سنہ ۱۶۴۰ء میں کلادی یا آکری حاکموں نے اسکو اپنا صدر مقام بنایا اور آکری سے اپنا پاء تخت یہاں منتقل کر لیا سرچا ٹاٹ نے اس شہر کو بہت وسعت دی اور اس کے بعد آئے والے حاکموں نے سنہ ۱۷۶۳ء تک ہلاکسی مزاحمت کے یہاں اچھی طرح حکومت کی جب حیدر علی نے اس پر قبضہ کیا تو اس کا نام بدل کر حیدر نگر رکھا اور اس کی تجارت کو فروغ دیا نیز یہاں ایک علاج خانہ بھی قائم کیا سنہ ۱۷۸۳ء میں یہ مقام انگریزوں کے قبضہ میں آ گیا *

تمام، و عذاب مالا کلام، و اصل النار، و دیگر افغانند ساکن بلده آرکات و غیره اماکن پایاں گھاٹ را، بقهر و ذلت بسیار، و زجر و مصیبت بی شمار، خارج الدیار ساخت و دران دار و گیر، آن قوم شریر، از خوف صدائے بند و بگير، تبدیل اوضاع و لباس کرده خود را از جماعه شیخ نامیدند لیکن از طرز گویائی چون دزدان بدست شخصه گرفتار پنجده جویندگان می شدند، الغرض در زمان قلیل نامه از افغانان در پایاں گھاٹ نمائد، و از آن باز رعب حکومت نواب سراج الدوله بهادر در دل اشوار نشست، و فتنه فجار از ملک رخت ادیار بریست، خواص و عوام مظالم از اذیت متکبران و رعایا و برایا در ظل عاطفت از فارغ از تظلم سرکشان شدند *

داستان مصاف نواب سراج الدوله محمد خان جهان انورالدین خان

بهادر شهبامت جنگ با بابونایک سردار مرهته بدفعه ثانی *

از آنجا که قوم مرهته قدیم الایام چاشت خور وجه معمولی ربع محصول دکن بود، و هر سال هنگامه آرائی تاراجی ملک می نمود، پندت پردهاں پیشوا با ستماع آنکه نواب سراج الدوله بهادر بصوب پایاں گھاٹ رفته و پیشده دکن از اثر ژیاں خالی صانده، مره بعد اخري جماعه شغلاں بهمرای روباه پنجه خورده سابق، سرداده، یعنی جمعیت دولک سوار بسرداری بابونایک بسواد دکن فرستاده، نواب آصف جاه بدریافت این معنی بنواب سراج الدوله بهادر ارقام فرمود که بر تنذیه کفار اداره روزگار کمر همت استوار سازد، و بطرفداران اطراف و جوانب اعلام فرمود، که هر کدام با جمعیت خود شریک کارزار، و تابع اختیار او گردد و نواب سراج الدوله باوجود یکه سن شریفش از هفتاد سال متجاوز بود، بمهر صدر فرمان آصفی با اسباب شجاعه ذاتی، و جلالت اصلی، بسان پلنگ بر آید، با دوازه هزار سوار شرزه خو، بلا انتظار احاطت افواج مددگار، از بلده آرکات باستقبال غنیم شقاوت شعار، روان، و بریاض حال

اثرش تا بنادر سواحل دریائے ہند سرایت ساخت، تفصیلش آنکہ موسیٰ دہلکس (ڈیوپلے) نام سردار بندر پھولچری اگرچہ خواست، کہ فوجے بہ تسخیر ہر دو بندر چیناپٹن و دیو نام پٹن علاقہ انگریز فریسد، لیکن خوف داشت، کہ در پاداش آن جسارت، از جانب سرکار ندامت توان یافت، دریں محل از اعیان اہل نوایط کہ با فرامیس مربوط بودند، استکشاف آن راز و استعانت دران دار و گیر جاں گداز نمود، چون آنها ہمیشہ از زوال نعمت نظامت قوم خود پشت دستہا بدندان حسرت می گزیدند، و چندین فتنہا بآرزوئے طلبیدند، عزیزمت او محکم گردانیدند، و دلائل اقسام امکان تسخیر ہر دو بندر مذکور، در خاطرش جادادند، و آن بغاوت کیش کوتہ اندیش بہکم این بیت —

چو تیرہ شود مرد را روزگار
ہماں آن کندکش نیاید بکار*

ازان دلائل بے ثبات فریفتہ و مغرور شدہ، در سال یک ہزار و یک، صد و پنجاہ و ہشت ہجری مقدس فوج سنجیدہ، برائے تسخیر بنادر انگریز کشید، و اولاً دم شلک اتواب جہنم اسباب، بر قلعہ چیناپٹن دمید، و پس از تفتیش شعلہ زعی بصوب بندر دیو نام پٹن روانید، از اجتماع چندین خیرہ گی مزاج ہمایون نواب سراج الدولہ بہادر بر ہم گردید و در پائے غیرتش باین امواج کلمات جوشید، کہ ہر دو قوم در حمایت سرکار، و طوالت دست یکے را بر دیگرے چہ اختیار، اگر خلافے بین الفرقین است در ملک اصلی آنها، نہ دریں دارالامن دلکشا، کہ کشوریست در سایہ حمایت پادشاہ ما، فارغ از آشوب خلل، و قلمرو بیست بفرمان عدل جہاں آرا محفوظ از آسیب ظلم و دغل، باید کہ دست تادیب بگوشمال خیرہ سراں کشائیم، و مطیعان را تا امکان اعانت سازیم، چنانچہ نرزد دلہند خویش محمد محفوظ خان بہادر را با جمعیت دلاوران کار آزما و بہادران تہور گزا، جہت اخراج فرامیس از بندر چیناپٹن، و سپردن آن باز بدست انگریز

تایک ہفتہ کشتی تمیز غالب و مغلوب در گرداب خون کشتگان
طرفین تباہی می کشید، روز ہشتم بابو نایک عنان تکاوردست
گریزداد، وراہ فرار سابق بروے سیاه خویش کشاد، نواب ممدوح
تا ترچنایلی عقبش نگذاشت، و دران جا مغرور باز بمقابلہ ثانی

(۱) رجعت قہقري ساخت، خداوند نصرت شعار بر تندیہ و تعاقبش

(۲) عنان یکران جلالت برداشت، او در میدان بسواپتن مرتبہ ثالث
صف جنگ آراستہ، بشدت کارزار کوشیدہ، بعد از سه شبانہ روز
بہزیمت ہمرکاب و با شکست ہم عنان گشت غرض بدستور اولی
میگریخت، و نواب غازی ہر جا کہ قابو می دید، دست تہوری در
کمر لشکرش می آویخت، و خون بسا مغروران می ریخت، تا آنکہ
ہزیمت پرست مقہور لشکریان خود را مستعد گریختن و معذور

(۳) تیغ آہنختن، دیدہ، راست برائے پناہ سمت پونا دویدہ، خداوندان
ظفر رکاب فتحیاب گردیدہ، باشادیانگہ فتح و نصرت معاودت
نمودہ، جمیع سرداران متعینگہ رکاب خود را بعد ادائے رسوم ضیافت
ہائے مناسب بعطائے قلاع و نقود و جواہر، بقدر مراتب مشمول

(۴) عواطف و مرخص موافق نمودہ، و تہنیت نامہ فتح بحضور نواب
آصف جاہ ارسال داشت، و بہجناح و استعجال، و حفظ حفیظ متعال،
بخیریت حال و مال، ساینکہ اقبال بر فرق ساکنان بلدہ آرکات
انداخت *

داستان بغاوت فراسیس و متصرف شدنش بر بندر چیناپتن متعلقہ

کونپنی انگریز و مامور شدن محمد محفوظ خاں بہادر باستخلاص

بندر مذکور و انتشار فوجش از شبخون کردن فرقہ فراسیس *

زمانے بدستور عادات اہل فرنگ، فیما بین قوم انگریز و فراسیس
در منشا و مولد شان، یعنی فرنگستان، خلاف فاحش انضباط، و

(۱) اپنی انگری کی طرف چلنا - یعنی اللہ پاوں چلنا (۲) اشقر گھوڑا یعنی
جس کا رنگ سرخ ہو اور بال اور دم کے بال سفید ہوں - گھوڑا عمدہ اور خوب
(۳) چستی - چالائی - جوانمردی (۴) لکنا - تلوار کھینچنا (۵) جمع ہے موقف کی -
جہیں ٹہرنے کی *

و تردد جنگ نداشت، بمبالغه فسخ عزیمت پرداخت، و رائے
 بهم با فطرت و فراست و همت و فطانت حضرت اعلیٰ بمصدق قول
 شیخ سعدی رحمتہ اللہ علیہ نظم —

جوان و جوان بخت روشن ضمیر
 بدولت جوان و به تدبیر پیر*
 بدانش بزرگ و بهمت بلند
 به باز و دلیر و بدل پوشمند
 ز به دولت مادر روزگار
 کم پور چنین پرورد در کنار*

بذابر انطفائے ناپره آنفساد اختیار نمود، و این تہویر مناسب رائے
 زرّیں، و عقل صلاح آفرین خود بدولت گردید، و همان وقت
 عنایت نامہ سعادت علامہ بنام نامی و اسم سامی خلف الصدق
 نامدار، فرزند عزیز عالی مقدار، چشم و چراغ دو دمان دولت عزو
 افتخار خاندان عظمت، ذوالمجدد و النفاخر، محمد علی خان
 بہادر، بنا بر اقتباس انوار حضور، و اندفاع فتنہ و شرور اہل فتور،
 شرف صدور بخشید، در او انیکہ حضرت اعلائے مایس از رفیع
 مفسدہ بابو نایک مرہتہ ہمراہ رکاب پدر عالی درجات
 ہارکات رسیدہ، و از انجا شرف اندوز رخصت گردیدہ بارادہ
 حیدر آباد نظامت گاہ خویش تا سرحد کڑیا جلوہ آرائے رایات
 لشکر ظفر آیات شدہ ہوت، پرورد عنایت نامہ کرامت نشان و
 وضوح مضمون فیض مشعون آن عطف عنان یکران ہمت و توان،
 بمضوب آرکات فرمود*.

داستان مامور گردیدن و روانہ شدن حضرت اعلیٰ از حضور پدر بزرگوار

بہفاظت و استخلاص بندر دیوناہ یثین و شکست دادن بفرامیس

و رہانیدن جیناپٹن از موسی دبلکس و سپردن آن ہانگریز*.

حضرت اعلیٰ از صدور عنایت نامہ والہ ماجد، از منزل
 کڑیا بکمال استعمال معارفت مستفید ملازمت مجدد گردید و

روانه فرمود، آن بهادر عرصه شجاعت و پلنگی بیشه مهابت، حسب الامر جلیل القدر از آرکات بچیناپتن رسیده، طرف شمال قلعه مذکور نظر بصیغه رعیت و تعارت پیشگی فرامیس، بلا وسوسه اقدام او بر حرب، نزول نمود، و فرامیس که بحسب ایمائے اعیان نوایط، خوف و مروت سرکار از ضمیر تیره اش زوال پذیرفته بود، بلا اندیشه، وقت شب فوج آراسته بر لشکر سرکار شب خون ساخت، چون لشکریان از خیال رزم بر کنار، و از امباب پیکار سبکسار، بودند، در تاریکی شب انتشار کلی بجمعیت سرکار راه یافت، و سرخیل لشکر دران اضطراب، هر چند که دست تردد، برائے اجتماع منتشرین بود، فایده ندیده، در عین بلوای بلا حفظ نفس خویش اسباب تدارک وقت دیگر اندیشیده خود همراهی پیمود بحکم این نظم —

بشب چون در افتاد گویار زدست

سحر در تلاشش توان عهد بسف*

چون در شب گذارد جهان آفتاب

بروز آورد بر سر او شتاب*

داستان مامور شدن حضرت اعلیٰ بر تنبیه فرامیس پر دغا و اعانت

انگریز با وفا بحکم سراج الدوله محمد جان جهان انورالدین خان

بهادر شجاعت جنگ *

نواب سراج الدوله بهادر باصفائے نشر لشکر سرکار از تردستی غنیم شقاوت شعار بغایت ملول گردیده، با وصف ضعف و نهافت و عارضه

اسحال خونی، و استیلائی کسامت، خواست که با پلنگی جنگ گو شمال فرامیس، و نصرت سگال انگریز وفا تامیس، گردد، اتفاق حضار مجلس نظر بر آنکه دران زمان هفتاد سالگی من مبارک، اقتضائے محنت حمله و آهنگ، و عوارضات بدنی احتمال تعب

عرضداشت موسی دبلکس (ڈیپلے) *

از قدیم الایام رزم و بزم ماہر و قوم فراسیس و انگریز بمقتضائے
 قرب سکونت یکدیگر، مثل سلسلہ شام و سحر، پیوندیے انقطاع
 دارد، و زبونی و چیرگئی یک دیگر ہر دو فریق، در نظر اعتدال
 ملازمان والا مساوی متصور باشد، و درین داروگیر نشاید، کہ تردد
 اعانت یکے منظور نظر عالی گردد، شایستہ خداوندی ہمیں است
 کہ بآئین تماشا بینی انجام این مہم بر سعی ماہر و گروه گذاشتہ
 آید، و گرنہ اندیشہ دارم، کہ درین آشوب گرد باد فساد فریقین،
 غبارے بردامن حال مصفانشیند، کہ ہنگامہ آتش رزم من بیک
 شعلہ یورش خرمن قلعہ چینا پٹن سوختہ، و برادر خاص بآن ہم
 فرارائی فوج و اسباب، در یک حملہ من جز پشیمانی چہ اندوختہ
 صلاح دولت باز گردیدن است، و خاطر از خیال دخل این کار
 واکشیدن، والا برق توپ ضبط خویش ندارد، و شعلہ بندوق از آبے
 (۱)
 منطقی نشود، جوابش چون سزا بخطا، و ضرب تیغ بردست دغا،
 معاً از پیشگاہ معلی باین عبارت انشا و ارسال پذیرفتہ *

فرمان حضرت اعلیٰ در جوابش *

مراسلہ کہ مضمونش خلاف حمیت اہل مروت و وفا، و نمایش
 رعب دلیریا مثل یوچ پادر ہوا برد، رسیدہ از باطل اندیشگی
 ایشان تحیر افزود، از انجا کہ مالک الملک حقیقی سکہ این
 مملکت بنام من رواج دادہ، وسیل تیغ بے دریغ ہمت مارا
 بتلف مایہ غرور خیرہ سراں کشادہ، لازم است کہ تاقوت خود
 بھمایست مطیعان بکوشم، و تا وسعت بتائید فرمان براں بجوشم، نہ
 بینم کہ کسے سوے موافقان من نگاہ تند نماید، و گوارا نسازم،
 کہ غیرے بریگانگان من بمخالفت پیش آید، از حق امید قوی
 دارم کہ بتدارک مخالفتی کہ از شما نسبت بقوم انگریز واقع شدہ،
 نام فراسیس درین ملک باقی نگذارم، و بعوض دراز دستہی کہ

بمهر جمال جہاں آرائے خویش از عالم خاطر مشوش تاریکی
تشریش، مرتفع گردانید، و معا از زبان پدر بزرگوار مخاطب باین
خطاب گشت کہ دریں روزها فرامیس از حد خود متجاوز شدہ،
و تغلب تصرف بہ بندر چیناپٹن متعلقہ انگریز بردہ، بغیرت
رسائی ریاست، و بہمت توانائی نظامت، تنبیہ متکبران غرور شقاوت،

و تائید معتصمان عروۃ الوثائق^(۱) اطاعت متہتم^(۲) شیوہ ملک رانی
و لازم ذمہ نگہدانی، نمودہ، محمد محفوظ خان بہادر برادر کلان
شمارا جہت باز دہانیدن مکان بتمکن اولی از تصرف اخیری ماسور
ساختیم، و ناساختگنی کار، از نا تجربہ کاری او شناختیم، و توجہ
خاطر خود را بآن سمت چندانکہ لابد انگاشتیم، نہانت پیری و
سقم بدنی مانعش یافتیم، دخل این عقدہ مالا ینحل موقوف ناخن
تدبیر کار کشایت داشتیم، شایستہ نام آوری آنکہ استخلاص
چیناپٹن از دست فرامیس و تفویض آن بکونپنی (کمپنی) انگریز
و باز خواست وجہ مصارف این عزیزمت ازان فرقہ ہزیمت
طینت، و تسخیر بندر بھولہری در موقع عذرایصالش و اخراج
فرامیس از قلمرو کرناٹک در مہل مکث و اہمالش بآئین پسندیدہ
بہا آورد، و از انصرام این کار شگرف زمانہ را نوید فیروزمندی
خود رساند، حضرت اعلیٰ ازین ارشادات عزامتیار یافتہ ہماں
روز ملازمت بھصول رخصت، علم نہضت، سمت بندر دیونام پٹن
بلند ساخت، و از منازل لشکر میمنت اثر تہری و آرنی و چیٹ

پیٹ را مہبط امن و امان گردانیدہ، بمقام نصرت کدہ عرف^(۳)
چنچی کوس نزول برکات سعادت نواخت تا آن زمان موسی
دہلکس (ڈیوپلے) بندر چیناپٹن مفتوح گردانیدہ، بخیال تسخیر
بر بندر دیونام پٹن ریزش نمودہ بود، و از اجتماع اعلیٰ رایات
عزیمت حضرت اعلیٰ عرضداشتہ بدین مضمون روانہ حضور گردانیدہ،
و در اثنائے راہ بنظر عالم آرا رسیدہ *

(۱) گرفت - مہبوط (۲) واجب لازم - یقینی - واجب ہونہ والا (۳) اثرنے کی جگہ *

مذکور خود بدولت و اقبال، با فوج عد و مال توجہ بمعرکہ جدال فرمود، و علی الترتیب کارزار، مواقف صفوف سوار و پیادہ قرار دادہ، و سردارے را بر تدبیر کوشش ہر گروہ نہادہ حکم کرد کہ دست بہ تیر و تفنگ کشایند، و در میدان جاں بازی نام مردی بیاداری بر آرند، ہر گاہ کہ چستنگی جنگ طرفین منجمید، صف آرائی و توپ اندازی فراسیس بدرستی دید، سید ناصر علی خان سردار صف معانیتہ العیش را حکم فرمود، کہ قطار بانہا نوعی علی الاتصال رواں گرداند، کہ صف آنها پراگندہ سازد، و دریں کار آنچنان جلدی بکار برد، کہ سبقت بر شلک اتواب نماید، و محمد ابرار خان و عبد الجلیل خان و محمد رضا بیگ خان ہر سہ سردار سواران صف ہر اول و میمنہ و میسرہ را از ہر سہ ۳ جانب مامور سبک عنای پیش قدمی و شمشیر زنی ساخت، و خود بدولت و شوکت، ہمت و سطوت، با جمعیت سپاہ قلب گاہ، و پیش کشیدن فیلان کویہ اشتباہ، با ذیل سواری خاص کہ از ہماں روز دل افروز، با اسم سامی فتح لشکر شرف اشتہار یافت، و از روئے بلندی و خجستہ روی، شکوہ فلک اول، و در اوقات آرایش عماري و جلوس مہر انوارش مقام برج حمل می داشت، از وسط لشکر خویش بصف مقابل بداندیش تاخت، صدائے رعد اتواب آتش دہاں، درخشانی برق سیوف بے امان، و سحاب صفوف پیش قدمان ہوائے جنگ، و ترشح باران بے انتہائے تیر و تفنگ و اطافت تسلسل انہار خون، و مناسب گل و خار چیرہ و زیوں، و رنگینگی لالہ زار جراحات، و تنگی غنیمہ ہائے حالات، و بال افشانی طیور بانہائی دشمن انداز، و غزالخواری عنادل زبان ہائے آفریں پرداز، فصل بہاری آورد، و عقل پوشیاران عالم را آن قدر از جابر د، کہ محققان یال شملہ دار اسپان، کف پر دہاں گردیدند، و پاکویاں ورقہ کذاں ہر سودیدند، و بزرگان با اختیار فیلاں لحدیثہ خرطوم افشاندند، و زنجیر جنوں گزیدہ بے اختیارانہ خود را بر صف اغیار زدند، یعنی سواران تہور رکاب، با اسپان برق شتاب جلا دتہا بر روئے کار آوردند، بخل اندازی قیام فوج اعدا گوئے جوانمردی از نام رستم دستاں بردند،

ہر قلعہ چیناپٹن رسیدہ، بنیاد پھولچری از زمین ہر آرم، آگاہ باشند کہ تحریر من بے خلاف، و تقریر تیغ بے غلاف است، و بس این معنی انشا و ارسال پذیرفت، القصہ لشکر ظفر اثر منازل پدما، و بسان آفتاب جہاں آرا، روز یکشنبہ پنجم ماہ ذی الحجۃ الحرام سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و ہشت از ہجرت سپہ سالار خیل انبیا صلی اللہ علیہ و آلہ ایدا، متصل بندر دیو نام پٹن ظلمت زدای شب آشکار اعدا، و تعالیٰ پیرائے دیدہ اعانت طلباں مقدم نصرت افتما گردید۔ چون بخدمت شاہ رحمۃ اللہ صاحب کہ دران نزدیکی یعنی متصل محمود بندر مکان داشت، شناخت، واستمداد ہمت ساخت، شاہ کرامت نگاہ بدست فیض اثر خود کمرش بست، و بعطائے شمشیر وردائے خاصہ باین کلمات مخبر مقاصد و مبشر مطالب گشت، کہ بسم اللہ و با اللہ و من اللہ والی اللہ و فی سبیل اللہ و علی ملت رسول اللہ مع الخیر و البرکت سوار، و دستہ بند گدھائے فتح و نصرت باغ روزگار شو، تقدس صفات و کمال کرامات آن ذات بعبارت محصور نہی شود، و زبان خلائق گواہی آن دارد و بس، غرض حضرت اعلیٰ بحصول دعائے خیر مرخص شدہ، بخیمہ گاہ توجہ فرمود، روز دیگر کہ دوشنبہ ششم ماہ مذکور (۱)

روز شہود فتح اولیائے دولت، و ازیمت اعدائے سراسر مذلت بود، و اقبال ابدی اسباب فتح و ظفر مہیا می نمود، جماعۃ فراسیس بازادۃ مذاہمت در رسید، و انگریز نیز از قلعہ دیو نام پٹن برآمدہ، با جمعیت ماحضر مقابل آنها صف کشید، و تا مقدور بمقابلہ و مجادلہ کوشید، آخر الامر برائے پناہ بقلعہ گردید، حضرت اعلیٰ از معاینہ غلبہ سرکش چین برابر و شدہ، غیرت داوری را کرم اعانت نمودہ از فروردگاہ متصل قلعہ دیو نام پٹن فرود آمدہ، بمستر جان پٹن نام سردار آنجا کہ از قلات جمعیت و عدم اعانت اضطراب داشت، باقسام تسلی و تشفی، نواخت، صباح آن روز سہ شنبہ ہفتم ماہ

(۱) مورخہ ۱، ذی الحجہ سنہ ۱۱۰۸ھ میں محمد علی والاچہ نے فرانسیسوں پر فتح حاصل کی اور قلعہ پر قبضہ کر لیا *

کرناتک به حضرت اعالي بطنا بعد بطن قایم و برقرار، و مسند و تخت
 هر دو دولت تا سلسله اولاد طرفین، از محبت و الفت جانبین،
 باقی و پایدار خواهد بود، اهل کمپنی ایست انڈیا نیز نامه های
 شکر احسان متضمن عهد و پیمان، مع تعائف بیکران، بکرات
 فرستادند، اگرچه بعضی گورنران چیناپتن مثل لارڈ بکٹ و لارڈ مکارتنی
 و غیره امریکه خلاف مروت و وفاق، و منافی حقوق اسلاف باشد،
 با حضرت اعالي بعمل آوردند، لکن حق فهمان و حقیقت شناسان
 امور حضور و غیب، و وارسا و باریک بینان مقدمات هر شک و ریب،
 یعنی رونق طرازان دارالحکومت ولایت انگلاند، و سرداران پادشاهی
 و دانیان پارلمنت، و کارپردازان کمپنی، در آنچه حق و واجبی بود،
 حکم نمودند، و کرده هر دو لارڈ مذکور و غیره اصلاح پسندیدند،
 چنانچه در چیناپتن هم روزی در مجلس علانیه جنرل کوٹ سردار
 بر لارڈ مکارتنی اعتراض ساخت، که خاطر شکنی به حسن خویش اصلا
 پسند حق فهمان نباشد، و ناممکن است رعایتش می باید، جواب
 داد که از روی انصاف حق ما برایشان است، و قیام ریاست ایشان،
 بدون تائید ما دور از قیاس و گمان، جواب گفت که من و جنرل
 لارنس بسبب آنکه از زمانه دراز درین ملک اقامت داریم، واقف
 و آگاه اوایل این مقدمات هستیم، و من درین تجربه کاری به پیروی
 رسیدیم، و از جنرل لارنس و غیر هم بسیار شنیدم، و زیاده از تو که
 جوان هستی با تجربه از حقائق سلف آگاهی دارم، اگرچه در همه باب
 قوم ما معاونت ایشان کرد، لیکن بقدر محنت مزد مناسب
 و انعام آن یافت، و فواید امداد دید، بلکه احسان ایشان بر قوم
 ما خصوص در سه ۳ مشکل بے عوض است، یکی زمانیکه موسی
 دیلکس بعد تسخیر چیناپتن بدیونام پتن رو آورده، ثانی وقتیکه
 نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ از مقام تروادی فوج انگریز
 را اخراج داده، بلکه برائے و اگر فتن چیناپتن و دیونام پتن
 عبدالنبی خان و همست بهادر خان سرداران کڑیا و کرنول را ماسور

و فیلان کوہ ہیکل آسمان شکوہ زنجیر ہائے آہنی درخز طوم گرفتند،
و بمستانہ دوی کمر لشکر دشمن شکستند، خود ہم بدولت و عظمت،
براسپ طاؤس ہیبت سوار، با جماعہ حضار و عربانی شمشیر آبدار
حملہ کردہ، جملگی فوج فرامیس را از دائرہ لشکر اسلام مرکزوار
درمیان آوردہ و بآن حد شدت جہاد و قتال بکار بردہ کہ از طراق^(۱)
^(۲)

پراق مغز آسمان برہم خوردہ، و بہرام چرخ از ہیبت این کارزار
درخود افسردہ، ہر سو کہ نظر می رسید از کشتگان کوہی، و ہر
جانب کہ نگاہ می دوید، از زہار خواہن انہوی، از بقیتہ السیف
در تشویش فرار اضطرابی، نصف غرق کہاری، و نصف افتان و خیزان
و گریزان و حربہ ریزان و اصل پھولجری بہزار خواری شدند، بمولفہ *

چو شد تبیح انصاف بر حرب تیز

بباطل در آمد گریزا گریز *

حضرت اعلیٰ بفضل فتاح مطلق و ناصر برحق مظفر و منصور، منبسط
و مسرور، معاودت بخیمہ گاہ فرمود، و روز دویم آن سرکردہ دیونام
پیش را حضور طلب نمود، و بارشاد نوازشات، و کلمات تفقدات،
سرفراز و عنایت یکراس اسپ و یک دست خلعت، و سرداران ہمراش
را نیز مباہی عطائے خلاع مناسبہ بذل و مکرمت گردانیدہ، از
آثر مل قوم انگریز معہداً از وقوع اعانت وقت مشکل ممنون و
مشکور و متفق و یکدل، با حضرت اعلیٰ گردیدہ، چنانچہ تاحال کہ
اتفاق فرنگ بیاض باہند سواد دیدہ و امطہ نظام ولایت بصارت
است، اتحاد و ارتباط حضرت اعلیٰ و قوم انگریز جاریست، و
اشتہار این اتفاق در تمامی اقالیم رؤے زمین، بسان روح در بدن
ساری، چنانچہ دو پادشاہ جزیرہ انگلاند ملقب بعمارچ دویم،
سیویم کہ احوال آنها در ضمن واقعات پادشاہان انگلاند بالا گذشت،
نامہ ہائے موافقت و موافقت بالقب ہرادر بہ حضرت اعلیٰ باین
مضمون فرستادند - کہ تاقیام سلطنت انگلاند در اولاد خود ریاست

(۱) سامان - آلات - تیر - نیزہ (۲) وہ آواز جو تازمانہ جا کوتا مارنے میں نکلتی ہے *

دوبالا گردیده، از انعقاد جشن نشاط جهان را شاد، و بایثار درم و دینار محتاجان را بهمدست مراد، گردانیده، و بهمدراں جشن وکیل انگریز از طرف گورنر دیو نام پتن رسیده، و سوغات نذرانۀ جشن و عرضداشت متضمن شکر اعانت، و بشارت صلح فریقین در ولایت، و ربائی قلعه چیناپتن از تصرف فرامیس پر عداوت، بواسطت حضرت اعلی گذرانیده، و از حضور بعثت خلعت و غیره امتیاز یافته، معاودت بمقر خویش ساخته *

داستان تقسیم فرمودن نواب سراج الدوله بهادر ملک کرناٹک

پایان گهات بر فرزندان عالی درجات و ولیعهد نمودن به حضرت

اعلی ما نواب والاجاه امیرالهند خلد الله ملکه و سلطانہ به تفویض

ملک مخصوصه آرکٹ *

از آنجا که صلاح اندیشان مهمات بود و وجود، و امنیت طلبان ممالک نمود و شهود اندیشه استقبال را عنیدمت معاملات حال می پندارند، و شامل فردائے به زوال را مفید محاصل امروزه سریع الانتقال می دانند، نواب سراج الدوله بهادر باختصاص مضمون این مصرع

مرد آخر بین مبارک بنده ایست

دید که بر دارالملک جسمانی خویش، غنیمت پرزور مخالف با شر و شور، پیری تغل افواج تظلم رواج بیماری ریخته، و در سایر مهالات توایم و اعضا تزلزل به ثباتی انگیزته، اندیشید، که (۱)

از تعین ولیعهد خلفیکه متکفل انتساق امور دوله، و متعهد حفظ ناموس مملکت گردد، نام عالی مقام خود را زندگی ابدی بخشید، و باقی فرزندان را بمصالح مقدسات تعلقات روانه کند، حضرت اعلائے ما را شایسته سرانجام مدعا، و بایسته نظام کامرانی، اندیشیده، و در جمیع اوقات مسعود، و بهیگی اوضاع محمود،

ساخته و ثالث هیندیکه موسی لای پس از انهدام قلعه دیونام پٹن
 بهیناپٹن پورش برده، پس امداد و اعانت آن سه ۳ وقت سبب
 قیام قوم انگریز در ملک هندوستان است، والا عوض قوم ما فرامیست
 هم درین ملک کافی هر امر گران، چون ازل سردار کهن سال این
 کلمات شنیدند، لارڈ مکارٹنی وغیره سامعان مجلس بدون تصدیقش
 گریز ندیدند، چنانچه حضرت اعلیٰ کیفیت آن جلسه سماع
 فرمود، و روز دویم امیر الامرا بهادر فرزند دویم رابخانه جنرل مذکور
 فرستاده تحسین و آفرین نمود، انشاء الله تعالیٰ تفصیلش آینده
 نگارش می یابد، و پرده اجمال بر می دارد، القصه چون خداوند دولت
 سرداران دیونام پٹن راشفی و خاطر جمعی داده، و با عزاز رخصت
 مرفراز فرمود، از انجا بافوج ظفر موج سمت بندر پهلوجری نهضت
 فرماگردید، موسی دبلکس از شکست فوج خویش، و رمیدن لشکر
 سرکار بر خود، مثل میش از پنجه شیر هراسیده، و از وقوع پاداش
 کردار نااهوار دامت کشیده، وکیل را بحضور فرستاده معذرت خواست،
 اگرچه دفعه اول پذیرائی نیافت، اما نظر بعجز بی منتها و آمد و
 (۱) (۲)

شد و کلا، جریمنگه اورا بمقتضای شیمنگه کریمه خود باین شروط مقرون
 بعفو و احسان ساخت، که یک بندر چیناپٹن بکونپنی انگریز سپارد،
 دویم عهد نامه بدید، که بازگاہی در ملک کرناٹک مرتکب چنین
 خود مرپها نشود، سویم عوض مصارف لاقه این مهم عاید سرکار
 نماید، موسی دبلکس بر چنین حال، نقش اقبال دو مقال اولی
 نگاشت، و در تقدیم ایصال خرچ لاقه لشکر، معذرت خواست،
 مگر طاقه بای بانات متلونه و اقسام مخمل و تحائف دیگر گذرانیده،
 رسم مصالحت بمیدان آورده از آفت انتقام محروس و محفوظ
 گردید، حضرت اعلیٰ پس از ارتسام شرایط صلح بانشاط فتح نمایان،
 خرم و خندان کوچ نموده بقطع منازل در ساعت باسعادت از
 سرنوروتی آرکات، افزوده، نواب سراج الدوله بهادر بحصول دو گون
 مراد سلامتی فرزند اقبال مند، و نمایش فتح داپسند، کاربند سرور

برسکنہ آنکھا برپا گردید، راپیں کیفیت بارقام واقع نگار معرفت
ملک اسلم خان داروغہ اخبار در آرکات وقت نماز عشا بغرض
حضور رسید، و مزاج خاص را خیلے مکدر، و با وصف ضعیف پیری
و عارضہ اسہال دموی متعمل تعب سفر گردانید، صبحے خود
بدواست و اقبال از اقتضائے استعجال غیرت جاہ و جلال، بمحضر
تقدیم نماز، و ادائے نیاز کارساز، با فوج ظفر موج، حاضر سوار، و
(۱)

در رمنہ مکان متصلہ شہر، نصف اعلام مقام و قرار ساختہ و حضرت
اعلا را از کنھی جہت ہمراہی رکاب طلبداشتہ، با و مفیکہ راجہ
ستیت رائے دیوان، مدد و معاون مہمات محمد محفوظ خان بہادر
واقف ماجرا گردیدہ، و عزیمت بصوب ترچناپلی منتہی عزیش
فہمیدہ، چندانکہ مبالغہ بر موقوفی سفر از حد پیش بردہ، و
دریں باب تمہیدات متنوعہ بجا آوردہ، قبول فرمود، و در
انتظار رسیدن فرزند ارجمند یعنی حضرت درانجا دوسہ ۳ مقام
نمود، بعد ازانکہ او حاضر حضور گردید، کوچ کردہ بقطع منازل
(۲)

فایز نگر گشت، چون انور علی خان خبر نہضت جد
بزرگوار شنید، بہدرا سمت عم خویش محمد محفوظ خان بہادر
رخت فرار کشید، و محمد منیرالدین خان بہادر باستقبال خود
بدولت دویدہ، بعد تحصیل شرف ملازمت برادر بزرگوار ہمراہ رکابش
داخل قلعہ گردیدہ، نواب مستطاب انتظار محمد محفوظ خان بہادر
نمودہ، روز سیوم باستماع آنکہ بہادر موصوف تعلقہ مدہرا از محمد
منیرالدین خان وا گرفتہ با ابوالمعالی خان نام برادر خورد انور علی خان
سپردہ، خاطر را مایل کنورت، و فوراً بصوب مدہرا نہضت فرمود، و
محمد محفوظ خان از وضوح این خبر روانہ استقبال و در قصبہ منی پارہ
مستفید ملازمت فیض اشتمال گشت، خود بدولت او را ہمراہ
رکاب گرفتہ، باز بصوب نگر لوائے عزیمت بلند گردانید، و بمحضر یکہ
متصل رسید، محمد منیرالدین خان ابواب قلعہ مسدود ساختہ،

مؤتخب سنجیدہ، با مشغل اصلاح امور تعلقند کنجی و غیرہ محالات
صوبہ آرکات قرب حضور داد، و محمد محفوظ خان بہادر را
بصوبہ ترچناپلی فرستاد، و بر عبدالوہاب خان بہادر تعلقند نیلور
ارزانی نمود، و بمحمد نجیب اللہ خان بہادر تفویض تعلقات جنوبی
آرکات فرمود *

بیان مجاہدانہ فیما بین منیرالدین و انور علی خان اندرون قلعہ
ترچناپلی رسیدن نواب سراج الدولہ در انجا و معزول نمودن صوبہ
ترچناپلی از محمد محفوظ خان و مفوض فرمودن بحضرت اعلیٰ
ما ادامہ اللہ تعالیٰ بید تصرف و اولادہ بحق محمد و آلہ اجمعین *

محمد محفوظ خان بہادر از جناب پدر والی نعمت برخصت
انتظام صوبہ ترچناپلی بہرہ مند، و موصول موقوف مامورہ دلپسند
گردیدہ، و محمد منیرالدین خان نام ابن عم پدر را کہ بجای عم
حقیقی متصورش بود، بہ نیابت خود مختار نظامت صوبہ مذکور
گردانیدہ، خاطر خرد را بسیر سواد تعلقہ مدیرہ ماتحت حکومت
ترچناپلی متوجہ ساخت، دریں اثنا فلک حیلہ ساز بساط فتنہ
آراست کہ انور علی خان نام برادرزادہ حقیقی او یعنی پسر
کلان بدرالاسلام خان بہادر از آرکات مرخص حضور جد گردیدہ،
بارادہ وصول خدمت عم یعنی محمد محفوظ خان بہادر راہی
گشتہ، در نئہر نگر ملاقات محمد منیرالدین خان جد عوی دریافت
و تعلقہ ترناپلی متعلق صوبہ مذکور از و درخواست، چون دران کار اؤرا
پہلو تہی دید بسے رنجیدہ، و دارالامارہ ترچناپلی ہمدست ساختہ،
و برج و بارہ اش آرامتہ، مستعد پیکار گردید، و محمد منیرالدین
خان با طلاع آن ماجرا ہراسیدہ، بر قلعہ کوہ تایمان شتافتہ،
بحصانت آن و حرب نمایان کوشید، از انجا کہ ہر دو مکان بمقابلہ
چہار تیر پرتاب مقابل یکدیگر اندرون قلعہ واقع است، از آغاز
صدائے انواب و ہندایق و ریزش سنگہائے فلاخن و مہانبیق، قیامتہ

بہادر مبلغ ۳ لک روپیہ و اصل خزانہ عامرہ میگردد،
 صلاح دولت ہمیں آفتضا دارد، بدست خاص سپرد، خود بدولت
 آن کاغذ ہندوئے از دستش گرفته پیش خود نگاہ داشت، و صباح دیگر
 بحضرت اعلیٰ کہ از قلعہ رسیدہ سعادت مہرا دریافت، ملحوظ
 ساخت، و فرمود کہ در صورت افاضت تعلقہ ترچناپلی برادر، کلان
 شما، مبلغ این ہندوی ازان است، دریں باب مرکز خود ہرچہ
 دارید، پیش آرید، معروضداشت کہ برائے گذارش جواب این ارشاد
 مترصد مہلت فرداست، چنانچہ رخصت یافتہ بقلعہ رسیدہ، باستصواب^(۲)
 سید علی خاں نواب بیگم از دوکان بھوکنجی ساہوے گھیرائی نژاد
 کہ مشہور بدوکان کلان است، مبلغ ۳ لک روپیہ قرض گرفتہ
 بھمل فیلاں و شتران علی الصباح ہمراہ خود پیشکش نظر خداوند
 ساخت، خود بدولت بکمال نشاط و فرحت خلف با سعادت را^(۳)
 دعائے خیر خیریت نمود، و پس از استرداد کاغذ ہندوی برآجہ سندیس
 رائے حضرت اعلاے مارا سمیت نتہرنگر رخصت و خود بسوے
 آرکاٹ نہضت فرمود *

بیان نظامت حضرت اعلیٰ در صوبہ ترچناپلی و موسوم گردیدنش

بہ نتہرنگر وغیرہ کواہیات مایتعلق بہا *

حضرت اعلیٰ وقت افاضت کاروالائے اختیار صوبہ ترچناپلی از
 روے آرائے جہاں آرائے عالم پرور، چند فرمان بران باخبر، و آژودہ
 کاران ہر تدبیر و ہنر، از جمہور کار پردازان مہام دولت، و فطرت
 طرازان امور حشم، برجید، و از جناب والد نام دار متعین خویش
 و ہریکے را بمناسبت لیاقت ممتاز کفالت خدمتے گردانید، چنانچہ
 سید علی خاں بہادر خاں نواب بیگم مامور عہدہ نیابت گذاری،
 و سید ناصر علی خاں معزز خدمت قلعہ داری، و محمد ابرار خاں

(۱) امیدوار۔ امید رکھنے والا (۲) ٹھیک ٹھیک مشورہ چاہنا۔ ٹھیک سمجھنا۔ درست

چاہا (۳) لڑا، لیتا۔ واپس لیتا *

با متناع در آمدن، و استعداد پر خاش و فتن، بروج را از اتواب آراسته، نواب نصرت رکاب، بکمال غضب و عتاب، فوج همراهی را حکم یورش داده، و سواری خاص را بباب جنوبی ملحق گردانیده، و از ضرب تبرها دروازه کشاده بفضل مفتوح الابواب داخل گردیده و محمد منیرالدین خان بهادر پیشیمان از یورش نمایان، و پراسان از اندیشه سزائے کردار ناشایان، شده باز بغلئه کوه تایمان رفت،^(۱)

و بعدم تاب منزوی نشست، خود بدولت بهالش نپر داخته، و اغماض از کارش ساخته، دارالاماره را از انوار قدوم خویش منور فرمود، و حضرت اعلائے مارا حاضر حضور، بعنايت نعيم آستين ملبوس خاص معزز و مشکور نمود، و ضبط و نسق صوبه نهرنگر با تعلقات و توابع آن، و پيشكشاست زمينداران، مفوض اختيار سازوارش گردانيد، و خود بعزيمت آرکات منزل منصور پيٲه را از نصب الويه انتهاز، اعتبار آسماني بخشيد، حضرت اعلي با اقتضائے فراست خاندان پروري، بطمانيت خاطر پريشان محمد منيرالدین خان پرداخت، و اورا بذريعه خجست صريحتش بلشکر فرستاد، و خود در قلعه طرح قيام بخت بيدار نهاد، ناگاه راجه سنيپت راي ديوان از آرکات همان روز آمده، باستحصل شرف ملازمت پرداخت، و از هر دو خداوند زادگان يکے را معطل از وصول عزل و ديگرے را خلاف استقرار خویش کامياب شمول فضل دريافته، نزد محمد محفوظ خان بهادر شتافته، و بادراک حقيقت کار، اورا از قصور اطاعت والد نامدار و وقوع تخلف بسيار، و باختن همجو ملک وسيع و گذاشتن چنين رتبه رفيع، و نگذرا نيدن زرما حضر تحصيل تعلقه ديگر و راضي نکردن خاطر پدر، سرزنشها و تاسف بے انتها ساخت، الغرض بهمان جلسه ساپوکاران لشکر را طلبيد، و مبلغ سه س لک روپيه همراهي محمد محفوظ خان بهادر تحصيله تعلقه ترناپلي حواله آنها کرده هندویش همدست ساخته معاً بحضور برد، و بعرض اين معني که بتقدیر بهالي عمل صوبه ترچناپلي به محمد محفوظ خان

(۱) کوبه اختيار کره والا - خلق سے اچھے طرف ہونے والا کوبہ ميں پيٲھنے والا۔

آزکاٹ انداخت، و راجہ سنہیت رائے کے از تبدیل کار نتھرنگر خار
 خارے داشت، و عزل محمد محفوظ خاں بہادر عین تنزل خود
 می پنداشت، دانست کہ چون سعی بجائے او در زمان اقامت
 منصور پیغمہ نارما گردید، و کوشش آئندہ نیز دربارہ او فائدہ
 نخواہد بخشید، مصلحتاً او را راہی دکن گردانید، او پس از چند
 روز با خط سفارش نواب آصف جاہ در باب تفویض نیابت نظامت
 کرناٹک رسید، راجہ مذکور خط مسطور در وقت مناسب بحضور
 گذرانید، و در باب افاضت نیابت بمبالغہ عرض و الحاح کوشید،
 کہ در صورت کام بخشگی این مدعا یکے حصول خوشنودی نواب
 آصف جاہ، و ثانی مبلغ ۳۰ لک روپیہ نذر و ۳۰ لک روپیہ پیشگی
 نذر سالانہ، و اصل خزانہ می شود، خود بدو است اگرچہ از آوردن
 خط نواب آصف جاہ بغایت رنجید، لیکن بداس مضمون کتابت
 رئیس دکن انجاء مطلب التہجائے دیوان ضرور فہمیدہ، سامعہ
 مترصد کام را بارشاد تسلانہ محفوظ بشارت مرام ساخت، دیوان
 کامیاب قبول التماس گردیدہ، ہماں وقت محمد محفوظ خاں را
 طلبیدہ مفاخر پدیرایہ خلعت نیابت و معزز تقدیم آداب شکر
 عنایت گردانید، در وقت ادائے آداب شکر محمد نجیب خاں
 بہادر اخص زمرہ ندما، و معاون امور حضرت اعلائے ما، و واقف
 رضائے پنهانی آقا، باقتضائے پیش بندہا، از بلندی صدا
 بدینگوںہ مرکوز خاطر خاص را، مذکشف عالم اظہار و افشا ساخت،
 کہ عہدہ نیابت ماورائے صوبہ نتھرنگر و نیلور توں شناخت
 چون این اظہار خان مذکور موافق خاطر اشرف بود، و خود بدو است
 بسویش نگاہ و تبسم فرمود، و دیوان اگرچہ از تفریق ہر دو
 صوبہ صدر ملالے یافت، لیکن تعیین او امر حاصلہ اش از غنایم
 تمنا انگاشت، القصہ محمد محفوظ خاں بہادر پس از تفویض
 این کار و تشخیص آن ہمہ اختیار بواسطت راجہ سنہیت رائے بعرض
 رسانید، کہ از اقامت حضرت دریں جا کار نیابت کما حقہ
 انتظام نمی پذیرد، و وصول عرض ۳۰ لک روپیہ اضافہ معہودہ

کامیاب بخشی گری لشکر نصرت اثر، و غضنفر علی خان مختص سرداری سواران رستم جگر و عبدالرحیم خان و خیرالدین خان بر دو یزنه خاص به عهده تحصیل پیشکشات پالیکاران، و مهد مخدوم علی خان مباهی رساله دکهنیان، و سیر ابوطالب خان پسر غالب خان رفیق سابق نواب مبارز خان رئیس دکهن معزز سرداری کل پیادگان، و ما بقی آنها بهمان دستور مشخص بر ساز و سازان گردید، پس از تعیین خدمات، و پرداخت همه واجبات با فوج شایسته، و اسباب بایسته، توجه به بندوبست زمین داران، و تحصیل پیشکشات پالیکاران نموده، نخستین بر تعهات نصب اولی دولت فرموده زمیندار آنها را از وقوع آداب اطاعت او مطمئن انفصال معاملت پیشکش معمولی و نذرانه و مشمول لطف جلیلتہ خداوندانه گردانیده، از راه رامذاتنه و شیو گنگا بترناویلی رسیده، از ان فراغ وصول وجه مستمره بر سال گذار، و اثبات ضبط بر گوئنه قرار و مدار، بحفظ رب البریست همغان خیریت، فایز مرکز دایره اقبال یعنی نهرنگر خلد مثال شده، تعمیر شکست و ریخت قلعہ بدرستی کرده آن معموره را از نام مطهر حضرت مید مطهر به نهرولی مشتهر قدس الله سره العزیز که گنبد منورش محدث زمان ریاست حضرت اعلی گوئے رفعت از گنبد آسمانی برده و از اتصال یک تیر پرتاب قلعہ را در ظل حمایت آورده، مرسوم به نهرنگر ساخت، و با حداث مسجد عالی شان عبادت گاه اهل ایقان معروف مسجد محمدی بروفق آرائی برکات دیگر پرداخت *

افاضت نظامت آرکات به محمد محفوظ خان بهادر به تدبیر راجه

سندیت رای و وقوع شکر رنجی میان او با پدر و مراجعت پدر

یعنی نواب سراج الدوله بهادر به نهرنگر باراده اقامت *

نواب سراج الدوله بهادر از منزل منصور پیتمه فرزند ارجمند یعنی حضرت اعلائی مارا بر حکومت صوبه نهرنگر کامیاب ساخته، خود بدولت منزل بمنزل روانه گشته، محمل سعادت در بلده

ترزبان عرض نیاز بوده بدارالامارت رسانید، و کمربندی خدمت گذاری و فرماں برداری بتقدیم آداب ضیافت، و ابراز مراسم نشاط و فرحت، از احضار اطعمه و اشربه نفیس^(۲) و اقمشه متلونه و پیدشگی^(۳) آلات مرصع، و ادوات مصنع، تاسه روز نکشاد، و بجمیع علاقه داران خود علی العموم فرمان داد، که هر یک از اهل لشکر با امثال و اقربان از اعلی تا ادنی درباری و بازاری فرقه فرقه از ضیافت و مهمانداری سه ۳ روز متواتره پیش آید، و دل جوی و خوشنودی آنها از حاصلات رضائے ما داند، و خود تامت اقامت والد ماجد صباح هر روز همین باریابی معبرا بذره یک هزار روپیه در دست می داشت، و بمجرد ادائے آداب پیشش می گذاشت، و در جلد و نه آنهمه رضا جوئی با از ته دل آنجناب فرشته خصال دعائے خیر که غیر از این ذریعہ دولت، و وسیله سعادت نتوان پنداشت، می یافت *

دامتان رسیدن هدایت مهی الدین خان بهادر بکرناتک از ترغیب

حسین در دست خان عرف چندا صاحب و اعانت خواستن از فراسیس و جاگیرداران اهل نوائط و بر آمدن نواب سراج الدوله بهادر از نتهرنگر و قرار یافتن صلح میان هم بآمد و شد

و کلا و ار سال مراسلات *

و قتی که بصدر فرمان واجب الاذعان سلطان ملطانت کون و مکان وزیر اعظم ظل ذوالمذنی ناظم ممالک دکن نواب آصف جاه نظام الملک بهادر عزل حقیقی مملکت مجازی یافت، شش پسران او بودند، اول آنها نواب آصف الدوله مید غازالدین خان بهادر فیروز

(۱) جمع طعام کی - کھانا (۲) جمع شراب کی - پینے کی چیزیں (۳) جمع قماش کی - پونچیاں - جامہ ہائے پشمینہ - اسیاب (۴) ہتھوار - اوزار - جمع آداب کی (۵) ہزار روپیوں کی تھیلی (۶) انعام - صلہ - بدلہ *

سالانه بعمل نخواهد آمد، نواب والا اقتدار از استماع این گفتار،
و معائنۀ بعضی شعار دور از کار، فرزند مختار، آندیار آزردہ گشته،
مکونست آرکات ناگوار فرموده، بهکم میلان بطون، و ارادۀ ہمایون،
محمل ائقال و اسباب و خدم و حشم رکاب، و مہلات، سمت نترنگر
دارالحکومت نورنظر، آب بصر، تاب جگر، خلف الصدق سعادت
ثمر حضرت اعلائے عالم پرور، کشید، میزبان منتظر دیرین زمان
بہ نسیم نوید توجہ مہمان برنگ گل شگفتہ از کشایش آغوش
دل الفت سامان، پیش از وصول مدعائے چشم گریاں، بتصفیہ و
آئینہ خیال منظور، و شہود جلوہ دیدار حضور، غائب را حاضر
پنداشتہ و سمع را بصر انگاشتہ، از غایب بے صبری زبان اشتیاق
و بے اختیاری بیان تکلم مشتاق، لبریز این خطاب آرزو آداب --
رباعی --

شنیدیم میرسی از دل بسوے چشم گریانم
ز حسرت چوں نگہ بر دل ہجوم آورد مژگانم
بیا اے آفتاب عالم امید مشتاقان
چو صبحم طائر رنگ است برگرد تو گردانم

باستقبال شتافت، و در عالم بے اختیاری سعی استھصال ملازمت
بہر قدم از انکشاف حجاب تو ہم فرقت و العجائے دیدہ یقین
کامیابی موصلت تہنیت عید سعادت می یافت، ہر گاہ کہ بعد
از طے مسافت در منصور پیٹھ بار یاب مجرائے حضور گردیدہ، ہمراہ
رکاب ہمایونش از ہر دو جوے موسوم بکوٹم و کاپیری عبور کردہ
تادر حصار قلعہ رسید، و از انجا بشاملات کہاراں پالکھی سواری والد
بزرگوار از یک سمت بدوش انکسار خود برداشتہ بسرور حصول
انعامات ادعیہ عمر و درجات و تحصیل خرمی خاطر خداوند
ملکی صفات از محمل نگاہ ادب پا انداز نموده، و بنغمہ مطلب
این بیت --

رواق منظر چشم من آشیانہ تسف
کرم نما و فرد آ کہ خانہ خانہ تسف

دکن باشند، و انتساق آنجا بعمل آرند، ازین معنی فسخ عزیمت ساخته از ضرورت رونمایی بر شگال در اورنگ آباد باقامت ناگزیر پرداخت، و هدایت محی الدین خاں بهادر در وقوع تخلیه دکن از ناظم ضمیمه بغاوت مرکوزه یافته و خود را والی ملک انگاشته از مقرخویش مثل مار از پیوست در آمده، ماده اختلال بر قلعه چتل در گه و بدنور ریخت، او از خود سری شورش بر انگیزت بزعم آنکه بر آن ضلع متصرف شود، و با نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ مقابل مقاومت گردد، درین اثنا حسین دوست خاں که اسیر گردیدن در دست رگهوجی و فتح سنگه سرداران مرهه، بر قلعه ترچنایلی، و مقید رفتنش به یونا پیشتر در ضمن واقعات کرناٹک و بیان نظامت نواب صدر علی خاں نگارش گرفت، با مضامین سیزده سال اقامت زندان و ایصال مبلغ نمایان از تعقیب و مطاق العنان گشته ملک را آماده فساد و آشوب دیده، و برای اشتعال ناپره عناد، و قابوئی عظیم فهمیده، با هدایت محی الدین خاں پیوست، و در ضمیر خود جهت مدمست ساختن ملک آرکات حمله بر بست، و هر چند که به تسخیر پایانهات تمهیدات تهریص و ترغیب بکار برد ایکن او بلحاظ رابطه و داداتم، و مخاطب داشتن خود نواب سراج الدوله را بخطاب عم^(۱) در آن وقت فریب فتنه انگیزیش نخورد مغتری از آنجا که در مددکار خود بود، بهیچ وقتی و موقوفی و محبتی و مقامی از تمهید مرکوزه تغافل نمی نمود، چنانچه قامت فساد بلباس این مشورت ملتبس کرد،^(۲)

دیوار عناد با اساس این مصلحت موسس، که اقامت داشتن در ملک به پناه دکن بادم همسری نواب سراج الدوله بهادر ناصر جنگ جلوه کنان پیش ماه تابان، و شوخی خفاش در نظر خورشید رخشان است، درین صورت پناه کرناٹک که ملکی است وسیع و مهین، و خطه ایست محفوظ و دلنشین و بنواب آصف جاه بآنهمه شوکت و اقتدار، و افواج لانهصار، تا ظهور اختلاف بنی اعمام

(۱) قصد کرنا - درجه هونا (۲) استوار اور مضبوط کوفه والا - بنیاد داله والا (۳) جمع عم بمعنی چپاکی *

جنگِ حضوری پادشاهی داشت، و بمنصب وزارت رسیده آخر الامر نظامت دکن حاصل ساخت، و ثانی آن نواب نظام الدوله میر احمد خان بهادر ناصر جنگ برادر حقیقی او حاضر جناب ابوی در اورنگ آباد بپایهٔ قایم مقامی پدر ترقی فرمود - چهار دیگر خورد مالی داشتند، کلان تر از آنها نواب صلابت جنگ بهادر که

در اوقات مساعدت بخت باعث قتل برادر کلان یعنی نواب آصف الدوله گردیده، بنظامت دکن متمکن گشته، بعد از آن در حبس برادر خورد انتقال نمود، و دویم نواب آصف جاه ثانی عرف نظام علی خان بهادر ناظم حال که پس از حبس برادر کلان خود نظامت یافت، و سویم بسالت جنگ بهادر چهارم مغل علی خان بهادر از آنجمله نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ برطبق املائے بالا در اورنگ آباد شان مسند خلفیت افزود، و دست نظام مملکت موروثی کشود، پنوز حکمش باجرانه پیوسته، و امزش طراز امضا

نه بسته، که شقده دستخط خاص ظل الله احمد شاه بادشاه مترصد

استعجال استیلام پیشگاه حضور، با فوج و اسباب اصلاح مفسده و شرور بعضی امرائے پر فتور، شرف صدور و عز ظهور بخشید، بمحردش

با وصف امتناع مواعی چند، که یکے از آن سر بطغیان برداشتن خواهر زاده اش هدایت محیی الدین خان بهادر در اتصائے تعلقه ادبوی بود، امتثالاً لاسر واجب الا متثال بادشاهی باجنود بی شمار، و حربہ کارزار عزیمت پائے تخت سلطانی نمود، بمحردیکه از رودخانهٔ نربدا عبور کرده بممر ناگوار آمدن خیر و فراوانی خیل و حشم و افراط شان و شکوه سواری و کثرت خدم، ثانیاً شقده دستخط باین مضمون صادر گردیده، که بالفعل نایرهٔ فساد از پائشست، دریں صوب رسیدن شما در حضور از غیر احتیاجاتست، باید که در

(۱) داری کرنا - مدد کرنا (۲) جاری کرنا - اجرا کا حکم دینا (۳) امیدوار -

امید رکھنے والا (۴) ہاتھ دانا منہ سے پتھر کا چومنا - کہیتی کا حربہ نکل آنا -

(۵) مواعی جمع ہے مانع کی منع کرنا والی اور روکنا والی چیزیں *

دختر زاده اش شمشیر کشیدن نازید، و بیاس اطاعت نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ ملک را بمخالفش سپردن خلاف آئین وفا، و درین ضدین نقیضین از حیات مستعار دست برداشتن، و بسر خروئی ازین جهان فانی بقائے جاودانی خرامیدن، اولی انگاشتیم، و تصمیم آن کردیم، شماره بدکم در دور مستقبل اوقات پر فتنه و خلل، بخود داری و پوشیاری پردازند و تا وسیع امکان بحفاظت ملک و قلعه نهرنگر کوشند، و بے استرضائے نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ ملک بمخالفش بسپارند، اگر قیام شما درین ملک صورت بندد، قوم انگریز را ازان خود گردانند، و او را بنمود آرند، و اگر بودن شما درین ملک اتفاق نگیرد، باید که در ملک دکن بهیچ جا قیام نوزند، و بر فاقص بهیچ امیرے متعلق نگردند، و بهتر از فواب آصف جاه بهیچ امیرے ندانند، و راست بحضور ظل سبحانی روند، بعد از ادائے رسم نصیحت و تقدیم لازمہ پند و مواعظت از فرزند دلبند مرخص گشته، و او را بخدائے کریم سپرده، با جماعه موجوده رکاب، و فوج فرزند سعادت مآب، بصوب آرکات نهضت فرما، و بقصد جنگ مراحل پیما گردید، و نظر بر آنکه فرقه فراسیس طرف معاند ارجاع دارد، و مقابله توپ خانکه او ازین طرف نیز می باید، از کمپنی انگریز تمهیدات طلب کمک ساخته، و از مهیا نبودن فوج آنها و امباب ما یتعلق بها طرح تائید نیافند، باهم نهامت تن، و عوارضات بدن، و غلوع پیری و هنگام زمین گیری، بمحض غیرت ناموری، و جوهر مردی و بهادری، از اراده مجاهده

(۲)

مخالف بر کتل جنگم رسید، و هدایت محی الدین خاں بسکه از شجاعه و دلیری او از زمان جنگ بابو نایک وقفیت تمام داشت، اصلاً بمقابله نپرداخت، هر سو که او لا مثل شیر غراں می دید، بسان رمه راه دیگر می گزید، هرگاه که رضا علی خاں با جماعه فراسیس بکمکش رسید، قوی دل گردیده بهمت مقاومت

رو سائے آن دیار مسخر نگشت، و بے تخیل اتفاق آنها آئین اطاعت
 نه بست، اختیار افتد، و ممکن است که حالا از جاگیرات و
 قلعجات داشتن عمزادگان من، و یقین اعانت و امداد آنها، و اتحاد
 فرامیس با اهل نوایت، و عذاب او بانظام کرناتک بسبب اعانتش با
 انگریز، خاصه دور دست بودن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ
 بمجرد گذار بدست آید، درین صورت این معنی را فتوح مفت
 باید شناخت، و اصلاً از دست نباید باخت، الغرض آنقدر وسوسه
 اقامت دکن از شرح قبائح آن و ولوله تنخیر پایاں کهاٹ باظهار
 اعانت فرامیس چنداں بغاطر جاداد، که اویم فریب خورده
 درباب اطاعت و اعانت بقلعه داران نوایت، ارسال رسائل نموده،
 و رضا علی خان نام پسر حسین دوست خان را نزد موسی دبلکس
 سرکرد پھولچری روانه کرده، خود بالشکر گراں برسرحد ملک نازل
 گشت، و بنواب صراج الدوله بهادر مکتوب فریب همایل که مضمونش
 به کم و کاست، و بے قصور و گذاشت، در ذیل حاصل می گردد،
 نوشت، اگرچه نواب مستطاب بد ریافت آن خبر نامواب، جهت فرام
 شناختن عساکر نصرت مدار، و اسباب پیکار، و اجتماع مردم ثها نجات
 در میدان آرکات محمد محفوظ خان بهادر نایب مناب، و محمد
 تعیب الله خان بهادر والا خطاب، و بذابر فرستادن فوج نیلور و
 لوازمات آن ابواب، بمركز دائره جنود ظفر انتساب، و قیام داشتن
 خود برائے محافظت ملک نیلور و اجرائے حزم و شعور، و نگهبانی
 همگی، امور بنام عبدالوهاب خان بهادر دولت مآب و بنام زمینداران
 و جاگیرداران، در باب احضار هر یک باجماعه خود، بقرارگاه الویه
 فتوحات نشان، احکام متعدد صادر ساخت، لیکن بدون فرزندان
 لخت جگر، احدی از آنها که یک قلم دل داده حسین دوست
 خان بردند، و از باطن اعانت او می نمودند، خود را شریک نگردانیدند،
 غرض بعد از آنکه فوج فرزندان حسب الحکم خاص بر آرکات
 مجتمع گردید حضرت اعلا ما را در تهر نگر گذاشته، باین ارشاد
 حق پسند بهره مند گردانید، که بلحاظ رفاقت نواب آصف چاه بر

(۱)

روزگار زدم می سزد که جا دهند، و بسایگه تفقد گیرند، زیاده چه
التجارود، محمد منیرالدین خان بهادر پسر عم خاص را، با چند
اشخاص ذی فطرت و الذکا، با پیام و نامه این ارتسام *

جواب آن از جانب نواب ما *

نوعیکه بپاس دختر زادگنی نواب آصف جاه، و آشنائی و روشناسی
دیرگاه، و رعایت حق مسلمان صاحب نمایی خواهم که شمشیر
کین من که جراحتش بدون مرهم زنگار شام مرگ امکان التیام
ندارد، و بر سر شما آید، شمارا هم با مثل من که برادر دیتی و
رفیق یقینگی جد مادرئی شما، یعنی نواب آصف جاه ام، و بر
نسه شما حقوق مروت و احسان معروف دارم، محاربه نمی سزد
در آئین حفظ مراعات روابط دیرین اتحاد، تهنیت پر حاش نساد
نازیبا، و خلاف و تیر و اهل وفا است، هر چند که عزم تسخیر
ملک کرفاگت دارید، و اگر رفتن آن از من می خواهید، لیکن از
انجا که من غیرت رفاقت نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ
دارم، نمی توانم، که بے استرضائے او ملک بشما سپارم، و لحاظ
بر دختر زادگنی نواب آصف جاه نمی خواهم که تبیغ پر خاش
بر روئے شما فرود آرم، بناء علیه اگر چه قرار داده ام، که
جان خود بدهم، و از خلاف ضدین و نقاض نقیضین واریم - اما
پاداش این معنی و بال جان شما، و پاس امید ملک مایگه سعی
بیمجا است، و نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ در جزائے این
خون سهلاً نخواهد گذاشت، و زمانگه حیل جو در ضمن این عمل
سر فتنه با خواهد برداشت، اگر شما خواهش اعانت دارید، پند
مرا در گوش شعور جادید - یعنی سرکش و پندار پکت سو داشته
باخال خود که ناظم دکن است بانگیاد گرانید - و از آسیب
مخالفت ایمن گشته اعانت از من خواهید، تا با استعفائے جترایم
و اصطگه بذل مراحم شوم، و سوائے جاگیر قدیم عطیه نواب آصف

(۱) کم مدد کو ڈھولنا - پوسش کرنا - سجارا بمعنی مہربانی - دلجوئی - شہسواری *

از حد اعتدال سر بیرون کشید، و باران را منازعت در میدان پلّی کنده دایره لشکر انداخت، و کوس مخلصیت بر پشت گرمی مفتر یان چند نواخت، نواب مستطاب بدریافت اشتعال نایره فتنه و شرور، از حاضران بزم حضور، صلاح درخواست، که بساط جنگ را وسعت کدام میدان مصفا است، محمد حسین خان طاهر از قوم نوايط جاگیردار آمبور گدّه که احوالش در ضمن واقعات شهادت نواب صفدر علي خان شهید مشروحاً نگارش یافت، بآئین اخلاص لسانی، و فتور نهانی، معروض داشت، که در میدان وسیع محاذی قلعه کوهائی آمبور گدّه که وسعتش قابل جنگ و فتحش لایق حمله و آهنگ است، غرور خیره دماغان نشاء نخوت را منافع باید گردانید، بتدبیر آنکه پشت لشکر سوئے قلعه مذکور، و روئے جدال متوجه پزیمت معاندان پر شر و شور باشد، که عند الاحتیاج اعانت مایحتاج از قلعه بعمل آید، خداوند (۱)

دولت التماس او مبرا از مکر و دغا، و منزّه از تزویر و ریا، فهمیده (۲)
و اظهارش بمقتضائے راست بینی یقینی اندیشیده، بر وفق مشورت او روبرو قلعه مسطور نصب خیم عظم و رفع اعلام سطوت نمود، و نظر بر ارتباط دیرین، و اختلاط پیشین، و لزوم اتمام حجت، و ضرورت ادا پند و نصیحت و وصول خط مذکور خان مسطور بمضمون اینکه *

خط هدایت مهی الدین خان *

از تفرقه اندازی آسمان، و فتنه پردازي دوران که اسباب جمعیت بباد داده، و بر سر ناتوانم کوه جفا نهاده است، و عتاب خالم رئیس دکن که مایه راحتم را آواره سیل افکار ساخته، و شیشده حالم از طاق اعتبار انداخته است، پریشان و پر اسان پناه ظل عاطفت آن عوی بزرگوار گرفتم، و خود را بدارالامن در دولت آن پناه

(۱) جهوت وولدا - غروب کرفا (۲) منافی - سازوار - مطابق *

دید کہ بازی خود مات خورد، رخ سالوسی بصوب دو رسالہ دار لشکر سید عبدالکریم و سید میراں نام برادران اعیانی یک دیگر و معتقد و مریدان خود آورد، غرض با اتفاق آنها، بندوبست صلح^(۲) برہم خورد، و تجویز بہمان مشورت مفسدان قرار یافت، و مرکوز باطن پر خاش جویاں بعرضہ وقوع شتافت، چنانچہ ہر وقف قرار داد یکدیگر، صبح آن حسین دوست خاں بے اطلاع ہدایت محی الدین خاں بہ پشت گرمی فوج فراسیس در مبارزت تقدیم نمود، و از تیار گردیدن ہر دو رسالہ دار خود کار، و آوردن فوج خداوند خویش بے حکمش در معرکہ کار زار، صلح مجبور تردد معذور، کف دست تاسف بے اختیاری سود، اہل فتور ہوالی لشکر اقدام نواب سراج الدولہ فہمائیدند، و خاطرش را از طمانیت آشتی برگردانیدند، و نواب خورشید رکاب کہ بہ یقین رفع پر خاش، در انتظار ملاقات ہدایت محی الدین خاں اندیشہ از آراستگی فوج تہی داشت، بغتہ از ظہور صورت جنگ متحیر شدہ، ناچار بتقدیم کلام بسم اللہ الرحمن الرحیم معاً نوائے تہوری در میدان جان بازی افراشت، در تسطیر حقیقت این سرگذشت مجبور قلم نسخہ نفیرین علی الدوام مفتریان فراہم می کند، و دستور العمل پوشیار خرامی صاف با طنان نقش می بندد *

داستان مصاف و عذر رفقائے سراسر خلاف و شہادت سراسر قیامت

نواب سراج الدولہ بہادر شہامت جنگ خداوند ممالک

نام و زندگی *

اشکے کہ در عزائے تظلم شہیدان تبغ دغائے زمانیاں، از مرگان خامنہ و قایع نگارای بدامن قرطاس می چکد، و بنایر تشریح حقیقت آن صورت بطور می گیرد، و آہے کہ درالم ہدف جگران

(۱) چرب زبانی - قریب کرنا (۲) گڑھا ہوا - محکم کیا ہوا - یہ لفظ مشتق ہے رکو

سے جسکے معنی ہیں زمین میں نیچے گاڑنا - مگر مجازاً بمعنی مضبوط یعنی آنا ہے *

جاء کہ تعلقہ ادہونی است، جاگیر جدید کہ کافی رفاہیت و عزت
 ہما باشد بدہانم، زیادہ ازیں چہ قلم فرسایم، و چہ صداع^(۱) افزایم،
 روانہ فرمود، و کلائے فطانت فرجام بعدارات فصیح، و تشریح صریح ابلاغ
 پیام نمودند، و از کلید مراسلہ در عقل و قیاس او کشودند، ہدایت
 محی الدین خان پس از تامل معنی ہر سخن، از جادہ انحراف
 انحراف ورزیدہ، و از شیوہ اختلاف اختلاف گزیدہ، متذکر تکبر ماضی،
 و بر طبق پیام مصالحت راضی گردید، و از نواب مستطاب سند
 عہدی ہم دست گردانید کہ ما بین خود و خالاش صفائے کلی رو
 دہد، و جاگیر جدید سوائے تعلقہ ادہونی مقرر شود، و بعد وثوق
 این اقرار قرار یافت، کہ فردائے آن ہر دو سردار بساط مجالست^(۲)

مہمہ سازند، و بخورسندی جانبین بوداع ہم دیگر پردازند، فتنہ انگیزان
 فساد طلب، و فساد آرایان فتنہ نسب استقرار مصالحت و فسخ
 مصالحت را بحکم نیت بد اندیش مردی، بازار خویش، گمان بردہ،
 و بلحاظ تخیل مدعائے مضمرہ خود، افسردہ، بسرگرمی تحویز مجدد
 کوشیدہ، و بالاتفاق در منصوبہ تبدیل صلح جو شیدہ، شخصی
 را از مشایخ کہ کلام لاریب خواجہ حافظ شیرازی لسان الغیب *

بیت —

بزیں دلق ملہم کمندہ دارند

دراز دستی این کوتہ آستینان بین

درشان آنها صادق می نمود، و باشندہ ملک کرناٹک و ہماں
 سال از فراغت حج آمدہ بود، و بلشکر ہدایت محی الدین خان
 مثال مہرہ دغا بر بساط تزویر دوانیدند، و از تائید دست طمع پیادہ
 دار بخانہ فرزین رسانیدند، ہر چند کہ او بذمایش رویہ ہای
 پیش قدمی جنگ ہدیت اسپ ورخ پیل ورزید، لیکن شاہ
 فطرت راست باز خان مزبور عیب بد عہدی نہ پسندید، فریبندہ

(۱) درد سر (۲) بچھلنے والا - آرام نہ کرنے والا - تمہید کرنے والا *

وقت امتحان یار و اغیار کمک از قلعه حسب الاقرار بعمل آید، و نتیجتاً رفاقت دیرین بعرضه وقوع شتابد، چندانکه درین باب مبالغه و اصرار نمود، از طرف قلعدار تغافل و اغماص محض بود، و قتی که عنان استقلال از دست اختیار رها، و فوج پیشین پسیاکشت، یورش فراویس میدان را از ثبات قدمان مقام دلاوری خالی کرد، و ثبات لشکر از دست آشوب عظیم برهم خورد، و وفای به نفاق مهمل گردید، و یکسوی به بیرونی انجامید، چنانچه قلعدار آمبور گدّه دانه های اتواب بصوب لشکر نواب شهادت مآب گرداند، و از صدمات گوله اندازی گرد استوار از هفت برج افلاک افشاند، و لشکر را که بهوس مدد بس متصل بود، کما حقّه نشانگ گوله نمود، درین هنگامه از یک طرف آتش سوزان غلبه فراویسان نسبت بمبارزان چون برق بخرمن و از یک سو آفت بانهای پندیان بر سر جوانمردان، برنگ خزان برگلشن رسیده، و تزلزل در لشکر سرکار برپا گردید، که بیانش جز مقابلّه احوال قیامت نتوان بوضوح کشید، دست زبردستان آن گروه گستاخ کار زار، و پائے عجز فشرذگان این جماعه بے اختیار فرار، آنها بحکم غلبه خود در قتل و نهیب بے درنگ، و اینهارا باقتضای جبین عرصه مبارزت تذگ، همدمان بزم اخلاص را ترک خلوص ناگزیر، و رفیقان رکاب وفات را وداع رفاقت اخس تدابیر شد، نواب تهور اقبال، خداوند شجاعت اجلال چندانکه خود را در عرصه جدال تنها دید، اصلاح استقلال ذاتی بر قامت دل باهمست آراسته گردانید، و محمد حسین خان طاهر باین خطاب مخاطب نمود، بیت —

ما ز یاران چشم یاری داشتیم

خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

الغرض در جمعیت لشکر از یورش اطراف نشر فاحش افتاد، و گروهی تن بقبول قتل و جراحت، و جمعی دل بفرار و هزیمت، نهاد محمد محفوظ خان بهادر و محمد نجیب الله خان بهادر

نارک فتور جہانیاں، از سینہ بیان صداقت زبانان آتش در پندبٹہ
 سماعت می زند، و برائے توضیح مہایتش صدائے سخن می پذیرد،
 اتفاق اظہار این ماجرا دارد، و اتحاد گذارش سرگذشت بر روئے
 نگارش می آرد، کہ بحسب فتنہ انگیزی آسمان دغا باز، و آشوب
 طرازی دوران ناساز، کہ باغوائے بیدادئی عناد حسین تجلی اشکر
 یثرب خاور را، بنا بر عروج شکوہ کو فیان انجم در کربلائے شفق
 قتیل جماعت کفرستان شام می سازد، و بصلاح بد عہدی فساد
 عباس ضیا علم معرکہ باختر را، برائے فتوح آرام یزیدان کلاب
 از لب فرات ضیغ، با حسرت ریختگی مشک آب شہید می گرداند،
 در عالمیکہ دماغ ہر دو سردار از خیال پر خاش تہی، و خاطر
 ہریکے از اندیشہ دغاے دیگرے طمانیت اندوز، وارہی بود، بلکہ
 انتظار آرایش بساط مہالست یک دیگر می داشتند، و استحکام
 سر رشتہ موافقت نوعیکہ می خواستند می پنداشتند، صبا حیکہ
 گواہ مغرب نشانہ خورشید از توپ فلک دہانہ مشرق بر آمد، و
 باروت خانہ شب بتاراجی شعلہ شعاع در آمد، حسین دوست
 خان بر طبق فساد اندیشی دوشین بانوج فراسیس بر لشکر نواب
 مادوید، و معاجمیت ہدایت مہی الدین خان بہادر نیز بہ مصلحت
 د رضالہ دار مرقومہ برائے اعانت متعاقب او رسید، محمد محفوظ
 خان بہادر مقدمہ الحبیش سرکار سدۃ گردیدہ، بمنع پیش قدمی اعدا
 کوشیدہ، دریں اثنا خود بدولت ہم از غدر عدو خبردار، و بغزم
 مرشکنی اہل طغیان سوار شدہ، خود را بہ نبرد گاہ رسانید، فدویان
 کامل الاخلاص، و ملازمان صادق الاختصاص، تاقوت دست ہمت،
 و تابداری شمشیر جرأت، در مہادلہ و مقاتلہ کوشیدند، و صحرا را
 خون اعدا دریا گردانیدند، آخر الامر چون از آتشبارئی توپ خانہ
 فراسیس آب تیغ دلاوران فوج ہراول بے نم یافت، افواج
 میمنہ و میسرہ را حکم ساخت، کہ از ہر جانب اعانت نماید،
 بمحمد حسین خان طاہر کہ باعث تقریر قرار گاہ محاذی قلعہ
 و محرک امید بے اصل اعانت وقت کار بود، فرمود، کہ دریں

و ثانی نا محمود، عبدالقادر خویش، میر محمود، جراحات شمشیر
برابروے ہلال مثالش رسانیده بود، کہ ثالث نا مقبول، منور خان
سدہ دار کرنول، خط گواہی مظلومئی بر محضر بینہ زیبائے او ثابت
نمود، بمحضرش ہماں تیر بر سینکہ فیض گنجینہ اش رسیدن بود
و ہماں بسر خروئی میدان شہادت عذاب بہشت بریں گردانید
روزیکہ او روئے بسوے رحمت حق نموده، سن شریفش ہفتاد و
ہفت سالہ، و تاریخ شانزدہم شہر شعبان المعظم، سال یک ہزار و
یک صد و شصت و دو، از ہجرت نبی صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم
بودہ، لاش او در مسجد جامع بلدہ آرکات چندے امانتاً مثل
گنج بخازن زمیں سپردند، و بعد ازاں بحیدر آباد بردند و در جنب
مزار مرشدش شاہ ولی اللہ دفن کردند بیت —

جگر از ناخن تالم خست

قام این جا رسید و سر بشکست

دریں ضمن تحریر قطع تاریخ شہادت او واجب زینت این کتاب
انگاشت، و دریں محل تیمناً لازم تسطیر پنداشت، امولفہ *

سراج دولت و اقبال انوار لدین خان

ظہور رونق دین کامران ملک و حشم

امیر نافذ احکام ظل سبحانی

نظام مملکت فضل شان علم و حکم

مہ احتشام زہے مہر قد زابر نوال

محیط بذل فلک خیمہ و نعوم خدم

فروغ فطرت او مثل نام والایش

زہند تا بعرب وز فرنگ تا بعجم

رسید مرکب جاپش ز شرق تا حد غرب

چو آفتاب کہ شد جلوه گستر عالم

فتوح غیب ہمیشہ مطیع فرمانش

بقتل دشمن او تیغ صبح یافت دزد دم

فرزندان و ابوالمعالی خان فرزند زاده و افضل الدین محمد خان وغیره
 اقربا و احبا و نفع روح و امیر دست دشمن گردیدند، و کار جانبازی
 و فدویت با انجام رسانیدند، و محمد حسین خان طاهر از بے اختیاری
 فیل سواری مستی داشت، و از غریب اتواب سر از فرمان فیل بان
 بر تافت، خود را پیش انداخت، و ناگاه از زخم گولی بندوق تلای
 خون نواب صفدر علی خان شهید برداشت، و در زمره جانثاران
 لوای اعتبار ناصوری افراخته، سند عزت از مهر کشته شدن درست
 ساخت، عاقبت کار، نواب نامدار، بسان مهر تابدار، بر پیل فلک
 اعتبار، بسر گرمی کارزار، با معدودے از خاصان صداقت انجام به
 ثبات تمام، و پر دلی مالا کلام در قلب گاه قیام ورزید، و بهمت
 غضنفری جبلنی مستعد صید شهادت گردید فیلان بعرض رسانید،
 که از صدائے پایت ناک شلکهای بندایق و اتواب فیل سواری
 بے اختیار، و بنده در ضبط آن ناچار، فرمود، که در پایش زنجیر
 کند، و درین وقت ثابت قدمی ثباتش دهد، محمد نجیب خان
 خواصی نشین خاص بمعاینه سکوت خداوند و گمان سهو خاطر
 دعای میفکری مستعد و مخرب اوقات جنگ یاد داد، فرمود،
 اگر چه یاد دارم، لیکن این دست بر کدام کشتنی باید کشاد، که
 هدایت محی الدین خان دختر زاده نواب آصف جاه، و از نادانی
 گمراه است، لهذا دست از حیات عارضی خویش برداشته ام،
 و تدبیر حفظ دل ریش گذاشته، درین اثنا فوج معاند، بر اطراف
 او تاخت، و چون ظلمت شب بر آفتاب محاصره ساخت، و سه
 سردار فیل نشین مقابل و پیش دست شدند، و محمد نجیب خان
 خواصی نشین عماري خاص را بزخم سانک انگشت نمائے معرکه
 جان فدائی نمودند، چون کار رفقا با آنها انجامید، نوبت وقوع
 سر نوشت خاص سرکشید، یعنی از دست فیل بان محمد یوسف

(۱)

خان امیرے اول آن سه ظالم بد سر انجام، زخم کجک بعقب
 سه انگشت بر سر مبارکش رسید، و آفتاب را غرق شفق گردانید،

(۱) آنکس هانگی هانگی کا جو فیلمان کہ هانگی میں ہوتا ہے *

بیان نزول ہدایت مہی الدین خاں بر بلندہ آرکٹ و رجوع آوردن
 اعیان پایاں گھاٹ و رفتن عبدالوہاب خاں بہادر بصوب حیدرآباد
 و رہانیدن حضرت اعلیٰ محمد محفوظ خاں بہادر وغیرہ برادران
 و اقربا از حبس عدو و آمدن ہدایت مہی الدین خاں در بندر
 پہولچری و ضیافت نمودن موسیٰ دبلکس و رسیدن او بر تہاور
 بعزم تسخیر و برگشتن از آنجا بے نیل مقصد از اعانت

حضرت اعلیٰ *

ہدایت مہی الدین خاں پس از انجام حرب آمبور گدھہ
 بصوب بلندہ آرکٹ شتافت و زمام انتظام مہام آنجا از ارجاع
 جملگی جاگیرداران قوم نوایط و انقیاد زمین داران آن مملکت
 قسمیکہ می خواست بدست اختیار یافت و چون عبدالوہاب خاں
 بہادر با متماع واقعہ شہادت پدر بزرگوار خود را بحیدرآباد برد
 صوبہ نیلور نیز بہ تسخیر آورد و بسبب مرج و مرج و انتشار رعایا
 (۱)

و تغل مال گذاری ہائے زمین داران وادی خوف و رجا کہ باستقلال
 مردانہ حضرت اعلیٰ و استحکام نثرنگر گریہ سر دیوار بودند و
 بذابر اطاعت واقعی مال اندیشی می نمودند ہدایت مہی الدین
 خاں از اندیشہ بے زری مضطر و مشوش تفرقہ لشکر گردید و
 مصلحتاً محمد محفوظ خاں بہادر و محمد نعیم اللہ خاں بہادر
 و ابو المعالی خاں و راجہ سندیت رائے وغیرہ اسیران دست دغا
 و محرومان تیغ جفا را بشرط ایصال مبلغ سہ ۳ لک روپیہ
 متوقع رہائی گردانید و ہر دو برادر و برادرزادہ وغیرہ اسیران را از
 قید مخالف رہانید و پیش خود طلبید و با عزاز برادر کلاں و
 شفقت برادر خورد و لدھی ہمہ ہا کوشید و خواطر آنها را از قید

(۱) حجت کرنا - بہانہ کرنا - سبب کو دریافت کرنا اور بمعنی دہر اور تاجیر

زپیشگاه وزارت پناه آصف جاہ
 رسید و نصب نموده بر آرکات الم
 بهکم عدل سرفتنہ را برید ز تیغ
 برائے امن ید ظلم را نمود قلم
 نگاشت نامہ احسان بصفحہ آفاق
 زخامہ کرم خود نداشت حسن رقم
 دلا وریکہ بمیدان بدون جنگ کشد
 ہزار لشکر بدخواہ دست بستہ بہم
 بر آنچہ لازم تنظیم دولتش آمد
 خدا نمود عطا از رہ کمال کرم
 زمانہ بعد زمانے بکین او برخاست
 خلل وفاق گرفت و نفاق شد محکم
 معاندان چون بے رزم او کمر بستند
 (۱)
 زروئے رائے زبون و زراہ عقل دژم
 کشید تیغ و رواں کرد خون بدخواہان
 روانہ کرد از انہا بسے بسوے عدم
 چون از فتور دغا پیشہ دشمنان چند
 ثبات باخته و کشتہ لشکرش برام
 زتیر و خنجر و شمشیر زخمہا برداشت
 سر مبارک و جسم لطیف در یکدم
 شہادت آمد و شاید بظلم اعدا گشت
 زخون بے گنہ او نوشت محضر غم
 حساب سال غمش از سربکافی الفور
 بگفت ہاتف غیبی شہید شام ستم

آنکہ تجاور از نٹھرنگر متعلق و متصل است، تسخیرش تحصیل

مرکوزات دل، چنانچہ بر ہمیں تجویز قائم گشتہ مادہ تغلب بر
تجاور ریختند، و اطراف قلعه اش گرد محاصره انگیزند، زمیندار آنجا
پر تاب سنگہ نام ہمدست یاس، و مغلوب انہراس، گردیدہ، عریضہ
مشعر حالات خود بہ حضرت اعلا نوشت، خداوند دولت ہم اعانت
او مناسب حال و مال قرار دادہ، فوج نمایاں و اسباب شایاں بہمد
گاریش فرستادہ، ازیں معنی قلعہ مسطور مستقل بہنگ گزید، و
پائے محصور قیام گزید، و محاصرانش یعنی ہدایت محی الدین
خان و حسین دوست خان و موسی لاس سرخیل فرامیساں، بوضوح
کمک فوج نٹھرنگر، و استحکام قلعہ تجاور، بتائید خدیو نصرت
لشکر معاملہ را طول طویل فہمیدند، و از گولہ رانی ہائے جمعیت
سرکار، و جراحت برداشتن رخسار موسی لاس سردار، از ریزہ چوب
درخت نشانہ گولہ حصار، و تلف گردیدن بسا سرکشان خونخوار،
(۱)

تشئید مصالحت را تاکید فراغ محاصرت گردانیدند، و زمیندار مذکور
نیز کہ ہراساں بود، بغنیمت شماری صلح از نقد و جنس قلیلیہ
بطور ضیانت فرستادہ، ہجوم غنیم را از پیش خود رو گرداں نمود،
و حین مراجعت او شور و شر مژبران بیشنگ نٹھرنگر و بہادران
پر جگر تجاور تعائب گلہ لشکر مفور از دست ندادہ، بہر موقف
و مقام پنچنگ شیریں و بہادری از آستین مژ بری و دلیری بر
آوردہ، در قتل و نہیب اعدا دقیقہ فرو نگذاشت، و تا رسیدن پھولچری
بے اختیاران فرار را از غارت توپ خانہ سبکبار و زار و نزار ساخت
و قطاع الطریقان آن نواح دروہست و بنگاہ او غنیمت بردند، و
دستیکہ دراز کردند، بے سایہ در جیب فرو نیاروندند لمولفہ *

پر از مال مغرور شد کوه و دشت
سبکسار عدو از خرو بار گشت

(۱) غلبہ کرنا - غالب ہوجانا - زبردستی کسی کا مال لے لینا۔ (۲) مضبوط

کرنا کچ اور چونے سے استحکام کے ساتھ عمارت بنانا *

غم و اندوه نجات بخشید، و محمد محفوظ خان بہادر را بسبب آنکہ ہدایت محی الدین خان وقت رخصت پیام استدعاے نتہرنگر بزبانش سپردہ بود، بحکم الحزم سوۃ الظن بقاصلہ شش کزوہ از نتہرنگر نازل فرمود، الغرض ہدایت محی الدین خان فی الجملہ از نسق امور ملکی فراغت یافت، و بنا بر تعویض تسخیر نتہرنگر سمت بندو پھولچری شتافت، و موسی دبلکس حارس آنجا تا دور تر استقبال او کردہ، اندرون قلعہ بردہ، آرایش سمات ضیافت، و ترتیب بساط بشاشت، ساخت، و نشہ و شراب موافقت نوعی بہ بے اختیاری آنها پرداخت، کہ تبدیل لباس بایکدیگر ساختند، و آئینہ خویش از عکس غیر آراستند، و قتیکہ دران ہم زبانی با نوبت تدبیر مقصود رسید، میزبان یعنی موسی دبلکس باین نوا جوشید کہ تصور آسانی تسخیر نتہرنگر خفت دانائی است، و کوشش دران کار واسطہ انفعال نارسائی، و تقریب منازعت با محمد علی خان سود ندارد و جہد دزان باب حاصل نیارد، کہ سردار با ہوش و فطرت است، و سالار با عقل و قدرت، تجربہ کار ہر حملہ و آہنگ است، و سلیقہ شعار تراکیب جنگی، خداوند مہمات کشا است، خدیو تیغ آزما قوت تدبیرش دست دلاوران می بندد، و بہت تعویضش از کاہے بنیاد کوہ می کند، عدو در مقابلہ اش بہ بے سہری ناچار است، و دشمن در مجاہدہ او بے سپری بے اختیار، از بسکہ پیشتر طرز و آئین نبردش دیدم، و ندانم ہم آوردش کشیدم اندیشہ دارم، کہ سررشتہ پر خاشش طوالت کشد، و موزن بیداری فتنہ ہای خوابیدہ گردد، مارا باید کہ نخست علاج تہی دستی خود نمائیم، بعد ازان ہمیدان برائیم، چوں اہل مشورت رایش پسندیدند، پس از فراوان تگاپوے خیال بریں قرار اتفاق گزیدند، کہ زمیندار تجاور صاحب خزانہ، و کارش از استواری بیگانہ، فوجش گلہ ایست بے شبان، و نباتش نامی است بے نشان، بر او لشکر باید برد، و او را بدست باید آورد، و زرازو ستانیم، و از انجا توسی عزیمت بہر سو کہ خواهیم، پرانیم، بسبب

نواب آصف جاہ متعین خطمہ دکھن، و ناظم تعلقات میکاکول وغیرہ
 بلاد بود، خود را حاضر نمود، و پھر کذار قاطعتش تربیت یافتہ و در
 چہارده سالگی، ہمراہ جا از شادی کتخدائی، باشان و سامان اقتدار
 شاہان و جشن سہ ۳ ماہیہ رقص و سرود و اطعمہ و اشربہ و از مانت
 طویل الذیلش بہ بذل اہتزاز قلوب عالمیان پرداختہ، چون در

خاندان عزرو شرف سادات صفویہ سلاطین ایران جنت تو امان
 شان دامادی یافت، مہرر این او راق، تہریر وجہ حصول این
 دولت عظمی دریں ملک، کہ محض اعانت بخت بیدارش بود
 لازم پنداشت، یعنی در زمان تسلط سلاطین اربعہ دکھن، میر نظام
 الدین احمد نام ہمشیرہ زادہ شاہ طہماسبت صفوی الموسوی والی
 ایران سیاحتاً نازل اقصای دکھن، و در ہجرت وطن عازم سفر عدن
 گشت، و از دو پسرانش یکے سید علی نام راہی دارالریاست
 آبا یعنی ایران فردوس نشان شد، و ثانی میر منصور نام در
 دکھن مسکن اقامت بست، و از زوجتہ ہمتبارش دختر مسمی
 ہسیدہ بیگم و ملقب بصالحہ بیگم بایکے از اعیان قرابت نواب
 سراج الدولہ بہادر کہ نامش احسن الدین خان و مادرش از فرمہ
 حقانی متوطن سندیلہ و مشہور تر از شرفای ہند است، منسوب
 شدہ، و صبیہ کہ از بطنش خدیجہ بیگم نام داشت، با حضرت
 اعلیٰ ما کہ کیفیت ظہورش از بدو ولادت تا وصول چہارده سالگی
 و شان و شوکت شادی در صدر عبارت اجمال آراست ہسان
 نجمے بانجمے، قرآن سعادت یافت، و از شمع افروزی خطاب
 نواب بیگم بزم خاندان را روشن ساخت، کریم ہم بخش خداوند
 ما را ورائے این شرفیکہ از ہمہ جہت عطا نمودہ، و سوائے این عزتے
 کہ بفخر و مباہات مشہر طبقہ عالیہ امرا، و زمرہ اعیان و اکفا،
 فرمودہ، کثرت اولاد، کہ عبارت از ہجده پسر و بیست و یک
 دختر موصولہ من شعور، و کامیاب حدائق اعوام و دہور، باشد،

دامتان مبارک بیان احوال خیر مال فرخ فال ذوالمجد والعلا
 حضرت اعلیٰ نواب والاجاہ امیر الہند خلد اللہ تعالیٰ ملکہ و سلطانہ
 بھرمست سید المرسلین و آلہ الطیبین الطاہرین صلوٰۃ اللہ علیہم و علیہم
 اجمعین *

الی یوم الدین *

بقضیہ حضرت اعلیٰ ما ارشد خاندان انوریہ، و افضل دود مان
 منوریہ، بہادر گلستان عزت و تفاخر، گل سرمید اولاد نواب سراج الدولہ
 بہادر، در شہر شاہ جہاں آباد، روز مہ شنبہ چہار دہم شوال المکرم،
 سال یکت ہزار و یکصد و سی و پنج از ہجرت خیر البریت، صلی
 اللہ علیہ وسلم، بسان مہر انور از مشرق ولادت جلوہ گستر آفاق
 گردید، و جان و جنان والدین را منور گردانید، و از تعجیز والد
 نامدار اسم مبارکش غلام انبیا از روئے تاریخ ولادت بشارت تائید
 غیبی رسانید، و مسیخت ایں امر جان پرور جہاں را تہنیت نشاط
 عیدابدی بخشید، والدہ شریفہ اش بحکم عقیدہ مذہب جعفریہ
 امامیہ اثنا عشریہ بمحمد علی موسوم شناخت، و از ادائے رسم
 (۲)

فطامش برؤس امرائے کبار، و شہود روسائے عالی مقدار شاہ جہاں
 (۳)

آباد را، بنعمائے غیر مترقب انپاشت، و در چہار سالگی ہمراہ
 والدہ خود بقصد گویامو رسید، و از انصرام شادی بسم اللہ خوانی
 ساکنان آن سعادت موطن را تعلقہ پرداز درس بے تعطیل الحمد للہ
 گردانید، و در شش سالگی مع والدہ شریفہ بصحابت محمد منیر الدین
 خان بہادر پسر عم پدرش از راہ بنگالہ بحضور والد بزرگوار، کہ
 در آنزمان از پیشگاہ ظل اللہ محمد شاہ پادشاہ مصحوب وزارت پناہ

(۱) چوٹی نا پھول - رونق کی چیز - وہ سی جو اپنے ہم جنس میں عمدہ اور بہتر اور
 ممتاز ہو (۲) فطام - دودھ سے علیحدگی - دودھ سے چھڑانا - کسی کو اس کی
 عادت سے روکنا (۳) بمعنی نعمت *

شرح سند التمعنای کرناٹک پایاں گھات و بالائے گھات و خطابات
مناصبہ کہ بنام او و چہار برادرانش حضرت اعلیٰ ما بشفقت
پدری از حضور ظل سبحانی معرفت خواجہ شمس الدین خاں و
لارڈ کلایوس کلان طلب داشتہ بہر کدام عنایت ساخت
آئندہ بمقام کیفیت ورودش تسطیر خواہد یافت پسر دوم
محمد منور نام و مدار الملک خطاب و بارتانی مطابق مندرجہ
دفتر ثانی در جلدوئے تسخیر ملک تعاور از پیشگاہ علی گوہ
شاہ عالم پادشاہ بختاب امیرالامرا معزو و معروف و مشہر گردید
پسر سوم محمد انور نام سیف الملک خطاب و پسر چہارم
غلام حسین بموجب رویائے والدہ شریفہ و محمد عبداللہ بحکم
پدر مامورش و برعایت ہر دو اسم بمحمد عبداللہ الحسن نام و حسام
الملک خطاب و پسر پنجم عبدالقدوس نام و نصیر الملک خطاب *

بیان پنج دخترانکہ *

دختر کلان ہمشیرہ خورد عمدۃ الامرا موتی بیگم نام بسن تمیز رسیدہ
باغلام محی الدین نام عبدالہی خان خطاب ہمشیر زادہ بدر الاسلام
خان بہادر افراسیاب جنگ منسوب شدہ پیش از شادی کتخدائی از
عارضہ چنیچک داغ رحلت خود بردلہا ثابت گردانید دختر دوم (۲)
ہمشیرہ خورد مدار الملک بہادر موتی بیگم نام بسن تمیز رسیدہ بسے
آنکہ باکسے منسوب شود از عارضہ مذکور پردہ بر روئے ہستی خود
کشید چنانچہ این ہر دو دختر در عرصہ یک ہفتہ انتقال نمودند
بر خاطر والدین داغ مکرر فرودند دختر سوم (۳) ہمشیرہ خورد سیف
الملک بہادر بڈہی بیگم نام سلطان النساء بیگم خطاب با عبدالہادی
نام مصمص الدولہ بہادر خطاب ہمشیرہ زادہ حضرت اعلیٰ منسوب
و صاحب اولاد و دختر چہارم (۴) ہمشیرہ خورد حسام الملک بہادر
بسبب آنکہ در جہاز سفر دریا بموجب تفصیل آئندہ متولد
گشت دریا بیگم نام ملکہ النساء بیگم خطاب با عبدالوالی نام
مولوی عبدالوالی خان بہادر خطاب برادر خورد مصمص الدولہ

عنايت ساختہ، چوں در زمان تالیف این کتاب ولادت بعضی از پسران و دختران غیر بطریق نواب بیگم جلوہ ظهور نداشت، مولف بدون تعداد صاحب زادہ ہائے موجودہ نگاشت، مگر بموجب حکم مسجدیکہ در سال یک ہزار و دوصد و ہشت ہجری مقدس شرف نفاذ بخشیدہ، نام باقی صاحب زادگانیکہ تا اتمام کتاب متولد نشدہ بودند، و نیز چند مقدمات دیگر کہ بعد اتمام کتاب بازمنہ مختلفہ رودادہ، درین محل و مقامات دیگر مندرج ساخت، غرض خالق کائنات ترتیب این محفل انجم مشاکل جہت نظام کارخانہ عالم پیراستہ و از انجملہ وجود و افراد الوجود پنج فرزند، و پنج دختر متولد یک بطن نواب بیگم را، بمنابہ دہ حواس ظاہری و باطنی وجود آفاق اقبال و عقول عشرہ دماغ انفس اجلال آراستہ، چنانچہ کلاں تر از آنها غلام حسین نام و وجہ تسمیہ او این است، کہ تا مدت دراز نواب از بیگم فرزندے متولد نگشت، لہذا آئینہ خاطر حضرت اعلیٰ زنگ اندوہے می بست، روزے در سال یک ہزار و یک صد و شصت ہجری مقدس بتاریخ ہفتم شہر محرم محترم در عاشور خانہ تعزیه داری معمولی سید علی خان کلاں خال نواب بیگم حاضر گردیدہ، بکمال تصفیہ بطون و وقت قلب از جناب حضرت ابا عبد اللہ الحسین صلوٰۃ اللہ و سلامہ علیہ و اخیم و جدہ و ابیم وامہ و بنیہ مسئلت پسر نمود، بفضل معیبات الدعوات بسال دیگر یعنی یک ہزار و یک صد و شصت و یک ہجری مقدس بہمان تاریخ ہفتم ماہ محرم محترم و وقت مسئلت ولادت پسر مطلوب و فرزند محبوب دیدہ دوات ابدی بر روئے والدین کشاد، و حضرت اعلیٰ بشکر این عطیہ عظمیٰ جہم نیاز بسجود خالق اقام، و مولود مسعود را غلام حسین نام نهاد، و از ہمان سال نصب علم تعزیه امام انام بہر سال برخورد لازم گردانید، و مولود راجد شہیدش عبد الولی نامید، و از پیشگاہ ظل سبحانی خطاب عمدۃ الامرا و غیرہ عنايت گردید، چنانچہ

بیان اعمال مقسومہ اوقات شبان روزی حضرت اعلیٰ *

پاسے از شب باقی ماندہ بیدار، و پس از ادائے حوائج ضروری و فراغ وضو تہجد گذار، بعد ازاں بتلاوت محفوظہ کلام معہید مشغول و پس از ادائے فریضہ صبح تا طلوع آفتاب بلا کلام بوظیفہ مقررہ مستغرق معمول، و بمحرد آغاز روز متوجہ تذاول طعام، و از بلندی دو گھڑی روز جلوہ فرمائے تسبیح خانہ، و خواندن درود بر دانہ ہائے نخود، با قریب دو صدکس حاضرین، بلا تمیز شاگرد پیشہ و اہل منصب، عادت درام، و از ہر آمدن چہار گھڑی روز محالست علما و فضلا، و برادران و فرزندان و احبا و اقربا، بہ بحث مسایل فقہ و تقریر مذاہب، و از یکت پاس روز تا نصف النہار دربار عام، و دستخط کواغذ و اصلاح امور ریاست وغیرہ مطالب، ہر گاہ کہ برخاست، دو گھڑی تن بقیلولہ گماشت، بمحرد بیداری و ادائے ضروریات و سازش وضو محو نماز پیشین، و از دوپہر و چہار گھڑی روز متوجہ دارالانشا و مہام خانہ و استفسار احوال اقارب و مساکین، و بوقت باقی ماندن شش گھڑی روز متوجہ تناول، و بعد از ادائے نماز عصر در جلسہ علمائے صوفیہ و مشایخین بتکلم و تامل، و بہماں جماعہ، تقدیم نماز مغرب و عشا مقرر، و از دو گھڑی اول شب تادہ گھڑی انتظام امور ملکی و کام بخشی بقاعدہ مستمر بعد ازاں

بیان اعمال حسنہ *

بخواب گاہ می رود، و میل باستراحت می فرماید از عبادت حق دتیقہ فرو نمی گذارد و ہر چہ از اعمال عباد است، بعمل می آرد، یعنی سوائے فریضہ پنجگانہ در گذارش نماز جمعہ و اعیاد و نوافل و ادعیہ امام ولایتی مبارک و محترم جہد وافی دارد، و بمقتضائے اعمال حسنہ شب زندہ داشتن، و پیادہ بمسجد رفتن، و صوم فریضہ و نوافل گرفتن، احتیاط دوامش، و قبول حسنات، و ترک سگایات، و عفو جرایم، و اغماض ذلات، و ذنائم، عادت صبح و شامش، و مواظبت درود، و استغراق یاد معبود بوتیرہ والد ماجد بحکم آلود

(۱) جمع ہے ذبیحہ کی برائیوں - بدیوں - شرارتیں - بد چیزیں (۲) ہمیشہ ایک

بهادر منسوب و صاحب اولاد و دختر پنجم ۵ بمشیرة خورد نصیر
الملك بهادر بسبب آنکه روز فتح ایلور متولد شده فتح بیگم نام
عمده النساء بیگم خطاب با محمد ناصر نام و حافظ محمد ناصر خان
بهادر خطاب برادر خورد مولوی عبدالوالی خان بهادر منسوب
و صاحب اولاد *

بیان باقی میزده پسر و شازده دختر حضرت اعلی غیر بطن نواب

بیگم از ابطان مختلفه *

از آنجمله پسر کلان محمد اسحق خان بهادر پسر دوم
عبدالمعبود خان بهادر از یک بطن پسر میوم محمد جواد خان بهادر
پسر چهارم حافظ حسین علی خان بهادر از یک بطن پسر پنجم
عبد الغفار خان بهادر پسر ششم محمد نصر الله خان بهادر پسر هفتم غلام
محمد خان بهادر پسر هشتم محمد اسماعیل خان بهادر پسر نهم حسین
نواز خان بهادر از ابطان مختلف پسر دهم محمد حسین خان بهادر پسر
یازدهم ابو تراب خان بهادر از یک بطن پسر دو از دهم مرفراز خان
بهادر پسر سیزدهم عبدالحمید خان بهادر از یک بطن علی
بن القیاس پسر شانزده دختر از ابطان مختلفه بعضی از آنها با برادری
از برادران مذکور متولد شده اند بعضی منفرده *

داستان اوصاف حمیده و اخلاق پسندیده و دستور العمل شبانروزی

حضرت اعلی *

با فضال خالق به مال و احسان مہمین متعال حضرت اعلی
ما متخلق است باخلاق حمیده و متصف است با و صاف پسندیده
(۱)

ابر سخاوت است و بحر قنوت جان توانع است و شان مروت
مظهر ترحم و کرم است و مصدر تفقد و هم در رسوم برکات به
عادل است و در لزوم حسنات به تمثیل *

بیان صفت سخاوت *

از گوهر افشانی دست عنایتش که ابرنیشان رشک اوست و به موج زنی دریای مرحمتش که بحر عمان قطره او و تهی کیسه گان اقصای عالم مایه دار و دوش و کنار پیر فروشان یار دیار گران بار شرحش مثل احسان ممدوح بیکران است تا کجا نگارد مگر بحکم آنکه آصف سخا آب و تاب گوهر تقریر و تحریر می افزاید تیمناً حرفه از دفتر انعامش بر روئے قلم می آرد نقل که در زمان نگهداشت سواران رجمنت (Regiment) که در اصطلاح انگریزی اسم رساله خاص طویل باشد شامل خریدی اسپان سوداگران امصار و اکذاف دوراس اسپ تاجری بقیمت دو هزار روپیه در خریدی سرکار در آمد و متصدیان دفتر دیوانی علاقه عبدالرشید خان بهادر ولد محمد نجیب خان شهید پروانه تنخواهش بشا ملات تنخواه داران دیگر بر عوض تحصیل صوبه نیلور نوشتند و تاجر مذکور بسان اسپ بیچاره در شوره زار به عوضی آنجا تک باز و با فرد تنخواه بخدمات تباہ واپس آمد و عرض مخبر پریشانی احوال در حین سواری خاص رسانید حضرت اعلایس از ملاحظه اش او را بحضور طلبید و از کم و کیف حالش مستفسر گردید عرض نمود که من بیچاره و ناکاره و وطن آواره به استعداد مسکن اورنگ آباد بواماندگی سرانجام کتخدائی دو دختر از آشنائے ام حرفت و پیر دوراس اسپ بوام گرفته به طئی مسافت دراز وارد این دیار گشتم و با عانت بخت بیدار در سرکار فیض مدار فروختم و از امید بهایش مایه تقدیم شادی دختران اندوختم و بذریعہ پروانه تنخواه هر چند که برائے وصولش تا نیلور شتافتم حاصل آنجا را عوض نصیبیگه خویش نیافتم ناچار به نیل مراد گردیدم و عرضی حال گذرانیدم که ترحم خداوندی وارس احوال پریشان شود و از دفع شداید پاس کامیاب مقصود گرداند حضرت اعلی پس از استماع احوالش و دریافت وجه مطلوبه شادی دختران و وام طلبان و غیره اختلاش بذره بے زراز خزانہ طلبداشته بحضور خود موافق تفصیل ذیل دو هزار روپیه قیمت اسپان و دو هزار

(۱)

سرلابیه تخمیرذات او، و تعمیر رباط و مساجد، و دارالشفای غربا و پل و چاه، و درستی باغات و انهار ممالک عین و غیر فی سبیل الله خاصه صفات او، از کرناٹک تا گوپیامو موقوف اجداد و سفره عام تنعم اقربا و غربا، بکشاد، و انجراح حوایج محتاجین، و تسکین اضطراب احتیاج مساکین را رواج داد، و ارسال وجه مصارف آبدار خانه ها، و مهمان سرا و قدور شرفا و صلحای مواقع متبرکه مکہ معظمه و مدینه منوره و نجف اشرف و کربلائے معلو و مشهد معجد زاد هم الله شرفا و تعظیما، باتحایف این سواد، به حمل سفینتہ الله و سفینتہ الرسول هر سال معمول بست، و خدمت جاروب کشی موروثی و روشنی چراغان حرمین شریفین، مجدداً بنام خاص از سلطان الروم گرفت، چنانچه شمه ازین بیان در ضمن وقائع نواب حاجی محمد انور الدین خان بهادر مرقوم گشت، القصه بنابر اخراجات آن امور، در ملک کرناٹک بعرض مبلغ یک لک روپیہ سالانہ محاصل محمود بندر، و غیره تعلقات کناره دریائے شور بطریق جاگیر گذاشت، و فراہم نمودن و روانہ کردن عازمان حج بیت الحرام، و زیارت رسول الله علیہ السلام، بازاد راه و سواری بار و سفینہ موصوف مقرر داشت و در هر دو بقعہ مبارک از گماشتن و کلائے مدامی، خبرگیری مردم نادار، و رسانیدن آب و طعام و غیره مایحتاج حجاج و زوار، و آمدن شقران بے مؤن بآبله پایان ناچار، معین ساخت، و آلات زندگی مثل آسیا و لون و دستہ و غیره، که قلمت آن در عربستان مسموع یافت، ازین ملک قریستاد، و بر اهل عرب از ابلاغ ضروریات آنها آنقدر منت کاروائی نهاد، کہ نام نامی او والاچاه سلطان الہند نقش کلاه مفارق می دارند، و سلطان الہند ملقب کرده اند، و در خطبه ها بر منابر مساجد بعد اسم سلطان روم دعائے جاودانی دولتش می نمایند، قلم در تحریر عشر عشر محمد ذاتش بعد ز مقطوع اللسانی جبہ سا است، و رقم در تشریح یکے از هزار مکارم، صفاتش بعجز بے زبانی چون مردمک تصویر حیرت ادا *

امتحان دست قدرت، و غصب بضاعت ناتوانان، ظهور شان همت، احتیاط کیسٹ زر، مقدم حفاظت جان، و خسارت اندیشگی دیگران پاس شرایط ایمان، الغیاث مستغاثیان، نغمہ تہنیت اقبال، و نالہ، بیدادی فریادیان، غذائے عید اجلال، می دانند، کیست کہ مثل حضرت اعلائے ما بامتغائے مہم رسیدگان فریاد تظلم کشیدگان رسد و افتادہ زمین گیري افلاس، و پامال سرکشی یاس، را بتائید دست عنایت، و اعانت بازوئے حمایت بردارد، و محتاجے را از تنگی احتیاج رهاوند، و بفراخی غذا رساند، و سائلے را از ذلت سوال نجات دہد، و تا زندگی بدرے ندواند، و گرسندہ نانے را بخوانی متصرف گرداند، کہ تائب زیست از نعمت کرم دررفع گرسنگی برشته دلاں کوشد، و تشنہ جرعه را بچشمہ اختیار دہد، کہ تادم حیات بزال فیض تشنگی تفتہ جگراں فرونشاند، گنجینہ ایست کہ از فقیر تا امیر انتفاع بخشد، بل خزینہ ایست کہ از سایل تا باذل یکساں رسد، مہر یست کہ از سنگ تا اعل بیک پر تو تابد، و ابریست کہ پر صدف و دریا بیک ترشح بارد، کریمیک اہل کرم را بھکمت پرورش عالم قدرتی دادہ در دولت شان بصلاح نوازش خلایق کشادہ، فضل و نوال این عزو اقبال، تا سلسلہ ماہ و سال جاری دارد، و فیض این جاہ و جلال، تا مداومت غدو و آلاصل بسان جلوہ خورشید از سراہل آفاق برنگرداند بھمد وآلہ الامجد، صلوة اللہ و سلامہ علیہم بلاعد والاحد *

صفت شجاعت *

شجاعت ذاتی و تہور طبعی او سرکشان را از شیوہ غرور بازداشت، و خیرہ سراں را از عوج رعونت بہ پستی مذلت انداخت، پیش شمشیرش گردن فرازان لاف خلاف، جز گردن نہادن بیچارہ، در زیر تیغش سر بلندان گداز انحراف، سواری سرداران ناکارہ، در میدان تقریر مردی او رستم بعرض ناتوانی خویش دامن زال نمی گذارد، و در دیوان زمانہ دلاوری او انرا سیاب نام خود را از

روپیہ وجہ شادی دختران و دو ہزار روپیہ جہت ادائے وام و دو ہزار روپیہ سرمایہ تجارت و گذارش ایام و دو ہزار روپیہ خرچ راہ آمد و شد ذات او، و عوض مصروفہ محصول و خوراک اسباب، و دو ہزار روپیہ برائے خریدی تحایف سرور اطغال جملگی دوازده ہزار روپیہ و یک خلعت، و یک راس اسب بنابر سواری، باد سگت راہداری بخشید، سوداگر بھصول چندین نفع غیر مترقب، خورسند گردیدہ، مہمل عزیمت بصوب موقف مالوفہ خویش کشید، و بہمیں مذوال، بسا مشایخ و اہل کمال، و جہان نوردان شکستہ حال، از فضل و نوالش صرفہ الاحوال، و فارغ البال گشتند، مثل شاہ ابو سعید ساکن ہند متوطن بریلی پسر ایشان شاہ ابوالملیث وغیرہ، و اکثر سرداران انگریز بہمرعات و سلوک، دریک مجلس بانعام لکوک، منقفع شدند و شاہزادہ گان، و امرائے عالی دودمان، بسان ہمایون بخت وغیرہ، از اولاد سلاطین ہندوستان و بھی خان پسر مرشد قلی خان (۱) ناظم بنگالہ و خواجہ مودود خان ندیرہ نواب مبارز خان رئیس دکن و حمیدالدولہ ندیرہ نواب آصف جاہ، و دلاور خان امیر خاص محمد شاہ بادشاہ، وغیرہ کہ از اتفاقات زمانہ بوتلموں بحالت تباہ و زیون، در ظل رافت و مرحمت او رسیدہ، بہروت و حسن مدارایش زیادہ از موطن و ماوای خود ہا راحت و فراغت ہا دیدند دریں روزگار کہ شکست خاطر بیکساں مومیائی قلب ثروت، و قتل سیماب دلان اکسیر مس دولت، حق تلفی بے مایہ گان،

(۱) مرشد قلی خان کا دوسرا نام جعفر خان بھی ہے اس کا باپ برہمن تھا حاجی شفیح اصفہانی کے ذریعہ اس نے اسلام قبول کیا سنہ ۱۷۰۴ع میں شہنشاہ عالم گیر نے مرشد قلی کو بنگال کا ناظم مقرر کر کے بھیجا تھا اس نے ایک صدر مقام آباد کیا اور اس کا نام اپنے نام کی مناسبت سے مرشد آباد رکھا سنہ ۱۷۲۶ع میں محمد شاہ کے زمانے میں اس کا انتقال ہوا اس کے بعد اس کا داماد شجاع الدین عرف شجاع الدولہ اس کا جانشین ہوا (۲) نواب مبارز خان ایک شریف النفس اور عالی رتبہ آدمی تھا محمد شاہ دہلی کے ابتدائی زمانہ میں وہ حیدر آباد کا ناظم تھا یکم اکتوبر سنہ ۱۷۶۳ع میں اس نے محمد شاہ کے آکسانے سے نظام الملک کے ساتھ جنگ کی اور شہید ہوا - اس کا سر دربار شاہی میں روانہ کر دیا گیا *

معهدا رعب خداوندي و بزرگي و هيبت او، در خاطر ملازمان و ندیمان و فرزندان، آنقدر استیلا دارد، که احدی در حضورش نمی تواند، که بدون وساطت دیگرے، جرأت کلام نماید *

صفت رحم و شفقت *

ترحمش بآن مرتبه که هیچگاه اذیت ذي حیاته بلکه قطع و تراش نهال نباتی، جائز نداشته، و تعدی مولیٰ بعیدے، و تادیب اذیب بمؤدے، گاهے گوارا نساخته، یعنی هرگاه تهدید و تنبیه معلم دبستان، هر طفلی ببند، و یا بشنود، بقبول انعام معلم اطفال مکتب، را اطلاق آنروز می دهند، و اکثر بتحقیق انجا مید، که غنودگان پاسدار چوکی خوابگاه خاص را بالش خود زیر سر می دهند، و تا صبح بیدار نمی نمایند، نقل روزے فراشه را در خیمه سفری از ماندگی راه نزدیک مسندتن بخواب یافت، خود بدولت سوائے مسند بجائے دیگر جلوس فرموده حکم بار عام ساخت، و مردم را از بیدار نمودنش باز داشت، و کشتن حیوان نا منظور نظر عالم پرور، حتی که ذبح قربانی هم برسم مس دست خود، از دست غیر مقرر اگر گاهے بر کژدے و مارے نظرش می افتد حافظ جانش می شود، و زنده اش بصحرا می رساند، و پابر مورے نمی نهد، و هر گاه که پریشانش ببند بماندے گذارد، که پامال نگردد *

صفت عدل و انصاف *

عدل و انصافش پیشه ضعیف را مقابله ذیل مست بخشیده، و نام نو شیروان را از یاد خلق فراموش گردانیده، و یگانه و بیگانه را در وقت سیاحت بیکت نگاه دیده، چنانچه صفتے از صفات معدلتش اکثفائے تحریر می سازد، و در محکمه راستی وجود همین یکت رقم را شاید کافی داند، نقل روزے از دست عمده الامرا که بطغلی در نظر شفقت او، عزیز تر از همه فرزندان بود، بعالم بازی خورد سالی بر پیشانی معمار بجهت ضربے رسید که از خراشیدگی یکت دو قطره خون تراوید، حضرت املي در حالتیکه از دارالعدالت برخاسته

کمال نیستی در ذیل گذشتگان می نویسند، در ملک کرناتک زمین نیست، که خون اعدا نریخت، و خاک نخواهد بود که سم تو سندش در چشم منحرفان نه پیخت، چون عرصه زمین کافی تردد جدال ندید، بهر کب جهاز در در یام بر فوج جهازات فرا میس درید،

(۱) از معائنہ این ہمہ حملہ ہا جنرل لارنس و مستر کلیوس مخاطب بلارڈ کلیوس و کرنل کورٹ مخاطب بسرایر جنرل کورٹ و جنرل کلیو و جنرل اسمت و میجر برشتن وغیرہ کہ ہر یکہ در فتنہ دلاوری مشاہیر روزگار خود بود، جلالت حضرت اعلیٰ در ہر مضاف پسندیدند، و در تہور فایق از خود ہا قرار دادند، طومارش طویل است و بیانش نا محصور تفصیل *

صفت تواضع و کسر نفس *

با وصف فیض رسائی در فروتنی مشہور و با ہمہ کام بخشی بدل جوی مسرور، اجماع مردم بد عوت اطعمہ نیاز ارواح بزرگان دین، و ترتیب مجالس اہل عزت و تمکین، و فقرا و مشایخین، و مدارات مہمان نواز یہا، و اہتمام و قیام بخود، در امور متعلقہ خدما، و شویا ندین دست ہمہ ہا، بدست خویش، و عذر تکلیف و دلجوئی بیش از بیش، و تیرہ طبع والایش بلکہ بعضے اوقات بمقتضائے ہضم لیسے راست نمودن گفتش ہاے و اثر گون حاضران دربار، و جمہور احتیاج و افتقار، خاصہ وضع دل آسایش، بمضمون ایی بیت شاعرے — بیت

سخاوت پیشہ ہنگام سخاوت خود نہدمنت
کہ مینا وقت مے دادن بساغر سرنگون آید

(۱) جنرل لارنس سنہ ۱۷۴۷ع میں فورٹ سنت جارج کی فوجوں کا میجر تھا۔ سنہ ۱۷۴۸ع میں اس نے اپنی فوجوں کے ساتھ فورٹ سنت جارج پر حملہ کیا۔ پلہری کے حملہ کے دوران میں وہ فرانسیسوں کے ہاتھوں گرفتار ہوا اور قید کر لیا گیا لیکن جب مدراس انگریزوں نے واپس لے لیا تو وہ بھی رہا کر دیا گیا۔ کچھ مدت بعد اس نے دیو کوٹہ پر قبضہ کر لیا جو تنجاور میں واقع ہے اس کے بعد وہ اسٹینڈیا کمپنی کی فوجوں کا کمانڈران چیف (سپہ سالار اعظم) بن گیا *

صفت اعتقاد حضرت اعلیٰ در جناب والد نامدارش

و شفقت والد نسبت بذات با اعتبارش *

اگرچه تشریح حد اعتقادش با پدر بزرگوار و شفقت پدر بآن ستوده روزگار، نظر به بیان تسطیر صدر احتیاج تکرار ندارد، لکن ششم درین محل نیز که در ذیل تعداد صفات او باشد، سعادت کتاب می داند، یعنی قسمیکه در امور معاش و معاد، و حضور خالق العباد همه را منظور، و نوعیکه تقدیم امر پیمبر مرسل ما صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم، بر جم غفیر است ضرور است، حضرت اعلا از روئے اعتقاد به ریا، عمل و احتراز مهماتی که پیش نظر پدر می داشت، بعد شهادت او هم دقیقه ازان فرونگذاشت، و در هر کار والد را حاضر و ناظر می پندارد، و عمل برضائے او می سازد، چنانچه در اوان طفلی حسب الار شاد پدر بعدم ارتکاب حقه کشی خود و اولاد خود که قرار کرده بود، تاحال که شهادت والد کسرے کم (۱) عرصه چهل سال منقضی است، عمل دارد، و حقه را یکے از مهرمات شرعی می شمارد، و بر اولاد هم تقید بلیغش می نماید، و جرایم برادران را باوجودیکه فوج کشیدند، و خروج کردند، بداس روح والد ماحد مقرون بعفو و امتنان داشته، و همه را جاگیرات میر حاصل بقدر مصارف گذران امرا گذاشته و از آنها یکے که برادر حقیقی عبدالوهاب خان نام شکوه الملک خطاب باقی است، جلیس و ندیمش دایمی است، و بدان موجب عاطفت پدر را باحسن عقیدتش رابطه محب و محبوب، و نسبت طالب و مطلوب، بود، معنی آن از مضمون رقعے که نواب شهید علیه الرحمه بعد فراغ حضرت اعلیٰ از مهم پالیگاران، و پس از معاودت و رسیدن و فرود آمدن او، متصل قلعه نهرنگر باراده ملازمت، روز دیگر بعوش شوق دیدار، از دست خاص بنامش ارقام و ارسال فرمود، دریافت باید نمود *

بمحل سرا تشریف می برد، او را گریان دید، و وجهش پرسید، و از نشان متعددی یافته بدوئی لحاظ، لازمی ولدیت، فعاش خلاف صیغته خدا تزمی پنداشتند، زید را باعر بمدرسه ترکیب دارالعدالت کشید، و بجائے کنایه گاران استاده گردانیده، وزن فعل و انفعال ضارب و مضروب از میزان علم سنجید، و باریاب عدالت فرمود که سزائے معروف بمتعدی دهند، و بیاس ولدیت حاکم در اجرای حکم، محبول نشوند، و بهر نوع صرف انصاف نمایند، وزارت علی خان عرب که از وقت نواب شهید مامور آن خدمت بود، با دیگر عدالت مقامان عرض نمود، که هر دو غیر مکلف و مدبر از حدود شرعی اند، فرمود، که اگرچه از مسئله دینی سرنواں پیچید،^(۱)

لیکن سیاست لازم عبرت دیگران، و اندفاع رسم تعدی متعدیان، باید اندیشید، چنانچه بمعمار بجه حکم کرد که ضرب شدتے که بر پیشانی او رسیده بود، بر پیشانی فرزند خاص رساند، و اندیشه و قصور نسازد، و او حکم بجا آورد، و ازین معنی عالمی بصیرت افسرد، و هر کس نقش سیاستش بر صفحه خاطر خود نگاشت، و هر خیره سر خیال غرور، از دماغ قدرت و مقدر، خویش برداشت *

صفت فهم و فراست *

(۲)

فهم و فراست او خارج از حیطة عبارت و بری از شرح و کتابت است دلیل رسائی عقلش زیاده ازین چه آرد، که در معاملات قوم باهوش و فطرت انگریز فراست انگیز بر سر می برد، و بسا مقدمات لاجل گورنران چیناپتن موقوف بر رائے عقده کشائی اوست، و همه با در مجلس لسانی او بسان صورت تصویر بے گفتگو، مضمون خطوط گورنران چیناپتن، و بنگاله و حضرت اعلی که بایگدیگر، در امثال این مقدمات نوشته اند، و نقول آنهمه در دفتر ثانی داخله دارند، گواه است، و مشهور و مکشوف دیده بصیرت اهل نگاه *

متصل پلنگ حسن جلوس آراست ' و از حکیم علی اکبر کہ باتفاق حکیم محمد امین و حکیم سکندر بمعالجہ می پرداخت ' استفسار چگونگی مزاج جگر بند خود ساخت ' حکیم مذکور بعد عرض کیفیت (۱)

حال استطلاع حقیقت طبع خاص نمود . جوابش باشاۃ سوۃ پسر باین بیت ادا فرمود ' بیت —

جان من سهل است جان جانم اوست

درد مند خسته ام در مانم اوست

غرض در ہمہ حال عزیز از جان ' وصحت و آرام او مایۃ تاب و توان خود می فهمید ' شرح مہبت آن جسم و جان و تفصیل الفت آن روح و روان در حیظۃ تحریر نتوان گنجید ' ازین جا قلم صداقت رقم بعرض حقایق ریاست جہاں تسخیر امیر معذات تہمیر یعنی حضرت اعلی کوس سخن وری می زند ' و کاغذ را بمنصب بیان این جاہ و جلال پر صدر دست قبول منصبداران دولت سخن جا می دہد *

(۲)

داستان اصغا فرمودن حضرت اعلی قصۃ پر غصۃ شہادت والد

والا درجت و آراستن فوج و قلعۃ تہرنگر و نوشتن عرضداشت و

نامۃ متضمن روداد کرائٹ بحضور احمد شاہ بادشاہ و نواب *

(۳)

نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ بجانب ہند و دکن *

حضرت اعلی پس از استماع سر گذشت ناگزیر شہادت والد

نامدار ' و اسیر شدن محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ برادران و خویشان

(۱) آگاہی ڈھونڈا - اطلاع چاہتا (۲) سنہ کسی بات کا - کسی بات کے سننے کے لئے کان جھکانا (۳) آصف جاہ کے بعد آپ کے مہیزادہ ناصر جنگ نے زمام حکومت اپنے ہاتھ میں لے لی مظفر جنگ ہدایت مہی الدین خان (آپ کے بہنوئی) فرانسیسوں کی قیادت سے دہریدار سلطانیت بنے دونوں میں جنگ ہوئی آپس کی صلح پر جنگ کا خاتمہ ہوا مگر بعض مشنوں کی شہادت سے ناصر جنگ شہید ہو گئے - سنہ ۱۱۶۱ ع تا سہ ۱۱۶۳ ع آپ نے حکومت کی *

شرح شقہ دستخط نواب شہید علیہ الرحمہ ابنام حضرت اعلیٰ *

رباعی

گر بے خبرم زود در آئی چه شود
مانند نسیم سحر آئی چه شود
ہر چند کہ بوے گل ز گل آید پیش
اے گل تو زبو پیشتر آئی چه شود
ساعت داخل شدن در شهر کدام است برنگارند —
بیت —

شہر ما فردا پر از شکر شود
شکر آراں است آراں تر شود

حضرت اعلیٰ سواد رقومش سواد آرائے مردمک دیدہ رمد رسیدہ
عارضہ مہاجرت، و پارہ کاغذش پیوند دل صد چاک پنجمہ مفارقت
نمودہ، بہ تحریر عرضداشت جوابش قلم مژگان فرمودہ، روز دیگر
بمجردیکہ از بستر برخاست، بملازمت پدر شتافت، و بشکرانہ حصول
بصارت چشم کہ از سرمہ غبار آستان حضور یافت، سر بپایش
گذاشت، و نذر گذرانید، و دید، کہ بدون پلنگ بستر خراب گسترانیدہ،
تکیم زدہ است، دانست کہ پلنگ خاص مرحمت طلب شدہ،
بخدمتگار یکہ حاضر بود، گفت کہ اگر پلنگ خاص درستی می
خواہد، پلنگ ہمراہی من باستراحت خاص آراید، معروضداشت،
کہ اگرچہ پلنگ خاص درست و مہیائے چندین اسباب ممکن است،
و درستی ہم بتقدیر احتیاج مہمتی و درنگی نمی گیرد، لیکن چه توان
ساخت، کہ خود بدواست از چندے پلنگ گذاشت، نواب شہید این
سوال و جواب شنید، و چشم پر آب نمود، و فرمود، کہ عہد با خویش
داشتیم، کہ ہر گاہ کہ حافظ حقیقی شمارا بسلامت آرد، بر پلنگ
خواہیم، اکنون بفضلہ مدعا یافتیم، خواہند دید، کہ امروز پلنگ
راحت آراستیم نقل و قیے حضرت اعلیٰ بیماری داشت، نواب شہید
علیہ الرحمہ باوجود کسل طبیعت خویش بعیادت خلف تشریف آوردہ

معاونت ہریکے ازلں جو قہا کہ در وقت کار محتاج مدد شوند مامور ساخت و قلعہ را بتعمیر شکست و ریخت برج و بارہ و تعمیق خندق جنوبی، واحداث بتیر پھائے مقامات مناسبہ و فراہمی باروت و گولہ ہا آراستگی اتواب، و گماشتن مردم با خبر، قسمیکہ باید، آرامت، و محمد محفوظ خاں بہادر وغیرہ اسیران دست مخالف را بر طبق شرح صدر، بایصال مبلغ سہ ۳ لک روپیہ از بند رہانیدہ و با عانت زمیندار تہاور مطابق املائے پیشین، اعدائے نکبت انتمارا از سر کوبی واقعی بے معز ضرور گردانیدہ، خطے بتاکید اکید نگاہداشت، پنهانی سواران، و پیادہ گان، بقدر امکان و رسیدن بحضور خود، از نام عبدالوہاب خاں کہ در حیدر آباد بود، و بدون آمدن خود بمقتضائے غیر امکانی، قتل بآوردن مردم مذکور نذہود، نگاشت، و بحضور پادشاہ وزارت پندہ عرضی و نامہ پائیں مضمون ترسیل داشت *

مضمون نامہ حضرت اصلی بنواب ناصر جنگ *

بعد ادائے سپاس بے قیاس پادشاہے کہ دولتہندان از لی را بعطائے شکوہ قلع بنیاد فساد، باعث اصلاح مہمات عالم کون و فساد گردانید، و ابلاغ صلوات زاکیات جناب حاکمے کہ منشور رسالت ابدی او، بمضمون غزل بطلان گمراہان بادیت ضلالت و نصب ایقان راست روان طریق ہدایت، نافذ انتظام امور معاش و معاد گردیدہ، مبرہن راہی ممالک آرائے آن صدر نشیں ایوان عزت و تمکین، و سادہ گرین دیوانی رتبہ مہین نظام مہام ممالک آصف جاہی قیام دوام ارایک بادشاہی ملاذیکرنگان اخلاص کدہ صدق و صفا، معاذ توحید مشربان معبد خلوص و ولا، می گرداند، کہ از نیرنگی روزگار کج آہنگ، و بو تلمونی فلک ہزار رنگ، بعضے راندہ ہائے بارگاہ وفا، و ماندہ ہائے کوچہ مکر و دغا، یعنی جسبین دوست خاں عرف چندا، و قلعہ داران نوایط نسب این کشور

بدست معاندان بدروزگار و راهی شدن عبدالوهاب خان بسوئے
 حیدرآباد و بدست آوردن ہدایت محی الدین خان ملک آرکات
 و نیلور و رسیدن او بہ بندر پھولچری بعزم تسخیر نئہرنگر و تجاوز
 و ارادات باطلہ و بسے اثر بتفصیل ماجرا آنا فانا آگہی می داشت
 و از جوہر استقلال اصلا پاداری نگذاشت و بگماشتن چوکیداران نوعی
 انسداد طرق اطراف نئہرنگر بعمل آورد کہ چیزے از اخبار آن ہمہ
 اختلال بگوش ساکنان آن سرزمین نخورد باوجودیکہ فوج خاصہ اش
 متعین رکاب نواب شہید علیہ الرحمہ بعد روداد انتشار ہمراہ محمد
 ابرار خان واپس رسید و چیزیکہ پنبہاں بود علانیہ زبان زد ہر یکت
 گردید متوطنان نئہرنگر بمعائنہ ہست و استقلال خداوندی اصلا مشور
 و مضطرب نشدند و از قرار گاہ ثبات لغزش نیافتند و خود بدولت
 با ثار اقبالیہ در صد روز افزونی بود از روی مردانگی و دلیری
 ذاتی اسباب پیکاریکہ بفرصت سالہا مستمع الامکان است بغتہ تیار
 و فوج خاص و تابعان باین طور فراہم و منقسم نمود کہ ہفت ہزار
 سوار و پانزدہ ہزار پیادہ قدیم و جدید موکب خاص و دو ہزار
 سوار و پنچ ہزار پیادہ علاقہ ترناویلی و سہ ۳ ہزار سوار و پنچ ہزار
 پیادہ بابت تجاوز و پانصد سوار و پنچ ہزار پیادہ رامناٹہ و پانصد
 سوار و پنچ ہزار پیادہ شیوگنگا و ہفت صد سوار و پنچ ہزار پیادہ
 ملیوار و پانصد سوار و دہ ہزار پیادہ تو ندمان و سہ ۳ صد سوار و چہار
 ہزار پیادہ تعلقہ ترور و چہار صد سوار و چار ہزار پیادہ از ہر دو تعلقہ الیا
 نور و وڈیار پالہ و یک صد سوار و دو ہزار پیادہ از منی پارہ جملگی پانزدہ
 ہزار سوار و شصت ہزار پیادہ ہمہ شمشیر زن و تیر بازو برق انداز کہ
 ہکیت مجموعی آن ہفتاد و پنچ ہزار گس باشد بتفریق سہ ۳ ہزار سوار و
 پانزدہ ہزار پیادہ علی السویہ پنچ جوق فرمودہ ہر جوقہ بجمعیت پانزدہ
 ہزار کس مقرر کردہ از ان یکے بسر داری مید علی خان بہادر متعین
 حفاظت قلعہ و دویم و سویم بسر کردگی سید ناصر علی خان و
 سید مخدوم علی خان مامور پاسبانی حدود ملک و چہارم و پنجم
 بسر خیلٹی غصنفر علی خان و محمد ابرار خان ہرائے کشت و

(۱)

منتظر جواب با صواب است، و بترصد توجه موکب نصرت مآب،
جهت استقبال اقبال سعادت و استیصال بنیان ثبات جماعه
شقاوت پا برکاب

مضمون عرضداشت حضرت اعلیٰ بحضور پادشاه ہند *

(۲)

فدوی دولت خواہ ازلی، محمد علی جبیدن ارادت بفروغ تلذیم،
(۳) حطیم فلک تعظیم، دست عبودیت بگلچینی گلزار تسلیم،
آستان کعبہ تکریم، مشرقستان جلوہ سعادت و افتخار، و بہارستان
رنگ مہابت و اعتبار ساختم، بذروہ عرض حاضران پایہ سریر،
خلافت مصیر، خدیو دولت و دین، شہنشاہ خورشید نگین، می
رساند، کہ دریں اوان تخیل اقتران، و زمان تخیل توأمان،
ہر گاہ کہ ہجوم اتفاق جمہور نفاق بر امنیت ملک گرفتار گشت جنوبی
ممالک محروسہ، ناظمان دولت سے زوال شاہی و متعلقہ فرمانبران
سطوت عدو مال ظل الہی کہ بسند حضور در تصرف سراج الدولہ
والد فدوی بود، گرد اختلال انگیزخت، و از ہنگامہ آرائی عرصہ
خود سری و آئینہ پردازئی عرض بد جوہری، سر رشتہ عافیت
عالمی گسیخت، والد فدوی بحکم ہوا خواہی، پس از مزائے
واقعی اکثرے از متہمدان، و ہدم واجبی بسا سرکشان، جان نثار
کار سرکار گردید، و سرخروئی میدان کارزار، کہ آبروی زندگی، و
اعتبار بند گیسست حاصل گردانید، فدوی نیز مترصد ہمیں توفیق
است، و بخلوص موروثی تا حیات مستعار، در تقدیم احکام
خداوندی، امتیاز جرگہ امثال و اقربان یابد، و آخر الامر برکار سرکار
جوہر فدویت بظہور رساند، الحال با وصف شر و شور اشار، از
ترتیب اسباب جدال و قتال بمقام خویش قیام دارد، و منحرفان
جادہ و طغیان را کہ بعد جان نثاری والد، و غلبہ خود ہا
بارادہ باطل تسخیر قلعہ نتھر نگر بر قلعہ تجاور کہ متصل آن است

(۱) امید - گہات لگانا - امید رکھنا (۲) چومنا - کسی چیز کا ہوسہ لینا

(۳) بمعنی شکستہ - نام کعبہ کہ پتھر کا جو درمیان رکن اور زمزم کے ہے *

دلکشا، کہ بمقتضائے تخمیر فطرت فسادِی و ابتغائے طینت بد
نہادی، نظم ناظم حق شناس را بند پای کج خرامی، وضبط ضابطہ
دیانت اساس را کمند گردن نمک خرامی خویش می دانند، نایرۃ
انحراف ہدایت مہی الدین خاں بہادر را کہ بشدت باد بے ہنگامی
(۱)

غرور، و تندہی ہوائے ناکامی شعور، از کانوں دکھن جست، و ہر
آئینہ بیک کف آب نصایح اہل و فاق از حرقت می توانست
نشست بہ تنقہ فی تحریمی چند، و تائید پنبہ صدفسون و ہزار
سوگند بخسک زار ملک کرنائک انداختند، و بصرصر اتفاق فرامیس
(۲)

نکبت تاسیس کہ در قید دیور ادبار پھولچری، دام انتظار تلف
ہزار باغ و بہار عقل و ہوش، می چید، و بکمین غارت چراغستان
حیائے مردم حق فراموش، می طپید، مشتعل ساختند، و فی الحملہ
خون پدرم سراج الدولہ بہادر ثاقب و ناروا ریختند، و در تمامی
ملک پادشاهی، طوفان تکبر نھن و لا غیرنا انگیزند ہر گاہ کہ بعزم
تسخیر قلعہ نھرنگر، متحصن اختیار کاملہ من، بر قلعہ تجاوز کہ
فی المثل حلقہ در اوست، حملہ نمودند، و قوتہا آزمودند، چون
شمشیر انتقام خون ریزی پدر شہادت انجام، در دست این
نیاز مند توفیق تدارک با سر انجام فوج و پیکار، و استحکام حصارے
(۳)

نیام است، نظر بالتجائے عاجزانہ ہارس آنجا و مصلحت پیش
بندیہا، دست اعانت او کشادم، و سامان ادبار آنها در طوفان
جوشی دنبالہ زنی مبارزان، از تجاوز تا پھولچری برباد دادم، از
انجا کہ ملک کرنائک در اختلال است، و نیازمند بذات خود
و ہمت مردانہ، و شوکت تہورانہ، و خیر خواہی آن خاندان، و
عزم سر شکنی متکبران بالاستقلال، اگر دریں تاریکی ہجوم
اغیار، اتفاق طلوع آن مہر آسمان اقتدار شود، انتہائے ظلمت
شام نخوت اعدا، و ابتدائے صبح دوات اولیا، امکان دارد، زیادہ

(۱) آتشدان مطلقاً خواہ لوہاروں کی ہوتی ہو خواہ ہوا یا وغیرہ (۲) وہ ہوا جو
مغرب کی طرف سے چلے - ہندی میں پچھوا ہوا کہتے ہیں (۳) آسمان - نکہیان *

عظمت و جاه، سرکوب بد اندیشان گمراه، شمع تابان دودمان نام و ننگ، خلف الصدق سراج الدوله محمد خان جهان انور الدین خان بهادر شہامت جنگ، نموده می آید، صفوت نامہ حیرت املا، و محبت رساله حسرت انشا که مشتمل بر اختلال امور آن ناحیه و فراغ دستی و گمراهی به پدایت، و غلوی اہل ضلالت و تکبر و خون ریزی ناحق سراج الدولہ بہادر، بود، خاطر را چہا مکدر و مضطرب کہ ندمود، و ہر آنکہ اوقات چہ قدر زنگ کدورت و ملال کہ بیفزود، از انجا کہ بحولہ وقوتہ سزائے قتل بیجائے چنان امیر صاحب تدبیر تہور سپاہ پایہ دار پایہ تخت ظل اللہ درپیش است و عزیمت آن نواح برائے تنبیہ متمردان و تائید آن سر لشکر اخلاص مند، منظور این داریش، لازم است، بمقتضائے تسلیم رضائے الہی ماجرائے عالم فانی را، خیال خواب، و نقش مراب پنداشتن، و ہمت را بر انتظام امور دولت کہ بتقدیر دیانت و معدلت عین عبادت، و آرایش دار آخرت است، مصمم داشتہ، کار بند استقلال و اطمینان کلی باشند، و من جمیع الوجوہ در ترتیب فوج و لشکر و حصانت قلعہ نترنگر جہدوای دارند، و این جانب را بعجلت عجیل، و منازل طویل باعانت خود عنقریب بلکہ مترادف این رقیبہ، رسیدہ دانند، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ بعد ارسال نامہ مذکور بلا توقف بعزم نظام ملک کرناتک با جمعیت دولک سوار، بتاریخ دہم ماہ شوال المکرم سال یک ہزار و یک صد و شصت و دو ہجری مقدس از اوڑنگ آباد روان گردید، و بتاریخ چہار دہم ذی تعدہ سال مذکور بر لب رود مانجرا رسید، و بہفہام ماہ محرم الحرام سال یک ہزار و یک صد و شصت و سہ ۳ ہجری مقدس از رود کشنا عبور فرمودہ، و از دریائے تہدر (تنگ بہدر) گذشتہ، ہر گاہ کہ بہ ہسکوٹہ نصب لوائے مقام گردانید، محمد محفوظ خاں بہادر از حکم حضرت اعلیٰ با فوج گراں و سازو پراق نمایاں، اعلام موکب اقبال پیش کشید، و از نزدیکی لشکر گاہ مستقبل

(۱) (۲)
شورش آورده بودند، به پیش کشی فوج مخدول و منکوب ساخته و بنه و بنگاه آنها بغارت داده جهت دفعه کلیه باغیان، متوقع (۳)
فضل الهی و معتمد بنواز شات نا متناهی شای است، واجب بود، عرض نمود، زیاده حدادب *

بیان فرستادن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ جواب نامه
حضرت اعلی و روانه شدن اواز اورنگ آباد و رسیدن منزل بمنزل
به بسکوته و فرستادن حضرت اعلی نواب محمد محفوظ خان
بهادر را باستقبال و طلب فوج منقله و رسیدن میر دایم علی
خان سردار مقدمه الجیش دکن و کشته شدن شیشا سرخیل فوج
عدو و یزیمت هدایت محی الدین خان و حسین دوست خان
بسوے پهلجری *

نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ، زمان اقامت بلده اورنگ آباد،
سائحه شهادت نواب سراج الدوله بهادر شهید علیه الرحمه از روائے
اخبار اطراف، و اشتہار اکناف، و وصول نامه حضرت اعلی دریافته
اشک غم بارید، و در خود طپید، و دست حسرت مالید، گریبان
اصطبار درید، و جواب نامه حضرت اعلی باین مضمون نویسانید،
و روانه گردانید *

مضمون نامه نواب نظام الدوله در جواب *

پس از حمد مالک الملک بالدوام و نعمت، سرخیل، انبیای العظام
مکشوف و مرفوع خاطر فاطر فطانت مظاهر مباهی و مفاخر امرائے
والا قدر، عالی تبار، سر دفتر نوینان ذوالاقتدار مسند آرائے ایوان

(۱) ذلیل - خوار - ذلیل کیا گیا (۲) خراب - بد حال - سختی پہنچا ہوا - مفلس
(۳) پناه لیٹنے والا مدد مانگنے والا *

دأستان رسیدن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ ذر

پایان گهاٹ و ملٹی شدن حضرت اعلي در قصبه بیلپور و باتفاق
روانہ گشتن بسوے بندر پھولجھری و مقابلہ رودان و اسیر آمدن
ہدایت مہی الدین خان و انفرار حسین دوست خان و فرامیس
بسوے بندر مذکور*

خدیدو وزارت مآب متعاقب فوج منقلہ متعین میر دائم
علي خان ملک آرکات را در ظل رایات ظفر آیات آورد و
بطلب حضرت اعلائے ماسبق متوافقت پیش برد، چون این
تجربہ کار فنون تیغ زنی و سلیقہ شعار شیون دشمن افگنی منجملہ
پنچ جوق مرتبہ سابق، دو جوق بنا بر کمک میر دائم علي
خان پیشتر روانہ کردہ بود، و با سه ۳ جوق مابقی، کہ مجموعاً
از سوار و پیادہ چهل و پنچ ہزار کس باشد مع توپ خانہ وغیرہ
اسباب رزم بحضور وزیر الممالک کہ در قصبہ بیلپور دائرۃ لشکر
داشت، توسل نمود، و سرداران لشکر را مستقبل گردانید، و طلبید
و بہ تعظیمش ہر خاصہ معانقہ ساختہ نشانید، و پس از ادائے رسم
تعزیت، و بذل مکارم لطف و مکرمت ہمراہ گرفته ازاں موضع کوچ
فرمود، و متصل دوران گردید، لشکر ہدایت مہی الدین خان
و حسین دوست خان کہ بعد گریختن از پیش میر دائم علي خان
مردم متفرق را از ہر جانب و بتائید مخفی جاگیرداران وغیرہ،
باز بصورت لشکرے از سوار و پیادہ فراہم آوردہ مع جماعۃ فرامیس
و توپ خانہ از بندر پھولجھری ہر آمدہ، بغاصلہ شش کرو ہے
دائرۃ پھوم ادبار انداختہ بودند، رسید، و بے آنکہ خیمہ و خرگاہ
فرود آرد و نصب گرداند، سر سواری آغاز جنگ نمود، چنانچہ
آن روز و شب خواجہ و بندہ، و راکب و مرکوب، نیا سود، و بدون
تھریک سیف و سنان، فقط از ضرب گولہ ہاے اتواب لشکر وزیر
وامیر الہند، قوت فوج بداندیش تمام و کار جنگ را رو با لہام

گردیدن چند مقربین حضور، مقرر، مسرور، بادرک اعزاز ملازمت پرداخت، وبعد از حصول استمالات کلمات تعزيت شهادت نواب شهيد مغفرت آثار بشمول عنايت، يک قبضه شمشير و کتار، عز الطاف وزارت پناه يافت، هدايت محي الدين خان بهادر و حسين دوست خان متحير، و مضطر، و بے زر، و براسان انتشار لشکر مثل دزدان غارت گر، سوائے ملک نهرنگر، که از خبرداري حضرت اعلا دران راه نيافتند تنمہ ملک کرناٹک از آرکات تافيلور، و از انجا تا تجاور، تاراج ساختند، چون خداوند ما خرابي ملک و بے مهاري غارتگران، بحضور وزات پناه، نگاشت، و فوج منتقله بکمک خواست، مير دايم علي خان، سردار مقدمه الحيش بصدر حکم ديوان وزارت بهم راهي راجه سنيپت رائے، و رائے پشنداس ملازمان نواب شهيد عليه الرحمہ که پس از وقوع شهادت آقا، اسير اعدا گرديده، با محفوظ خان بهادر رهايي يافته بر حکم حضرت اعلي همراه خان مذکور باستقبال رئيس دکن رسیده بودند، باسي هزار سوار منتخبه منقله، مثل تير از کمان دویده، و بسان تيغ از نيام سرکشیده بر سر اردو خان خيانت ترجمان که محبوبے باکيهائے تاراجي ملک بودند، و بااستماع پيش آمدن آن سزائے کردار نااهوار خودبا فوج پراکنده خان و مان ويرانی رعایا را در ميدان سلمبر فراهم نمودند، رسیده، و بلا فرصت تامل، و بے تحويز تساهل برابر اعدا صف کشيد، و از نهرنگر ہم دو جوق متعینه غضنفر علي خان، و محمد ابرار خان داخل خيل مذکور گرديد، و بمحردينکه کوس جنگ نواخت، معاندان را در حمله اول منهزم ساخت، و شيشا را و نام بخشي فوج حسين دوست خان کشته گرديد، و سر خود را پامال ستوران گرانيد، هر دو خان از يمت سامان، سامان اخوت بغنيمت اهل انتقام دادند، و رخت فرارسمت پهلوي کشيدند *

روز دویستم بیست و ہفتم شہر ربیع الثانی سال یک ہزار و یک صد و شصت و سہ ۳ ہجری مقدس صدور فرمان احمد شاہ پادشاہ
(۱)

بصحابیت دو نفر شتر سوار، در لوٹہ طلائی در جواب عرضداشت خداوند ما کہ بعد حدوث شہادت والد خود علیہ الرحمہ روانہ حضور شاہی نمودہ بود، میمنت استقلال و سعادت و اجلال ارزانی فرمود، نواب وزارت مآب، سازوار فضل سبحانی، و کامیاب لطف ربانی خدیو ممالک کشا حضرت اعلائے، مارا بحضور خود طلبید، منشور شاہی بتقدیم کلمات مبارکباد، وزینت دست دولت طرازش گردانیدہ، ملک کرناتک پایاں گہات مع خطاب سراج الدولہ انورالدین خان بہادر دلاور جنگ و منصب پنج ہزاری ذات، و پنج ہزار سوار، دو اسب، و سہ اسب و ماہی و مراتب، و نوبت و علم و نقارہ و بالکھی جہاردار، و خلعت ملبوس خاص سلطانی، مع جیغہ و سر پیچ مرصع، عطیہ سایہ سبحانی بخشید، و خلعت مذکور بحضور خود پوشانید، و از طرف خود نیز یک خلعت فاخرہ و شمشیر و کتار مرصع قبضہ دار عطا ساخت، و باین ارشاد کہ بعد نوازش نوبت ما تا سہ ۳ روز متواتر در لشکرما نوبت شہانوازند، معزز منصب عزت دوبالا، عرض خداوند ما، بہرہ مند عنایات شاہ، و کامیاب نواز شات وزارت پناہ، شاد کام خطاب تہنیت ارکان، خورم و خندان، بخیمہ خاص مراجعت و بآراستگی جشن عالی اکابر و اصاغر لشکر را دعوت و فرمان شاہی باواز بلند مسموع حاضران محفل عشرت نمود و بہر ہم از مدارات خلاع مناسبت، مہنون منت، و چند کشتی خلعت با رتہہائے متعددہ جواہر و چہار راس اسب از ان دو عربی و دو عراقی باد پیما و دوزنجیر فیل با ساز طلا و نقرہ، پیشکش پیشگاہ نواب وزارت انتساب فرمود *

شرح فرمان احمد شاہ پادشاہ *

امارت و ایالت مرتبت، ابہت و شوکت منزلت، دانائے رموز سلطنت عظمی، واقف اسرار خلافت کبری، سرخیل دہلوران

(۱) وہ کھڑا جو مثل مکتوب کے لہذا ہو جسے اطلس وغیرہ *

صاغت، حسین دوست خان و سردار فرامیس بلخاظ پیمیت و شکوه جنود آصفی، تاب مقاومت نیافته، و عنان از نبرد بر تافته پیش هدایت محی الدین خان دویدند، و چند آنکه بنمائش رنگ میدان و وعده دیگر تجاوز سازایان، سوئے گوشه پهلجری رہنما گردید چون او را پابند دام پشیمانی نافرمانی دیدند، بمقتضای بد اصلی ترک رفاقت ساختند، و میرافوج را تنها گذاشتند، و هم پهلجری مفرور گشتند، شیش عهده پیمان برسنگ بے وفائی شکستند، هدایت محی الدین خان دلقگار، و بے یار و خسته و نزار تمام شب بر پشت پیل گذرانید، و صبح بیست و ششم ربیع الثانی میر محمود بخشی او بلشکر نواب نظام الدوله رسیده، از اظهار ندامت و ملالت مستدعی شفاعت گردید، همان زمان شهنواز خان حکم شد که او را بحالت قید در لشکر آرند چنانچه همان عمل بها آوردند، و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان بتلاش و تعاقب حسین دوست خان، تا در پهلجری شتافته چون خاندن کر، در تاریکی شب، دست بکمر فرامیس مفرور شده بود، نیافته، اسباب لشکرش بغارت آوردند، و گوئے دلاوری در میدان کارزار بردند، رئیس دکن باشان و شوکت بفرو گاه رسید، و جهانیاں را از طنطنه فتح و نصرت سامع افروز گردانید لمولف *

ز به بغت آن ناظم ارجمند

که بدخواهش از خود در آید به بند *

بدان مدور فرمان احمد شاه بادشاه در جواب عرضداشت مرقوم

مدر متضمن شهادت نواب شهید و تهنیت اتانام ملک کرناٹک

و عطای منصب و خطاب معرفت نواب مستطاب و زارت

مآب *

نواب وزارت اقتدار، بعد اسیر شدن هدایت محی الدین خان بهادر در همان نصرت گاه نصب خیام فرمود، و تمامی لشکر مهنت شانه رزم دو روزه را مبدل به بزم راحت و آرام نمود،

ہزار سوار دو اسیہ و سہ اسیہ، و ماہی و مزائب و نوبت و علم و ثقارہ،
و پالکئی جہالدار، و خلعت ملبوس خاص، و جلیغہ و سر پیچ مرصع،
و خطاب سراج الدولہ انور الدین خان بہادر دلاور جنگ، سرمایہ
مفاخرت و مہابت بخشیدیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب
بے قیاس بتقدیم رسانیدہ، در تنظیم و تنسیق امور صوبہ مفوضہ،
(۱)

و تالیف و استمالت مال گذاران، و تنبیہ و تادیب مفسدان، و اخراج
و ارجاع اہل طغیان معی و کوشش موفورہ بعمل آرد، و در حسن
(۲)

معاضدت بندہ، تھے درگاہ، و رفاہیت رعایا و برایا، و منع مسکرات و
منہیات، و دفع مفتورات، و قطع اتعات، و فصل معاملات، بر
وفق شریعت غرا، و عدالت عالم آرا، مساعی جمیلہ بکار برد،
کہ تا ساکدان آں حدود بادل ایمن، و خاطر و مطمئن بکسب و پیشہ
خود، مشغول باشند، و بر ضعیف و میل نرود، و بدعت احداث
نشود، دریں باب تاکید مزید شمامد*

بیان نفاق ورزیدن سرداران افغانہ وغیرہ سران لشکر باغوالے

راجم رام داس پیشکار بخشی فوج و اتفاق کردن آنها پنهانی با
ہدایت مہی الدین خان و کوچ فرمودن نواب ناصر جنگ بطرف
آرکات از ترغیب مغویاں و آزرده شدن و روانہ گردیدن امرای آصف
جاہی بسوئے دکھن و طلب نمودن حضرت اعلائے ما انگریز را
جہت رفاقت خود از بندر دیو نام پٹن بمعاینہ انجام کار اہل
مکروفتن و منقسم گردانیدن، ملک کرناٹک را بر برادران بہ نیابت
خود مطابق تقسیم نواب شہید علیہ الرحمہ و دہانیدن خطابات

و مناصب بآنها از پیشگاہ وزارت پناہ *

نواب ناصر جنگ بعد امیر شدن ہدایت مہی الدین خان
می خواست، کہ روز چہارمیش بر قلعہ پھولجری حملہ آرد، و

(۱) اپنی طرف ملالینا - مائل کرنا (۲) مدد دینا - داری کرنا - ایک دوسرے کا
بازو ہونا *

معركه رزم، سرچیش مبارزان باعزم، طرازنده بساط شوکت و عظمت،
 فرازنده لوائے فتح و نصرت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، اعتضاد
 خلافت و فرمان روائی، جوهر صمصام یکرنگی و وفا، فروغ محفل
 صفوت و صفا، برگزیده یک رنگان حق گذار، قدوه مجاهدان دینی دار،
 زبده خوانین بلند مکان، عده امرائے عظیم الشان، شیر بدیشه روز
 جنگ، منهدم ساز کفار شقاوت آهنگ، فدوی خاص لازم الاختصاص،
 امیر صائب تدبیر مملکت مدار، مشعر روشن ضمیر عالی مقدار، ظفر پناه،
 نصرت سپاه، فهرست جریده نام و ننگ، سراج الدوله محمد علی
 انورالدین خان بهادر دلاور جنگ، بنوازشات گونا گون خسروانه،
 معزز، و مباهی، بونده، بداند، که درین آوان ملالت اقتران،
 عرضداشت آن فدوی خاص از نظر امتیاده گان پایت سریر
 خلافت مضیر گذشت، و دریافت واقعه یایله جان سپاری فدوی
 خاص به ریورنگ سراج الدوله بهادر شهابت جنگ، بدآمد خاطر
 قدسی مظاهر گشت، الحق درین روزگار شوم، همجو فدوی جان
 نثار و هوا خواه باعتبار قادر بل معدوم است، آفرین برروح آن
 میرور که جان عزیز را نثار کار و لی انعمت ساخته، سرخروئی دارین
 گردید، و مثل آن امارت مرتبت خلفی را جهت فدویت
 و هوا خواهی مابدولت قایم مقام خویش گذاشته بغالم باقی
 خرامید، بیت —

نه مرد است آن مرد صاحب وقار

که ماند پس از مرگ او یادگار *

باید که آن فدوی خاص، با اختصاص، راضی برضای الهی باشد
 و این معنی را سبب ازدیاد عزت و اعتبار خود شناسد، و
 سرگرم نوکری پادشاهی، ماند، و توجه مارا بر حال خود روز
 افزون داند، درین ایام میمنت آغاز مسرت انجام به مقتضای
 بنده پروری و خانه زاد نوازی، آن سزاوار عنایت و احسان را
 بافاست صوبه داری کرناثک پایاں گهاٹ، متعلقه آرکات مع فوجدار بها،
 و قلعدار بها، و عطاچه منصب پنج هزاری ذات، و پنج

آنها بطوالت گمارند، که تا لشکریان از سفر طویل دلتنگ
 متفرق و متنفر شوند، و خود را گوار مقصود بدست آرند، ناظم دکن
 که بمحض آسودگی مردم فوج، بهمان نصرت گاه مقام نموده بود،
 بعد امضائے سه روز چهارم حکم کوچ، و اشار بمحصار پهلجری فرمود،
 اهل فتور ازین معنی تسخیر پهلجری و تخریب
 فراسیس ممکن الوقوع، و علی الرغم اندیشه ناصواب خود، یقین
 تصور نموده، و از برهم گردیدن تدبیر خویش افسرده، تمهید
 دیگر انگیزته، معروض داشتند، که تابودن هدایت مہی الدین خان
 دران لشکر توجه خاص مضایقه نداشت، الحال که او با قبال عدو
 مال اسیر گشت، بر فراسیس که سوداگری، و حسین دوست
 خان که کمبند چاکری، بیش نیست، خود بدوات متوجه شدن،
 محبور شان ورتبه والا نباید ساخت، در صورت حکم یکے از
 ملازمین می تواند، که این کار بانجام رساند، صلاح دولت آنست
 که نصب رایات موکب اقبال در آرکات که مقر حکام است قرار
 یابد، فرمود، که اگرچه اظهار شما ترجمان حسن عقیدت است،
 اما گذاشتن خواهرم والدہ هدایت مہی الدین خان در بندر
 پهلجری و علاقہ قوم مختلف بعید از آئین غیرت لازم است،
 که اؤرا بهر نوع بدست آرم، و تا حصول این کار قدم ازین جا
 بر ندارم، مقتریان دران وقت غیر از سکوت چاره ندیدند، و مهر
 خموشی بر لب نهادند، و چون دران سوال و جواب آن روز بشام
 رسید، و نهضت لشکر موقوف بر صبح آن گردید، فرصت غنیمت
 دانسته در پی تدبیر دیگر دویدند، و بفرستادن جواسیس حسین
 دوست خان و فراسیس را ترغیب دادند، که آخر شب بر لشکر شب
 خون زند، آن کمین گران نقب دغا، حسب الایما، باجمعیت خود،
 از حصار پهلجری بر آمده، در انتہائے لیل بسان دزدان باشکر در
 آمدند، و سمت دست و پائے بیتابی زده، از طرف دیگر بدر رفتند، این
 معنی بسبب وسعت لشکر گاه، به بسا مردم اگرچه معلوم نگردید، و
 آسپہ نرسید، اما اهل فتور وقوع این امر دست آویز صلاح خویش

مسخر گرداند، و خواہر خود یعنی مادر خان مقید را، ہمدست نماید، و فرقہ باغیہ فراسیس را از خطہ دکھن بلکہ از قلمرو ہند اخراج دہد، و خان مذکور را ہمراہ رکاب بلا عذاب و عقاب در نظر بندی داشت، کہ خاطر خواہر آزردہ نگرند، و قطع رحم (۱) (۲)

ثبوت نیاید، باوصفیکہ اعیان حضور، بدلائل ساطع، و براہین (۳) قاطع ثابت نمودند، کہ بقائے او ہیجان مادہ فساد، و غلیان مواد عناد، انہدام او مصلحت دولت است، و تقویت ریاست، در قتلش از روئے ترحم و پاس ہمشیرہ خود اغماص بلکہ برائے تقدیم لوازم خدمتش مردم متعین ساخت، و اصلًا باذیت جان، تخیل مال مصاحبان و مشیران او، پرداخت، اتصاف دشمنان یعنی ہمت بہادر خان جاگیردار کڑپہ و عبدالذبی خان (۴)

ناظم کرنول و بہلول خان پسر عبدالحمید خان تعلقدار بنکاپور بتکفیر نعمت احسان، و ترک پاس فضل و امتنان، غافل، از انتقام منقہم ذوالہلال بطمع خام نا تمام ملک و مال، با راجہ رامداس ٹاسپاس کہ از پایہ نوکری در ماہ یکت یون سرکار نواب شہید علیہ الرحمہ در اوقات اقامت میکاکول رفتہ رفتہ بدر بار آصفجہاں اعتبارے بہم رسانید، و از التفات نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ برفعت خطاب راجگی و پیشکاری بخشئی فوج رسید، از عہد و میثاق اتفاق ساختہ و بتالیف جمعے حق فراموشان دیگر ہم در آرایش اسباب ادبار خویش پرداختہ برائے قیام و استحکام کار محبوس، یعنی ہدایت مہی الدین خان و فرقہ فراسیس با ہم قرار دادند، کہ بہر حیلہ و تدبیر نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ را بہت آراکت برند، و از خیال محاصرہ قلعہ پھولجہری باز دارند، و معاملہ

(۱) بلند - چمکتا ہوا (۲) جمع ہے برہان کی - دلیل - وجہ عقلی - (۳) جوش مارنا - اہلنا (۴) عبدالحمید خان بنکاپور اور ساونور کے نواب تھے - ناصر جنگ نے جب گوناگون کام کیا تو وہ ہمہ ان کے ساتھ کرتا تھا چلے آئے ساونور کے نواب بہمنی سلطان فیروز شاہ کے خاندان سے چلے آئے ہیں عبدالحمید خان کے فرزند کے معقولی کچھ دہم نہ لک سکا *

خود بدولت را خفیه بر فتنه انگیزی مفتربان آگاه گردانیده، عرض نمودند، که اقتضائے حال بدون یکه ازین سه کار قرین صلاح نباشد، اول آنکه خود بدولت به نفس نفیس ملتفت قلع و قمع قلعہ پهلجری شوند، و چندین کار عظیم بر اعتماد این و آن نگذارند.

ع — دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد

دویم آنکه اگر عزم کوچ سوئے آرکات مصمم بوده باشد، پس توجه موجه راست بصوب دکن شرد، الحال که هدایت مہی الدین خاں اسیر گشت، بنابر انطوائے نایره فساد ناظم کرناتک مامور گردد، و دیگر دوسر دار نامی نیز بافوج شایسته بکمکش متعین شوند، و حکام اطراف ہم با عانت او مامور باشند، سویم آنکه بقتل اسیر حکم نافذ صادر گردد، تا این ہمہ فتنه و آشوب مفتربان فرونشینند، بعد ازاں خواه عزیمت دکن خواه اقامت آرکات هر چه اقتضائے رائے عالم آرا باشد، بمعرض ظهور شتاید، و مضایقه ندارد، فرمود که، اقامت این جا و آرکات مساویست، و بودن هر دو جا محاصره پهلجری را مطاویست، درین صورت آنچه منظور است بعد وصول آرکات صورت نمائے آئینه وقوع خواهد گشت، ہوا خواہاں ازاں جواب دم در کشیدند، و باز زبان را آشنای کلمہ لا ونم نگردانیدند، چون از انجا لشکر بآرکات رسید، و مرکوز بدسگلاں بخلاف مصلحت خیر خواہان عرصہ آرای بروز گردید، سید لشکر خاں وغیرہ امرائے آصف جاہی تاب معائنہ امور یغینی مال، بردیدہ خود و بال انگاشتند، و قبل از وقوع آن واقع بھیج وزیرت حرمین شریفین مرخص گشته، و رخت اقامت از لشکر برداشته، بھیج وداع اہل و عیال بہت بوصول دکن گماشتند، و حضرت اعلائے مانیز از انجام کار خبردار شدہ، قوم انگریز را کہ بامروت و وفا یافت، حسب وصیت والد ماجد خود از بندر دیوناہ یثن کہ متصل بود، طلب داشت، و در رفاقت خویش گذاشت، و سردار فوجش را معزز استعصال ملازمت و زیر الممالک ساخت، و مدعیانش کہ در صورت افاضت

صاخذ، باز مشورت نا مقبول سابق را بتازگی آب و تاب داده، معروضداشتند، کہ اگرچہ جسارت دوشین کمینہ سوداگران، مثل در آمد و بر آمد پنهانی سارقان، معلوم لشکریان، و بہ ہدیج وجہ موجب نقصان، نشد، لیکن آنها را صدور این حرکت بمقتضائے کوشہ اندیشیہا، مرید خیالات خام، و بذائے ریزش مادہ سوداے عوام گشت،^(۱)

یعنی خفاش بدعوی ہم چشمی آفتاب، لاف خواهد نمود، و کتان بخمال ہم نگاہی مایتاب، زبان گداز خواهد کشود، ہر چند کہ سزائے این خیرہ سری مناسب سطوت خداوندی است، لکن این معنی ناشایان شان ملازمین وکاب، و آنها را بمقابلہ خاص در ہم چشمان خویش موجب افتخار و دستگاہ خود پسندی بتقدیر محاصرہ حصار بند را اگر آن کمینہ گان بازیگردبار، مصدر ہمیں کردار ناہموار شوند، و ریزش مواد دغا سازند، سبب بدنمائی، و تا شاہجہاں آباد در ہمسراں محض اشتہار نارسائی است، شایستہ نام عالی مقام آنکہ نصب سراقات در آرکات شود، و یکے از امثال ما غلامان بر این کار مقرر گردد، غرض ازین تمہیدات خاطر نواب وزارت مآب فریب خورد، و توجہ بحکم انتہای الویہ لشکر بصوب آرکات آورد، سید لشکر خان وغیرہ امرائے آصف جاہی ہرماجرائے صدر مطلع گردیدہ،^(۲)

(۱) چمکادر (۲) السی کا درخت (۳) جمع لوا کی لشکر کے نشان (۴) نظام الملک کے چار دیوان تھے ان میں سے ایک سید لشکر خان بھی ہیں وہ ناصر جنگ کے ساتھ کرناٹک چلے آئے تھے اور انکی بہت مدد کی تھی لیکن ناصر جنگ نے نا اعلیت اندیشی سے انہیں دکن واپس روانہ کر دیا ناصر جنگ کی فوجیں پانڈیچری سے آرکات واپس ہونے کے بعد اورنگ آباد میں شورش برپا ہو گئی اس کو رفع کونے کیلئے ناصر جنگ نے سید لشکر خان کو اورنگ آباد روانہ کیا اگر ناصر جنگ نے سید لشکر خان کو اورنگ آباد نہ بھیجا ہوتا تو وہ ضرور ان کو انیوالی تباہی سے بچالتے ہوتے - ناصر جنگ اورنگ آباد ہی میں تھے کہ نواب صلابت جنگ اور مستقر ہسی وہاں پہنچے لشکر خان نے سردار فرانسیمین کے غلبہ اور اقتدار کو نفرت کی نگاہ سے دیکھا لیکن نہایت احتیاط کے ساتھ اپنے ارادہ کو چھپائے رکھا اس کے بعد سید لشکر خان نے مستقر ہسی کی سخت مخالفت کی اور صلابت جنگ کو فرانسیمین کے اثر سے باہر لانے کیلئے سخت کوشش کی منہ ۱۷۰۳ع میں انہوں نے فرانسیمین کو شمالی سرکاری طرف روانہ ہونے پر مجبور کر دیا سنہ ۱۷۰۶ع میں وہ اپنے عہدہ سے معزول کر دیے گئے۔ ان کی جگہ بہ نواز خان مقرر ہوئے *

حرکت مذبحی نموده، ذلت فرار بر غیرت افزود، صف شکن
 خاں بسماعت این خبر، و فرار پسر، با جمعیت حاضر، رسید،
 و از بی تمیزی شب قریب لشکر فرامیس خیمه نزول کشید،
 و بشبخون آوردن عدوے قابو نظر، و پراگنده گشتن فوج بی خبر
 برای پسر دوید، و فرامیس متصرف قلعه گردید، و خاطر ثواب
 (۱)

مستطاب وزارت انتساب از سنج چهار خسار متواتره از دست
 رفتن هر دو قلعه مذکور، و هزیمت یافتن پدر و پور مزبور خیلے برام
 گشت، و برآں شد، که بتوجه خاص ظرف غرور اعدا باید شکست
 مفتریان که برائے منع صلاح کار حاضر، و بتقدیم حکم خداوندی
 از دل قاصر بودند، عرض نمودند، که اقوام والا بر تنبیه اعدا
 درین وقت بس نازیبا، زیرا که اول دل لشکریان بامتداد صفر
 ملالت کشیده، دویم بر شگال پیش رسیده، سیوم فرامیس از کمک
 دیگر بنادر خویش جرأت مجدد یافت، چهارم بدنامی مقابلہ
 خاص با این مردم ادله در تمامی ممالک تاشاه جهان آباد
 خواهد شتافت، پس سزاوار شان و وقار آنست، که دو سردار
 فهمیده کار، با فوج سنجیده پیکار، مامور سرانجام هر دو جاشوند
 و معامله را با سهل الوجوه انفصال دهند، غرض حسب العرض آنها،
 ترک طهماست خاں سردار عمده منصبدار پادشاهی را، روانہ چنگل پیٹھ
 گردانید، و حضرت املائے مارا بتصفیہ قلعه تروادی سنجید،
 چنانچه هر دو سردار با جمعیت خود با هر دو جانب رواں گشتند،
 و گمر بغزم ظهور فدویت بستند، یعنی ترک طهماست خاں ایلغار
 صرصر کردار بچنگل پیٹھ رسیده، بلا اندیشه برکوه قرارگاه فرامیس
 دویده، به برگ ریزی حدیقه جمعیت اعدا پرداخت، گره فرامیس
 بقیتہ السیف سمک شیب کوه راه فرار یافت، خاں نصرت نشان
 تعاقب کنان و شمشیر زناں می رفت، و سر بساخیره سراں از
 سم باد پا می شکست، درین حشر زد و خورد فرامیسی از جماعه

جاگیر تعلقه پونملی و قلعه پهلجری بتسخیر آرد، معروضداشت و جماعه او متصل خیمه خود فرود آورد، و موافق زمان نواب شهید علیه الرحمه ملک کرناٹک بربرادران یعنی صوبه آرکات بمحمد محفوظ خان بهادر و صوبه نیلور بعدالوهاب خان بهادر و چند تعلقه متفرق بمحمد نجیب الله خان بهادر به نیابت خود سپرد و از حضور نواب ناصر جنگ برادر کلان را بشهامت جنگ خطاب پدر ممتاز گردانید، و برادر حقیقی را بخطاب نصرت جنگی و محمد نجیب الله خان بخطاب بهادری سرفراز *

بیان شورش حسین دوست خان و فرامیس باغواله مغویان
پرتلبیس و گرفتن قلعه تروادی و جنگل پیٹھ بامداد پنهانی قلعداران
نویط و جنگ نمودن و شکست یافتن صف شکن خان و پسرش
و مامور شدن و غالب گشتن و کشته گردیدن ترک طهماس خان *

فساد اندیشان بدنهاد و بدنهادان مرامر فساد، جریدگی خداوند، در آشوب گاه غربت و محن، و روانگی امرائے رفاقت پیوند، بسوئے موطن دکهن، ضمیمه برآمدگار، و وسیله ظهور ادبار، خویش اندیشیده، و سرگرم اظهار بد طینتی و شاد کام تجویز به همی گردیده، بجاکیرداران قوم نویط بوسر انجام مطلوبات فوج فرامیس ترغیب دادند، آنها که باحسین دوست خان هم قومی و هم نسبتي داشتند، و از دیر انتظار شهود این کار می بردند، بهکم آنکه دیوانه را پوئے بس است بمهیا ساختن مراشی و آذوقه و غیره اسباب مایمکن وسعت، جاکیرات هر یک، کمال اهتمام بجای آوردند، فرامیس باین تائید موید گشته، نخست بر قلعه تروادی که متصل پهلجری است، بمشورت آنها پورش برد، چنانچه در دو روز مفتوح ساخته، و بآ مادگی اسباب حرب و ذخیره پرداخته، بر قصبه جنگل پیٹھ جاکیر پسر صف شکن خان ریخته و بردیها و قصباتش گرد خرابی پیخته، کوه متصل و سرو سایه انداز قلعه اش را، مقر خویش گردانید جاکیردار آنها وقتیکه تیغ بر سر رسید، چشم غفلت گشوده و

بخاطر گذرانیدہ و اخراج فرامیس و استیصال قرارگاہش بعین یقین دیدہ، باین تمہید بحضور وزارت پناہ عرض نمودند، و باین تقریب فریب دادند، کہ سراج الدولہ بہادر انگریز را بتوقع جاگیر پونملی رفیق خود ساختہ اگر اقتدار و اختیار ہدایت معنی الدین خان و حسین دوست خان فرامیس را استقلال نمی داد، ایں ہمہ فتنہ و فساد در ملک سرکار از بے اعتدالی نصاری طرح رواج نمی نہاد، الحال چیدن قوم انگریز و رسیدن تعلقہ پونملی در اختیار او خالی از دغا نباشد، انہماش معلوم نیست، کہ منبعت چہا خسران و مورث چہ قدر خذلان گردد، کہ دفیعہ آن دشواری کشد، و تدارکش ممتنع العقل و ادراک شود، بالجملہ رائے خود بدولت

(۱)

از پذیرائی ایں مشورت منقص شد، و بر آن قرار یافت، کہ سواد کرناٹک بلکہ ہند از تاجران فرنگ بالکلیہ باید پرداخت، چنانچہ بذام حضرت اعلائے ما جہت تہرائے شراکت انگریز و راندنش

(۲)

(۳)

بہاوی او حکم محکم صادر، و عبدالنہی خان و ہمت بہادر خان ناظمان کڑیا و کرنول را بر تسخیر دیوانہ پٹن و چیناپٹن مقرر ساخت، حضرت اعلیٰ ازیں معنی شکستہ خاطر، و از آگہی فساد مفسدان و مرکوز مغریاں بجائے خود متعیر گشت، کہ اگر انگریز از ضلع کرناٹک اخراج یا بد یقین است کہ استحکام قوت فرامیس فزاید، و معاندان را ملاذ و ملجأ شود، و موجب ظہور فتنہ ہے

(۴)

(۱) مکدر - تیرہ - مہاراجا بمعنی رنجیدہ (۲) کڑیہ کے نواب کے انتقال کے بعد عبدالنہی خان وہاں کے نواب مقرر ہوئے، سدھوت، گندی کوتہ، کمبیم، گرم کٹا اور پینگنور وغیرہ مقامات انہیں کے زیر اثر تھے - کرناٹک پر ناصر جنگ کی لشکر کشی کے وقت عبدالنہی خان بھی ان کے ساتھ تھے اور انہوں نے وزیر کے خفیہ قتل کرنے میں بہت بڑا حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۴۷ء میں ان کا انتقال ہوا (۳) ہمت بہادر خان کرنول کے ناظم تھے اس زمانے میں مرہٹوں نے ان کے علاقہ پر فوج کشی کی ہمت بہادر خان نے ادوسرے پٹھان نوابوں یعنی کڑیہ کے نواب عبدالنہی خان اور ہنگاپور کے نواب کے ساتھ ملکر درپردہ فرانسیسوں کی مدد کی ناصر جنگ اور مظفر جنگ کی شہادت کے بعد سنہ ۱۷۵۱ء میں وزیر صلابت جنگ اور فرنی جنرل ہسی نے کرنول پر چڑھائی کردی اور اس کا محاصرہ کر کے اپنے قبضہ میں لے لیا (۴) جائے پناہ

منتشره کہ زیر سنگ، سراہ فرار، از ترس جان، پنهان بود،
 بمجرد گذار خان عقب دوان، وقوع چهار چشمی آن شیر
 ژیاں از بس خوف و ہراس، واستیلائے رعشہ سراپا، بندوق پر بار کہ
 عصائی ناتوانی حالت یاس داشت، از دست گذاشت، بر زمین
 رسیدن، و سر شدن و کلولہ اش بر نشان خوردن، و افتادن آن چنان
 سردار لشکر کش، صف شکن، این مثل مشہور گردانید، شغالی
 بر شیر پنجم زن، و زاغے بر باز صید افگن، چیرہ گی ورزید *

داستان محاصرہ حضرت اعلیٰ بر قلعہ تروادہ و موقوف ماندن

تسخیرش از راندن جمعیت انگریز بدیو نام پٹن و مامور گردیدن
 عبداللہی خان و ہمت بہادر خان بتخریب آن و تنگ دل و

آزرده شدن حضرت اعلیٰ از وقوع این معنی و باز داشتن ہر دو
 جان مذکور را از امر مامورہ بسعی موفورہ و شکست خوردن صف
 شکن خان بر قلعہ تروادہ از فرامیس و ہزیمت دادن حضرت

اعلیٰ فوج فرامیس را *

حضرت اعلیٰ با فوج خود و جمعیت انگریز بر قلعہ تروادہ
 تاختہ، و احوال محصورین را از شدت محاصرہ و تورپ اندازی
 انگریز نوعے تنگ ساختہ کہ حصار قریب الفتح بود و از گولہ اندازی
 فاکزیر ساعات ما بقی کشایش شمار می نمود، حسین دوست خان و
 موسی دہلکس از آن حال اطلاع یافتہ باہل فتور نگاشتند، کہ در
 صورت از دست رفتن قلعہ مذکور بحملہ شجاعت نواب سراج
 الدولہ بہادر و جلالت انگریز، تنگی کار بندر پھولجری یقینی است،
 و علاج واقع قبل از وقوع لازم پیش بینی، فکرے بعمل آید کہ
 انگریز از رفاقت نواب سراج الدولہ باز ماند، اہل فتور بر آن
 آگاہ گشتہ و التماس پیشین او نیز کہ معرفت حضرت اعلیٰ متعہد
 تسخیر پھولجری شدہ، بجلد وے آن جاگیر پونہ ملی خواستہ بود

بتقریب این وسواس کہ دریں روان شورش فرامیس بہ تھویر
خاطر شکنہ دیگر تاجران فرنگ منشاء احتمال اتفاق ایشان
و بحکم

بیست —

مورچہ گانرا چو بود اتفاق

شیر ژیاں را بدر آرند پوست *

و بعد از رائے صواب و دوربینی مآل اندیشاں است، عزیمت پر
دو سردار مذکور از بنا در انگریز باز داشتہ، بہصول رخصت
پیشگاہ وزارت پناہ پتر وادی رسیدہ، جماعۂ راستی اساس ونا
شناں انگریز مروت انگریز را بخاطر داری تمام وجوشش مالا کلام،
و سردارش را بعطائے خلعت واسپ خوش خرام مغرز و مباہی
بسوئے دیونام پٹن رخصت نمود، بعد روانہ شدنش خود ہم از
بس حزن و اندوہ دلتنگ گردیدہ خواہست، کہ از محاصرہ تروادی
دست بردارد، مگر باندیشہ گوناگون نتوانست، کہ کار مرجوعہ
گذارد، ذکرے عارض این کلام است، و بیان واقع این ارقام، کہ
در اوقات تالیف کتاب و قتیکہ این داستان بترتیب رسید، مولف
معمولاً بعرض رسانید، حضرت اعلیٰ تا آن مقام کہ برائے حمایت
کمپنی انگریز از مقام تروادی بآرکاٹ رفتہ مطابق شرح صفحات
صدر باراجہ رامداس، نواب وزارت مآب گفتگو نمودہ بود،
شنید، و ترددات و نگاہی آں اوقات، و حل عقدہ آں مشکلات
بخاطر گذرانید، و چشم پر آب گردید، و پس از شکر خدائے
عزوجل فرمود کہ بپاس دستگیری خود و وصیت والدم شہید
رحمتہ اللہ علیہ کمپنی انگریز را چنانچہ باید، امداد و حمایت
کردم، و بمناسبت ہر وقت قسمیکہ شاید، اعانت نمودم، و نوعی
بر روی کارش آوردم کہ در ممالک ہند احدے را تاب مقاومت
با او نماندہ، و فرامیس باچان دستگاہ فرعونے در نیل عدم لشکر
رعونت رائدہ آنگاہ جمیع فرزندان والا تبار را خواند، و سرگذشت
ماضی پر زبان راند، و خطاب نمود، کہ شما جگر پیوندان و دلہندان مرا

دوام گردن، دریں حال وصیت والد شہید بخاطر آورده، ارادہ دستگیری انگریز مصمم نموده، بکمال درد و اندوه از مقام محاصره تروادی جریده بآرکات شتافته، معرفت راجہ سنیپ رائے دیوان و رای کنکاپشن مخاطب بر راجہ بشن داس خزانچی سرکار نواب شہید علیہ الرحمہ کہ دران زمان نیز مامور ہماں دو خدمت بودند مبلغ نمایاں از تحصیل آرکات بہ راجہ رامداس بخشی فوج وزیر کہ بسابقہ ملازمی یک دربار ایام اقامت سیکاکول با اینہا آشنائی قدیم داشت، رسانیدہ، بدین نوع مضمر خاطر خود با او پیش آورده کہ اگرچہ حسب الحکم وزارت پناہ انگریز را از رفاقت خویش یکسومی نہایم، لیکن بھال خود ماندن، و از آسیب اخراج ایمن گردیدن او از احسان شامی خواہم و گرنہ تا ولایت فرنگ مشتہر خواہد گردید، کہ از رفاقت من چندین حرج بآں قوم رسید، راجہ مذکور بعد اخذ مبلغ از خوش ادائی ہر دو میانچی کہ اتھاد پیشین را توسل نمودند، و شیرین کلامی از حد افزودند، پیام مرتومہ مفصل بگوش شنوا سماعت و اجابت نمود، من بعد حضرت اعلیٰ باتفاق شہ نواز خان دیوان و میر دایم علی خان بحضور وزارت مآب رفتہ، در تخیلیہ

(۱) راجہ رامداس ہارگھونانہ داس برہمن قوم مے تھا چکا کول میں اس کی پیدائش ہوی عام طور پر وہ رامداس پندت کہ نام مے مشہور تھا کرانت ڈف نے اس کو غدار رامداس لکھا ہے۔ وہ ناصر جنگ کا رازدار تھا اس پر ناصر جنگ کو پورا پورا اعتماد تھا اسی لئے تمام خفیہ امور اس کی موجودگی میں طے پاتے تھے لیکن در پردہ وہ مظفر جنگ کا حامی تھا اور ان تمام خفیہ باتوں کی جو ناصر جنگ کے ہاں ہوتی تھیں سید لشکر خان اور مظفر جنگ کے آدمیوں کو اطلاع دے دیا کرتا تھا۔ میر دائم علی خان نے ناصر جنگ کو چٹھان نوابوں اور راجہ رامداس کی تمام خفیہ کاروائیوں اور باطل ارادوں کی اطلاع کردی یہاں تک کہ وزیر ناصر جنگ کے قتل کی تمام سازشی کاروائیوں کے متعلق بھی قبل از وقت اطلاع دے دی گو ناصر جنگ نے مظفر جنگ کے قتل کا حکم دے دیا تھا لیکن راجہ رامداس نے ناصر جنگ کے آدمیوں کو رشوت دیکر قتل میں تاخیر کرادی۔ مظفر جنگ عہدہ نظامت پر مامور ہونے کے بعد راجہ رامداس کو راجہ رگھونانہ داس کا قتل ملا اس کے بعد وہ نواب صلیب جنگ کا دیوان مقرر ہوا کچھ دنوں بعد اس کو چند افغان سپاہیوں نے قتل کر دیا۔ رگھونانہ داس نے فرانسسوں کے ساتھ بڑی وفاداری کی تھی *

امضائے زمانہ دراز ہم پاشید گئی عظام ہمیں دست احساس می یافت، با این همه نشست و برخاست و قیام خرامش بهال، بلکه تا دوسه کروه هم قدمی سرعت دیگران با سهولیت رفتارش مهال، بالجملة بعد کشش و کوشش بسیار، و تیغ بازی بی شمار، و شکست و فرار معاند هزیمت شعار، با فتح و نصرت، و گرانباری ساز و سامان غنیمت بمیدان چنچی رسیده، بعد تیمار معجز و جان خواست، که باز قلعه تروادی در حصار لشکر ظفر مدار کشد، و آفت جان معصو رین گردد، بغتاً نواب وزارت مآب بفریب اهل فتور بحضور طلبید، و صید از پنجه باز رانید *

بیان رفتن قلعه چنچی بدست فرامیس و بر آمدن نواب ناصر

جنگ بفتور و اغوائے اهل فتور و شهید شدنش در شبخون زدن

فرامیس از گولای بندوق همت بهادر خان ناظم کرنول *

بمجردیکه حضرت اعلی از میدان چنچی حسب الطلب نواب وزارت مآب مع فوج با رکات رسید، حسین دوست خان و فرامیس معرکه از معرکه آرا خالی دیده بر اغوائے مغویان سرعت بکار برده متصرف قلعه چنچی گردیدند، و نفس الامر پناه مستحکم گزیدند، نواب وزارت انتساب باستماع آن خبر حضرت اعلی را حکم نمود که فوج خود بمحاصره چنچی فریسد، و به حفاظت آن ضلع پردازد، که کمکش از بندر پهلجری نرسد، بدان موجب محمد ابرار خان بخشی را با جمعیت شایسته روانه کرد، و خان مذکور کار بند حکم گردیده قلعه چنچی را نوعی در قید آورد، که از انسداد طرق اطراف رسیدن پرکای بهال حصار مهال، و جمعیت پهلجری و تروادی که رسد می آورد، بسبقت تمام مزاحمت پامال جدال گشت، قلیله از آنها کریخته دست اجل خروبار همراهی، بالکلیه از اضطرار تباہی، بغارت داده، بتروادی پیوست، میر مظفر نام مغل توران ز از رفقائے محمد ابرار خان دران معرکه داد مردی داده، بقتل چهل

لازم است، کہ دوستی و یوا خواہی انگریز را بر خود لایب گردانید، و مدام
 لحاظ دستگیریم و وصیت والدہ در نظر، و این رویہ در اولاد خود،
 ارتقا مستمر دارید، و بدان موجب ہر فرد قوم انگریز را باید، کہ
 حفاظت دولت و عزت اولاد من تا قیام خود، در ملک ہند نصب
 العین وفاداری دارد، و ہر کہ ازین دو فرقہ خلاف آن نماید، از
 سلسلہ خود نباشد، ازین جا رسیدم، بعبادتہ مطلب، الغرض از کار
 قلعہ تروادی کہ ممکن الافتاح امروز فردا بود، تا دو ماہ ہیج نکشود،
 آخرالامر صف شکن خان بحکم نظامت پناہ دکن از آرکات با فوجی
 برائے اعانت محاصرار رسیدہ، بیک سمت قلعہ نازل گشت،
 فرامیس کہ در مصاف جنگل پیٹھہ دست آزمودہ بود، درین جا ہم
 بوقت صہ پاس روز دفعتاً با جمعیت از قلعہ بر آمدہ صف صف
 شکن خان بشکست، تازہ واردان کہ غافل ازین دست برد بودند،
 خیل و سرخیل بے آنکہ اندک قیام نمایند، موافق عادت یکبارگی
 رو بانتشار آوردند، خداوند ما با جمعیت مردانہ خویش بکمک خان
 فرامیس سامان دریدہ، اثری ازو ندیدہ، معاودت فرمود، چون درین
 اثنا لشکر شب محیط آفاق شد، جماعہ فرامیس فرصت یافتہ
 بر مور چال کہ از فوج خالی بود، تاختہ خراب نمود، خداوند
 باہوش و فرہنگ آہنگ جنگ، دران وقت تاریک و تنگ،
 خلاف آئین، فطرت شناختہ، در میدان موضع ترکلور خیام
 قیام بر پا ساختہ، صبحی بمحردیکہ فرامیس صف رزم آراست،
 بمقابلہ اش، شتافت، دلاوران طرفین بہ نہایت شدت وحدت داد
 مردی دادند، و دران روز زیر کان آئین و غا، و حملہ آوران ہیجا،
 بمعاینہ شمشیر زنی وعدو افگنئی جہد خاصہ حضرت اعلیٰ خود
 را ناروا دیدہ، بکمال انفعال از کار واماندہ، دست بدعائے فتح و
 نصرت او کشادند، و در عین گرمی کا رزار گولہ توپ بآن قدر نزدیکی
 پائے پیش گذشت کہ اسپ سواری بیفتاد، و پائے خاص محجور
 گشت، اگرچہ پائے اوضربے نیافت، اما از گرمی گذار متصلہ
 گولہ پوست و استخوان پا از ہم گداخت، و پس از التیام زخم و

رفته بود، برائے انتظام مہام مطلوب آنها بقسم و ایمان عہد و پیمان
 واثق کردہ، مراجعت نمود، میردائم علی خاں سردار مقدمۃ الحبش
 ازاں ماجرا واقف گردیدہ، بہاں شب بحضور خود بدولت حقیقت
 دغا اندیشگی ملائمت فتنہ خیز، و افاغندہ فساد انگیز، و نا کس ناحق
 شناس، راجہ رام داس، وغیرہ چند نا سیاس، باتفاق ہدایت
 محی الدین خاں، سازش مخالفان، از وساطت میر سیف اللہ واینکہ
 امشب افاغندہ بیوفائی خواہند ساخت، مشروحاً از ابتدا
 معروضداشت، از بسکہ قضا اسباب قتلش مہیا نمودہ بود، بسبب اعتماد
 کمین گراں یعنی افغان کہ خلاف ذلک ایام نواب آصف جاہ دران
 عہد رشد ورفاء یافتہ بودند، غرض او محض امتیلاے ہم و ہراس
 انگاشتہ پذیرانہ نمود و فرمود، کہ با این کسان چہ بد کردہ ایم
 کہ باما غدر کنند، وبا دیگرے بگروند، گویندہ ازین جواب لب بہ بست
 و سینہ دل از ناخن تاسف خست، غرض بہاں شب پاسے باقی
 ماندہ فرامیس از چنہی بر آمدہ، وبے منع و مزاحمت کسی قدم قدم
 اتواب کشاں، و گولہ زناں، بہ لشکر در آمدہ، نواب وزارت مآب
 شہادت اسباب، گوش آگہی از پذیر غفلت تہی کردہ، واقف
 آنحال گردید، و ہدایت محی الدین خاں را بنابر قتل بحضور طلبید
 بھیلہ آنکہ اودران وقت تلاوت کلام اللہ داشت، راجہ رام داس
 از سراول بر شوت اشرفی ہا در بردنش توقف خواست، چون پاس
 زر بر جمیع پاسا غالب و طمع مال فایق ہمہ مطالب است، آنها
 در بردنش تساہل کردند، و کسان دیگر نیز کہ پئی ہم می آمدند
 بہماں لقمہ زبان خود ہا می بستند، تا آنکہ فرامیس نزدیک رسید
 نواب شہادت مآب کہ باوضو ہوں بار دیگر تجدید وضو، و دستار
 بر سر نمود، و بخلاف دستور اوقات جنگ کہ زرہ و بکتر در بر می کرد
 فقط نیمہ تنگ و سفید پوشید، و سلاحی بر بدن راست نگردانید، و
 بوقت سوار شدن در آئینہ عکس روے خود دید، او را باسم اصلی

نفر فرامیس امتحان پُرش تیغ بیدریغ گردانیده رتبه شہادت گرفت،
 مرغویاں از آگہی این حال بیاس قیام قلعه چنہی بر آشفته و
 حیلہ مجدد انگیزختہ، خاطر نواب را از نمایش خوف یورش جمعیت
 چنگل پیڈھے پردیر کنہی کہ بمنزلہ قلعه است، برآں آوردند،
 کہ فوج حضرت اعلیٰ را با وصفیکہ او ضرورت حضور فوج بدلائل
 واضح بعرض رسانید، بمقتضائے صلاح اندیشی مفسدان بمبالغہ بالغہ
 موکد حفاظت کنہی گردانید، ناچار خداوند مامحمد ابرار خان را
 از چنہی طلب داشتہ بآہنگی فوج خاص روانہ کنہی ساخت،
 و خورد تنہا با خواص بماند، و چندانکہ تردد کرد فوج را بسوسے
 خورش نتوانست گرداند و فرامیس و اہل مکرو تلبیس را میدان
 شوخی فراخ، و دست معاند بغارت ملک گستاخ گشت، نواب
 وزیر الممالک بحکم تغدیر کہ نافذ ہر کبیر و صغیر، و غالب ہر امیر و
 فقیر است، بمصلحت ندیمان دغا تھمیر، درعین شدت بارش
 از بلدہ آرکاٹ برآمدہ، میدان چنہی را مضرب خیام لشکر
 فرمود، چون باران کثرت، و سیلان آب شدت، و زمین نشیب و فراز،
 و پراگندگی چندین برگ و ساز داشت کہ گروہ گروہ جوق جوق
 جدا جدا ہر کجا کہ زمین مرتفع و ماسون از صدمہ سیلاب امتیاز
 نمود، فرود آمدہ بود، خداوند نعمت، خدیو با عقل و فطرت مانظر
 بر احتیاط معروض نواب داشت، کہ از اشتداد ریزش سحاب، و
 طغیانی سیلاب، و اتصال مقراعدا، نزول این جا واسطہ دغا، و خلاف
 رائے اہل و فاضل، می باید کہ متصل قصبہ بیلپور کہ میدانش
 وسیع، و زمینش رفیع است، قیام رایات قرار یابد، کہ تمامی لشکر
 یکجا و مجتمع فرود آید، قبول نمود، و کوچ بفرمایش مقرر فرمود،
 خان عالم نام حاضر الوقت نا مذامیت نہضت چہارشدنبہ و یمن
 پنجشنبہ معروض داشت، چنانچہ بدان موجب نہضت بہ پس
 فردائے آں روز قرار یافت، و میر سیف اللہ نام کہ پیش از ان
 (۱)

ہوکالت مفتنان نکبت تاسیس پیش حسین دوست خان و فرامیس

بس مر افراز را فگند بخاک
 بس گریبان نمود از غم چاک *
 خاک در چشم صد گلستان کرد
 سنبلستان بسبے پریشان کرد *
 دارد در این خود پسند باد بهشت
 شمعهای بسبے طربگه کشت *
 هر کجا دید قامت رعنا
 داد رعنائیش به باد فنا *
 رفته از روزگار امن و امان
 دیدی اے دل جهان و کار جهان *
 یش بر پیل چیرگی به نمود
 ک* بنماد کو سار ربود *
 چغد آفاق را نگهبان شد
 حمیز تردست قتل مردان شد *
 رفت اقبال و آمده ادبار
 کل بر افتاد و سرکشیده خار *
 اهل عزت شدند گوشه گزیں
 ابلهان یافتند تخت و نگین *
 (۱)
 کشت در مانده رغیف شریف
 (۲)
 چید چون سفرائے جیف جلیف *
 صدر عظمت نصیب شوم است
 در چمن آشیانه بوم است *
 بیش شیر چون شغال گرفت
 از زمین تا فلک وبال گرفت *

(۱) چهوتی موئی روئی - گکیا (۲) سردار کا مڑہ نا سرخ شراب انگوری جو مائل
 پشہاوی ہو۔ کھوڑہ کی ایک قسم سرخ رنگ اور میاھی مائل ہوہا ہے اس کی
 دم اور بسپاہ ہوتے ہیں *

خود باین خطاب سه باره مخاطب ساخت که اے میر احمد خدا حافظ باد، و پابرماری نهاد، و زنانه را نیز بر عماري (سوار گردانیده) بسمتے حکم استادن داد، دران زمان کسی از لشکریان که بعضی از بے خبری پرورش فراسیس و ممانعت سیلابهای باران، و بعضی بتغافل، و تبحال، متفرق بودند، سوائے چند نفر بانددار، و مشعل بردار احدی گرد و پیش فیلش نبرد، و مخالف سرکش آنرا فائز اقدام می نمود، درین اثنا صبیح صادق دمید، و صورت دو فیل سواری عبدالنبي خان و همت بهادر خان ناظم کژیا و کرنول نمودار گردید، نواب شهادت انتساب فیل سواری خاص نزدیک آنها رسانید، و خلاف عادت دست بسر شدن در سلام سبقت گزید، آنها تبحال نمودند، و ملتفت نشدند، گمان نا شناسائی برده، ثانیاً قامت برافراخته، و دست برداشته، و آواز بلند ساخته، سلام نمود، چون درین مرتبه شرم حضور خداوند آنها را تعلیم آداب رسم قدیم داد، فرمود، که بر ما و شما که برادران دینی هستیم، واجب است، که بر اغیار جهاد کنیم، درین کلام همت بهادر خان از سنک گولی بندوق دستی آئینده سینه بے کینه اش شکست، و بار مذاکعت ابدی و نفرین مردمی بر گردن روزگار خویش به بست، پریشانی حشم و خدم نمونه روز نشور و ویرانی خنائن و تاراجی خیم معنی آیه یَوْمَ يَنْفَخُ فِي الصُّورِ نَفْثَتِ بَرَادِرُ از برادر، و مادر و پدر تفسیر کریمه یفر المهرمین آخیه و امیه و ابیه و بهمت زن و مرد، و پدر از پسر اشاره و صاحبته و بنیه بود، لمولفه

اشک از دیده جهان بارید
 آه از جان خلق شعله کشید*
 وای بر انقلاب چرخ زبوں
 حیف از گردش زمانه دوی*
 که چها کرد بر سر آفاق
 از زمانیکه یافته اطلاق*

از سر تیغ دست سطوت او
 سرکشان را شکسته شد گردن *
 جمعی از خاصگان بزم وفا
 به نہانی شدند عہد شکن *
 کرد از روی مکر و عذر و دغا
 سازشے با معاند پر فن *
 زده از بہر ظلمت ادبار
 شمع اقبال خویش را دامن *
 بقلف کاری حقوق قدیم
 باختند آبرو بچشم زدن *
 در زمانیکہ ز امثالے آب
 قطرہ می داشت در سحاب وطن
 میر خود را کشاں کشاں بردند
 سوے چنہی بمہض فتند و فن *
 خویش و بیگانہ سرزده پس و پیش
 ابر گشتند بر سر روشنی *
 بر کشیدند تیغ کین زینام
 سرا او نیزہ را سپردہ زتن *
 (۱)
 زیر تغابن زمین بچوش آمد
 شد بر افلاک نالہ و شیون *
 زد گریبان خلعت دولت
 چاک چندین ہزار تا دامن *
 تا قیامت دگر نیاید راست
 زان ہمہ جستگی بہیچ بدن
 بسجادات ازں امام کہ او
 شدہ مقتول است دشمن *

ماند از خر کمیت نیرنگی
 با یژ بر ہمسر است رو بہگی *
 ملک روشن بود ز تاب حسام
 چہ شود گر کشید سرفہ خام *
 چہیست زین نالہ حاصلت برہاں
 کار خود را بہ بین و بند زباں *

الغرض از شہادت مظلومی او قیامتے برپا گردید، و شور نوحہ از ارض تا سما رسید، نہر خون گناہش آبیاری نخل آفتے نمود، کہ ثمراتش تاحال تلخی رساں مذاق زمانیاں است، و بھر درد جانکاهش جوش طوفانی کشود، کہ سیلاب اولی آلان آفت بنیاد دولت ہندوستان است، مرتکبان این عمل دیرے نگذشت، کہ ذلت پاداش کشیدند، و مشیران این دغل زمانہ سیرے نگشت کہ بمکافات فاش رسیدند۔ بمضمون این بیعت کسے — بیعت

(۱)

بسان عکس آب اندر کف خود واژگون بیند

کسے کو راست سوے سینہ نوک مذاں دارد *

تاریخ قتلش باین عنوان یادگار دل افکاری، و شاہد جگر خواری
 مہرر این دفتر و مخبر این خبر است، و بس۔ لمولفہ —

نائب شاہ ہند ناصر جنگ

پایہ دار و زارت دکھن *

از کمال شکوہ و شان و حشم

قدوہ اہل احتشام زمن *

بسکہ سرگرم نظم عالم بود

(۲)

آن نظام جہاں محیط مین

موج اجلال زد بکرنائک

بہر تسکین اشقعال فتن *

(۱) برگشتہ - القا - نامدادک - منہوس (۲) جمع ہے منہ کی - بمعنی احساس

طاہر پسر محمد حسین خان طاہر جاگیردار آنجا باجمعیّت بسیار از قلعه بطور استقبال بیرون رسیده، باوجود عذر حضرت اعلیٰ بشدت مزاحمت و دقت ممانعت بطریق یگانگست، بعیله ضیافت در قلعه طلبیده، و خداوند ما چندانکه زبان معذرت آراست، و عذر خواست، مزاحم گوش را بے بهره سماعت ساخت، خدیو ہم دان مادید، که تعذر پیش نمی رود، و مزاحم راہ نمی دهد، بعیله بول از جلسہ برخاستہ و بصوبہ رفتہ، غضنفر علیخان را از ارادہ باطلہ و اصرار مبالغہ جاگیردار خفیه آگاہ ساختہ، تدبیر نجات خواست، خان صداقت نشان او را مطمئن و مشغول ادائے احتیاج گردانیده، خود برگشتہ نزد جاگیردار آمد، و بزین پوش کہ مزاحمتا سرراہ گسترانیده، مترصد کام نشستہ بود، جلسہ گشتہ بزبان ہم کلامی از مغالطہ خیال و نگاہش دفعتاً بسان تبر جستمہ، دستے بکمر، و از دست دیگر نوک کتار مسلول بشکمش رسانیده، اعتراض مزاحمت نموده، باین عبارت او را دہشت داد، کہ اگر آقایم را راہ می دہی، و نوکران خود را بعدم تحریکت از جائے آنها تاکید می نمائی، از دست من رستمہ باشی، والا بییقین دانی، کہ از رسائی ہمیں کتار، و درازی دست آزموده کارم، خون خود درین جایاشی، و بعد از آن راضی ام، بہرچہ بر سر آید، و بر نگردم، از آنچه رو نماید، خان صداقت نشان کہ صاحب تن و توش، و باقوت و جوش بود، در حال بنظر بینندگان چنان می نمود، کہ بازے کنجشکے را بچنگال آورده و شیرے برگو سفندے پنجه برده، الغرض جاگیردار ازین بلائے ناگاہ، و آفت جانگاہ پوش و حواس باخته، صبر و قرار از دست داده، فریاد الامان برکشید، و بر نوکران خود بشاکید اینکہ از جا نجنبند، خروشید، و بنا چاری بحضرت اعلیٰ آواز داده، کہ کسے مزاحم نیست، بفضلہ پابرکاب باید گذاشت، مع الغیر بہرگز دواست باید شتافت، چنانچہ حضرت اعلیٰ بہمچر دیکہ سر مزاحمت شکستہ دید، پیشتر رواں گردید، چون بقصیدہ والگندہ پور منقصہ یکت کروہے رنچنگدہ

داشت. میراث تاز نوکر خود
 کشته شد زان ہمہ بلا و مہم*
 از محرم گذشتہ پانزدہ روز
 یافت حرمان ز زندگی و وطن*
 بہر تاریخ این تالم بود
 سر حالہ بعبیب فکر و مہم*
 دنعنآ داد ایں صدا از غیب
 ہا تغم قتل شد امیر دکہن*

بیان بر آمدن حضرت اعلیٰ ازان مہلکہ بحفظ حافظ حقیقی

و تنہا روانہ شدن بسوی نٹہر نگر و متعرض گردیدن معتبر خان طاہر

جاگیردار رنجنگڈہ در اٹھائے راہ و بر آمدن ازان دغا غضنفر علی خان^(۱)

ورسیدن بسرحد نٹہر نگر بتائید مہمین اکبر*

پس از بعث شہادت سراسر قیامت، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر
 جنگ علیہ الرحمہ پراگندگی در اشکر واقع گشت، و عزیمت ناگزیر
 محمد محفوظ خان بہادر شہامت جنگ و محمد نجیب اللہ خان بہادر
 وغیرہ امرا و اعیان بصوب حیدر آباد صورت بست، و حضرت اعلیٰ
 ما بکمال اخفا مع غضنفر علی خان و یکت پیادہ رہنما ازان مکان
 بطوریکہ بار معاونت متصور دیگران شود، بسمتی برآمدہ، راست رو براہ
 نٹہر نگر آورد، و از شدت باران و طغیانی آب بیکراں، و ناشناسی رود
 و راہ، و چشمہ و جاہ، و محض از شناوری اسب قطع منازل پیش
 برد، چون بدین حال بہ تعلقہ ترنامل رسید، جماعت دہ و دوازدہ کس
 ملازمان متعینہ آنجا ہمراہ گردید، بمحور و وصول رنجنگڈہ معتبر خان

(۱) رنجنگڈہ کا دوسرا نام رنجنگڑی بھی ہے۔ یہ مقام پر اسمبلور سے گیارہ میل
 کے فاصلہ پر واقع ہے۔ معتبر خان طاہر یہاں کا قلعہ دار تھا۔ محمد علی والا جاہ اور
 معتبر خان کے باہمی تعلقات اچھے نہیں تھے، رنجنگڈہ پارچہ بانی میں مشہور تھا
 یہاں سوئی اور اوئی کیڑے عمدہ پیمانہ پر تیار کئے جاتے تھے۔ سنہ ۱۷۵۱ع میں اس
 مقام پر نواب محمد علی والا جاہ اور انگریزوں کے ساتھ فرانسیسیوں اور چندا صاحب
 نے زبردست جنگ لڑی تھی جو جنگ والکنڈہ کے نام سے مشہور ہے۔ والکنڈہ
 پورم رنجنگڈہ کے قریب ایک قریہ ہے اسی مقام پر جنگ ہوئی تھی*
 : ۴

فیروز جنگ فرزند اکبر نواب آصف جاہ و برادر کلاں نواب نظام الدولہ بہاد شہید کہ در حضور شاہ وزارت پناہ بود متضمن تعزیت شہادت برادر و ترغیب توجہ سولے دکن روانہ نمود و از فراع آراستگی امور مستعد جدال گشت و ہدایت محی الدین خان بہادر فردائے روز شہادت نواب ناصر جنگ شہید روز چہار شنبہ شانزدہم محرم محترم سال یک ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری مقدس بدستکاری سرداران افغان و راجہ رامداس وغیرہ اعیان نمک حرام از ذات حبس برآمدہ برومند ریاست دکن نشست و ہمہ لشکر (۱)

و اسباب و دواب و خزائن وغیرہ غنائم در حفاظت خود آوردہ ۳ روز در ہماں مقام قیام ورزیدہ روز چہارم کہ شنبہ و نوزدہم شہر مذکور منہ الیم بود با تہاسی خیل و حشم بہ پھولچری رسیدہ و با حسین دوست خان و موسی دبلکس ملاقی گردیدہ مجلس سرور با عظمت و شان نامہصور آراستہ حسین دوست خان را بخطاب و منصب و نظامت پایاں گھاٹ و موسی دبلکس را بخطاب ظفر جنگ و جاگیر چنچی و تروادی وغیرہ و موسی لاس و موسی دتیل وغیرہ سرداران فرنگ را از خطاب ہا و مناصب و انعام خورم و مشکور گردانیدہ و بہت بہادر خان را بخطاب رستم جنگ و جاگیر رائے چور و ادیوئی

و عبدالنبی خان را بجاکیر کنچی کوٹہ و کوتی و کورم کندہ و عبدالکریم خان را بجاکیر سرا و جانوجی مرہٹہ بخطاب بہادر و بہاراج ارجن جسونت و راجہ رامداس را بخطاب راجہ رگھناتھ داس و محمد حسن را بخطاب احسن الدین خان و عبدالرحمن را بخطاب مظفر خان صورت معنی کل محتال فقور بخشیدہ واستعداد و استقلال حضرت

(۱) چوپائے مثل گھوڑے - گدھے - اونٹ وغیرہ جن پر سوار ہوتے ہیں اور ہرجہ لانڈے ہیں (۲) محمد حسن کا دوسرا نام بیگ حسن ہے یہ اور اس کا بھائی رحمان دونوں سنہ ۱۷۴۰ع میں فرانسیسی فوج میں جو ماہی میں تھی سپاہی کے حیثیت سے داخل ہوئے تھے گھوڑے نے ان دونوں بھائیوں کو مدراس کے محاصرہ کے وقت روانہ کیا تھا یہاں یہ دونوں بھائی ترقی کرکے فرانسیسی سپاہیوں کے جمعدار ہو گئے جب یہ نظام کے ملازم ہوئے تو آہستہ آہستہ ترقی کرکے اونچے عہدوں پر مامور ہو گئے *

متعلقہ نٹھر نگر رسید، رقعہ بدست خاص از وصول خود
بسرحد نٹھر نگر بنام غضنفر علی خاں رواں گردانید، اوبہ معایذہ
رقعہ دستخطی دست از کمر بند و نوک کٹار از شکم، جاگیردار
یکسو کرد، وگفت کہ اگر مراہم کہ حق نوکری بجا آوردم،
مگذارے، ضمانت من از آقاہم بہدیج نوع جرحے نہ بینی، و در
صورتیکہ با من نوکر جانفشان دغاکنی، از تیغ انتقامش فارغ نہ
نشینے جاگیردار زبان باستمال کشتاد، و بگر فتن عہد عفو جسارت
خود راہ داد، چنانچہ سالما از انجا رہا، و فایز خدمت آقا، و
با تفاض موصول قرارگاہ دارالذمر نٹھر نگر بسر عتے گردیدہ، کہ از
لشکر گاہ چنہی تا آن مرکز دواست راہ ہفت روز دریگ شب و
روز طے گردانید *

بیان استعداد جنگ حضرت اعلیٰ بسر کوبی اعدا و نوشتن

عرضداشت و نامہ متضمن سوانح سرگذشت نواب و زارت پناہ بحضور

(۱)

احمد شاہ پادشاہ و نواب آصف الدولہ سید غازی الدین خان بہادر

فیروز جنگ فرزند اکبر نواب آصف جاہ برادر کلاں نواب ناصر جنگ

بہادر شہید رحمۃ اللہ علیہ *

حضرت اعلیٰ بعد وصول نٹھر نگر و پرداخت اسباب و آرایش لشکر،
عبدالوہاب خان بہادر نصرت جنگ برادر خورد را از صوبہ نیلور و
محمد ابرار خان را از ضلع کنہی طلبید، و عرضداشت بحضور
احمد شاہ پادشاہ مشعر رو داد کرناٹک پایاں گھاٹ و نامہ بنام
نواب وزارت انتساب آصف الدولہ سید غازی الدین خان بہادر

(۱) نواب غازی الدین خان فیروز جنگ نظام الملک آصف جاہ کے بڑے بیٹے تھے
سنہ ۱۷۳۹ع میں محمد شاہ نے انہیں امیرالامرا کا منصب عطا کیا دسمبر سنہ ۱۷۵۰ع میں
جب ناصر جنگ کے شہید ہو جا نیکی خبر دہلی پہنچی تو جنوری سنہ ۱۷۵۱ع میں شہنشاہ
ہند محمد شاہ نے غازی الدین خان کو نظام الملک کا خطاب دیا اور دکن کا صوبہ دار
بنا کر روانہ کیا لیکن غازی الدین خان کا راستہ ہی میں اورنگ آباد کے قریب انتقال
ہو گیا غازی الدین خان کے انتقال کے بعد ان کے بیٹے شہاب الدین کو عہدہ الامرا کا
عہدہ اور حماد الملک کا خطاب دیا گیا *

رواں گردید، و بسبب و قفہ افغانان کہ در سیر بندر و دریا و غیره نوادرات متوجہ بودند، تا حصول و عبور رود آرکات قصر منازل از ضروریات راہ گردانید، چون از طرز و آئین عیارگی چند امرائے لشکر، و افغانہ، خصوصاً بہت بہادر خان کہ باطن زعم باطل نظامت دکن می داشتند، مطمئن از حفظ خود نبود، و کمین داری تدارک خود سری آنها می نمود، چنانچہ با این تیاری مادہ فساد سرکوزہ، طرفین، ہر دو لشکر مختلف الباطن و مغترق الظاہر کہ پس و پیش یکدیگر می رفتند، بسرحد دامل چرو پیوستند، مردم سپاہ مغل، دستے کہ بتاراجی ملک افغانہ کشادند، با وصف منع ہدایت محی الدین خان باز ننہادند، افغانان بمقتضائے غلط اندیشی، و وقوع آن خسارہ از ایمائے میر لشکر دانستہ بادۂ عناد را از جوش فساد مکرو دو آتشہ نمودند، و بتاثیر بدہستی بہ فکر افتادن در چاہ سزائے اجمال کہ سر راہ حال کنندیدند بودند، و درواں روا رو راہ روزے یک گردون و دوشتر پر بار مظفر خان علائہ دار فوج فراسیس، بغارت بردند، و وقت درخواست مالک مال تعجیل و انکار در پیش آوردند از آنها کہ ہنگام از پیام ہر آمدن تیغ انتقام رسید، چندانکہ عبدالنبی خان تردد انطوائے آن شعلہ از آب قبول از عوضش بجا آورد، مظفر خان نہ پسندید، و شمشیر پر خاش کشید، و جماعہ افغانان نیز بغروش تمام جوشید، و فوج فراسیس و ہدایت محی الدین خان صف آرا، و مظفر خان سرگرم دلیریہا، و عبدالکریم خان افغان بمکافات خطا، تلف تردستی اہل وفا، و میر سیف اللہ تہربہ کار پیام دغا، در سوال و جواب صلح این ماجرا، از دست پر دلال لشکر نواب شہادت انتما، بے نشان آفت سزا گردید (۱)

و بہت بہادر خان کہ مظلوم قتل نواب مظلوم برگردن خویش داشت مجدداً بارخون ہدایت محی الدین خان برداشت، و از تدبیر صایدۂ نواب نظام علی خان، پسر چہارم نواب آصف چاہ ماخوذ

(۱) ہمت بہادر خان نواب ناصر جنگ کا قاتل ہے۔ سنہ ۱۷۳۳ ع میں وہ اپنے
 ناپ الف خان کی جگہ کرنول کا ناظم مقرر ہوا۔ *

اعلیٰ شنیدہ از طوالت سرور شدہ خرخشہ اندیشیدہ‘ بہ تجویز و مشورت موسیٰ دہلکس نامہ موافقت بنام حضرت اعلیٰ با عہد و ضمانت نامہ موسیٰ دہلکس و جانوجی مرہٹہ روانہ ساخت‘ خداوند ما اجوبہ خطوط ہریک بمضمون مناسب‘ و جواب نامہ ہدایت مہی الدین خاں باین عنوان نگاشت کہ اگرچہ اطاعت ناظم کرناتک‘ بارئیس دکن لابد‘ اما لحاظ بر آنکہ تصرف ہمار نظامت دکن از تغلب و بدراہی است‘ و اختیار من بر ریاست کرناتک ارثاً از حکم شاہی‘ بدون صدور احکام ظل سبحانی اعتماد نظامت شما‘ و اطاعت من از محال است‘ و با این حیثیت تفویض نظامت آرکات بہ حسین دوست خاں و دادن جاگیر بسا تعلقات فرامیس از تعجبات‘ و بالیقین منشاء بسا تعرض و قباحات‘ و جواب خطا دہلکس مشتمل بر نفرین عہد شکنی‘ و بد سر انجامی‘ و آگہی تدارک بد لکامی‘ و بے اعتمادی ضمانت‘ و بے اعتباری کفالت‘ بدرج مضمون عہد نامہ اش کہ در زمان جنگ دیوانم پٹن بعدم ارتکاب فسادات گرفتہ بود‘ ارقام فرمود‘ و بھانو جی مرہٹہ نیز آنچہ مناسب دانست تسطیر نمود*

بیان روانہ شدن ہدایت مہی الدین خاں بہادر بسوے دکن و

کشتہ شدن او با دیگر قاتلان نواب ناصر جنگ در اٹناے راہ و نشستن

(۱)

نواب صلابت جنگ بہادر فرزند میوم نواب آصف جاہ برمسند

ریاست دکن*

ہدایت مہی الدین خاں بہادر بعد انتظام ہمگی مہام و تقسیم اموال مغرور و انعام‘ و عطاے مناصب و خطابات‘ و تفویض جاگیرات‘ و آرایش جشن نشاط بے شمار‘ مع انبوه قریب دو لک سوار‘ و تمامی حشمت و شوکت قدیم و جدید‘ موسیٰ دہلکس سردار فرامیس را با جمعیت او برفاقت جید و از بندر پھولچری بصوب دکن

(۱) آصف جاہ کے تیسرے فرزند ہیں سنہ ۱۱۶۳ تا سنہ ۱۱۷۵ انہوں نے حکومت کی *

مخاطب بعالم علي خان را با جمعيت شايسته بذاتر ضبطي
اقتصادی نتهرنگر وغيره رواه ساخت، تا آنکه او بعجلت عجيل و منازل
طويل سبقت وصول اضلاع مذکور بکار برد، و ملک ترناويلي و مدیره
وغيره باختیار و پالیکاران آن نواح را تا توندمان و زمين دار تجاوز
بانقياد آورد، حسين دوست خان باشصت هزار کس از سوار و
پياده، و يحيي خان و ذکريا خان سرداران فوج خاصه، و دو هزار
فرنگي، و ده هزار زنكي و ده هزار بار، و يک صد ضرب توب، آتش
بار فراميس بسر داري موسي لاس در سال يک هزار و يک صد
و شصت و چهار از بهرت مقدس و ماه جمادي الاول از آرکات
خروج، و از راه چت پيٹ و تهري دپولور در ترنامل نزول نموده،
بعضرت اعلي نگاشت *

نامه حسين دوست خان بعضرت اعلي *

بميا، توفيق کارساز و معاضدت تائيد خداوند بے نیاز، گيرو
دار ملک آرکات بعنوان اختيار سابق بلا شرکت غير بذات من
انتظام پذيرفته و اشکال دعوائے ديگران از نمود صورت حق من
بعجاب بطلان نهفته، از تبیح خون ريزم آنچه برسر خديو دکهن
رسیده، مشتهر روزگار است، و از آهنگ ستيزم هر چه با نواب
سراج الدوله بهادر والد شما پيش آمده، عبرت ديده اولو الابصار
بادستگاه اطلاق نظامت و اقتدار کامل رياست من، حکومت معينه
يک قلعه نتهرنگر و جمعيت مردم معدوده ما حضر علاقه شما،
همسري را نشايد، اگر عافيت مطلوب باشد، گذاشت قلعه بعمل
آيد، تا بهيچ نوع مزاحمت بهال شما نرسد، و خار فکر دامنگیر
اراده خاطر مصفا نگردد، ورنه به بيند که سيلاب تيغ چه طوفان
سي انگيزد، و برق حمله ام بر خرمن نتهرنگر چه مي ريزد، زياده
انتظار جواب است، اين نامه اش وقتي رسيد، که از استيلاي
بیماري مزاج خاص، و ياس حکمائے حذانت اختصاص، تغل
عظيم در قوائے دولت ساري، و از عارضه تسلط عالم علي خان

قصاص خون دو خداوند دولت، و سرش بر نیزه انگشت نمای رسوائی و مذلت، و شکمش حاک و مملو از نجاسات و خس و خاشاک، و وقوع این رنگ، بعد قتل نواب ناصر جنگ در عرصہ دو ماہ و یک روز، عدوت دیدہ اہل بصیرت و فرہنگ، شد، طرفہ تر آنکہ ہفدہم شہر ربیع الاول سال یک ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری تاریخ دفن لاش او، در اورنگ آباد، و قتل قاتلانش مطابق افتاد، یعنی آن شہید پاک تا تلافی خون خویش تن بھاک نداد القصہ راجہ رامداس و دیگر سرداران لشکر برائے نظامت دکن، نواب صلابت جنگ بہادر پسر سیوم نواب آصف جاہ را بر مسند ریاست نشانده پیشتر رواں گشتہ، اثنائے راہ بر کڑیہ دست غارت کشادند، چون عبدالعزیز خان برادر کلان عبدالغنی خان جاگیردار آنجا بگذارش سہ ۳ لک روپیہ از میر لشکر امان خواست، از انجا دست باز داشتہ، بکرنول ریختہ، آب و تاب آبادی آن بگرد تاراجی انپا شتند، وزن و بچہ ہائے ہمت بہادر خان امیر ساختند، و فایز حیدر آباد شدند، و اعتبار فرامیس روز افزون گردید، و در تماشای ملک دکن آتش شکوہش اشتعال کشید *

دامتان لشکر کشیدن حسین دوست خان بر نترنگر عرف

ترچناپلی بغزم مقابلہ حضرت اعلیٰ و دیگر حقایق متعلقہ آن *

حسین دوست خان از جانب ہدایت محی الدین خان، نظامت ناپائدار کرناٹک یافتہ، خود را بے مائع و مزاحم پنداشتہ و سر تکبر بآسمان برداشتہ، با فوج خویش و فرامیس از بندر پھولہجری بآرکٹ رسیدہ، و بتالیف و استعانت قوم و عشیرت خود و زمینداران وغیرہ ضابط ملک گردیدہ، و دریں اثنا استماع بیماری حضرت اعلیٰ تصرف ملک کرناٹک را ذریعہ بدیعہ فہمدہ عالم خان

(۱) عالم علی خان ابتدا میں چندا صاحب اور تنجاور کے راجہ کی فوج میں ایک سپاہی کی حیثیت سے ملازم تھا کچھ دنوں بعد وہ مدھورا چلا آیا اور عبدالاحد خان سے لڑکر تنجاور کا قلعہ اپنے قبضے میں لے لیا سنہ ۱۷۵۱ع میں اس نے مدھورا میں زبردست قوت حاصل کر لی اور آہستہ آہستہ چندا صاحب کی حمایت شروع کردی۔ عالم علی نے قلعہ تنجاور کی مدافعت کے لئے کیپٹن کوپ اور نواب محمد علی والاہ کے بھائی عبدالوہاب خان کے ساتھ زبردست جنگ کی سنہ ۱۹۷۵ع میں وہ چندہ صاحب کے ساتھ شریک ہوکر ترچناپلی چلا آیا اور جنگ میں مارا گیا *

يُخْرِجُ الْعَيَّ مِنَ الْمَمِيَّةِ از زبانها جوشید، هر گاه که حکیم کرت ثالث قطره چند درکام کرد، زبان خاص صدائے دلنوازی برآورد، که پهلویم گردانند چون عمل بر حکم بجا آوردند، بعد از لفظه خطاب فرمود که حال حسین دوست خاں چیست و او کجا است، جواب دادند، که نتیجہ تعریضی که قرار داده ایم، منحصراً بر صحت و الاست فکر نباید ساخت، و خاطر مطمئن باید داشت، هر گاه که باز همان ارشاد سابق، سامعه نواز گردید، اتفاق بشاشت هوا خواہاں بعرض رسانید، که بافراط حربہ و احتشام، و شان و شوکت تمام، بتر نامل رسیده، نامہ بنام نامی نگاشت، چون حال والا اقتضائے استماع مضمون و ارقام جواب نداشت، بصلاح یکدیگر مناسب وقت جرأت پر داز جوابش شدیم، و غیرازان مصلحت ندیدیم، چنانچہ نوشتہ ما مقبول و موثر طبعش گردیده، و عہدنامہ اش بر طبق خواہش اولیائے دولت ہمیں دم بصحابت دو شتر سوار رسیده بفضلہ بمعرد صحت مزاج خاص روانگی ما، ہمراہ رکاب خداوندی بصوب دکن یا شاہجہاں آباد می سزد، و مزاحمت خارے بدامن عزیزمت ما، امکان ندارد، خود، بدولت اظهار آنها سماعت نمود، قدرے (۱)

آش طلب فرمود، و چند قاشق نوشید، و مزاج را فی العجلہ باعتدال سنجید، و بتأکید ہمت، و دستیاری حاضرین از سر و بالین عہد اتفاق عارضی بشکست، و بتأکید غیرت و مددگاری تکیہ ہا، و فراہمی حواس و اعضاء راست نشست، و خط و عہدنامہ حسین دوست خاں و جواب مرقومہ خواندین مذکورہ، بحضور طلبید، و دید و شنید، و چونگی ملک نٹہرنگر و فوج سرکار، پرسید، و تصرف عالم علی خاں (۲)

برہمہ می ملک، و نمادین یکت وجب زمین در اختیار سرکار، موافق قلعه، و انحراف، تمامی پالیگاران، و برطرفی دو حصہ از فوج خاصہ دریافتہ، و ساعتہ با اندیشہ ساختہ، جواب نامہ حسین دوست خاں کہ د، عالم بھران اشتداد مرض رسیده بود، باین مضمون (۳)

مرتسم نمود *

(۱) چمچہ * (۲) بالشعہ * (۳) نقش کرتے والا *

و زوال قوت مستعار ادویہ افواج کمکے، و کسر صحت ذاتی فوج خاصہ، حکم ضعیف صریح، در سلامتی اعضائے مملکت جاری کردید یعنی از تسلط مخالف پالیگاران فرمان پذیر، بالکلیہ ترک رفاقت گرفتند، و از فوج خاصہ دو حصہ بر طرفی گزیدہ بمعاند پیوستند و بیماری خود بدولت علاوہ آن گشت، و نزول مدارج قوت اضافہ بر آن، لہذا حذاقت شعاران حکمت عملی، و کاربندانی معاملات املی، مثل عبدالوہاب خان بہادر و سید علی خان و خیرالدین خان و حسین محمد خان و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان و سید ناصر علی خان و سید مخدوم علی خان وغیرہ نظر بر نزاکت اوقات زمانہ بے وفا، و بیماری و بے طاقتی گفت و شنود آقا، و رسیدن خصم پر دغا با آہمہ ہیبت و شوکت بے انتہا، و مختار تہ دیدن فراسیس از بندر پھولچری تالب فریدا، و عدم امید اعانتے از پیچ جا، تہویز و ترکیب نسخہ مصالحت را، علاج سقم مزاج مملکت اندیشیدند، و جواب نامہ موصولہ بے پذیرائے ملتسمساتش و درخواست امان و عدم مزاحمت خاص، و ملازمانس، نوشتند و بمہر خاص مرسل کردند، حسین دوست خان از مضمون آن مطلع گشتہ، جوابیکہ بطریق عہد نامہ بمضمون آنکہ ہر جا کہ خواهند، بے اندیشہ تعارض بروند، خاطر خواہ شان مرقوم، و از مہرو نشان مرتب و مرسل گردانید، در زمانہ موصول گردید، کہ خوانین مذکورہ از زندگی خداوند مایوس گردیدہ، گرد پلنگش از گریہ وزاری حلقہ ماتم داشتند، و جہت تشغیص تنفس آئینہ پیش بینی او گذاشتند، و حکیم سکندر معالج بسبب آنکہ خود بدولت از چند روز چیزے نخورده و ننوشیدہ بود چند قطرہ آتش جو باچند قطرہ عرق نو تیار ادویہ از پنبہ در دہان مبارک چکانید، چو بعد یکٹ لحظہ چشم کشود، باز از ہمہ آتش و عرق قدرے در کامش نمود، و از ان فی الجملہ افاقہ (۱)

دید، و بہران بے خودی حاضرین امید بر یاس مثل طبیعت بر مرض غالب گردانید، و نوائے تہنیت و شکرچی لا یموت باقرار صفت

(۱) تب کی بیماری میں جو مزاج میں ایک سخت تغیر ہوتا ہے *

اولیائے دولت و اعیان مشورت چندانکہ بعرض حقیقت کاروبے
 سامانی پیکار و فقدان حکومت خویش بیرونی حصار و قدرت دشمن
 قوی لشکر با اقتدار و تصرف اعدا از نر بداتا سرحد ملیسوار تعویز
 مصلحت و تعذیر مخاصمت دادند و دریں امور لایل صریح و براہین
 و ضمیمہ آوردند فرمود کہ اگرچہ بحسب اسباب ظاہر اظهار شہما
 از راه حزم و احتیاط و رفع پر خاش و نزاع را آرایش بساط
 است لیکن ملکہ کہ ملک الملوک جل شانہ از روئے ازت
 بمن بخشیدہ و پادشاه ہند بتعهد چندین امر خطیر مرا برگزیدہ
 باشد شرم می آید و حیادامن می گیرد کہ دیدہ و دانستہ بغیر
 گذارم، می خواہم کہ تا مقدور دست از ملک بردارم و اگر دریں کار
 بر نیایم و جہاں را دریں محملہ گذارم گوئے ساموری بردہ باشم
 (۱)
 امثال این گفتگو بر زبان راند و این ابیات تیمور نامہ بخواند *

نظم تیمور نامہ *

کہ اے پوشمندان صافی نہاد
 سہل است ناموس دادن بباد *
 بترسم گراکنوں ز سر باختن
 دیگر کے توانم سرا فراختن *
 اگر من بخوام برات امان
 بر آرد نامہ ز نام اڈراں *
 جو خواہم ز تیرش امان خواستن
 چہ کار آیدم ترکش آراستن *

رور دیویش بسواری بالکی اطراف قلعہ گردید و ذخایر
 سب و باروت، آلات و ادوات و لوازماتش بنگرید و احکامیک لازم

(۱) تیمور نامہ مولانا ہاتفی کی ایک منظوم تاریخ ہے جس کو انہوں نے خراسان میں
 لکھا تھا۔ ہاتفی رشتہ میں ملا جامی کے بھتیجے ہوئے ہیں۔ تیمور نامہ لکھنے سے قبل
 جامی نے ہاتفی کی شاعرانہ استعداد کو آزمائے کیا ہے ان سے یہ فرمایش کی تھی کہ
 وہ قدوسی کی اس نظم کے مقابلہ میں ایک نظم لکھتے جو سلطان محمود غزنوی کی جو
 میں لکھی گئی تھی۔ حسب فرمایش ہاتفی نے اسی طرز پر ایک ہجو یہ نظم لکھی جسکو
 جامی نے بہت پسند کیا تاریخ تیمور نامہ تقریباً ۷۰۰ چار ہزار اشعار پر مشتمل ہے جو
 سکندر نامہ کا مقابلہ کرتی ہے ہاتفی کو اس بات کا فخر تھا کہ ان کی یہ نظم
 قصہ اہر کہانیوں پر نہیں بلکہ صحیح تاریخی بنیادوں پر لکھی گئی ہے ہاتفی نے اپنے
 حال ملا جامی کا نتیجہ کرتے ہوئے ہشت آہنک یعنی شہریں و خسرو لیلی مجنون و فقیر
 سات مشہوران ترتیب دی ہیں سنہ ۸۱۲۷ ع میں ان کا انتقال ہوا *

جواب از طرف حضرت اعلیٰ *

شکر حمایت فیاضی که نوع انسان را بدستگاه عقل رسا بر سایر ذی حیاط فضل و منزلت داده، و بمقتضای حکمت بالغه خود، جهت اصلاح مهمات کائنات بر سر او تاج خلافت نهاده، هرگاه که از فضل بی زوالش استقلال ریاست موروثی، بلا مشارت او مزاحمت احدی دارم، یعنی بسند علی الدوام پادشاه هند و ناظم دکن نظامت این ملک لرثا ملک و تمغائے خویش می شمارم، از داعیه بطله شما که محض تغلب و عین تقلب است، چه وسواس، و از توده باروت فرامیس که تکیه گاه فراموشان حمایت الهی، و از یکت اخگر قهر غیبی مستوجب خرابی و تباهی است، چه بیم و هراس قلعه تهرنگر پیشتر چرا بدست رگهوجی سپردید، و الحال آنرا که بقوت طالع خود، بدست آورده ام، بصلاح و مشورت کدام مصلحت دشمن می خواهید نمی دانید، که کنگره های این حصار، صف استادگان اهتمام خبرداری است، و اطراف این دیوار، میدان امتحان تیغ گذاری، معجزه باسربازان بشمشیر گردن نهادن است، و مقابلہ یا راست روان، مینه به تیر دادن، حسرت میراث غیر سرمایہ ندامت است، و خواهش امر مهال دوری از سلامت، قدم به تعامل گذارند که درین راه چاه درپیش است، و طمع عمل نسازند، که خطر نیش از حدبیش، دویدن درین عرصه جان گداز، گذشتن از آبرو است، و اعتماد فرامیس درین دریائے بی کنار، بسان دستگیری کدو، اگر عاقبت می خواهند، از پیش قدمی پسپا شوند، و از تقاضائے خطه خدا داد من باز آیند، و گر نه معرکه مرد آزمائی فراخ است، و دست مردانه ام در خدمت عدو

(۱)

کستانج، زیاده چه اذتاب یابد، چون بدین گونه ارتسام و انسجام یافت بمهر و نشان خاص مزین و مرتب ساخت بحضور خود تفویض و تحویل سہای شتر سواران مسطور، و آنها را بالغام صد صد روپیہ و یکت یکت چادر بانات مباہی مشکور نموده سلام و پیام لسانی انیکہ سابق جواب نامہ موصولہ وقت اشتداد بیماریم کار پردازان دولت بی اطلاع نگاشته بودند، و الحال کہ بافضال شاخی بی ہمال صحت حاصل حال ماست استعداد جدال و انتظار آمدن شماست بر زبان آنہای شتہ و عہد نامہ نوشتہ خان مذکور واپس دادہ رایہ گردانید،

فرمود، کہ نہی دانید، پس پشت این صف غیرت تمامہی ولایت انگونز استادہ است، و در طلسم این نقش گنج بیکراں نہادہ، حسین دوست خان جواب نامہ خود کہ صحابت شتر سواران از صوب روانہ شدہ، بد خواندہ مثل مار در خود پیچشہ نمود، و از رسانندگان جواب نامہ تنذیم تمام حقیقت صحت حضرت اعلیٰ پرسید، و مفصلہ کیفیت استقامت و پیام زبانی شنید، و بر آتش حسد طہید، و از ترنامل بصوب نتھر نگر روان گردید *

بیان صدور فرمان احمد شاہ بادشاہ و نامہ نواب آصف الدولہ

غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ در جواب بنام حضرت اعلیٰ متضمن عطاے خطاب ملکی و فرائض مناصب و استقلال نظامت ملک کرناتک و اضافہ نیابت ناظم دکن مع حکم نامہ سلطانی بنام زمینداران پایا نگہات و بالائے گہات برائے اعانت و اطاعت حضرت اعلیٰ *

چون حضرت اعلیٰ ما پیشتر ازین عرضداشت بحضور شاہ و نامہ بنواب وزات پناہ آصف الدولہ غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ بر طبق ارقام صدر ارسال داشتہ بود، پس از وصولی آن و وضوح کیفیت کرناتک پایاں گہات و سر گذشت نواب ناصر جنگ شہید، از پیشگاہ شاہی، نظامت صوبجات دکن، بنواب آصف الدولہ مفوض، و فرمان تحسین عنوان باضافہ منصب و خطاب، و استقلال ریاست ملک کرناتک پایاں گہات، نیابت نائب دکن، بنام حضرت اعلیٰ کہ شرحش از عبارت موضوع می شود، مع دستور العمل موصوم ہمگی زمینداران و ضلعداران و قلعداران پایاں گہات و بالائے گہات بذکر امداد و اعانت و اطاعت حضرت اعلیٰ معرفت ناظم مجدد یعنی نواب آصف الدولہ بہادر پانامہ اوصحوب دوشتر سوار، از شاہ جہاں آباد، مرسل و بسبب انسداد راہ آرکات از راہ ملک میسر در نتھر نگر صادر گشت، حضرت اعلیٰ بآرایش دربار، و تاکید زینت شہر و بازار

(۱)

از کمال ادب و اکرام، و ترتیب اسباب، تزک و احتشام، فرمان شاہی، مایہ دست انتظار، و مدعاے استقلال عزت و اقتدار گردانید،

آرامتگی اسباب مسطور بود نافذ گردانیده، و مراجعت بدیوان خاند
و رساله داران فوج را بحضور خوانده علی‌العموم تاکید فرمود، که
کسیکه مائل رفتن باشد، بلا اندیشه و مزاحمت بروی، و هر که راغب
ماندن است، بقسم کلام معید بماند، باین اقرار که تا انصرام این
کار سراز انقیاد نه پیچید، چنانچه رفتنی رفت و ماندنی بهمان میثاق
قایم گشت، بعد انضباط این مراتب عبدالهادی نام را پیش‌گورنر
دیونام پثن که دران آوان بکپتان دیونام پثن اشتهار داشت
بانام اثبات حقوق سابقه خویش و استعانت دفع بدانندیش روانه
ساخت، و بزبانش گماشت، که مخالفت فرامیسی بامن و جهه
نداشت، چون در زمان سابق اعانت کمپنی ایست اندیا کهما حق
ساختم، و بندر دیونام پثن از تصرف فرامیسی یا مخالفتانم اتفاق
ورزیده، و پدرم از همان محله جام شهادت نوشیده، و قتیکه نواب
ناصر جنگ شهید حسب اغوائی نمک حرامان جماعتی انگریز را که
برفاقت من بر محاصره تروادی بود، روانه دیونام پثن نمود، و عبدالنبی
خان و یست بهادر خان مرداران نامی گویا و کرنول را جهت استیصال
بنادر و اخراج تمامی تبحار فرنگ از حدود کرناٹک مامور فرمود،
من بحسب وصیت والد شهید نظر باعانت کمپنی انگریز و ضرورت
آنکه قیام این قوم درین ملک باشد، و کسی مزاحم حال اونگم دد
از تروادی بآرکات رفته راجه را مداس بخشی فوج را مبلغ خطیر داد،
و بانواب ناصر جنگ هم بآئین مناسب ظاهر ساخته، افواج متعدده
تسخیر بخدار باز داشتیم، اگرچه در وقت پدرم از عدم استعداد
فوج و اسبابش و اتفاق اعانتی از کمپنی نشد، اما الحال که بامن
معامله بامن رونماست، حق شناسا را باید که درین اوقات کمک
سازند، و خرج فوج و غیره لوازماتش ذمه من شناسند، کپتان
دیونام پثن با قدام این معنی پرداخت، چنانچه جمعیت قنیل
از جانب اویه نئهرنگر رسیده، بیرون قلعه سمت باب جنوبی طرح
نزول انداخت، از اهل مجلس بد ریافت حیثیت جمعیت اعانتی انگریز
که عبارت از چهل سولدان یک سردار باشد به تشبیه ممانعت طوفان
دریا از خسه، تمثیل مزاحمت طغیان هوا از مگس، بعضی خندیدند،
و بعضی چس بر چسبیدند، خداوند همه دان، و خدیو با عقل و توان،

نمک حرامان، و ضرور خیره سران، و پا از اندازه بیرون نهادن تاجران
 فرنگ، و خیره دستی فرامیسان غولہ دنگ، بھر غضب سلطانی در
 جوش، و طوفان قہر خسروانی در خروش آمدہ، از حضور لامع النور
 اقدس اعلیٰ برائے تنظیم و تدبیر صوبہات دکن، و تنذیر و تادیب
 مفسدان پرتن، و گوشتابی خیرہ سران، و قلع و قمع بنیاد فساد باغیان
 یار وفادار خجستہ کردار بے ریزہ دنگ، آصف الدولہ غازالدین خان بہادر
 فیروز جنگ، را مامور و مرخص فرمودیم، کہ بدان حدود رسیدہ
 اعانتے کہ واجب و لازم مہمات آن فدوی خاص باشد، بحضور رساند،
 و بجمیع ضلع داران و کار بندان ممالک محروسہ ہندوستان نصارت نشان
 حکم اقدس ارفعہ بارقہ نفاذ یافتہ، کہ تاجران فرنگ را از حدود خود با
 بدر سازند، خصوص فرامیس را کہ مادہ فساد و مایہ عناد است ہرجا
 کہ یا بند، مثل خار و خاک از گنشن بر آرند، باید کہ آن شہامت
 مرتبت نیز ہمٹ بر عمل این تاکید مصروف داشتہ در اخراج فرامیس
 از خطہ کرناتک جہد وافی نمایند، و تمامی زمینداران و ظر فداران
 خاص و عام آن ضلع حکم محکم صادر فرمودہ ایم، کہ ہر ہمہ باطاعت
 و اعانت آن خاص الخاص کمر سعی بر بندد، و این معنی را موجب
 اعتبار و قیام خویش داند، آفریز بر آن سزارار تھسین، کہ پاس
 عنایات ما در نظر داشتہ سر رشته استعقل در ہجوم متہمدان، و خیرہ سران
 از دست نگذاشتہ، تحفظ قلعہ و حراست ملک مفوضہ، چنانچہ باید
 بعمل آوردند، در جلدوے آن ہمہ ترددات نمایان، درین اوان میمنت
 آغاز سعادت عنوار، آن فدوی خنص را بعطائے منصب ہفت یزاری
 ذات، و ہفت یزار سوار دو اسب، و خلعت ہفت یارچہ مکمل ملبوس
 خاص، و جیفہ و سر پیچ موصع باسلسلہ مروارید، و خطاب
 عمدۃ الملک و سوار ی ریامت علی الدوام مفوضہ سابقہ کرناتک پایان
 گھاٹ، از عہدہ رفیع نیابت نظامت دکن، مرفراز و سر بلند فرمودیم،
 باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے قیاس بجا آوردہ، سرگرم
 تقدیم دولت خواہی باشند، و حراست ملک کرناتک کما ینبغي

و بحکم بار عام گوہر مضامین آبدارش در سلکت سماعت ہر کدام کشید، و بحصول این مامول کوس شادیانہ تہذیب نواخت، و دستور العمل باضرائے پایا نگہات و بالائے گہات مرسل ساخت چنانچہ ہمہ از ادراک مضمونش مجددآ رجوع آوردند، و با جمعیت خود اطاعت او چنانکہ باید بکار بردند *

شرح فرمان احمد شاہ بادشاہ *

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و شہامت منزلت، سرخیل دلاوران معرکہ رزم، سر دفتر مبارزان عزم، عرصہ دانائے رموز سلطنت و شہریاری واقف اسرار خلافت و نامداری، فرازندہ لوائے شوکت و حشمت (۱) طرازندہ بساط ابہت و عظمت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، نص خاتم بہت و فرمان روائی، جوہر مصمص یکرنگی و وفا، رونق محفل صفوت و صفا، قدوہ خوانین بلند مکان، عمدہ امرائے عظیم الشان، برگزیدہ یکرنگان حق گذار، استظهار مجاہدان دیندار، شیر بیشہ روز جنگ، منہدم ساز کفار شقاوت آہنگ، امیر صائب تدبیر مملکت مدار، مشیر روشن ضمیر عالی مقدار، ظفر انگیز نصرت شعار، رنگ آمیز نقوش عزت و وقار، فدوی خاص با اختصاص و امتیاز، لایق العنایت والاعزاز، عمدۃ الملک سراج الدولہ محمد علی انور الدین خان بہادر دلاور جنگ، بعنایت بادشاہ و نوازش خسروانہ معزز و مباہی بودہ، بداند، کہ دریں ایام ملالت انجام عرضداشت آن فدوی خاص از نظر ہماں ما بدولت و اقبال گذشت، و دریافت جان سپاری یار وفادار بانہنگ، نظام الدولہ میر احمد خان بہادر ناصر جنگ، موجب تاسف گشت، خدایش بیدامرز، و بر جہت خویش جادہند، کہ برکار والی نعمت جان نثاری ساخت و بتقدیم شیوہ وفاداری قسمیکہ شاید، پرداخت، از وضوح فساد مفسدان، و متمدنی متہمردان، و ظہور فتنہ مفتنان، و حق فراموشی

(۱) نقش و نگار کرنے والا (۲) بزرگی - رونق - شکوہ (۳) نکتہ جو انگریزی وغیرہ

عظیم کبریٰ در فرمان واجب الامثال حضور فضل ذوالجلال 'بادیگر عطیات خطاب و منصب و خلعت و استقلال حراست ملک کرناٹک' وغیرہ نوازشات منامیہ میرین است 'یقین است کہ برطابق حکم بارگاہ خلافت از تقدیم نشاط مراتب مہذبہ مہجد' و گذارش سیاس واحد احد 'در تصفیہ خس و خاشاک فرامیس وغیرہ جمہور حسد دمیدہ باغستان ملک کرناٹک خواهند پرداخت' و تارسیدن این جانب از انتظام امور دکن مسرور سعی بلیغ خواهند ساخت 'انشاء اللہ تعالیٰ بعد دستداد اتصال بتجویز و صلاح یکدیگر ہمہ نظم و نسق مہام کرناٹک و دکن خاطر خواہ احباب عرصہ شہود خواہد شنافت' بفضلہ من کل الوجوہ تکیہ بتو جہات روز افزون شاہی اطمینان کلی بایدداشت *

بیان روانہ شدن فوج سرکار بہ پیش بندہ راہ ادبار حسین

دوست خان بسر کردگی عبدالوہاب خان برادر نامدار و روداد مضاف

ار دو لشکر بدامان کوه رنجنگدہ و ہزیمت یافتن بد خواہ بسوسے

قلعہ رنجنگدہ و بد عہدی قلعہ دار آنجا *

حضرت اعلیٰ پس از صدور فرمان شاہی 'و وصل نامہ آصف الدولہ ناظم مہجد دکن' و جوع آوردن ضلعداران ملک 'بلا انتظار رسیدن کمک آنها' بمہجد اجتماع آمد آمد حسین دوست خان باقتضائے نمود شجاعت ذاتی 'و ظہور جلالت طبعی' بمحض ہمت و فطرت والا 'و مصلحت اعیان صواب نما' فوجیکہ عبارت از یک ہزار و دو صد سوار و دو ہزار پیادہ برقند از خاص 'و چہار ہزار پیادہ' تو ندسان متعلقہ قلعہ نٹہرنگر 'جملگی شش ہفت ہزار کس از سوار و پیادہ باشند باپانصد فرنگی انگریز کہ از دیونام یقین ما درایے کمک رسیدہ سابق' ہمراہ مسترجنہبی دفع ثانی آمدہ بودند 'بسرکاری عبدالوہاب خان بہادر شکوہ الملک و مستر مذکور جہت مدارہ خصم پیشتر فرستاد' چنانچہ تارنجنگدہ رسیدہ 'حسب التماس

نمایند، و تا رسیدن ناظم از خطہ دکھن باخبر باشند، و نگذارند، کہ
بے ہدایت و دزدان فراسیس در دکھن قیام گیرند، و توجہ مارا
بہوارہ مبذول حال خیر مال خود شناسند *

شرح نامہ آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ *

بعد حمد و اہم بے منت و نعت، خاتم الرسالت میرین خاطر
خطیر و ضمیر فطانت تنویر، آن سر دفتر امرائے عظام، سر لشکر
نویذیان کرام آبروئے چہرہ، حشمت و اجلال، جوہر آئینہ دولت
و اقبال، اعتضاد ارباب خلت و ولا، اعتصام ایادی اہل سفوت و
وصفا، عمدۃ الملک سراج الدولہ محمد علی انورالدین خان بہادر
دلاور جنگ، باد، کہ مودت نامہ مخالفت مضمون، محبت
ذریعہ مرالات مشعون، متضمن شہادت مراسم قیامت اخویم نواب
نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ رحمۃ اللہ علیہ و طغیان ورزیدن
فواسیس پر تلپیس، بدستگیری بعضے نمک حرامان انسان صورت و
بسیرت ابلیس، و خرابی ملک کرناٹک، و استقامت خویش در
قلعہ نتھرنگر، با وصف شورش اطراف و غلوئے اہل خلاف،
با عرضداشت حضور ظل سبحانی رسید، و واسطہ تحسّر و اندوہ خاطر
گردید، از انجا کہ بساط ہوائے غیو ہنگامی این صہرا، نوردین
امت، و بیتابی و ثبات این بنائے بے بقا، پامال میل فنا دیدن،
انسان را جز برضائے الہی دستگا ہے معلوم، و بدون تسلیم مشیت
ایزدی گزیری نامفہوم، لہذا با صطبار لاچار کوشیدہ بہ پیروی
اطاعت پیش آہنگان عرصہ اعتبار، و تحفظ اسباب نام آن خلوت
گزیان نشیمن پایدار، حسب مراحم و الطاف شاہی و مطابق اذعان
حکم سایہ الہی گردیدہ شد، یعنی نظامت دکھن، از پیشگاہ خلافت
پادشاہ زمن، روز منظور کشتن عرضداشت آن استظہار احسن،
مفروض من ملتہی افضل ذوالمنن، و عہدہ نیابت این کار بر آن کار
فرمائے انتظام، روزگار، مقرر و مستحسن کشت، چنانچہ شرح این

انداخت، و مقدور مقاومت نیافت، و عنان از معرکہ بر تافت و متوجہ انسداد راہ رسد گردید، و حضرت اعلیٰ عبدالرباب خان بہادر را باستماع افتادن مرکبش از گولہ قلعہ رنجہنگدہ بحضور طلبید، و حسین دوست خان بر موضع سہیوارم بفاصلہ چہار کرواہی نٹہرنگر رسید *

(۱) بیان رسیدن حسین دوست خان بر قلعہ نٹہرنگر عرف

ترچناپلی و کیفیت مصافحہ روزہ *

بعد از آنکہ حسین دوست خان در مصافحہ رنجہنگدہ ہزیمت یافت، و بر میدان تالاب نراب متصلہ اونڈاتور سہیو آبروے خود شکستہ، بموضع سہیوارم شتافت، ہماںجا رخت نزول انداخت، و حضرت اعلیٰ برکوہ تایماں بر آمدہ از دور بین طور لشکرش دیدہ بمقتضائے دور بینی عقل رسا بھاضرین ارشاد فرمود، کہ اگر در سہ روز حسین دوست خان عبور از اردو رود حایلہ نماید، و بقلعہ آویزد، فتح او اگر یک روز از آن زیادہ متوقف شود بلا شک فتح ما خواهد بود، چون در آنجا بمقام دو ماہ و بیست روز برائے ضبطی ملک و تفویض آن بعمل اشتغال ناگزیر داشت، آخر کار ارشاد خداوند پیش بین از آئینہ فتح مشتبہ صورت امستحسان یافت، مردم متعہیر شدند، کہ بدستگاہ کدام علم بانجام کار وامی رسد، و باستعداد کدام کمال از صورت حال پی می برد احسن الدین خان حسب الایماے آقا باجمعیت فرامیس حصار قلعہ نمائی دیرستان سرپرنگ و جہمگیر بدست آورد، و از لب گاوری تا سر پشتہ کوہ دہو بی بندہ دود نفس سوزی زمین بندی بآسمان برد، خداوند باپوش و جرأت ما از فوج خویش بمقابلہ

(۱) سنہ ۱۷۱۰ع مارچ کے مہینے میں چندا صاحب اور فرانسیسوں کی فوجیں پانڈیچری سے روانہ ہوئیں اور چند قلعوں پر قبضہ کرتے ہوئے آرکات پہنچیں اور اطراف و اکناف کے قلعداروں سے حاف و فاداری لینے اور خراج وصول کرنے کے لئے کچھ دن یہاں ٹھہری رہیں اور مئی کے اواخر میں ترچناپلی کے جنوبی جانب روانہ ہوئیں *

معتبر خان طاهر قلعدار آنجا کہ اترار اعانت عند المعجده خصم
 واقعاً بعمل آورده بود، مهادي قلعه اش نزول نمود، و از آگهی دغائے
 سابقه او، و پدرش بجائے خود حزم و احتیاط تمام داشت، و معاند
 ہم بغافلہ دو کرومی قلعه مذکور رسیده رخت ادبار انداخت
 قلعدار بعد یکت پاس شب بمقتضائے بد عہدی ارثی سردادن اتواب
 قلعه بر لشکر سرکار آغاز نہاد، از بسکہ فوج باخبر بود، آگاہ غدر
 او گشتہ بر قلعه یورش آورده، از گولہ اندازی انگریز آنقدر داد
 تدارک داد کہ اگر باز قدرے فرصت یابری می نمود، تسخیر
 قلعه مقدم فتوحات بود، ناگاہ صبح بدید و فوج حسین دوست
 خان نمودار گردید، و جانداران سرکار با وصفی کہ تمام شب تعب
 بیداری کشیده بودند، بکوشش مردانہ روزانہ کہ با معاند تازه
 مقابل روداد، تکامل نساختند، و تا بلندی یکت پاس روز معرکہ
 را گم کارزار داشتند، و فرامیس را منہزم کردند، و حسین دوست
 خان را دست بہ پشت موے قلعه راندند، و دران ہنگامہ بگریز
 و بکوب تعاقب زنی با فرامیس از میدان روگردانیدہ، بآئین دغا
 و اخفا از پناہ نشیب خندق توپ اندازی سر کرد، و غرش اتواب
 قلعه آشوب دیگر بر آورد، چنانچہ گولہ از برج قلعه بگردن اسپ
 سواری خاصہ میر لشکر یعنی شکوۃ الملک بہادر خورد، و بیشکست
 با این بہادر ہمت و توان بر اسپ دیگر نشست، و تا پناہ بردن
 مفرور بقلعہ عنان تکاور نگرفت، چون مخالف را گرویدہ پناہ قلعه
 دید، یورش بر حصار از مساعی لایحصل فہمید، و بہ تجویز آنکہ
 دشمن را بمیدان کشد، رایات لشکر سمت اونٹا تور کشید، و درانجا
 چندے مقام نمود، دریں اثنا حامد علی خان نام از
 رفقائے خاص با پانصد کس کارداں شباشب دویدہ، قلعه ورداچل
 از بند مخالف کشود، و حسین دوست خان بعد آمدن احسن
 الدین خان فوجدار فرامیس، کہ در چنور و انتظارش واسطہ مقام
 مصاف قلعه رنجگدھ بود، عزم پیشتر ساخت، و مجدداً متصل
 تالابیکہ موسوم بتالاب نواب اسف، مقابل لشکر کردیدہ طرح جنگ

بیان رائے زدن حضرت اعلیٰ با مشیران دولت و روانہ نمودن

محمد مدینہ علی خاں و مستر کلیوس سردار فوج انگریز کہ ثانی

الحوال مخاطب بلارڈ کلیف گردید با فوج ظفر موج بہ تسخیر

بلدہ و قلعہ آرکات و مسخر شدن آن *

وقتیکہ بر محصورین قلعہ نٹہرنگر از درازی مدت محاصرہ، سرکشی مقارہ، عجزے پدیدار گشت، حضرت اعلیٰ بہ تعویذیکہ باعث انقسام جمعیت و معاند و اندفاع تعب مردم و کشایش طرق رسد، باشد، اندیشیدہ، محمد مدینہ علی خاں و مستر کلیوس سردار فوج انگریز را کہ ثانی الحوال بجلدوئے خدمات نمایاں بلارڈ کلیف مخاطب شد، با سپاہ کینہ خواہ بہ تسخیر و تفتیح بلدہ و قلعہ آرکات روانہ، و کار فرمائے بہت مردانہ، فرمود، خان مذکور با مستر مسطور جوں از راہ سرحد تونڈماں و تجاور بدیو نام پٹن و چیناپٹن رسیدہ، فوج و حربہ سنجدیدہ، بہ بلدہ آرکات روانہ گردید، و برادر کلان حسین دوست خاں محمد علی خاں نام، نایب آن مقام، از استماع، این خبر، با احوال و احوال بجانب و یلور رخت فرارکشید، بے منازعت و مزاحمت احدے، بفرار خاطر بتاریخ بیست و دویم شوال المکرم سال یک ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری مقدس، داخل قلعہ آرکات، و رانے لوائے حکم خداوند رفیع الدرجات گشت، و بمہر دیکہ حریر آرزو نقش مراد بست، بروج و بارہ قلعہ مرتب و مستحکم و ذخیرہ فراہم ساختہ، مستعد و منتظر جنگ نشست *

افواج بداندیش چهار جوق نموده^۱ یکے بسرداری ابرار خان و مسترکوب سمت مشرق و دویم بسرخیلی دانشمند خان و مستر جنھی طرف جنوب^۲ و سیوم باختیار غضنفر علی خان و دیگر مدبران بسوی مغرب و چهارم بسپہ داری ظفر علی خان معروف بمیر ملنگ و غیرہ کار آگاہان جانب شمال اطراف قلعه باحداث دمدہ ہائے متعدد^۳ و چیدن اثواب بے حد^۴ احاطہ محافظت دیگر از آب شمشیر تیز^۵ و آتش توپ و بندوق شعلہ انگیز^۶ بآن استواری بسته کہ دشمن بنارسائی تدبیر مور حال بندی^۷ و نقب دوانی^۸ پشت دست بدندان حسرت خستہ^۹ مگر فراسیس برکوة مذکور جائے قیام یافتہ گولہ اندازی می نمود^{۱۰} غرض ہنگامہ ستیز از ہر

(۱)

دو جانب از ششم رمضان لغایت نہم ذیقعدہ آنآ فائاً در ترقی بود^۱ دریں محاربات طرفین قلعه کوڑی مصلہ پنج کروہی شرقی نٹہرنگر واقع بین البھریں بسبب طغیانی آب و غیرہ امکانی کمک سرکار بھنگ پست روز بمژد جاں دادن بسا جوانمردان بدست غنیم رسید^۲ و پس از فروشدن آب رودا حسین دوست خان نیز از سہوارم بر آمدہ در میدان دلاوی منڈف بفاصلہ یکت کروہی سمت مشرق قلعه نٹہرنگر نازل گردید^۳ و اطراف لشکر خود حفاظتاً حصار کشید^۴ و از انجا دم دمدہ ہائے تردد می دمید^۵ اگرچہ با وصف این ہمہ شر و شور مخالف سرکش ہر چہار دروازہ قلعه چون دیدہ بخت بیدار برائے آمدن رسد باز بود^۶ لکن از امتداد زمان محاصرہ و تگاپوئے افواج غنیم و انسداد طرق گرانی غلہ در قلعه تکلیفی بر مردم افزود^۷ بنا بران جمیعۃ با سر انجام حرب ہر سومی رفت^۸ و صد مزاحمت اغدامی شکست^۹ و رسد بقلعہ میر سائید^{۱۰} و مایہ قوت کشش و کوشش مبارزای می گردید*

(۱) مورخ ۳ جولائی روز جمعہ سنہ ۱۷۵۱ ع سے جنگ کا آغاز ہوا اور سنہ ۱۱۶۴ھ مطابق ۳۰ ستمبر سنہ ۱۷۵۱ ع تک معمولی جنگ ہوئی رہی *

مذکور، و شنیدن نام مرار راؤ کہ او در زمان سابق بعد امیر شدن حسین دوست خاں پدرش بدست رگھوجی و فتح سنگھ متصرف قلعہ ترچنپلی گشتہ موافق ترقیم صدر، تفویض نواب آصف جاہ بہادر ساختہ نوعی بیم و ہراس بر خود راہ داد، و سراسیمہ و از خود بے خبر گشت، لیکن از دل دہی سرخیل فوج ہر اول، و سردار فراسیس سرعت بکار برد، و شدت تمام از چہار طرف حملہ آورد، از انجا کہ مخالفان قلعہ از قریب رسیدن جماعہ کمک خبردار و قوی دل شدہ بودند، بظہور تمام در دفع یورش خصم کوشیدند و میر را در خندق بخون غلطانیدند، صباحش کہ فوج مرہتہ نمودار گردید، محاصر از بس ہراس، بترک اسباب و اتواب سنگین، با سامانیکہ امکان برداشتن آن داشت، برائے پناہ مثل موش گرہ دیدہ بنقہ قلعہ ویلور خزید، مدینہ علی خاں و مستر مذکور از قلعہ باز بر آمدہ با یونیس خاں سردار فوج کمکی ملاقات نمودہ، بخصانت بلدہ و مرمت قلعہ پر داخندہ، چون مفرور درین فرصت از ازدیاد جمعیت ویلور

بہ تجدید غرور و عزم بہکار در میدان آرنی شتافت، با فوج نووارد باستقبال خصم قدم پیشتر نہادہ در معرکہ آرنی اورا ہزیمت دیگر، و سمت چنہی راہ فرار دادہ، خود معاودت کردہ قلعہ تہری متعلق اختیار حسین دوست خاں کہ سرراہ ہوں، مسخر گردانیدہ، داخل بلدہ آرکاٹ شدہ، بہ تنظیم امورات ملکی و فوج اشتغال وریدند * بیان مصاف رضا علی خاں و مستر کلیوس در اثنائے راہ

ترپاترہ و رسیدن میر مدینہ علی خاں و یونیس خاں بہ کمک مستر مذکور و مفرور شدن رضا علی خاں بصوب پھولجہری و کشادہ شدن

در حصار کنجی و کاویری پاک بدست آویزی اولیائے دولت *

حضرت اعلیٰ از اصغائے نوید فتح قلعہ تہری، بعد تقدیم مراتب شکر الہی، میر مدینہ علی خاں را پس از فراوان تحسین

(۱) آرنی آرکاٹ سے بیس میل کے فاصلہ پر جنوب میں واقع ہے جہاں ایک مضبوط

قلعہ بھی ہے *

بیان رسیدن رضا علی خان پسر حسین دوست خان و محاصره

نمودن بر قلعه آرکات و رسیدن فوج اعانت از حضور حضرت اعلی

و گریختن خان مذکور طرف ویلور و باز صف آرا شدن هر دو فوج

در میدان آرنی و شکست خوردن مخالف و غالب گشتن مدینه علی

خان و گرفتن او قلعه تمري را بتوفیق معین مستعان *

حسین دوست خان کیفیت از دست رفتن قلعه آرکات

شنیده 'بکمال تشویش درخویش پیدچیده' برائے و اگر فتش صلاح

مشیران پیهمده بیان 'رضا علی خان پسر خود را چیده' و طلبیده 'و بر او

افسون التجائے غمخواری دمیده' و در جواب آن 'از زبانش کلمات

مردانه قصه دغائے مقابلہ نواب انورالدین خان شهید' و غیره لاف

تهورانه 'و گداز فصولانه شنیده' با فوج نمایاں و جماعه فرامیساں

روانه ساخت 'تا آنکه او بتمري رسید' مردار فوج هر اول که در

اصطلاح فرامیس میرمی نامند' مبعثت و زبیده' راست بغرور جمعیت

داخل شهر' و از پناه عمارات پیرخاش کوشید' و مدینه علی خان

و مستر کلیدوس نیز از قلعه برآمده بتوپ و بندره و مشیر بسا شهر

اجسام از آبادی ارواح و پیران نمودند' و از پناه گرفتن مخالف

بقلب دیوارها و عمارات' و آمدن رضا علی خان بر قلعه اندرون

حصار رفته تا مقدر دو دست مردی مردانگی بدفع جنگ دو

طرفه کشودند' آخر الامر بکثرت از دایم اعدا' و قلمت جمعیت

خودها و افتادن سراسر دیوار یک جانب قلعه' شدت توپ

انداز یهائے اشقیا تنگ آمده جان در مشیت و اراده داشتند' که قلعه

بصلاح تسلیم سازند' درین اثنا جمعیت دو هزار سوار مرهقه

به سرداری یونس خان که حضرت اعلی با ستماع دویدن رضا علی خان

بسمت آرکات از جمله افواج کمکگی حکم شاهی از نهرنگر برائے

اعانت آرکات فرستاده بود' متصل رسید' چون سواران مذکور از آن

مرار راؤ بودند' رضا علی خان با ستماع قرب وصول جمعیت

بکنجی رسیده، حصار دیرش بتصرف کشیده، جماعهٔ محافظین در آنجا گماشته، بترپاتور ریخت، و رضا علی خان مع فوج فرامیس و سواران خاصه اش مدراء گردیده، از سه پهر روز تاغروب آفتاب شورشی برانگیخت. غرض تا آن وقت غالب از مغلوب ممتاز نبود، درین حال میرمدینه علی خان باستماع آواز اتواب، بقیاس رساکیفیت جنگ در یافته، بافوج خود و جماعه کمکی بطریق ایلغار از لب رود آرکات، وقت عصر بآن سرعت روان گردیده، که در عمل یکپاش شب اول و قتیکه مستر کلیوس نظر بر قوت و حشمت بداندیش و قلت فوج خویش متحیر مآل کار بود، بغتاً به نبردگاه رسیده، به پشت معاند آویخت فوج مخالف تاب جنگ دو طرفه نیاورده، سر رشته مقاومت گسیخت، و رضا علی خان در تاریکی شب از حال لشکر خود که رساله رساله و جوق جوق راه فرار پیش میگرفت، پرده بر روی وقوف داشت، و بتصور بیجائے پادارثی اهل فرار، استقلال نگذاشت، هر گاه که غلبهٔ فوج فرنگ سحر، لشکر زنگ شب را انتشار داد، دیده تو هم کشاد، و از صورت کار دو چار و بی صبر و اختیار گشته، جریدهٔ روی گریز بصوب پهلجری نهاد، و سامان، و سازش بیست و چهارم ربیع الثانی سال یک هزار و یک صد و شصت و پنج بدست لشکر منصور افتاد، و بعد از شهود صورت فتح، مدینه علی خان و مستر کلیوس، ورخورده، باهم تهنیت گفته، فتح نامه بحضور حضرت اعلیٰ فرستاده، روز دیگر عزم مصمم بر تسخیر قلعهٔ کاپری پاک گماشته، جلالت را کار داده، در آن قلعه نیز از دست یورش کشاده، تهاه داران گذاشته، ضلعداري چهار سمت آرکات و تمری و کاپری پاک و کنجی بچهارکس معتمد مفوض ساخته، جهت ترتیب اسباب و فراهمی فوج، بنابر تسخیر قلعهٔ ویلور، و دیگر قلاع و اضلاع متعلقهٔ آرکات، مستر کلیوس بطرف چیناپتن راهی گشته، و مدینه علی خان بصوب آرکات معاودت نمود *

و آفرین، دربارهٔ آراستگی فوج و تسخیر دیگر قلاع، و ضبطی اضلاع متعلقه آرکات، و گورنر بندر چیناپتن را بنا بر امداد میر مشارالیه از فوج و اسباب لایبی نگاشت، و چند ندویان ملازم حضور را با جماعه یکت هزار سوار از جمله افواج کمکئی کراچوری نندراج، بتفویض خدمات قلعداری، و قلعداری، نزد میر مذکور روانه ساخت، پس از وصول فوج و حکم حضور، میر مدینه علی خان مستر کلیوس را جهت تهیه فوج دیگر، و لوازم جنگ، به بندر چیناپتن روانه گردانید، و خود قلعه آرکات و تعری بمروست رسانیده، پیونس خان رامع فوج معاون قدیم و جدید، بیرون بلده، برلب رود، جهت حفاظت اطراف، و ایصال ذخایر، ما یحتاج بر دو قلعه مفتوحه فرود آورد وکیل پادر نام سردار انگریز نایب مستر کلیوس را بقلعداری آرکات مامور ساخته، خود بفرامپی رعایا و آبادی بلده رو آورد، دران هنگام و صوبدارے که متعهدیک صد جوان بندوق بردار باشد، از علاقه داران محکومان سردار مسطور محافظ دو برج قلعه بسبب رابطه قدیم، بارضا علی خان خفیه عهد تفویض قلعه، برشوت مبلغی بسته بود، خان مذکور بر اعتماد او از جنهی بطریق ایلغار، بر اراده باطله، هرگاه که طالب رود آرکات رسید، میر مدینه علی خان بآ گاهی آن ماجرا کیل پادر را مطلع ساخته، مقتری مذکور را بردار کشید، از اتواب قلعه گوله هائے پیهم پیشکش هرزه دو یهائی خصم بد باطن گردانید، رضا علی خان نظر بر بے استیابی جنگ، و خبردار گردیدن سرداران اسلام و فرنگ، بر خدع و آهنگ خود، ازان کار اغماض بکار برده، بر کاویری پاک مقصله دو کربای آرکات رخت نزل انداخت، و با احتیاط اتصال فوج سرکار، جمعیت فرامس دارنجا گذاشت، و مدینه علی خان بعزم نبر دو بفتح کاری پاک، مستر کلیوس را ازان سر گذشت، و بر عزم خود آگاه، و از چیناپتن طلب نمود، و مستر مذکور بمهرد شنیدن آن خبر با جمعیت از چیناپتن

ازیں جا فراغ یابم، و معاًبر ملک دکھن شتابم، و از انجا توسن عزم
 برہند تازم و از بنگالہ تاسندھہ گوئے ریاست بازم، بعد ازیں بہبودہ
 گوئی ہا از سمت مشرق بر قلعہ پورش و آتش توپ خانہ فرامیس
 مشتعل نمود، خداوندہما ازیں معنی آگاہ، و بر حرکات فضولانہ مخالف
 متنبہم گردید، و شمشیر دلاوری از نیام برکشید، و اتواپ قلعہ را
 بوق ریز پنبہ زار فوج بدخواہ گردانید، ہر گاہکہ دیوار قلعہ از آتش
 بارئی حربہ اقسام، شعلہ پذیر، و خندق از خون فرامیساں لبریز گشت،
 مخالف بہ ندامت خسران ہرزہ کاری، و نکبت خذلان ہزار خواری
 برگشت، و روز دیگر باز برہم بے شرمی کمر بست، و بہمیں آئین
 روزی بے حرکت بیجا، و پرخاش جوئی ہا معطل نہ نشست *

بدیان آمدن کراچوری نندراج راجہ میسور و مرار راؤ و طہفدار

گوئی بہ اے اعانت سرکار حسب الحکم شاہی و مستقبل رفتن عبدالوہاب
 خان بہادر بآوردن آنها ورودادن مصاف با موسی کالبر وقت معاودت
 و معہرج شدن مسترکوب و رسیدن حضرت اعلیٰ بہ فتح و نصرت و
 کیفیت مجمل ہدایت حال حیدر علی خان *

کراچوری نندراج و مرار راؤ ضلعداران میسور و گوئی حسب الحکم
 شاہی و نواب غزالدین خان بہادر کہ پیشتر بنام ہمگی زمینداران
 وغیرہ صادر شدہ بود اول فوجے از طرف خود ہا بسرداری یونس
 خان وغیرہ کہ کیفیت شراکت آن در واقعات ترددات میر مدینہ
 علی خان مفصل مسطور گشتہ است، فرستادہ، بعد ازاں خود ہا با
 لشکر گراں و سامان بیکراں روانہ گردیدہ، تا سلیم متصل سرحد تہرنگر
 رسیدہ بسبب انسداد طرق از افواج مخالف توقف ورزیدہ، عریضہ
 ترسیل جناب حضرت اعلیٰ داشتہ، منتظر صدور جواب، و برائے
 عزت و اعتبار خریدش ملتہمس استقبالی عبدالوہاب خان بہادر بودند *

بیان شنیدن حسین دوست خان فرار پسر خود بسوے پھولچری

از مقابلہ فوج سرکار و پندہاں داشتن خبر مذکور و یورش نمودن بر
قلعہ نٹہرنگر و برگشتن ازاں حصار نصرت اثر*

اگرچہ حسین دوست خان خبر خرابی فرار رضا علی خان پسر خود، بمقتضائے مصلحت وقت از مردم پوشید، بلکہ خلاف واقع مجلس سرور فیروزئی خان مذکور، و ہزیمت فوج سرکار مرتب گردانید، اما از انجا کہ زن سلاح مردی کتخدا نمی شود، و پیر ازیش تراشی جوان نمی گردد، اصل حقیقت در تمامی شہر و بازار از خواص و عوام و دروہام جوشید، پیران تعبیرہ کار، و آزمودہ کاران روزگار، بحسین دوست خان گوش گذار کردند، کہ از روز آغاز پرخاش درہر مصاف و میدان، فتح نمایان نصیب محمد علی خان است، و ہزیمت ناگزیر حصہ لشکریان ماخیر خواہاں، در امور جنگ توقع فرامیس، گویا درکار نیک شراکت ابلیس است، با کسیکہ خدا مددگار اوست، مقابلہ وزیدن، گریہاں فلاح خویش دید، است و در دیدن اعتبار جمہور اولوالا بصار، ہزیمت رضا علی خان صاحبزادہ بلند اقتدار فال مال کار سرکار است، دانا را باید کہ از صورت بدایت ہر امر بہ نہایتش پی برد، چون نظامت سرکار سندنارد، واحدے از زمین داران این دیار بر سطوت دزدانہ اعتماد نمیکنند، سعی شبان روزہ ما دریں نہ ماہ مدت فساد، ظاہر است، کہ چیزے نکشاد، لہذا باید کہ حملہ بر قلعہ نٹہرنگر نمائیم، و قوت بخت آزمایم، شاید کہ دریں متاعبہ درے بر روی کار کشایم، و از خجالت فرار رضا علی خان بر آئیم، حسین دوست خان این مراتب شنید، و بغصہ ہر سو آنگرید، و گفت کہ اگر رضا علی خان از نادانی کار از دست باخت، بنام فرار مزد بے حوصلگی یافت، از ہمت و جرأت و لشکر و شوکت من بییقین می پندارم، عنقریب کہ سر بحکومت این ملک برافرازم، بندوبست این ملک منحصر بر فتح ہمیں یک قلعہ نٹہرنگر است و جہد دوا دوئی دیگر جا بے اثر، می توانم کہ سہلا

(۱) شرط زندگی وفا نمود، ذکرے عارض کلام است کہ حیدر علی خان معروف بحیدر نایک، ولد فتح نایک خانہ زاد عباس قلی خان قلندار سرا کہ بسبب وقوع سرقہ از اندیشہ پاداش گریختہ نزد کراچوری نندراج بر عہدہ داری بیست نفر پیادہ ملازم رکابش بود، از عبدالوہاب خان بہادر وقت استقبال نندراج، سفارش خواستہ، سرداری یک صد نفر پیادہ حاصل نمود، بعد رسیدن بہادر موصوف با نندراج وغیرہ، بحضور حضرت اعلیٰ با وصفیکہ باریابی جناب خداوندی نداشت، و دور کردی آستان قرب و تقرب حواشی مفت مباہات می انگاشت، بحضور اقدس بامستواہ بہادر موصوف عرض مطلب خود نمودہ، بحصول حکم خاص از طرف آفائے خود، رتبہ سرداری یک ہزار پیادہ حاصل ساخت، و روز رسیدن جنرل لارنس بحضور، در صف جنگ ترددات نمایان

(۱) حیدر علی خان جو حیدر نایک کے نام سے مشہور ہیں محمد بہلول کے پڑ پوتے ہوتے ہیں بہلول اپنے آبائی وطن پنجاب سے ہجرت کر کے ایک مذہبی پیشوا کی حیثیت سے ضلع گامبرگ میں مقیم ہو گئے تھے۔ ان کے دو بیٹوں محمد علی اور محمد ولی نے گلبرگ میں شادی کی اور وہاں سے سرا چلے آئے یہاں انہیں دفتر کروڑ گیری (موصول) میں معمولی ملازمت مل گئی۔ کچھ دنوں بعد یہ دونوں بھائی کولار آ گئے یہاں آئے کے بعد محمد علی کا انتقال ہو گیا محمد ولی نے اپنے مرحوم بھائی کی بیوی اور یتیم بچے کو گھر سے نکال دیا اس لاوارث بچے اور عورت کو کولار کے ایک نایک پیون (نقیب) نے اپنی نگرانی میں لے لیا جب فتح محمد بڑا ہوا تو نایک نے اسے ایک معمولی ملازمت پر داخل کروادیا۔ گندی کوٹہ کے محاصرہ کے وقت فتح محمد نے اپنی خدا داد بہادری کے جوہر دکھائے جس کی وجہ سے اسکو نایک کا عہدہ ملا فتح محمد نے آرکات میں اپنی تقدیر آزمائی کیلئے بہت جدوجہد کی آخر وہ چتور کے فوجدار کے پاس ملازم ہو گئے کچھ دنوں بعد وہ میسور روانہ ہو گئے اور یہاں فتح نایک کے نام سے پکار جانے لگے میسور پہنچنے کے بعد ان کو فتح محمد خان کا خطاب اور بڑی کمز کی جاگیر دیکر کولار کا فوجدار بنادیا گیا فتح محمد کی تیسری بیوی سے حیدر اور شہباز دو لڑکے پیدا ہوئے سنہ ۱۷۲۹ع میں صوبہ دار سرا اور فوجدار چتور کی لڑائی میں فتح محمد مارے گئے۔ چند دن حیدر اور شہباز کو بہت تکلیف آتھائی پڑی آخر انکو اپنے مامو ابراہیم صاحب کا سہارا مل گیا سنہ ۱۷۴۱ع میں جبکہ ننجا راجہ دیون ہلی کا محاصرہ کئے ہوئے تھا حیدر بھی اس مہم میں اپنے بھائی شہباز کے ساتھ شامل ہو گیا شہباز اس وقت چند سوار اور پیادوں کا افسر تھا دیون ہلی کے مسلسل نو مہینوں کے محاصرہ کی مدت میں حیدر اپنی بہادری اور چالاکی کی وجہ سے راجہ کا منظور نظر بن گیا اور پچاس سوار اور دو سو پیادوں کا افسر بنادیا گیا اس کے علاوہ اسی وقت حیدر کو دیون ہلی کے دروازوں کا انچارج (نگران) بھی بنادیا گیا حیدر سری رنگاپتن سے ننجا راجہ کے ساتھ چلا آیا تھا کہا جاتا ہے کہ اس وقت کل ریاست میسور کی فوج میں باقاعدہ تربیت یافتہ فوج صرف حیدر ہی کے برابر میں تھی جو بالکل مختصر تھی *

بہادر موصوف با وصفیکہ حضرت اعلیٰ از جوش اجوت و الفت
 نظر بر ہنگامہ مخالفین، راضی بر خصمت او نبود، بپہد و مبالغہ
 اجازت با فوج شایستہ سرکار، و جمعیت انگریز، و رفاقت پسندی
 مسترکوب، از اشتهار شہبختوں لشکر مخالف در تاریکی شب بر
 آمدہ، بلا افشائے مرکوز خاطر تا صبح بکرور رسیدہ، بعد از انکہ
 کراچوری نندراج و مرار راؤ مستقبل و مستفید خدمت، و بہرہ مند
 مرکوزات دلی از محالست خلوت و جلوت شدند، بخاطر دارئی آنها
 کہ شدہ، ہمراہ خود گرفتہ، مراجعت بحضور نمود، در اثنائے
 (۱) راہ مسترکوب قلعہ گلی موضع کشنپور متعلقہ ندرنگر آمادہ فوج
 فراسیس دیدہ، بمقتضائے غیرت قوم برائے تفتیحش گردیدہ،
 عبدالوہاب خان بہادر میر فوج، چندانکہ باظہار نامذامیت توقف
 راہ، و تکلیف بیجائے سپاہ، و فضولی جہد امر بے سود، و ضرورت
 وصول موقوف مقصود مانع گشت، آخر الامر از استبدادش بآرائش
 صفوف یمین و یسار، و پس و پیش لشکر و تعین سرداران رستم جگر،
 کمر بچنگ ناگزیر قائم بست، موسیٰ کالیر محافظ آنجا ہم با
 فوج خویش از حصار بر آمدہ اتواب بمقابلہ و شدت مجاہدہ چید،
 و آتش کار زار مشتعل گردید۔ چون دم اتواب طرفین جہان را
 بر باد فناد، و از کوہستان کشتگان بار برس صحرا افتاد، از معرکہ
 رو بر تافتہ بہ پذہ حصار شتافت، مسترکوب زخم گولی برداشت،
 و میر لشکر خیال تسخیر قلعہ مذکور نکرد، یک روز مقام نمودہ،
 روز دیگر مظفر و منصور، متوجہ استیلام حضور گردید، و کراچوری
 نندراج و مرار راؤ بشرف حصول ملازمت خاص افتخار بخشید،
 روز رسیدن ندرنگر مسترکوب کہ بھالت جراحت ہمراہ لشکر بود

(۱) کشنپور یا کشنورم ترجمانی سے تیس میل کے فاصلے پر مغربی جانب
 ملہارہ میسور کے متعلق واقع ہے *

دلها، غرق آب شمشیر کینه خواهی گردانید، حضرت اعلی از لحاظ امتداد محاصره، و طوالت سر رشته مجادله، خواست که دفعه دهم سازد، و غبار فساد از پیش نظر برآرد، درین اثناء عزم جزم میر مدینه علی خان و مستر کلیوس بر تسخیر قلعه ویلور شنیده، غنایت نامه بنام خان مذکور، و گورنر چینایتن درباره عدم آویزش ویلور، و موقوف داشتن آن بر زمان آینده، و ضرورت ارسال جمعیت آنها بحضور مرسل گردانید، چون نظر بر تقیدات محاصره، دستور ارسال خطوط آن زمان این بود، که اتفاق دانایان خطوط را بر کاغذ حریری نوشته، در حب موم پنهان کرده، بایک حب مسئله تحویل برنده می نمود، تا او وقت آمدورفت، بقربت فوج (۱)

خضم، حب خط بلع می ساخت، و پس از عبورش بخوردن حب مسهل، مواد واجب الاخراجش برون می انداخت، قاصد حضور همان عمل بجا آورد، و غنایت نامه بموسومین سپرد، و بدان موجب خان مشارالیه یعنی میر مدینه علی خان یونس خان علاقه دار مرار راؤ را که بموجب حکم حضور، برائے اعانت خود بآرکات حسین جنگ رضا علی خان رسیده بود، با فوج شایسته، و گورنر چینایتن مستر کلیوس را که پیشتر بنابر تسخیر آرکات همراه میر مدینه علی خان آمده، با جمعیت بایسته روانه حضور گردانید، و سرداران مذکور بدیونام پتن رسیده، از آنها بهمرای جنرل لرنس که در آن زمان بعهده میجری، و با جمعیت سولداد اعانتی حضرت اعلی از ولایت تازه ورود داشت، از راه تجاوز و پال تونڈمان بعزم ادراک شرف ملازمت، و اظهار جوهر شجاعت و جلالت روان شدند*

بیان مزاحم شدن حسین دوست خان و فرامیس با تمامی

فوج در راه یونس خان و جنرل لرنس و بر آمدن خود از قلعه

نمودہ، ہر طبقہ ارشاد خداوندی باضافہ منصب یک ہزار پیادہ سابق و سرداری دو صد سوار لاحق، سرافتخار و مباہات افراخت، چون بعد از مدتے از تائید روزگار قوت یافت، دستے کہ نخستیں از آستین اقتدار بر آورد، بر غارت دولت ہر دو آقائے سابق و لاحق برد، چنانچہ عباس ثلی خاں آقائے اول رو از ملک و دولت معرا گردیدہ، پناہ بحضرت اعلی آوردہ بہ تفرر پنہج ہزار روپیہ مشاہرہ، بر بساط قرب و عزت متمکن گشتہ، و نندراج آقائے ثانیہش بقید ابدی سرپرنگ پٹن مردہ، تفصیل سرکشہ، و آوارہ گی و ہنگامہ پردازئی او کہ عندالتالیف این واقعات، در تمامی ملک آرکات متعلقہ پایاں گھاٹ زلزلہ ہلاکوئی برپا داشت، و از ان در دیباچہ این کتاب بطور ایما املا یافت، با حقیقت اسیری عبدالوہاب خاں بہادر، و نجات او از ضررش، من اولہ الی آخرہ در دفتر ثانی ملاحظہ پدیدار ساخت *

(۲)

بیان طلب فرمودن حضرت اعلی یونس خاں و مستر کلیوس را و روانہ گشتن آنها با جمعیت از راہ دیونام پٹن و ملحق شدن با جنرل لارنس و رسیدن ہر دو جوق متصل نئہرنگر ہمراہ یکدیگر *
ہر گاہکہ انہار جیوش کمکی، از فضل باران اعانت بخت ازلی، برنگ دریا جوشید، تہوج جنگ ہر روزہ، ز ورق آرام

(۱) میسور کی پہلی لڑائی کے وقت حیدر علی کو یہ اطلاع ملی کہ نندراج مرہٹوں اور نظام کے ساتھ گفت و شنید کر رہا ہے۔ حیدر نے راجہ کو سلطنت کے چند اہم امور میں مشورۃ لینے کے بہانے سرپرنگ پٹن سے طلب کر کے ہمیشہ کیلئے نظر بند کر دیا نندراج قید ہی میں مر گیا *

(۲) یونس خاں مراری راؤ کا ایک معتبر آفسر تھا وہ پانسو مرہٹوں کو ساتھ لے کر چنپلی سے دکن چلا آیا تھا اس نے دھمن کو کمینگاہ ٹک کہنچ لے آنے کے لئے ایک کامیاب تدبیر سوچی تھی اپنی تدبیر میں کامیاب ہونے کے بعد وہ بیحد خوش اور مگن ہو چکا تھا اور یہ خیال کر رہا تھا کہ جنگ میں فتح و نصرت کا پہرا اسی کے سر رہیگا سنہ ۱۷۵۲ء میں وہ جنرل کلیو کے ساتھ سماوارم کی مہم میں شامل ہو گیا جنرل لارنس نے مارچ کے درمیانی مہینے میں فورٹ سینٹ داؤد پر حملہ کیا اور وہاں کے چار سو یورپین اور ایک ہزار تین سو ہندوستانی سپاہیوں کے ساتھ جن کو کلیو نے آرکات سے تنجاور کے راستے روانہ کیا تھا کرچنپلی پہنچا اس فوج کے ساتھ بیحد جنگی ساز و سامان تھا جب وہ کرچنپلی پہنچا تو دھمن کی فوج بھی اس کے مقابلہ کیلئے نکل آئی لیکن بہت جلد پیچھے ہٹادی گئی *

در آن قیامت بے شفاعت، بسواری اسپ، پیش فیل سواری آقا، سرگرم سراندازی بود، خداوندش چندانکه برائے اصدار حکم خطاب بر او نمود، از بندش صدائے اتواب گوش نمی توانست کشود، چون حکیم عبدالرزاق خان مخاطب سرکار حضرت اعلی، که در آن اوان موسوم بغلام علی اسم اصلی و نوکر درو کاب او بود، مرکب پیش رانده، از خواندن آقا آگاه ساخت، بهمچر دیکه سویش رخ تافت، گوله توپ از فوج جنرل لارنس سرش از تن برداشت، و خیل و سر خیلش از نبردگاه فرار یافت، حدت آفتاب آن روز، علم روز حشر افروخته بود، و از پس تاثیر گداختگی ها، احدی موم از سنگ نشناخته، شمشیر کیفیت گرمیش از زبان خاص، شعله این سخن، مایه سماعت سوخته، و فتیله قیاس چراغ حیرت (۱)

افروخته، که ذره آهني از بے پناهي ظلم حرقت، خود را در زره داغ بدن مي زدديد، وروء اليک از آب تر کرده به تسکين آتش حورئت، برگردن و کتف مي نهاد، از شعله پيزم جسم، بسان مشتعل مشتعل مي گرديد، با این حال بر معاندیکه از ابتدائے محاصره گاهي تا آن زمان اتفاق مقابله اش رونداد، بتائيد قوت شجاعت خدا داد غالب افتاد، و او را بصد خوراي، و دل افگاري جان سپاري عالم علي خان، از صف مجادله گريزانیده، علم فتوح و نصرت را بلندي داد، و به جنرل لارنس از عنایت پک زنجير فیل و نقد و جواهر سر فراز، و مستر کلیوس را با عطيه اسپ و نقد و خلعت مفتخر الاعزاز فرمود *

نمونه *

جهان تابع و آسمان بنده شد
دلش جمع و دشمن پراکنده شد *
خداوند دولت ظفر یار گشت
عدو را بر افتاد از بام طشت *
کسی را که تائید یزداں بود
کرائش مبدک مشکل آساں بود *

با فوج خاصہ و کھمکی بمددگاری آنها و شرف ملازمت یافتن ہر دو سردار و رودادن پیکار و حصول فتح و فیروزی بفتح سرکار و فرار مخالف مراسم ادبار*

ہر گاہ کہ یونس خان و مستر کلیوس با اتفاق جنرل لارنس ہفاصلہ دو کروہی قلعہ نتمہ نگر رسیدہ بہ سبب مزاحمت حسین دوست خان و فراسیس راہ عبور نیافتہ ہر لب تالابے فرود آمدہ ' برائے آگاہی رسیدن خدمت ' قاصد فرستادند ' حضرت اعلیٰ بمہجرد اصغائے ایں خبرا اوتھامی لشکر خاصہ و کھمکی ' دو فوج قرار دادہ ' با اسبابے بذات اعانت آنها برآمدہ ' کہ از گراں سنگئی آن گاؤ زمین بعدم تاب تحمل ہلرزہ در آمدہ ' دران زمان لشکر کشی حسین دوست خان کہ از پیش قلعہ بعزم مزاحمت کھمک سرکار ' بکمال آراستگی راہی بود ' خود بدانت ہر لب نہر کہ ارش کالوہ می نامد ' و از رود کاویری بصوب غربی قلعہ جدا شدہ سمت جنوبی جریان دارد ' استنادہ از نگاہ (۱)

تفرس و ادراک سنجیدہ ' و از آئینہ طرز و آئینش صورت فتح خریش دید ' و با حاضرین رکاب باین خطاب مخاطب گردید ' کہ بفضل فتاح کام روا ' امروز بلا شک و شبہ فتح و نصرت ازاں است ' غرض ہر دو فوج رکاب دولت ' و جمعیت عازمان سعادت ملازمت بسرعت بیش از یکدیگر رواں شدہ ' با ہم ملحق گردیدند ' بتدبیر وقت ' از ہر جمعہ ' دو جوق قرار یافتہ ' بترتیب تعینات مناسبہ اتواب و پیادہ و سوار ' و تدبیر ترددات مطابقت آئین پیکار ' بہ پیش قدمی جوشیدند ' و مخالف نیز بکر و فر آراستگی لشکر خویش ' و فراسیس خلاف اندیش ' از آتش حسد بسان شعلہ کہ مستعد از پا نشستن باشد ' سرکشید ' و کوششے از طرفین بتقدیم رسید ' کہ دیدہ حدیث تماشاے عدم دید ' و کوشش حیات صدائے کل من علیہا فان شنید ' عالم علی خان جان مبارزاں ' و تزان دلاوران لشکر حسین دوست خان ' (۱) کسی بات کا سنا۔ کان چھکانا کسی بات کے سننے کے لئے (۲) کسی ہی کا اس کے آثار اور علامات سے اول نظر میں دیکھتے ہی پہچان لینا اور بمعنی دانائی *

(۱)

بفریاد 'نگاشت' و از انجا بدادرسی او موسی دو تیل سردار پرکار قوم فراسیس، با جمعیت و اسباب حربہ و ذخائر بے شمار منزل بمنزل شتافت، و تارننگندہ رسیدہ خواست کہ زیر قلعہ اش نازل شود، قلعدار آنجا بآکھی غلبہ سرکار بمآل اندیشی با، جانداد، و پیام کرد کہ بوال کنڈہ پور کہ از انجا فاصلہ یکٹ کروہے دارد رفتہ، فرود آید، موسی دو تیل لشکر بوال کنڈہ پور برد، و فرود آورد *

بیان ششخون کردن احسن الدین خان و موسی لاس بر فوج سرکار

در موضوع سمیوارم و گرفتار ورہا شدن مستر کلیوس و شکست خان

مذکور واسیر گشتن فراسیس *

پس از محصور شدن حسین دوست خان، افواج سرکار، با سرداران نامدار، اطراف و جوانب دیرستان سریرنگ و جہمگیر، جہت انسداد طرق قیام داشتند، از انجملہ بر فوج سترگے کہ با محمد ابرار خان رفیقی خاص، و یونس خان ملازم مرار راؤ، و ماناجی راؤ سرخیل تہاور در موضع سمیوارم واقع سہ ۳ کروہی دیرستان مذکور، سرراہ آمدن کمٹ محصور، علم مقام افراخت، فقط مستر کلیوس شویکٹ آنها در دیر خوردی، رخت اقامت انداختہ برد و دورش مردم بار و سولداد، ہمراہی خود گماشت، احسن الدین خان از حکم حسین دوست خان بنابر رفع مزاحمت راہ موسی دو تیل، کہ خبر آمدن اودر والکنڈہ پور شنیدہ بود، با موسی لاس و مردم آزمودہ کار، دیدہ، و قتیکہ مستر کلیوس از اندرون دیر، جہت قضائے حاجت بیرون

(۱) موسی دو تیل آسپور کی لڑائی اور ناصر جنگ کے خلاف فوج کشی کے وقت حصہ لیا تھا نیز اس نے موسی جوسی کے ساتھ پلہری کی فتح کے وقت کارناماں انجام دیئے تھے۔ والکنڈہ کی لڑائی میں چندا صاحب کے ساتھ فرانسیسی فوجوں کی کمان اسی نے کی تھی۔ ۲۰ مئی سنہ ۱۷۵۲ع و فرانسیسی فوج نے امداد کیلئے جنگی ساز و سامان کے ساتھ روانہ ہوا اور اوگندور کے پاس دالتین کی فوجوں سے جا ملا

(۲) مانا جی راؤ تہاور کے راجہ کا فوجی جنرل تھا سنہ ۱۷۵۲ع میں وہ اپنے تین ہزار سوار اور دو ہزار پیادہ فوج لے کر ہیمہ محمد علی کے ساتھ جا ملا اور مئی کے اوائل میں مقام کولادی دشمن سے چھین کر چھکلی پالیم (سرکار پالیم) کے پاس ڈیرہ انداز ہوا

بیان پناه بردن حسین دوست خان در دیر سرپرنگ و جهمگیر

و محاصره نمودن حضرت اعلیٰ بگماشتن فوج قلعه کشا *

حسین دوست خان از کشته شدن عالم علی خان سرلشکرش
آواره و بیچاره گردیده، و از عدم صلاح اقامت متصله قلعه نهرنگر،
مشیران کار، مدیران کارزار را فراهم گردانیده، عجز میدان تازی،
و ضعف گردن افزای، و مقتول گشتن رفائے باعزم و توان، و
تلف گردیدن فوج بیکران، و تواتر روزهای یزیدت باهم، و
خزائی و ثروت، و مناسبت ترک میدان جنگ، و مصلحت گوشه
دیر سرپرنگ، پیش آورده، اسباب گران وقف آتش گردانیده، وقت
شب رخت فرار سمت دیر جهمگیر و سرپرنگ، واقع بین البهرین
کاویری و کوردم، انداخته، سرانجام همراهی در دیراوی گذاشته، خود
جدیده گریخته، دیر ثانی را که هفت دایره سنگین و مستحکم دارد،
دارالامن حالت انبیا خویش ساخته، روز دیگرش فوج سرکار محاصر
پرد و دیر گردید، و محصور مغرور را از تذگئی اطراف در شکنجه
نشویش کشید، و بفرمتادن سواران راه رسد اضلاع بر بست، و از ضبط
نمک قوت جسم و جان معاندان شکست *

بیان نوشتن حسین دوست خان به موسی دبلکس حارس بندر

یهولهری برای فوج و رسد و روانه نمودن اوموسی و تیل را

با طلبات خان مذکور *

حسین دوست خان از فقدان ذخائر، و تباهی لشکر، و محصور شدن
خود در دیر سرپرنگ، و جهمگیر، هراسان شده به موسی دبلکس حارس بندر
یهولهری خط مشعر آوارگی خویش و اندوه دل ریش و شرح حالت تذگ،

و قید دیر سرپرنگ، و استدعای آذوقه و فوج امداد، و انتهای و رسیدن^(۱)

بتدبیر مستر کلیوس، از عرایض و وقائع نگاران، در یافته احکام متواتره صادر ساخته، که محمد ابرار خان و مستر دلیوس و غیره سرداران، مع لشکر نصرت اثر، بذابر تنذیم و تغریب فوج فراسیس متعینند و مصحوبه موسی دو تیل، و غنیمت اسبابش، و دفعه شورش، و تفرقه که از رسیدنش در رعایای ملک روداده است، بوالکنده پور تازند.

(۱) و اسارای فراسیس که بموضع همیوار بدست آمدند، بکمال احتیاط روانه حضور سازند، چنانچه آنها حسب الحکم خداوند اسیران مذکور را روانه نهرنگر ساختند، و جهت دفع دشمن که از آنها بفاصله دوازده کروه بود تاختند، و بمقتضای دلیری شجاعت بآن قدر پاداری و تیغ گذاری کو شیدند، که غالب بر عدو گردیدند، یعنی موسی دو تیل ناب ثبات نیافته بقلعه رنجنگده که زیاده از یکت کروه فاصله نداشت، پناه گیرد آخرالامر از پشت زنی های فوج مظفر در ماتم مقتول و اسیر شدن، و پراگندگی یافتن جمعیت خود گریبان استقلال درید، و تاب و توان از خود باخته بایک هزار و دویست سولداد بقیته القتل و فرار اسیر گردید، و رسد و اتواب و بنا دیق و غیره اسباب حرب بدست فوج سرکار رسید، دران دار و گیر قلعه رنجنگده نیز مفتوح اولیای دولت کشور کشا، و حارمش بقبول زر و مال و اظهار عجز و الهاج جریمه خود را واسطه استعفا، و صلاح تجویز خداوندی، بنزاکت اوقات، درباره پذیرائی عذر و بحالی قلعه و چاکیرش کارفرمای دریا دلی، و موسی دو تیل و همراهمانش را از قید شدید در حضور طلب فرماگشت *

بیان محاصره و فتح دیر پچاندار کو دلی واقع لب بحر کوردم *

خداوند با تدبیر، و خدیو روشن ضمیر، لشکر نصرت نوائی خاص را که بعد فتح و نصرت رزم والکنده پور و رنجنگده حسب الحکم خود بدولت موسی دو تیل و غیره اسیران و سامان مغرور را واصل نهرنگر ساخته، معارفت بفرودگاه سابق نموده بود، حکم نمود

آمده فراغت از اندیشه و وسواس داشت، ریزش شبخون نمود،
 مستر مزبور، هرگاه که اسیر گشت، دانست که کار از دست رفت،
 بزبان فرامیسی بودن خود، از قوم فرامیسی، و اسیر گشتن در فوج انگریز،
 و خواب گران داشتن مستر کلیوس اندرون دیر، ظاهر گردانیده،
 از پنجهٔ هلاکت وارسته، و بمحردیکه جمعی از فرامیسیان کلام خدا عیش
 راست دانسته، او را رمائی داده، جهت تعجیس همان از دست جسته
 اندرون دیر پانهاد، تیر تدبیر خویش بر هدف مراد یافته، صریحاً در
 دیر بسته، بنواختن طنبور، سوادادان و مردم علاقه خود را، مسلح و
 قائم گردانیده، اطراف دیر فراگرفت، معاندین آگاه تر و یرش گشته
 برائے استخلاص جمعیت خود، که قریب خورده اندرون دیر محبوس
 گردیدند، بر جماعهٔ محاصر ریختند، مستر مذکور از جمعیت قلیله
 خود، متعذر محاصرهٔ حصار، و متعذر دفع اعدائے نابکار بود، درین
 اثنا محمد ابرار خان مع دیگر سرداران با فوج هر کدام صفوف آراسته
 از مریض سمیوارم سر کشیده، بر پشت اعدا ریخته تمام شب سرگرم
 پیکار بوده، قریب صبح ز پنجهٔ آفتاب فیروزی خویش، گریبان
 چاکئی ظلمت مقاومت بداندیش دیدند، یعنی لشکر خود را منصور و
 فوج احسن الدین خان و اسبابش را مقتول و مغرور، و مصروف دست
 تصرف گردانیدند، و از جماعهٔ موسی لاس بعضی در دیر سمیوار اسیر
 مستر کلیوس، و بعضی سمت سریرنگ عقب سردار خویش آواره
 شدند *

بیان رسیدن موسی دوتیل بوالکندهٔ بور و روانه فرمودن حضرت

اعلی فوج منصور عرصه سمیوارم برای تنبیه او و اسیر شدن موسی

دوتیل و همدست شدن تمامی اسبابش *

حضرت اعلی شبخون بردن احسن الدین خان و موسی لاس
 برلشکر سرکار در موضع سمیوار، و شکست یافتن معاندین از تیغ بازی
 جنود اقبال عدو مال، و فتحیاب گردیدن خان ذی شان محمد ابرار
 خان، اسیر گشتن گروه فرامیسی در حصار دیر موضع سسطور،

آوردن فوج که از صد یکے نماند، و از قیاس احوال سابقہ کہ
 مثل ریاض خزاں دیدہ رنگ طاقست گرداند، متامل حال خویش^(۱)
 گشته، خطے در باب طلب امان از طرف موسی لاس بحضور
 حضرت اعلیٰ باین مضمون فرستاد، دیدہ انتظار براہ جواب داشت *
عرضی موسی لاس بنام حضرت اعلیٰ *

باقتضای خطا فہمی و ابتغائے غلط اندیشی، تا حال با بخت خویش
 جنگ نمودیم، و از سعی باطل و تردد لاطائل^(۲) فی نفس الامر
 باد ہمیشہ پیمودم، اکذوں ہمگی اتواب و بذاتیق وغیرہ سلاح جنگ
 و جملگی احوال و افعال برہم جدیدہ ہر دو دیر جہمگیر و سرپرنگ
 گذاشتہ، و دست از کاروبار و ہوس پیکار از سر خاطر برداشتہ، از
 مرحام احسان والا، و مکارم امتنان معلی، امیدوار عاطفتے، و مترصد
 اجازتے، ہستیم، کہ بشرط اطمینان اینکہ احدے مزاحم راہ
 ما نشود، و پناہ گرفتہ لوائے فراسیسی را عارض حال نگرد، با
 رفقا و احبای خویش از حصار بر آئیم، و راہ بندر پھولچری پیمائیم،
 باز از گلیم تجارت پا بیرون نیاریم، و با سرکار سرشتہ رعیتے داریم *
جوابش از طرف حضرت اعلیٰ *

مکتوب مرسل موصول گشت، و مضمون مرقوم بوضوح پیوست
 خواہش رہائی پس از این ہمہ کج ادائی بس بیجا، در حقیقت
 از سردار تا سپاہ در قید ما است، درین صورت خیال اعلیٰ
 لوا، و حفاظت مفاسد فساد آرا، و وصول بندر فتنہ رائے خود،
 از سر بر آرند، و بسان زندانیان تن بعبس اختیاری سپارند، و گرنہ
 بشما ہمہ قتل ناگزیر رو بکار است، و واماندگان را قید جبر و اضطراب
 و قتیکہ این جواب با صواب رسید، حسین دوست خان مایوس
 از امان گردید و بحکم مصرع —

نہ راے آرمید نہانہ یارائے رعید نہا *

(۱) جمع روضہ بمعنی باغ (۲) فائدہ - افزونی - توفیقی *

کہ بالفعل معطل ماندن در سہمیوار چہ سود، دریں صورت بشغلے کہ غنیمت اوقات متضرر باشد، باید بود، یعنی بر تسخیر حصار دیر پیماندار کوئی کہ سر راہ پھولجری است و از سریرنگ قرار گاہ عد و فاصلہ اش غرض رود کوردم بدش نیست، و از اسباب جنگ و رسد آمادگی دارد، جہدے بکار برد، و بعد فتحش باز سہمیوار رود، چنانچہ دریائے فوج ظفر موج بر حصار سنگین مستحکم دیر مذکور کہ بجائے خود قلعہ ایست، جوشید، و از شلک اتواب و بنادیق موجزن گردید، بفضل فتاح مطلق روز سیوم کار بجائے رسید، کہ بلب دیر مذکور بکلید فتح کشایش گزید و آلات و ادوات حرب و ذخیرہ مجموعہ اش بقلعہ نئہرنگر داخل، و معاند و تابعانش را یاس مطلب حاصل، و امید اعانت پھولجری باطل گشت *

بیان تنگی حال محصورین سریرنگ از شدت محاصره و برپا

کردن حضرت اعلیٰ لواے امن در لشکر خود و رسیدن مردم لشکر

حضور در ظل آن و امان خواستن موسیٰ لاس باہمے حسین دوست

خان و پذیرانشدنش در فتن خان مذکورہ نزد ماناجی راؤ سرخیل

تجاوز بالتجائے پناہ *

بعد از آنکہ دیر پیماندار کوئی مفتوح مبار زان معرکہ دلاوری گشت و حالت محصورین سریرنگ از مسدود شدن راہ رسد و نشانه گردیدن از گولہ ہائے اتواب دیر مذکور تباہی تمام گرفت، و فریاد لجوع مرد و زن بخرج بریں رفت، ترحم حضرت اعلیٰ، و حکم قضا امضا، مقتضی آن گشت، کہ در لشکر نصرت اثر علم امان برپا گردد، و منادی باین عبارت ندا کند، کہ از حصار سریرنگ ہر کس باہر قدر اموال کہ تحت علم آید، از جمیع آفات پناہ یابد، اگرچہ چیزے از اسباب حربی آرد، ازاں سرکار داند، ازین نوید عالمے حیات تازه یافت، و بظمانیت خاطر بسایہ حمایت خداوند دولت شتافت، حسین دوست خان بلحاظ رو بکمی

دید که گفته خود بسمع قبول اہل مشورت نرسید، بریں سخن کہ دامن تقدیر میرا از گرد تدبیر است، ختم کلام گردانید، و ہری سنگھ نام راجپوت یکے از معتمدان حسین دوست خاں از قبول اظہار موسی لاس پہلو تہی کردہ باقا مخاطب شدہ، کہ از زمیندار تجاوز کہ موافق مخالف تست، اصلاً امید مروت نداری، و اگر نجات می خواہی بایں آئین سر ازین دام ہلاکت برون آری، کہ بر اسپ تیز گام کہ نور دیدن بساط پنجاہ گروہ مسافت دو روزے از عادات باد رفتاری اوست، سوارشوی، و با چند معتمدین من میتوانی، کہ دریگ شب بکاری کال رسی، چون این معنی ہم قبول طبعی نیافت، یکے از سران جمہور قطاع الطریق کہ معروف بکثر قومی است صحرائی، و با جماعہ محصورہ لاف زن یکتائی، بمشورت مشیران مسطور بایں عنوان دخلی بیجا ساخت، کہ در یک شب بمرکب کشتی از دریای کوژدم بساحل مراد موصول توانم نمود، و از انجا کہ پاداش قسم قرآن مجید و فرقان حمید واقع معاملہ رانی ترچنابلی و قصاص خون ناحق امیر، کرناٹک نواب سراج الدولہ انورالدین خاں بہادر و قتل وزیر ناظم دکن نواب ناصر جتگ شہید علیہما الرحمہ در پیش بود، صیقل تعویز اُحدے زنگ آئینہ غفلت نزدود، آخر الامر حسین دوست خاں تعویز موسی لاس پسندیدہ، گوپی ناتھ نام ہندو و داؤد خاں نام افغان را بطریق وکالت پیش مانا جی راؤ فرستاد، او بمقتضائے ظاہرداری پیام زبانی آنها شنیدہ جواب بہ پذیرائی آن داد، چون ہر دو وکیل واپس رسیدند، و مطلع ازاں راز گردانیدند، حسین دوست خاں وقت شب بآن ہر دو وکیل و موسی لاس و احسن الدین خاں نزد ماناجی راؤ شتافت، و او را از لشکر بیرون آمدہ باستقبال ملاقات پرداخت، و ظاہراً دقیقہ از دلاسا فرو نگذاشت و موسی لاس دست حسین دوست خاں بدست او سپردہ گفت، کہ این امانت وراسیس بدانی، و بحفاظت فایز پھولجھری گردانی، او قبول کردہ

در مجلس دیر تنگ نشستن و برآمدن دشوار دید، و مجلس از اعیان هوا خواه، و ارکان صداقت اشتیاء، ترتیب داده درد دل بامید علاج باین طیش پیش آنها نهاد، که از غایب خصم وضعف خود نه قدرت آنکه اقامت درین حصار دارم، و نه بهمت آنکه با فوج سر بر آرم، و مردانه وار میزند بسینه اهل کینه جنگ گمان بطرف روم، و در تدبیر تدارک متردد شوم، چاره سازید، که تا بندر پهلجری رسم، بعد از آن غم ندارم، و باز می توانم، که بالشکر انبوه بر ترجنایی بریزم، لهذا بخاطر می رسد، که به تبدیل وضع و لباس ازین حصار بر آمده راه بندر کاره کال متعلقه پهلجری بگریزم، چون عبور از سرحد تجاوز است، از ماناجی راو پردهان راجه آن ملک استعانت نمایم، این معنی احسن الدین خان نه پسندیده تر زبان گردیده، که بتجویز باطل و لایحصول از آن کسی که از ما رنجها کشیده، و از خصم ما احسانها دیده، توقع بهی نباید داشت، که از اعدائے ما است، تجویز مناسب آنست، که غم فوج متفرقه موصوله تحت لواے دشمن که عام بود، نه نموده، از جمعیت حاضر که خاص و اعتمادیست، مع جماعه فرامیس منجیده، و اتواب در پیش چیده، متهورانه ازین دیر بر آمده، بدفع مقابل فایز کاریکال شویم، موسی لاس که از سامعین بود، این صلاح پسند نه نمود، و تجویز خود پیش نهاد، که پیشتر با جمعیت صحیح و سالم در میدان دائره لشکر داشتیم، و از لحاظ قوت معاند خوب را قابل مقابله اش نیافته پناه باین حصار بردیم، الحال که به نسبت آن حال ناتوان شدیم، چگونه متعهد جنگ میدان شویم، فکره راه می نماید، هر چند زمبندار تجاوز از ما رنجیده است، لیکن چون از فرامیس بسبب اتقائے سرحد خویش و او کارها دارد، غالباً با ما احسان نماید، مناسب است، که حسین دوست خان را از طرف فرامیس با امانت سپاریم، تا بهرحیله که داند، به پهلجری رساند، احسن الدین خان،

بامستقبال پیش کشید، و برابر جوئے کاویری قریب قلعہ مبارک
 نتھونگر بغیر مہلات ملازمت رسید، خود بدولت یہاں جا سواری فرود
 آوردہ، و قابلیچہ معمولی ہمراہی پالکی گسترانیدہ، و بر آں راؤ مذکور
 را حکم جلوس دادہ، خود اندرون پالکی تشریف داشتہ، و از مرکوز خاطر
 عاطر عزت اطلاع بخشیدہ، و او را در جلدوئی تقدیم آں حسب آرزوے
 دیرینش بعطائے جاگیر کوپلڑی متعلقہ نتھونگر و تخفیف وجہ پیشکش
 سالانہ تجاور سر فراز فرمود، و خود بدولت و اقبال مراجعت بقلعہ
 نمود، کراچوری نندراج و مرار راؤ خواہان حسین دوست خاں شدہ
 بآراستگی فوج دران باب جہد واقعی بجا آوردند، ازیں معنی
 مانا راجی راؤ کمال تحیر یافت، و عزم جزم بقتل امیر گماشت
 حسین دوست خاں کہ از ص ۳ شب و دوروز مہمان مانا راجی راؤ
 بود، روز چہار شنبہ غرہ ماہ شعبان المعظم سال یک ہزار و یک صد
 و شصت و پنج مہری مقدس از مزین اصلاح گرفت، و غسل
 نمود، و طعام طلبید، و بر کفایت یک دولقمہ دست کشید، و گفت
 کہ ذائقہ قبول نمی کند، و کام و زبان نمی پسندد، وقت نصف النہار
 مانا راجی راؤ یکے از لشکریان خود سیدے میر مظفر علی نام معتمد
 خود را خواندہ تاکید قتل امیر آہستہ بگوشش رسانید، و باواز بلند
 بآین عبارت جواب داد کہ اگرچہ عندالحرب بر حکم آقا از بریدن
 سر پسر و برادر امکان سر پیچیدن ندارم، لکین بکشتن پناہ گرفتہ کہ
 بیدادی و محض جلا دیست، شمشیر بر نیارم، و بعد ازان دو کس دیگر
 یکے عاشور بیگ نام و ثانی راجپوتے بھکم او دسر رائے مذکور سر کشیدند،
 و امیر را تنہا دیدند، عاشور بیگ آواز عزرائیلی داد، کہ نواب صاحب
 کلمہ طیبہ خوانید، و چون سر شہا خواستہ اند، تن برضائے حق
 نہید، بھمدیکے این ندا شنید، کٹار کشید، و بر او دوید، چون او را
 گرفت، راجپوت از یک جانب بضر بکٹار پہلویش درید، امیر
 ازان ضرب باواز بلند بر زمین غلطید، معاً عاشور بیگ زخم

مہمان را دوسراے دلاوائی منڈف نام کہ در ایام سابق ہمانجا
بارانی ترچنپلی سوگند کلام مجید کردہ بود ' فرود آورد ' و بگماشتن
خبرداران احتیاط پیش برد *

خواستن حضرت اعلیٰ حسین دوست خان را از ماناجی راؤ و
پذیرفتن او و قبول نمودن خواہش کراچوری نندراج و مرا راؤ در
باب خان مذکور و بھنگت برخاستن آنها و کشتن او خان مذکور را و
گریختن بسمت تعاور *

اسیران فوج حوادث روزگار و نظر بندگان لشکر آفات عالم
بے اعتبار، بہ نقد غرض باطل، و احتیاج کار بے حاصل، بے تامل
(۱)
عواقب امور ایمان می فرورشد، و بہ تبس و نفع خویش در خسار
دیگران می جوشد، نمی دانند، کہ عادل کامل توانا و آگاہ است،
و چاہ کند، خویش سر راہ، و نمی شناسند، کہ وقت در گذر است،
و تیغ مکافات عمل بر سر، دانا را باید کہ در معاملہ خلق اندیشہ خالق
در پیش دارد، تا گرفتار دام عقاب نشود، و بگبر و دار مہمانت
دنیوی آنچہ بر خود نگیرد، بر دیگران نہ پسندد، تا آخر الامر شکنجہ
پشیمانی نکشد، و سزائے دغا و جزائے وفا، در کمین وقت معین
اندیشد، بلکہ ہمہ جا شریک حال داند، مصرح —

ہر عمل اجرے و ہر کردہ جزائے دارد *

مرآت این تمثال، و بیان این مقال، آنکہ ماناجی راؤ و حسین
دوست خان را در پندہ خود گرفتہ صباحش اشتہار داد، کہ او
سمت پھولچری فرار داشت، خود اسیر ساخت، حضرت اعلیٰ بہمجرد
استماعش شادیانہ نواخت، و بشکر معاون اقبال پرداخت، و خود
سوار شدہ بصوب لشکر ماناجی راؤ برائے ہمدست کردن اسیر روان
گردید، و راؤ مذکور بآگہی تشریف فرمائی خاص از لشکر خود را

(۱) ہمچہ آنہ والے - وہ چہرے جو کسی چہرے کے پیچھے آویں - کاموں کے

انجام *

الغرض پس از وقوع ایس واقعہ دیر سریرنگ و جہمگیر مفتوح و سرداران فوج واعیان و ارکان نوایط را اسیر و اسباب مغرورہ لشکر بہر دم فوج سرکار مقسوم ساختند و فرامیسال را در قلعہ نٹھرنگر محبوس کردند و از دیگر اسیران بعضے را نوکر و بعضے را حسب خواہش آنها گذاشتند *

بیان فرستادن عرصداشت و نذر بحضور احمد شاہ پادشاہ و تہنیت نامہ بذباب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ و آرامتن مجلس مشاورہ با اعدان دولت جہتہ تسخیر مملکت و قلاع موروثی و اخراج فرامیس از ملک کرناٹک و تجویز گرفتن قلعہ پھولچری *

حضرت اعلیٰ پس از رفع شورش حسین دوست خان و ضبطی دیر سریرنگ و جہمگیر مع اموال و اسباب مقتول و تقسیم آن سرداران فوج منصور و اسیر شدن موسی لاس واعیان اہل نوایط وغیرہ عرصداشت تہنیت فتح مع مبلغ یک ہزار و یک صد و بیست و یک اشرفی نذر بحضور احمد شاہ بادشاہ و تہنیت نامہ موسوم نواب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ کہ از حضور سبطانی بنظامت دکنی مامور شدہ نا پاورنگ آباد رسید بود و مرسل ساختہ و از اعدیان دولت و مشیران سلطنت مجلس

(۱)
مشاورت آراستہ نیسان زبان باین ترشح کشود و صدف سوامع مستغنیان را ازین لالی آبادار مملو نمود کہ رضا علی خان پسر حسین دوست خان در بندر پھولچری و پناہ فرامیس بنابر فتدہ انگیزی انتظار وقت می کشد و آتش کیئہ در کانوں باطن تیز می سازد و صلابت جنگ بکمک فرامیس ارادہ مقابلہ با برادر کلان خود یعنی نواب

(۱) رومی مانیوں مہینہ کا نام اور اس مہینے میں جو بارش ہوتی ہے اس کو بھی مجازاً نیسان کہتے ہیں اس مہینہ بھر آفتاب برج حمل میں رہتا ہے کہتے ہیں کہ اس مہینہ میں جو بارش ہوتی ہے اس کے قطروں سے سیب سیبی ہوتی پیدا ہوتا ہے *

شمشیر رسانیده، از خنجر آبدار سرش برید، و از کشیدن قشقه خوش
 مشتهر به قاتل گردید، و سروقتهیکه پیش ماناجی راؤ آورد بناکاید
 ابلاغ حضور بشتی سوار سپرد، او عذر نمود، که بدون آنکه در رومال
 بندند، چگونه بردارم، فقیرے از فقرائے لشکر رومال داد، شتر سوار
 سردران نهاد، و بمحردیکه برداشت، فقیرے دیگر ندا ساخت —
 مصرع

سخی در بار دو عالم سر بلند است *

شتر سوار سر بقلعه برد، و ماناجی راؤ با جمعیت خود رو بتمجاور
 آورد، عرض سر مذکور بهکم خاص از دروازه قلعه برگردانیدند، و نزد
 کراچوری نندراج و مرار راؤ بردند، و تن با جماع اهل نوايط و پیروان
 مذهب امامیه بآئین بهین، و درستی تعهیز و تکفین، بر روش
 تشیع بدرگاه حضرت فتهرولی قدس سره تارسیدن سر که بموجب
 ارمال نندراج تادلهی رفته بود، بزهین اسانتاً سپردند، بعد آمدن
 سروقتهیکه سرقبر و سینۀ صندوق کشادند، از تن نشان نیافتند، ناچار
 سر بے تن دفن کردند، و اهل فطرت از ناخن قیاس عقده این راز
 کشودند، که چون محبت اهل بیت رسول الله علیه و آله اصحابه و سلم
 داشت و کافرے از تیغ دغا شهیدش ساخت، عجبے نیست که نعش
 او موافق اعتقادات امامیه منتقل شده باشد، و سرش نیز ممکن
 است، که بدان پیوندد، و العلم عندالله عبدالهادی که پیشتر جهت
 آوردن جمعیت انگریز از حضور بدیو نام پٹن رفته بود، همان روز
 این قطعه تهنیت فی البدیة موزون نمود *

قطعه عبدالهادی *

از زمان جنگ ناصر جنگ تا سال دویم
 انورالدین خان نکرده تیغ خونیں در نیام
 آخر ماه رجب آن حامی دین متین
 کشت آخر خونی خود را به تیغ انتقام

و دادن قلاع بدیگر سرداران علائق آنها و رخصت معاودت بسوئے
 اماکن ہریک بتاریخ بیست و پنجم شہر شعبان المعظم سال یک ہزار و
 یک صد و شصت و پنچ ہجری مقدس با فوج شایستہ و سامان بایستہ
 در انتظار رسیدن جنرل لارنس بکوچہائے قصیر از راہ صیوار و ان گشتہ
 روزیکہ برنجنگتہ رسید، معتبر خاں طائر قلعدار آنجا آداب
 استقبال و لوازم ضیانت و صداقت بتقدیم رسانید، عبدالوہاب خاں
 بہادر باظہار بد عہدی او در مجادہ حسین دوست خاں برائے
 تغیر جاگیر و ضبطی قلعہ اش ہر چند کہ ترغیب داد، لیکن
 حضرت اعلیٰ نظر برالحاج و التبعائے قلعدار عرض برادر بہر گوش
 نہاد چوں از انجا منزل بمنزل روان گشتہ موضع بیلپور مقام
 اعلام اقبال ساخت، موسی دبلکس از اجتماع جوش این دریا
 بکمال ترس و بیم بسان موج در خود شکستہ عرضداشت، مشعر
 بر استغنائے جرایم خویش و التبعائے تجدید صلح باین مضمون
 ار سال داشت *

عرضداشت موسی دبلکس بجناب حضرت اعلیٰ *

(۱)

بعد تقدیم مراتب انکسار و اطاعت، و تشدید مہائی انقیاد و
 عبودیت، بعرض بہرہ اندوزان رکاب دولت و اقبال، و کامیابان حضور
 جاہ و جلال، خداوند ذی السطوت والا حتشام، مدار دائرۃ مقاصد
 انام، می رساند، کہ درین مدت یک صد سال زمان اقامت این
 میمنت آباد، و فرصت ایام تجارت این سواد امریکہ خلاف آئین
 فرمان بری سرکار باشد، از قوم ما فرامیسان بمعرض شیوع نیامد
 حرکت اتفاقی موافقت بعضی بے دولتان بغارت شعار کہ درین
 روز ما از ما بوتوق رسید، واسطئہ پشیمانی است، ملازمان والا نظر
 بعجز و ندامتے کہ دارم، و گوش ہر ناہ الامان کہ از دل می برارم
 داشتہ، اگر عفو جرائم ماضیہ سازند، و امان دهند، مقتضائے
 مراحم فضل و عطا است، بالتجدید سوگند دین عیسیٰ علی نبینا

آصف الدولہ غاز الدین خاں بہادر دارد، و از من لازم است کہ حسب الحکم شاہی اعانت ناظم دکن بعرصہ وقوع آید، تا قیام بندر پھولچری کہ بذائے فسادات، فتنہ در کرناٹک باقی خواہد بود، بلکہ زہر این مار در تمامی اعضائے ملک دکن سرایت خواہد نمود، لہذا بر تسخیرش عزم مصمم دارم، کہ ہمہ تداخل دفعہاً مثل خار از پائے ملک بر کشم، و ازین معنی در حقیقت اعانت نواب آصف الدولہ نمودہ باشم، حاضران ہنرم حضور بالاتفاق زبان بتصدیق ارشاد کشادند، و بتقدیم آداب تحسین رائے زرین، و عزم متین سر بر زمین نہادند، چنانچہ جہت آرائش لشکر، و ترتیب سامان سفر، حکم محکم شرف نفاذ بخشید، و جنرل لرنس را باوردن فوج فرنگ، و اتواب و کرنال وغیرہ سامان جنگ و آمادہ نمودن جہازات جنگی بر دریا برائے مزاحمت کمک و آذوقہ پھولچری روانہ چیناپٹن گردانید *

بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ دفعہ ثانی بعزم تسخیر

بندر پھولچری و نامہ نوشتن موسیٰ ٹبلکس و پذیرا فرمودن خود

بدولت ملتہمس او را *

پس از ارسال عرضداشت و نامہ بحضور شاہ، وزارت پناہ، و مرمت قلعہ نئہرنگر، و آراستگی سامان سفر، و ترتیب واجبات پیکار، و ذخائر بسیار، و دلدادہی فرقہ سپاہ، با فزونی مشاورہ دلاخواہ، و تعیین شش ہزار کس از فوج خاصہ بسرداری سید علی خاں و خیرالدین خاں و سید ناصر علی خاں وغیرہ مع جمعیت انگریز (۱)

بصیانت قلعہ و استمالت کرا چوری نندراج و مرار را و بفیصلہ حساب معینہ معاوضہ اعانت آنها و قرار داد ایصال آن معرفت سید مخدوم علی خاں و عطائے دو زنجیر فیل با ساز طلا و سیمین و چہار راس (۲)

اسپ تازی بازی و ستام زرین و عنایت پدک و بہوچ بند مرصع

(۱) اپنی طرف ملالینا (۲) کھوڑے کا خاص زہور مثلاً زمین اور لگام وغیرہ *

و حال آنکہ پدرم جهت امداد انگریز و ارتقائے پایہ اش و استیصال فرامیس وصیت نموده است، درین صورت چگونہ التماس چنین قوم مفسد قبول باید ساخت، و بر فریب اینہا چرا عقل و شعور باید باخت، بعد ازاں مقرر طلبید، و جوابش باین عنوان مرتسم گردانید *

فرمان حضرت اعلیٰ موسیٰ دبلکس *

ثنائے حاکمے کہ از دیوان حکومتش فرنگی سرکش فلک از خورشید انور و شب مظلم کلاہ در بغل است، و در چار بازار صنعتش سوداگر بابضاعت عالم از ارزانی جنس حیات، و گرانی نقد مہمت سرمایہ دار خسران و خال، فرض حالست، کہ مارا بہدایت راہ حق بمذلل مراد رسانیدہ، و کجرواں را بپاداش رویہ آنها آوارہ، تنگنائے بے راہی گردانیدہ مکاتبہ مرسلہ مطلع محال طلبی با ساخت، و ادراک خیالات خام در اعجاب خاطر پرداخت، ہر گاہکہ شرط صلح نامہ مصاف دیونام پٹن از بدعہدی شما از میان برخاست، اہل امتحان^(۱)

تجدید قبول موافقت و تقدیم ضابطہ موافقت چگونه جائز خواهند داشت، باین بے وفائی داعیہ مناسبت انگریز، وفا انگیز معنی ندارد، و باین دروغ ادائی سوگند دین و کتاب تصدیق نمی یابد، اکنون از فتنہرنگر بہمیر عزم بالبحزم بر آمدم، و باین میدان از ہمیں قصد محکم در آمدم، تاکہ قوم فرامیس را زیر شمشیر نیارم کہمونکشایم، و تاکہ حصار پھولجری را واقف ہوا نگردانم، دست باز ندارم، سوال شمارا ہمیں جواب بس، است، و باقی ہوس، موسیٰ دبلکس از دریافت این مضمون متعہیر حال گردید، و بتردد جنگ ناچار کوشید *

بیان مصاف موسیٰ گرجام و انگریز دیونام پٹن و زخمی شدن

میجر فوج انگریز و پسپا گشتن فوجش بسوے دیونام پٹن و بھجگ

(۱) جائے تنگ کوچہ تنگ (۲) ہمراہی اور رفاقت کرنا *

و عليه السلام و انجيل صداقت كلام اوست كه آئنده درين کشور با
پيچ فتنه كيش اميزش نكنم، و با انگريز بسان برادر، با برادر
متحد، و متفق باشم، و اميد آن دارم كه كار انگريز قسميكه از
عطيه جاگير و اعانت و مراعات كثير سرکار ممالك تسخير روز
بروز رونق پذير گرديد، اگر قوم فراميس هم بحصول جاگير

(۱)

چنهي بخشيده ناظم دكهن و بذل تفقد و حمايت خداوندي امتياز
يابد، قلعجات ديگر تفويض سرکار سازم، و باز گاه، بدون فروتني
شيوة تجارت كردن انعراف نيفرازم، چون از اهل فرنگ هستم
اصلا از قرار بر نگرדם، زياده آئين ادب جرأت طول عرض نه

(۲)

پسندیده، و رتبه انكسار بتجاسر اطناب التماس نكوشيد، حضرت
اعلي پس ازم وضع مضمونش فرمود، كه اگرچه اقبال صلح با اعتبار
اقدام نزاع انصب و اولي است، لكن مروت با اهل دغا، عداوت
با جمهور وفا —

نكوتي با بدان كردن چنانست

كه بد كردن بجائے نيكت مودان *

سوائے آن وجوہات ديگر موجب تامل و باعث تغافل است،
يكے ازان رضا علي خان در پناه اوبد موائے رياست كرناتك كمين
گري دارد، و ثاني در عالم اتحاد نواب آصف الدوله بهادر در قبول
التجائے فراميس اشتباه موافقت با صلابت جنگ و ايس معني تخلل
در بنديان اعتماد يكسوئي مي آرد، ميوم تغلف حكم سلطاني كه
باخراج او صادر شده است، بظهور مي رسد، چهارم عهد موسي دبلكس
كه در معاملہ سابق عهد نامہ نوشته آشتي جست، ثانيا با ادايت
مهي الدين خان بهادر ساخته مختلف قرار خريش گشت، اعتماد
را نشايد، پنجم اودم مساوات با انگيزان دوستان قديم ما مي زند
و مثل جاگير ايشان تمنائے جاگير تعلقہ چنهي وغيره مي پزد،

(۱) گم ہندہ کو ڈھولڈانا - پرہش کرنا - سچا آ - بمعنی - دلجوئی - غم خواری

(۲) دلیری کرنا - شوخی و گستاخی کرنا *

در جواب نامہ حضرت اعلیٰ کہ بیشتر عرضداشت حضور شاہی متضمن مبارکباد عدد و تباہی روانہ گردیدہ بود، باین مضمون مسرور لطیفہ وصول ساخت *

نامہ نواب آصف الدولہ بنام حضرت اعلیٰ *

پس از حمد معبود خالق ارض و سماء نعت مہمود سر لشکر انبیا
 مہربان رائے، محبت پیرائے، زینت طراز مسند عز و اعتلا، علم افزاز
 عرصہ قتال اعدا، آئینہ صروت نمائے فتوح و نصرت گنجینہ بے انتہائے
 فتوت و مروت، مخلص اخلاص مخلصان، محب احب مہبان، اعتقاد
 دوستان پیکر نگ، سراج الدولہ محمد علی انور الدین خان بہادر دلاور
 جنگ، نمودہ می آید، دفتر رسوم اخلاص، نسخہ فنون اختصاص،
 مجموعہ اوراق الفت و لا، شیرازہ اجزائے صفوت و صفا، متضمن
 سزائے دغا معاند بد عمل، و تدارک سرکشی مخالف سراسر دغل، در
 سعد آوان، و اشراف احیان، وصول نشاط موفور، و شہول انبساط نا
 محصور نمود، و دل خصوصیت منزل را بہت تصفیہ فساد مملکت
 دکھن افزود، معین متعل ظہور این فتوح شایستہ مبارک و مناسب
 حال فرخندہ مال سازد، و گردن معاندان نکبت اشتغال را پیوستہ
 دیر تیغ انتقام آن سر جملہ دولت مندان ایام دارد، دریں روزها
 صلابت جنگ بہوس گیرودار اعتبار نا پایدار ناموس برادری برباد
 دادہ و باغوائے ناکسان بے ننگ و اتفاق فراسینان شقاوت آہنگ، در
 کینہ این متوثق بتائید ذوالامن، و تخریب و نظامت دکھن افتادہ، بنا بران
 پا برکاب پیکران عزیزمت، و خاطر بخطاب تہیہ نہضت، مواد دکھن
 ہستم، تا بنیاد فساد ازان میمنت آباد، بر اندازم، و بمعاضدت
 آن قوت بازوے خویش، و خلاصہ پیکر نگان وفا اندیش، کہ
 جملگی سرکشان آن ناحیہ را بکیفر کردار ناہموار ہریک رسانیدند،
 و حسین دوست خان را با ہمہ حشمت و شکوہش مذبح دشنہ

(۱) جوانمردی - مروت (۲) بدلہ بدی کا - سزا برہ کام کی (۳) خنجر جو ایک قسم کا ہتھیار ہے *

پیوستن محمد ابرار خان و ازیمت یافتن و گریختن فرامیسان جانب

موضع بکرم فرودگاه خود *

موسی دبلکس حارس بندر پهولچری مایوس از صلح گشته فوجی از مردم هندوزنک و فرنگک بسر کرده گی موسی گرجام نام سردار با پوش و فرزندک در موضع بکرم گماشت و حارس بندر دیونام پتن با گهی این معنی علم عزم مقابله اش بوا فراشت و بعرض خداوندی پرداخته فوجی از حضور بکمک خواسته بعد رسیدن محمد ابرار خان با جماعه سواران حسب الحکم حضور از مقام بیلپور خود بم از دیونام پتن جمعیت انگریز بسرداری مبعور تهور انگیز روانه ساخت پس از مقابله فریقین در عین مجادله که از دم صبح تا بلندی یکپاس روز مثل هدف و سپر تیر و تیر کینه یکدیگر بود مبعور مذکور زخم گولی تفنگ بران چپ خورد و بدستیار رفیقان بسواری پالکی خود را از معرکه بیرون آورد فوجش نیز ازان آفت پسپا گشت و بموقف خویش یعنی قلعه دیونام پتن پیوست و محمد ابرار خان از معاینه چیره دستئی فرامیس با جمعیت سواران همراهی پیرش نموده بصف مخالف پیوسته نوعی داد تبخ زنی داد که موسی گرجام اکثری را از اژدهام خود مقتول و پنامال جولان مبارزان سر گذاشته و از اتواب و سامان گران دست برداشته مع ما بقی مردم سمت پهولچری عزم فرار پیدش نهاد و خان مذکور تا موضع بکرم تعاقب و آن موضع را تاراج ساخته بافتح و نصرت در موضع بیلپور بحضور خداوندی رسید و کامیاب شرف ملازمت و مورد تهنیت و آفرین گردید *

بیان رسیدن نامه نواب آصف الدوله غازالدین خان بهادر فیروز

جنگ در جواب نامه مرسله سابق حضرت اعلی و وصول تهنیت

نامه دیگر از جانب صلابت جنگ *

حضرت اعلی در انتظار رسیدن جنرل لرنس هنوز در سواد بیلپور دائره لشکر ظفر پیکر داشت که مکتوب نواب آصف الدوله

در اقوام خویش می افراخت، در هر جنگ ذلتها دادند، و ازین امور بر نواب آصف الدوله بهادر که بقوت نیابت آن بلند افتد از حضور شاهی نظامت دکن یافت، مذمت نهادند، انفراج وافر، و انشراح متکائر داد، شیوع این مرادات غیر مترقبه مبارک و مہنائے دولت پایدار باد، و حکومت صوبہ آرکات و ریاست پایاں گہات شمشیر بازی و مبارزت طرازی آن پایه بخش مذنب سرفرازی را سازوار، زیاده ایام بکام باد، اگرچہ نامہ صلابت جنگ بہادر نیز بمضمون تحسین و الفاظ ظاہر داری چہرہ وصول آراست، خداوند ما نظر بر اینکہ او با فرامیس آمیزش، و خود حسب الحکم شاهی با نواب آصف الدوله بہادر آمیزش، دارد، فی الفور جوابش ننگاشت، و موقوف بر وقت دیگر داشت *

دباستان رسیدن جنرل لانس از چیناپٹن در حضور و نہضت

فرمودن حضرت اعلیٰ بصوب پھولچری از مقام بیلپور و جنگ کردن و اسیر گردیدن موسی گر جام مع فوج در لشکر ظفر موج *

حضرت اعلیٰ پس از فتح دیاب شدن محمد ابرار خاں بر موسی گر جام و ورود نامہ ہائے دکن در انتظار رسیدن جنرل لانس در سواد بیلپور بسیر و شکار، و تدبیر و تعویذ کارزار، اشتغال داشت، بعد از آنکہ جنرل مشار الیہ از چیناپٹن با فوج و اسبابش فائز حضور گردید، با لشکر منصور از فردگاہ بموضع اڑیاکیم رسیدہ، از انجا برسر موسی گر جام کہ ثانیاً از بندر پھولچری با اندوہ فرامیس و الیمان و زنگبار و ہند دایرہ ادبار در سواد بکرم داشت، بصوات دلوری دوید، و بتاریخ بیست و ششم شہر شوال المکرم سال یکہزار و یکصد و شصت و پنج ہجری مقدس صلحہ بآرایش صفوف رزم آغاز جدال و قتال فرمود، با وصف گرمی شلک اقواب و بنادیق جمعیت بیکران فرامیس وحدت و شدت رزم، و عزم، چنان مخالف تکبر قاسیس در فرصت یکپاس بمقتضائے کار آزمائی، و عرصہ تازی و تیغ بازی بہمت و شرکت خاص کامرانگی

تدارک گردانیدند، و در اصل نسبت بایں دوست یکرنگ بنابر افاضت نظامت دکن باعث هستند، 'التحبا مندم' که در آن سر زمین فراسیساں را در شکنجه مرائے بد عہدی آنها سخت کشند، و قلعه پھولچری کہ بنائے طغیانی پر طاغی، و واسطہ بغاوت پر باغی است، مستاصل گردانند، بحکم قوم کسے —

بیت —

دو دل یک شود بشکند کوه را
پراگندگی آرد اندوه را

یقین است کہ درین صورت رفع ابتری دکن تا کرناٹک بلکہ تمامی ولایت ہند بفعل آید، زیادہ اسباب محبت زیادہ، و سامان دولت آمادہ، باد، نامہ منظور ہر کام کہ موصول، و مورث نشاط مامول، گردید، و حضرت اعلیٰ بساط خورمی آن ہنوز نچید، کہ نامہ صلابت جنگ شبخون بہزار کذایات، و مملو بصد نیرنگ مشعر تہنیت و تحسین قتل حسین دوست خان و فضل اتفاق تمامگی منحرفان موصول گشت، مقرر این مطور جہت آگہی این شعور مضمونش بایں عنوان در سلاک تسطیر بست *

نامہ صلابت جنگ بنام حضرت اعلیٰ *

شکر نعمائے الہی جلست آثار نوالہ و درود روح مطہر رسالت
(۱)
پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مرفوع ضمیر منیر موالات
تخمیر آن خلاصہ امرائے نامدار، نقادہ روسائے عالی مقدار شہ
دودمان کبار، رونق بزم روزگار، نمودہ می آید، کہ بشارت بہجت
اشارت، فتوحات متوالیدہ اینکہ سر حسین دوست خان کہ فرادانی
ثروت و فوج، و رتبہ شان و شکوہ بروج داشت، از تنش بر
انداختند، و خان و مان نوایط را کہ ہریک از آنها از افراط تنعم
و تکبر نوبت دعوائے نظامت می نواخت، تاراج ساختند، و
موسی قبلکس سردار سرکش قوم فراسیساں را کہ گردن تہور و جملات

(۱) کسی کے ساتھ دوستی رکھنا۔ دوسرے ایک کام کرنا *

جهت تسخير صوبه نيلور متصرفه محمد کمال که انشاء الله تعالى کيفيتش از اوراق آئنده موضح ميگردن، روانه سازد، وزر پيشکش ناموصوله سالهائے جهاست بمربطي مملکت از زمين داران و مال گذاران مثل پالليگاران کاستري و ونکت گري و سراج و ساچره وغيره بمعرض وصول آورده، ار سال حضور دارن، و تسخير ساتگدهه وغيره قلاع واضلاع نصب العین مدعا سازد، بعد ارسال فوج و احکام خود با موکب خاص بصوب چنچي نهضت فرماگشت و در راحت برروئے محصورين آن حصار بر بست، و مير منصور علي خان و مستر کليوس بامر مرجوعه جهدياني بکار برده، سعادت بندر و چنگل پيٲهه وغيره امکن متصرفه فراسيس و متحدانش علي الترتيب بفضل فتاح مطلق کشاند، يعني در اختيار اوليائے دواست آوردند، و حسن مساعي مير مدينه علي خان نايب صوبه آرکات صيقل تفتيح و تسخير همگي اضلاع و اطراف و تحصيل زر پيشکش آئينه انتظام مصفا نمود، و گوئے

(۱)

جلادت از دست دور دوران ربود، و سرداران موکب خاص بتصفيه قلعجات متصله مثل کرنگل وغيره علم شجاعت برافراشتند، خود بدواست و جاء نخستين در قلعه چنچي را از کليد نصرت ازلي کشاده، توجه برکشایش قلعه وندواسي که قلعدار آنها محمد تقی علي خان نام يزنه نواب صفدر علي خان شهيد و کثير الزوجات والاولاد ممتنع الاحصار والتعداد بود، نمود، و مقرر واقعات زبان قلم را در شرح حالش باین عبارت کشود *

بيان احوال محمد تقی علي خان قلعدار وندواسي و کثرت

ازواج و اولادش *

نواب صفدر علي خان شهيد تلاش علاج کم اشتهاي بسبب آنکه غذايش دو چهار لقمه بيش نبود، ميداشت، و تقی علي خان دوائے افزايش باه که قصورش حکم عدم مي نمود، واز هم کس

غلیہ خویش، و پریشانڈی جماعہ بد اندیش، نمود، یعنی در گرمی کارزار موسی گرجام زخم گولی بندوق برداشت، و استقامت جنگ گذاشت، فوجش مقتول و اسیر و مجروح و مفرور گشت، و سردار مسطور بحالت شدت زخم خلاف گرفتاری و اسیری سرداران دیگر از سفارش جنرل لرنس و حکم حضور رہائی یافتہ بہ پھولچری پیوست، و ازین معنی تا حال مشکور و مہمون خداوند بافتوت و احسان است، و مردم این ملک کہ در رفاتت او بودند، از حکم حضور بنوشتہ دادن اقرار تہرائے آن قوم آزادی یافتند، و اسباب و اموال مغروہ تقسیم جماعہ منصورہ یافت، و خداوند دولت با ہمگی لشکر بہ تسخیر قلاع متصرفہ فرامیس و اختیار اہل نوایط کہ اقربائے حسین دوست خاں و معاون فرامیس بودند، توجہ ساخت *

بیان افتتاح قلاع متصرفہ فرامیس و معاونان او و فیصلہ معاملہ

قلعدار و ندواسی *

موسی دبلکس سردار بندر پھولچری از مجروح شدن موسی گرجام سردار فوج متعینہ موضع بکرم و اسیر گشتن، و انتشار یافتن، فوجش دہشت مند، و از بیطاقتی کج خرامندی مانند خرچنگ شغال دیدہ نقب گزیدہ قلعہ بند گردید، خداوند دولت از اقتضائے وقت بمحاصرہ پھولچری نپرداختہ با فتاح حصار ہائے متصرفہ معاند و معاضدان او متوجہ شدہ، مستر کلیوس را با جمعیت انگریز با اتفاق میر منصور علی خاں مع فوج خاصہ برائے تسخیر قلعہجات ساحل دریا مامور و مرسل گردانید، و بنام میر مدینہ علی خاں کہ نایب نظامت صوبہ آرکات بود، حکم فرستاد، کہ از ایصال رسد وغیرہ لازمہ فوج مہدو معاون میر منصور علی خاں و مستر کلیوس باشد، و فوجے شایستہ با سامان بایستہ مرتب نمودہ

(۱) کیکڑا - مشہور آبی جانور ہے اور نام برج سرطن کا - عربی میں کیکڑے کو سرطان کہتے ہیں اور یہی صورت اس برج کی ہے *

بسر می برد. و اولاد نیز بسیار زیاده از دو صد دختر و پسر بر آورد.
الغرض حضرت اعلائی ما بعزم تسخیر قلعہ وندواسی بافوج آراستہ
روان گشتہ بر سر حد ملکش رسیدہ، خطہ درباره اطاعت و انقیاد،
و ایصال پیشکش معمولی بنام او جهت اتمام حجت باین مضمون
نوشتہ فرستاد *

فرمان حضرت اعلیٰ بہ محمد تقی علیٰ خان قندار وندواسی *

رفعت و امارت پناہ، شوکت و بسالت دستگاہ، محفوظ حفظ
و حمایت ایزدی باشند، بفضل الہی از بدو اقتدار ریاست ما بریں
مملکت، و اختیار نظامت باین ناحیت، مکشوف دیدہ ہر بینا،
و مشہود نظر ادراک آن موالات انتہاست، کہ ہر کہ با ما موافقت
و رزید، سرباچ رشد و افتخار کشید و آنکہ از روی ادبار مجوز طغیانی
کردید، جز پشیمانی چہ دید، اگرچہ محبت و یگانگت آن آیات پناہ
مقتضی اشتباہ فتورے و تصورے نیست، لکن محکمہ اسباب صورت
خواہاں گواہی است، می باید کہ از ایصال پیشکش معمول قدیم،
و سلوک آن مسلک مستقیم، زبان اظهار مردم ظاہر بین بہ بندند،
و مظنہ بے راہی کہ بر خراطر عوام است، مرتفع گردانند، و گردہ
معلوم نیست، کہ آسمان چہ فتنہ می بارد، و روزگار چہ آفت
می آرد، زیاده اتمام حجت لازم مودت است و بس، چون عنایت
نامہ خداوندی، دید، جوابش باین طراز مرسل گردانید *

عرفداشت خان مذکور در جواب فرمان حضور *

پس از تقدیم لوازم انقیاد و اطاعت ربوبیت، و منعت بذل فضل و
و مکرمت بے نہایت، بذروہ عرض بر ایابان بساط حضور لامع النور
می رساند، و رود منشور عنایت دستور متضمن تفضلات بندہ
نوازی، نسبت بانکسار فرسودہ گان گوشہ عبودیت واسطہ سرفرازی
گردید، و مقدم فیض توأم لشکر نصرت پیکر پستی این سرزمین

(۱) پہاڑ کی بلندی - پہاڑ کی چوٹی - کنگرہ - سب سے اونچی چیز *

میتخواست چنانچه نواب صفدر علی خان بیراگیاں را طبیب مداوای
بیماری خود شنیده تبحس و تفقد و رعایت و مدارات آنها عادت
ساخت، چون روزی اتفاقاً بایکے ازاں گروه ملاقاتے گردید، و بصد
گوتہ برائے مطلب خویش با او جوشید، آنکس بحسب التجایش
اکسیر دو قسم خاکستر نما برائے افراط اشتها و باء علیحدہ علیحدہ
در دوپارۃ کاغذ پیچیدہ، بالایش خاصیت آن نوشتہ، باشرح ترتیب
بکار بردن، و پرمیز کردن، بخشید، خان شہید ہر دو اکسیر در
ہماں کاغذ زیر تکیہ بالین خود گذاشت، اتفاقاً محمد تقی علی خان
ہماں روز بخانہ اش آمد، چون باہم ربط و اختلاط یا رائہ بود،
موافق عادت بر پلنگ او خوابید، و وقت بر خامتن ہر دو دوائے
مذکور باشرح خواص زیر تکیہ دید، و از نام مرقومہ بالایش دوائے
مطلوبہ بشناخت، و از نواب صفدر علی خان شہید چندانکہ خواست
نیافت، درمیان یکدیگر برابطہ قرابتہ کہ در صدر مرقوم است، استدہاد
و تکرار بسیار بعمل آمد حاضران مجلس کہ خویش اقارب یکدیگر
بودند، بانصاف این معنی کہ نواب صفدر علی خان اکسیر اشتہا،
و محمد تقی علی خان اکسیر باء مطابق خواہش خود، بگیرند،
رفع مباحثہ فیما بین آن ہر دو نمودند، بر این معنی ہر دو راضی
شدند، و بکار بردند، تاثیرش آنکہ نواب صفدر علی خان شہید
روزانہ پلاؤ پنچ آثار و نان دو آثار و کباب یک برہ گوسفند سوائے
فواکہ و شبانہ شوربائے لعابدار گوشت یک برہ گوسفند
کہ واسطہ آمیزش سم ہلاکت او گشت می خورد، و محمد تقی
علی خان بسبب آنکہ نواب صفدر علی خان در اظہار ترکیب
خوردن آن کو تہی کرد، از خوردنش بیماری یک سالہ کشیدہ،
بعد صحیت بحکم معالجان ہندو فرنگ تا اقتدار خود در اوقات
غسل بداشتہن خود فولادی بالائے سر بر آب نمی رسانید، غرض
از ازواج بے شمار تضمیناً زیادہ از یک ہزار از مرقوم فواہ آوردہ

بزرور شجاعیت، وقوت دستِ ہمت، قلعہ مسطور مفتوح کردہ، محافظانہ را کہ قوم فرامیس بودند، و از کثرت اسباب، حرب و متانت حصار تکبر می نمودند، مقتول گردانید، و بقیۃ السیف را در محض حبس کشید، از بسکہ آب و پوائے آنجا موافق طبع لطیف یافت، نظر با سودگی لشکر مقام رایات عز و اجلال ساخت، محمد تقی علی خان کہ در طالعش ادبار بود، و بایصال زر ثلث مہرودہ (۱)

تہاوں، و باز بفراہوشی قدر جان بخشی آنہا بغاوت و بد اطواری با آغاز نمود، سال دیگر بتلافی کردار مہرورم از جاگیر و قلعہ گردید، و از آنجا مقید شدہ بزنداں نترہ نگر رسید *

بیان بغاوت کراچوری و نندراج و سرار راؤ از اغوائے فرامیس و اتفاق

آنها با رضا علی خان و موسی دبلکس سر کردہ پھولچری *

نواب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ بھول

(۲)

نظامت دکن از شاہجہاں آباد فایزاورنگ آباد گردید، و اتفاق ہمگی اہمیان دکن باطاعتش انجامید، صلابت جنگ برادر خوردش کہ از امداد فرامیس متمکن مسند ریاست دکن بود بفریب الفس بدکاری زن بے امتیاز، بیوہ طناز، فاحشہ حیلہ باز، پسرکش،

(۱) خوار اور ذلیل رکھنا - کسی کو حقیر سمجھنا (۲) سنہ ۱۷۰۲ع آگست کے مہینہ میں غاز الدین خان ملہار راؤ ہولکر اور چند دیگر مرہاٹا سرداروں کے ساتھ برہان پور پہنچے وہ اورنگ آباد اور برہان پور کے مغلوں کی ٹائید حاصل کرکے وہاں ایسے وقت میں پہنچے کہ جبکہ صلابت جنگ کے چھوٹے بھائی نظام علی خان حیض بیض میں تھے پیٹوا اور سید لشکر خان نے غاز الدین خان سے اورنگ آباد میں ملاقات کی اور دونوں نے ملاپت جنگ کو صوبہ ہزار دہیہ کیلئے واپسی کی رہنمائی ظاہر کی تھی لیکن صلابت جنگ نے نہیں مانا اور جنگ کی تیاری شروع کردی انہوں نے ہم بسی اور فرانسیسی فوجوں کو حیدر آباد میں ٹھہرا دیا اور فرانسیسی فوجوں میں اضافہ کرکے صبح بیدر کی طرف آگے بڑھنا شروع کیا ادھر غاز الدین خان بھی اورنگ باد سے دس فرسنگ آگے چلے آئے مورخہ ۱۰ نومبر کو پانڈچری میں یہ خبر پہنچی کہ مورخہ ۱۶ اکتوبر کو صلابت جنگ کے اہم سے نواب صاحب کو زہر دیا گیا کسی دامن نامی ایک گماشتہ نے کڈلور کو یہ اطلاع دی تھی نواب صاحب زہر ملی ہوئی غذا استعمال کرنے کی وجہ سے صحت بہمار ہوگئے اور تیسرے دن انتقال کرگئے بعض مورخین نے لکھا ہے کہ نظم ملی خان کی والدہ نے غاز الدین خان کو زہر دیا تھا *

را اوج آسمان بریں بخشید، شکر این احسان خارج از بیان، و حصر این امتنان میرا از حوصلہ زبان، اگرچہ ابلاغ پیشکش نظامت و سرداری، لازم ذمت اطاعت، و مآل گذاریست، و انحراف ازین جادہ حسین دوست خاں را بمنزل مراد نرسانید، و فرامیسی را آزار دشت مذمت گردانید، لکن بندہ درگاہ از زمانیکہ حراست این اقطاع دارد، من جمیع الوجوہ متابعت ناظران جوہر آئینہ حال داشت، و بار مال گذاری و پیشکش رسانی نبرداشت، و دستور مجدد غیرت خاطر نمی پسندد، و سر رشته تازہ رابطہ قدیم را نمی سزد، اگر عزت بخشی عبودیت گیش مطمع انتظار ربو بیت است، قبول نان و نمک ما حضر محقرانہ و پرتو آرائی مہر اقبال خداوندانہ عجیبے نباشد، و اگر مدبیل زر منظور شود، عنان بخزانہ دیگر معطوف گردد، نمی خواہم، و نمی توانم، کہ کمر بر فوج سرکار بندم، مگر لاجاری جرأت اموز ناتوانان است، و اضطراری ہست بخش بے ہمتاں زیادہ اختیار خداوندی است، حضرت اعلیٰ مضمون کتابتش مصدر عداوت پنداشتہ فوج ظفر موج را بمحاصرہ قلعہ اش یعنی (۱)

و ندوای کہاشتہ، آنقدر حالش تنگ ساختہ کہ محمد تقی علی خاں بتامل نتیجہ استعنائے خویش از وساطت علما و گذارش زر معانعی انحراف خواست، ہر چند کہ خداوند دولت بدرحم الحاحش معذور داشت، و دران وقت اورا از سیف مسلول امان دادہ، آنہم بر سرش آوردہ بود، برگلوے حال کہ میزگران قلعہ تروادی نہادہ، (۲)

(۱) چندی پر دوسری رتبہ چڑھائی کرنے اور قلعدار و ندوای تقی علی خاں سے خراج کی ادائیگی کا تقاضا کرنے کے بعد محمد علی نے آرکات روانہ ہوئے کا ارادہ کیا سنہ ۱۷۰۲ع اکتوبر کے مہینے میں میجر لارنس نے قلعہ پر حملہ کر دیا تو اب کی فوج پاسائی قلعہ پر قبضہ کر سکتی تھی لیکن ثواب صاحب کو روپیہ کی سخت ضرورت تھی اس لئے ثواب صاحب نے تقی علی کی جانب سے فدیہ دینے کی جو پیشکش کی گئی تھی اس کو قبول کر لیا کچھ دیر انگریزوں اور قلعہ کی فوجوں میں لڑائی ہوتی رہی جب صلح کی بات چیت طے ہو گئی تو فوجیں واپس ہلائی گئیں اور تقی علی نے اسی دن تین لاکھ روپیہ ادا کر دیے (۲) دس نومبر کو میجر لارنس و ندوای سے تروادی روانہ ہوا لیکن سخت مانسوں کی وجہ سے فوجیں وہاں ٹھہر نہ سکیں اسلئے مجبوراً انہیں قلعہ سمٹ ڈاؤنڈ واپس ہونا پڑا *

پادشاہ مکھول و مہموس گردید و دیگرے از ہماں خانوادہ بر تخت سلطنت رسید از بسکہ بادشاہ در دست امرا مہمور بود، اتفاق آنها ہر کراکہ می پسندید، جلسہ سریر شاہی می نمود، چنانچہ از زنداں سراے شاہانہ سلیم گدھ ہر روز شاہزادہ راہی آوردند و بر تخت می نشاندند، و می برداشتند، دریں حال ہر یکے از حکام اطراف کمر استقلال خود پر بست و ہندوستان تقسیم ملوک الطوائف گشت، و سر پتہ کہ زمینداری بیش نبود، ہر اکثر ممالک تسلط یافت، و علی هذا القیاس صلابت جنگ بحصول ریاست دکن کوس اشتہار آنا ولاغیری نواخت، و بے مزاحمت غیر بروسادہ حکومت تمکن گرفت، و فرامیس تقویت خاطر خواہ پذیرفت، و موسی دبلکس با سایر زمینداران کہ حسب الحکم شاہی، و نواب آصف الدولہ بہادر وزارت پنہا، تابع و مہم و معاون خداوند ما بودند، از حدوث حادثہ صدر دفعہ اتفاق نمودہ، و قابوئے وقت دیدہ بکرا چوری نندراج فہمائیدہ، کہ در عوض مہنتانہ اعانت قلعہ ترچناپلی یعنی نٹہرنگر در خواہد، و بد ستور سابق بہرار راؤ سپارد، ہمیں حیلہ مقدمہ پر خاش گرداند، چنانچہ او مطابق ایمائے نامبرد زمانیکہ حضرت اعلمی برتر وادی اعلاے اعلام دولت داشت ایلحمی بنابر سوال مرقومہ الصدر بایں پیام روانہ ساخت *

(۱) تکیہ - و شاید جمع ہے (۲) ہم - دیوئے ننجا راجہ اور سرار راو سے خفیہ طور پر گفتہ شنید کر رہا تھا - کیا پتہ ڈالنے نے اس پر ہم کرتے ہوئے ننجا راجہ کی حرکتوں کے متعلق مدراس کو اطلاع دے دی - محمد علی کے ساتھ میسور کی فوجوں کی فاختہ کا سبب دیوئے ہی تھا آئی نے میسور کی فوجوں کو محمد علی کے خلاف اکسیا تھا - میسوریوں نے نواب کے چند فوجی کمانڈروں سے خفیہ ساز باز کر کے میسور کے سرحد میں قلعہ ترچناپلی پر حملہ کر دیا اس وقت قلعہ میں سات سو میسوری سپاہی تھے لیکن ان کی فوجی چھوٹی پر ڈالنے شخصوں مارنے کی وجہ سے حملہ آور بہت جلد وہاں سے روانہ ہو گئے اس کے بعد انگریزوں اور نواب صاحب نے سات سو میسوریوں کو جو قلعہ میں تھے نکال باہر کر کے ننجا راجہ کے چھوٹے بھائی گوال راجہ کے پاس بطور ضمانت دے دیا - ننجا راجہ نے ان کو اپنی کمان میں لے لیا *

شہر انداز، یعنی دنیائے بد عمل بیوفا، پر دغلی سراسر دغا، ہمت
بر قتل برادر بھائی برابر مصروف نمود، و مادر خود را بطریق استقبال
باورنگ آباد فرستاد، و بر ذمہ اش بار ظہور مرکز خاطر ناصواب
خویش نہاد، وزن مذکورہ مکارہ بد انجبا واصل شدہ، سبب جدائی
خود از پسر بطنی یعنی صلابت جنگ بواسطہ زنجشہائے
چند بمصامینہ دلپسند، بنواب موصوف ظاہر ساخت، نواب
موصوف بمقتضائے خلق و مروت ذاتی و صدق و صفوت جبلی
بتوقیر و عزت، و تعظیم حرمتش، برابر مادر حقیقی خویش پرداخت
رد قیقم از مراتب اطاعت و دلبہوئی او فرونگداشت، و جوشش ظاہری
او کہ بمصداق آیہ کریمہ **لَا تَكِيدَنَّ عَظِيمَ اُزْرِهِ** مگر و عذر شفیقت
مادری در ہم باب ظاہری ساخت، و الفتہ کہ با پسر بطنی باشد،
مرعی می داشت، معنوی می پنداشت، و در ہر خوردنی و نوشیدنی
مرکبہ دست او اصالتا ملے نمی گماشت، روزے در ایام تابستان بیاد
پسند مزاج نواب آصف جاہ یعنی والد بزرگوار خود جہت ترکیب
(۱)

(۲)
وخیار دوغ کہ ابرائے اطفالے حرارت از دوغ و با ریک تراشیدہ خمار
با نمک و مصالح دیگر امتزاج و لذت متنوعہ میدادند، حکم فرمود،
مستورہ مسطورہ کہ در پیکے تقریب دغابود، تجربہ خود در آن کار و خلوص
آرزوئے ترکیبش برائے نوشیدن خاص و انمود، نواب معتمد مروت و وفایش
و غافل از مکر و دغایش قبول فرمودہ، بمجردیکہ او دوغ مذکور
بآمیزش سم آورد، بلائامل بکار برد، بعلت سرائیت ہماں زہر بدار
باقی شتافت، و بلندی درد آہ این حسرت از سینہ روزگار دماغ
نظام مملکت برہم ساخت، و در سلطنت شاہ جہاں آباد نیز از
(۳)

تسلط امرائے نمک حرام تزلزلے عظیم راہ یافت، یعنی احمد شاہ

(۱) بچھانا - آگ کو قہنڈا کرنا - چراغ کل کرنا یعنی بچھانا - (۲) ایک قسم کی
ٹوکاری جس کو کچا اور پکا کر بھی کھاتے ہیں ہندی کھیرا (۳) احمد شاہ پادشاہ
کے زمانے میں سلطنت تیزی سے ساتھ روزوال ہونے لگی کچھ دن پرانے نام سلطنت
قائم رہی سنہ ۱۹۵۴ع جون کے مہینہ میں عمام الملک نے احمد شاہ کو معزول کرکے
قیدخانہ بھیج دیا اس کے بعد چھاندار شاہ کا چھوٹا بیٹا عالمگیر ثانی تخت نشین ہوا

دل، و دریغ و قوع عزم بے حاصل، ساختہ، خود باجمعیست فرامیس بمحاصرہ، نثرنگر ریخت، و سرار راؤ بہوجب فرستادنش بافوج سوار و پیادہ و جماعہ فرامیس برتروادی بمقابلہ لشکر سرکار خاک ادبار برفرق روزگار خود پیخت، چور، لشکر سرکار مابین قطعہ تروادی ورود بمذاہمت وقت فرود آمدہ بود، از امتداد محاصرہ یک سال و مداومت جدال و قتال، و انسداد طرق اطراف، و آوارگی فرج اہل خلاف تکلیف رسد از حد گذشت، حضرت اعلیٰ از روداد این حال، مقابل و بارادہ دفع معاندان از جنگ میدان بسوئے دیونام پٹن کہ ازل مقام متصل بود، راحل گشت *

بیان رزم سرار راؤ و گشتہ شدن بہوجنگ راو برادرش و یزیمت

یافتن او و مقتول و فرور شدن فرامیس بسوئے پھولچری *

ہرگاہ کہ حضرت اعلیٰ برائے دفع معاند حسب تجویز صدر بارادہ بندر دیونام پٹن متعلقہ کمپنی انگریز از فرودگاہ چوں سیف از نیام سربروں کشید ہر چند کہ سرار راؤ و فرامیس بداعیہ مزاحمت ہمراہ او دیدہ، ہرجا کہ دو چار می شدند، و دست و پائے سعی می زدند، غیر از زخم کشیدن، و سر پیچیدن ازانہا ہدیچ بظہور نمی انجامید، القصہ بدشمن شکنی و تیغ زنی سالماً بدیونام پٹن واصل، و ازالجا روز دیگر بگرفتن رسد بقدر بار بردار راجع تروادی و تیز کام قطع مراحل شدہ، چوں لشکریان در حین مراجعت اثرے از نوج مخالف نیافتند، بمقتضائے بے باکی و فراغت شعاری راہ روی بکمال

(۱) سنہ ۱۷۰۲ دسمبر کے مہینہ میں فرانسیسوں نے سراری راؤ سے ایک معاہدہ کیا تھا جس کی بنا پر دیوہالے نے مرہٹہ سردار کو ہر ماہ کثیر رقم دینے کی رضامندی ظاہر کی تھی۔ دم دیوہالے نے سراری راؤ سے یہ درخواست کی کہ وہ معتبر خان قلعہ دار رنجنگڈہ پر حملہ کرے۔ معتبر خان نے فرانسیسوں سے یہ وعدہ کیا تھا کہ وہ انکو سال غنیمت میں سے نصف حصہ دے گا لیکن اس نے وعدہ خلافی کی۔ سراری راؤ چار ہزار سپاہیوں کے ساتھ جنوری کے مہینے میں پانڈیچری پہنچا وہاں سے مزید ہائوس پور میں سپاہیوں اور دو ہزار ہندوستانی سپاہیوں کو اپنی فوج میں شامل کر کے تروادی روانہ ہوا جہاں میجر لارنس اور محمد علی کی فوجیں خیمہ زن تھیں۔ سراری راؤ نے محمد علی کی فوجوں پر حملہ کر دیا اور قلعہ تروادی میں جو مضمر ما فوجی دستہ موجود تھا اس کا محاصرہ کر لیا۔ لارنس کے سو سپاہی میدان جنگ میں مارے گئے اور اسکو چھوڑا واپس ہونا پڑا *

پیام نندراج بحضرت اعلیٰ *

از بسکه با خداوندی اعلیٰ نسبت بندگی و سرافکندگی دارم و اطاعت باجذاب عالی مورث وصول سعادت می پندرام، بروقت کار سرکار برامید قدر شناسی و عنایت قلعه نتهرنگر محنت با بکار بردم و خزینه با خالی کردم، قلعه مذکور که سابق رگه و جی مرهقه بمن مفوض ساخت، ومرار راو از جانب من دران اقامت داشت، اگر بمژده محنت مجدداً مرحمت شود، سزاوار دریا دلی ووالا همی والا باشد، والا بسبب آنکه درین کار قدم معی افشوده، و سربه ووا بستمام، و طلسم خزاین قدیم بخیریدی این سودا شکسته، و فراسیس و مرهقه را چون اجزائے لاینفک شریک خود دارم، و تعداد افواج اصلی و اتفاقی بحساب ریک صحرای می شمارم، مقاومت ملازمان بایک عالم دشمن صلاح دولت ندارد، ظاهر است، که فوج فراسیس چندآنکه بارها تلف تیغ مبارزان سرکار گردید، باز مثل شیاطین با اندازه قطره هائے خون آنها که در معرکه هائے سابق ریخته شد، مرکشید، حضرت اعلیٰ ازین پیام سخت برام گشت، و از اسنگ این جواب ساغر امیدش شکست *

جواب پیام مذکور از حضور *

می دانید که از ابتدائے عروج اقبال خداداد ما چه بغاوت شعاران که بادم همسری نبرد خاستند، و آخر الامر به پیشیمانی نکاشتند، دیده دانسته اگر سرشما هم خارش پیدا کرده باشد، معلوم شد، که سرچنگی می خواهد، باید که با اعتماد فراسیس ومرار راو از انجام کار خود غافل نشوند، و بفریب اهل افترا براه داعیه باطل نروند، مطابق معاونان دیگر بعطیات نمایان مشخصه سابق شکر عنایت حال لازم دانند، و خود را سالماً ازین راه پر آشوب برگردانند، والا معلوم نیست، نتیجه این دیوانگی شما بکدام زنجیر بلا می کشد، و اثر این هوش خون فاسد بزخم کدام نشتر مبتلا می گرداند، نندراج، برگشتن وکیل به لیل مراد و رسیدن پیام خلاف سوال ضمیمه ظهور فساد

از محاصره کراچوری نندراج و فرامیس و تنگی حال و انتشار ساکنان و جنگ آوران قلعه نتهرنگر و تغلل مبارزان، بفقدان ذخیره و نایابی غله و یقین از دست رفتن قلعه مذکور در صورت عدم وقوع صورت کمک از فوج و رسید خیر رسانید، حضرت اعلی بمحور اجتماع این معنی قلعه تروادی را بانپاشتن ذخیره و مردم هند و فرنگ مستحکم گردانیده، از برادران جگر پیوند خود عبدالوهاب خان بهادر را به نیابت نظامت آرکات چیده، و محمد نجیب الله خان بهادر را که با محمد محفوظ خان بهادر برادر کلان در حیدرآباد بوده، و از رسیدن خطوط یاد فرمائی خاص با وصف همانجا ماندن محمد محفوظ خان برادر بزرگ تنها خود را فایز حضور نموده، به نیابت حکومت صوبه نیلور پسندیده، هر دو برادر را بتاکید و نصائح بلیغه اینکه احتیاط ممالک مفوضه خود را کما پندبغی بهجا آرند، و با ما که متردد جدال و قتال اعدا هستیم اعانت هر نوع بعمل آرند خصوص در تواتر ارسال زر اصلا تهاون و تغافل نسازند، و بسبب وقوع تغلل عظیم در شاه جهان آباد و اتفاق فرامیس و صلابت جنگ بهائے خود را پر حذر و بهزم و حفاظت باشند، روانه هر دو صوبه مرقومه فرمود، و خود بدولت تا سه سال کامل بکثرت شوکت اعدا مشغول مبارزت دوام، و متحمل بار تردد اقسام بود، درین عرصه هر دو برادر تعجب استقلال خویش و عدم پاس سرگرمی حضرت اعلی، بهنگ اعدا از پرکاسه و یا پیشیزه کمک نکردند، و ملکت ازان خود دانسته، زر تحصیل با لکلیه بصرف می آوردند، چندانکه از طرف سرکار خامه فرسائی پند و نصیحت می رفت، اصلاً نقش قبول نمی بست، ازین معنی بعد فیصله معامله نندراج هر دو برادر مذکور از خدمات مفوضه معزول گردیدند، عبدالوهاب خان بهادر برادر حقیقی اگرچه با حضرت اعلی صف خروج نیاراست، لیکن بسا اوقات در اکثر امور خاطر خاص را نهیده ساخت و محمد نصیب الله خان بهادر بعد از صف آرائی جنگ و محصور شدن در قلعه نیلور از عهد نیابت نظامت معزول و محبوس و باز از رمائی و هم جلسی بزم

بے احتیاطی داشتند، نصف از راه طے شده بود کہ ناگاہ خروج بلائے سابق از کمین گاہ راه داشتند تیراندازی و گولہ دوانی حالت لشکریان سرکار بآں مرتبہ تباہ نمود، کہ جوق جوق در نشیب ساحل رودی کہ سرراہ بود پناہ گرفتند، و از حوصلہ میدان تازی در گذاشتند، حضرت اعلیٰ بمائتہ آں انتشار و لحاظ آں ہمہ اضطرار، بکمال واستقلال حکم نصب اعلام اقبال، و قیام جاہ و جلال، داد، و از انتظام مردم مابقی دست تدبیر توپ اندازی و کمانداری کشاد، جمعیت (۱)

مرار راؤ و فرامیس از دوسمت بھجنگ پیوستہ بود، کہ بھوجنگ راؤ نام برادر مرار راؤ سردار با تھو راز یک سرباشس ہزار سوار جرار بر لشکر سرکار یورش نمودہ، بآں حد شدت کارزار کوشید، کہ قریب بود، کہ زخم چشمی بفوج ظفر موج رسد، دفعتاً از فضل ناصر برحق بسنگ فلاخن گولہ توپ طایر مرار از شاخ گردنش پرید، و جماعت او بسان پربائے باد بردہ منتشر گردید، و محمد ابرار خاں دریں گرمی سہند تیز تگ را نعل در آتش ساخت، و بگرم روی تعاقب گیریز پایاں گذاشت، از کشتہ شدن بھوجنگ راؤ سردار آزمودہ کار مرہتہ ہا یکسر بمقتضائے رعب و ہراس ساز و سامان جنگ ریختند، و خاک مذلت بر سر روزگار خود پیختند، دریں گیریزا گیریز جمعیت فرامیس نیز اتواب و اسباب بغارت دادہ برخے معہروج و مقتول گردید، و باقی ہزار تشویش و اضطراب پھولجری رسید*

بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ بصوب قلعہ نٹھرنگر عرف

ترچنپلی بغزم جنگ نندراج و سامور و مرخص فرمودن برادران

خود عبدالوہاب خاں بہادر و محمد نجیب اللہ خاں بہادر را بہ

نیابت نظامت صوبہ محمد پور عرف آرکات و صوبہ نیلور*

بعد کشتہ شدن بھوجنگ راؤ و ہزیمت یافتن مرار راؤ و فرامیس ورود اریہ نصرت بتروادی گردید، دریں اثنا قاصدے

(۱) بھوجنگ راؤ مراری راؤ کا بھائی ہے وہ آرکات کے محاصرہ کے وقت کلیو کی اسداد کے لئے آئے تھے - سرورہ حکم ابرار کو میدان جنگ میں سارا کہا *

و ضیافت، پیش کشید، و بتحصیل رضائے خداوندی جوشید، و فوج ورسد ہمراہ رکاب سعادت گردانید، مرار راؤ کہ در رزمگاہ تروادی بسوگواری مرگ برادر خود بود، فراغت یافتہ، و بر حصار تروادی حملہ ہا بردہ، کارے نساختہ، خجالت کشیدہ، عقب لشکر ظفر طراز رواں گردید، و بجماعہ یاوران خویش رسید، غرض نندراج و مرار راؤ و فرامیس بگماشتن افواج ہمگی طرق اطراف مسدود داشتند، و ہر جانب سرے برعونت دیگر می افراختند، خداوند دولت و نصرت ہمہ سو غلوی معاندین دیدہ، مصلحتاً دو روز در موضع ترکات پلی بفاصلہ شش کروہی نتھرنگر مقام ورزیدہ، ہر چند سعی می نمود، راہ پیش قدمی نمی کشود، انفاً شدت بارش آغاز ورسد اندیشہ راہ فی الجملہ باز، دید، دران وقت قابو یافتہ، از راہ خارستان سرحد توند مان راہی گردید، چون از سمت فتح پہاڑی در میدان قلعہ نتھرنگر نمودار گشت، ہڈیت اجتماعی معاندان اطراف و جوانبش فراگرفت، و نوع ہجوم و حملہ ہا آورد،^(۱) قریب بود کہ عنان اختیار از دست رود و کار برہم شود، چون حفظ توانا، در اتہام و اقبال جہاں آرا، در انتظام بود، باہم غوغائے سگان اطراف دواں، بسان شیر زیاں،^(۲) بعد غارت رفتن تمامی بہیر ورسد و معروح و مقتول و مفرور شدن اکثرے از سپاہ با مردم معدود جریدہ و سبکیار با اسب و قمچی تیغ زناں و حملہ کنان، داخل قلعہ مبارک نتھرنگر گردید، و فوج فرامیس و نندراج توان ہرزہ تازی باختہ خجالتہ در سریرنگ و جہمگیر و جمعیت مرار راؤ برب آب کاویری مقام گزید *

(۱) مورخہ ۱۷، مئی محمد علی تروادی سے ترچنپلی روانہ ہرے اکیس تاریخ کو جنگ کا آغاز ہوا۔ سریرنگم پر فرانسیسی قابض تھے انکو اس مقام سے ہٹانے کیلئے جنرل لارنس نے ایک سخت حملہ کیا جس گھنٹوں تک جنگ جاری رہی اسٹریک نامی ایک فرنچ جنرل جو ڈیوہلے کی جانب سے بھجا گیا تھا اپنا دستہ لیکر فرانسیسی فوجوں کو پچھلے کہ لے عین وقت پر پہنچ گیا فرانسیسیوں نے اپنی توپوں کی مسلسل گولہ باری سے انگریزی فوجوں کو قلعہ ترچنپلی کی طرف واپس لوٹنے پر مجبور کر دیا جنرل لارنس کو سریرنگم سے باہر ہونے کی طرف واپس لوٹنا پڑا اور وہ دوڑا جنگ کا ماز و سامان مہیا کرنے کیلئے فقیر باغ میں ڈیرہ انداز ہو گیا (۲۱) بہتر ہوزن فقیر لشکر کے بازاری لوگ ظاہراً یہ لفظ ہندی ہے جس کو فارسی نے اپنا لیا ہے *

(۱) خاص معزز و ممنون گشت، و بدان موجب محمد محفوظ خان بہادر زمانی محاصرہ قلعہ یھولہیری از حیدرآباد رسیدہ، چون با فاضل تعلقہ مدرہ و ترنہویلی سر نھوٹ کشیدہ، محمد یوسف خان نام رسالہ دار فوج را برآں کار نامور و اؤرا معزول و محبوس و حضور طلب گردانیدہ نظر بر بزرگی برادری او از جرم بغاوتش اغماض کردہ، تکریم و تو قیرش مطابق دوام بتقدیم رسانیدہ، او بار ثانی بحیلہ حج بیت اللہ الحرام زادہ اللہ تعالیٰ شرفا و تعظیما از حضرت اعلیٰ مرخص گشتہ حیدرآباد رفتہ، نظام علی خان بہادر آصف جاہ ثانی و حیدر علی خان سر کردہ میسور را با افواج گراں، و اسباب حرب بیکراں، بر کرناٹک آوردہ، پس از مجاہدہ ہائے متعددہ بسمت مدرہ در دست محمد ابرار خان اسیر شدہ، انفعال حبس قلعہ نٹہرنگر پیش بردہ، باز بمحض خلق ذاتی و حق شناسی حضرت اعلیٰ معزز و مکرم، و براحت و آرام ندیم بزم خاص، و جلسہ محفل اخلاص گشتہ، مفضلش بفضلہ در دفتر ثانی در ضمن واقعات برادران املا خواہد یافت *

القصد حضرت اعلیٰ پس از امتناع اظہار فاصد و حصانت حصار تروادہ و ترخیص اردو برادر مذکور بجانب اردو صوبہ مسطور بعزم وصول قلعہ نٹہرنگر از راہ مسلمبر و تجاور بموضع کندور متصل قلعہ تجاور رسید، پرتاب سنگہ زمیندار آنجا آداب استقبال و ملازمت، و سہاٹ مدارا (۳)

(۱) سنہ ۱۷۰۰ع میں محمد علی نے مدھرا اور ترنہویلی پر چڑھائی کیلئے اپنی فوج بھیجی تھی کزل ہیرن اس فوج کا افسر اعلیٰ تھا محفوظ خان بہادر ہزار سواروں اور یوسف خان دو ہزار پیادہ سپاہیوں کے افسر تھے لیکن محفوظ خان بہادر اس مہم میں بالکل غیبت جانیدار رہے (۲) یوسف خان ہندوستان کے نہایت بہادر اور قابل سپاہیوں میں سے تھے انہوں نے انگریزوں اور فرانسیسیوں کی ابتدائی لڑائیوں میں حصہ لیا تھا۔ وہ پہلی مرتبہ کمپنی کے مقامی سپاہیوں کے کمانڈر مقرر ہوئے سنہ ۱۷۰۴ع میں میجر لرنس کی سفارش سے ان کو کمپنی کی تمام فوجوں کا مستقل کمانڈر بنادیا گیا سنہ ۱۷۰۲-۰۳ع - انہوں نے فرچناہی کی لڑائیوں اور سنہ ۱۷۰۸-۰۹ع مدراس کے محاصرہ میں کافی حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۶۰-۶۱ع وہ مدھرا کے گورنر رہے حیدر علی کی طرح وہ نہایت جری اور بہادر سپاہ سالار سمجھے جاتے ہیں - (۳) رسد - صف - قطار - دسترخوان جس پر کھانا چنا ہوا ہو *

بآئینے گذاشت، کہ از پیچ سو برسد و فوج کمک نرسد، و قلعه بتبایع تسخیر خویش آید، هرگاه کہ از تاخت و تاراجی شبان روزہ کلدان و سواران سرپٹہ اطراف و جوانب قلعه طایرے نمی پرید، از انسداد راہ رسد تونڈمان و فقدان غلہ وغیرہ اسباب برفوج سرکار و ساکنان قلعه اضطرابے عاید گردید، کہ حضرت اعلیٰ از انجام کار مایوس شدہ باحضر اعدیان و ارکان و جنرل لارنس وغیرہ سرداران فوج انگریز مشورت فرمود، کہ در اوقات جنگ حسین دوست خان از خزیئہ و فوج رکاب و اعانت ہند و دکن پیش دستی بردیم، حالا لحاظ بریاس کمک احدی و دخل فرامیسی در تمامی ملک دکھن و انقسام مملکت بدست امرا و عدم زر و قصور لشکر تقدیم صلح ہر چند کہ خواستیم، اما بغور کمین داری رضا علی خان بھماییت فرامیسی برای نظامت آرکات و امیدواری نندراج جہت حکومت ترجناپلی بسابقہ کا مگاری مرار راؤ در زمان نواب آصف جاہ نتیجہ آن غیر از باختن ملک کرفاکٹ نمی فہمیم، کہ از حصول آرکات یا ترجناپلی بہرہ بیا بیم، و تقاضائے نذک نیست، کہ مملکت وسیعہ ارثی و حقیقتاً خون بہائے پدر ما بحفظ جان مستعار بگذاریم، دریں تعہیر از شما رفقائے باوفا تدبیر میخواستیم، متفق اللفظ والمعنی ہمہ با جواب دادند، کہ دریں اوقات نازک بدون جانبازی حکم والا تحویرے نمی یا بیم، فرمود، کہ صلاح ماہم ہمیں است، کہ بقائے

(۱)

انفاس برفانت شما بحکم اَلْسَيْفِ آخِرِ الْعِیْلِ دست بشمشیر بکشیم، چون نصرت من جانب اللہ است، یمکن کہ براعدا مظفر شویم، و از اندیشہ ناموس بفضل محفوظ ماہم، ونوش راحت بعوض نیش این محنت، بنوشیم، یا نقد جان خود کہ تصدیق آبرو است، صرف اشترائے جنس ناموری مردانگی سازیم، تمامی مخاطبین باز عرض نمودند، کہ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا، ماہر وقت کار نقد جان نثار حکم ربوبیت می نمائیم، و از عہدہ فدویت می برآئیم، بعد ازاں حضرت اعلیٰ

بیان احداث کردن نندراج حصار کلی اطراف کوه بهنکار کونڈہ

بانپاشتن سرب و باروت وغیرہ و آلات حرب و محاصر گردیدن

بر اطراف قلعہ و تذنگ کشتن حال محصورین از انسداد راہ

رشد و شایخون کردن حضرت اعلیٰ برفوج اعدا در حالت

یاس و شمول فتح بے قیاس از فضل رب العین و الناس *

حصار دولت پایدار محفوظ اقتدار صاحب اختیاریکه دیوار

ادبار خیره چشمی دشمن، هر چند سراسر آهن، و کوه ذخیره اسباب

فتور و فتن، در دامین، باشد، از جمله دلاوران رکاب همتش غبار پراکنده

گردد، و برکات نعمت بے شمار ایثار دست و قار بختیاریکه وظیفه خوار

مایند، لانهصار عنایتش اگر احمیان از آفت ارضی شکایت تصور لقمه^(۱)

نماید، بهکم قاسم قسمت انس و جان، نعمائے هشت خوان آسمان

سامان سیر چشمی او شود، چنانچه حضرت اعلیٰ و قتیکه چون

خورشید در برج حمل و داخل قلعہ نتهرنگر گردید، قصور ذخیره اش

هلاک و غنیمت رفتن آذوقه همراهی دید، مگر از بند و بست و خود

داری، محافظ استحکام قلعہ بود، و هر روز با آوردن رسد راه تردد تازه

می کشود، و نندراج بوقوت و شوکت فوج خود و بمعنائی مزار

راؤ و فراسیس و غیره نخوت و عجب بهم رسانیده، بنا بر تشدد محاصره

از قرارگاه سرپرنگ و جهمگیر شمالی قلعہ طرف کوه دایوبی بنڈا شرقی

قلعہ لشکر و سمت غربی نیز فوج متعین گردانیده، خود بصوب

جنوب مع فوج جهت انسداد راہ شایگیر مردم رسد رسان علاقه

توندمان زمیندار اطراف کوه بهنکار کونڈہ، احداث حصار ازگل

و سنگ بنا بر انپاشتن اتراب باروت و غیره اسباب و ذخایر و گرد

آن فوج نکبت موج خود را دایر و محاصر ساخت، و بر کوهی که

از زمین کشتنش بمحله اول مفصله الذیل آن روز بنام فتح پهاڑی

شایح، و محاذی بهنکار کونڈہ واقع، است، جماعه فراسیس گماشت،

و بر کوه رتی مله واقع غربی آن و هشت جانب قلعہ افواج جداگانه

(۱) خوار بھرا هوا کھانہ اور نعمت سے - دسترخوان جس پر کھانا چنا ہو *

سلطانی پاس و پرداخت اینها منظور داشته غالب است، که باز درین ملک روانه فرمایند، تفصیل ارشادات آن وقت که طول و طویل است درین اختصارات گنجهایش نیافت، موقوف بر دفتر ثانی داشت، غرض پس از ضبط و نسق محلات، و ادائے وصایائے همگی مهمات، از فوج ماحضر مرقوم الصدر ماوجب حفاظت تفویض قلعه گردانیده، باقی سنجهیده، و با اسباب جنگ چیده، اول شب باتفاق جنرل لارنس و اعیان خاص از دروازه جنوبی متصل روضه حضرت فریدالدین صاحب شهید قدس سره رسیده، در انتظار صبح برائے جنگ توقف ورزیده، چون جمعیت فراسیس کمین دار فتح پھاری، سواد لشکر از دیدہ گمان در تاریکی شب دیدہ احتیاطاً و امتحاناً دیر دیر اتواب سر میداد، گوله قریب جلسہ خاص می افتاد، بنابر تہی کردن جا مصاحبین چندانکہ عرض کردند، فرمود کہ در عالم سر گرمی جانبازی، حفظ جان منافی غیرت غازی است، درین گفتگو ہر گاہ کہ سه ۳ پاس شب گذشت، و پایے باقی ماند، حکم سنجهیدگی فوج نافذ گردید، و جنرل مذکور بعرض رسانید، کہ از فوج رکاب معلی جمعیت اعدا صد چندان است، و صورت تعہد پیکار امروز از نظر عقل پندہاں، و جاں بردن بقتح و نصرت غیر امکان قرار دادہ ایم، کہ بحالت ہزیمت زندہ بر نگردیم، و مراجعت بدون دفع دھن نمائیم، صلاح دواست آنست کہ حضرت بقلعه تشریف فرمایند، و بر برج قلعه جلوس نموده تماشائے جاں نثاری ما جاں نثاراں نمایند، اگر بحولہ و قوتہ بر دھن غالب می شویم، سرفرازی تھسین زبان خداوندی می یابیم، اگر احياناً حسب حیثیت وقت کہ از کثرت کینہ خواہاں امید مراجعت، مثل اعادہ جاں رفتہ، وارجاع عر گذشتہ محال می دانیم، نوع دیگر واقع گردد، بعد ازاں ہر چه صلاح متصور شود بعمل آید، چون قوم فراسیس بغیرت رفاقت چندے، علی رضا خاں را بعد حسین دوست خاں در پھولجہری جادادہ، سعی بر شد و فلاح او دارد، یقین حاصل فدریست کہ خواہ تیام والا بھصانت ہمیں قلعه درین جا صورت بندید، خواہ

لشکریان را خلائی انبار خانه که در آن قوت یک وقت نمانده، نشان داده، و عدم تحمل بار فائق و غیرت امیری دست دشمن و خان مان برباد دادن پیش نهاده، آگاه نمود، که فردا روز جانبازی است، و در عرصه مهمت وقت دست درازی، و قابوئی تیغ گذاری میدان جنگ است، و باز از خریدن نام و ننگ، پس هر که بپاس رفاقت، و قبول رنج و مشقت، شراکت ما نماید، همانند، و کسیکه مفارقت جوید، هرچاکم خواهد بود، چنانچه اکثری از لشکریان راضی برفاقت شدند، و معدودی بهیله بیماری و غیره تعذرات رفتند، چون موجودات لشکر بعمره تفتیش شدافت، یک هزار و یک صد سوار و دو هزار پیاده ملازم خاص و کمکی تعبأور و توندمان و پانصد فرنگی و یک هزار و پانصد جوان بار جمله دو هزار کس علاقه انگریز و شش ضرب توپ بمیزان خیال وزن کثرت مخالفین که عبارت از سی هزار سوار و پنجاه هزار پیاده علاقه هندراج و مرار راؤ و دوازده هزار بار و سه هزار سولداد و یک ضرب توپ علاقه فرامیس باشد اندازه معارزه گاه و کوه و مقابل متنفسه و انبوه یافت، بعد ازان در محل سرا تشریف برده، و دایع همه با بعمل آورده، سراسر باروت گسترانیده، خیرالدین خان یزنه و نایب خود را فرمود، که از بالاى برج قلعه فردا تماشاى فوج خاص نمایند، چون مراجعت به نبل مقصد بسلامت جان منظور نداریم، در صورت وقوع آن حال باید، که آتش باین باروت بدهند، که احدی از اناس نماند، و از مخالف خلل در ناموس نرسد، بسید علی خان خالوے نواب بیگم ارشاد شد، که این بار سه پسرانم یعنی عمدة الامرا و امیر الامرا و سیف المملک را حفاظت سازند، اگر اقامت قلعه نتهرنگر دست نهد، بیکی از دو بندر انگریز خواه بچنایتن خواه بدیونام پتن رسانند، و از اتفاق انگریز بشرط امکان ملک بدست آرند، در صورت سرکشیدن شورش فرامیس که یقینی است، از انجا سمت هند بحضور ظل سبحان رسند، باوجودیکه کار انجام برهم است، و ثبوت تمام دارم، که بندگان

باسم فتح پہاڑی موسوم و مشہور گشت، حضرت اعلیٰ بالائے کوہ برآمدہ دو گانہ شکر ایزد یگانہ بتقدیم رسانید، و حیدر نایک مرقوم صفحات صدر دران حال اطرافش بر تلایہ بود، آواز شلک^(۱) بشنید، با گروہ سواران خود رسیدہ، دید کہ کار از دست رفت، ہوا گر فتنش عاری گشت، سواران سرکار کہ پائین کوہ دست بشمشیر بودند، مقابل رو گردیدہ، شکست دادند، حضرت اعلیٰ مع جنرل لارنس و غیرہ اعیان، با جمعیت خاص تعاقب کنان بہنکار کندہ رسید، و ہمگی فوج مخالف کہ دایر دار آنجا بود، تیار و مقابل فوج سرکار گردید، و کوشش از طرفین بتقدیم رسید، چون از ظلمت شب چشم تمیز قلت و کثرت خیرہ بود، جماعہ انگریز با ہمہ قلت خود از کثرت تہور ذاتی غلبہ نمودہ، توپ خانہ فرامیساں دفعتاً بدست آورد، ازین معنی جماعہ اش بنادیق بصولت لشکر و ہم از دست گذاشتہ و خسارہ حال جان برداشتہ، بقیتہ القتل بے اجل بہرہ، درین حال بوسع میدان جدال، و استغراق ہر گروہ در بحر قتال، حضرت اعلیٰ از جنرل لارنس کہ با فرامیساں در آویختہ، و از فوج خاصہ کہ ہر نندرا جیان ریختہ بود جدا، و با معدودے برش شمشیر خاص می آزمود، و از محمد اعتبار خاں بہادر بپیر جنگ کہ دران زمان یکے از ملازمان رکاب و بہ محمد سعدی نام اصلی بے منصب و خطاب بود، و دست بفتراک اسپ خاص کسب سعادت جلودوے می نمود، نشان فوج و جنرل لارنس خواست، خاں مذکور بہ تجسس بصارت جنرل را از فاصلہ قریبہ دست بشمشیر برہنہ ریاضت کنان، دیدہ بشناخت، و بخداوند از حال، اتصالش معروض داشت، ہر گاہ کہ حضرت اعلیٰ بہ جنرل مذکور کہ جماعہ فرامیساں را بسبب سیہ مستی غفلت آنها، و انتضائے فنون دلاوری و دانائی خود، از بودن شب تار، و پردہ پوشی کمان کثرت فوج سرکار، مفت اسیر، و بے حربہ نمودہ، و دو طرف آنها

(۱) فوج جو ہر اور لشکر کی رات کو محافظت کرتی ہے *

بعدم امکان ایس معنی بدیونام پٹن یا چینا پٹن تشریف فرما

(۱)

شود، در هر دو حال حارسان هر دو بندر مذکورہ تا توان و جان خود، از فوج وغیرہ کمک خواهند ساخت، و اطاعت والا من جمیع الوجوه بر خود لازم خواهند داشت، زیرا کہ پاس مراعات و سلوک والا نصب العین ہمت وغیرت ہانربل کمپنی و پادشاہ ما است، حضرت اعلیٰ تبسم فرمود، کہ مارا ہم از قوم با وفائے انگریز ہمیں امید است، و توقع وفاداری جاوید، اگرچہ شما شرط وفات و وفا بجا می آید، و ہرچہ یقین ما است می گوئید، لکن باید کہ سردار در مبارزت بر پیش قدمکاران باشد، نشود کہ

(۲)

مثل زبان زد گنجیہ بازان بازي بی میر برہم گردد، الغرض خود بدولت فوج را بر شبخون مستعد، و غضنفر علی خاں و محمد ابرار خاں را، بر میمند و میسرہ، و فوج تعاور و توندمان متعاقب، مقرر کردہ بکمال ضبط و ربط آئین جدال اقدام نمود،

(۳)

جنرل لارنس سردار جمعیت انگریز مقدمتہ الحبیش سرکار، با اتصال فتح پہاڑی، چوکیدار بیرونی جمعیت متعینہ آنجا را کہ بزبان فرانسسی دوبار آواز استفسار داد، متصل بود، کہ بقاعدہ کلیمہ فرنگ دفعہ سیوم بانگ زند، و در صورت عدم جواب بندوق سرکند، صلیق بکار بردہ، قبل از صدائے سیومنی او از ضرب پشتول مغزش بر آورد، و پیش از آنکہ از آواز پشتول جمعیت فرانسس بیدار، و فرام و مقابل شود، بر کوه مذکور حملہ کرد، و فوج مخالف متعینند آنجا ہزیمت خورد، از آن روز کوه مذکور

(۱) نگہبان - پاسان (۲) ایک مشہور کھیل ہے (۳) فرانسیسی کا پوری کے جنوب میں ڈیرہ انداز تھے انہوں نے رمد رسانی کے تمام راستے بند کردئے تھے اور ہر طرف سے فائدہ بندی کردی تھی لارنس نے فقیر چٹان نامی مقام پر اچانک حملہ کرکے اس پر قبضہ کرلیا فرانسیسی اپنی اصلی قیامگاہ سنہری چٹان (گولڈن راک) کے پاس پناہ گزین ہوئے اور یہ دہشتناک خبر میسوری اور مرہٹہ سپاہیوں میں پھیل گئی یہ دونوں فوجی دستہ بھی فرانسیسی فوج میں آکر مل گئے انگریز فوجیں دشمن کی فوج کے مغربی اور غیر محفوظ حصہ پر جس کی مورچہ بندی نہیں کی گئی تھی علی الصباح مورچہ نمودار ہونے سے قبل حملہ کردیا فرانسیسی پسپا ہوکر دریا کے کنارے ہٹ گئے *

بیان قلعہ ویکونڈان بیورش خاصہ حضرت اعلیٰ و اسیر شدن
ولی بہار و قلعہ دار با چہار صد کس و مقید گردیدن آنها در قلعہ دارالنصر
نتہرنگر ترچنپلی *

اعانت حضرت حق جل اسمہ بندہ را کہ با صلاح مہام خلائق از
گروہ انام برچید، آرائش مہماتش را از جز تا کل کہ بمقتضائے القائے
فضل غیبی پیش نہاد ہمت والائے او گردن، متکفل می شود،
و دشوار یہائے اورا بآسانی رساند، بعد از انکہ نندراج ہم چندین مرار راؤ
و فرامیس، مع بقیہ اسیران، از جنگ بندہ کار کوئدہ بسوے سرپرنگ و
جہمگیس مفرور گردید، حضرت اعلیٰ اسباب ذخایر زاید الاحتیاج
غنیمت استیصال حصار مہدئہ نندراج آمادہ دارالنصر خاص نمردہ،
بذابر افتتاح طرق اطراف اولاً سمت قلعہ ویکونڈان واقع غربی قلعہ
نتہرنگر کہ بحصانت ولی بہا در نام نمک پروردہ سابق سرکار و
ملازم لاحق میسوریہ بغاوت شعار، با چہار صد کس علاقہ دار مخالفین
ثلاثہ مذکورہ، کمین گاہ امتناع رصد رسانی تو نڈمان بود، عنان اہم
عزم ممالک کشا، با فوج خاصہ عطف و بیورش تہورانہ خاص
مفتوح و مسخر و با خاک برابر، و جماعہ متحصنہ آنجا را اسیر و
مفوض دارالنصر، و مسلسل زندان ابدی کردانید، و چون بنصرت الہی
محاصرہ قلعہ و انسداد طرق جوانب افتتاح یافت، و جمعیت معاندین
ثلاثہ مذکورہ بقابو جوئی یورش قلعہ نتہرنگر، میان بھرین مسطورین،
در دیر سرپرنگ و جہمگیس رخت اقامت انداخت، با کہی قصد
آنها، لحاظ بقلبت فوج خاص، بمصلحت نمایش رعب و قوت و
شوکت فوج خویش، و دفع مطلق العنائی مخالف بد کیش بہ تہویز
شہخون از راہ راست، بے مزاحمت بھرکاپری، در باطن قرار دادہ،
(۱)

با فوج نصرت موج از دارالنصر کوچ فرمودہ، برکو یلڑی کہ شرقی قلعہ و
بفاصلہ پنچ کروہ واقع است، رسیدہ، با غاز سلسلہ بے انقطاع

(۱) لڑنے نے ہارش کا موسم اپنی فوجی چھائی ہی میں گزار کر جو تہجاور کی
سرحد پر قائم کی گئی تھی نواب صاحب کے ساتھ کوہلڑی کی طرف بڑھنے کا
ارادہ کر لیا قلعہ ترچنپلی میں جو فوج تھی اس کو اور مضبوط کرنے کے لئے یہاں
سے چار سو ہندوستانی اور ایک سو پچاس یورپین سپاہی بھیجے گئے *

بداشتن دو ضرب توپ پر بار، پیدیت قید دیگر افزوده، نشانده بود،
 باواز بلند خواند، او بایمائی حرکت دست منع ندائے بلند کرد،
 و بنمود، که تا آن حد نشستگان مابین دو توپ، همه فرامیسان اند،
 و از بی تمیزی محض اسیر قید من هستند، میداد که با و از کلام
 حضرت بفهمید، که رئیس ملک اند و از اندازه جمعیت قلیل با
 آگهی یا بند، تحمل که مبدل شوند، و دست و پائے تردد زنند،
 مشهور است، حرکت میدقوی اندیشه گسستن دام دارد، لازم است
 که جمعیت مقید، بهمین تاریکی، بعجلت تمام تر، بقید فوج
 سرکار، و اصل قلعه گردد، چنانچه همان وقت بهفاظ تمام نصف
 فوج سرکار، و سرکردگی محمد ابرار خان، بزدان فوج قلعه رسانیدند،
 درین اثنا، فوج مرار راؤ و غیره خفته بختان شبستان دیر سریرنگ،
 از صدائے اتواب بیدار شده، حین آغاز سفیده صبح، بعر بگاه
 رسید، و شکستگی فرامیس شکست سیف، شجاعت خود دید، و منتشر
 گردید، و حصار نواحداث بهنکار کنده، مع اسباب اتواب و

باروت و اقسام ذخائر بشهود معنی کم من فئته قلیله غلبت فئته
 کثیره یاذن الله در قبض و ضبط اوایائے دولت در آمد و کتی گویال
 نام برادر خورد نندراج با دو هزار کس اسیر و دستگیر گردیده در قلعه
 با اسیران دیگر مقید گشت، و بغنیمت اسباب بهنکار کونده، از
 حکم عام و دستبرد خواص و عوام و مردم ملازم و مقیم شهر از ذخیره
 غله و غیره در پرخانه انبارے برآمد و قحط غله بتائید اقبال و فتح
 عد و مال، خداوند دادگر، و روداد بی احتیاجی مال و زر، بسر آمد،
 حضرت اعلی بوقوع چنین فتح شایان، شکر حضرت سبحان
 بجا آورده، جنرل لارنس را تحسین و آفرین و بخشش یک زنجهیر
 فهل فرمود، و بجملگی سرداران فوج موافق مراتب از عنایات اسپ
 و خلایع و افزایش مناصب سرفراز، و سایر مبارزان لشکر را از انعام زر و
 گوهر بی نیاز نمود *

فتور رسانند، از غرایب نیست، که شهنش بیدار حفظ حقیقت تدبیر آنها را منقلب نگرداند، آوانیکه خداوند دولت و اقبال، بکمین داری شهنش لشکر بدسگال، با فوج نصرت اشتهال، از قلعه برآمده بمقام کویلتی فرصت جوی شدت برشکال، و در قلعه دارالنصر خیرالدین خان نایب، و سید علی خان قلعدار، و سید ناصر علی خان ضلعدار، جماعه انگریز بهصانت قلعه بالاستقلال بود، سردار فوج فرامیس، و کراچوری نندراج، و مرار راو، باوجود کثرت لشکر و وفور قوت و شوکت، و افزونی اسباب حرب و غیره، از برخاستن محاصره خود، حیرت و غیرت بکار برده، بعد تامل تردد تمام، باسربدار نوکر سرکار، و معتمد هرکاروبار قلعه، بوساطت برادر اوکه در لشکر خود علاقه نوکری داشت، باقبال مبلغ ساخته، و به تعجیز باطل، در تیاری نرد بانها و غیره اسباب یورش پرداخته انتظار ایماے سربدار مذکور داشت نامبرد دروزے از خیرالدین خان به بهانه شادی کسیه از اقرباے خود، را هدایای ضلع از اضلاع خارجه قلعه گرفته علایق را جارج ساخت و به مخالف از فرصت شب آن روز اطلاع داد و

(۱)
فرامیسان پردغا مع فوج نندراج و مرار راو، بوساطت کشتی وسبدها، که برائے چندین وقت احتیاطاً از چندگاه آماده و مهیا داشتند، از بحرکاویری، شبشب مع توپ خانه، و غیره اسباب، یورش عبور نموده، باجمعیت خاصه کلاه پوشان خود، از طرف برجیکه محفوظ مدفن حضرت شاه فتح الله صاحب قدس سره است، نردبان، بدیوار قلعه رسانیده، اندرون حصار اول، تا پانصد فرنگی بندوق بدوش در آمدند، و بهممرکوتهی نردبان، از یورش حصار ثانی، که بلند تر از حصار اول می باشد متعذر گشته، دو دو نردبان بریکدیگر پیوسته، و از رسن ها بسته، بر برج حصار ثانی برآمدند، و نندراج و مرار راو، باجمعلگی لشکر مسلح، و منتظر، و گوش بر آواز بودند، تا بهمجردیکه فرامیسان در قلعه، درآمده دروازه اش کشایند، داخل قلعه نشوند، درین اثنا خیرالدین خان برویت لقائے شاه فتح الله صاحب قدس سره و ارشاد اینکے اے پسر چه می خوابی، مخالف را که بر قلعه برآمده است دریایی، از غفلت خواب، براسان برخاسته، بسردار جماعه انگریز، و دیگر سرداران فوج سرکار، برائے مستعد و مسلح و حاضر شدن، تاکید فرستاده، خود با مردم موجوده بسوائے برجیکه در رویا نشانش

شدت باران چہل روزہ امتلائے رود و انہار و کثرت کل ولا کہ عبور عابران حباب ازاں میدان بے اندیشہ فروشدن محال بود، توقف اضطراری طویل درکار دید، و از تعذر روانی گرد و نہائے انواب، ظہور سرکوز شہخون دشوار اندیشید، دریں اثنا پیادہ ہائے نندراج حسب عادت و رواج خود ہائے دست تعدی بر مسافریں و مزارعین دراز کردید، و تابہ بیست کس عاری از بینی و گوش نمودند، ازیں معنی مزاج مبارک حضرت اعلیٰ بر آشفت، و گوش نندراج بہ تیر ایں پیام سفت، کہ ازیں حرکات شدیعہ کسان خود را بازداري، و گرنہ بییقین پنداري، کہ زخم تاسف بینی و گوش کڈی گوپال برادرت، و دو ہزار اسیر جنگ، بہنکار کندہ وغیرہ، بر خاطر برداري، چنانچہ او ازیں پیام ہر اسیدہ مردم خود را از قطع بینی و گوش مسموع گردانید، و سرگرم انداشتہ ذخیرہ بسیار گردید *

نردبان رسانیدن فرامیس بفتور سوبدار ملازم سرکار بر قلعہ نئہر نگر و در آمدن در حصار اول و بر حصار ثانی و اسیر و قتل و مفرور گشتن
انہا از آگاہ شدن و رسیدن خیرالدين خان *

(۱)
 از انجا کہ کامیابان دولت ازای اتکا بر حفاظت حافظ حقیقی دارند، و ہر اتب حصانت حصن جمیع احوال، خود را غایب و غافل و اورا حاضر و ناظر می شناسند، امور متعلقہ شان، خواہ در غیب، خواہ در حضور،
 از دعائے بدخواہان، اصلاً شایبہ، تزلزل و تغلل نگیرد، و اگر احیاناً،
 دزدان تقلب شعار حوادث، بقلعہ جمعیتش، در تاریکی عنان نردبان

(۱) بہر وسعہ کرنا (۲) بیچ میں آجنا - خال ڈالنا - خرابی (۳) پلٹنا - گردش - پھر جانا
 (۴) ڈوبنے نے ہم - مسنی کی جگہ میںوالی کر مقرر کر کے نئی آمدادی فوج بھیجی اور حکم دیا کہ رات کی تاریکی میں سیڑھیوں کی مدد سے قلعہ میں داخل ہو جائے ادھر قلعہ کے اندر جو قیدی تھے انہوں نے چونکہ انوں کو ایک کثیر رقم بطور رشوت دینے کا وعدہ کر کے یہ طے کر لیا تھا کہ قلعہ پر بیرونی حملہ ہونے وقت تھوڑی سی روک تھام کر کے قلعہ کے دروازے کھول دیں چنانچہ اچانک قلعہ پر حملہ ہو گیا لیکن اس حملہ کی اطلاع نہجاً راجہ اور سراری راؤ کو نہیں دی گئی تھی حملہ کے بعد انکو اس کی خبر ملی فرانسیسی دروازوں کے اندر داخل ہو گئے لیکن اپنی فوجوں کو قلعہ کے اندر تھرا نہ سکے بلکہ بہت جلد پیچھے ہٹا دیئے گئے انگریزوں نے قلعہ کے دروازے بند کر دیئے اور ان کے باروت کے ذخیرہ پر قبضہ کر کے دشمن کے فوجی پشہ پر گولہ باری شروع کر دی تقریباً چار سو سپاہی نو افسروں کے ساتھ اسیر کر کے گئے اس حادثہ کا ڈیڑھلے پر بہت اثر ہوا *

بیان صلاح فرامیس با حضرت اعلیٰ و مفرورجشتن نندراج و مرار

راؤ بسمت مواطن خودہ *

کامروائی گھرو دار مملکت، مزوار انتہال والا حشمتے، کہ مخالف، سرکش اگر آنسوئے دریائے آب شور قرار گاہ دارد، از شور آب موج شمشیر خلاف زدایش، کشتی دست التجائے مصالح دواند، و فرمان فرمائی کاروبار ریاست، حق نیست حق پسندی کہ جمهور بندگان حق، اگر ہم روی زمین فتنہ خیز باشد، در ظل حمایت امن و آرایش روئے آسیبدی نہ بیند، اگرچہ نندراج و مرار راؤ از امتحان شکست متواتر، و امتداد جنگ و محاصره، دلتنگ شدہ، روئے ارادہ بسوئے ممالک خودہ آوردند، لیکن از دل دہی فرامیس، ظاہراً علم پر خاش افراختہ، باطناً بہانہ جوئی فرار، پوش باختہ بودند، و قتیکہ اشتہار محاربات معاری متعلقہ کرائٹک و ارتفاع الویہ فتوحات متوالیہ حضرت اعلیٰ اجلال توزک، بسازواری کشایش جمیع قلاع و تصرفات تمامی اضلاع و اقطاع و رفع بد مستگی، مہدای غرور فرقہ فرامیس ہریمت تاسیس، از شکست شیشہ ہر فتور و دغا، و واژونگی ساغر تدبیر ہر جدل و دغا، و مسلسل گردیدن قوم آنها، در قلعبات خاصہ خداوند ممالک کشا، بفرنگستان رسید، فرمان روائی فرامیس از خواب بے خبری بیدار گشتہ، و پر خاش بے حاصل با قوم ذی شان انگریز بہادر، و محاربات این ملک جز بہ نقصان و خطائے خویش نیندیشیدہ، با پادشاہ انگریز در ولایت صلاح نمودہ، چون در ہماں زماں احکام ہر دو پادشاہ مذکور، بھارسان بنا در ساحل ہند متضمن صلاح فریقین مذکورین، رسیدند،
(۱)

موسیٰ کودی نام یکے از مخلصان پادشاہ فرامیس با ہندیہ و

(۱) سنہ ۱۷۰۴ع میں موسیٰ کودی پانڈچری پہنچا اس نے انگریزوں اور فرانسیسیوں کے درمیان تین مہینوں کے لئے عارضی صلح کرادی جس کا اعلان اکتوبر کے مہینے میں ہوا انگریزوں کی جانب سے دو نمائندہ پانڈچری پہنچے اور دسمبر کے آخر میں عارضی صلح نامہ پر طرہین کے دستخط ہوئے۔ ہم کودی نے نواب صاحب سے ملاقات نہیں کی۔ ڈاڈول لکھتا ہے کہ انگریزوں اور فرانسیسیوں کے درمیان جو عارضی صلح ہوئی وہ جنوری سنہ ۱۷۰۴ع میں مدراس میں ہوئی تھی *

یافته بود روانه گشته، بالائے فصیل برآمد درین فرصت هشتاد و پنجم فرنگی فرامیس، بواسطت نردبان، بالائے برج حصار ثانی، رسیده، اتواب آنجا در اختیار آوردند، و دیگران نیز در پی آنها سعی صعود داشتند، دنفعتاً جان موصوف بچستی و جالاکي، چون قضائے آسمانی، بر سر آنها ریخته، اهل برج را که هشتاد و پنجم کس بیش نبودند، اسیر نمود، و جمعیت سرکار و انگیز از دروازه و سطی قلعه، بین الحصارین سراسر در آمده، بر روئے مقامیر مجموعه آنجا از تعجل توپ انداز یها در حصار عدم کشود، از آنها هر که سر از آن آفت رزید سراپا را طعمه نهنگان خندق گردانید، دولت خواهان سرکار بعد تصفیة قلعه و فروزانی روشنی تفتیش مفسده، اطراف قلعه مالا مال سوار، و احشام مخالف دیده، فوجی مامور تنذیب آنها گردانیده، و از بالائے برجهای قلعه نیز جهت نفخ صور فزائے اهل دغا، دم اتواب کشاده، تادمیدن صبح، از رنگ آمیزی دست تیور زمین را گلگون، ورود کاپری را دریائے خون نمودند، و سفیده سحر،

(۱)

باشنحرف شفق آمیخته، نقش روز عید دومتان و دست یاس دشمنان، از یک مطلع بر صفحه روزگار ثابت ساختند، ناله جانکاهی چهار صد و هفتاد و دو فرنگی فرامیس اسیر، نفیر شادیانه خورمی خود گردانیدند، حضرت اعلی از صدائے اتواب در کویلژی تمام شب اضطراب توهمات داشت، و صبحی از رسیدن عرشد اشع خیرالدین خان متضمن روداد دغائے شب و ظهور صورت فتح غیب، شکر فتاح حقیقی نموده، معاً سوار و بسان هما سایه انداز سر ساکنان نهرنگر همان روز بوقت عصر گردید، و با احباب ملی گشته، و بهر دم سپاه در جلدوئے جوان مودیا، مرفراز نواز شها

(۲)

فرموده، و بمضاجع بزرگان خصوص بدرگاه حضرت شاه فتح الله صاحب نیاز گذرانیده، خیرالدین خان را بخطاب بهادری، و افزایش منصب سر بلندی اوج افتخار بخشید *

(۱) اهلك معدنی چیزه سرخ رنگ کی جسکو هندی میں اینگر کھتے ہیں (۲) جمع مفعول کی - خواب گاہ - سونے کی جگہ - جسم کا زہر جو کربوہ بدلیہ کی حالت میں بستر سے لگے پھر لڑائی میں مارے جانے کی جگہ *

(۱)

فرستاد، و بجایش موسی لیری نام سردارے را بر حراست پھولجری مقرر ساختہ، خود ہم بوقتہ چندے بولایت رفت، روز یکہ با فرامیس صلح گشت، نندراج و مرار راؤ آز استیلائے خوف و ہراس دست و پاگم کردہ بے آنکہ قرار و مدارے بعمل آرند، و اظہار حرف مدعا سازند، شبشب افتار و خیزان رخت ادبار موسے ضلعات خود کشیدند، بعد از ایام دراز بھکم کار ساز در ملک محروسہ بنمود صورت امنیت رعایا و تجار منتشرہ وغیرہ با ماکن و موطن ہریک رسیدہ، بکسب و پیشہ خود قیام ور زیدند، و مسافران بر و بھر بے خطر آمدورفت شروع گردانیدند *

بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بھیناپٹن بعزم تسخیر نیلورو

معروضداشتن گورنر آنجا در باب آوردن موسی بوسی از

رفاقت نواب صلابت جنگ و نوشتن خداوندی دران باب

بموسی لیری حارس پھولجری و بعد رسیدن جوابش نامہ فرستادن

خود بدولت بنواب مذکور و بر آمدن موسی بوسی از آنجا و کشتہ

(۲)

شدن حیدر جنگ علاقہ دارش بہ تدبیر نواب نظام علی خان و

کمک نمودن خداوند ما از فوج و زر معرفت مستر کلیوس بکوٹھی

انگریز واقع کلکتہ *

(۳)

حضرت اعلیٰ بعد تشکید مبایٰ صلح و پیمان، و حصول اطمینان،

از شرور معاندان، ملازمین را بجلدوئے جانفشانی با بتفاوت درجات

(۱) سنہ ۱۷۰۰ع میں موسی لیری پھولجری کا گورنر مقرر ہوا (۲) نواب

صلابت جنگ کے بعد آپ کے دوسرے بھائی نواب میر نظام علی خان جانشین ہوئے درواز دہلی سے آدائی خطاب (نظام الملک فتح جنگ دار وفادار) عطا ہوا شروع شروع میں فرانسیسیوں سے اتحاد رہا مگر جب یورپ میں انگریزوں اور فرانسیسیوں کے درمیان جنگ کا آغاز ہوا تو یہاں بھی اسکے اثرات ظاہر ہوئے مہمد علی خان والا جاہ کی کوشش سے انگریزوں سے آپکی دوستی مستحکم ہوگئی اور فرانسیسیوں سے ہمیشہ کیلئے تعلق منقطع ہوگیا آپ نے دارہا انگریزوں کی حمایت میں شناکر آدھی سے مدد دی سنہ ۱۷۰۵ تا ۱۲۱۸ آپ نے حکومت کی (معاوضہ از یورپ میں دکھنی مخطوطات صفحہ ۴۷۷) (۳) مہبوط کرنا۔ کج اور چونہ سے استحکام کے ساتھ عمارت ہانا *

صلحنامه موسوم حضرت اعلی از ولایت روانه گشته بر پهلوجری رسیده، با سرداران بنا در انگریز صلح نموده، از حضور خداوندی با بلاغ تحائف و نامه مرسله پادشاه خود مصالحت و بار ملازمت خواست، خداوند دولت بصلح راضی نگشته، بعد از آنکه سرداران انگریز صلح پادشاه خود ظاهر کردند، و موافقت جنگ و صلح او صلاح از دیداد اتحاد و لا عرض نمودند، بر مصالحت راضی شده، تحائف و مکتوب پذیرفته، و موسی مذکور را بار داده فرمود، که اگر چه باقوم سراسر دعائے شما، اراده صلح بدون قصد اخراج بالکلیه شما نداشتیم، لیکن بیاس صلح برادر بعبان برابر ما پادشاه انگریز، و سفارش فدوی یک رنگ جنرل لارنس، بشرط این اقرار صلح می کنیم، که خلاف زمان ماضی، بدور مستقبل، از جاده اطاعت منحرف نشوند، و موافق و مخالف موافقان و مخالفان سرکار باشند، و رضا علی خان پسر حسین دوست خان را در بندر خود جاند بند، و از نندراج و مرار راو بهیچ نوع تغلق ندارند، و بایصال وجه خساره که از بد و فساد شما تا حال در تحصیل ملک روداده، و بادائے زریکه به لشکر کشی هائے دفعیه آن صرف گشته، متعهد نشوند، و جرمانه این جرایم با قبال تضاعف پیشکش معمولی پردازند، موسی مذکور امر مخالفت و موافقت مخالفان و موافقان و مالگذاری پیشکش معمولی و عدم ارتکاب فساد آئنده و جان دادن برضا علی خان در بندر خود و کار نداشتن از نندراج و مرار راو پذیرفته، و از تعهد معاوضه نقصان ملکی و زر مصروفه لشکر کشیها، و تضاعف وجه مستمره مذکوره، در عوض جرمانه، بذریعه سفارش اعیان حضور، و جنرل لارنس و غیره، معافی جست، در موغات و هدایا و تحایف و لطایف افزود، حضرت اعلی بعد استحکام شروط صلح و قبول نامه پادشاه فراسیس، که ترجمه آن بشاملات دیگر نامه هائے سلاطین و غیره انشاء الله تعالی در دفتر دویم بعرضه تفصیل خواهد شد، استیذان فراسیس را از بند دست و گردن آزاد، و تفویض موسی کودی نمود، و او را بعطائے اسب و خلعت رخصت پهلوجری داد، موسی دبلکس بانی فساد را به قصه بنائے فساد به فایده ملک کرناگت، معاتب نموده، بولایت

و کامروائی حاجتمندان بودہ، بارعایا و برایا وغیرہ سکان آں سر زمین نوازش نمودہ، از انجا عنان توسن اقبال بسوے عرصہ چیناپٹن گردانید مسٹر جارج بکت گورنر آنجا کہ تافرنگی کندہ، استقبال کردہ موافق ضابطہ تحایف بندر پیشکش نمودہ، بساط ضیافت مہمد ساخت، اورا با جنرل لارنس بعتائے دوراس اسپ تازی نژاد باساز طلا و دو قبضہ شمشیر مرصع و دو جفت خلعت فاخرہ نواخت، و با اہل کونسلی و سرداران دیگر علی قدر در جاتم امتیاز عنایت دادہ، در فرنگی کندہ تایکماہ ودہ روز مقام، باز مراجعت بصوب آرکات فرمودہ، چندے، دران بلدہ متمکن گشتہ، توجہ بر تصفیہ ملک کماشتہ،

(۱)

بعضے پالیگاران منصرفہ اطراف آرکات مثل بمراج و تر چینی وغیرہ را بفرستادن افواج قاہرہ مطیع و خراج گذار، عبدالوہاب بہادر برادر بھجان برابر را از عطیہ جاگیر چنور وغیرہ مواضعات سیر حاصل کامیاب افتخار نمودہ، بمیرا سد اللہ خان کہ سابق دیوان نواب صفدر علی خان شہید، و حال در قلعہ ویلور محبوس غلام مرتضی خان بود، از قید رہانیدہ، نیابت نظامت صوبہ آرکات تفویض گردانیدہ، باز بچیناپٹن رسیدہ می خواست، کہ متوجہ بندوبست نیلور شود، و جوہر صداقت محمد نجیب اللہ خان بہادر برادر عزیز کہ از حصول تسلط آنجا بعد دفع فساد محمد کمال طغیانی ورزیدہ، در

(۲)

اوقات جدال و قتال، و محن و نکال، خود بدوامت با عانتے پیش فیامدہ بود در یاد، اگرچہ شمع کیفیت روانگیش بر نظامت نیلور در صفحات صدر گذشت، و احوال مفصلش در دفتر ثانی بشا ملات احوال برادران، ملین خواهد گشت، لکن درین جاضرورتا بمقتضائے مقام نوشتہ می شود، آنکہ بعد شہادت نواب ناصر جنگ

(۱) بمراج کا دوسرا نام بمراج والیم و کاروتو ہی ہے۔ فرچینی غالباً چھاما ہو گیا نواب صاحب نے 2,40,000 روپیہ ونکٹ کری کے چھاما ٹائلٹ سے اور دو لاکھ روپیہ کا لہاسٹی کے پالیگار دامرلا سے اور ڈیڑھ لاکھ روپیہ کاروتو و یا بمراج والیم کے راجہ سے لینے منظور کر لے ونکٹ کری کے چھاما ٹائلٹ سے اطاعت و فرمانبرداری کا اقرار لیکر نواب صاحب کی فوجیں بمراج والیم کی طرف روانہ ہوئیں اور وہاں کچھ دنوں تک ٹہری رہیں (۲) عذاب رنج - دکھ *

(۱)
 اعلیٰ و ادنیٰ از زر و خلعت و اسب و جاگیر و منصب و ادرا رات
 ابدی سرفراز، و مشایخین و سادات و علما و زهاد را از تقرر دیهات
 انعام و یومیه نقد علی الدوام حق الریاضات و ادعیات، استحکام
 دولت و استیصال اهل عداوت، بس نیل سازخته، و از توجه ترمیم
 شکست و ریخت قلعه نهرنکر، و اندیختن هر گونه ذخایر، ماوجب
 قلعداری به یسر حال سکنه قلعه مذکور که از امتداد محاصره عسرت
 کشیده بودند، پرداخته، و بعموم رعایا و برایی مطیع و منقاد اوقات
 جنگ رعایت نموده، بآراستگی سامان سفر جهت نسق ممالک
 محرومه موزونه در سامعت سعید رایست اقبال از قلعه نهرنکر بیرون
 کشید، و منزل بمنزل سریع الیسر گردید، روزیکه از سلمبر توجه
 پیشتر فرمود حارس بندر دیو نام پثن متعلق انگریز مستقبل گشته
 تحایف و نفایس از قسم طائے باغات انواع و الوان و زر بفس
 وغیره اجناس فراوان پیش کشیده، و شکر قدوم بها آورده، بالتجائے
 تمام باعث پذیرائی عرض مقام آن روز گردید، خداوند دولت بعد
 داجوی و قبول ضیافتش روز دیگر اورا بعطائے یکت راس اسب با
 ساز طلاویکت قبضه مشیر مرصع بهره مند گردانیده، و دیگر سرداران
 و کونسیران آنها را با اسب و خلعت وغیره عطیات منامیه هر کدام
 کامیاب عزت و نام ساخته، عازم رونق طرازی منزل دیگر گشت، چون
 بندر پهلوجری سرراه بود، نگهبان آنها با دیگر سرداران پیش دویده،
 موافق معمول تحائف و نفایس بندر گذرانیده، آنها و تمنائے عزت
 بخشی مقام نمود، پیشکش او قبول فرموده، از مقام عذر خواسته،
 به بخشیدن اسب و خلاع با او و دیگرانش محمل عزم پیشتر بست،
 و بهمین منوال در هر منزل و موقف دیده برآین جلوه سعادت
 را مفتخرالاعزاز ساخت، و سایه اجلال بر اتصائے بلده آرکات
 انداخت، عبدالوهاب خان بهادر مامور نظامت آنها را بازائے تقدیم
 شرایط استقبال، و استیلام پیشگاه جاه و جلال، سرفراز مراتب اطف
 و مکرمت گردانید، و چندے دران بلده میمنت آباد جلوه فرما

یعنے نواب شہید است کہ در اوقات سکونت گویامو، نساجے معروف بموسم، از بس ناداری و تنگی حال، دختر ناکتھدا بہکم روشناسی، بنواب شہادت مآب سپرد، چنانچہ نواب مرصوف بمقتضائے ترحم جبلی کہ خاصہ این خاندان است، دختر مذکور را پرورش نموده، بایکے از خدام منسوب فرمودہ، چون دختر مذکورہ طفلی موسوم بمحمد کمال یادگار نہاد، وجان بھیاں آفریں داد، و شوہرش نیز در چندے قدم در ہماں راہ کشاد، و طفل مذکور را در محل عالیہ خود، برائے پرورش گذاشتہ، در اوقات تربیت، بتاکید تعلیم و تفویض محمد نجیب خان شہید، گردانید، بعد وصولش بسن رشد و تمیز و وقوع لیاقت و آدمیت او، و قتیکہ خود بدولت عازم شاہ جہاں آباد بود، حسب سفارش خان شہید، مبلغ گراں سر بستہ برائے تجارت بقرار اینکہ بعد امضائے مدت معین، اصل عاید سرکار سازد، و تا آن ہنگام، نصف منافعش نیز موصول می نموده باشد، حوالہ اش ساخت، نامبرد بحصول آن سرمایہ جہت تجارت بہ بنگالہ رفتہ، از انجا بازار دکن دیدہ، بپارسوے میکاکول رسیدہ، از تجارتش نواید کشیدہ، از سرکار اغماض ورزیدہ، و بناحق شناسی و نا سپاسی ہا کہ جواہر اصلی بدامان است، دامے نرسانید، و پس از عزیمت بندگان نواب شہید از شاہ جہاں آباد، ہمراہ نواب آصف جاہ بدکن، موافق تحریر مقامات صدر، و مامور شدنش از پیشگاہ وزارت پنڈہ، بنظامت میکاکول، و راج بندری و مچھلی بندر وغیرہ بملازمت رسیدہ، معرفت محمد نجیب خان شہید بگذاشت تجارتی بگذار، و دیگر اجناس، و اعتراف تصور خود از بعد مسامت، و استغنائش، متعہد ایصال دام اصل و منافع گردید، بعد از چندے باز بحیلہ تجارت از میکاکول برآمدہ، بہ کرنائٹ پایاں گھاٹ رسیدہ، بہ بندر میلپور کہ دران زمان از بنا در مشہورہ، و مجمع تجارت ہندیار بود، رخت اقامت کشیدہ، از احداث عمارات عالی و نامداری، پسر صلیبی آفا، در میان تجارت و رعایا و برایا، اتفاق و اعتبار، بلکہ دار جزائر دیگر و اطراف و جوانب ہم، بہماں اشتہار افتخار یافتہ،

شہید ہمراہ محمد محفوظ خان بہادر برادر گلان بموجب تفصیل پیشین از کرناٹک رفتہ در حیدر آباد سکونت ور زیدہ بود در حینیکہ حضرت اعلیٰ بعد فراغت از محاذات حسین دوست خان و ارقام تہذیب نامہ جات موسوم ناظمان ہر دیار و طلب ہر دو برادران موصوف از حیدر آباد در انتظار رسیدن جنرل لارنس از چیناپٹن پا پرکاب عزیزمت جنگ موسی گرجام کہ از پھولچری ہر حکم موسی دبلکس با فوج گران در موضع بکرم رسیدہ بود در بیلپور دائرہ داشت باوصف ہماں جاماندن محمد محفوظ خان برادر گلان خود تنہا آمدہ فایز شرف ملازمت گردیدہ و ہمراہ رکاب خاص بہرہ ہر سیرو سفر بہم می رسانید تا آنکہ حضرت اعلیٰ از مقام ترواٹی بغزم تذبیدہ کرا چوری نندراج بصوب نترنگر لشکر کشید و مطابق حقیقت صفحات صدر عبدالوہاب خان بہادر بنظامت آرکاٹ و اورا بحر است نیلور مرخص و مامور گردانیدہ حسب الحکم خداوندی بہ نیلور رسیدہ استکبارو استقلال محمد کمال ناظم سابق آنجا دیدہ عرضداشت متضمن خیرگی او و عدم دخل خویش بحضور نگاشت ہر گاہکہ افواج کمک از عبدالوہاب خان بہادر و پالیگاران ونکت گری وکالستری وغیرہ از حکم حضور رسیدند مستظہر گشتہ بصف آرائی وپرد لہیا حکومت صوبہ نیلور یافت و محمد کمال بسزائے نافرمانی و طغیانی مقابلہ خداوند زادہ و پاداش نمک حرامی وید انجامی تاب مقاومت نیاوردہ تا قصبہ تریپتی گریختہ اسیر مبارزان دنبانہ تازد و اجباً بسان قربانی در مسلخ مزار جاں گذار مذبح دست خاص محمد نجیب اللہ خان بہادر قلب شکن سر انداز گشتہ سربنا کامی باخت و قصہ ادبار خویش عبرت سامعہ روزگار گذاشت — بیت

ہر آن کہتر کہ با مہتر متیزد

چنان افتد کہ ہرگز بر نخیزد

حقیقت محمد کمال *

محمد کمال یکے از خانہ زادان نواب سراج الدولہ محمد خان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جدی

جنگ مٹانی بسا مرکوزات خاطر است، لہذا تدبیرے بکار رود، تم ازان سواد اخراج باید، اگرچہ کیفیت دخل موسی بوسی در دکھن از دامتانہائے صدر بوضوح می پیوند، لیکن دریں موقع نیز بمناسبت مقام تشریح حالش می نماید، کہ چون ہدایت محی الدین خاں بعد شہادت نواب ناصر جنگ شہید ہر مسند نظامت دکھن جلوس نمود، مترہم بود، کہ افغانہ غدیریکہ با نواب کردند، مبادا با خود نیز نمایند، و ملازمین خاص نواب موصوف بپاداش خون آقا پیش آیند، حفاظتاً موسی بوسی را با جماعہ فرنگیان، و میر مظفر و ابراہیم خاں را با جمعیت مردم بار علاقہ فرامیس، ہمراہ گرفتہ از پھولچری جانب دکھن راہی گشتہ، موافقی عبارت صدر چون برکتل دا ملچرو، سرحد افغانہ رسید، دست سزا از آستین قضا پر آمدہ، دفعتاً قاتلان نواب موصوف و معاونان ظلم معروف را، بقصاص، خون ناحق رسانید، و نواب صلابت جنگ مسند آرا، و فایز حیدر آباد گردید، و آن قدر حلیم الطبع و سلیم الوضع بود، کہ تسلط ملازمین بر خورد گوارا نمود،^(۱) یعنی کار بجائے رسید، کہ حیدر جنگ نام علاقہ دار موسی بوسی، بزور تعلق خود، برہمہ امرائے دکھن، غالب آمدہ، آنها را دست نگر خود ساخت، و با صلابت جنگ غیر از نام ہیچ نگذاشت، و کوس انا فرعونے نواخت، حتی کہ احدے از اہل محلات ہم خلاف مرضیش تحریک اب فایز نہی داشت، و امرا و ارکان قدیم آصف جاہی و ناصر جنگی و غاز الدین خانی، را کہ او را بخاطر نہی آوردند، علی التفات مقتول و مکحول و مہدوس نمود، چنانچہ

(۱) حیدر جنگ کا دوسرا نام عبدالرحمن ہے فرانسیسیوں نے اپنی فوج میں دو کیاپٹن مقرر کئے تھے ان میں سے ایک حیدر جنگ بھی تھے وہ مسٹر ہسٹی کے ساتھ دکھن چلے آئے اور ترقی کرکے اس کے دیوان میں ہو گئے *

تا چند سال کار بزد خلاص وعده گشته دست از مال گذاری کشیده،
 و قدیمکه بندگان نواب شهید از حضور نواب آصف جاه، بعد مرگ
 فجائی خواجه عبداللہ خان باخلعت نظامت صوبہ آرکات روان
 گردید، بسماعت آن خبر از خوف حضور مالگذاری تجارت و تغلف
 عهد وفاداری عبدیت، صیقت بکار بردہ، تا کنارہ بحر کشنا مستقبل
 شدہ، معرفت محمد نعیم خان شهید، باز از ادراک شرف
 ملازمت، و گذارش نذر، کامیاب عفو جرایم گردیدہ، و ہمراہ
 رکاب تا آرکات رسیدہ بشمول نوازشات ربوبیت خداوندی،
 و حصول تحصیلداری پیشکش بندر پھولچری معاودت کرد و در زمانی کہ
 لشکر فرامیس بقصد تسخیر چینا پٹن بر میلپور آوارہ گشت با
 احسن الدین خان فوجدارش موافقت کردہ، دختر خود برسم کتخدائی
 باز و اجش داد، و از رتبتہ اعلیٰ باریابی حضور خداوند دور افتاد،
 و قدیمکہ ہدایت محی الدین خان بذریعہ خدمت فرامیس، و افاغذہ
 بر مسند دکن متمکن شد، بذریعہ سفارش احسن الدین خان داماد
 خود حراست صوبہ نیلور یافت، و تا مسلط شدن محمد نعیم اللہ
 خان بہادر حکومت انجا داشت، القصہ محمد نعیم اللہ خان
 بہادر بر طبق شرح صدر، اورا بسزائی دغا و اصل ساختہ، بلا مزاحمت
 غیر، اختیار واقعی بر صوبہ نیلور یافتہ، بخیال باطل آنکہ ورثہ،
 پدری بلا شرکت غیر ہمدست گشت، در ایام تصدیعات حضرت
 (۱)

اعلیٰ، و محاربات با اعدا، بالکلیمہ از ایصال پیشیزے یا حبہ، چشم
 تغافل بر بست، بذابراں حضرت اعی رنجشے داشتہ، بعد رسیدن خود
 بدولت بآرکات خطوط پندو نصائح نگاشته افضل الدین محمد خان
 و عبدالرحیم خان را کہ از اعیان خاندانند، برائے نہمایش و
 ہدایت روانہ ساختہ، اثرش نیافتہ، عزم مصمم کرد، کہ خود
 متوجہ گردد، و عقدہ توہم از خاطر خویش کشاید، در عین عزیمت
 نیلور گورنر بندر چینا پٹن بعرض خداوندی رسانید، کہ بودن
 موسی بوسی با جماعت فرامیس در دکن ہمراہ نواب صلابت

است، و سبقت آرایش بساطش، خواه ازان طرف، خواه ازیں جانب، و حدت آئین یگانگت، بیایند، یا بآمدن من ایما سازند قضا دست بگریبانش گردید، وزیر تیغی که تشنه خولش بود کشید، یعنی خود حسب الطلب منتظر جریده، و بے تکلف رسید، نظام علی خان بهادر بعد تقدیم ضابطه ملاقات مستمره آن زمان، در عین آغاز سلسله تخلیه کلام، بهیله قضائے حاجت، از اضطراری که بشدت آنحال، واقع احوال مردم می شود، برخاست، چون مامور آن بموجب اشاره، بقضائے حاجت قتلش پرداختند، و نعشش در فرش پیچیده بطرفه انداختند. نظام علی خان خود بدریدن سراچه، سواره، اسبه پیش جانوجی مرهته، که با جمعیت گران دران نزدیکی دائره لشکر داشت، شرافت، موسی بوسی ازیں ماجرا آگاه گردیده، و مثل مار بر خود پیچیده، جهت آراستگی فوج مواخذه اش با ابراهیم خان کاژدی تاکید ساخت، چون گاوان توپ خانه ببحراگاه رفته بودند، کار آنروز بفردایش قرار یافت، درین فرصت نظام علی خان بصلاح جانوجی مرهته سمت بپراز و غیره رفته، در معدود الایام از ارجاع و اجماع امرا و ارکان و غیره ملازمین آصف جاہی و ناصر جنگی که حیدر جنگ استغنائے داشتند، تقویت و حشمت یافته بغرم مقابله موسی بوسی بمیدان خرامید، درواں گردید چون موسی بوسی برخاش آن حال نامناسب اندیشید، بگذاشت، رفاقت انواب صلابت جنگ بهیدرآباد رسید، و نواب موصوف بحکم برادری با او موافقت کرده، مختار امر دیوانی گردانید، از نقش پذیرفتن سکه اختیار خود محیط کل الامور دکن گشت، و موسی بوسی را از حیدرآباد ہم رانده، و برادر را یکسو نشانده، خود استقلالاً بروساده حکومت نشست، و موسی بوسی بسیکاکول رسیده همانجا قیام داشت، چون دران ایام موسی لالی از پهلوجری سرکشیده، قلعه دیرونام پٹن و اگرنته، بغرم تسخیر محاصره قلعه چیناپٹن گشت، از سیکاکول بانوج دکن و فرنگ آمده داخل

(۱) شہ نواز خان دیوان قدیم نواب آصف جاہ و نواب ناصر جنگ شہید را کہ با پسرش صمصام الدولہ بہادر مقید نموده بود، بکشت، و سی خواست، ہر سہ برادران مقیدہ صلابت جنگ را کہ ہمراہ لشکر بودند، مقتول ساختہ، و صلابت جنگ را از میان برداشتہ، خود بر مسند نظامت دکھن نشیند، و فلاح حال از امر محال بیند، دریں اثنا بحکم قضا و وزی صلابت جنگ، از مفارقت برادران گریہ کرد، و یک شبان روز طعام نخورد، و با حیدر جنگ ہرائے دیدن و ہم طعام کردیدن آنها، التہا برد، چون حاضر آورد، بعد ملاقات، و خوردن طعام، التہائے دیگر ساخت، کہ آنها را بر خدمات تعلقات مامور، و مرخص نماید، ہر گاہکہ تفرقہ این جمعیت، مقصودش بود، قبول و بارادہ باطلہ اینکہ بہ تشخیص و تفویض کار، از ہم متفرق کردہ، مہم ہر یکے جدا جدا بانجام رساند، بر ممالک منفصلہ مقرر و مرخص نمود، مگر از آنها نظام علی خان کہ آخر مخاطب بآصف جاہ ثانی گشت، و متصف بشجاعت و سخاوت و کاردانی، و سزاوار نظامت و جرأت ملک رانی است، بحدیثہ گذارش فرد واجب العرض، از وساطت حیدر جنگ، در روانگی تعلق سی نمود، چنانچہ روزے از روزائے ماہ رمضان المبارک بحیدر جنگ پیام داد، کہ ابراز امرے منحصر مواجہت

(۱) شہ نواز خان اچھے خاندان سے تعلق رکھتے ہیں سنہ ۱۷۰۰ع میں ہنکی پیداؤش ہوئی نظام الملک اور ناصر جنگ کے زمانے میں وہ ہزار کے دیوان رہے صلابت جنگ نے انکو صمصام الدولہ کا خطاب اور منصب سات ہزاری عطا کیا تھا سنہ ۱۷۰۶ع میں انہوں نے ہم - بسی کو اس کے اپنے عہدے سے کچھ دنوں کے لئے معزول کر دیا تھا اور صلابت جنگ کے چھوڑے ہوئے نظام علی خان کو اعلیٰ مرتبہ پر پہنچانے کی کوشش کی تھی - سنہ ۱۷۰۸ع میں ہم - بسی نے دولت آباد پر قبضہ کر کے شہنواز خان کو قید کر لیا ہم - بسی کے گورنر کو نظام علی نے کسی بہانے سے طلب کر کے قتل کر دیا - سنہ ۱۷۰۸ع میں شہنواز خان ایک لڑائی میں قتل کر دے گئے - مائٹل امرا نے تیموریہ جو ہندوستان اور دکھن کے امرا کے متعلق تیمور کے زمانے میں لکھی ہوئی کتاب ہے اس کے مصنف بھی شہنواز خان ہیں یہ کتاب نامکمل وہ گنتی ہے اس کے بعد میر غلام علی آزاد نے اس میں افادہ کیا سنہ ۱۷۷۹ع میں ان کے فرزند نے اس کو مکمل کیا کچھ دنوں بعد بیٹے کو بھی صمصام الدولہ کا خطاب عطا کیا (۲) باہر آبا - ظاہر کرنا *

انداخت و با انگریز بس بی مروتی با ساخت، چون انگریز در آن زمان
 قوت فوج نداشت، مستر جارج بکٹ گورنر چیناپٹن از سرکار
 حضرت اعلیٰ فوجیکه بقاعده انگریز تیار شده بود، با مداد واعانت
 لایدی خواسته، با جمعیت خود بسر کردگی مستر کلیوس و سواری
 جهازات روانه کلکته نمود، حضرت اعلیٰ در اوقات ضرورتهاے انگریز
 خصوص در آن معامله اعانت ماوجب آئین مروت از زرو لشکر
 بجا آورد، و تا انجام آن مهام یعنی قیام کوٹھی کلکته سر بخواب
 راحت نبرد، حتی که از ماند و بود خانه خود دست برداشته
 سکونت چیناپٹن اختیار نمود، چنانچه مردم محلات و فرزندان و
 اهل قرابت و عشیرت را از نهرنگر بفرنگی کنده طلب فرمود، بنابراین
 مهم نیلور ملتوی گردید، و سرعت بمهلت انجامید، در همان اوقات
 که میدان، فرنگی کنده را مقام رایات، عساکر برکات، و موقوف
 آیات نزول سعادت، داشت، بفضل فصال و مهیمن متعال ذوالمنن
 و النوال بتاریخ بیست و ششم ماه محرم سال یک هزار و یک صد
 و هفتاد و یک هجری مقدس بشب دو شنبه بعد انقضائے چهار
 گهڑی از اول شب زمانیکه هر چهار پاسش بهکم مساوات مدارج
 سعادت نوبت اقبال اعتدال چهار عنصر یک وجود طویل ابقای
 دولت می نواختند، و چهار سمت آفاق، از ترتیب طبیعت قدرت
 خالق، صنعت شان امتزاج چهار اخلاط یک جسم صحیح القوی
 میمنت می یافتند، در خشان نیر چهارم آسمان بلندئی، بخت
 و الاجای، فرمان حکومت عنوان چهار دانگ قلمرو طالع شاهی
 اعتماد دوام دولت جهانبائی، حسام نصرت نیام ملک ستانی
 مژ بر جنگ آزمائی بیشه دشمن انگنی، بهادر معرکه دلاوری وعدو شکنی
 حسن الوجه اعیان زمن غلام حسن، نام حسام الملک اعتماد الدوله
 محمد عبدالله خان بهادر مژ بر جنگ خطاب پادشاه ایام، زایچه
 ولادت عظمی و اعتلا طالع سعادت معبود بها، یعنی فرزند چهارم
 نواب بیگم محل خامه حضرت اعلا، از مطلع جاه و جلال شرف

فوج و تابع موسی لای و شریک زدو خورد قوم شد، باز رسیدیم،
 بعد از گذاشته مطلب الغرض بموسی لیری حارس پهلجری بموجب
 عرض چهارچ بکت از حضور ارقام پذیرفت، که بنائے صلح هما
 بامابراین معنی موکد است، که بامخالفان و موافقان مامخالف و
 موافق باشند، بسکه رضائے مامتفق برضائے پادشاهی و نواب صلابت
 جنگ خلاف مرضی پادشاه برادر کلان نواب ناصر جنگ شهید
 یعنی نواب آصف الدوله غازالدین خان بهادر را که از حضور سلطانی
 به نظامت دکن مامور شده رسیده بود بزیر هلاک ساخته خاطر شاهی
 را مکدر گردانیده، لهذا بودن تعلق هما با نواب صلابت جنگ خلاف
 عهد صلحنامه ماست، باید که علاقه خود از دکن بردارند، و موسی
 بوسی را به پهلجری طلب نمایند، موسی لیری جواب نوشت،
 که موسی بوسی خارج از علاقه ما با لعل با لذات نوکر همانجا است،
 درین صورت نمی رسد، که نوکر حاکم دکن عمل بر حکم حارس
 پهلجری نماید، حضرت اعلی پس از ملاحظه کتابت موصله اش به
 نواب صلابت جنگ نوشت، که از ارقام موسی لیری معلوم گشت،
 که موسی بوسی مع توابع خود نوکر سرکار دکن گردیده، و بپایه
 اعتماد رسیده، قومیکه داشتن او ناپسند ظل سبحانی است، بنوکری
 گزیدن و فرست که قاتل برادر گرامی یعنی نواب ناصر جنگ بهادر
 شهید باشد، برفاقت چیدن، صلاح حال فدویت، و مناسبت
 مروت اخویت، ندارد، احتراز از آمیزش این قوم واجب شود،
 نواب صلابت جنگ از مضمون این خط بهیدر جنگ و موسی
 بوسی آگاه ساخته، جوابش قلم انداز نموده، علی الرغم این صلاح
 بمشورت پر دو مشیر مذکور خطی محتوی اتحاد بنام سراج الدوله
 ناظم بنگاله جهت قلع کوٹھی انگریز از کلکتہ متعلق بنگاله با
 نخائف ارسال داشت، سراج الدوله باقتضائے نا عاقبت بینی با تخم
 عناد در مزارع حال آن زمان کاشت، یعنی بحیل قضیه ساپوکار
 کهراتی که از جبر زیاده طلبی بکوٹھی انگریز پناه برده بود، دفعه
 زینش نموده، پس از دارو گیر و غنیمت بکوٹھی مسطور از انجا بر

بیان دماغ پختن پادشاه فراسیس برگرفته موسی دبلکس بر
 ممالک هندوستان و مامور کردن او موسی لالی را به تسخیر آن و
 شکستن صلاح و روانه نمودن موسی کندیستان خواهر زاده خود را
 جهت تخت نشینی سلطنت هند همراه موسی لالی *

چون موسی دبلکس از پهولجری به تعقید موسی کودی، بسواری
 جهاز، و اصل ولایت گردید، و از عتاب تعرض پادشاه خود، و منع
 دربار، بیکسی وارس و غمگسار حال، تایک سال کشید، و آخر الامر
 عرضی بشرح و بست گار کردگی و دلاوری خویش، در تسخیر مملکت
 هندو دکن، تفتح قلعه چیناپتن، و شکست محمد محفوظ خان بهادر،
 در زمانیکه جهت امداد انگریز بر حکم نواب سراج الدوله انورالدین
 خان بهادر، ناظم آرکات پدر خود، رسیده بود، و استحکام قلعه پهولجری
 حین نزاع حضرت اعلی که اعانت انگریز و کمک دیو نام یقین نمود،
 و شراکت خود، با هدایت مہی الدین خان، و تقدیم محنت، در شهادت
 نواب سراج الدوله انورالدین خان بهادر بکینہ تائید قوم انگریز،
 وزبون و بیچاره شدن قوم مذکور، بقوت سر پنجه خود، و در تصرف کشیدن
 ملک کرناٹک، و بریدن سر نواب ناصر جنگ و زیر هند، بعالمی که برائے
 معاضدت حضرت اعلی، نازل گشته، و نشانیدن هدایت مہی الدین
 خان بر مسند ریاست دکن، و دادن فوج جدید، همراه او، بسبب آنکه
 با مایوستم، و بتصرف آوردن اقصائے مملکت دکن، و روان ساختن
 حکم فراسیس از پهولجری تالب بھر نربدا، و غیره ترددات نواید پادشاه،
 و اعتبار قوم خویش، و ناله تنہای و خوارگی خود بعبوس تحسین و
 دلداری، نوشته پادشاه خود گذرانید، و پادشاه اعیان و ارکان و
 اہل دریافت را طلبیدہ پیش آنها ازان ماجرا تاضف کشیدہ، و ازا
 بعفو جرایم حکم باریابی دربار دادہ، بیان واقعی، ثانیاً از زبان
 دریافت، و او باین عبارت ظاہر ساخت، کہ تمامی ملک هندوستان،
 بار زوے مال فراوان بے حارس و پاسبان، بے وزیر و سلطان، چون
 خانہ یغما در دست دزدان، در صورت اندک عزم درست، بے شک
 رشید ازان ما است، و قدرت مقابلہ ما دران عرصہ خالی کرا، اگرچہ

ولادت، طلوع فرمود، و چهار اکناف شبستان عالم را، چهار چشم دیدہ بیدار صبح امید نمود، پدرنامدار را کہ دو چار انتظار شہود این جلوہ فیض باربود، بر چار بالاش سرور چارزا نو نشانید، و از تکمیل چار پایگی سریر دولت، جبیں فرسائی سجد چہارگانہ شکر حمدیت گردانید، و از حصول چندین عطیہ عظمی، یک آہنگی دوگانہ سپاس بامہ تسبیح نیاز، بر چہار پاس بجمعیّت پنج حواس شغل عالمیار بود، و کشایش گلہائے مبارکبادشش جہت، چند ہفتہ شگفتگی ہشت بہشت بے منت نہ فلک حاصل سیزدہ دہ گاون جہیم روزگار نمود، چون دران شب حضرت اعلیٰ از کسل تب محرق سر ببالیں استراحت داشت، خیرالدین خان بہادر یزنہ خاص، دست بشمشیر بر پندہ، قریب دو پھر شب، خلاف عادت در محل سرائفت، پردہ گیان حرم مشوش، و فراہم گشتہ، دروازہ ہا بستہ، خود بدولت را ازاں حال خبردادند، حضرت اعلیٰ دست بشمشیر کے کہ زہر بالیں می داد، ازراہ دیگر بشق سراجہ بر آمدہ، بخواندن جوان چوکیدار، چند جوان از چوکی خانہ اندرون محل بردہ، نشان ایستادگان خیرالدین خان، دادہ، حکم نمود کہ بے رحمت و جراحت بگیریں، خان مذکور دریں اثنا بخواب گاہ خاص رسیدہ، باواز بلند می پرسید، کہ نواب بیگم کجا است، و خود بدولت کدام جانب استراحت فرما است، بمحردش فرستادگان خداوندی رسیدند، و شمشیرش و اگر فتہ اورا در یک خیمہ مہبوس گردانیدند، صباحش مستر جارج بکٹ باستماع آن ماجرا بعصر رسید، و بدر یافت مہجہ، و جوب بردار کشیدن مرتکب این عمل، از قوانین میاست فرنگ، معروض گردانید، و اجازت خواست کہ اورا بدار کشد، و بسزائے کردار رساند، فرمود، کہ تپاس برادری و خواطر خواہر، اغماض ذاتش لازم من است، غرض خان مذکور در ہماں حبس از قید ہستی آزاد گشت *

مع فوج گراں، و اسباب بیکراں، فایز بندر مشہور مسکریں گردید و درانجا خود جہت فراہمی جمعیت دیگر، و سامان و ذخائر، و اتواب و اسباب مایحتاج جنگ، لنگر اقامت انگذدہ موسیٰ (۱)

سپہر نام سردارے مدبرو پر فطرت راجیدہ، بہ پشت گرمی جمعیت شایستہ روانہ پہولچری گردانید، در زمانیکہ حضرت اعلیٰ حسب قصہ مرقومہ پیشین، بہم وجوہ، عزم اعانت انگریز مصمم ساختہ، از وقوع پرخاش حاکم ہنگالہ تمامی فوج متعینہ قلاع، و مقامات کرناٹک، و ہمراہی رکاب خاص، سوائے مایحتاج نگہبانی، قلعہ نتھرنگر، ہمراہ مستر کلیوس، بسواری جہازات، روانہ کلکتہ نمود، و فوج انگریز ہم بسبب وقوع مہم مذکور، زیاد از احتیاج پاسبانی قلعہ چیناپٹن ہمچہ باقی نبود، موسیٰ سپہر بہ پہولچری رسیدہ، بفسخ صلح اشتہار دان، حضرت اعلیٰ بظہور چنین آفت ناگہاں، و عدم فوج، و وجود سرکشی مخالفان، اطراف، کہ محمد نجیب اللہ خان بہادر، از فوج صوبہ نیلور متفق بافراسیس گردیدہ، و غلام مرتضیٰ خان قلعدار و پلور، ہم زلف حسین دوست خان و خسر رضا علی خان، باجماعہ خود، و ہریکے از اعیان قوم نواہٹ کہ اہل جاگیر و قلعہ بودند، از ہر گوشہ و کنار، چون آتش از خاکستر، و مار از پوست، برآمدہ، جوق جوق باجماعہ خویش، رقصا و پا کوبان، بہ پہولچری رسیدہ، و حیدر علی خان عرف حیدر نائٹ کہ شرح حالش مہملہ در واقعات نندراج گذشتہ، قائم مقام نندراج، و ضابط ملک مرار راؤ گشتہ، از طرف جوشیدہ، و فرد فرد از زمینداران و پالیگاران ملک کرناٹک از سرکار انحراف ورزیدہ، باخروبار خود بموافقت رضا علی خان سرکشیدہ، و احکام صلابت جنگ نیز بتائید فراسیس، نازل، و موسیٰ بوسی بانوج عظیم از سیکاکول، بلشکر موسیٰ لالی، داخل، گردیدہ، و رضا علی خان بارٹ پدر، بسودائے داعیہ نظامت کرناٹک، گردیدان اختیار دریدہ، در کمال تامل و تدبیر افتاد، موسیٰ سپہر

(۱) سنہ ۱۷۰۷ ع میں موسیٰ سپہر نامی سردار ایک ہزار سپاہیوں کے ساتھ فرائض سے پالچری پہنچا یہاں پہنچکر اس نے کسی طرح کا بھی اقدام نہیں کیا بلکہ موسیٰ لالی کے آگے کا انتظار کرتا رہا سنہ ۱۷۰۸ ع میں لالی ہندوستان پہنچا *

سرانجام بکثرت ملکت و سپاه، مثل شغال در بیشه بے پلنگت،
 بردام و پروام دوا دوی تمام دارد، لیکن یکت گولہ توپ خانہ آتشبار ما،
 بپراگندگی تمامی لشکرش کفایت می نماید، مگر در کراتک نواب
 محمد علی خان یعنی حضرت اعلیٰ ما شمشیر یست خون ریز و در
 هر معرکه و مصاف طوفانی است، قیامت انگیز، خرمن فوج دشمن را
 آتش است تیز، و مقابل را در نبردگاهش نه جائے قیام است، و نه
 راه گریز، اگر مارا جان دادن است در مقابلہ اش، و اگر بعجز
 افتادن است در مجادله اش، آن ہم وقتی کہ ملکت دکن بدست
 ما نمی بود، الحال کہ آن ملکت و رئیسش از امان است، بے سعی
 و محنت عقدہ این کار توانیم کشود، شاه فرامیس با ستماع این
 مزخرفات ابلیس پر تللیس، رشته صبر و تحمل کسبخت، و بعرص
 شیرینی مملکت ہند، لعاب از دھو، بریخت و خاک ادبار
 بر عافیت سر قوم خویش پیخت، یعنی بے اندیشه عاقبت کار،
 کمر برفسخ صلح بست، و مینائے تدبیر بر سزگ چنین بد اندیشی
 شکست، کہ موسیٰ لای نامی سرخیل ارکان باتھور را، برائے تخریب
 بنائے پایداری خویش، بسر گردگی لشکر، با عہد و قرار افزائش
 منصب ناکامی مع فوج شایستہ زنگ و فرنگ، و اسباب بایستہ
 نبرد و جنگ روانہ بندر پھولچری گردانید، و موسیٰ کندیستان نام را،
 کہ از مشاہیر ارکان و خواہر زادہ خود بود، ہمراہش روانید، کہ پس
 از تسخیر ملکت ہند اورا بر سریر سلطنت ہند متمکن گرداند، و احکام
 مملکت را بنامش رواج دہد، چون نام برد ہمراہ موسیٰ لای در ملکت
 ہند رسید، و در چندے بندوبست مملکت ہند وزنجیر گزید*

بیان بر آمدن موسیٰ لای و موسیٰ کندیستان از ولایت و رسیدن

تایندر مسکریں و متوقف شدن در انجا جهت فراہمی سامان و فوج
و روانہ کردن پیشتر موسیٰ سیدر سردارے را بنابر شکست صلح بسوی
بندر پھولچری بر عہدہ سرکردگی لشکر و رسیدن او بہ بندر مذکور
و شکستن صلح و لشکر کشیدن بر قلعہ چت پیت و مسخر نمودن آن را*

موسیٰ لای از فرماں روائی خود، باموسیٰ کندیستان، خواہر
 زادہ پادشاہ، بزعم باطل نشانیدنش بر تخت ریاست ہندوستان،

موسي سپير تحسين نموده، ورضا علي خان را نويد نظامت
 كرناتك داده، باموسي ليري حارس بندر پهولچري و موسي سپير
 سر لشكر وغيره اعيان، بساط مشورت خلوت گسترده، گفت، كه
 اگر چه با اين سامان و فوج، كه همراه آورده ام، مي توانم، كه
 راست در چيناپتن زنم، و همين مهم را اهم مهمات، و مقدم مذكورات،
 ميدانم، ليكن بتامل آنكه از بودن نواب محمد علي خان با
 فوج خود در آنجا، بعد وصول اينجا شنيدم، و از زباني موسي
 ديلكس وغيره سرداران هراس شجاعيت و كارداني و انديشه
 فطرت و كمراي او بارها در دل چيدم، مناسب مي انگارم، كه
 تا رسيدن موسي بوسي با فوج دكهن، و آمدن حيدر علي خان
 وغيره دوستان ما، اطراف و جوانب چيناپتن سر كنم، و بعد فواهي
 آن همه سرداران و افواج، با سو رو آورم، و بالفعل ديونام پتن، كه
 متصل پهولچري، و بفاصله دو منزل از چيناپتن است، مسخر كنم،
 همه هارايش پسنديدند، و سر به تحسين جنبانيدند، چنانچه روز ديگر
 با جمعيت قوم فراميس و اليهان و زنگبار وغيره معاونان، بر آمده،
 لشكر انكبت اثر بر اژياكويم متصل ديونام پتن فرود آورد، و از آنجا
 شورش محاصره، و هنگامه شلكت اتواب، بر قلعه ديونام پتن، كه
 خشت بندي پيش نبوده، بصدمتي، برد، كه كپتان آنجا يعني
 نگهبان قلعه، هراسان شده از نزول چنان بلائي بے امان بمستر
 جارج بكت سردار بندر چيناپتن، برائے تعجيل امداد نگاشت،
 سردار مذكور نامه خوانده، و با اهل كونسل مشاوره نموده بسبب
 قلت فوج، و روانه شدن آن، بصوب بنگاله، از اعانت ديونام
 پتن و امانده، جهت حل اين عقده لاينحل، با جنرل لرنس، و
 ديگر اهل ادراك، حاضر حضور حضرت اعلي گشته، نامه كپتان
 ديونام پتن گذرانيد، و بعرض رسانيد، كه در زمان پيشين، قلعه
 مذكور، هنگام بلوائے فراميس، از امداد سركار، محفوظ مانده، و
 مخالف به پشيماني و ندامت رو گردانيد، حالا هم بدون تاخير
 بخداوندي، دفع آفت، و وبال از مبني مافديان، متعذر و

بعد آراستگی لشکر، اول بقلعہ چیت پیٹ جاگیر میر اسد اللہ خان بنابر آنکہ خان مذکور بخلاف جاگیرداران دیگر باحضرت اعلیٰ مقوسل بود، از اغوائے رضا علی خان، و غلام مرتضیٰ خان، و گمان حصول زر و مال بیکران، اندودہ پیشین زمان، ریخت، و از توپ اندازی با آتشے انگیکشت، حضرت اعلیٰ کہ برائے حل عقدہ دشواری، نا خندہای تدبیر شکست، از کمی فوج منغذر گشت، موسی سپیر، از تجویز و تائید ہم قدمان، بیورش سریع، قلعہ مذکور مسخر ساخت، و از محصورین طفلی سلامت نگذاشت، و قلعدار مذکور از انجا کہ سابق دیواندی نواب صفدر علی خان شهید نمود، و بعد ازاں از جانب حضرت اعلیٰ پس از رہائی قید غلام مرتضیٰ خان نائب صوبہ آرکات بود، از نزول چنیں بلا و عداوت اہل نوایط، سکونت آرکات نامناسب دیدہ، بحضور حضرت اعلیٰ در فرنگی کنندہ باریافت، و ہماں جارخت آسودگی انداخت، مگر اثاثہ اش از نقد و جنس طلا و نقرہ و جواهر وغیرہ اندوختہ سالہا، بدست فرامیس رسیدہ، و علی السویہ بسہ حصہ منقسم، و بتفریق یک حصہ بسردار فوج، و یک حصہ بسیاہ، و یک حصہ برضا علی خان، موصول گردیدہ غرض دران زمان با انقلاب آسمان، از غلبہ فرامیسان، در قلت لشکر وروداد فتور اہل اسلام، و تفکر انگریزان، رنگ عجیبے رویکار دیدہ روزگار گشت، و گرہ دشواریہائے ہرکار ناخن تدبیر، ہر صاحب تدبیر بشکست *

بیان معاودت موسی سپیر و رضا علی خان بصوب پھولجری

بعد تسخیر قلعہ چیت پیٹ و آمدن موسی لالی و کندستان بافوج و سامان بیکران از مسکریں در بندر پھولجری و برآمدن بقصد تسخیر دیوانم پٹن و مسخر و منہدم ساختن آن *

پس از آنکہ موسی سپیر در قلعہ چیت پیٹ کشادہ، برضا علی خان سپرد و روبسوی پھولجری آورد، موسی لالی با موسی کندستان و سامان فراوان، و جمعیت بیکران، بر بندر پھولجری نازل، و از ہمہ ساکنان دلاویزی کردہ، ہرکار کردگی

باد مراد دیر واقع شده، و خبر معارفت فوج مهم کلکته نیز رسیده، در زمان سابق وقت تذک گرفتن فراسیس، قلعه دیونام پتن از کمک حضرت اعلي محفوظ و محروس مانده، حال آنکه دران آران قلعه چینا پتن نیز بدست فراسیس رفته بود، چون از همگنی امرائے هند و دکن، حضرت اعلي ممدو معاون قوم ما، و بسبب بودن نظامت ارثي او، از سند سلطاني، پیشتر ظاهراً رئیس دکن، و باطناً سلطان هند خود بامدادش متوجه گشته، لوائے شوکت مخالفان سرنگون شده، حالاً هم در اندک استقلال، از هر جانب بمادد خواهد رسید، درین صورت لازم که بهجمعیت خاطر در استحکام قلعه باید کوشید، بکمک رضا علي خان متقلب و بی سند، تا کجا کار فراسیس تقویت گیرد، هر چند که باتفاق بی

(۱)
اعتمادی چند، پوچ مغزی دارد، عنقریب بوصول افواج، پشیمان می شود، بعد ارسال این خط، بموجب فرموده خداوندي، تمامی قلعهجات گذاشته، و از آن چند حصار در باروت وقف آتش و هوا ساخته، بهحصانت قلعه چینا پتن و نتهرنگر کوشیدند، و از جماعه انگریز که جملگی دو هزار سولداد بودند، یک هزار و پانصد نفر با جنرل لارنس بهحفاظت چینا پتن گماشتند، و پانصد نفر با میجر پرشتن در قلعه نتهرنگر داشتند، و از تمامی فوج سرکار دو حصه با ابرار خان و غضنفر علي خان بخشیان لشکر و سید فتح علي خان و میر اسد الله خان و غیر ندیمان با عقل و هنر، در حضور خاص، برائے حصانت چینا پتن، و یک حصه با سید مخدوم علي خان و سید علي خان و سید ناصر علي خان و غیره جهت حفاظت نتهرنگر، قرار بگرفت، و کپتان دیونام پتن بوصول خط مذکور، و دریافت جواب مشترک یاس و امید، متعیر گشت، و بهکمک این

بیت —

وقت ضرورت چو نماید گریز

دست بگیرد سر شمشیر تیز*

مجال ابر نیسان، زبان فیض ترجمان، در جواب ملتحمیان گور
 بار این ارشاد گردید، که زمانه ماضی را که کثرت فوج و اعانت
 رئیس دکن داشتیم، بازمانه حال، که تمامی فوج کرناٹک
 باصلاح فساد کلکته رفته، و فراسیس در معنی رئیس دکن گشته، و
 صلابت جنگ باوجودیکه جزنام هیچ ندارد در تائیدش نشسته
 است، اصلاً نتوان منجید، اگرچه من بهم وجه حاضر اعانت
 شما ام، و بمحض همین کار دور از خانه و مقام گزیده اینجا، و
 درستی کار شما را بر اصلاح امور خود آنقدر مقدم داشتم، که نظر
 بر تصفیة معامله کوٹھی کلکته، تنظیم صوبہ نیلور معطل گذاشتم،
 لیکن کار مناسب بر وقت باید کرد، تدبیر پیش باید برد، نه
 نزور و جدل چنانچه گفته اند

بیت —

چو در طشت رخشنده افتاد مور
 راننده را چاره باید نزور*

بقیاسم چنان مناسب می نماید که دست از جمیع قلاع باید
 برداشت، و بامستحکام فقط دو قلعه چینا پٹن و نهرنگر حتی الامکان
 همت باید گماشت، تاکه فوج، ما از کلکته معاودت نماید، و بفضل
 مارا قوت و قدرت حاصل آید، و یقین است، که موسی بوسی با
 فوج دکن، و حیدر علی خان و موسی لالی خواهند پیوست، و
 از کرناٹک محمد نجیب اللہ خان، بسان غلام مرتضی خان و
 وغیره، قلعداران، و زمین داران کمر بموافقت فراسیس بست، پس
 درین حشر عام قیام هر دو قلعه مذکور، از محاصل و غذائیم ایام
 دانیم، و بالفعل کپتان دیونام پٹن را به تسلی جوابیکه متضمن
 امید وصول کمک ولایت و کلکته و مایمکن این ملک باشد مستعد
 جنگ و حصانت قلعه نمائیم، این معنی مستر جارج بکت
 و اهل مشورت، و جنرل لرنس، بسیار پسندیدند، و بکپتان دیونام
 پٹن بدان موجب نوشته فرستادند، که دیر است که چهارات
 ولایت انگریز، روانه این صوب گردیده، وصول آنرا شاید از تصور

گار گزیدہ کی برہو انداخت، و از استقبال نمودن، و پرستش فرودن، موسی لیری حارس آنجا، و زبان بستایش آراستن، و محفل نشاط پیراستن، ہمسایہ غران، پایہ مستی را از حد گذرانیدہ روز دیگر بزم تدبیر با ہمہ اعیان و ارکان لشکری، و شہری، ترتیب داد، و از دل بدیں وجہ پیش آنها نہاد، کہ از دو عقد مشکل ناخن فرسائی عزم کار آزما، یکے انحلال یافت، و بکشایش ثانی، کہ عبارت از چینا پشن باشد، و در اشکالش اشتراک قوت تائید نواب محمد علی خان، تعقید دیگر دارد، انتظار فوج دکن بسبب بے زری چہ برہمی، کہ نخواہد ساخت، اگر بہ تسخیر آرکات روآرم، می مزد، کہ مسخر گردد، چون حصول زردراں متصور نیست، سعی آن فائدہ ندارد، دریں صورت ملکہ یا قلعہ مشخص کنید، کہ از تسخیرش زر بدست رسد، زیرا کہ زر کلید فتح الباب ہر مدعا است، و زر پنچہ مرد آزمائی با ہمہ با بالاتفاق بکنج تجاور نشان دادند، و در صلح و تسخیرش امکان حصول زروانمودند، و طمع دیگر بران افزودند، کہ در ضمن آن مہم نگرہم کہ از آنجا متصل و خالی از مہین است، یہم کہ مسخر شود، و تسخیرش گویا کشایش درے از دو در ہندوستان باشد، و ازین فتوح سراغ فتوحات دیگر می رسد، موسی لالی بقرار این مصلحت مجدداً بترتیب لشکر، و اسباب و آلات (۱)

حرب، پرداختہ، بعزم تجاور اول برآبادی ناگور دست نظم دراز ساخت، و از غارت تنادیل غلافها و فروس وغیرہ اسباب آرایش روضہ مقدس حضرت سید عبدالقادر صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز، و اقدام بے ادبی ہائے آن مقام با احترام، قوت حصول کار از دست باخت، چون سخن تابا ینجا رسید، لازم گردید کہ مایہ سعادتے بردارد، و اند کے از بسیار، و کلی از گلزار حالات و کرامات حضرت موصوف غنیمت سامعان گرداند *

سنة ۱۷۰۸ع میں لالی دیو کوٹہ اور کاریکال کے راسخہ روانہ ہوا اور ناگپتم میں زندہ دیویوں (دے) سے باروت وغیرہ حاصل کر کے ناگور پر حملہ آور ہوا اور اس کو لوٹ لیا اس لوٹ میں اسکو جو کچھ مال غنیمت ہاتھ آیا اس کو فروخت کر کے دو لاکھ روپیہ حاصل کیے *

کمز بر جنگ قائم بسنت، و شعله محاصره، محاصر، و محاصره
 محصور، اطراف حصار در گرفت، دریں عرصه از جهازات فوج
 و سامان ولایت انگریز، که هنگام بر آمدن موسی لالی از ولایت
 خود، باراده کمک دیوناام پتن و چینا پتن بر آمده، بر آب دریا از
 وقوع حوادث متعارضه، پس ماندند، شش جهاز فقط سرانجام
 از جهازات فوج یک طرف گشته، بر لشکر گاه دیوناام پتن رسیدند
 کپتان قلعہ ازین معنی مبادی النظر طمانیتہ یافته، بعد وضوح حقیقت
 آن کہ غیر از دو سردار نفری از مردم فوج نداشت، دل بهدیرت
 کماشت، و بلا چاری آنکہ جز دادن جان گزیر نبود، محنت و
 تردد تا مقدور، در سرشکنی دشمن می نمود، درین اثنا گولہ کرنل
 در چشمه آب شیریں قلعہ، کہ فی المثل عین الحیات اہل حصار
 بود، افتاد، باوجود خشک شدن آب چشمہ، و افتادن دیوار قلعہ،
 قریب یک صد و ہفتاد گز، از جانب، و انہدام دو بروج، از جانب
 دیگر، و فراہمی انبار ہائے کشتگان طرفین، ہر یک از اہل حصار
 بغیرت دلوری قدم بجاں بازی پیشتر می نہاد، قضا را یکے از
 دو سردار نو وارد، کہ تقویت قلعہ مدار الامور، و دل دہ جماعہ محصور
 بود، از ضرب گولہ جاں داد، و تزلزل در استحکام قلعہ افتاد،
 چنانچہ انجام جدال، بکلید قلبہ مخالف ابواب حصار کشاد، و
 کپتان قلعہ مفاتیح قلعہ تفویض مخالف نمود، و فرامیس پس از
 تسخیر و تخریب آن کلاہ تکبر بفلک غرور باطل سود*

بیان رسیدن موسی لالی بہ پھولچری پس از فتح دیوناام پتن

و بر آمدن بقصد تجاوز بصلاح مشیران و غارت نمودن و محاصره گردیدن

(۱)
 اطراف قلعہ تجاوز و عاجز شدن حارس آنجا و رسیدن کمک بہتر نگر
 از حکم حضرت اعلی و گریختن موسی لالی بسوے پھولچری *

موسی لالی پس از انہدام قلعہ دیوناام پتن، شادان و فرحان پاکوہاں
 ورتصال، چون مار بسوراج، در پھولچری رسیدہ، پیش قوم کلاہ غرور

بار دارش، تحلیل آن برقت تمام از حق درخواست، و معا دعایش قرب اجابت یافت، چون زن سبکبارگشته بخانه رسید، و اقربائے او از مشاهدہ آن حال عجیب، متعجب و مستفسر حقیقت شدند، ظاهر گردانید، کہ سبب گم گشتگی ہر دو ثمر کہ بکمال حفاظت دست برد غیر، در برداشتم، ہیج نیافتم، مگر از وقتیکہ آن فقیر مسافرت رخت، شاہ تخت نشین سایہ درخت، بدگاہ تیز و تعجب، درمن دید، شوخی این دو سرکش فرو گردید، ہمہ ہا متعجب گشتند، و بجناب مقدس رفتند، و برائے اعادہ بہار رفتہ، و دمیڈگی غنچہ افسردہ اش، سربپایے او نہادند، و زبان بتصرع کشادند، فرمود کہ ہر گاہ در پائے من آبلہ خوردے تکلیف در میداد، از تصور مقدار آبلہ ہائے سینہ نازکش، بر سینہ دلم سنگ الہی افتاد، رقت دعائے دفعیہ آن بجناب معجب الدعوات مستعجب گشت، و بار تفکر از خاطر م رخت بر بست، مستدعیان معروض داشتند، نہ این آبلہ است نہ ازین بر سینہ گرانی، بلکہ ثمر شجرہ زندگانی است و میوہ حدیقہ جوانی، فرمود، کہ اگر چنیں است، خواہش من ہم ہمیں، آنیکہ این سخن از زبان فیض بارش سرکشید، نخل آرزوے آنها بارور گردید، ازین معنی عالمے سر بھلقہ ارادتش آورد، و راجہ تجاور نیز گوئے اعتقاد از ہمہ ہا پیش برد، و جاگیر سیر حاصل بصرف خدامش سپرد، فرض حسب الامر نٹھرولی قدس سرہ بادشاہ کرناٹک، ہما نجا بر ساحل دریا سکونت ور زید، و جہانے را از گرداب ضلالت بر ساحل ہدایت کشید، روزے در حالت تریڈین سرور، و آئینہ مزین کہ در دست داشت، دفعہاً از وقوع جذبہ در آب دریا بر انداخت، و بدریافت تعجب مزین فرمود، کہ مطمئن باش، و آئینہ خاطر از گراٹ تفکر مخراش، کہ در این قدر وعدہ، آئینہ از دست رفتہ باز بدست می رسد، جلوہ گم گشتہ، از آئینہ صدانت، قال ما، مری می گردد، جنانچہ روز معہود جہازے نمودار گردید، و سالمآ و غانمآ بلندگاہ معمول رسید، و مالک جہاز حاضر گشتہ جبین نیاز بسجدہ آستان

بیان حقائق حالات و کرامات حضرت سید عبدالقادر صاحب

ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز بطریق اجمال آنکہ *

حضرت سید عبدالقادر صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز
 باشندہ ہندوستان، از حضرت سید محمد غوث کوالیاری قدس اللہ
 سرہ اجل اولیائے زمان، پیر طریقت خود، برخصت میاچی،
 بسرحد ملک دکن رسیدہ، با شیخ الوقت آن نواح، ملاقی، و از
 ایمایش عازم ملک کرناٹک پایاں کھات، و قاصد زیارت حضرت
 سید مطہر یعنی نثار ولی قدس اللہ سرہ گردید ہر گاہ کہ پس از طے
 مسافت بسیار بقصبہ اونٹانور متعلقہ نثارنگر پیوست، از انجا ادبا
 دستار از سرو نعلین از پا افگندہ، سروپا برہنہ وظیفہ یا ابن رسول اللہ
 احرام کعبہ مقصود، و نیت طواف مضجع مطہر موصوف محمود
 بست، و بتقدیم آداب زیارت درگاہ رحمت پناہ، سہ شبان روز بے
 طعام و منام، بار فیض بطون برداشت، و حسب اشارت آنجناب
 بناگور واقع ساحل دریا، لوائے نصب مقام نمود، و بانجناب قلبی،
 بردل و دیدہ زمیندار آنجا، منصف شکر قدوم خویش افزود، و سنگلاخ
 دلاہائے مردم آن حدود از تر شمع ابر مطیر کرامات و خرق عادات،
 رشک گلشن فرمود، چنانچہ صبح متصل ناگور برآبگیر چشمہ^(۱)
 کہ جہانے از زن و مرد، برائے غسل وغیرہ، برآں فراہم می آمدند،
 زیر درختہ بنشست، و چشم نظارہ بسیر گلشن صفات خالق بست،
 اتفاقاً نورس ثمرین نخل شباب سہی قامتے، از گل چہرہ گان و
 غنچہ دہان قوم برہمن، در نظر آن ملک سیرت ملا، اعلائے
 تجرید، فرشتہ طینت عالم بالا ئے تفرید، بالید، از بسکہ دیدہ
 حقیقت بینش، صور محسوسات مجازی نمی شناخت، و
 ہمت مردانہ اش، ذات تقرب زمان، برہمی داشت، نظر بدود
 آہلہ پائے خویش، کہ دران زمان خار خلشے در طبع شریف
 می شکست، بتصور گرانی دنبل ہائے سینہ، و ترحم نراکت حال

یکدیگر بسان گرگ و گوسفند متصل قلعهٔ تعجور رسیدند، و بعد خود قیام گزیدند، غرض مخالفان با شتداد محاصرهٔ کوشیدند، و از چیدن تو بر تو اتواب، نقب بلب خندق درانیدند، و در کم فرصت هشتاد گرد دیوار حصار که از استحکام بنا سر به آسمان کشیده بود از صدمات گوله اندازی با زمین هموار نمودند، پرتاب سنگهٔ ار کمال یاس و یراس قریب بود که بصلح آویزد، و حفظ جان خویش و علایق جوید، درین اثنا سید مخدوم علی خان و میجر پرشتین با فوج سرکار، و جماعهٔ انگریز، با اتواب و سرب و باروت و رسد بے شمار بموجب صدور حکم خداوندی و اهتمام و ترتیب سید علی خان ناظم نهرنگر شباشب روانه شده، روز دویم در ظلمت شب مثل روح در قالب بے جان رسید، و مومیائی شکست دلبا گردید، به تجدید تعمیر برج و باره قلعه و ترتیب اتواب و غیره آئین جنگ تازه بر بسته نظم همت عد و بشکست، و دست تطاولش بهمم وجوه بر بست، پرتاب سنگهٔ ازین معنی شکر مرحام خداوندی بهزار آئین بجا آورد، و علی الصباح قاصدان گوله هائے دشمن سوز و آتش ریزان وصول لشکر نهرنگر، و جماعهٔ انگریز، بلا انفصال خبر تحقیق استواری حصار بفوج محاصر و لالی متکبر رسانیدند، و آتش زعم باطل خصم یکسر نشانیدند، و آن روز تا شام نوعی بارش گوله هائے توپ و کرنال از قلعه، علی الاتصال بر لشکر خصم ساختند که در مور چال را که بر لب خندق رسیده بود، برانداختند، بعد از آنکه شب در آمده، سید مخدوم علی خان و میجر پرشتین، بقصد شیخون از قلعهٔ بر آمده بریک جانب فوج عدو ریختند، و بزوبست مخالفین چارهٔ انگیزند، بنور موسی لالی با فوج سرکار آویزش داشت که فوج تعجور از جانب دیگر ریخته نقش وجود اکثرے بنوک تیغ بے دریغ برداشت، درین انقلاب کلران تعجور که در تیغ سمرقاری دارند، از حکم زمیندار آنها چون مور و ملخ بے حد و حساب در لشکر خصم پراکنده گشته، جهان را از ناطق و صامت از پا در آوردند، و بسا اسباب و سامان حری بردند، و اسپان و گاوان توپکش زیاده از نصف

مذکور گردانید: و ندرا نہ کہ داشت گذوا نید، و بعرض رسانید، کہ
 فلاں روز و مقام، جہاز از صدمہ طوفان شقی یافتہ، از امتلائے
 آب قریب بود کہ پشت بزمین رساند، و از سلامت پہلو
 گرداند، چون دران حالت یاس، بدو صل آنجناب، التجا بحق بردم، و
 کشتی امید بساحل نجات آوردم، این نظرانہ شکرانہ آن اعانت است،
 و نیاز ہماں عنایہ، فرمود، کہ آئینہ ما کجا است، او عدم آگہی
 آن معر و ضد داشت، ارشاد نمود، کہ جائے شقی جہاز برائے سد
 سرایت آب نہادہ ایم، فی الحقیقت بر سینہ چاکت پیوند دادہ،
 الحال کہ بکنارہ عافیت رسیدی، و از گرداب ہلاکت رسیدی، آئینہ
 ما بیار، و خاطر بمرمت جہاز گمار، ہر گاہکہ مالک جہاز بسراغ
 ایمادش، آئینہ از تخت جہاز برآورد، و بانذر مکرر بحضور
 برد ندوش قبول گردد، آئینہ ہمیزین سپرد، ازین جنس خرق
 عادالش بسیار است، و کراماتش لانهصار، درین محل تیمناً
 اندکے از بسیارش نگاشت، باقی ہر گواہی افواہ عوام گذاشت
 انعمی لشکریان موسی لالی دست غارت بر اسباب درگاہ
 موصوف دراز ساختند، و معاً سزایش یافتند، یعنی دومہ کس از
 غار نگران، بمہر دیکہ قدم اندرون درگاہ نہادند، خون جگر از دہان
 ریختند، و جان دادند، و دیگران بمشاهدہ آن حال عجیب، دست
 از غارت برداشتہ، اسباب مغروتمہ واپس دادہ باضطراب ازاں مکان
 (۱)

مبارک بر آمدند، و سوئے تجاوز راہی گشتند، پرتاب سنگہ زمیندارش
 کہ زلزلہ تشویش نزول آن بلا بر خاطر داشت، ضعف حال خویش،
 و قوت، بداندیش بحضور حضرت اعلیٰ کہ در نواح فرنگی کندہ،
 ہائیرہ آرائے لشکر بود، نگاشت، و فوجیکہ باستقبال غنیم فرستاد،
 اطرائش خارج پرتاب گولہ، بر ہنگاہ وا ماندہ، از دوا دوی لاجاری،
 نشان حرکت مذبح میداد، چنانچہ ہر دو جماعہ پس و پیش

(۱) جولائی کو لالی تاجور پہنچا لیکن جنگی فوجوں اور مالی اسناد فراہم
 نہ ہوئے تھی وجہ سے محاصرہ میں تاخیر ہوگئی جب اس کو انگریزوں کہ کارہیال
 پر قبضہ کرنے اور پانچویں کی طرف آگے بڑھنے کی اطلاع ملی تو وہ ۱۸ اگست
 کو تاجور سے واپس روانہ ہو گیا۔

بود، گردیده، از انجا پس از اصلاح حال خویش و جمعیت
 همراهی، که عبارت از یک هزار سواداد، پنجهزار، مردم بار، و
 دو هزار سوار هندی، جملگی هشت هزار کس باشد، داخل لشکر
 موسی لالی گشت. و بهمین آئین موسی مرهین با دو صد نفر فرنگی و
 هشت صد نفر مردم بار از محبلی بندر، و موسی سبین با یک هزار فرنگی
 از جزیره مورس و موسی لسیر و موسی دلارس و موسی پلیر و موسی
 کلیر و موسی دتیل و موسی پلاول و موسی پتیل و موسی لبذیر و موسی دبریل
 و موسی کرویل و موسی بطوس و غیوه از بنادر، و اماکن، و کوتهی های هندو
 فارس، با جمعیت های قلیل و کثیر، و اسباب حرب، آلات ضرب، علی
 قدر اقتدار هم جداگانه، چون قطار های مور، از صد سوراخ بلشکر
 خاصه موسی لالی، از روی شمار دوازده هزار فرنگی، و پنج هزار
 زنگی، و چهار هزار سوار الیمانی، ولایتی، و سی ۳۰ هزار مردم بار،
 و هفت هزار سوار هندی، و اتواب و آلات حربی به حساب بود،
 پیوسته، و از حکام مسلم و هندو این ملک تسمیک محمد نعیم الله
 خان بهادر با جمعیت نیلور به پهلجری رسید، غلام مرتضی خان خسر
 رضا علی خان قلعدار و یلور نیز اگرچه بذات خود داخل پهلجری و شامل
 فوج موسی لالی نگردید، اما از فوج و رسد باعانت کوشید، و بعضی از
 زمین داران، و تمامی قلعداران قوم نوایط، و حیدر علی خان، قایم
 مقام کراچوری نندراج و مرار راو، در اوائل فساد مژل کریم دیوار،
 تماشا بین غالب و مغلوب بودند، و بسان خار تراز و که تا اعتدال
 وزن طرفین، از هر دو جانب کار ندارد، آخر کار بمعاینه کرانی پله
 کار فراسیس، سر بشراکتش فرو نمودند، غرض موسی لالی از ترتیب
 لشکر خاص و کمک اطراف، که در عبور عرصه کثرتش پائے قیاس
 لذت، و بگنجایش آن میدان کرفاکت، تنگ بود به پندار غلط از دیوار
 پهلجری سرکشید، و اول بقلع و رنگل رسید، بعد ازاں وندراسی و همگی
 قلاع سرزاه آرکات را، که بموجب ایمان صدر سوائے قلعه چیناپتن
 و نهرنگر، خالی و بعضی وقف شعله باروت شده بودند، به مزاحمت
 و ممانعت احدهم، مسخر و مغرض رضا علی خان ساخته، خان

مخبر و معیوب و منقوص گردانیده هنگامی عیبی برپا نمودند که سر لشکر مع لشکریان بی دست و پا و سراسیمه و حیران ماند غیر از جان بردن چاره نیافته سامان و سرانجام و اتواب و خیام از سراسیمگی و لاعلاجی گذاشته بدو گوش و یک بینی جریده برآه پهلجری روان گردید، سید مخدوم علی خان و میجر پرشتین لخته تعاقب نموده بعضی را مقتول و مخبر و معبر و بعضی را اسیر کرده معاودت نمودند و سامان مغرور و لشکر مغرور بر سپاه منصور قسمت کردند و اتواب آلات حرب داخل سرکار ساخته از پرتاب سنگه که زبان بوصف شجاعت و دل بلوازم فرحت آنها کشاد و عرضداشت تهنیت فتح بمضمون شکر اعانت مع نذر موسوم بندگان حضور داد رخصت یافته راهی نهر نگر شدند *

بیان برآمدن موسی لالی و موسی کندستان باردیگر پس از

ازیمت یافتن در مصاف تهاور از پهلجری بعزم تسخیر چیناپاشن و مسخر کردن تمامی ملک ارکات و نشانیدن رضا علی خان بر مسند

نظامت *

چون موسی لالی بهالت تنه و باختن همگی اسباب حرب و بنگاه بدو گوش و بینی و خجالت خود بینی با اسپ و تمچی بی نهد و دمچی از تهاور به پهلجری رسیده و به ندامت در خود پیچیده بعد چندی به بحالی عقل پشیمان و جمعیت حواس پریشان بعزم تلافی انفعال آنهم خسران متوجه فرامی دیگر سامان گردید از عجز بی زری جهت سبیل زر و اجتماع لشکر بهر ناحیه از نام سرداران قوم خطوط تو اکید دوانید از انجمله موسی موسی که دران زمان بموجب شرح صدر از رفاقت نواب صلابت جنگ بهادر و داع خوانده در قلعه گولکنده محصور فوج نواب نظام علی خان بهادر آصف جاه ثانی بود چون دران جا هم تاب و توان اقامت در خود ندید از هزار تردد و محنت برآمده بدقت و شدت تمام فایز سیکاکول که دران زمان جاکهر فرامیس

بیان رسیدن و محاصر شدن موسی لالی بر قلعہ چینا پٹن و

بر آمدن فوج انگریز و آراستن صف جنگ در میدان و اسیر

گشتن موسی کندیستان در دست انگریزان *

وقتیکہ موسی لالی بعد امضائے بر شگال از کنجی بر آمده ،
 بفصلہ یک منزل رسید ، حضرت اعلی از فرنگی کنڈہ کوچ
 فرمودہ ، در بندر میلاپور مفصلہ دو کروہے چینا پٹن ، در عبارات
 محدثہ محمد کمال کہ شرح حالش در اوراق صدر مرقوم گردید ،
 مقام گزید ، و چون موسی لالی بفرنگی کنڈہ رخس ادبار انداختہ ،
 ہمگی فرج خویش پس از موجودات بچند جماعہ مرتب و مفروض
 سرداران ساختہ ، پیش قدمی نمود ، جنرل لارنس با جمعیت
 قلیل علائقہ انگریز ، و محمد ابرار خاں با فوج سرکار ، بتجویز فرصت
 تفرق شہریاں ، و توصل آنها باماکن مامون ، سدراہ موسی لالی
 شدند ، دریں فرصت حضرت اعلی از میلاپور بر آمده ، درباغ
 کونپنی کے وسط چینا پٹن و میلاپور و قریب قلعہ واقع است ،
 تشریف برد ، و جمعیت سرکار و انگریز سدراہ فوج معاند ، بعد وصول
 شہریاں بمواقف مامون ، قریب باغ مذکور فرود آمد ، و موسی لالی
 در میلاپور منزل گرفتہ ، چوں روز دویشم ہمگی انبوه خود را
 چہار جوق از سر نو نمودہ ، جوقے با خویش گرفتہ ، و سه جوق
 دیگر علی التفریق ، تفویض موسی کندیستان و موسی بوسی و موسی
 سبینہ نمودہ ، از چہار سمت بر قلعہ رواں گردید ، حضرت اعلی
 باغ کونپنی گذاشتہ ، مع مہلات در قلعہ چینا پٹن حلول برکات
 فرمود ، تشویش آن روز باین مرتبہ بود ، کہ از اضطرار و بے خبری
 دایہ ہائے متعینہ صاحبزادگان ، محمد انور نام و سیف الملک
 مخاطب پادشاہے ، پسر میوم ، نواب بیگم ، از محافظت مفارقت
 نمود ، بعد تعسس و تشویش تمام کہ شرحش خارج السنہ و اقلام
 است بفضلہ شخصے از زن ہندوے واگرفتہ ، بحضور رسانید ، حضرت
 اعلی و نواب بیگم پس از تقدیم شکر حق ، مرد وزن مذکور را ،

مذکور را در قلعہ آرکات ہر مسند نظامت نشانید، و از اعیان و ارکان نذر تہذیب دہانید، محمد نجیب اللہ خان بہادر کہ بترصد نظامت آرٹ پدري، شراکت فرامیس داشت، و قوع این حال نہ پسندید، و راہی نیلور گردید، موسی لالی بوقفہ چندے از آرکات پس از نظام مہام متعلقہ اش، راہ چینا پٹن پیش گرفت، و قلعہ تہری و کاویری پاک واقع راہ کشادہ، ہر گردن اختیار رضا علی خان بست، چون بمنزل تنہی پیوست، بعد از ایام بارش و ضرورت مقام پائے عزم پیشتر شد، درگل فروگشت، دران حال، فلک فتنہ سگال، ملک کرناٹک را ہر چہار حاکم گماشت، یعنی صوبہ اولش آرکات، بتصرف رضا علی خان، و صوبہ دویم نٹہرنگر زیر حکم ملازمان حضرت اعلیٰ، و صوبہ سیوم نیلور تابع آرکات در اختیار محمد نجیب اللہ خان بہادر، و صوبہ چہارم تہار متعلق نٹہرنگر در فرمان پرتاپ سنگھ زمیندار آنجا را داشت، زمان بودن موسی لالی در آرکات، اگرچہ مستر جارج بکٹ بتجویز اہل کونسل، گماشتن فوجے از جمعیت موجودہ، با اتواب و اسباب ما رجہش ہر فرنگی کندہ، برائے مقابلہ و محادہ اعدا، صلاح حفاظت چینا پٹن اندیشیدہ، لیکن حضرت اعلیٰ نظر ہر قلت فوج، و ضرورت تعہد حصانت قلعہ چینا پٹن، و عدم احتیاج محنت جنگ مقامیکہ، قلعہ ندارد، از راہ تجربہ نہ پسندیدہ، صلاح بقیام قلعہ جنگل پیٹ، بسبب حصانت و متانت آن از مال اندیشی ہائے اوقات جنگ داد، و مستر مذکور وغیرہ سرداران مسطور را این تجویز مستحسن افتاد، چنانچہ جماعہ قلیل کہ عبارت از یک صد و پنجاہ نفر فرنگی و صد و پنجاہ جوان بار و سردارے از قوم انگریز، و پانصد کس از جمعیت سرکار، و محمد مراد سردارش باشد، شبانہ بہنگل پیٹہ فرستادند، و از ذخیرہ ما یحتاج استعہدکاش دادند، و بہ تعمیر شکست و ریخت قلعہ و تعمیق خندق چینا پٹن متوجہ شدند۔

(۱) پانڈیچری سے روانہ ہونے کے بعد لالی فوج کی کمی اور وقت کی قلت کی وجہ سے جنگل پیٹ پر قبضہ نہ کرسکا۔ جنگل پیٹ کے قلعہ میں کپاچن برہمن کے جسٹ ایک سو انگریزی اور ایک ہزار ہندی محافظ سپاہی موجود تھے۔ *

و دلاوری دادند، خاصہ انگریز با ہمہ تغلل جمعیت بآنقدر پاداری
 کوشید، کہ وسعت مراتب جمیع آلات حرب، طے گردانید، و
 دست بگریبان مخالفین گردید، حلقوم و گوش و بینائی آنها از
 دندان درید، حضرت اعلیٰ از بالائے برج بدوربین تماشا می فرمود،
 و آفرین بر جانبازان می نمود، و جمعیت فرامیس بسبب بدل
 متواترہ مایتھلل نقصان کشتگان، باکے و قصورے نداشت، و انگریز
 با وصف صراحت تھلیل، قوائے ناتوان جمعیت قلیل، و دشواری
 مقاومت، محض از ننگ مراجعت، با مردم ما بقی، رو بعد
 آن چنان جنگ کنان پس پا می رفت، کہ بعوض ہدم یک جوان
 خود، ده کس از گروہ مخالف، تلف گولہ ہائے جان متان، می
 ساخت، دریں اثنا موسی لالی و موسی کنڈیستان، باستماع خروج
 انگریز، و شعلہ خیزی آتش متغیر، از فرودگاہ باغ کونپنی بکمال
 شتاب، شریک فوج خویش گردیدند، چون موسی کنڈیستان با
 لباس فاخرہ، و مرصہ طرہ سرکلاہ، سوارۃ اسپ تیزگام زرین لجام،
 از ناتھربہ کاری داخل آشوب زد و خورد ہردو جماعہ، و بغرور
 انزونی جمعیت خویش، و زبونی و کمی جماعہ انگریز، پیش قدمی
 نموده، متصل صف انگریز گردید، طنبور نوازے از ملاحظہ زرق و برق
 (۱)
 لباس، و طرہ مرصع کلاہ، و یک آویز مکمل اورا یکے از عظمائے
 سرداران مخالف اندیشیدہ، دست بر لجام اسپش انداختہ بسوئے
 (۲)
 جماعہ خویش کشید، و اوبقصد انتقامش، دستے کہ با شمشیر چاق
 بود، بالابرد، معادیگرے جلادت نمود، و شمشیر از دستش بر آورد،
 و فوج بر او حلقہ بستہ بہ تیز قدمی رو بقلعہ کرد، موسی لالی از
 مشاہدہ این حال خون جگر خورده، با تمامی لشکر مثل پروانہ
 کہ بر چراغ افتد، بر جماعہ انگریز از ہر چہار سو حملہ برد، دریں
 وقت غضنفر علی خاں و محمد اہرار خاں چستی و چالاکی نموده،
 با سواران خود میان ہر دو فریق دو آمدہ، شمشیر جوانمردی نوعی

(۱) درخشان - چمکتا ہوا - ملع کیا گیا - ہاج سر پر رکھے ہوئے * (۲) تند رفت -

بعطیہ زر خطیر، و بخیرات و انعامات، دل پر محتاج و فقیر و

(۱) خاطر نقیر و قطمیر، مسرور گردانید، الغرض موسی لالی در باغ کمپنی با موسی کندیستان مثل بوم آشیانہ نشست بے ثبات بر بست، و تمامی فوجش اطراف حصار قلعه محاصر گشت، و روز دوم حضرت اعلیٰ مستر جارج بکٹ و جنرل لارنس وغیرہ سرداران انگریز را، باریاب حضور ساختہ، فرمود کہ بخصم بد سگال از جنگ فرصت دادن، راہ نقب دوانی و دمدمہ بندی بروے قلعه کشادن است، می باید کہ نمایش رعب اہل قلعه، سبب ہراس مخالف گردد، چنانچہ قلعه نذرنگر با وصف محاصرہ سالہا، ہیچ گاہ معیوب نقب دوانیدن، و مور چال بستن، و دمدمہ دمانیدن، نگردیدہ، لازم کہ بآراستہ و بیرون کشیدن فوجے، بار حصانت حصن بر خاطر خصم نہیم، و دست رد بر سینہ عزمش زنیم، سرداران با تدبیر، بقبول آن تعویز بجمعیت پنج ہزار کس از سوار و پیادہ، و تو پنخانہ کہ عبارت از پانصد فرنگی، و دو صد گولہ انداز، و دو ہزار و ۳۰۰ نفر مردم ہار، بسرداری جنرل لارنس و کرنل درپ و میجر پلیرو کپتان ماس کول و دو ہزار سوار سرکار بسرخیلی غضنفر علی خاں، و محمد ابرار خاں باشد، بیرون کشیدند، و از اطراف موسی بوسی و موسی سبینہ، وغیرہ با سوار و بار و فرنگی، و ماورایش کہ صد چندان از فوج اولی بود، در

میدانیکہ حالا چینا بازار است صف آرا شدند، و فریقین داد دلیری

(۱) وہ گڑھا جو کھجور کی گھٹلی کی پشت پر ہوتا ہے۔ شکاف خرما اور بمعنی حقیر اور کم حقیقت کے بھی اور نقیر و قطمیر سے اندک و بیش مراد ہے اور کبھی بلحاظ نسبت اندکی و بیشی کے کذابہ صغیر و کبیر سے بھی ہوتا ہے *

(۲) انگریزوں نے میجر ڈراپر اور ہرن ٹن کی سرکردگی میں فرانسیسیوں پر دھاوا بول دیا موجودہ چینا بازار کے قریب فریقین میں دست بستہ لڑائی ہوئی انگریزی فوج نے بڑی جگہ کے ساتھ دشمن کا مقابلہ کیا لیکن اس کو پیچھے ہٹنا پڑا اس لڑائی میں انگریزوں کے دو سو سپاہی کام آئے اور دو سو پین تلاف ہوئیں، فرانسیسیوں کے ایک سو تیس سپاہی قتل ہوئے اور بہت سے زخمی ہوئے اس کے علاوہ ان کا ایک سردار دی السٹین اسیر کر لیا گیا اور دوسرا سویٹنک منصف مجروح ہوا۔ اس جنگ میں میجر پولیر ایک انگریز سردار بڑی طرح زخمی ہوا اس کے علاوہ بہت سے اور انگریز سردار اسیر کر لئے گئے *

بغور کثرت فوج، روز دیگر بکمال آراستگی و سوختگی، بر قلعه محاصر گردیده، از شلک اتواب و کرنال، از صبح تا شام و از شام تا صبح مترد دین بروج و محصورین حصار را ممنوع التنفس و تحرک گردانید *

بیان تنگ ساختن موسی لالی چیناپتن را و برافکندن و

انپاشتن دو برج قلعه و خندق یک سمتش و متویم شدن محصورین
از شلک اتواب شبان روزه و روانه شدن حضرت اعلی بسوی
نهرنگر بسواری جهاز بر عزم معاودت با فوج اسباب حسب التجای
و تمنای مستر جارج بکت *

(۱)

موسی لالی بدغض و پیدیش غرامت، و کشته شدن، مردم کار آمدنی فوج خود، و سرداران با استقامت، مثل موسی سبینه و غیره، و اسیر رفتن چند کس نامی و متکبران با شوکت، مانند موسی کندیستان و غیره روز دیگر بکمال اشتعال شعله سوخته جانی بر قلعه پیچید، و از شلک بندی هشت پاس دوام توپ و کرنال متردین بروج قلعه و محصورین حصار را ممنوع الحركت و تنفس گردانید، و کثرت توپ اندازی طرفین بعدیکه از زلزله رعد خروشش آب خندق قلعه، که شور آب دریا بود، شیرین و بهکم خالق الماء والطين دران حال که از محاصره مخالف آوردن آب از بیرون قلعه دشوار و تا سه روز از آب ذخیره کاروائی محصورین در گارشده، تعطش زدائے جملگی متعطشین گشت، از بسکه روزانه آفات اتواب، و شبانه صدمات کرنال، هنگامه قیامت رو بکار و مرگ ناگهانی گری بازار داشت، و در فرصت برداشتن یک کشته، از بردارندگان یک پشته، فراهم می آمد، و افراط آن اجاعه قلعه را متعفن ساخت، و کشتگان را در عوض سنگ و خشت، شامل بسته های طافه بانات، و مخمل و نیلک و غیره بجائے بروج و دیوار منهدم، می نهادند، و از اتمام شبانه دیوار و بروج مشیده، بنابر چیدن اتواب، و استعداد جنگ

بر فرق اعدا گذاشتند، هر دو صف متوصله را از هم منفصل ساختند،
 از زبان دوست و دشمن تهمین شیوه غضنفری و تو صیف جو هر
 دلاوری، یافتند، و نام رستم و افراسیاب از یاد عالم بر انداختند، خداوند
 دولت از لحاظ آنحال، بهیستر چارچ بکت حاضر جلسه، برج
 فرمود، بغیاس می رسد، که غالباً سردار عده فرامیس اسیر گشته،
 از انست که موسی لالی باین تنگی کمر بسته، با یدکه درین
 وقت از فوج دیگر کمک جمعیت بیرونی نمائیم، و اتواب بروج قلعه
 را همدم مترددین میدان سازیم، تا فوج ما سالما و غانما بهامرسد،
 چنانچه حسب الحکم خداوندی گروهی دیگر فرستادند، و اتواب
 حصار سردادند، غرض ازین اعانت و تائید هر دو خان مذکور با
 شجاعت، فوج فرامیس تفرقه گزید، و جماعه انگریز باوجود کشته
 شدن دو صد کس و اسیر رفتن پنجاه جوان علاقه خود، و مقتول شدن
 سه صد سوار برکار، و کشته گردیدن میجر پلیر، و مجروح گشتن
 کپتان ماس کول، باصیر گرفتن کندیستان هوس گرفتار تخت
 نشینی شاهی هندوستان، مظفر و منصور بقلعه رسید، و از فرامیس
 زیاده از یک هزار کس مقتول و دو صد کس اسیر و موسی سبینه
 مجروح، و به پهلوی موصول، و از آنجا معدوم گردید، بعد شیوع
 چنین صورت فتح مطلوب، صدائے اتواب سرور، از تمامی حصار
 و طنطنه شادیانه توپ خانه حضور خداوند دولت و وقار، بم وزیر
 نعمات بزم تهنیت گشت، و طنبور نواز مذکور در عوض خواهش لباس
 و سلاح و طره و اسب کندیستان حق جرات مرقومه خویش از عطائے
 بے انتهای خداوندی، و تشخیص و تعیین قیمت خاطر خواه آن
 بجائے سه هزار یون: پهلوی معینه، بار چهار هزار یون بر بست و
 اسب و لباس و سلاح مسطور بمالکش بحال گردید، و تفقد حال او
 یعنی کندیستان اسیر، مثل مهمانداری بتقدیم رسید، و از سپاهی تا
 صد دار لشکر منصور و مظفر، بعنایات خداوند سپاه پرور، حسب
 تمنائے خویش تمتع جمید، و موسی لالی از آنهمه خساره فوج،
 و اسیر رفتن کندیستان و کشته شدن سبینه، بر خود پیچید، و

تاکید نگہبانگی و تیرہ اب وجد خواهند نمود، اگر دریں وقت در
 نهرنگر اقامت می داشتیم، هر آئینه از فوج ورسد خاصه، و ضلعداران
 اطراف، تا مقدور کمک می ساختیم، چون الحال از رسیدن آنها
 متعذریم، ناچار پابندی این جا با اهل و عیال، ناگزیر شیوه شراکت
 داریم، عرض نمود، که گذار موکب والا ازین جاتا ناگپشن ذمه
 ما فدیای است، و از انجا رسیدن نهرنگر بهمت ملازمان، فرمود،
 که ما از سفر دریا نا آشنا، و آب و هوای آنجا بامزجه ما ناگوار،
 علاوه بر آن اندیشه جهازات دشمن پردغا که درین حال بر روی دریا
 انتشار دارد، ازین سفر ساحل سلامت نمی نماید، چون درکار شما،
 از جان دریغ نداریم، بیاس شراکت تن بتقدیر می سپاریم، پس ازین
 گفت و شنید، محمد ابرار خان و غضنفر علی خان را، با دو ہزار
 سوار متعینہ آنها، و جمعیت پیادگان و سردارانش، وغیرہ کہ ذمه
 ملازمین برائے حفاظت قلعه، بمستر جارج بکت سپرده فرمود کہ
 از آنہم ہر کہ بکار آید، نگاہدارد، و دیگران را مختار و مرخص اطراف
 خاطر خواہ، آنها گرداند، و اندرون قلعه بدون مردم جنگی نهد،
 بعد فراغ این ارشادات، ساعت (۱) روانگی معین نمود، و مستر جارج
 بکت، محسون و مشکور قبول عرض خویش، و منتب گذار از حدبیش،
 گردیدہ، باندیشہ آنکہ در آمد و شد جهازات فراسیس از پھولجری
 وغیرہ، تا چیناپشن، روانہ ساختن جهاز انگریز مورث اشتعال شعلہ
 فتن است، مصلحتاً جهاز تاجرے از قوم ولندیز، بکرایہ گرفتہ،
 جنسش بعدم افشائے راز، سریعاً در دریا ریختہ خالی ساخت،
 و بعرض التجائے تشریف فرمائی پرداخت، خداوند دولت تمامی
 فوج و اسباب ثروت، و اہل مصاحبت، را موافق شرح صدر ہمانجا
 گذاشتہ، خود جریدہ، با معدودے از ملازمین و محل، فرزندان و دختران

(۱) گورنر بکوٹ نے نواب صاحب کو بحری راستہ سے ناگپٹم روانہ کرنے کا ارادہ
 کر لیا تھا اس خیال سے کہ نواب صاحب اوز ان کے ساتھی بیچ کر سلامت کے ساتھ
 نکل جائیں نواب صاحب ۲۰ دسمبر کو بحری راستہ سے ناگپٹم روانہ ہو گئے اور
 انکی سوار فوج کو چنگل پیت پہنچکر میجر پرمنٹن کے ساتھ جا ملنے کا حکم ملا *

روزانه، بر پامی کردند، درین رستخیز محمد اسحق خان فرزند کلان حضرت اعلیٰ از فرزندان معلات غیر نواب بیگم از گولہ کرنال، جان عزیز تسلیم ذوالجلال نمود، چون روز بروز باوجود وفور سرب و باروت، و اسباب قوت، محض از قصور مردم مبارز شدت مخالف بقوت، و ہمت اہل قلعہ بضعف انجامید، مستر جارج بکٹ باتفاق و مشورت اہل کونسل، از حضور خداوندي، انحلال این عقدہ مالا ینحل خواست، کہ قوم ما انگریزان را دربار امر کہ از امور شدیدہ واماند، اعانت و امداد والا از نقد و جنس و فوج و تعویز و تدبیر، بمطلب رساند، شکر اعانت و قدیمہ بغلبہ ہمیں فریق عداوت طریق، حصار چینا پٹن از دست رفتہ، و قلعہ دیونام پٹن در عین شکستگی دست توان انگریزان، بقوت تائید والا قائم گشتہ، لازم است کہ تاقیام قیامت ورد زبان قوم انگریز باشد، درین دیار کہ حشر اغیار است بجز دامن عاطفت ذات عالی مقدار، مددگار، و وجہ اعتصام عالم اضطرار، نداریم، بچنین یاس حصانت چینا پٹن، و بجز حال امید بکٹ جہازات بنگالہ و آمد آمد فوج ولایت کہ ازاں تسلی دل مایوسان می نمائیم، لحاظ بحالت نا استواری بروج، و دیوار ہائے کلی قلعہ، و زبونی و کمی مبارزین، و چیرگی و خیرہ سری مخالفین، نسبت بماغزیدہ ہند، انتظار تریاق عراق می دانیم، حفاظت دایرہ پیکار، منحصر حفظ مددگار است، و احتیاط سررشتہ جدال، وابستہ فضل جہاندار، درین حال تعویزیکہ از فوج اصلاحش شود بعمل آید، و مشکل را آسان گرداند، فرمود کہ از بدو ورود ما در ضلع کرناٹک عرض عداوت کشیدن والد شہید نامدارم از فرامیس، و دادن جان عزیز خویش و رفاقت ارثی من باشما، در ہر امر دشوار، و دریغ نداشتن فوج و دینار، خاصہ شراکت این مہلکہ پر اضطرار، با وصف برداشتن مشقت ہائے بے حد و شمار، و رفتن جان پسر دلدار، و دیدن اضطراب دیگر اطفال و سایر خویش و تبار، جز بپاس مروت و مودت قوم انگریز چہ خواہد بود، و آئندہ ہم ہمت براں دارم، کہ تا وفائے حیات، موافقت و معاضدت ہرگونہ، جاہد باشم، و اولاد من نیز حسب

قشوریش بیکراں گشت، حضرت اعلیٰ سے ۳ چہار نفر ملازمین
 ما حضر، راکہ سوائے ملا فصیح الدین خان معلم و محمد عنایت اللہ
 ہمیشہ خاص و محبی الدین علی خان، معلم صاحب زادگان، و شخص
 چہارم ہماں قبیل کے دیگر نہ ہوں، فرمود کہ جہازات فرامیس کہ
 بعلامت نشانہا، نبرد آہنگ معلوم می شوند، جہاز مارا کہ بابت
 تجارت، و عاری از لیاقت جنگ است، بلا شک اسیر خواهند کرد،
 و خواهند برد، غیرت اقتضا نمی، کند کہ اسیر فرامیس شریم
 و تن بقید او دہیم، لہذا ارادہ مصمم کردہ ایم، کہ در صورت وقوع
 آن حال، اول اناث را از تیغ غیرت قتیل، و بآب دریا تحویل
 کنیم، آنگاہ خود را نیز در بحر افکنیم، باید کہ شما پسران مارا،
 بہر حیل کہ توانند، پسران خود قرار دادہ، از دست خصم رستگاری
 یافتہ، بسید علی خان نایب قلعہ نٹہرنگر، خالوے نواب بیگم
 سپارند، کہ تا رشد و تمیز یافتن اینہا، برادر ما عبدالوہاب خان را،
 بہ نیابت عمدۃ الامرا دانستہ، حتی المقدور در امداد انگریز کو شدہ
 علی ہذا القیاس دیگر مضمرات خود بآ نہا گفتہ، و در کاغذے مرقوم،
 و آنرا مصمغ و مختم نمودہ، بدست کپتان جہاز، کہ از قوم ولندیز بود،
 سپرد، کہ بمستر جارج بگٹ رساند، و بارامانت از ضممہ خود
 فرود آرد، دریں اثناء جہازات فرامیس قریب تر رسیدہ، از کپتان
 ولندیز جہاز، اصل وعزم پرسیدند، او از نشانہا نشان داد، کہ جہاز تجارت
 و از طرف اسحق پٹن و مچھلی بندر بمیناپٹن رسیدہ، و دران
 جا آشوب جنگ دیدہ، و فروخت اشیا ناممکن فہمیدہ، ناچار سوائے
 پھولچری کہ بندر فرامیس و تجارت گاہ عالمیان است، با مید
 افتفاع رواں است، باستماع این جواب، سردار جہازات فرامیس،
 حکم فرستاد، کہ جہاز خاص را لنگر دہد، تا بفرستادن چند کس دریافتہ،
 جنس لابد لشکر خریدہ، دستک راہداری برائے رفتن برسوے
 خاطر خواہ داہ آید، دران وقت حضرت اعلیٰ بکلی خود را بفصل
 رب الارباب سپردہ، و پناہ بہ حفظش بردہ، معاً از امر آمرکاف و نون،
 و قدرت قادر بے شبہ و نمون، مابین جہازات خصم و جہاز خاص

خاصه، که نا آں زمان موجود و متولد شده بودند، یعنی عمده الامرا بهادر و امیر الامرا بهادر و سیف الملک بهادر و حسام الملک بهادر و سلطان النساء بیگم عرف بوٹھی بیگم توکل علی اللہ برکشتی سوار شده بجهاز رسید، و از طوفان و جوش دریا اضطرابی در آپ پدیدار گردید، که بعضی کشتیهای ذکور و اناث ملازم و خدام از منع باد مخالف متعذر بوصول جهاز گشتند، و تادمیدن صبح نیاز بساحل پیوستند، و با اتمام نگهبان قلعه در قلعه آمده، روز دیگر زن و مرد متفرق، و بلباس فقر متلبس گشته، بضرورت رسیدن نهرنگر، از قلعه برآمده در لشکر فرامیس رسیده، از برکت لباس فقر، محفوظ شرور مقهور، تا سه روز در همان لشکر آسوده، روز چهارم بسوئی و پیلور و آرکات روان گشتند، و پس از قطع مراحل چون پیلور رسیدند، غلام مرتضی خان قلعدار آنها، از حال آن جماعه واقف شده، تا سه روز آسوده، خبرگیری طعام و لباس و جمیع مراسم مهمانداری، و مسرور و محفوظ رعایت زادراه و سواری نموده، روانه نهرنگر گردانید، خداوند دواست تمام شب، انتظار کشتی های رفقا و خدام کرده، بعد نشر سفیده صبح، به تحوین دفع طوفان روی زمین، کشتی توکل، بروئی دریای رجائی فضل جہاں آفرین انداخت، و باوجود طوفان جوشی تنور آب، لنگر عزیزمت برداشت، در آن تاریکی طوفان

(۱)

اضطراب، از انجام ایام تنق نشینی سحاب، آفتاب جهانباب، یعنی مرشدزاده آفاق بسط الله انوار اقبالها کمصباح الشمس علی الاطلاق از افق بطون اراده خالق النور فی الظلمات تیرگی طوفان آفات، از دیده، اوقات مرتفع گردانید، و باصره چشم سفینه مراد گشته، بذماتش حقیقت نجات جناب نوح و یونس علیهما السلام دریک جلوه فضل غیب عالمی را مکنون لطف خفی و لطیفه لاریبی ساخت، بعد از سه روز جهازات فرامیس که عازم چیناپتن بودند، از دور نمایان، و موجب

بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بہ نٹہرنگر و بیمار شدن و روانہ ساختن

فوجے بسرکردگی محمد یوسف خان و ملحق شدن عبدالوہاب خان

بہادر از چتور برائے سرداری آن فوج حسب الحکم حضور دراپی

شدن بر امداد چیناپٹن *

حضرت اعلیٰ بعد رسیدن نٹہرنگر، بسبب آنکہ تاثیر تغلف آب و ہوائے دریا، و منازل مختلفہ و کوفت سفر، بر طبع نازک بیماری گماشت، و از ناتوانی مزاج، طاقت محن و مشاق لشکرکشی، و مراحل پیمائی نداشت، بآراستگی فوج خاص، جماعہ ترناویلی عرف انور نگر و مدہرا و تجاور عرف قادر نگر و رامناٹہ عرف ولی نگر و شیوگنگا عرف حسین نگر و ملیوار و ترور و کرور و پدوکوٹہ و الیانور و ودیار پالہ وغیرہ و پانصد فرنگی انگریز، متعینہ قلعہ نٹہرنگر بسرکردگی میجر برشتن و جماعہ تخمیناً چہار ہزار سوار خاص، و کمکی سرداری سید مخدوم علی خان، و ہفت ہزار مردم بار ملازم سرکار، بہ تبعیت سید ناصر علی خان، و اتواب وغیرہ سامان جنسی و جماعہ خلاصیان، و گولہ اندازان، بسیار، و ۳ ہزار بیلدار بعمدہ امین بیگ خان، و پیادگان کرناٹکی ملازم خاص و کمکی، تخمیناً شانزدہ ہزار کس، سرخیلی محمد بیگ خان، و ہمہ لشکر و سامان رمد و قیام وغیرہ ما وجب ہمراہی فوج تفویض اختیار محمد یوسف خان ساختہ، باین تاکید کہ بتعلق چتور جاگیر عبدالوہاب

(۱) سنہ ۱۷۵۸ع جون کے مہینے میں یوسف خان مدہرا سے ترچناپلی پہنچے۔ ان کو یہ حکم ملا تھا کہ تجاور اور پدوکوٹہ سے دو ہزار سپاہی لیکر میجر برشتن سے جا ملیں یوسف خان نے موضع پلاوڈا منور اور ترکوبلور پر قبضہ کر لیا اور دم لالی کے تمام ذرائع رسل و رسائل کو جو پانڈیچری سے تعلق رکھتے تھے یکدم منعطع کر کے ہوئے چنگل پیٹ پہنچکر میجر برشتن سے ملاقات کی۔ یوسف خان ایک قابل ہندوستانی سپاہی تھے انگریزوں اور فرانسیسیوں کی ابتدائی لڑائیوں میں انہوں نے بہت بڑا حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۵۴-۱۷۵۲ع ترچناپلی کے اطراف و اکناف میں جو ہندوستانی پھیلی ہوئی تھی اس وقت انہوں نے اپنی دور اندیشی سے بہترین خدمت انجام دی۔ مدراس پر لالی کے محاصرہ کے وقت یوسف خان نے انگریزوں کی بہت مدد کی تھی ترچناپلی اور مدہرا کی گورنری کے زمانے میں انہوں نے ملک میں بالکل امن قائم رکھا *

(۱)
 ابرے کہ فی المثل غشاوہ بصیرت بدسگال بود، ہر خامس، و حایل
 نگاہ یکدیگر گشتہ، دیدہ تمیز را متعیر ساخت، و از مہب فضل
 ایزدی باد تندی ورزید، کہ جہاز خاص را از مسافت سہ ۳ شبان
 روزہ، دریکت پھر بساحل ناگپٹن رسانید، حضرت اعلیٰ از نجات
 چندان آفت، جاں ستان، و رہائی ازاں بلائی ناگہاں، شکر امان الخافین
 بصد زبان، و ہزار جیبی، مودا گردانید، چون سردار قوم و لندیز
 حارس آنجا پیش دوید، و بآرایش معمورہ مسطورہ بساط عجزو
 عبودیت، و سماط مدار و ضیافت، پیش کشید، و آداب اطاعت
 و انبساط خاطر خداوندی، باحضار خلاع خاصہ و تقسیم، و سر انجام رسد
 وغیرہ بتقدیم رسانید، مسرور گشتہ، بضرورت اصلاح مزاج خدمت عالیہ
 نواب بیگم، کہ بسبب ولادت نا درست بود، و آرام طبع خاص، کہ
 باختلاف آب و ہوائے نا موافق از اعتدال تبدیل نہود، تا ۳ سہ
 روز مقام، و بھارس آنجا در جزائے آنہمہ رسوخ شیوہ عبودیت
 بعد ازاں کہ از جانب پرتاب سنگہ زمیندار تجاور، اسداب توشک خانہ
 و فراش خانہ و باورچی خانہ، و احشام، و خدیام، رسید، وقت رخصت
 پروانہ یکت روپیہ، برپیشکش تجاور انعام فرمود، چون علم موکب
 سعید، نواح متصلہ تجاور را در ظل سعادت کشید، و پرتاب سنگہ
 باستقبال رسیدہ، مبلغ نمایاں پیشکش حضور حضرت اعلیٰ
 و خدمت نواب بیگم گردانیدہ، چندانکہ از الحاج تشریف فرمائی، و
 رونق افزائی، اندرون قلعہ، مستدعی افزایش اعتبار خویش، گردید،
 بعدر ضرورت ارسال کمک چیناپٹن، قبول نہمودہ، در عرض این
 ہمہ خدمت گذاریش، بسفارش خدمت محل عالیہ، برائے احداث
 سد یعنی انکثہ اندازہ آبیکہ از رود کاویری در بحر کوردن می افتاد،
 و قصر آن زراعت ملک تجاور را خسارہ می داد، حکم نافذ کردہ
 عزم پیشتر ساخت، قریب سرحد تھونگر سید علی خان مع فوج
 و کارخانہ جانت خاصہ مستقبل رسید، او را مسرور اعزاز و اکرام گردانیدہ،
 ہمراہ گرفتہ بغیریت، و حفظ حضرت صدیق، موصول دارالسعادت
 تھونگر گردید *

آرکات برداشت، و یقین و همی تسلط مخالف از خاطر زمینداران
 بوم یقینی مبدل، و رعایا را از مال گذاری و غله کشان را از رسد
 رسائی مهمل گذاشت *

بیان جدال موسی لالی با عبدالوهاب خان بهادر و محمد

یوسف خان در مصاف فرنگی کنده و شکست یافتن او بسخت

گیری میجر پرشتین از کمرگاه و برگشتن بسوی چینا پتن از

استماع خرابی دو مور چال رسیده لب خندق بحمله اهل قلع و

رفتن موسی لالی از جنگ فرنگی کنده و باز قائم نمودن مور چال

منهدمه و انتشار فوج او بر بنگله نواب داود خان از شبخون زدن

عبدالوهاب خان و میجر پرشتین و رفتن موسی لالی بعد نارسائی حمله

چینا پتن سمت کنهی از دیدن جهازات بنگاله *

موسی لالی از سد راه رسد و تنگنی حال لشکریان و صرف اکثر
 گاو ان توپ کش بطعم آنها بکار خویش و اسانده برای کشایش راه
 هر چند حمله های متواتر نمود، چون فوج سرکار بلا تعیین مقام
 دایر و سایر دوام مخالفین نکبت انجام بود، اتفاق مقابله صریح
 نیافت، و با وصف وقوع زد و خورد خفیفه دو سه بار هیچ نکشود،
 و موسی بوسی هم بعزم دغا بر لشکر فیروزی شبخون آورد، چون
 میر لشکر بمقتضای بیدار دلی خیمه با فروش خالی گذاشته،
 با فوج و اسباب جنگ یکسو استاده، قابو جوئے سرکوبی اعدا
 بود، و برپزش بے تعاشای آن ناسزا بر لشکر گاه و خیمه با صید
 بجنگ یافته، دفعتاً از کمین بسان پلنگ حمله نمود، و دست
 تردد معاندین بمقابله واقعی و دلیری بر بست، و از پنجه غضنفری
 و شیرینی سرد کردن بسارمه سیر تان بشکست، از پیست ناگزیر
 یافته، و اتواب و صدایق باروت باخته، غیر از دست افسوس و

خان بہادر رسیدہ، بہادر موصوف را ہمراہ گرفتہ، بسوئے چینا پٹن شتابد، و بظہور جلا دتیکہ مظنون خاطر ما است، در ارتقائے پایہ اعتبار خویش کوشد، روانہ فرمودہ، و عنایت نامہ بنام بہادر ممدوح باین مضمون، کہ بسبب تکسل مزاج بالفعل تعذر تردد و تعب سفر یافتیم، و شمارا بسر داری لشکر یکہ، باراستگی ہمگی اسباب، و فراوانی باروت و اتواب، باہتمام محمد یوسف خان فرستادہ ایم، بجائے خود مقرر ساختیم، باید کہ بلا اہمال یکروز، فوج مرسلہ، بر تائید چینا پٹن، و تدبیر فرامیس بکشند، و نوعیکہ یکت حبہ غلہ بلشکر مخالف نرسد، و بانسداد طرق اطراف پردازند، و محاصرہ محصور خویش ساختہ، او را از مقابلہ انگریز، و معاقبہ شما مضطر و مشوش سخت گیری پس و پیش گردانند، و بعد حصول صحت مارا ہم عقب خویش رسیدہ دانند، و سوائے آن چند قطعہ خطوط دیگر، بنام مسٹر جارج بکٹ، و جنرل لارنس وغیرہ سرداران انگریز و غضنفر علی خان، و محمد ابرار خان، و سید فتح علی خان، وغیرہ ملازمین خاص، متضمن دلدہی و اطمینان خاطر تحویل خان مذکور نمودہ، و مومن الیہ حسب الحکم مع لشکر، مظفر منازل پیما فایز چتر گشتہ، بایصال عنایت نامہ صدر، عبدالوہاب خان بہادر را، ہمراہ فوج گرفتہ، بسوئے چینا پٹن روان گردید، و بچنگل پیٹھ رسیدہ، بنہ و بنگاہ سنگین را در انجا گذاشتہ، جریدہ، با مرکب و سلاح، واصل فرنگی کندہ، و نازل باغ خاصہ خداوندی شدہ، افواج قاہرہ را اطراف لشکر مقہور محاصر، و سد راہ رسد و ذخایر گردانید، ازین معنی رسیدن پرکایہ بمخالف دشوار گشت، و غرور بیباکیش بوفور عجز ناکی شکست، و کار چینا پٹن امتحام گرفت، و عنان ہمت از دست لالی رفت، و ظہور آثار اقتدار حاکم ملک حکومت لاحقہ رضا علی خان از اضلاع صوبہ

(۱) یوسف خان اور پرستن دونوں فرنگی کندہ (منٹ تھامس مونٹ) پہنچے لیکن یہاں میجر سپیر کی فوجوں کو دیکھ کر وہ حیران رہ گئے۔ میجر سپیر نے پرستن کی فوجوں کو اپنے قیاس سے زیادہ طاقتور دیکھ کر مورخ ۳۰ دسمبر، سنہ ۱۸۵۸ء کو مستحکم واپس ہو گیا یہ دیکھ کر ہم۔ لالی بہت پرہم ہوا اور چند دنے توپ خانہ اور فوج مہیا کرنے کی غرض سے محاصرہ کو ملتوی کر دیا۔

باغ برآمدہ، شلک عد و سوز توپ خانہ مستعدہ از کمرگاہ بر بازوئے
 ہمیں مخالفین بسان شعلہ بر خاشاک سر نمود، و محمد یوسف
 خان نیز بر پندہ سینہ آنها آتش آمادہ توپ خانہ سرکار بہمہ کاروبار
 دمید، چنانچہ ازیں برق اندازی اتواب جانبین بنیاد و جود سراسر
 صف اول و بسیاری از صف دوم و چیزے از صف سیوم ہرزہ تازان
 بے خبر آوازہ ہوائے عدم گردید، ہر گاہکہ فکدہ بقیتہ التلف پسپا
 گشت، اتفاق میجر مذکور و خان مسطور جہتہ دفع مقہور در عرصہ
 مقابلہ جنگ بعوض شکست دیوار باغ حصار پائدار از صف مبارزان
 نصرت شعار بست، موسی لالی باہمہ فضولی خسارہ صبح بمحض
 جہالت بے حاصل تا شام، ہوائے باختن قوت تمام پایداری
 مصاف داشت، چون دریں اثنا یادگار تہور شعاران کہن، انتشار
 فگن جمعیت دشمن پر مگرو فن، مسٹر بکٹ حارس قلعہ چیناپٹن
 اورا با دو حصہ جماعہ اش آوازہ مقابلہ فوج امداد خویش دیدہ، و
 گرانی گروہ محاصرہ بدفال، و نقب گزینان موش خصال، پیش وزن
 ہمت خود سبک منجیدہ، با مردم بار و فرنگ، سرداران با عقل و
 فرہنگ و غضنفر علی خان و ابرار خان متعینان شجاعت آہنگ،
 بر آنها بیرون قلعہ دو انید، چنانچہ جمعیت مذکور، حسب التاکید
 مسٹر مزبور، از آتش ریزی و سبک خیزئی مخالفین، باہمہ کمک
 بالائے اتواب قلعہ بہزار مشقت و جلالت انگیزی، و غیرت قوم
 انگیزی، بتقدیم جان بازی مردانہ، و دلیری بہادرانہ غضنفر علی
 خان و محمد ابرار خان کہ ہر یکے ازاں دو پیش آہنگ عرصہ کار
 زار مردان، تیز دست دشمن کاہی، و پیش قدم عدو تباہی، بود،
 و خصوص خان ثانی جراحات مکرر رکولی و سنان، بر پائے میدان
 سیر، و سینہ سپر زخم غیر، بگوہی شہیوہ دلاوری ثابت نمود، و
 تماشاہے معرکہ آرائی اینہا ہمت دیگران می افزود، و زبان دشمن و
 دوست بہ تھسین آفریں کشود، ہر دو مور چال موصولہ لب
 خندن ریخت، و شکست، و ہکوفتن مسمار ہا در مناقذ رنجک^(۱)

پائے فرار پیچ نبرد، موسی لالی با ہم چیرگئی لشکر سرکار و
 براس فوج ہزیمت شعار خود ویاس تفتیح قلعه چینا پٹن
 بند امت خذلان مرقومہ موسی بوسی پیچش رشک و حسد یافت
 و بقابوئے افتادن خود بر فوج سرکار مردم اخبار گماشت، تا آنکہ
 عیدالوہاب خان بہادر بتحریرہ تنذیمہ موسی بوسی از ارادہ شبخون
 زدن بر لشکر موسی لالی میجر برشتین را برائے آوردن بعضے
 اسباب لازم جنگ بچنگل پیٹھ فرستادہ، بعد از آنکہ میجر مذکور
 با سر انجام مایحتاج و پانصد سواران ہمراہی و اتواب وغیرہ معاودت
 نمودہ، بفرنگی کندہ رسید، خود ہم بہ تحویر مضمحل صدر ہما نہا
 آمدہ، در باغ مخترع جنرل لارنس خریدہ سرکار نازل گردید،
 و بنگاہ بدامن کوه مذکور آرمید، و میجر مسطور در باغ شمالی
 فرودگاہ بہادر موصوف مقام گزید، از روی دریافت اخبار
 سماعت آسودہ گی لشکر سرکار بریک مقام غنیمت آرزوئے ناتمام
 خویش دانستہ، از تمامی فوج ہزیمت موج یک حصہ در
 سرور چال و محاصرہ قلعه چینا پٹن با سرداران معتمد گذاشتہ دو حصہ
 با سواران ولایتی و توپ خانہ چیدہ بعزم شب خوں موسی فرنگی
 کندہ راہی، و آخر شب اول بر بنگاہ لشکر سرکار از قتل و نہیب باعث
 تاراجی و تباہی گردید، و آغاز صبح مہازی باغ جنرل لارنس یعنی
 فرودگاہ بہادر موصوف در میدانیکہ حالا حویلی شرط بنا یافتہ
 رسید، و از توپ اندازی چون دیوار باغ مذکور را بے بنیاد گردانید،
 بہادر موصوف و محمد یوسف خان را با فوج استادہ آئین پیکار
 دیدہ، سواران مذکورہ خویش را کہ زیادہ از دو ہزار بودند، حکم
 پورش داد، و خود بکمک آنها گولہ رانی ہشادت تمامتر آغاز نہاد،
 و سواران مسطور سربال اسپاں خواباندہ، و عنان بدست باد دادہ،
 و سیوف بر ہنہ برقتابی بکار بردند، و تا بفوج سرکار نرسیدہ بودند،
 کہ میجر برشتین کمین دار باغ شمالی دست بہ فتیلہ اتواب گولہ
 ہائے انگوری، و دیدہ بہ نشان پهلوی آن سر بہوا با ختگان مرگ
 ضروری بود، مقابل، و در ضرب دست قابوئے خود دیدہ، از پناہ دیوار

افشاندیم، از پاداری اہل و سرکشی و دوا دیوی فوج نترنگر و انسداد، طرق رسد، و تنگی حال لشکر، و اماندم، صلاح دہند کہ روشناس فلاحی شوم، و راہے نمایند کہ بچارہ گری روم، ہمہ ہا بلحاظ بد مزاجی او سکونت ورزیدند، و برائے جواب می اندیشیدند، موسی ہوسی در سوال محالش بیدودہ نوائے جواب نا ثواب گشت، کہ دریں حالت پر صعوبت گشتہ شدن فوج و سرداران نامی، و بیزری و یقین بد انجامی، و بیدالی و فاقہ کشی سپاہ وروداد و صورت تباه، فسخ عزم باطل از محاصره و تسخیر چینا پٹن، مناسب است، فتح این یکت قلعہ ہر چند کہ بالفعل از وجوہات ممکن نشد، بعد ضبط ملک دکن کہ با سہل امور در اندک توجہ از ن ماست، وقتی نخواہد خواست، گفت کہ از کمینداری محمد علی خاں کہ فطرت و ہمتش زیادہ از اظہار موسی دبلکس دیدم و سنجیدم، می ترسم، علاوہ اش با انگریز اتفاق جانی، و وفای عیانی و نہانی، دارد، و دم بدوستی او می زند، تابودن نقش وجود این دو دشمن قوی بازوئے ما، عزم دکن صرفہ ندہد، و از ما بدون پیشیمانی ہا ہیج نہر آید، زیرا کہ دریں ضمن بدیہی است کہ قلعہ پھولچری بنیاد فساد، مستاسل گرداند، و بعد ازاں تاخذ و تدارک آن از دست ما دشوار گردد، لازم کہ اول دفع این دو مخالف سرکش سازیم، و آنگاہ بکار دیگر پردازیم، بعد پختن این مالیخولیا نظر ہر بے ثباتی لشکر خود، اسباب گراں، با خفائے تمام، شبیا شب ہر کشتی ہا بار کردہ روانہ پھولچری، و لشکر را با اعتماد آنکہ دو برج و دیوار یکت سمت قلعہ بر انداختہ بود، و دران شب کثرت تاریکی شبنم دیدہ تمیز احدے بر شناخت خود و غیر ہمہی کشود، حکم یورش نمود، اہل قلعہ کہ بمقتضائے حوصلہ پوشیاری بے آگہی بے خبراں بیرونی در پناہ تل دیوار شکستہ، اندرون حدش، از تو بر تو انباشتن نعل جانبازاں، و خشت گل دیوار و بروج محکم تر ازاں برپا ساختہ، و اثواب براں آراستہ بودند، بمعہد یورش مخالف ہشلک اثواب و بنادیق و تیغ و سنان، آنقدر

اتواب، و خرابی قرارگاه اعدای هزیمت اسباب، سر رشته اتصال بد
 مگال گسیخت، و برگشت موسی لالی خبر یافته دست از جنگ
 فرنگی کنده برداشته، بصد حیرانی و پریشانی سمت چیناپتن دوید،
 و بتازگی سرانجام وضعی تمام هر دو مور چال منهدم، مجدداً قائم
 گردانید، و از برق ریزی صحاب اتواب، آنقدر بر قلعه آتش حسد
 بارانید، و از اهل قلعه هم آنچنان پیش دستی توپ اندازی برابری
 بتقدیم رسید، که گوله های هر دو سو بین المفاصلتین برهم می خوردند،
 و نشانه یکدیگر می گردیدند، غرض از بارش گوله های توپ و کرنال
 بیرونی عمارت قلعه صاف، و زمین اندرونی حصار از پامالی تردد مردم
 معاف گردید، و کار قلعه باین نوبت انجا مید، که امروز فردا مسخر
 فرامیس گردد، و از اختیار انگریز رود، درین عرصه عبدالوهاب خان
 بهادر و محمد یوسف خان که بعد روگردانی موسی لالی از مقابل خود،
 رفتن او بصبوب چیناپتن، بسماعت خرابی مور چال، شکر شمول
 فتح غیبی، تقدیم بارگاه فتاح ذوالجلال نموده، بضرورت گذاشت و
 آمودگی معجروحان، و آراستگی بعضی سامان بچنگل پیژمه رفته بودند،
 با تفاق مبعبر برشتین شباشب معاودت کرده برجوقی از فوج مخالف
 که متصل بنگله نواب داود خان بابعضی اسباب غفلت خواب
 شقاوت داشت، شبخون، و اتواب و صنادیق باروت و غیره احمال
 و ائقال، غنیمت نمودند، ازین خرابی در خرابی با تکلیف رسد و کاه
 و غیره، خاصه روز دویشم، بر مردم لشکر مقهور، بیش از حد گذشت
 و جمعیت انگریز که ذخایر مطلوب و افر داشت، بدون سخت گیری
 مخالف، و مهذت شب و روز مثل آن گروه، از قلت آذوقه
 دران محاربه اصلاً مشوش نگشت، و موسی لالی از اجماع مشیران
 بانطرت، طرح بزم مشاورت نهاد، و پیش آنها، دفتر راز دل
 کشاد، که از حضور پادشاه خود بتعهد، تسخیر، هند، مرخص،
 و اصل این دیار گردیده، قسمیکه دم اول، در دیونام پتن زدم،
 و با فتاحش کامران، زعم خاطر شدم، در تدبیر و تشدد تفتیح
 چیناپتن، چندانکه عرق کوشش، خویش، و خون رفیقان داریش

طریقہ ثانی جهت حفاظت بنا در خویش جہازات خود را نیز
 بادباں بندد، بدان موجب وقتے کہ موسی لالی از حضور پادشاہ
 خود رخصت یافتہ، مرکب آبی با فوج و عزم جنگ، بسوئے
 پھولچری راندہ، از ولایت انگریز کرنل کوٹ نام سردار پادشاہی
 کہ پس از امضائے مدت آن فساد بار دیگر از پادشاہ خود ملقب بسرایر
 جنرل کوٹ، و مامور محاربتہ حیدر علی خاں از بنگالہ نازل این
 دیار شد، با جمعیت و ہمت حفاظت چینا پٹن، وغیرہ بنا در
 ہند علاقہ قوم انگریز، رواں گشتہ، بتعرض ہوائے مخالف، و توقف
 مہمات دیگر موافق، پس ماندہ بود، بعد از انکہ موسی لالی نہ
 ماہ پیشترش بہ پھولچری رسیدہ بہ موجب شرح صدر، در دم
 اول دیونام پٹن مسخر و منہدم گردانیدہ، و بر تہاور دویدہ، خجابت
 ہزیمت کشیدہ، بارکات رسیدہ، و از اینجا بر چینا پٹن محاصرہ آویختہ،
 و فتنہ با انگیتخہ، و از ورود فوج سرکار و معکوس گردیدن کار، و تنگی
 رسد، و خذلان بپہد، و عد، خاک ندامت و یاس بر فرق مطلب
 خود پیختہ، در عالمی کہ از نارسائی سعی یورش رشتہ خواہش،
 از آویزش قلعہ گسیختہ بود، با سہ ۳ جہاز مرقومہ بیان صدر از
 صوب بنگالہ رمید، موسی لالی از دیدن ہماں جہازات، بگذاشت
 گرانی سر انجام، بہ پریشانی تمام، رخت نکبت بسوئے کنہی کشید،
 اہل قلعہ از نجات آفت محاصرہ، ابواب قلعہ کشادند، و باہم مبارکباد
 دادند، کرنل مستور بہجرد گذاشتن لنگر، از جہاز بقلعہ رسید، و بہادر
 موصوف مع محمد یوسف خاں از مستربکت و کرنل مذبور،
 با جوشش بے اندازہ ملاقی گشت، و بعد فرود آمدن فوج
 ولایتی، و فراہم آمدن آن بیرون قلعہ مطابق مستربکت عرضداشت
 بسرعت سریع، بحضور حضرت اعلیٰ نوشت، و چوں گاروان توپ کش
 و بار بردار وغیرہ ضروریات، از ہر جانب بچالاک دستی و
 پامردی خود، حسب خواہش مستر مستور، مہیا گردانید، و باستعجال
 کمال قیام وغیرہ تیار و آمادہ گردید، فوجے بزرگ باسباب مترگ،
 سرداری کرنل معروف، و پشتی فوج عبدالوہاب خاں بہادر، و خواندین

جلادت نمودند، که قصه آن روز الي هذا لایام، ادب آموز جرأت دشمنان، و همت افزائی شجاعت دوستان استوار، سرمستگي نشاء غیرت، بلا اندیشه قلمت جمعیت خود، و کثرت معاندین، هموار گشتن مغاره خندق، از افتادن مجروحان رفع قید خود داری، و مصاف مصفاة جان نثاری انگاشته، کار از پناه قلعه نداشته، و آرایش صفوف مقاومت قلعه حصار در حصار ننگ و ناموس پیکار، پنداشته، فوج دشمن را پسپا ساخته، از پیش قدمی ها، دران ظلمت طوفان شبنم، و تصور شب، تا بر آمدن یکپاس روز، دست و سلاح را بیکار از کارزار نگذاشتند، و جهت دفع عد و بعزم پیش روی، در حرکت قدم جرأت، سکون طبعی جایز نداشتند، غرض موسی لالی، دران سبکباری باختگی ادورت جنگ و زرد روئی ریختگی آب و رنگ ننگ، و کشته شدن بسیاری از لشکر، و سرداران با خبر، و ندامت اقسام ضرر، و روز سیاه، و شام ناکامی خرابی و تباہ، منہزم و مایوس از مطلب گردید، درین پریشان حالی، همان روز سه ۳ جهاز بنگاله در دریا دور تر نمایان دید، و از دور بین ازان انگریز فهمید، و توقف آنجا دشوار دانسته اسباب سنگین گذاشته، از پوش و لباس گذشت، و بسوی کنجی مفرور گشت، و عبدالوہاب خان بہادر، و محمد یوسف خان، که با فوج سرکار، دست بشمشیر، و مستعد غارت دشمن مفرور بودند، بسبب آنکہ مستر بکت با پیامی کہ توقف کنند، ہمینکہ فوجی ہمراہ میدہم قلب مخالف شکنند، ہر کارہ دوانید، بارادہ تعاقب، تعویق تقابل جایز آن وقت نمودند *

بیان کیفیت جهازات مذکور و روگردانی مخالف مفرور بسوی

کنجی و فرود آمدن کرنل کوٹ از جهاز مع فوج و مستعد گردیدن

عبدالوہاب خان بہادر با سباب ما و جب فوج خویش و جماعہ

انگریز و روانہ شدن بتعاقب مخالف رو بگریز *

دستور قدیم ولایت فریقین متضادین انگریز و فرامیس است،

کہ بمحرد یکہ فریق ازان بعزم سمتی، لنگر جهازات جنگی کشد،

برائے پناہ بکنجی شتافتم، و در آنجا ہم تاب قیام نیافتہ گریزان
 بآرکات رسید، و طنطنہ کوس شادیانہ فوج فیروزی، سامعہٴ جهانیاں
 را خط بشارت تہنیت بخشید *

بیان روانہ کردن موسی لالی موسی بوسی را بطلب یسالت جنگ

برائے اعانت خویش رفتن و برآوردن موسی بوسی اورا از ادہونی
 و برگشتن او از رسیدن نامہٴ حضرت اعلیٰ و فرستادن ذوالفقار جنگ
 ہمراہ موسی بوسی و رسیدن ہر دو بلشکر موسی لالی و آمدن ارشد
 بیگ خان با فوج بکمک عبدالوہاب خان بہادر و مفتوح و مسخر
 گردیدن قلعہ و فدواسی وغیرہ قلاع و اضلاع آرکات *

بعد فرار موسی لالی بسوئے آرکات، عبدالوہاب خان بہادر
 دیر کنجی را، بقدم میمنت لزوم، و بلحاظ نظر ہر چہار طرفش
 بتعمیر شکست و ریخت از سابق محکم تر ساختہ، و فوجے با سردار
 آزمودہ کار از سرکار، و جماعہ از انگریز، با سرب و باروت وغیرہ
 ضروریات ذخایر بسیار، بحفاظتش گماشتہ، و عبدالہی خان نام
 ہمشیر زادہ محمد محفوظ خان بہادر را کہ نسبش صدر کتاب تحریر
 یافتہ، بصلعداریش مقرر، و پناہ بر تحصیل زر و فراہمی رسد و ارسال مواشی
 بہ لشکر، جہت خوراک سولدانان پادشاہی موکد ساختہ، احمال
 زائدہ در آنجا گذاشتہ، باتفاق کرنل کوٹ تعانت موسی لالی، مثل
 شیر دریے صید، بسوئے آرکات شتافتم، این طرف آب رودبار،
 مقابل خصم نصب خیام ظفر فرجام نمود، و موسی لالی پیشتر از ان
 بآرت کا رسیدہ، با ستھکام اطرافش لشکر خویش فرود آورده،
 نظر بر قوت روز افزون سرکار و بیر و نقی بازار خویش، بترتیب
 حلقہ مشورت، و استعانت رائے مشیران با فطرت، مال اندیش،
 و موسی بوسی اواخر سخن آرائے ہمہ، ازین تعویز مرہم نہ ریش،
 گشت، کہ خود بوکالت نزد صلابت جنگ رود، و اعانت خواہد.

موصوف، یعنی محمد یوسف خان و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان روانہ شدہ، بکنھی رسیدہ، برسینہ فوج موسی لالی، کہ گرداگرد دیرش دائرہ داشت، نصب رایت مقام ساخت، بین العسکرین اگرچہ چند بار جنگ خفیفی واقع گردید، اما غالب و مغلوب بہ تمیز نرسید، تا آنکہ مظفر خان نام کہ پیش ازاں مدتے در سرکار حضرت اعلی ملازم بود، و از پستی پایہ برتبہ خطاب خانی ارتفاع نمود، بعد ازاں مفرور کشتہ، بمعرفت سابقہ، با فرامیس پیوست، و در انجا از حصول اعتبار فوجداری سواران ہندی گوشہ دستار خود می شکست، روزے از جانبے حاصل غارت عالمے، یعنی رسد بسیار، پاسپاہ جرار، می آورد، عبدالوہاب خان بہادر باستماع آن خبر، غضنفر علی خان و محمد ابرار خان را، سواران چیدہ و محمد یوسف خان را با جمعیت منجیدہ، از دو جانب دوانیدہ، و اورا دودانہ جنگ پس و پیش گردانیدہ شنید کہ موسی لالی بشنیدن پیام عجز و اماندگیش بکمک سرکشید، خود ہم با فوج جنرل کوٹ، بتائید خوانہن مذکورین، جوشید، شدت پیکار ہنگامہ انگیخت، جماعہ ولایتی انگریز و فرامیس و سوار با سوار فرقہ فرقہ بلا شرکت غیر ہم آویخت، چنانچہ در کوشش جنگ تمام روز دستے از ضرب و قتل نیاسود، و پائے از تردد پیش آہنگی ماندہ نبود دریں دار و گیر مظفر خان، با اکثر رفیقانش مقتول تیغ ابرار خان و مبارزان لشکر فیروزی نشان، و اسباب رسد غنیمت دست جانبازان، گشت غرض پس از چار نزاری و جراحت بردارئی چند مجاہدان دیندار، و بکار آمدن مسٹر بالٹن سردار، و معدودے از مردم حق گذار جمعیت انگریز تہور شعار، ہر گاہکہ مبارز فلک خون جراحت کش روز، از شفی برجہین کشید، و تیغ مہر در نیام مغرب خوا بانید، فتح و ظفر ہم عنان فوج سرکار و ہزیمت و ضرر، باعث فرار اعدائے نابکار گردید، یعنی موسی لالی بانوحہ قتل و زخم بسا سرداران لشکر خویش،

(۱) مترد - جو شخص دھکر پکر میں ہو اور کبھی بمعنی منافق کے بھی آتا ہے *

مبدل بتصدیق بے راہی و دغا بازی شود، و نقصان آن مورث نقصان صداقت سرشت گردد، اگر نواب نظام علی خاں بہادر آصف جاہ ثانی رفاقت اینہما صلاح، می پنداشت، باخراج نمی پرداخت، دریں صورت قدم دریں راہ، بتامل گذارند، و عہد و پیمان فرامیساں اصلاً باور ندارند، و خیال ملکی کہ بانواب ناصر جنگ شہید وفا نہ نمود، از خاطر برآرند، زیادہ تامل درکار باد و تحصیل بے شمار، بسالت جنگ معنی ہر حرف نامہ مذکور بغور، و تعمق دریافتہ و فطرت و شجاعت حضرت اعلیٰ را، بیش حصار، بصد عنوان توصیف، بیان ساختہ، ممنون و محسون آگاہی حقیقت حال، گردیدہ، و جوابش باین عبارت احسان شماری مودت، مرقوم طراز سلامت، و قاصد را بعتائے نقد و خلعت، مسرور و رخصت، و خود براہ ادہونی رجعت نمود *

جواب *

بعد ابراز لازم اشتیاق و طراز تمنائے اعتناق مشہود خاطر سراسر (۱) وفاق، و مشکوف وجدان محبت مصداق نمودہ می آید، نامہ مخالفت شمامہ، کہ ہر حرفش طومار موافقت قدیم، و ہر نقطہ آن دفتر موافقت صمیم، بود، مشعر بزقباحت قبول التجائے فرامیس، وصول مسرت شمول آوردہ، ممنون مراتب اخلاص، و مہربان مدارج اختصاص نمود، از انجا کہ آن ہمہ دان دقایق ریاست، و آگاہ حقایق مملکت، در جمیع مہام تجزیہ تمام دارند، و نظام امور دولت مارا عین استحکام و مہمات خود می شناسند، دریں صورت ہرچہ رائے مصلحت نہاست، ہماں صلاح خاطر ماست،

صلاح ماہمہ آنست کان صلاح ہا است

چنانچہ برطبق انشاء محبت و ولا، التماس فرامیس پذیرائی لیافت، شایستہ اخلاق آنکہ علی الدوام، بسطور رسایل مودت ہمایل، منبسط باید داشت، زیادہ خبر شمار اوصاف و داد چہ املا یابد،

چنانچہ حسب پسندیدن موسیٰ لالی ' بانامہ و ہدایائے او ' روانہ شدہ ' (۱)

با بسالت جنگ در ادہونی جاگیرش ' ملاقی گشتہ ' ابلاغ نامہ و تحایف نمود ' و بتالیف قلوب اعیان ' و دمیدن فسون شیطان ' زبان الہام بتربیب و تہریص کشود ' کہ بسالت جنگ فریب خورد و باستعداد مدد ' با فوج خورش از ادہونی سربر آورد ' و بسوے آرکات منازل پیمائی پیش برد ' حضرت اعلیٰ برآں اطلاع یافتہ نامہ ' باین مضمون نصایح مشہون ' و نمایش اندیشہ ہائے گونا گوں ' مرتسم ' و برندہ اش را بتاکید و مواعید فضل و کرم تیز قدم ساخت * نامہ بذام نواب بسالت جنگ بہادر *

مراتب صفوت و صفا ' و مراسم خلعت و ولا ' مصدوقہ رابطہ معروف مناسبت و مطابقت این معنی دارد ' کہ پاس شرایط و ضوابط متحققہ دیرین ' افزایش روز افزون یابد ' و باغوا و فریب خلل اندازان بنیاد دین و دولت ' بے ملاحظہ فطرت و کیاست ' اقدام بفترت استحكام آئین یکدلی ہا نشود ' و تامل و تفحص کہ بنائے کار دولتمندان روزگار است ' درہام پیش نہاد عقل دور اندیش باشد ' خصوصیت صمیمی این پاسدار روابط قدیمی ' کہ بہمت خداداد ' خصاص خون ناحق پدر از حسین دوست خان عرف چند گرفت ' و اکنون در فکر انتقام قتل وزیر دکن ' جگر بسا پر دلان فرامیس ' کہ یکے از انہا موسی ہوسنی ' بد انجام ' تخریب در اقصائے مملکت وسیعہ دکن و غیرہ مہام انداخت ' از شمشیر دلاوری خست ' و باز ہزار محنت و افکار ' بردل و جان بہمت توان خود برہست ' ازیں معنی بدون دفع فساد مفاہید مذکور ' و قلعہ کمینگاہ این قوم پرفتور ' غرضہ ندارد ' در خلال این خال ' قصد آن مسند نشین شوکت و اجال ' بصوب ملک کرناٹک از اعتماد فرامیس بدنہاد ' مورد تخیل عظیم می پذیرم ' مبادا کہ تصور خیر خواہی قوم مذکور

(۱) بسالت جنگ صلابت جنگ کے چھوٹے بھائی تھے بڑے بھائی نے ان کو ادہونی کی جاگیری تھی - سنہ ۱۷۱۲ع میں بسالت جنگ کا انتقال ہوا *

تاخته، از یک جانب بهت بتوب اندازی انهدام دیوار قلعه گماشتند و محمد تقی علی خاں هم زلف حسین دوست خاں جاگیردارش و هوا خواہ فرامیس و جماعہ فراسیسان طرف دیوار منہدم توجہ حزم و حفاظت داشتند، دریں اثنا محمد ابرار خاں و ارشد بیگ خاں از طرف دیگر کہ اہل قلعه را خیالش نبود، و دیوارش از استحکام و ارتفاع سربلک می سود، نردبا نہا رسانیدہ بالا بر آمدند، و بفضل فتاح مطلق مفتوح گردانیدند، و جاگیردار و جماعہ فرامیس وغیرہ محصورین مقید گردیدند، و لشکر ظفر طراز بعد از آن حملہ بر قلعه کرنل بردہ، و از دست فرامیسان بر آوردہ، و از انجا متوجہ تہری و کاویری پاک و چیٹ پیٹ گردیدہ، و آن قلعبات را از خس و خار فساد مخالفین مذکور مصفا گردانیدہ، برائے آرام و آسودگی عرصہ خوش آب و ہواے کنہی پسندید، و مقام گزید *

بیان ریزش موسی لالی بر قلعه وندواسی و آویزش عبدالوہاب خاں بہادر و کرنل کزٹ با او واسیر شدن موسی بوسی و کشہ شدن ذوالفقار جنگ و فرار موسی لالی از راہ چنہی بہ پھولچری *

موسی لالی بسبب آنکہ ہمگی قلاع، اضلاع اطراف، جوانب مسخر اولیائے دولت گشت، و ہر موقف و مقام از قیام جماعہ ہائے سرکار و انگریز استحکام گرفت، راہ امید بر روئے کار خویش بستہ دانستہ، با خاطر خستہ از اجماع اعیان بمشورت نشستہ، ہر یک بقدر فراست خود در تدارک امور از دست رفتہ، رائے می داد، و موسی بوسی زبان باین ہزیان کشاہ، کہ قلعه وندواسی سرراہ پھولچری و لشکر، باعتبار قلعبات دیگر نامور و گذاشتن آن بدشمن سبب اقسام ضرر، و بدست داشتن بصلاح کشایش راہ از جمیع مہام مقدم تر، و چون محمد تقی علی خاں قلعدارش خیر خواہ ما بدست معاند رفتہ، و استخلاصش بالفعل متعذر گشتہ، قایم نمودن پسرش در انجا اقتضائے نیگ نامی و غیرت است، و شرط و فاداری و مروت، و تعجیل ایں کار بغنیمت شماری مساعدت عدو کہ در کنہی آسودہ اناصت است،

بسالٹ جنگ وقت عذراں ' گرد آنیدن بصوب ادھونی ' نظر برلجاحت موسی بوسی ' ذوالفقار جنگ نامی را ' با جمعیت شش ہفت ہزار سوار علاقہ خویش ' و از ان سر ہٹہ جاگیر در نواح ادھونی ' باین اشتہار ' کہ ذوالفقار جنگ از خود ' بپاس موافقت سابقہ فرامیس ' بے حکم بصالٹ جنگ خراج ساخت ' ایمائے معاضدت و موافقت نمود ' چنانچہ از رسیدن موسی بوسی و ذوالفقار جنگ ' موسی لالی پندار پوچ یافتہ لشکر را از گرد قلعہ برداشتہ ' مقابل فوج سرکار بفاصلہ عرض رود بر ساحل دیگرش قائم گردانید ' و حضرت اعلیٰ باستماع رسیدن ذوالفقار جنگ ارشد بیگ خان معتمد خاص را با فوجے از سوار و پیادہ و توپ خانہ فرستاد ' و بفوج عبدالوہاب خان ' بہادر کمر بندی و تقویت دیگر داد ہر دو لشکر از رودان ' مقابلہ و مواجہہ فرود گاہے توپ اندازی ' (۱)

و گاہہ بر ہمیدہ و گاہہ شمشیر بازی ' و گاہہ بشب طلایہ داران طرفین دست درازی می نمودند ' و قابو جوئے دست برد مردانگی می بودند ' تا آنکہ بندگان . حضور حضرت اعلیٰ بریں معاملہ مطلع گشتہ و خطوط بنام مسٹر بکٹ گورنر چیناپٹن و کرنل کوٹ سردار لشکر انگریز و عبدالوہاب خان بہادر وغیرہ سرداران عسکر سرکار باین مضمون ارسال داشتند کہ در حالت جنگ دشمن را بحالش گذاشتن ' و فرصتش روا داشتن خالی ازین نخواہد بود ' کہ بفراہمی کمک مخرج دور و دراز ' و تازگی برگ و ساز ' کوشید ' و استقلال تازہ یابد ' و طوالت سرشتہ پر خاش نسبت بسرکار واسطہ کثرت مصارف ' و وقوع خسارت ' و پریشانی حال کافہ رعیت ' و خرابی کار مملکت گردد ' درین صورت ہر قدر تعجیل کہ بعمل آید مستحسن باشد ' مخاطبان احکام یعنی سرداران لشکر بہر جہ حکم حضور و وصول خط گورنر چیناپٹن کہ مطابق تاکید خاص بود ' باتفاق مشورت نمودہ ' ٹیم شبہ نہضت کردہ ' بر سر قلعہ وندواسی کہ بر سر راہ پھولجہری ' و سامن مریضان و معبروہاں ' و ذخیرہ گاہ سامان ' زایدہ فوج فرامیس بود ' (۱) وہ فوج جو شہر اور لشکر کی رات کو حفاظت کرتی ہے *

و بر دو جوق مسطور و سواران، راست و چپ هر سه ۳ جوق مذکوره، بقاعده صفوف جنگ مقرر ساخت، و جمعیت دو سه ۳ صد کس بادو سه ۳ ضرب توپ، بدستور احتیاط، بر پشت فوج گذاشت، و با پتھام پنججا، خود پیاده پا و عبدالوہاب خان بہادر، دست بشمشیر قلب کشائے اعدا، ہمراہ صف غضنفر علی خان، سوار و اسپ باد پیما گردید، موسی لالی ماموران اشتغال مورچال را، در ہماں حال موکد قلعه شکنی داشتہ، خود با ہمگی سوار و پیاده و توپ خانہ از حد زیادہ، با استعداد و پیکار، مستقبل مقابلہ فوج سرکار دود، و با اتصال گولہ پرتاپے، از وقت بلندی ہفت گھڑی روز، توپ اندازی بر دو جانب، سر بغریدنی کشید، چون از پیش قدمی ہائے نصف آن عرصہ در نور دمیدن و باندازہ رسیدن گولی بندوق رسیدند، از پیوستگی شعلہ ہائے اتواب، جائے آن نہاند، کہ دیگر قدم بردارند، و جز دم بنادیق دمی از سینہ بر آرند *

لمولفہ —

دران عرصہ گاہ سیند وجود

ہوا شعلہ زن شد فلک کوہ دود *

(۱)

غرض از زبائے آن شعلہ، زبان دوزخیان، سوختہ طلب پناہ، و از حرقت آن آتش دل آتشیان، داغ فغان و آہ، آب ہمشیر از سر گذشت و کشتگی زندگی با از لطمہ موج آفت درہام شکست۔ جنگے بآن خونریزی دیدہ جہاں ندیدہ، و رزمے بآن قیامت انگیزی گوش امکان نشنیدہ، فرامیس از افزونی انبوه خود آنا فاناً مردم مجدد تازہ دم پیش می آورد، و انگیز از قلت جمعیت بلا تبدل و تغیر، محض از ننگ و عار، با مردم موجود در جنگ بسر می برد آخر الامر از ہمیش قدمی ہا از توپ و بندوق گذشت، دست بکمر یکدیگر پیوست، یعنی بر دو لشکر بہم پیوستند، و سوار و مردم بار و فرنگ جانبین باہم جنس آویختند *

(۱) آگ کی لہجہ - شعلہ *

عین مصلحت، باید که شبها شب تازیم، و تا آگاه گشتن، و کمر بستن مخالف قلعه مذکور مسخر سازیم، موسی لالی این معنی بمناسبت پسندیم، مدبران به پسندید، و بزم باطل در تاریکی شب از آرکات با تمامی فوج دوید، و بر قلعه مسطور محاصر گردید، و با تشدد آتشبازی اتواب بکمان کارگرئی چالاکي خود و پوس فتح حاصله سرکار تعبیه که در شرح قلم نخواهد گنجید، بیجا کشید، چون عبدالوهاب خان بهادر و کرنل کوٹ ذخیره هر جنس بمال اندیشی ضرورت لشکر در آنجا فراهم ساخته لحاظ بغیبت خود و یقین دغاے فراسیس مردم کار آمدنی ولایتی و هندی گماشته بودند، آنها یعنی ملازمان سرکار و انگریز بکمال پاداری و آتشباری اسباب هستی بسا حمله آوران به باک، خاکستر پوائے هلاک، نمودند، بسکه تصور موسی لالی غلط بود، و بحمله هائے مکرر جز حصول حسرت نقصان فوج او، هیچ نکشود، لاچار در مورچال دوانی بم چندانکه قوت تردد، سوخت، غیر از ندامت نارسائی آن چیزه نیندوخت، عبدالوهاب خان بهادر و کرنل کوٹ باستماع این خبر معاً لشکر کشیده، در دامن کوستان وندوآسی توقف ورزیده، پس از عرض لشکر از تقسیم جوقی چند جوق، اول از فقط سولدادان پادشاهی همراهی همراه خود، و ثانی از سولدادان کونپنی (کمپنی) با سرداری از قوم، و ثالث از سپاه هندی، با محمد یوسف خان، و رابع و خامس از سواران سرکار، با غضنفر علی خان و محمد ابرار خان جهت مقابله خصم بتفریق اتواب و غیره اسبابش گماشته، و جوق سادس از پیادگان کرناٹکی، و چند ضرب توپ، بارشد بیگ خان برای حفاظت بنگاه لشکر، در همان کوستان گذاشته، باجماعه هائے منقسمه صدر، راهی پیشتر گشته، و قتیکه سپهدار زرین نشان روز، از دامن کوستان شرق، بآراستگئی لشکر انوار جان افروز، عرصه میلی، در میدان سپهر، طے نموده بود، مهذبی لشکر کینه ور، بفاصله تمیز اعلام یکدیگر، رسیده، و متوقف گردیده، چون اول و ثانی سولداد پادشاهی و کونپنی، جنب یمین و یسار جوق ثالث سپاه هندی

انجام، و بغارت دادن ہمگی بنگاہ، از بار شتر تا پرکاه، جریدہ، و از دیدہ ظفر طرازان خود را دزدیدہ، با مردم متفرقہ سوے چنہی مفرور گردیدہ، و در انجام امکان پناہ ندیدہ، راہ پہولہجری، سرکرد، و اہل مور چال آنچنان محو گولہ اندازی بودند، کہ تا رسیدن سولدادان انگریز بگرفت و گیر خود با از شکست فوج خویش آگاہ نشدند، عبدالوہاب خان بہادر بچس اسمیران، و مرہم بندی مجروحان، و دفن گشتگان طرفین، حکم داد، و مور چال را بے نشان ساختہ ابواب قلعہ بکشاد، خان موصوف و کرنل مسطور عرضداشت و خط مشعر تہذیبیت فتح بحضور حضرت اعلا و مستر بکت مرسل ساختہ، آروز بر فرودگاہ لشکر فرامیس نصب رایات مقام نمودہ، روز دویم بر قلعہ پرموکل متصرفہ فرامیس لشکر کشیدہ، باوجودیکہ قلعہ کوہی بود، و تعین جمعیت فرامیس استواری دیگر افزود، از بارش گولہ ہائے اتواب و کرنال در فرصت ہفتہ مفتوح گردانیدہ، و فرامیس را محبوس ساختہ، سمت وردا اور عطف عنان توسن ممالک پیمائے لشکر نمودہ، آن مکان ہم بمحاصرہ چہار پنج روز بدست آوردہ، فرامیسان متعین آنجا را بچس بردند *

بیان روانہ شدن عبدالوہاب خان بہادر بچندر گیری و مقامات

کرنل کوٹ بالشر در وردا اور جہت فراہمی اسباب تسخیر

پہولہجری و مامور گشتن میر اسم اللہ خان بعدہ نیابت نظامت

صوبہ آرکات حسب الاحکام حضور و شکست فوج متعینہ سید

ابراہیم علی خان از مصاف تیاک گذہ *

بعد فرار موسی لالی بصوب پہولہجری و حبس موسی موسی و

قتل ذوالفقار جنگ و تفتیح قلعہ پرموکل و وردا اور و ترسیل

عرایض کوایف مسطور اجوبہ جداگانہ از حضور پر نور بڈام

عبدالوہاب خان بہادر دربارہ رفتن چندرگری و استحکام و

آتش توپ بھر صحرا کرد
 آب شمشیر دشت دریا کرد*
 چون بہمچنس رونمود آہنگ
 غیرت جنسیت گرفتہ تنگ*
 سینہ سینہ گلو گلو یکساں
 ریزہ ریزہ زناخن و دندان*

قصہ کوتاہ تا زوال آفتاب ہمیں زوال عالم حیات بود، و
 جہانے گرفتار پنجہ ممات، انتہائے کار، درکار فراسیس، بسبب
 کثرت و تاوگڈی تواتر تبدیل فوج، چستے و در دست انگریز بہکم
 قلت، و ماندگڈی محنت، بے فرصت تمام روز، سستی، پدیدار
 و طرح تاثیر چشم زخمی، نسبت بفوج سرکار، متصور مبصران رنگ
 کارزار، و دریں اثنا بعون عنایت ہمہ بخش، تمام اعطا کہ در ہر
 ماجرا، شامل حال حضرت اعلا است، صورت فتح از پردہ غیب
 نمودار گشت، یعنی جمعیت دو سہ ۳ صد کس کہ بموجب
 شرح صدر، عقب فوج احتیاطاً دیدبانی داشت، از دیدن
 آویزش ہر دو فوج، بتعجیل توپ اندازی پرداخت، قضا را گوئہ
 از ان، باروت خانہ دشمن بر انداخت، و شعلہ آتشش نظم فوجش
 ہر ہم ساخت، کرنل کوٹ قابوے در دست یافت، بکمال چالاکی بلا
 تامل، در طرفتہ العین، با جماعہ سولدان پادشاهی، قلب لشکر
 دشمن شگافت، و محمد یوسف خان نیز معاً تہیز دستی بکار بردہ،
 آتش دیگر ہر سر حالش انداخت، چون شعلہ کارزار تسمیکہ باید
 بر افروخت، و بود و نبود مقہوران یکساں بسوخت، و موسی بوسی
 با اکثرے از قومش اسیر، و ذوالفقار جنگ در ان بلائے بے امان
 مقتول ناگزیر گشت، و تعداد کشتگان، و اسیران فرنگی و ہندی
 جماعہ مخالف، از حد گذشت، موسی لالی بمعاینہ صورت این
 آفت، و ظہور قیامت بر قیامت، بھول و ہراس، و انتشار حواس
 خواری و اضطرابی تمام، و گذاشتن اتواب کلاں و خپام، وغیرہ سر

گذاشته و از وقوع بلا از تقیید پاس تعلق اطلاق کلی یافته، راه حفظ جان پیش گرفت، چنانچه پیاده و سوار، و فوج و سردار، بجهانت مختلف و سامان فوج بغارت مخالف رفت *

نظم انور نامه: —

محمد برایم سالار فوج
یل پیل هیکل سپهدار فوج
سلاح و سپر تیر و ترکش بهم
گران دید و افکند زهر قدم
چو روح مهر سبکدوش شد
بمحبوب رجعت هم آغوش شد *

بعد ظهور آنحال فرامیسیس. نکبت مال، خیره دست گردیده،
آنروز همانجا مقام نموده روز دیگر به مائع و مزاحمت، منزل بمنزل
روان، و غنیمت کنان، تعاقب گریختگان عرصه جنگ متصل قلعه
نهرنگر داخل دیر سرپرنگ، گردید، حضرت اعلی که در قلعه مبارک
نهرنگر تشریف داشت و بسبب آنکه همگی فوج حضور انقسام
تعییناتی اصلاح یافته بود، بمحض همت ذاتی بلا تشویش و اضطراب
احتیاطاً ابواب قلعه بند ساخت، و از مردم موجوده، حصانت حصار
قسمیکه شاید بکاربرد و سکنه شهر را فراهم ساخته و بدان سلاح مرکب
با اعیان خاص، و صاحبزادگان سعادت اختصاص، قریب هفت صد سوار
قرار داده، و مردم پیاده و بار، از فراهمی رعایا و اهل حرفه و غیره مرتب
کرده، جملگی به ۳ هزار کس مع اتواب و اسباب جنگی، بسر داری سید
مخدوم علی خان و سید ناصر علی خان بیرون قلعه، طرف باب شمالی
لب بھر کاویری، مقابل در سرپرنگ، قرارگاه مخالف، فرود آورد، در
فرصت هفته عشره از توندهمان و زمیندار ترور، و غیره هما، هفت زمیندار
منی پاره متعلقه صوبه نهرنگر فوجی از پیاده گان و چند سواران
معدوده نیز مجتمع ساخت، چون درین اثنا مغروران مصاف تیاک
گدّه بحال تباه، و زبان عذر خواہ، منفعل و متفرق رسیدند، آنها را

حفاظت آن بسبب تشریف داشتن والدہ ماجدہ خاص و خواہر تقدس اختصاص در انجا و اتصال سرحد میسور و استماع شورش طرفدارش بعلمت تودد فراسیس مقہور و بنام کرنل کوٹ برائے امقامات فرودگاہ وردا اور و فراہمی واجبات کشایش بندر پھولچری بلالست و تصور و بنام میر اسد اللہ خاں کہ در چیناپتن سکونت داشت، بنابر ماموری نیابت سابقہ صوبہ آرکات و بنام ارشد بیگ خاں جہت ہمراہی میر اسد اللہ خاں و تحصیل پیشکشانت پالیگاراں و رفع مفسدہ قطاع الطریقات و حفاظت حدود از شرور مخالفان و بنام عضنفر علی خاں و محمد ابرار خاں در باب شراکت و رفاقت کرنل مسطور و بنام محمد یوسف خاں بامتسعاد ملازمت حضور صادر و ہمہ با بدانہ موجب کار بند گردیدند، چون واپس موایب از لب دریائے کشنا تاردا اور کہ نصف ملک آرکات اسب مسخر اولیائے دولت نمود، خداوند دولت بصلاح تصفیہ نصف دیگر میدہ ابراہیم علی خاں پسر کلان سید مخدوم علی خاں را با دانشمند خان و محمد تاج الدین خاں و کشن راؤ مع فوج شایستہ سرکار و دو صد سولداد و یک سردار انگریز مشہور بکیتان لشکر اولاً بفتح قلعہ کوہی قیاق گذہ از قہرنگر روانہ فرمود، چنانچہ خان مذکور منازل پیما متصلش رسیدہ ہنوز بر پشت اسب انداز نزول لشکر داشت، کہ فراسیس از کمین پائینش بسان گولہ کہ از دہان توپ برآید، بمقابلہ تاحف خان مذکور بلا فرصت آرایش صفوف جنگ مردان اتواب بیدرنگ آغاز نہاد و نظر بر توپ اندازی مخالف لشکر را دور از انداز گولہ تاب حکم امتداد داد، تا مردم مفسد ضایع نشوند و بحفظ جان خود با کار سرکار نمایند، آخر الامر بسبق مخالف مارچہ در لشکر سرکار پد پہار گشت، کہ ہر یک حکم سردار یکسو

(۱) سنہ ۱۷۵۹ع اکبرور کہ مہینہ میں دم لالی نے چچاہلی روانہ ہوئے کی غرض سے تھانہ گذہ میں نو سو پورہین سہاوی جمع کیے تھے *

تسخیر بندر پهلجری، که بذائے خلل و فساد این سواد است،
و در سر آن کار، نواب ناصر جنگ شهید، سردار و صاحب اقتدار
سه ۳ لک سوار، سردار، و پانچ نکشاد، عزم مصمم دارم، و اصل
این زقوم که فروغش باعث خرابی چمنستان مملکت دکن شده
می خواهم، که از زمین بر آرم، فرض کردم، که تعمیرش از این
باشد، و در دست دشمن کشیده گردن، امتحان مشق این ربائی
ایم، هست خدا داد می پندارم، و آزمائش قوت بازوئے کشور کشائی
متجتم شوکت نصرت نهاد می شمارم، درین صورت از من محنت
است، و از حق اعانت، و از من تدبیر است، و از خدا تاثیر، همه
با استادند، و بزمین ادب بوسه دادند، و زبان باین جواب کشادند،
که تائید ازل باعزم رزمست مبارک، و عدویت بر طبق ادعای

ما جگر دوخته پلارک،^(۱) بهرچه اقدام سازی، سازوار است، و بجل
هر مشکلی که پردازی، خدا مددگار، خداوند دولت، پس از
انکشاف متابعت مستلزمان کارگاه صداقت، و معصمان دامن فضل و
عنایت، مسنبط و مسرور، و مبتهجم و محبوب گردیده، غلام حسین
نام، عمده الامرا بهادر خطاب، یعنی فرزند جگر بند کلاں تر فرزندان
خاصه را، در نهر نگر مامور تیایست و سید علی خان و سید ناصر
علی خان و ملک اسلم خان و حسین محمد خان را به متابعت و
مشاورت او، و افاضت خدمات مناسبه، معزز مفاخرت فرموده،
و قلعه را از آماده گئی ذخایر همگنی سرانجام، و تعیین مردم
کاردان با چیزه جمعیت انگریز وفا انجام، مستحصن نموده، پس
از ارشادات لازم الاتباع، بعزم تسخیر پهلجری با افواج خاص،
و غیره راست روان جاده اعتقاد و اخلاص، بتاریخ بیستم رجب روز
پنجمشنبه سال یکهزار و یک صد و هفتاد و سه ۳ پهلجری، در ساعتی
که نجم سعادت خود صعود، و اختر نکبت خصم در پیوط بود،
اوج غاری را مطلع خورشید اقبال نمود، گوش بهدائے نوبت

ہم از سپاہی تا سردار، باریاب و بہرہ مند ارشادات دلداری، و رفع شرمساری، مجدداً بعبائے نوازمات سپہگري، مستعد جان نثاری،

گردانیدہ، و جماعۂ انگریز را کہ بہمان تباہی رسیدہ بود، مستمال نمودہ، و بعوض سردارش، کہ دژ منزلے از امتلائے نوشندگی آب، بر زمین افکند، و جان داد، بقانون انگریز سرداری دیگر گماشتہ، داخل فوج مترتبہ مذکورہ، کردہ، ہر گاہ کہ بحکم مصرع —

قطرہ قطرہ بہم شود بسیار *

گشتہ، بقطع و ہدم اشجار و عمارات و تطاول دست غارت و نہیب، دیر مذکور خالہ، و خراب نمودہ، بگذاشت، فوج سوکار بدون جنگ داخل آن شدہ، معمولاً قلعدار و داروغہ وغیرہ اہل اہتمام، مامور تعمیر و آبادی و حصانت گردانید، و باز راجع بحضور گردید *

بدیان نہضت باسعادت موکب خاص بعزم مصمم تسخیر قلعہ

پہولچہری و بر گردیدن از رنجہنگذہ بصوب کاریکال و مفتوح شدن آن

وغیرہ قلاع متعلقہ آرکات و ملاقی شدن محمد محفوظ خان بہادر در

مقام ورد ہا چل و جلوہ افروز گردیدن خود بدولت بچیناپٹن *

حضرت اعلیٰ بعد از انکہ فرامیس از دیر سرپرنگت مفرور، و محمد یوسف خان از وردا اور حاضر حضور، گردید، بترتیب محفل اعیان و ارکان، بر زبان گوہر فشاں، گذرانید، کہ از بد و قیام اوائے دولت و احتشام، بوجوہ بیدار یہائے دوام فتنہ ہائے خوابیدہ، روزے بآرام نگذرانیدیم، و شبے بے فکر صبحش براحت نخواہیدیم، فی نفس الامر ہر گاہکہ با نطفائے اخگر فساد زمینداری، صرف خزائن زر، و خوں ریزی چند لشکر، لازم می افتد، و ملکہ برہم می شود، تسکین اشتعال نایرۂ مقاومت جنگ فرمائروائی یکت ولایت فرنگ، چہ محنت ہا کہ نخواہد، توکل علی اللہ در

کاریکال، از هجوم فرامیس بدسگال، و اذیت مسافریں و مزار عین اطراف، از قیام آنها در انجا، معروض نمود، تسخیر تیاک گدّه که مهلتی نمی خواست، موقوف داشتند، و میزیان را از مزاحم عاطفت و مراسم مکرمت، و افاضت اجاره خالصه و الکدّه، بموجب خواهش دیرینش، مرخص ساختند، و لشکر فیروزی بصوب کاریکال کشیده، بطه منازل متواصل، بر آن حصار مستقل محاصر گردیده، سمت شمال از نصب اعلام و خیمای فوج خاص، مورچال جنسئی سرکار مقرر گردانیده، و طرف مشرق که دریائے عمان است با احتیاط سد کمکش، از اهتمام انگریز، و غربی آن از تردد سید مخدوم علی خاں، و جنوبی آن بسعی محمد یوسف خاں مورچال، محبّه، با همه سخت کوشئی جمعیت محصور، در چند روز بعد بر انداختن دو برج شمالی سمت خیمه خاص، و خونریزی بسا رعونت مرشدها، و مایوس گشتن و امان خواستن بقیه آنها، و شکست دروازه قلعه، و تسخیر و تخریب و تهدیم آن، و حبس قوم فرامیس و گذاشتن مردم این ملک، بگرفتن تبرائی نوکری قوم مذکور از وصول بندر ناگور، متعلقه تجاور، و حصول زیارت درگاه حضرت قادر ولی قدس سره و گذارش، نذر، و نوازش مجاورین آن موقوف مذور، تحصیل سعادت نمود، و از انجا بترکم با دی رسیده، چون حارس آنجا از قوم دنمار، بالالی بمقتضائے توحید عقیده مذهبی، در ایام حالش سابقه او بر تجاور، موافقت کرده، و از هر گونه معاونت نموده، بود، خواست که او را نیز بے بنیاد، و مقام او را بصدمات تیر و تفنگ کوه شکن برباد، باید نمود، بسبب پیش آمدن و عجز آوردن و تحایف گذرا نیدنش از افزودن جزیه ابحال فرمود، و از انجا بسلامبر آمده و حصارش را که معبد قدیم هندو است، آماده جمعیت و اتواب و غیره اسباب فرامیس دیده بچنگ و کوشش و یورش بچنگ آورده و فرامیس را مقید و مسلسل و مرسل نهرنگر ساخته، و اهل حصار مذکور را که بسبب اشتها عوام بفروگاه سریر حضرت سلیمان پیمبر علیه السلام مشترک الطوائف هندو و اسلام است، بادرار و

شادیانہ تہذیب، و نظر بجلود وئی موکب نصرت، و زبان باستعانت
تائید حق، و دل موکل وکیل مطلق، و ہمت بقلع و قمع بنیاد
خیرہ سری اعدا، و نیت بفیض رسائی ورفاء خلق خدا، بشان و
شوکت، و توزک، و عظمت بمحیردیکہ از یرد و دریائے کاویری و کوردم
عبور ساخت، در اول قدم بشیر فرخ فال، و معتبر خرمی ایصال
یعنی وکیل میر اسد اللہ خان عرضداشت خان مذکور، متضمن
انتظام مہام آرکات، وارجاع زمینداران و جاگیرداران، و سبیل
پیشکشات، ابلاغ داشت، حضرت اعلیٰ وصول این بشارت، و
انتساق دارالریاست، فال حصول مقصود، و زوال دشمن نامسعود
انگاشته، سر بسجده شکر معاون اقبال گذاشته، شادان و فرحان
بفاصلہ ۳ کروائی ندرنگر، در موضع منصور پیٹھ، نزول اجلال
و روز دیگر از انجا کوچ نموده، قصبہ اونٹاتور را، مہبط برکات
فضل و نوال ساخت، و صباحش از استقبال و استسعاد ملازمت، و
التجا و انکسار عبودیت، معتبر خان ظاہر بمقتضائے آنکہ پاس خاطر
اکبر و اصغر، ضعف و سعت اخلاق فیض مظاہر است ریات لشکر
از مقام والکنڈہ گذرانیدہ، برنہنگدھ جاگیر خان مذکور کہ از
انجا فاصلہ یک کرواہے دارد، برپا، و لشکر را اطرافش دایرہ آرا،
و اندرون قلعہ مردم خاص محافظ ہرجا، گردانیدہ، خود بدولت
مع اعیان و ارکان وغیرہ مردم حضور در قلعہ جلوہ شرف حلول
انداخت، و بوقوع آداب نذر و مراتب عبودیت، و لوازم خدمت
گذاری خاص، و ظہور مدارات، و تواضع خلایع و مہمانداری ندمائے
با اختصاص، آئینہ خاطر را از زنگ کدورت سلف مصفا ساختہ،
ہفتہ عشرہ بسرور قبول اطعمہ و اشربہ اقسام و سیر و شکار دوام،
براحت و آرام گذرانیدہ، در تجویز استخلاص تیماک گڈہ بود، چون
دوین اٹنا جاسوس دیگر کامیاب استیلام گشتہ، استحکام قلعہ

(۱) اونٹاتور پراسلور سے پندرہ میل کے فاصلہ پر جنوب میں ایک چتھریلی
شاہ راہ کے قریب واقع ہے یہاں سے یہ شاہ راہ کٹلور جاتی ہے (۲) یہ مقام
کلاچھی تعلق ضلع جنوبی آرکات میں واقع ہے *

باستقبال در قلعه نتهرنگر آورده، مراتب ضیافت وغیره پیش برده،
 بنوشته دادن سند متر شده، مسطوره، رایې تعلقه مذکور ساخته،
 بحضور پر نور معروضداشت و بهادر موصوف بتعلقات مفوضه رسیده،
 بعمل و شغل ضبط و ربط خاطر خواه پرداخت، باقی کیفیت او مفصلا
 درین دفتر و ثانی املا خواهد یافت، الغرض خود بدو است، بعد ترخیص
 برادر از ورداچل، جهت احاطه بیت لشکر مظفر که حسب الحکم خاص
 بسرداری کرنل کوٹ فراهم شده بود، بصوب وردا آور کوچ فرمود،
 و زیارت شاه علی گنج گوهر قدس سره آسوده آن سرزمین، و
 گذارش نیاز آن بارگاه خلد آئین، امداد باطنی یافته، کرنل کوٹ
 سردار فوج را، که باغضنفر علی خان و محمد ابرار خان مستقبل
 گردید، و نیاز تحایف پیش کشید، سرفراز منصب تحسین و دلنوازی
 گردانیده، داخل لشکر گردید، و روز دیگر، بمعاینه آرایش تمامی لشکر،
 و قواعد شلک هائے آداب اخواندی، بکرنل مذکور دوراس اسپ با
 سازطلا و طرغ مرصع، و همه فوج را، از سردار قاسمپا، انعام جداگانه
 فراخور هر کدام بخشید، روز چهارم پیشتر روانه شده هرگاه که بر
 قلعه پر موکل که عبدالوهاب خان بهادر بموجب ارقام صدر، از
 دست فرامیس گرفته در ضبط سرکار آورده بود، رسیده، ابوالحسن خان
 جاگیردار قدیمش خیر خواه سرکار را بترحم عجز و عسرتش بهره مند
 بهالی جاگیر و قلعداری گردانید، و از آنجا بر کرنل نزول برکات فرموده،
 بوقفه یکت روزه بهنگل پیته، رسیده، فوج انگریز و سرداران متعینه
 آنجا را، مباہی انعام نموده، روز دیگر اعلام لشکر میمنت اثر،
 بسوئے چیمناپتن، بلند ساخت، مستر بکت گورنر چیمناپتن با دیگر
 سرداران تافرنگی کنده، مستقبل گشته شرف ملازمت دریافت و از
 بذل رافت، و فضل و عاطفت و احسان خداوندی، با سایر سرداران دل
 بقدویت، و زیان بمنت، آراست، و از نزول برکات موکب خاص،
 در ترتیب ضیافتی که در ذیل این سطور مسطور پرداخت*

انعام 'سرفه الحال و شاد کام' گردانیده و حصار را بعید الرشید خان 'پسر
 دویم محمد نجیب خان شهید که پس از گشته شدنش بهیدرآباد
 رفته در آن زمان تازه ورود نموده بود' و بعد مدتی رشد اعتبار دیوانی
 خاص حاصل نمود 'مفوض ساخته عدنان اویم تهور بسوئی ورد با چل
 برداشته' و قلعه اش در دست فرامیسان مستقل یافته 'در آغاز شدت
 جنگ بقرار آنها و اگر فتنه و سردار جماعه مذکور را 'در عین گریز'
 بعقب دوانگئی فوج منصور' اسیر کرد' و بهمین منوال جماعه بای
 مسطوره از یار مقام برآورد' و تنه قتل و فرار آنها را بسلسله اسیران
 در آورد' چون آب و هوا و فضائے ورد با چل' گوارائے طبع لطیف
 شناخت' جهت آرام لشکر مقام و قلعه اش را از تعمیر تازه
 متانت پذیر اساس استحکام ساخت' هر گاه که در انجا محمد محفوظ
 خان بهادر' که بعد شهادت نواب ناصر جنگ شهید علیه الرحمه
 مع برادر خورد محمد نجیب الله خان بهیدرآباد رفته' و پس از
 رفع محبله حسین دوست خان باوجود طلب فرمودن حضرت
 اعلی و آمدن برادر ثانی' به موجب تفصیل صدر' توجه نه نموده بود'
 در آن زمان ورود نمود' حضرت اعلی بمقتضائے خلق ذاتی' باستقبال
 بیرون لشکر' تقدیم آداب پسر با پدر' و گذاشتن سر بر قدمش' و
 گذرانیدن نقد و جواهر' و تحایف هندو فرنگی' بالشکر مظفر' و متصل
 و در خیمه جنب خیمه خاص فرود آورده' و بدل جوئی و
 مهماندازی و خدمت گذاری پرداخته' و برافاضیت تعلقه مندره و
 ترناوبلی بموجب معمول زمان والد شهید' خواهش او یافته' و از
 افراط فرحت و سرور' بتفویض یار دو تعلقه مذکور' با حکم نامه
 موسوم فرزند دلبند عمده الامرا بهادر نایب صوبه نتهرنگر' مقرر شد
 تکریم و توقیر عم مختشم' بموجب آداب پدر' و گذرانیدن سند
 اجاره ضلع صدر' و روانه ساختن پیشتر' بهادر موصوف را بمشایعیت
 خاص' تا بیرون لشکر' به همراهی خیام و فروش خدام' بسوئی نتهرنگر
 روانه فرمود' و عالمی ازین جوشش و فروتنی که فایق الحد بشری بود
 تعجب نمود' عمده الامرا بهادر عم بزرگوار را بموجب حکم والد نامدار'

سعیدیکہ ہر کجا جلوۂ توجہ آراستہ عسرت و عشرت یگانہ و بیگانہ کاست، از پیش دویدن و شکر قدوم نمودن، و بر خویش بالیدن و زبان التہا کشودن، و میز آراستن، و دعوت ساختن، مستر بکت حارس بندر چینایقش، بقبول ضیافت و میزبانی، و اقتضائے الفت جسمی و جانی، بکمال سرور با اعیان بزم حضور، باغ کمینہ را کہ گلشن بے خار بود، و ہواش بے غبار، و لالہ اش داغ نداشت، و سنبلس تاب نیافت، دیدہ نرگسش بیماری ندیدہ و

(۱)

و چہرہ ریحانش، کلف نکشیدہ، زمینش مرأت بے رنگ، و سایہ اش جلوۂ رنگ، خیابانس رہ راست سیر جاوید، انہارش آبیار نہال امید، بگرمی جوش گلہا بیدش دور از لرزیدن، و بہ تکلیف فضا فروش مستعد خرامیدن، گردہ درختس، صدا رم آوارہ گردیدہ دیوانگی تمنا، و پیش ہر گلشن، ہزار کشمیر کریدہاں دریدہ سودائے تماشا،

(۲)

اطرافش از مژگان دیدہ ہائے شوق خار بند، و بہارش بہ سپند سوزی جان ہائے بلبلان محفوظ از گزند، از موکب بہار مقدم، آب و رنگ دیگر داد، و منصف شامہ بوئے اخلاق، بر دماغ گل و بلبل نہاد، و میزبانان مفعول نگاہ ادب پا انداز قدمش نمودند، و سر افتخار از ورود آپس دولت بر فلک سودند، و در منظر یکہ آسمان رفعت، و زمین وسعت بود، بر کرسی زرین نشاندند، و دریا دریا گوہر و معدن معدن لعل، برپایش افشاندند، ہر گاہکہ اہتمامی فلک، شامیانہ گوہرین انجم بالا کشید، و فرش مہتابی سراسر زمین گسترانید، صباحت فروزان فرنگ، دوشا دوش یاران ہمرنگ، بادائے ہمنوائی ناز و نیاز، و یک آہنگی زیروبم پردہ دو ساز، و عجائب نمائی یک رنگی گل و بلبل، و تحیر افزائی آویزش شمشاد و سنبل، ہنگامہ آرائی رقص سحر انداز گردید، و جان جہانی را دودیمہ لطف خرام و آواز گردانیدند، و ملاححت فروشان ہند، از حرکات طرفہ ادا،

(۱) چہا عیان یعنی داغ جو منہ پر پڑ جائے ہیں اور بمعنی عشق کے بھی ہے

(۲) کانٹوں کی چار دیواری جو باغ اور کھیت کے گرد لکھے ہیں تاکہ جانور اور

بیان ضیافت حضرت اعلیٰ مع ارکان و اعیان دولت از طرف

مستر بکت حارس بندر چینا پٹن در باغ کمپنی و سرور تہامی

سرداران قوم انگریز از ترتیب مجلس رقص اہل ولایت و تقدیم

مراسم و لوازم میزبانی و سربراہی *

در موسم کہ فرمانروائی دارالنور خاور مشرقسانی^(۱) از تسخیر
یازدہ قلعہ ہفت اقلیم التمغائے آسمانی^(۲) با زرق و برق خلعت
نورانی^(۳) و کروفر حشم و علم جہانبانی^(۴) منظر پادشاہی باغ حمل
را منزل شرف قبول میزبانی^(۵) گردانید و از حصول انتعاش
استلذاز میہمانی^(۶) و شمول امتراز کمال شادمانی^(۷) بتاثیر انظار فضل و کرم
و تمہید آثار لطف و ہم^(۸) بمیرزا بہار نیرنگ آبادی^(۹) اہتمام
تقسیم خلایع متلوئہ سالنہ سپاہ گلزار^(۱۰) و بصیابیگ سہزادی^(۱۱) انتظام
تالیف رعایائے تازہ ورود مواضع نو آباد سبزہ زار^(۱۲) معمولاً بخشید
و بہ دریا دل خان صاحب القاب ساکن بالاگھاٹ برائے سیرابی
تشنگان ظہور امتیاز تعہد آبدار خانہ^(۱۳) و بسر بلذہ خان کوہ خطاب
باشندہ دیار اعتبار جہت احتیاط جواہر نذر افتخار محافظت
خزانہ^(۱۴) عطا نمود و بہمیں دستور در طرفتہ العین عنایت و اکرام
فراخورد حوصلہ و استعداد ہر کدام^(۱۵) منصب عزت و رتبت خدمتہ
کرامت فرمود^(۱۶) مسندہ آرائے ایوان اقبال^(۱۷) صاحب لوائے ممالک
فضل و نوال^(۱۸) نصرت رکاب عزم دلاوری^(۱۹) ظفر مآب عرصہ بہادری^(۲۰)
فاتح قلعجات قلوب دافع اعدائے شقاوت اسلوب^(۲۱) جامع آثار
احسان^(۲۲) لامع انوار امتدیان^(۲۳) اعتبار بخش وفا کیشان^(۲۴) جوہر شناس
صدائق اندیشان^(۲۵) معدن الفضل منبع العطا^(۲۶) حضرت اعلیٰ با طالع

(۱) بلند ہونا - کھڑا ہونا اور فارسی میں بمعنی عیش و نشاط مستعمل ہے -

(۲) کسی چیز کو مزیدار پانا - مزیدار شمار کرنا - (۳) حرکت کرنا - حدی کی
آواز پر اونٹ کا وجد میں آنا - خوش ہونا - پھلنا پھولنا - لشکر کی آواز اور شور -
غروب کے وقت معارح کا چمکنا - گھاس کا پھلنا - (۴) شاہستہ - لائق - سزاوار *

شمرده در تناول طعام تائید خوشگواری می نمود، چنانچه حریص
 صحر تا که لقمه های انجم از خوان میزبانی شب بالتمامه بلعید، و طبق
 فلک را از لیسیدن صاف گردانید، دهان آنها، کار از خوردن داشت
 و کام لذت آشنا، غرض از فرو بردن، اجمال حساب اغذیه اش
 انحصار دفتر دنیا ندارد، درین فرد مختصر چه تفصیل نماید، و جمع
 تعداد اشربه اش، گنجایش جریده ایام نیابد، درین بند مقطع چه
 تشریح سازد، خوشا دولتمند منعمی که بر سفره نعمت اقبالش
 جهان لذت بهره تنعم بردارد، و زیاده بخت بلند کریمیکه
 بر خوان مایده نوالش خلقی که بچنین حلاوت نصیب سیری یابد،

امروقه *

درین کهنه ایوان دیرین بساط
 تنعم سرا میز بان سماط *
 فلک عمرها رنج گردش کشید
 به پیری رسید و خمید و ندید *
 چنان میهمان تحشم پناه
 باعدیان و ارکان در انجم چوماه *
 نشستن بهمند ز صد زیب و فر
 سخن راندن از هر کمال و هنر *
 عطا کردن منصب افتخار
 باندازه جو هر اعتبار *
 بصد عز و شان مجلس آرا شدن
 شرف بخش اهل مندارا شدن *
 جواهر فشانی دست مها
 همان کامرانی اهل وفا *
 چنین جشن و تزیین و تزئین او
 چنین بزم و تهذیب و آئین او *
 همان سفره آرائی میزبان
 چو طرح چمن بندی باغبان *

و ترائه روح افزا و جلوه گوئی حسن کمال، و دلبری افسون جمال
و دورثانی صهبائی رقص ورود، و ساغر مکرر ترنم و سرود، نشاء عیش
را دوبالا ساختند، و بمتابعت آواز دل نواز خویش صدائے
پرده نشین ساز از پرده بر انداختند، تصویر قالین دیدۀ خود، فرش
پائے شان می داشت، که صفا گیرد، و مژه برهم نمی ساخت، که
مبادا، غبار پوایش بدامن آنها رسد، نه بزعم، گلشن به نظر بود،
و نه جشنة، چمن دلپذیر، که بر مروش بالیدۀ ثمردار، و هر گلشن
سنجیدۀ گفتار، تال مردنگ، سرچنگی، به بیداری خواب مردگان،
و دست بدست زدن، دستکی، بر در دلہائے افسردگان، زمین
صحنش جوش نشوونمائے داشت، که باغبان چمن آتشبازی،
بمجردیکہ تخم اخگر کاشت، گلبن آتشین بصد برگ و بر سر بر
افراشت، از بالا روی شعله ہائے شہاب، معلوم گشت، که آسمان
بر زمین رسیده، و از ہیبت معکوس، برگردیدہ، و از بیشمار
اعداد مہتاب، بروشنی پیوست، کہ زمانہ برائے رونق آن شب
از شہود مستقبلہ، بدرہا پیشگی طلبیدہ، و برہم چیدہ، از افراط
نعمائے ضیافت، چہ نگارد، و از وسعت ادیمش، چہ بقلم آرد، کہ
مگس خورشید، با وصف آستین افشانی مگس ران، روز، خود را
از احاطہ وسیع یک کانست حلوائش، بیرون نتوانست کشید، و پشتہ

(۱)

ماہ با ہمہ دست جذباتی بکاول شب، آنسوئے عرصہ یک قرص
پنیرش، نخواہد پرید، آسمان و زمین از ظروف خوانش اغتبار اندوز
مناسبت سرپوش و قاب، و حوت و حمل در اطعمہ نمکینش، داخل
اقسام کباب، دریا نمک آب افشاندہ دست مطبخیان ترتیبش
و قاف سنگبارہ بندش دیگدان ترکیبش فراوانی نعمت، ظہور فضل وافر
رزاق بود، و بیکرانی مجلس، شہود قدرت غالب، خلاق فراغت جا،
و لطافت غذا، و نفاست ہوا، و حلاوت صلا، نسخہ مرکب معجون،
اشتها بود، کہ خواصش خواص رکاب را کہ زیادہ از عوام عالم توان

بیان مامور شدن فوج سرکار بسرای کرنل کوٹ بر محاصرہ

قلعہ پہولچری و رونق افزا گشتن خود بدولت بارکات و آباد فرمودن

آن موافق زمانہ سابق و رسیدن نامہ شاہ انگریز باد و تصویر و پیک

شیر ولایتی بنام خاص *

خداوند دولت بعد انصرام بزم، بمشورت رزم، مستر بکت
گورنر وغیرہ سرداران مشاورہ چیناپٹن را بحضور بار داده، از آگاه
فرمودن مشاغلہ فوج دکھن بامرہ و بودن آویزش حیدر علی خاں با
زمینداران میسور، تجویز غنیمت شماری، فرصت تسخیر پہولچری
پیش نہادہ، و از مقرر فرمائے وصول تواتر رسد ما و جب لشکر از
نہرنگر، و اطلاع ارادہ سربراہی پیہمش از آرکات ہم، بمجرد
رونق آرائے آنجا، اطمینان واقعی دادہ، و برای سرانجام سرب
و باروت وغیرہ اسباب مایہحتاج محاربہ از چیناپٹن، و طلب داشتن
جہازات جنگی از بنگالہ یا بمبائی و گماشتن آن بر ساحل پہولچری
جہت سد کمک بندر مورس وغیرہ بنادر مخالف، تاکید ساختہ
و آنها را نیز از روی اقرار متابعت و مفاہیت آنہم ارشادات، و
عرض اخبار متحققہ روانہ شدن جہازات از ولایت، با فوج سولداد،
و یقین جلد رسیدن باین سواد، مطیع و منقاد خود یافتہ، و بقدر
مراتب ہر کدام از عنایات خلاع، و مستر مذکور را بعطائے اسب
و خلعت و شمشیر ممیز نواختہ و بنام سرداران فوج وردا اُور در
باب لشکر کشیدن و محاصر گردیدن، بر پہولچری احکام جداگانہ
بیک معنی مرسل ساختہ، حاضران را مرخص نمود، و خود باجاہ
و جلال توجہ بآرکات فرمود، چون بکنجی رسید، عبدالہی خاں
حامل آنجا را بر جلدوے پیش دویدن و نذر گذرانیدنش ممتاز مراجعہ
و روز دیگر میر اسد اللہ خاں و ارشد بیگ خاں کار گذاران آرکات

ہماں چیدن نعمت بے قیاس
 نمودن بر اقبال دعوت سپاس *
 ہماں رقص و آہنگ ساز و نوا
 ہماں نعمہ منجبان جا دو ادا *
 ہماں دور پیمائے ہائے شراب
 ہماں ساقیاں بے حجاب و نقاب *
 ہماں گرم بازاری نای و نوش
 ہماں سرکش پیمائے جوش و خروش *
 ہماں خوش خرامان رنگیں عذار
 نزاکت فروز و لطافت بہار *
 ہماں جلوۂ حسن ہندو فرنگ
 زینت پردۂ جوشیدۂ با چند رنگ *
 تلاطم خروشی بھر نغم
 ہماں سحر امواجی زیر و بم *
 زہے آنکہ از پر تود ولتس
 زاقبال اسکندر شوکتس *
 بایں جلوۂ ہر خانہ روشن شدہ
 بایں رنگ بردشت گلشن شدہ *
 سروکار دولت سزوار اوس
 زمانہ نذاخواں فلک یار اوس *
 چو اوہر کسے را بنعمت رساند
 جہانش خداوند نعمت بخواند *

خداوند نعمت پس از پردۂ پریشی بے حجابی شب و سکوت
 ساز و نوائے رقص و طرب، و ہر چیدن خوان ضیافت و اختلاط جمیع
 لذت و حلاوت، کذار و دوش، و مساعد و گوش نشاط فروزان محفل دوش،
 باردار لعل گوہر انعام و ایثار، و مستر بکت را بانوازشات مناسبت
 مراتب سردارن یگر، از عطیات فاخرۂ بسیار، مفتخر الافتخار گردانید *

(۱)
ترجمہ نامہ پادشاہ انگریز بنام حضرت اعلیٰ *

آئین خلعت و صفا، و ربط الفت و ولا، از وضوح یکت جہتی معنوی، تمہید بساط مصاحبت ظاہری، ساخت، و دل جوشی ہائے و داد غایبانہ، بشہود یکدلی باطنی در آرایش بنم دید وادید دیدہ صورت پرداخت، بتصفیہ آئینہ اخلاص، چہرہ تمنائے طرفین موضوع، و بھکم اتفاق قلبی ابواب حقیقت از روئے یکدیگر، بے کلید گفتگو مفتوح، از انجا کہ بمقتضائے تجارب مود تھا، اعانت باہم، حکم واحد دارد، تعداد امداد آن فرمانروائی ممالک اقتدار، در متاعب و مصاعب امور متعلقہ ما، تصور تحصیل حاصل می آرد، منت این احسانیکہ در سلطنت سہ ۳ پشت، یعنی از اوقات جدما، تا اینجا، صریحاً بامتحان آمدہ، براولاد ما واجب، و پاس این دوستی قدیم تا قیام دولت انگلاند بر قوم انگریز لازم و مقدم مطالب، در عالم دنیا، پیش اہل عقل و ذکا رتبہ حق شناسی ہا، از ہمہ مراتب بالا، و تاثیر حفظ این شرایط موجب شمول خوشنودئی خدا، و ممد و معاون کار ہا است، بدین ہمین نیت مہین و ہمہ بہین، شاہی این مملکت، از سہ پشت تا جلوس حال با استقبال ما، فال روز افزونی دارد، و نتائج این صداقت قول، در جنگ بھرور، از پردہ فتح و ظفر و بر روی فوج انگریز می کشاید، تسمیکہ آن ساز و ار مسند عظمت و بختیاری، عزم مصمم با ستیصال بنائے فساد معاندان ما، مصروف دارند، ماراہم در ہمہ حال شریک خود شمارند، و از فوج ماہر قدر کہ مطلوب اوقات ضرور شود از سر رشتہ الفت دلی، خاصہ برابط موافقت صمیمی جدما، عجبے قیاسد، و شرایط ار تباط دیریں، و ضوابط اختلاط پیشیں، مستدعی است کہ علی

(۱) چارج سوم اور امن کی بیوی چالک کی دو روغنی تصویریں جو شاہی لباس سے مزین کی گئیں تھیں سنہ ۱۷۶۸ع میں نمر شاہی کے منتظمین کی جانب سے نواب صاحب کے پاس بطور تحفہ پیش کی گئیں اور امن کے ساتھ ایک زندہ رلاہنی بھیج دیا اور دیگر تحائف بھی بھیجے گئے تھے۔ تمام چیزیں ایک خط کے ساتھ جو بادشاہ کی جانب سے لکھا گیا تھا ۶ فروری سنہ ۱۷۶۸ع کو موصول ہوئیں *

را از مستقبل شدن آنها کامیاب مکارم گردانیده و از اتصال دروازه شهر نسبت به حال علما و قضات و کبار و غیره مصدر احسان و بجلوس مسند موروثی دارالاماره بر و کلائی زمینداران و جاگیرداران که با نذر و پیشکش حاضر بودند مظهر امتنان گردیده به تشریف آوردن والده ماجده و خواهر معظمه از چندرگیری همراهی عبدالوهاب خان بهادر برادر عزیز سعادت قدمبوس یافته و برادر را برطبق وقوع صدق ارادت او مبالغات اندوز ترحم و تفقد ساخته و بمعاینه ویرانی شهر از افتضائے رحمت ذاتی تاسف خورده جهت اجتماع سکنه قدیم که از جور غنیم انتشار یافته بودند و بنابر حاصل نمودن وجه تعمیر اماکن و مساکن و عوض خساره اثاثه هر یک از خزانه عامره رکاب اشتیاق و حکم اعلام داد و بندد تفکر و اضطراب از خاطر رعایا و برآیکشاد و خراج و باج یک ساله برائے آبادی ملکت بمزارعان معاف نمود و ازین معنی در فرصت قلیل آبادی از شهر متجاوز گشته اطراف و جوانب را رونق ترتیب معموره های متعدد فزود درین اثنا عرضداشت مستر بکت متضمن رسیدن جهازات ولایت با جمعیت سولدادان و نامه شاه انگریز با دو تصویر شاه مذکور و زوجه اش مع شیر ولایتی پرورش یافته حضور شاه مزبور بنام خاص رسید از دریافت مضمونش خیلے مسرور گردیده و جوابش بنابر فرستادن جهازات موصوله بر پهلوجری باعانت فوج سرکار و ارسال نامه و هدایای مسطوریه مرسل نموده هرگاه بمستر بکت بدان موجب جهازات را برلنگرگاه پهلوجری روانه ساخته فقط شیر ولایتی در چینایتن داشته نامه شاه و هدایا مصحوب یک از سرداران جهازات بحضور فرستاد خود بدولت بآرایش دربار و احضار حشم و خدم سرکار مضمون و داد مشحونش گوش گذار کبار و صغار ساخت اگرچه ارقام شرح نامه مذکور مقام دیگر دارد نظر بمسئله مضمون درین جاصراحتاً زینت سطور یافت *

انتظار را شگفتگی بخشید، و مطالعه مضامین مراعات قدیمی، ملاحظه معانی مماسات صمیمی، که لازمه شاهان بلند بخت، و شایسته زینت افروزان تاج و تخت، باشد، صمیمه ازدیاد محبت سابق، و ذریعه نظام امور خلائی گردید. نحویکه پاس روابط ساله، بآب سریر آرائی مکنت و اقبال منظور نظر مصلحت، و ملحوظ لهاظ فطرت است، زیاده ازاں لازم این مترصد فضل ایندیست، که بقاعده عهد و میثاق زمان پیشین، خاطر را جز بمخالصت نیارائیم، و به تنبیه و تالیف اعدا و احبائے هر دو دولت طرفین، غیر از نتیجه واحد بتصور بتازیم، و سرداران با مروت، یعنی مستلزمان آن دولت، بتأثیر تفقد خاطر خطیر، و توجه ضمیر عطفوت تخمیر، اتفاق کامل با ما دارند، و در هر کار مسرور ظهور وفاق می سازند، فی الواقع که حق شناسی و صداقت اساسی قوم انگریز، مستهتر آفاق است، و از همان سبب دشمن آن قوم هر چند که از کثرت اسباب غرور، سر بفلک کشیده باشد، در هر مقابله بگریز مشتاق، و به یمن این سحبه رضیه، دولت بی زوال آن جم جاه، فال ترقیات روز افزون می دارد، و ممکن است که اثر این معنی باعث سوت و بهمود عالمیان گردد، که ترقی دولت اهل معدلت، واسطه رفاه بریت است، سوغات ندرت آیات که بمقتضائے التفات ارسال یافته بود، مسرور و مهتوز نمود، توصیف هر واحدش متعذر تکلف قلم و زبان و مستعد حوصله کاغذ و بیان، ترصد که اعتلائے پایه این محبت، نظام امور درستان مخالصت شعار، و خلل مهمام معاندان نکیت آثار گردد، زیاد ایام شوکت احتشام بگام، و از دیاد، فوج و انبساط علی الدوام باد، مدیران امور دولت، و مشیران مهمام سلطنت، باین مضمون مرقسم، و بمهر خاص مرتسم ساخته، معرفت همان سردار جهاز روانه گردانیدند، و سردار مذکور را به خلعت و انگشتری مرصع و یکت راس اسپ، بازین زردوزی و زر، و نقد سرفرازی بخشیدند *

الدوام، اجرائے سلسلۂ ارقام، و پیام مضامین، تودد التیام، واسطۂ استحکام اتحاد، تام و اشتہار، این معنی مناسب، اصلاح تمامی مہام، و تخلل مرام اعتدائے نکبت انجام شود، و دو تصویر این جانب، و زوجہ ام بمحض اینکہ معاینۂ آن واسطۂ یاد ما باشد، بے تکلفانہ مع یکت شیر ولایتی کہ از بچگی در حضور ما پرورش یافتہ و یکت قبضۂ شمشیر و یکت ضرب بندوق و دو ضرب پستول طلائی، و جنس تحائف دیگر، بموجب فرد تفصیل ملفوفہ مرسل است، مقبول و منظور گردد، و زبانی سردار جہاز کہ برسم و کالت حاضر خدمت شدہ است، سرایر دوستی و ضمائر یکت دلی ہرچہ گذارش یا بد تحقیق پذیرد، زیادہ، اسباب شوکت زیاد، و ابواب فتوح ہر روئے عزیمت ہا کشادہ باد *

جواب نامہ مذکور از حضور حضرت اعلیٰ *

بعد صنوف سپاس مراحم بے قیاس شاہی، کہ میر دریائے بیکران صنایع بے انتہایش، زورق ہفت بادبان آسمان را، در گرداب عجز عبور انداختہ، و ہوائے معتدلۂ اتفاق فرمانروایان کشور بود و نبود امکان را، واسطۂ رفع شور و شر طوفان و غبار بھروبر ساختہ، و پس از الف تحیات مکارم کرامت اساس حکامیکہ نامہ رسالت ذات ہدایت صفات شان، بر کشور بطون اعیان، از دارالسلطنت فیض مطلق، شرف نفاذ یافتہ، و مہر رحمت پر تو ظہور آنها، جہت تصفیۂ ظلمت عدوان بے راہی، از مطلع عنایت الہی، شرق تا غرب یکساں تافتہ، مشہود رائے موالات پیرائے کامران والا رتبہ فرمانروائی، رفیع الشان ہمت و عزم کشور کشائی، کرمی نشین بزم دولت و اقتدار، تمکنت گزین و سادۂ حکومت پایدار، گردانیدہ می آید، دریں زمان فرخے توامان، و آوان خرمی اقتران، صحیفۂ مخالفت نگار، و نمیقۂ موافقت دثار، کہ سر سبزی حروفش، ریحان زار چمنستان و داد، و تازگی مطورش، سنبلستان باغ اتحاد بود، بسان مجموعۂ بہار، از اوقات

از حیدر علی خان کمک خواستند، چون تغلب اخذ ملک
 فندراج، نسبت بھال او، استقلال کلی نیافتہ بود،^(۱) بلحاظ عدم
 وقوع نتیجہ سوال، احتیاجاً مکرر نگاشتند، ناچار مخدوم نایک
 را کہ یکے از اقربائے خود بود، با جمعیت سواران فرستاد،
 چنانچہ او جلائے دیدہ انتظار آنها افزودہ، دست بغارت و نہیب
 اطراف کشاد، و آوارگی گرد و پیش، و انسداد راہ و رسید لشکر سرکار،
 پیش نہاد عزم غارتگری نمود، و ازین معنی تنگنی حال لشکر،
 نالہ و افغان عسرت، از زبان لشکریان کشود، سردار لشکر از بیداری
 سپاہ قیام مقابل عدو، صرفہ شعور ندیدہ، می خواست، کہ
 چند منزل پس پا گردد، و بفرست پیش آید، درین اثنا
 ظہور رنجش اتفاقی فیما بین سردار مذکور و گورنر چینا پٹن علاوہ
 حال گردید، و عرضداشت کرنل مذکور با عرایض سرداران دیگر، بر
 صلاح مراجعت لشکر بحضور رسید، خداوند نعمت ازین مضامین
 آگاہ تکالیف فوج گردیدہ، و مراجعت لشکر نامناسب فہمیدہ،
 از ارقام ارادہ رونق افروزی خاص، وغیرہ مضامین تالیفانہ
 خداوندانہ، سردار لشکر را تسلی و تشفی بخشید، و بکار پردازان
 حضور بہترتیب اسباب سفر تاکید گردانید *

بیان نہضت موکب خاص از دارالریاست آرکٹ بصوب پھولجری
و ملحق شدن با فوج متعینہ کرنل کوٹ و وقوع جنگ و شکست
فراسیس و فرار مخدوم نایک بسمت بالا گھاٹ *

حضرت اعلیٰ بتامل و تفکر عسرت احوال لشکر، و رنجش
 سرداران بایکدیگر، میر اسد اللہ خان نایب صوبہ آرکٹ را، بنابر تواتر

(۱) کندی راؤ کی وجہ سے حیدر علی کی طاقت قوت چکی تھی وہ بالکل
 خطرے میں تھا اور یہ چاہتا تھا کہ مکمل ناکامی کی صورت میں چند مقامات
 کو بچا کر اپنے قبضہ میں رکھے اسے وقت میں حیدر علی کے پاس دم - لالی اور
 حسین دوست خان کا ایک خط پہنچا کہ وہ دو ہزار سوار اور تین ہزار پیادہ
 فوج سے انکی مدد کرے اور ساتھ ساتھ اس خط میں یہ شرط بھی لگائی گئی تھی
 کہ اس فوجی امداد کے صلہ میں حیدر کو تیاک گڈھ اور پالونامور کے قلعے اور ایک
 لاکھ روپیہ بطور نقد دیے جائیں گے *

بیان روانہ شدی کرنل کوٹ با فوج سرکار و انگریز بہ قصد

محاصرہ پہولچری و رسیدن بر سرحدش و بر آمدن موسی لالی و

فرود آوردن لشکر خود بیرون قلعہ و رسیدن مخدوم نایک با

جمعیت سواران از جانب حیدر علی خان بکمک فراسیس *

کرنل کوٹ مطابق حکم حضور، و تاکید مسٹر بکٹ، با ہامگی
فوج، از قرارگاہ وزدا اور مثل میلے بہ تخریب بنائے پہولچری
جوشید، و ہرگاہکہ بر سرحدش رسید، موسی لالی نیز از مقر خود
یعنی پہولچری با فوج ہند و فرنگ و زنگ سر برون کشید، و
بفاصلہ چہار کروہے ہر سہ ۳ جانب قلعہ، غیر از طرف چہارم
دریا، بہ پناہ بتری ہائے معمورہ اسباب حرب و اتواب، و محصورہ
خندق ہائے عمیق نو احداث، باستعداد و آرسنگی لوازمات جنگ قیام
و استحکام ورزید، کہ تسخیر پہولچری در نظر عقل متعذر گردید،
چنانچہ کرنل کوٹ بدریافت راہ بستن چنان کوء آہنیں، و عارض
گشتن آن اژدہائے آتشیں، مایوس از تحصیل مدعا، و مست از
عزم مقابلہ آن بلاگشتہ، بلاچاری حکم حاکم، و غیرت معاودت،
متحیرانہ مقابل خصم، مثل سر در زیر شمشیر ورمہ پیش درندہ
شیر، رخت بے دست و پائی انداخت، و مخالف نیز بر اینہا
اقدام نساخت، و بدون دہان کشائی و لکد افشائی اوقات چارہ کشی،
عرصہ ہشت ماہ بقیابو جوئے پردو گرہ، بے مقابلہ و مجاہدہ گذشت،
(۱)

و کارے حاصل جانبین نگشت، دریں اثنا رضا علی خان پسر
حسین دوست خان و موسی لالی بسیاہ کاری ترقیم و ترسیل خطوط

(۱) سنہ ۱۷۶۰ع میں کرنل کوٹی نے والندور کا قلعہ فتح کر لیا اس کے بعد ولایا
نلور فتح کرتے ہوئے فرانسیسی فوج کو کوء پرمبائی سے پیچھے ہٹا دیا فیوولچورم،
چیمبرم، وردھاچلم کے قلعوں پر قبضہ کرتے ہوئے پانڈچری کے قریب و جوار کے بہت
سے دیہات پر بھی قبضہ کر لیا۔ اس طرح فرانسیسی پانڈچری کے ایک محدود علاقہ
میں محصور ہو گئے۔ *

سردار فوج فرامیس فتنہ انگیز، از میان معاملہ معادلہ برداشت، و غرور پیش آہنگی فوج اورا، در چنان آفت از دست گذاشت پیرانش باردوش رفاقت اضطراری نمودند، و از گرد راہ ہزیمت، بے رونق تیرگی چہرہ ندامت، افزودند، و مخدوم نایک خواست کہ از بے اختیاری فرار، و تشویش ادبار، بفوج فرامیس پیوند، و قرار و اماندگی گیرد، محمد ابرار خان با جمعیت سواران از کمر گاہ سرعت بکار بردہ بمجردیکہ سدراہ مقصودش گردید، غضنفر علی خان تعاقب کنان مثل آفت دیگر بر سرش رسید، نامبرد عاجز از شکنجہ وقت دو سمت گشتہ، لاچار عنان باد پائی گریز بسوے تجاوز گردانید، و در ہر منزل از گرانی بار و بار بردار، و افتادن اسپ و سوار، سبکبار گشتہ، با جمعیت قلیلہ بہ نہایت پریشان حالی سر بہ بالا گھاٹ، کشید، و بہ آقائے خود کہ نتیجہ جوئے کمک فرامیس بود، خبر خرابی فوجش و آوارہ گی خویش رسانید، و لشکر کرنل کوٹ کہ بجمیع وجوہ و اماندہ تکالیف اقسام بود، از برکات نزول موکب خاص، و فتح آن روز، تقویت حاصل نمود، و طرق اطراف کشایس یافتند، و بہ کثرت وصول رسد تھرنگر و آرکات و افزایش آن ساکنان دیہات متصلہ، از بازار لشکر غلہ می خریدند، و بمواقف خود، بردہ تجارت می ساختند *

بیان مصاف جنگ و محاصرہ برج یلانور و مسخر گردیدن آن از

سخت کوشی فوج منصور *

خداوند اقبال بشمول فضل ذوالجلال، و حصول فتح خویش و فرار اعدائے شقاوت مال، بمقام سہ ۳ روزہ جدال، پس از نواختن شادیانہ فیروزی معرکہ قتال، و سردادن اتواب خرمی حال، از ادائے رسوم مختلفہ انجام مقتولان متہمین المشارب، و تعیین جراحات زندان مجروحان تہور محارب، روز چہارم بر قصد برج یلانور، آمادہ مردم، چیدہ، و سرداران سنجیدہ، و محسوب و مستحکم

ارسال رسد بسوی لشکر و فرستادن زر نقد جهت مصارف آن معرفت گورنر چیناپٹن تاکید فرمودہ و بنام گورنر مذکور بنابر تبلیغ سرب و باروت و گرفتن قیمت معمولش از خان مسطور عزار قام نمودہ در زمان سعادت توامان تکیہ بر فضل ایند سبحان روانہ گشتہ منزل بمنزل متصل لشکر فیروزی اثر توقف کردہ سرداران لشکر را کہ مستقبل شدہ بودند سرفراز ملازمت و بارشاد دلدہی ہا قلوب آنہارا از فکر عسرت و غبار کدورت مصفا ساختہ داخل خیمہ خاص گردید و قلب لشکر را توان بخشید روز دویمیش موجودات فوج دیدہ جمعیت سولدادان و مردم بار تھویل کرنل کوٹ وسواران سرکار مفوض غضنفر علی خان و فوج حضور منتخب رکاب خویش گردانیدہ بر سہاٹ ثلاثہ متفاوتہ فرود آوردہ یعنی یمین و یسار فوج خاص ہر دو جمعیت متعینہ کرنل مسطور و خان مزبور بصلاح نمایش تسلط و کثرت قرار دادہ روز سوم علی الصباح کوس جنگ نواخت موسی لالی از پندار گرانی لشکر خویش تمامی انبوی مجموعہ ہندو فرنگ و زنگ و سواران مخدوم نایک بیرون احاطہ مقام بر انداخت از اتصال فوج انگریز با فراسیس و غضنفر علی خان با مخدوم نایک ہم آویز گردید و خود بدوات مع کرنل کوٹ و فوج حضور بجائے استادہ از ارادہ اینکہ اگر احياناً خدا نخواستہ مستی درکار لشکر سرکار دیدہ شود کمٹ بعمل آید تماشا می دید و مبارزان را از تھسین و آفرین و انعام و اکرام ہر جانفشانی دلیر ترمی کردانید با وصف رعد جوشی اتواب و آتش

(۱)

انگیزی بنادیق بے حساب و تکرگ ریزی گولہ ہائے کرنل و موج زنی دریائے قتال تا نصف النہار گیسو دار استقلال یکے از جانبین بزوال نہ انجامید و اقبال نصرت حاصل حال واحدی از طرفین نگردید از انجا کہ تائید غیب در صدر رونق کار سرکار و فلک در شکست پائے تردد اعدائے نابکار بود گولہ آتشبازی اتواب انگریز پائے

سولداد پادشاهی، مستعد جنگ برکنار استاده بود، حملہ بردہ، فراسیس را بگرفتن تاب و توانش، از مقابلہ بر آورده، فوجے را با غضنفر علی خان و محمد ابرار خان بتعاقب او مقرر کرده، خود با جمعیت ہمراہی، بر برج از طرف شکستہ اش، یورش نمود، خداوند دولت بکرم آہنگی حکم آتشباری اتواب دمدہ کوشیدہ، خود را با فوج رکاب خاص، از قرار گاہ، در صف مستعدہ یورش زدہ، محمد یوسف خان وغیرہ سرداران را ہم قدم کرنل مسطور بھملہ برج مامور گردانید، چنانچہ آنها بکمر بندی دلاور پیا و فضل ہمہ بخش تمام عطا، بالائے برج برآمده، نشان سرکار برپا، و اتواب ہماں برج مفتوحہ گولہ زن پشت اعدا نمودند، حضرت اعلی بعد نواختن شادیافہ و سردادن اتواب سردر برج مذکور از پایہ بر انداخت، و کرنل را بعنایت اسپ و دیگر سرداران را بعطائے خلاع شاد کام و جہت آرام لشکر ہمانجا مقام، و فراسیس را بسوے اڑیاکیم بے سرو پائے اضطرار انہزام، ساخت *

بیان فتح برج اڑیاکیم و برج وزگرہ بعد یکدیگر و متاصل شدن

آن و گریختن فراسیس بہ پناہ تاپن بھالت پریشان و خرابی بیکراں *

بعد بے نشان گشتن برج یلانو، مقہور مغرور بہ برج اڑیاکیم، ہم استحکام برج منہدم مذکور پناہ گرفت، و حضرت اعلی پس از فراغ کار مقتولان و مجروحان روز چہارم مثل شیر خون چشیدہ، از بیشہ مقام سراغ صید رمیدہ، باڑیا کویم رسیدہ، فوج بزنہویز کرنل کوٹ بمحاصرہ اش گماشت، و با حادثہ برج تازہ در شکست کمین گاہ معاندین متوجہ گشتہ دریگ ہفتہ سراسریک سمتش بر انداخت، از انجا کہ فوج منصور از فتح پیشین دست جنگ صاف، و خواہش مصاف، داشت، وعدہ ازان روز دردل ہراس، و در خاطر و سواس، یافت، کرنل کوٹ با جماعہ سولدادان پادشاهی برج مذکور

ثر از جمله بروج خارجه گرد قلعه پهولجری، و پیش روی لشکر مخالف
 لشکر کشیده، با اتصال یک گوله تابش مقابل فرود آمده، در فرصت قلیل
 باحداث دسدمه هائے رفیع و طویل آغاز توپ اندازی نمود، تا یک
 ماه کامل از طرفین شکست روزانه پناه غیر، و تعمیر شبانه مقام
 خویش، جاری بود، و بعضی اوقات در مقابل میدان، گاه ایس و گاه
 آن، غالب می گردید، و مغلوب را تا بدرجش می گریزانید، حضرت اعلی
 مکدر گشته با حضار کرنل کوٹ و غیره سرداران هندو فرنگ و اعیان خود
 فرمود، که در عالم تاخیر نتیجه، سعی شکایت دوستانه مواجعت،
 معنی استعانت دارد و اظهار تعلق خاطر باهمدم، لازم می افتد،
 یعنی از امتداد مدت پیکار، وروداد مصارف بسیار، شکوه ندارم،
 مگر در وقوع مهلت ایس کار، اندیشه وصول کمک دشمن و
 رایگانی مهلتی که پس از تلف انفاس و اموال، و امضای بسا ماه و سال
 باعث کاهش قدرت بدسگال، گردیده بر خاطر می آرم، نشود که
 کار بر گردد، و تعب دوباره افتد، چون هنوز برجے بدست نیامد،
 ببرج دیگر قلعه چه رسد می خواهیم، که بکوشش مردانگی سرعت
 بخار برند، که ضرب المثل مردان روزگار شوند، همه با یا ستماع
 ارشاد متأثر و متنبه گردیده، با تفاهت معروض داشتند، که شدنی شد،
 و گذشتنی گذشت، فردا در صورت حکم و آرایش صفوف هر سه ۳
 فوج متفرقه مذکوره، از جانبازی، فدیای ملحوظ نظر بلند خواهد
 گشت، که برج مقام رایت سرکار گردید، وعد و آواره راه فرار،
 خود بدولت، ازین کلمات همت، لبریز تحسین گشته، صبح
 فردایش، هر سه ۳ فوج آراسته، از سه ۳ جانب به میدان فرستاد،
 و بمقابلہ عدو حکم توپ اندازی داد، فرامیسیم شدت هم آورد،
 بآن مرتبه پیش آورد، که از تنگی میدان، گوله هائے جانبین برهم
 می خورد، و آخر الامر پائین برج هر دو صف بهم آمیخت، و
 مخالف از کثرت فوج ماده فساد بتازگی می ریخت، چون نیم
 روز باین آویزش گذشت، دفتاً کرنل کوٹ که با جماعه

برجہائے مستقیم بود، محاصر گردید، و با حوادث بروج مقابلہ آن
آتش دشمن سوز دم اتواب شعلہ زن ساخت، و از جنگ ہر روزہ
سہ ۳ ہفتہ حساب چیرگی و زبونی ہر دو صف برابر می یافت،
بوزیکہ غلبہ اولیائے دولت قابوے حرکت اعداداشت، کرنل کوٹ در
عین آویزش صفین باجماعہ سولداد متعدد بقابوئے مردانگی جانبہ
متواری گشتہ بمحردیکہ موسیٰ لالی ہر صف مقابل غالب، و از مستی
شراب غرور بے احتیاط چپ و راست تاجر سرکار متعاقب،
گردید، از کمینگاہ برآمدہ اورا در میدان خود و جماعت سابق
کشید، ہر گاہکہ او ہر اسیدہ بقصد گریز از آن شکنجہ سربہروں نہاد،
از مزاحمت غضنفر علی خاں سد راہ آن سمت، و توپ اندازی
کرنل کوٹ، ہماں معاملہ اولی ہر حالش روداد، منتهی الکلام،
بگذاشت، ہمگی سرانجام و قطع امید جملگی مہام، بہ پناہ تاز
بن، کہ گرد قلعہ پہولچری است جاں برد، و جمعیت تدمہ
اسیران احاطہ پروجش، ہر ہم خورد، و خداوند نصرت شعار، محصول
چنیں فتح و معاینہ آن باغ و بہار، شکر صانع جہاندار نمود، و
بطنطنہ کوس شادیانہ و اتواب سرور، سامعہ نوازی عالمیاں فرمود *

بیان پناہ بردن موسیٰ لالی با تمامی فوج بخود بہ تازی و

محصور گردیدن و از دست دادن آن مصاف ہم بغلبہ لشکر تدبیر
و ہمت خداوند عدوشکن و رسیدن او بقلعہ پہولچری بہراس و

اضطراب ہے سپری *

خداوند کشورکش، بعد فرار فوج اعدا، اسیران ہنگامش
بامان قتل و نہیب، داخل بازار لشکر، و از مردم جنگی، ہندی
و کرناٹکی، را مطلق العنان، و قوم فرامیس و زنگی را زندانی حبس
جاوداں، و سامانش منقسم لشکریاں، و بروج مذکورہ بے نشان
گردانیدہ، روز چہارم فتح، نہضت فرمودہ، بمقامیکہ از تراکم
اشعار تاز، بعرض کردہ، و طوالت اطراف قلعہ پہولچری سوائے

(۱) را از دست اعدا گرفتہ برائے کمک فوج سرکار کہ در صف میدان سرگرم پیکار بود، از ہماں انواب برج و گولہ اندازی بر لشکر دشمن ساخت، ازین معنی جمعیت مخالف حواس باختہ بسوے موضع (۲)

وژگڑا موقف، لالی و مکمن فوج گراں، و آمادہ حربہ بیکراں، و موقع بستان نامزد پادشاہ فرامیساں، کہ شگفتہ رنگی جبین اشعارش (۳)

سرمشقی رنگ آمیزی رسام بہار، و ندرت طرازی نقش در و دیوارش آینہ جلوہ زار عجائب روزگار، و بلندی بے انتہائے سقف بامش اوج دولت جمشید و قباد، و آراستگی نشیمن ہائے ہر مقامش (۴) (۵)

نگارستان نقاش مانی و بہنراد، از توصیف شیرینی میوہ ہائش زبان قلم شیریں، و بہ تعریف رنگینی گلزارش روئے کاغذ رنگیں، تاقیاس رسد، (۶)

و صنعت تختہ ہائے ریاحین، و تا خیال دود، کثرت نرگس و نسریں، داشت، شتافت، حضرت اعلیٰ از فتح برج اریاکپم کرنل کوٹ را مورد نوازشات مجدد فرمودہ، و از کار مجروحان و مقتولان فراغ یافتہ، بوژگڑا رسید، و بمواقف مناصب اعلام افواج قاہرہ برپا گردانید، و باغ مذکور کہ قرارگاہ فوج مقہور، و اطرافش مترتب از

(۱) کرنل کوٹی نے یہ فیصلہ کر لیا تھا کہ سرحدی مورچوں پر حملہ کرنے سے پہلے آدین کیم پر قبضہ کرنے درمیان میں ایک ہفتی حائل ہونے کی وجہ سے یہ مقام چاندیچری سے بالکل الگ تھا، جب لالی کو اس کی اطلاع ملی تو اس نے انگریز کیمپ (چھاوٹی) پر اپنا حملہ کرنے کا تہیہ کر لیا۔ چنانچہ مورخ ۴ دسمبر کو فرانسیسیوں نے انگریزی چھاوٹی پر حملہ کر دیا لیکن اس میں انکو سخت ناکامی ہوئی اور بہت نقصان ہوا۔ ۱۴ دسمبر - ڈی - اچول انگریزوں کے ہاتھوں اسیر ہو گیا۔ انگریزوں کی چھاوٹی ولیمور سے کر مہائی تک وسیع کردی گئی *

(۲) گھات کی جگہ - پوشیدہ ہونے اور چھپ رہنے کی جگہ - پوشیدہ ہو کر دار لگانے کی جگہ - (۳) نقاش - معمر اور نام ایک لوہار کا جس نے سکندر کے واسطے نہایت تدبیر سے لوہے کا آئینہ بنایا تھا - (۴) ایک بہت بڑے نقاش کامل کا نام ہے جو روم کا رہنے والا تھا - اس نے نبوت کا چھوٹا دعویٰ کیا تھا اور نقاشی کو اپنا معجزہ گردانا تھا اس نے کتب از رنگ تصنیف کی تھی اور لوگوں کو اس کے احکام کی طرف دعوت دیا کرتا تھا - (۵) نام ایک نقاش کا جو عہد حکومت شاہ اسماعیل صفوی میں بڑا مشہور تھا - (۶) ایک سفید پھول جو خرمبودار ہوتا ہے جس کو فارسی میں لسترن اور ہندی میں رسیوٹی کہتے ہیں *

بیان پیش آمدن کل ولا ورود صحرا بلشکر سرکار در عین تعاقب

قرار دشمن سراسر ادبار و انپاشتن آن و لشکر کشیدن بمحاصره قلعه

و کیفیت بغاوت محمد محفوظ خان بهادر و متعین گردیدن

محمد یوسف خان بر انطفائے آتش آن فساد نمایان *

از آنجا که در عرصه طلب بهر قدم مشکلی پیش می آید و بهر دم دشواری عارض می گردد، حضرت اعلی بعد تسخیر تازین چون بسوی قلعه پهلوجری جوشید، کل و لاکه بوسعت یکت کروه سرا سرحد تازین و پایت قلعه، بسان ظاهر ولا و باطن بلائے اهل دغا، بدیده صورت شناس، زمینے قابل گذار اسپ و فیل می نمود، و در خاصیت، سبکروئی سایه را گردابی بود، مزاحم دید، و متوقف گردید، و برائے انپاشتن آن از سنگ و ریگ، مردم معینه کافی ندانسته، بشراکت آنها خود دامن بکمرزد، و آستین بمرقین چید، ازین معنی پیر و جوان لشکر سعی بر پختن کاه و برگ و اشجار صحرا، و خیمه و خرگاه زایده و کهنه، بکار برد، و در هفته عشره راهی بعرض می و چهل گزیر آورد، چون در فرصت یکت ماه و چند روز راه وسیع قابل عبور لشکر، کشایش یافت، رود حایله نیز که از سمت جنوب بجانب شمال از اتصال خندق الحاق بدریا داشت، به بستن سد عظیم، آبش از راه دیگر بدریا گذاشت، و بهکم دریا جوشی افواج متعینه بر سردار، قلعه را بزرگ زورق طوفان کشیده، در گرداب محاصره گرفت، و متوجه ترتیب و بروج و مور جال، و تھوینز و تدبیر ضوابط جدال گشت در بحث این منطق، قبل از حصول نتیجه، قضیئہ اتفاقیہ بغاوت محمد محفوظ خان بهادر با تفاق پلّی تیرور و غیره مفاسید زمیندار، و استعداد مخالفت سرکار، و تعمیر قلعه مدبرا، و استعداد حیدر علی خان و فرستادن سمیت رائے دیوان نواب شهید بسوی نظام علی خان شنید، اگرچه درباطن بسیار متامل، مستعد تعطیل

سمت دریا، بغافلہ یکت کروہش، موسوم بتائیں بود، و بمقتضائے (۱)

تراحم و تزالف اشجار، مسطور، قلعہ ہزار دیوار تصور توان نمود، و از چیدن اتواب و آرامتن بروج، و پناہ گرفتن موسی لالی، استحکام کوہ فولاد می فرود، رسید، و تمامی افواج با تقسام جوقے چند، و تعیین سرداران اخلاص مند، در اختیار کرنل کوٹ گذاشت کرنل مذکور بزمین بندی مقامات مناسبہ و تدبیر واژہ کشی گولہ ہائے مکرر متواصل زنجیر، چندانکہ ازین سو اشجار می برید، فرامیس ازاں سو برام می چید، و بترتیب برجہائے متعدد واسطہ جنگ، و بہ پناہ، و استحکام کمر بہت مردم خویش از دلہی ہائے اقسام، بر پاداری و کوشش دلاوری تذک، می گردانید، و ملکت پرخاش جو سر رشتہ شکست و بست جانبدین تادو ماہ کشید، روزے کرنل کوٹ در عالمے کہ ہمراہ رکاب خاص، با سواران معدود، دور دور اطراف اشجار مسطور می گردید، و از دوربین راہ در آمدش می دید، چند مزارعان راہ گذر را از نگاندن اسپ اسیر کردہ، و از انہا سراغ راہ پرسیدہ، و بحضور آوردہ مقید داشتہ، ہمان شب فوجے برہنمائی دوکس از انہا، بآن راہ راہی کردہ، صبحے خود با استقرار (۲)

سہ ۳ چہار فسون تمامی فوج، سینہ بسینہ مقابل پیش قدمی ساختہ، از مزاحمت مقابلہ فرامیس، تا نصف النهار متردد جدال بود، درین اثناء محمد یوسف خان با جمعیت خویش از جانبے با شجاعت در آمدہ، ہنگامہ عیبیے برپا، و معاجوق شب تاز، بر پشت دشمن ناماز رسیدہ، آشوب و بال پویدا نمود، و کرنل کوٹ صدائے اتواب را بشیر تاثیر تدبیر یافتہ، فوج خود ہم پیش کشید، لالی از آنت سہ ۳ طرفہ گریزے جز فرار راہ پھولجری ندید، و باہل رفاقت قلعہ بند گشتہ، ابواب قلعہ مسدود ساختہ، و اسباب حرب آراستہ، نوبت جنگ بغائے خرابی خود رسانید *

نشان را مرخص، و با ستعانت توفیق مستعان، روانه فرمودیم، بایده که از نقد و جنس و اسباب و اجبه آن مهم، و تعیین دو ثلث فوج محافظ قلعه، نهرنگر، و جمعیت از زمینداران علاقه خود، سریعاً تأیید مطلوبه، جان مذکور نموده، روانه ترناویلی نمایند، و بنابر وعظ حق شناسی، و منع ناسپاسی برادر صاحب، ملک اسلم خان ملک خصال، رفیق والدیم شهید رحمت اشتمال را بمعنان خان مذکور سازند، و پیوسته متوجه امداد او و خبر گیران روداد هر دو قلعه مسطور بوده، اطلاع متواترش بمالازم شناسند، نوشته مزین بمهر و بیض فرموده، خلعت و شمشیر و شصت هزار روپیه خرچ رساله، تفویض خان مسطور نموده، و رساله داران متعینه اش را بعطیات متفاوت اعتبار افزوده، روانه گردانید، و خود بر محاصره پهلوهی که از پناه توکل شرقی و جنوبی بادریائے عمان، و جوی آب روان، و تعارض خندق عمیق دو طرف دیگر، جزیره ممنوع الوصول انسان بود، متوجه گشته، باهمه سخت کوشش محصور، بعد ریزش خون بساجان بازان فوج منصور، بروج متعدد آماده اتواب، موسوم به مورچال دمانید، چون سرداران فوج هند و فرنگ را برجا مقرر ساخت، هر برج باسم سردار متعینه اش حتی که برج محاذی خیمه خاص باسم مورچال نواب، و برج کرنل کوت بنام کرنل، اشتها یافت، و اول از برج نواب، و بعد از آن از مورچال کرنل، و بعد از آن از بروج دیگر، شلک روزانه و شبانه اتواب و کرنل، آغاز، و توپ خانه فرامیس هم همان طور از بروج قلعه برق انداز گشت، بسکه هر گوله انداز فریقین، بسبب مهارت ذاتی شصت اندازی، نشان پردها، اتواب یکدیگر می بست، گوله هر دو سو اکثر اوقات برهم می شکست، خداوند اقبال هرگاه که بقبول انعام فوج نصرت التیام، و کم فرصتی طعام و آرام، و کوشش علی الدوام، بشگافتن زمین، نقب بپایه دیوار رسانید، و بدما دمی اتواب در فرصت قلیل از براندختن دیوار یک سمت و برجاها دهان اتواب قلعه، آمده خاک زمین گردانید، و فرامیس هم باوجود گرمی آویزش فوج محاصر، تابودن ذخایر، بمحض تحریر سخت کوشی هر جنگ

تنبیہ و تخریب مقابل ' گردید ' لکن بمقتضائے حوصلہ کشور ستانی ' در ظاہر خودداری ورزیدہ ' سرداران فوج ہند و فرنگ را طلبید و فرمود ' کہ پس از محنت ترددات سالہا ' و صرف خزان زرو مال بے عد و احصا ' و قبول صد مشقت و ضرر ' و تلف چند لشکر و کشتہ شدن والد نامدار ' و سردادن نواب ناصر جنگ سردار ذی اقتدار ' وغیرہ بمحردیکہ الحال باہزار جدل و پیکار ' بمحض تائید کردگار ' نقش استیصال مرکز قرار نابکار ' نمودار گردید ' چنیں آبلہ بغلی سر با و جاع مفاصل جسم ملکی کشید ' اگر علاج آن بعد برآور دن خار پہولہری از پائے تردد خویش قرار دہیم و بر مضمون

بیت —

سر چشمہ شاید گرفتن بمیل

چو پرشد نشاید گذشتن بہ پیل *

عمل نکنم ' احتمال است کہ فساد بنیاد گیرد ' و دفعیہ اش دشوار پذیرد ' و انتقام آن بالفعل بحکم یکت سرودو سودا ' و یکت بام و دوہرا ' نمی سزد ' بمقتضائے تجربہ کاری و پوشیاری ' صلاح دہند ' و تدبیرے پیش آرند ' احدے جز بحکم خداوندی حوالہ ندارد ' مگر محمد یوسف خاں بعفو جسارت این عرض سر بر زمین نہاد ' کہ در صورت حکم والا ' و عنایت یکت عنایت نامہ موسوم صاحب زادہ آفاق عمدۃ الامرا بہادر ' متضمن تقدیم تائید فوج ' و ما و جہش ' یا بتغائے معرفت زمین داران آن نواح ' و میامن اقبال ممالک افتخار ' با سہل و جود سر برہی این کار عجالتاً می توانم نمود ' حضرت اعلیٰ ازین معنی خوشنود گردیدہ ' عنایت نامہ مطلوبہ اش ' بنام فرزند دلہند موصوف ' متضمن ہر اینکہ درین ایام ہر ائیے تادیب بعضے سرکشاں اقصائے ترناویلی و مدہرا ' کہ بذریعہ حکومت مفوضہ برادر صاحب ' والا مفاصل ' معلی مراتب ' مصدر افعال ناکامی ' و منشاء او ضاع بدسر انجامی ' شدہ اند ' بصلاح دولت رہے زوال ' و ایمائے فطرت اقبال ' محمد یوسف خاں تہور و جلالت

بیان عاجز شدن موسی لالی و قوم او از قوت و مستعد گشتن

لشکر سرکار بیورش و مفتوح شدن قلعه از امان خواستن محصور

مقهورو مقید گردیدن لالی و لهری و غیره سرداران فراسیس و سر

افراختن رأیت والاجایی بر قلعه بجای نشان آن قوم سزاوار تلباهی *

الموافق —

بیاخامه ام همتی ساز کن
 درین عرصه لخته تگ و تاز کن *
 تو آئینه جلوه هائے کهن
 نمائیده رنگ پر انجمن *
 نوب میدایی نقش پارنیه را
 پسین می کنی حال پیشیه را *
 چنان کار هرکس بپرداختی
 که گویم که آن کار خود ساختی *
 تو آئی که در هر مصاف و ستیز
 سهندت بر اعدا شده گرم خیز *
 کشادی بسے قلعه استوار
 فگندی بسا سرکشان را زکار *
 فرامیس را بر گرفتی حواس
 زمیdan براندي بصد بیم و یاس *
 دواں حربہ ریزان فگنده کلاه
 بکنج حصارش برائے پناه *
 تو نواب مارا نمودی دلیر
 پئے صید رم خورده مانند شیر *
 کریزنده با آنکه شد قلعه بید
 زیاده زمیdan رسیدش گزند *

و واردات تعب و محنت و عادت کجکلاهی تسخیر قلعبات دکن،
 دریں کار ہم روز و شب از دست و دندان مہنہ تیغ کشیدن
 جرات و شدت لب گزیدن عداوت بکار برد و بعد صرف سرمایہ
 قوت و سدراہ اطراف از تنگ گرفتن فوج سرکار و جہازات انگریز
 تہور شعار، بجائے غذا گوشت بدن، بعوض شراب، خرن خود
 خورده، آخر الامر از بیچارہ گی فریاد رسمی کمکت، مایوس گردیده،
 بدرد بے مددگاری انسرده، خداوند دولت بلحاظ تنگی جال محصوران
 قلعه، رایت امن و امان، بمنادی اطمینان آبرو و جان، و ملای
 طعام سہ ۳ روز در سرائے مہمان، استاده کرده، قلعه از مردم پناہ
 گیر خالی ساخت، و بعلي رضا خان نکاشت، کہ ہراس سابقہ و
 وسواس مالفہ از دل یکسو نمایند، و مارا در مروت و پاس ناموس در
 حفظ آبروئے خود، زیادہ از برادر انگاشته بیایند، می شاید، کہ از
 جمیع وجوہ محفوظ مانند، و جاگیر خاطر خواہ، و سزاوار فراغت
 و رفاه، یابند، ازین معنی مادرش، معہ ہمہ متعلقان حسین دوست
 خان، از ان زندان خلل آبرو و جان، بکمال اطمینان برآمد، در دارالامان
 لشکر نصرت افتقران، در آمد، و بہمان نوازی حضرت اعلي شادکام
 مدارات طعام و خلاع و سوار یہا گردید، و بحصول بار بردار، وغیرہ
 اسباب بحیثینا پتن رسید، و پروانہ حضور در باب معاش آنها بنام
 میر اسد اللہ خان نایب صوبہ آرکات نیز، شرف صدور بخشید، و خان
 مذکور ظاہراً زبان بعد و بیمان آراستہ بمقتضائے تحریف باطن شبہ
 طوفان دریا، و رفتن جہازات انگریز براے پناہ مامنے، از قلعه
 بر آمدہ بسواری کشتی سہب جنوب راہی و آنقدر مفقود الاثر

(۱) کشت، کہ حالش گوش احدے نشنید —

دریں ورطہ کشتی فروشد ہزار

کہ پیدا نشد تختہ بر کنار *

(۱) مورخہ ۳۰ دسمبر کو صحت طوفان تھا اسی سبب بہت سی کشتیاں پانڈیچری
 روانہ ہوئیں رضا علی خان اسی طوفانی رات میں کشتی میں سوار ہو کر ناکہدم
 ہوئے ہوئے ملوں روانہ ہوئے *

کہ چون گشت توفیق حق ہم رکاب
 با قبال نواب والا جناب *
 فراسیس را چون نگوں شد لوا
 چگونہ شدش پوچ پادر ہوا *

امروز قاصد قلم را پس از رے نورڈی سالہائے بیے شمار وصول
 منزل مقصود است، کامیابی او باید دید، و نہال راقم را بعد
 آبیاری مدتہائے نہر افکار موسم ثمرتہ نمود است بد و دست می توان
 چنید، چون موسی لالی از پنجنہ شجاعت خداوند دولت تنگ
 آمدہ سخت جانی و سنگدلگی خود در حالت خلائے قلعہ از ملائے سکنتہ
 قدیم و جدید، و بقائے سراسر فنائے مردم جنگی مثل گرفتاران
 قید جدید، کہ عبارت از مقیدان سلسلہ قومیت و ننگ، و قدمائے
 ہند و اسارائے زنگ است، فضولی مقدور جنگ دید، و ہر مردم
 فوجش آنقدر سختی و گر سنگی و لاجاری وارد کردید، کہ بقیہ ضرب
 توپ و تفنگ چندے بقوت بکوفتہ زنج زندگی ہر دند، و عاقبت
 (۱)

کار از پیے غذائے مردند، و واماندگان بیخ گیاه و زاغ و زغن و سگ
 و گریہ وغیرہ ناخوردنی خوردند، و بسبب حواس قطع نظر از حرکت
 دست و پا نالہ جانکاپی نمی توان بر آوردند، و مبارزان سرکار از راہ
 نقب بدیوار رسیدہ، و دروازہ اش شکستہ، بہمت بہ تخریب دار
 الفسادش برگماشتند، و پایہ اش کندہ از امتلائے باروت برائے
 آتش دادن، و ہرباد کردن، و دود از دماغ عد و ہر آوردن، انتظار
 حکم داشتند، عاجز گشتہ، بصلاح ہمگی سرداران فراسیس را بہ
 را با چند سردار با پیام صلح بحضور فرستادہ، معرفت کرنل کوٹ
 جہت تفویض قلعہ التجائے مہلت ہشت روز و امنیت یورش
 و قتل درمیان نہادہ، حضرت اعلیٰ بتصمیم عزم معاوضہ یورش و

(۱) محاصرہ کے بعد پانڈیچری میں غذا کی اس قدر قلت ہوگئی کہ فوجی
 سپاہی اور شہری بھوک سے بے تاب ہو گئے یہ دیکھ کر لالی متحور ہی میں بھیجے
 ہندوستانوں کو شہر سے نکالنے پر مجبور ہو گیا۔ مورخہ ۲۷ نومبر کو اس نے ایک
 ہزار چار سو ہندوستانوں کو شہر سے نکال باہر کر دیا۔

برو گشتم میدان تدبیر تنگ
 زیاریدن ابر توپ و تفنگ *
 کنونش بجز صلح ما را نماند
 و رائے اماں خواستن جا نماند *
 چو نواب ما تیغ دارد بکف
 پی انتقام گناه سلف *
 تو بس کن زخون بر فلک رنگ شد
 ز بس کشتگانش زمیں تنگ شد *
 عدورا بگو پیش آرد نیاز
 ہم آید ز کردار پیشنه باز *
 امید است از رافض عام او
 توقع ز احسان مادام او *
 کہ بخشد اگر خاک بوسی کند
 کند صلح گر چاپلوسی کند *
 ز جهد تو گر صلح یا بد ظهور
 عدو بسته گردد نشیند فقور *
 خرامد با قبال اسکندری
 چو نواب در قلعه پهلوی *
 فرازد دران رایست نام خویش
 بیابد ازان فال آرام خویش *
 به بینم کہ از زر فشانی او
 جهانبانی و قدردانی او *
 بیلدوئی کاریکه سازی امیر
 فرامیس را با چنان دار و گیر *
 ترا تا کجا بهره مندی رسد
 ز احسان او سر بلندی رسد *
 غرض آنچنان کی ز تدبیر کار
 کہ بندم درین صفه رنگین نگار *

منصور از دار و گیر مردم مقہور ہنوز نیا سود، کہ جہازات فراسیس با ذخائر، و جمعیت متکائر، از مورس سرکشیدہ، و از دور علامت صرف خداوند ممالک کشا، و بر لنگر گاہ جہازات انگریز بحر پیدمادیہ، ادبار خویش فہمیدہ، برگشتند، و براہے کہ آمدہ بودند رفتند *

بیان تشریف فرمودن خاص بدیدن قلعہ یھولچری واداعے شکر

عطیہ الہی و نذر گرفتن از ملازمین و العمام دادن بآنها و روانہ ساختن

(۱)
موسی لالی و لہری بولایت انگریز و شکستن قلعہ مذکورہ بپاداش

شکست قلعہ دیوانم پٹن *

ہروز منتخب روز ہای سال، و ساعت اسعد ساعات اقبال، خود بدوات و اجلال، و شان و شکوہ بیہمام، سوار شدہ، بمحردیکہ دروازہ قلعہ را باب الفتوح سعادت و انصال، فرمود، سراسر حصار، از آغاز اتواب بے شمار، خندہ بے اختیار، بر خرابی حال فراسیسان نکبت مال نمود، چون در میدان وسیع معاذی حویلی موسی ڈبلکس (ڈیولے)، جلوہ گر فرما گردید، شلک بنادیق بآئین آداب سلام حاکم از فوج قاہرہ ہند و فرنگ، بتازگی جوشیدہ، در انجا از سواری فرود آمدہ بر کرسی اسناد، و اذان خواندہ سر بسجودہ دوگانہ تعیت الاحسان حضرت سبحان نہاد، و در حویلی مسطور کہ از صنائع خصوصیات دوراں و بدائع منتخبات امکان معنور، و از محاسن شان و ترکیب مرغوب، موصوف من جمیع العیوب دور بود، بتازگی طرح دلپذیر، و طرفگی طرز تعمیر، جلادیدہ مینا، و صفائے دل مصفا، می فرمود، و معادن زر صرف طلاکاری آرایش دیوارش توان گفت، و سفاین گوہر غرق آبداری صحن ہموارش، آئینہ ہای در صورت نمایی جلوہ گونا گوں، و ستور ہائے عمارت

(۱) موسی لالی اور لہری کو قید کرکے مدراس لایا گیا اور وہاں سے وہ انگلستان بھیج دیے گئے کچھ دنوں بعد حکومت انگلستان نے انہیں فرانس جانے کی اجازت

قتل قلعه چیت پیٹ' کہ در زمان سابق از دست جلادی فراسیسان سرزده بود' در عبارت صلاح مشروطہ فرصت' معنی انتظار کمک و برگشتن صورت کار پنداشته' از قبول آن اگرچه پہلو تہی نمود' لکن پیاس مبالغہ سرداران انگریز' و وضوح قانون آن قوم راضی گردیده' و کلا را بار داد' و بمنح تعمیر قلعه' و سردادن توپ و بندوق' و اذن اشترائے قوت ہر روزہ ہر نفر' از بازار لشکر و نصب محافظین گرد حصار' و رخصت و کلاے پیام گذار' ہر جمیع امور قلعه ضبط اختیار خویش نهاد' و ہر گاہ کہ مستر بکٹ گورنر چیناپٹن با ستماع مصالحت بسواری جہاز حاضر و کامیاب ملازمت گردید' خلش بطون او و سردار لشکر کہ مرقوم صفحہات صدر است' مرتفع گردانید' و بعد امضائے مدت معہود نہم جماد الثانی سال یکہزار و یکصد (۱)

و ہفتاد و چہار ہجری بمہرہ اداے نماز صبح ہر فیل فلک تمثیل' کہ ہمان روز بنام فتح لشکر نامدار' و در جنگ اعانت دیونام پٹن بسواری خاص نسبت بفوج فراسیس' باعث انتشار شد' سوار گشت' و با تمامی حشمت فوج ہند و فرنگ و قتیکہ موکب خاص تا دروازہ قلعه رسید' اقبال بخت ازلی' از دست سرداران فراسیس' معرفت سرداران انگریز' مفاتیح ابواب مفتوحہ اش' بحضور رسانید' ہمانجا نصب قیام مقام فرمودہ' از اثواب سرور' و شادیانہ فوج منصور' عالمیای را محفوظ سماع میمنت ہاے نامحضور گردانید' و سرداران فوج بقلعہ در آمدہ' بعد گماشتن مردم محافظ ہر جا' و بندوبست واقعی کارخانہ ہا' تقیہ موسی لالی و موسی لہری وغیرہ سرداران فراسیس' چون رایٹ فراسیسی فرو انداختند' و نشان والاجاہی بلند ساختند' بخت اعدا نگون گشت' و طالع احبابلندی گرفت' و از گریہ معاندان' و خندہ ہوا خوانان' آب و رنگ گلشن اقبال ازلی' رونق عجیبی داد' و قرنائے نوحہ و احسرتاہ اغیار' با دمامہ تہقہ و واہ واہ انصار' ساز شادیانہ فتح و یابی رامناسپ افتاد' چہار ساعت از سر بلندی نشان سرکار نگذشتہ بود' و اہتمام فوج

فرمود، و عمارت موسی دبلکس ساخته سنگ سیاه که از شکست حویلی قلعه چیناپتن در زمان تسخیر و اختیار به اعتبارش در پهلوجری آراسته بود، انگریز این بار شکسته بر جهازش برداشته باز در چیناپتن قائم نمود، و دیهات جاگیر پهلوجری متعلقه قدیم آرکات حسب الامر حضور مفوض میر اسدالله خان گشت، و نقش کار نهویکم مطلوب هوا خواهاں بود، بر صفحه مراد نشست، وقت خرابی حال مقابیر مفاد اللم تر کیف فعل ربک بعاد، و زمان شکست و هدم قلعه و عمارت آن مضمون لرم ذات الاعداد التي لم يخلق مثلها في البلاد، هنگام تصرف سابقه آنها بر ممالک معنی و فرعون ذی الاوتاد الذین طغوا في البلاد، و از دیاد نظم آنها فاکثروا فيها الفساد از دست شجاعت خداوندي بآنها رسید، فصبت عليهم ربک سوط عذاب، بر خاطر اهل اسلام و انقیاد می گذشت، فی الواقعه دفع اهل فساد از جانب حق موضوع اصلاح حال عباد است، و پس، دران زمان حضرت اعلي تجدد جلوس علي گوهر شاه عالم بر سریر سلطنت پند در یافته، عرضداشت متضمن تهنیت جلوس مع یک هزار و یک صد اشرفی سکه مجدد و حقیقت فتح پهلوجری و نذرش باکلید بائی تازه ساخته طلابصحاب خواجه شمس الدین خان وکیل بناکید گذرانیدن آن باتفاق مستر کلیوس که بعد رفع محبله حسین دوست خان بولایت رفته از حضور شاه انگریز معزز خطاب لارڈ گشته، باز دران زمان به بنگاله رسیده بود، روانه فرمود، خان مذکور حسب الحکم به بنگاله رسیده، از لارڈ مسطور ملاقی گردیده، بصوابدید، و اتفاق بحضور شاه که همانجا آرایش سند شاهی داشت عرضداشت گذرانیده، هرگاهکه جواب آن مشعر تحسین و آفرین فتح قلعه پهلوجری و پذیرائی نذر جلوس خاص و فتح قلعه مذکور عنایت خطاب والا جاهی با پنج فرمان خطابات و مناصب بنام هر پنج فرزندان نامدار حاصل ساخت، تشریف رخصت یافت کیفیت و رودش بمحل و مقام پیرایه انکشاف خواهد آراست، اگرچه دیباجه کتاب دفتر اول بر

معذور تحمل سقف گردون، معمارش سزاوار داعیه فریادی، و بانیش مستحق غره شدادی، گلبن قلم کاری نقاشش، بهسبب موسم رنگ می گردانید، و تصویر صورت نگاری مصورش، روز سخن میگرد، و شب می خوابید، با قضاای تماشا خرامیده مسند جلوسی آراسته، حکم بار عام داده، از سرداران لشکر آداب تهنیت و نذر پسندید، و از عطاء فیل و اسب و خلعت و زرو گوهریکه را مبالغت غیر مترقب بخشید، و بعد حکم امن و امان ساکنان شهر، موسی لالی و لهری را بر جهاز روانه ولایت انگریز فرمود، و سمع دریا تشریف برده آستین چیده، بدست مبارک از بیل دو خشت دیوار قلعه کزیده، یکے بدریا افکند، و ثانی بر نهرنگر روانه نمود، تا مشتهر شود که مقاومت با اهل دولت، همین نتیجه دارد، و تخم شقاوت جمهور ضلالت، همین نهال می آرد، بعد ازاں حکم بانهدام در و بست آن کرد، و باین خطاب رو بجانب هر دو سردار مذکور آورد، که اگرچه در زمان سابق بموجب امر والد شهید حفظ دیو نام پثن و رهایی چیناپثن از دست فراسیس پر مکر و فتن، بعمل در آوردم، لکن الحال قلعه پهلوجری بتدارک تسخیر چیناپثن گرفتم، و بتلافی دیو نام پثن منهدم ساخته، حق اعانت قسمیکه باید بکار بردم، و این قلعه بد و ستانم اهل کمپنی انگریز، برائے انتفاع تجارت، و اسبابش بسرداران فوج، بجلد وئی محنت و شجاعت بخشیدم، و می خواهم، که همین سرشته اعانت، فیما بین قوم شما و اولاد ما ابداً باقی ماند، و هر که ازین تخلف ورزد، از سلسله خود نبا شد، چنانچه همه سامان به اهل انگریز بخشید، مگر منجمه آن آئینه های کلا و اشعار بلور چراغان و کرسیهای مختلف الاختراع و تصاویر مرغوب الاوضاع و غیره مع دو تصویر بادشاه فراسیس و زوجه اش که بموجب ارقام سابق پیشتر شاه مذکور از ولایت در ایام تحریک سلسله مصالحت بحضور فرساده بود، و بسبب آنکه مسترد گشت، موسی ثبلکس در حویلی خویش منصوب نمود، از آنها بقیمت زر خطیر گرفته به نهرنگر مرسل

و بندوبست ملک، اقامت خود در قلعه پالم کوته، خلاف صلاح
 فهمیده، از انجا در خارستان پلي تيور، زميندار آن نواح، که از
 دقت خار بنها محروم تاب آفتاب، و مامون از صدمه هوا و سيلاب
 بود، خراميده، زميندار مذکور را از خطاب فرزندی امتياز بخشيد
 و بار جاع هفده پالنگاران آن سرزمين بهمت به حفاظت خارستان
 صدر مصمم گردانيد، محمد يوسف خان اول قلعه پالم کوته، بمحاصره
 پانزده روز بصلاح گرفته، در حصانت قلعه دار سرکار گماشته بنابر بار
 يابي ملازمت بهادر موصوف، بسعي تمام برحد خارستان رسیده، و
 راه نيافته، باتفاق تونتمان وغيره زمينداران همراهي، از چند سمت
 بقطع اشجار، راه عبور لشکر کشاده، اندرون خارستان در آمده،
 شورش آنکيشته، قابوئی دست اندازی مايه فساد ميديد، بناء
 عليه از زميندارانیکه شریک پلي تيور بودند، بعضی رفاقت گذاشتند،
 بعضي اگرچه شراکت اشتعال آتش آفات، و خان و مان سوزي
 ديهايت داشتند، لکن بمجرد استماع فتح قلعه پهولجيري مندر و
 پناه گزين موافق خود با شدند، مگر فقط پلي تيور در پناه پاله
 خویش، ازید جوهری و کم ساغری، به پشت گرمي بلهائے چند،
 حرکات سرکشي داشت، خان مذکور بآميزش و پيروی قدمائے
 آن صحرا، او را بحضور و اسير، و با عوان و انصارش مقتول، و يکے را
 از واران او بعد اخذ نذر و جرمانه، قائم مقامش ساخت، و بهادر
 موصوف را مقيد گردانیده، در قلعه پالم کوته آورده، به نظر بندي گذاشته
 در همگي مذک ترناويلي و مدبره، از رفع آشوب انحراف منصرفان، و
 اجرائے ضبط سرکار فيض نشان، رونق افزود، و از قطع خارستان آن نواح
 را باغ و بستان، امن و اسان نمود، و قتيکه رايات اقبال از پهولجيري
 نهضت و سرحد تهاور را ساحل بحر سعادت، فرموده بود، عرضداشت
 خان مذکور، مشعر تهذيب نظام مهام مرجوعه، و تقيد محمد
 محفوظ خان بهادر، مع نذر با عرضداشت و نذر عمداً مرا بهادر،
 از نظر گذشت، و خاطر مبارک بغايت مسرور، و عنايت نامه جانب
 بنام فرزند دلبند، متضمن توصيف سربراهي افواج و اسباب مطلوبه،

حقیقت فتح پهلجری معین ساخت، لکن خاصه تفصیل نگار انجام حقائق مدبر و ترناوی و نیلور و ایلور برعایت آنکه سلسله اش در صدر آغاز گردید، در همین صرغه تحریر شناخت، چنانچه می نگارد، و مذمت مطالعه اهل نظر بر خود می گمارد *

بیان رسیدن محمد یوسف خان بهمدیره و ترناوی و بندوبست

آنجا و رسیدن محمد محفوظ خان بهادر بحضور *

بسکه اقبال ازلی، و شجاعت بی خللی، حضرت اعلی حاضر حال هر دشوار، و باعث دفع اشرار بود، از حکم تسخیر ملکه می نمود، و از عزم در قلعه می کشود، چنانچه محمد یوسف خان بر طبق دستور مسطور مامور اصلاح امور مدبر و ترناوی از مقام پهلجری قبل از فتح آن مرخص حضور و موصول نهرنگر و مشرف ملازمت عمده الامرا بهادر گشته، فرمان خاص رسانید، و از تردد رسائی بهادر ممدوح که باوجود خورد سالی و نا تجربه کاری بمخض جوهر ذاتی بموجب حکم والد ماجد در فرصت ده دوازده روز از جمعیت سرکار، و احضار تونذمان و غیره زمین داران آندیار، فوج شایسته پیاده و سوار، و اتواب و اسباب بسیار، سازوار هر اس اشرار، مناسب رعب و اقتدار پایدار، مرتب و مفوض ساخت، تقویض و همیت تمام یافته، آوازه کوس نهضت لشکر عدو تسخیر بلند گردانید، چون مفاسد سرکش ازین خبر بی حواس، و مضطر گردیدند، و بسان شغالان در خارستان خزیدند، بمقتضای تعارف پیشین در هر منزل تالیف رعایا و نصب عمال سرکار نموده، و مردم قلعه مدبر را باوجود فهمایش خود منحرف و مستعد جنگ دیده، و محاصره گردیده، باظهار خوف خساره جان و مال، و طرح نقب و مورچال، بی جدال و قتال، مسخر و با جمعیت ما و جب، تفویض قلعداری ساخته، بسوی قلعه پالم کوته عرف ترناوی روان آورد، و محمد محفوظ خان از آکهی دریا جوشی فوج ظفر موج، و کشایش قلعه مدیره،

بیانِ نہضتِ رایاتِ اقبال خاصِ بعزمِ تصفیہِ فسادِ نیلور مامور
 شدن محمد یوسف خان بر نیابتِ حراستِ ملکِ مدیرہ و ترناویلی
 بہکم حضور رسیدن موکبِ رکاب بہ چینا پٹن و صدور فرامین
 علی گوہر شاہ عالم پادشاہ متضمنِ عطایہٴ رتبہٴ فرزندی و خطاب
 والاجاہی بخود بدولت و خطابات و مناصب بہر پندج فرزند خاصہ
 بطنِ نواب بیگم *

خود بدولت بعد اطمینان بندوبستِ امورِ مدیرہ و ترناویلی و
 آمدنِ برادرِ شریف یعنی محمد محفوظ خان بہادر محمد یوسف
 خان را با اعتمادِ کردانی و جان فشانی او ہر معاملت و محافظت
 ہر دوتعلقہٴ مذکور وغیرہ، تعلقاتِ ملحقہٴ اش، مقرر و روانہ نمودہ
 و مدارالملک برادرِ خورد و عمدۃ الامرا بہادر را بھراستِ قلعہٴ نتہرنگر
 مسلط فرمودہ، خود بحشمت و سعادت، بارادہ و انتظامِ مہامِ محفلہ
 نیلور، با محمد محفوظ خان بہادر، و عمدۃ الامرا بہادر، برادر و
 فرزند، از نتہرنگر نہضتِ فرما گشتہ بمحمد پور عرف آرکات رسیدہ،
 عمدۃ الامرا بہادر را بر مسندِ ریاستِ صوبہٴ آرکات نشانیدہ، میر
 اسد اللہ خان نائبِ آنجا را بہ نیابتش گذاشتہ، بچینا پٹن تشریف
 آورد، ہمدراں مقامِ خواجہ شمس الدین خان وکیل خاص، و مستر
 کلیوس، مخاطبِ بلاژد کلیوس با فرمانِ شاہی در جوابِ عرضداشت
 متضمنِ پذیرائیِ نذر، و تحسینِ تسخیرِ پہوہجری و خطابِ والاجاہی،
 مع پندج فرامینِ موسومِ صاحبزادگان، با عطیاتِ خطابات و منصبیات
 مفصلۃ الذیل، رسیدہ، شرفِ اندوزِ ملازمت، و ہاریابِ بارگاہِ فضل
 و مکرمت، گردیدند *

و موسوم خان مذکور، محتوی تحسین تهور و جلالت نمایان، و محافظت برادر شریف و آوردنش بحضور، مرسل گشت، و خود بدولت متصل تجاور رسید، و پرتاپ سنگه راجه آنجا را از استقبال رسیدن، و ضیافت و پیشکش گذرانیدن، و ملتجی بتوقف گردیدنش، مفتخر یک روزه مقام، و بعطائے اسپ و جواهر با و، و عنایت خلعت و اسپ جداگانه بما ناجی را و دیوانش مقضي المرام گردانیده، و از انتهای پیشتر و اتصال فتهرنگر، فرزند سعادت مند را، که با همه اعیان، و شکوه و ثروت بیکران، مستلزم و مستقبل رکاب گردیده، مورد مبالغات نمایان فرموده، از زیارت روضه مطهر حضرت نقهر ولی قدس سره، تحصیل برکات نموده، به تشریف فرمائے قلعه، از دریافت حسن معاملات فرزند خورم، و بهال متعینان صداقت شعارش، مظهر آیات لطف و کرم، و بموجب استحقاق مشایخین و علما، بشکرانه حصول فتح پهلجری، و رفع فتور خانگی، و رشد و لیاقت فرزند عزیز، دریائے مواج عطا و سحاب نیشان مهم، گردید، و از آگهی تشریف، آوردن برادر شریف، با اهتمام خان مذکور، بفاصله یک منزل فرزند را با عظمت و حشمت بتاکید تقدیم آداب عمومی، مستقبل فرستاده، و از دریافت متصل رسیدنش، یعنی بیرون قلعه خود بدولت بآداب استقبال و گذارش نذر بزرگانه، سر بر قدم نهاده، عبائے شیخی و عمامه درویشی که از ادبار کروفر دنیوی اختیار نموده بود، از بدنش بکمال لجاجت و سماجت، مبدل به پیرایه فاخرانه امیرانه گردانیده، بعد نثار جواهر بے شمار، با عزاز و افتخار، در قلعه آورده، از نوازش شادانانه نشاط، و سردادن اتواب رساله انیساط، رسوم تهذیب مجدد بجا آورده، فرودگاه مشین، قابل اومع متعلقان و اهل خدمات و خدمت گذار، و کارخانه جات واجب امرائے ممالک اقتدار، و جاگیر کثیرالحاصل و عظیم المحصل مقرر و معین نمود، و روز بروز از معمول دوام محبرائے خود، و پاسداری و دلجویی با عزتش بآن مرتبه می افزود، که برادر بزرگ شرمنده کردار پیمیشینه خویش گردید، و بلحاظ خلق برادر خورد ندام می کشید *

احسن تخت نشینی ما، و موجب تہسین فطانت و شجاعت آن رکن ایوان معبد و بہاگشت، در جلدوئی این خدمت نمایان، یعنی تذبذب سرکشان بمقتضائے جلال مکارم شاہی، و جزایل مراحم ظل الہی، بعطائے مہابت، فرزندی و امیرالہند والا جاہی، و خلعت ہفت پارچہ، ملبوس خاص، و جیغہ مرصع مع پرگیر، و کنتھی سروراید، و سرپیچ مرصع، و مالائے سروراید، و یک اشرفی، و دوروپہ سکہ مبارک، بابت جشن سال نہم، و شمشیر و خنجر مرصع، و انسپ باساز مینا، و فیل باطلا، پروانگی سواری خاصہ، سرفراز فرمودیم، و بغز تیمکہ شایان صدق و وفائے آن خیر خواہ است، در زمرہ امرائے عالی شان معزز نمودیم، باید کہ شکر این مراتب عظمیٰ و مناصب علیا بجا آورده، بر مقام پائدار حسن عقیدت مستقیم بوده، ما بدوام و اقبال را متوجہ حال خیر مال خود دانند، و در تخریب اعدائے دولت روز افزوں، و ترتیب اولیائے سلطنت ہمایوں، اہتمام تمام و انتظام مالا کلام لازم حال سعادت مال خود شناسند، و ہمیں سکہ مسکو کھائے مرسلہ را دران حدود رواج دہند *

شرح فرمان بہر علی گوہر شاہ عالم متضمن سند خطاب

و منصب بنام غلام حسین عرف عمدۃ الامرا بہادر فرزند کلان

خاص *

امارت و ایالت مرتبہ، حشمت و شوکت منزلت، زبڈہ خوانین بلند مکان، عمدۃ ہواخوان عالی شان، دانائے رموز دین و دولت، شناسائے اسرار ملک و ملت، اعتماد سلطنت کشورکشائی اعتضاد خلافت و فرمانروائی، دقیقہ یاب سراپر سلطانی، رمز شناس عالم مزا جدائی، در دریائے خاندان صفوی، گوہر معدن تبارمادات

موسوی، عمدۃ الامرا معین الملک اسد الدولہ حسین علی خان بہادر ذوالفقار جنگ سپہ سردار، مشمول تفصلات بے غایات بوده بداند، کہ دریں وقت میمنت اقتران آن فدوی خاص را، بمنصب ہفت ہزاری ذات، و ہفت ہزار سوار، و خلعت فاخرہ ملبوس

شرح فرمان علي گوهر شاه عالم ياد شاه در جواب عرضداشت

حضرت اعلي *

امارت و ايلات مرتبت، شوکت و شہامت منزلت، دانائے امور سلطنت عظمي، واقف اہرار خلافت کبري، صاعد مصاعد دين و دولت، شناسايے مراتب ملک و ملت، طرازندہ بساط حشمت و عظمت، فرازندہ اوائے فتح و نصرت، سرخیل دلاوران معرکہ رزم، سرفراز مبارزان با عزم، قوت بازوے سلطنت و کشور کشائي، فص خانم خلافت و فرمانروائي، جوہر مصمام يکرنگي و وفا، فروغ محفل صفت و صفا، برگزیدہ يک رنگان حق گذار، استظہار مجاہدان دیندار، دقيقہ مآب سراير شايي، رمز شناس اسرار ظل الهي، محرم دلکشائے مجلس خاص، انبيس خلوت سرائے صدق و اختصاصي، ظفر آرائے معرکہ کشور ستاني، علم افراز عرصہ جہانباي، قدوہ خوانين بلند مکان، عمدہ امرای عظيم الشان، نايح منايح عظمت و اجال، باني سبائي دولت و اقبال، پژر بيشہ شجاعت و مردانگي، دانائے امور مملکت و فرزنگي، فدوي خاص الخاص سعادت اختصاص، امير صايب تدبير مہالکت مدار، مشير روشن ضمير عالي مقدار، لايق العنايت والاعزاز، لازم الاحترام والامتياز، فرزند عزيزراز جان، سزاوار اکرام و احسان، رکن رکين بلند پایگاہ، نواب امير الہند والا جاہ عمدۃ الملک آصف الدولہ محمد علي انورالدين خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار، بشمول جلايل عواطف شايي، معزز و مباہي، بودہ بداند، کہ درين ہنگام ميمنست قران، و آوان بيجت سامان کہ کوس نصرت، و شادماي، بلند آراز، و ابواب فرحت و کامراني، برررئے اميد عالميان باز بود باعرضداشت آن قوت بازوے خلافت، مشعرتہنيت جلوس با سعادت مابدولت، برسرير سلطنت، و بشارت استخلاص قلعہ پھولچري، از پنجہ مخف کير فراسيسان سراسر شقاوت بايک ہزار ويکصد اشرفي مسکوک مکہ مجدد، و دو عدد ساعت شمار مرصع فرنگستان کار، و مفتاح طلائي نوتسخير مذکور، از نظر انور گذشت، و مبشر تفول .

شرح فرمان شاهی بهر ایضاً متضمن سند خطاب و منصب باسم

محمد منور فرزند دویم خاصه عرف مدارک الملک بہادر

کہ بارثانی مطابق مندرجہ دفتر ثانی در جلدویہ تسخیر تہاور

از پیشگاہ شاهی بخطاب امیر الامرائی مفتخر گشت *

امارت و ایالت مرتبت شوکت و حشمت منزلت زبده خوانین بلند مکان، عده پواخوان عالی شان، دانائے مدارج دولت خواہی، واقف معارج الطاف بادشاهی، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، اعتضاد خلافت و فرمانروائی، محرم رموز مملکت و جہانبانی، آگاہ اسرار عظمت و کامرائی، در دریائے خاندان صفوی، شمع تبار سادات موسوی، مدار الملک روشن الدولہ، حافظ محمد منور خان بہادر بہادر جنگ، امیدوار تفصلات خاصہ بداند، کہ دریں ایام میمنت سر انجام، آن فدوی خاص را بعطائے خلعت ملبوس خاص، مع جیفہ و سر پیچ مرصع، و مہای و مراتب، و منصب شش ہزاری ذات، و شش ہزار سوار، و پالکی جہانردار، و خطاب مدار الملک روشن الدولہ حافظ محمد منور خان بہادر بہادر جنگ، سرفراز فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے قیاس بجا آورده بصدق ارادت و دولت خواہی سرکار والا ثابت قدم و راسخ دم باشد، و تفصلات مارا در حق خود روز افزون داند *

شرح فرمان شاهی بہر ایضاً متضمن سند خطاب و منصب

باسم محمد انور عرف سیف الملک بہادر فرزند میوم خاصہ *

حشمت و شوکت مرتبت، امارت و ایالت منزلت، زبده خوانین بلند مکان، عده پواخوان عالی شان، شناسای مراتب الطاف شاهی، دانائے مدارج خیر اندیشی و دولت خواہی، اعتضاد خلافت و فرمانروائی، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، واقف اسرار مہدایت و کامرائی، محرم امور سلطنت و جہانبانی، در دریائے خاندان صفوی،

خاص، مع جیفه و سر پیچ مرصع، وامای و مراتب، و پالکھی چهاردار،
و خطاب عمدة الامراء معین الملک اسدالدوله ذوالفقار جنگ، سپه
سردار سر فراز فرمودیم، باید که شکر و سپاس این مواهب بے قیاس
بعیا آورد، بصدق ارادت و دولت خواهی سرکار والا مشغول باشد، و
تفصیلات مارا در حق خود روزافزون داند *

شرح فرمان سندالتمغای کرناٹک پایان گھاٹ و بالاگھاٹ بمهر و

موسوم ایضاً *

درین زمان مسرت توامان، فرمان والا شان واجب الانعان، صادر
گشت، که تعلقات کرناٹک، پایا نگھاٹ و بالاگھاٹ و دیوانی آن مع
قلاع اهتمام زمینداران و تعلقه داران از کناره دریائے کشنا تاحد بذبائی،
در وجه انعام التمنغای امارت و ایالت مرتبت حشمت و شوکت
منزلت، فدوی خاص، لازم الاختصاص، عمده امرائے عظیم الشان
عمدة الامراء معین الملک اسدالدوله حسین علی خاں بهادر ذوالفقار
جنگ سپه سردار حسب الضمن مرحمت، فرمودیم، باید که فرزندان
نامدار کامگار و آلاتبار، وزرائے ذوی الاقتدار، و امرائے عالی مقدار، و
حکام صداقت انجام، و عمال کفایت فرجام، و متصدیان مهمات
دیوانی، و متکفلان معاملات سلطانی، و جاگیرداران و کروڑیان حال و
استقبال، ابداء و موبدأ و خالداً و مخلداً، دراستقرار و استمرار این حکم
مقدس معلی کوشیده، تعلقات مذکوره را بتصرف امارت مرتبت
مذکور، نسلاً بعد نسل، و بطناً بعد بطن، بحال و برقرار دارند، و از
سوادم تغیر و تبدیل مصقون و محروس دانسته، بعلت پیشکش
صوبه داری و فوجداری، و مال و جهات، و اخراجات، و غیره مزاحم
و متعرض نشوند، و بکل تکالیف دیوانی، و مطالبات سلطانی، معاف و
مرفوع القلم شمارند، درین باب تاکید بلیغ دانسته، هر سال سند
معهّد نطلبند، و از یرلیخ کرامت بلیغ تغلف نورزند *

شرح فرمان شاهی بهر ایضاً متضمن سند خطاب و منصب

باسم عیدالقدس عرف نصیرالملک بهادر فرزند پنجم خاصه *

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و حشمت منزلت عدهٔ ہوا
 خوالہن عالی شان، زبدۂ خوانین بلند مکان، دانائے مدارج دین و
 دولت، شناسائے مراتب ملک و ملت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی
 اعتضاد خلافت و فرمانروائی، دقیقہ یاب اسرار سلطانی، رمز شناس
 (۱) عالم مزاج دانی، محرم امور خلافت و جہانبانی، واقف حقائق نصفت
 و کامرانی، سیف مسلول بازوئے شہنشاہی، رمح مصقول معرکہ دشمن
 کاہی، نر دریائے خاندان صفوی، شمع دودمان سادات موسوی،
 نصیرالملک انتظام الدولہ محمد صلابت خان بہادر غضنفر جنگ
 امیدوار تفضلات خاص بودہ بداند، کہ دریں آوان میمنت اقتران،
 آن فدوی خاص را بمنصب شش ہزاری ذات، و شش ہزار سوار،
 و عطائے خلعت ملبوس خاص، و جیفہ و سر پیچ مرصع، و مہابی
 و مراتب، و پالکگی جہالردار، و خطاب نصیرالملک انتظام الدولہ محمد
 صلابت خان بہادر غضنفر جنگ، سرفراز فرمودیم، باید کہ شکر و
 سپاس این مواہب بے قیاس، بہا آورده، بصدق ارادت و دولت
 خواہی، مشغول باشد، و تفضلات مارا در حق خود روز افزوں داند،
 زیادہ چہ تحریر یابد، بنابر تعظیم صدور این فرامین، و توقیر آگہی
 آنہم مضامین، باغ دلکشاکی کمپنی را بھند عنوان آرایش داد،
 (۲) بلکہ آنرا در کنف از اکذاف تزئینش نہاد، یعنی رفعت سایدبان
 فلک نشانش، از اوج عروج عقل منجم رفیع، وسعت عرض و طول
 بیکرائش، از مملکت حرص سکندر وسیع، نرش نرمش، از کراں تا کراں

شہنشاہ دوہمان سادات موسوی، سیف الملک انور الدولہ محمد انور خان بہادر حسام جنگ، امیدوار تفصلات خاص ہونے بداند، کہ دریں اوقات میمنت اقتراں آن فدوی خاص را بمنصب شش ہزاری ذات، و شش ہزار سوار، و عطائے خلعت ملبوس خاص، و جیغہ و سر پیچ مرصع، و ماہی و مراتب، و پالکی جہالردار، و خطاب سیف الملک، انور الدولہ محمد انور خان بہادر حسام جنگ، سرفراز فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب عظمیٰ، بجا آورده، بصدق ارادت و دولت خواهی، مشغول باشد و تفصلات مارا در حق خود روز افزون داند *

شرح فرمان شاہی بمہر ایضا متضمن سند خطاب و منصب

بنام محمد عبداللہ الحسن عرف حسام الملک بہادر فرزند چہارم خاصہ *

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و حشمت منزلت، عمدہ خوانین بلند مکان، زبڈہ ہوا خوان عالی شان، دانائے مدارج دین و دولت، شناسائے مراتب ملک و ملت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، اعتقاد خلافت و فرمان روائی، دقیقہ یاب سراپر ملطانی، رمز شناس عالم مزاجدانی، در دریائے خاندان صفری، شہنشاہ دوہمان سادات موسوی حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ خان بہادر ہزبر جنگ، مشمول تفصلات بے غایات ہونے بداند، کہ دریں اوقات سعادت آیات، آن فدوی خاص را، بمنصب شش ہزاری ذات، و شش ہزار سوار، و عطائے خلعت ملبوس خاص، مع جیغہ و سر پیچ مرصع، و ماہی و مراتب، و پالکی جہالردار، و خطاب حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ خان بہادر ہزبر جنگ سرفراز فرمودیم، باید کہ شکرانہ این مواہب عظمیٰ، بجا آورده، بصدق ارادت و دولتخواہی مشغول باشد، و تفصلات مارا در حق خود روز افزون داند *

ز بس برگستوان باد پایاں ،
 بدوش باد مثل ابر فیساں *
 جل گل رنگت برفیلاں نمودار
 چو جوش لاله بر بالائے کہسار *
 ز افراط گرانباری اجلاں
 زمیں در خود ندیدہ تاب اجمال *
 از آن می خواست تا دزد سر خویش
 رہد از صدمہ ہائے زحمت و ریش *
 چو اقبالش صلاح اندیش گردید
 بہر یکت پایہ خاصش بہ بخشید *
 ادب آموزی ذاب حضورش
 نمودہ اہتمام بزم سوزش *
 کہ نہ نہد پا زحد خویش بیرون
 زمیں باشد زمیں گردد چو گردون *
 تماشا را کہ ماندہ بدیدہ ،
 سخن جائے پر افشاندن ندیدہ *
 ہوا ہر جاستادہ از وزیدن
 نہ در خورشید تاب سیر دیدن *
 کشیدہ صف بصف در ہر مقامے
 فرنگ و ہند باہم صبح و شامے *

پس از انتظام توزک و شان و آرامتگی این ہمہ ساز و سامان
 مناشیر واجب التوقیر طلبید ، و از انکشاف مضمونش بر خود بالید ،
 باریابان پیشگاہ حضور ، و حواشیان بساط سرور ، و خیر سگالان صداقت
 آمیز ، یعنی سرداران انگریز ، پس از استماع مراتب عنایت شاہی ،
 و اعتلائے منصب والائے والا جاہی ، ابتہاج اندوز گردیدند ، و بخلوص
 اعتقاد ، و نشاط ، و فور انقیاد ، و انبساط ، نذر گذرانیدند ، تمام روز
 در جوش و خروش اتواب و شادیانہ ، و تقسیم خلاع و جواہر و تصرف
 خزانہ ، و ارتقائے مراتب اصغر و اکابر ، و اجرائے مطالب محقر و

(۱) (۲) و چاندنی مکملش از سرتاسر لمعہ نور، مسند جلوس خاص، و مجلس اہل اختصاص را، رآبط خاتم و نگین، و شان عظمت و روشنی، فطرتش را، مناسبت مہر و آسمان برین، صحن آرائے آب پاشش، گرد فتور از عرصہ آفاق نشانیدہ، و ادب آموزی دور پاشش، شور فتنہ از سرروزگار دور گردانید، از سرداران والا اقتدار ہند و فرنگ خلاصہ دولایت، حاضر یک مقام مجرا، و از منصبداران عساکر و ممالک، جلوہ حضور و غیب، رونمائے یک آئینہ مصفا، قطار استادہ گان پایہ اطاعت، را شرق و غرب، مساحت طوالت، وصف حواشیان بساط عبدودیت را جنوب و شمال، محل اقامت، دشت و کوہ معمور زرق و برق سپاہ، و روی زمین از کروفرش سعادت جلوہ گاہ، از ہجوم ارباب شوکت، ظہور خدائی دولت، و بکثرت امباب ثروت، مغرور کبریائی مکنت، نقیبان پیشگاہ دربار، بمدح ممالک ستانی صولتش، تازہ بیان اَلْمَلِکُ لِمَنْ غَلَبَ، و جاوشان سرکار اقتدار، باعلام کامرانی تیغ دولتش، تر زبان، السَّیْفُ لِمَنْ حَرَبَ ہیبت زنگ فیلاں، سینہ کوہستان را، از صدا پرداختہ، و رنگ شبیہ اسپان، کشت زعفران را از خندہ تہی ساحتہ *

لمولفہ —

شدند آراستہ صفہائے لشکر
 بہ پیش بارگاہ خلق پرور *
 زمیں تا آسمان جوش خشم شد
 خلا از تنگی آن رو برم شد *
 بر انداز بہر خود بیشی کمی را
 فزودہ جا بعالم برہمی را *

(۱) ایک جانور کا نام ہے جو چوہے سے بڑا ہوتا ہے اس کی کھال کی پوستیں بنائے ہیں اور اس جانور کی کھال کو بھی ستھاب کہتے ہیں - (۲) ایک جانور کا نام ہے لومڑی کی قسم سے جس کا پوست سرخ مائل بسیاہی اور تیرگی ہوتا ہے اس کی کھال کی پوستیں بنائے ہیں اور اس کے پوست کو بھی سمور کہتے ہیں - (۳) لشکر اور قافلہ کے نقیب *

محمد محفوظ خان بهادر را نیز احتیاطاً بتصور پاس بزرگی اخوت و کار آمدن مواعظ فضیلت، او فرستاد، که هر آئینه به پاس رنجش سفرش، گوش بر کلمات هدایت خواهد نهاد، درین مرتبه هم سعی کارگر نیفتاد، لاجرم خود بدوامت بالشکر ظفر پیکر تشریف فرما گردید، و با وصفیکه در آن اوقات، اخبار بغاوت محمد یوسف خان متواتر می رسید، بمقتضائے بلند حرصگی، و خطا پوشی ها، فرامین تهدید و تالیف، بنام باغی مسطور، مرسل ساخته تصفیہ نیلور که در پیش بود متعتم رائے صواب نما گردانید، یعنی متصل آن رسیده، باز پک هفتہ دیگر، بفرستادن خاصه گان بساط حضور، و منع استکبار و غرور، انتظار ظهور عقل و شعورش نمود، چون طالع او در مبطوب بود، ضرورتاً بدون ترتیب مورچال و بروج، اتواب رعد غریو برق اسباب را، یکپاس روز تا شام، از میدان محاذی قلعه، گرم آتشبازی فرمود، چنانچه چیزے از دیوارش شکست و آبادی اندرون حصار، که اکثرش از مساکن خس پوش بود، از رسیدن گولہ ها، اشتعال گرفت و خان مذکور از افسردگی شعله غرور، برآسیده، شبها نگاه رخت قرار بر بست، خود بدولت آگاه گشته، قلعه بتصرف و تحت رایست دولت بے زوال خود آورد، و برائے تعاقب او مردم جلالت شعار، بسپرد، روز دیگر قلعه دار آودگیر او را مقید و روانه حضور گردانید، از متصل رسیدنش، به پیش کشیدن ملازمین حضور، از عزت و توقیر طلبیده، چون هر دو دستش بسته دید، بمقتضائے ترحم ذاتی آواز بلند، بر کشید، که بند از دست صاحب زاده ام بکشائید، و بفراغت گاهے فرود آرید، چنانچه دستش کشادند، و در خیمه جادادند، و همے خاص بعد نظم نیلور و غیره تعلقات متعلقه اش، تسخیر یلنات و غیره اقطاع زمینداران آن ناحیت، از فوج کشی و تردد یکسال بواقعی ساخت، و سائے اعلام نصرت التیام، بر سر ساکنان آرکات انداخت *

مفاخر، گذشت، و سرشام از سر کشیدن، از ہار بے شمار چراغان و شگفتن گلزار زبان مغنیان، و دمیدن نہالہائے سر بلند آتشبازی، و وزیدن نسایم رقص ورود دلنوازی، بصریح عید نوروز، مشابہ گشت، و بآرائش خوان ضیافت حضار، ہر جانب ہزار قطار، خوان سالار، و با فراط اطعمہ اقسام، و اشربہ حلاوت بخش زبان و کام، صلائے میر چشمی مجلسیان روزگار، الغرض بعد انصرام مراسم ضیافت، و انسجام مدارات نعمت بہمت خداوند نعمت بسکہ بقدر عروج مذنب اقبال خود، افزایش پایہ دوستان منظور می داشت، از حصول رتبہ والاجاہی، و صدور فرمان حضور شاہی، کمپنی انگریز را، معرفت مسٹر بکت بعتائے جاگیر چہار لک یون پہولی از منزلت تجارت بسطوت امارت منصوب ساخت *

نہضت موکب خاص جہت انتظام مہام نیلور بعد رفتن

خواجه عاصم خان دفعہ اول و محمد محفوظ خان دفعہ ثانی نزد

محمد نجیب اللہ خان متسلط آنجا و واپس رسیدن آنها بے تاثیر

فہمائش و نصایح و ضبط و نسق آنجا *

از آنجا کہ حضرت اعلا با منہرفان جادۂ انقیاد، و سرستان

نشاء فساد، اول بہ پند و نصایح راہ نما می گردد، و بتقدیر بے

تائیدی آں بضرورت اصلاح مملکت دست بشمشیر می رساند، برائے

اتمام حبیبیت خود باوجود یکہ انحراف محمد نجیب اللہ خان

صراحت اشتہار داشت، جہت فہمائش و نصیحت او اولاً خواجه

عاصم خان نواسہ خواجه عبداللہ خان را کہ پیشتر از حضور نواب

آصف جاہ خلعت سوبہ دارۃ آرکات یافتہ، قبل از جلوس مسند

حکومتش رخت زندگی از جہاں برداشت، با چند خواص حضور

روانہ نیلور فرمودہ، چون او بے نیل مقصد معاودت نمودہ، ثانیاً

شدند، گذاشت او منافی صلاح دولت دانستم، محبوس ساخته،
روانه نتهرنگر گردانید، و خود هم باقبال بچیناپشن رسیده
فوج انگریز و خاصه و اسباب حرب از جز تاگل آراسته بانطفائے
نایره فساد محمد یوسف خان باغی بمنازل متواصل و اصل
نتهرنگر گردید *

بیان لشکر کشیدن بر مدہرہ و ترناویلی بسبب بغاوت محمد

یوسف خان و فتح قلعه مدہرہ و پالام کوٹہ و ضبط نمودن ترناویلی

و غیرہ بہ محاربات عظیم و بسزائے کردار رسیدن باغی لڈیم *

کم ظرفان بداصل، و کج نهادان نا اہل، اگر از غلط کاری آسمان سفلہ
پرور، و غفلت شعاری زمانہ کمینہ چاکر، بوساطت اطف عام صاحب
دولت و فضل تمام عالی ہمتی، از پستی ذلت اصلی، برفعت عزت
عارضی، رسند، یا از وقت آفت و اماندگی، براحت فراغت بیدیاکی،
و اصل شوند، بسکہ خمیر مایہ بنیادشاں، حق ناشناسی و جوہر
عرض نژاد آنها، بیوفائی و ناسپاسی است، بحکم این بیعت —

نیش عقرب نہ در پئے کین است

مقتضائے طبیعتش این است

شکر این نعمت کہ چہ بودند، و چہ گردیدند، و سربخاک چہ مذلت
می سودند، و پا بقصر چہ عظمت رسانیدند، فراموش می کنند، و
اول کمر بعدادت منعم می بندند، و در حقیقت عذاب با خالق
می سازند، از بیل و کلند ناخن و دندان، بکندیدن، چاہ ادبار
خود می پردازند، چنانچہ بہ تمثیل، نقل کلیلہ و دمنہ کہ مارسیا ہے
بترحم شتر بانی از آفت آتش بر آمد، و فوراً بفراورشی حق
احسان بقصد گزندش در آمد، و بعد بہت و تکرار، و غلط انصافی
و قصہ خوانگی شجر، و بیہودہ لافی و شکوہ بیانگی بقر، آخر الامر

(۱) کدال - ہاورا (۲) ہر روز منہ زمین کھودنے کا آہنی الہ ہندی میں امکو
کسی اور ہاورا کہتے ہیں *

بیان لشکر کشیدن بر قلعه ایلور بترغیب میر اسد الله خان

و مسخر گردیدن آن و مقید شدن قلعه دارش *

میر اسد الله خان بسبب آنکه پیشتر دیوان نواب صفدر علی خان و بعد کشته شدنش قبل از رها فرمودن حضرت اعلی مدتی در قید غلام مرتضی خان گرفتار بود، از خان مذکور نقاض دای داشت، و به تمهیدات اخبار موافقت او با ناظم دکن و حیدر علی خان علی التواتر به حضور خداوندی ترغیبات تسخیر قلعه ویلور می نگاشت، حضرت اعلی باهم آگهی این حقیقت و موافقت و اعانت سائفه او با فراسیس برائے حیلۀ ترحم بقیۀ پیشکش به تعیین یکت اکت روپیہ درخواست، چون خان مذکور بخیرۀ دماغی و نکبت ایغی قبول نه نمود، با شتهار عزم ویلور لشکر هندو فرنگ مرتب فرمود، او ازین صرصر گلشن حال خود را خزان تنهایی فهمیده، زبان باقیال لکت روپیہ مطلوبه کشود، جوابش ازین سو بنام خرچ لشکر مبلغ دیگر افزود، خان مذکور ازین خواهش رو گردانید و هرگاه که لشکر سرکار از قرارگاه پیشتر سرکشید، ناچار ایصالش را متعهد گردید، باز ازین جانب خرچ کوچ افزایش یافت، و او پهلوتی ساخت، غرض بهمین طور آنآ قاتاً بار زرگرانی می گرفت، تا آنکه لشکر متصل ایلور بر سرش نازل گشت، خان مذکور حاضر حضور گشته با قبیل زر مطلوبه سرکار التجابیش آورد، از انجا که میر اسد الله خان مهربک ترغیب تسخیر بود، و بر گردیدن از اتصال قلعه تخلف آئین صلاح معروض نمود، التجابیش پذیر انشد و مرتضی خان واپس بقلعه رفت، و علایق خود را بدر آورد، حضرت اعلی آنها را به حفاظت تمام بارکات روانه ساخته، در حویلی ناظران سابق بے مزاحمت و تکلیف بآرام و راحت جاداد، القصه غلام مرتضی خان از محاصره و جنگ طویل عاجز گردیده قلعه را بصلح گذاشت، ترحم خداوندی اقتضائے آن داشت، که بگرفتن زر باز او را بحال سازد، چون خطوط فتورش از چوکیدات کتل هم دست

مختلف فرنگ، مانند مور پر بر آورده، و با جرائے سر رشته ارسال
 نذر و نیاز ناظم دکن، و طلب منصب و مراتب، و موافقت زمیندار
 ملیوار، بذوقته دادن محاصل پنچ لک روپیہ از ملک سرکار و
 شراکت دو فریق لک کس کلران شرقی و غربی سرحد مدہرہ، کہ
 از خود سری، اطاعت با سرکار ندارند، و ملک از خدا، و آب از
 آسمان، و حاصلش از محنت خود، می دانند عجب سرداری
 داد و دام یافته ملک از آن خود شہر، و بہ نسیان احوال سابق،
 و استکبار حکومت لاحق، و قتل ہرکارہ ہائے حضور، و اذیت غربا
 و شرفائے مجبور، و تاراجی زمینداران آن سواد، کہ در یک روز
 ہفت صد کس از آن بندگان خدا، بدم آتشین اتواب داد، کلوی
 ملک بہ پنچہ ظلم و تعدی افشرد، چندانکہ حضرت اعلیٰ از روی
 خاصیت عالم پروری، و حمایت گستری، و ہمت پرداخت شرفا،
 و رفاہیت غربا، و توجہ تصفیہ خلش ہائے برہمی امورات نیلور
 وایلور وغیرہ مہمات متعلقہ کرناٹک، از اصدار مناشیر کرم تاثیر،
 مبالغہ نصایح و تهدید، از حد بیش برد، بسبب دناوت طبع، و
 سفاہت وضع، حرفے از آن کہ داستان سعادت، و طومار ہدایت
 بود، برگوش پندہ آگندہ شقاوتش نخورد، بلکہ از داعیہ مقاومت
 و مساوات، بعدم اکتفائے ہر دو تعلقہ مسلطہ مذکورہ، و یک طمع
 خام و ہوس نا تمام تصرف اقطاع دیگر، جوش داد، و از سر بغاوت
 صریح، حصار سنگین و بروج متین قلعہ کوہ تمکین مدہرہ، کہ
 قلب خاورستان، و مرکز دایرہ تعارضات بیکران امت، با مستحکم
 تازہ، و افزایش عرض و عمق خندق، و انباشتن آب، و گذاشتن
 نہنگان دران بحر بیکران، و توسیع میدان، و ہمواری و بلندی زمین
 اطراف آن، و ترتیب ذخائر غذا، و خوراک سالہائے انسان، و
 حیوان، و انسداد راہ نترنگر تا بیست کروہ، با حدات بروج مشیدہ
 متعددہ، و تعیین جماعہ ہائے مردم کار دیدہ، و اتواب و باروت ما
 وجب ہر جا، طرح خرابی خویش نہاد، خود بدولت از عدم
 بتائیر احکام متواترہ مرقومہ بعد انقراغ امور مذکورہ، جلوہ فرمائے

از تدبیر رویا پی، بشار سید، و از کتک ہماں شتریان، بخلاف احسان پیشین سر کوفتہ گردید، شغال، نقب ناکامی، خرس تلہ^(۱) نمک^(۲) حرامی، بھکم — مصرع

برعکس نہند نام زنگی کافور —

یوسف نام کرگ خصال نیک لقب، بد افعال، مملوک مفتہ گوش، مفکوک بندوق بدوش، ذلیل جرگہ مردم بار ملازم سرکار، از خبرداری و سرگرمی نوکری، پس از مدتی بیانیہ اختیار شش جوان، و علی التدریج بسرداری صدکس رسیدہ، در جنگ موسی لالی، رسالہ دار، و ہمراہ فوج متعینہ عبدالوہاب خان بہادر، در مصاف کمک چیناپٹن، و مقابلہ فراسیس، از ترددات نمایان معتمد گردیدہ، در اوقات لشکر کشی خود بدولت در مہجالات اطراف پہولجری، بموجب سطور مسطور، از ظہور پر دلیہا، منظور نظر خداوندی، و عند السنوح سانحہ تھلف محمد محفوظ خان بہادر، و طغیان پالیگاران مدبرا و ترناویلی، با اعتماد وفاداری آئندہ، از حضور پرنور، مثل کاری، بار سرداری پنج ہزار سوار، و دہ ہزار بار، و اتواب حیدرہ و اسباب سنجیدہ، و رتبہ کامرائی، و منصب و جاگیر و خطاب خانی، بر خورد کشیدہ، و مثل سنگی، از آنہم اقتدار، رنگے یافتہ، متعین انفصال اختلال انکار گشتہ، پس از فراغش، در مدت قیام اختیار آن ضلع، چندے مال گذار بودہ، بعد ازاں از آثار تذک مایگی، و اطوار کمینہ پایگی، باتفاق مغویان و مفتریان سابقہ برہمی کار محمد محفوظ خان بہادر و تقویت ہمسایگی حیدر علی خان، و فراہمی پانصد نفر کلاہ پوش فراسیس مغرور منتشرہ ہنگامہ تسخیر پہولجری، و آمادہ گی بنادیتی بے حساب، و باروت و سنگ چقماق و اتواب، از چینا پٹن و صد رنگ پٹن و ناگ پٹن وغیرہ بنا در فریق

(۱) رچہ — ہوالو — (۲) چڑھاروں کا حال جسکو خاک میں پوشیدہ کرکے پرندوں کا ہکار کرتے ہیں *

دو دپها، خود بدولت، با موگب اعانت آهنگ هندو فرنگ، بسان
 امداد معاون حقیقی، بیست و نهم ذیقعدہ، از قرارگاه نئهرنگر
 کوچ فرمودہ، بہ پنجم ذی حجہ از آثار مقدم بہار توام، چمن
 طراز عرصہ مدہرہ گردیدہ، فوج سابق و لاحق، را بعطائے زر لکوک
 و فیل و اسب و جاگیر و اسلحہ وغیرہ، نعل در آتش شوق جدال،
 و بکمال تیز دستیہا آراستگی مورچال، نمودہ، دہم ماہ مذکور،
 روز عیدالضحی، پس از ادائے نماز واجبہ، بہ نیت تقدیم دوکانہ
 شکر قبول دعا و حصول مدعا، و شرحہ ریزی قربانی اعدا، و سلاخی فدیہ^(۱)
 شرکائے آنها، با دشمنہ تیغ کشور کشا، سوار اہم جہاں پیما،
 شدہ از سمت مغرب شلک انگیزی اتواب رعد صدا، و گولہ ریزی
 کرنال دشمن زدا، آغاز نمودہ، در سہ ۳ روز، دیوار و بروچ سراسر
 سمت مسطورہ قلعہ قاف شکوہ پندیہ آوارہ صدمہ صور،
 و عقل و حواس باغی تاراج پول و ہراس روز نشور ساخت، و رخنہ
 نقب خلمہ بدیوار ناموس تکبرش انداخت، کہ تعمیرش جز فتح سرکار
 دشوار گشت، و دست معمارش بیکار، با این ہمہ از بے شرمی و
 سرکشی مقہور سلسلہ فساد بطوالت کشید، و جہانہ دریں ہرج و
 مرج تلف تیغ ہر روزہ جنگ، و جان و اماندگان از ہستی تنگ
 گردید، چنانچہ مبارزانی پر جگر، و دلوران با ہنر، بغصہ و طیش
 آنکہ، دشمن از عدم تاب مبارزت میدان، سر بہ پناہ قلعہ ورزیدہ
 و دست خود از تیغ زنی معطل گردیدہ، دامن بکمر و سپر بر سر،
 با شمشیر و خنجر، و گرز و تبر، و ہمدومی جمعیت انگریز خون ریز،
 با میجر برشتین سردار پرتہور و ستیز بے اندیشہ آتشبازی و تیغ گذاری
 مردم محصور، از آب خندق، گذشتہ بے اختیار خود را بر سر قلعہ،
 و سینہ اعدا زدند، از کمال مردی و دلوری در دشمن کشی بآن مرتبہ
 کوشیدند، کہ از خون خدقی، و از کشتگان دیوارے، دیگر پدیدار، و
 صورت فذح سرکار بخوبی نمودار، بود، بسبب آنکہ دران اثنا دفعہاً

(۱) گوشت کا ٹکڑا لمبائی میں کٹا ہوا (۲) کھال کھینچنا

نهرنگر گردیده، از فوج همراهی چه از سرکار و چه از افگرنیز، دو لشکر نمایان، بتعهد و اهتمام اعیان کارداران، و تخریب کاران تهور نشان، یکے بنام سرداری عمدة الامرا معین الملک اسد الدوله حسین علی خان بهادر ذوالفقار جنگ، و اعتماد الدوله محمد عبداللہ خان حسام الملک بهادر پڑ بر جنگ، از راه مسدودہ، و ثانی بسا لاری روشن الدوله حافظ محمد مذکور خان بهادر بهادر جنگ، و انتظام الدوله محمد صلابت خان نصیر الملک بهادر غضنفر جنگ، از راه تعلقات توندیمان و نال کوٹہ و رامناٹہ کہ از تراکم خارستان، و بے آبی، ممتنع العبور آدمی زاد بود، با هزاران گاو ان رسد و آب، و فوجے از نام انور الدوله محمد انور خان بهادر حسام جنگ بضبطی تعلقہ ترناویلی و محاصرہ پالم کوٹہ روانہ گردانیدہ، خود بسبب آنکہ اطراف مدیرہ، از تطاول تاراجئی باغی، تیسر حبہ غلہ حب ملا متصور بود، متوقف گردیدہ، در قحط مالی و گرانی نهرنگر بحساب فی روپیہ پنج آثار برنج خریدہ بتاکید فروختن دوازده آثار در بازار لشکر سرکار بکثرت و بے شمار، روانہ نمود، و بتائید مستعان، ہر سہ عساکر نصرت نشان، از ہر طرف جوشیدہ تمامی ہفدہ قلعبات راہ، و اطراف، بجنگ دلاورانہ، و حملہ ہای مردانہ، کشادہ حسب الارشاد حضور در سواد مدیرہ پیوستہ یکے بر محاصرہ پالم کوٹہ دوید، و دولشکر مامورہ مدیرہ، متفق گشتہ، با آنکہ باغیہ از مردم سوار و بار و جمعیت فرنگ فرامیس و چٹہ کار و دو لک کلر بہایم شعار، مداومت میدان خرامی، و سخت کوشئی ناکامی داشت، غالب ہر مضاف و پیکار شدہ، ہمگی بروج مہدثہ متعددہ چہار کروہئی گرد قلعہ کہ ہر یکے ازاں بحکم استہکام، و انبواہ مردم، و کثرت سرانجام و اہتمام خاصہ آن ناکام سزاوار جنگ دوام دیور و اعوام بود اگرچہ در محنت یکٹ سال مسخر و مفتوح گردانیدند لکن بمرور گرمی تعارض طرق جماعہ ہای مقہور، کہ علی الاتصال اشتغال رسد رسانی داشتند، نمی توانسند، کہ فوجے بتعقید کما ینبغي محاصرہ قلعہ، از خود جدا گردانند، در پی دور

چه تعداد شیشم هائے پر شراب مجامع سرور، جرعه نشانش را ناله
 درد آموخت، و بساط قدرت کدام اهل جاه که نور دیده طوفان
 تباہ نگردید، و آهنگ نشاط کدام صاحب رفاه، که بفرغان و آه نه
 انجمید دولتی کوس عظمت نه نواخت، که مقامش سامان کوچ
 نه بست، و اقباله به پرواز آئینه نپرداخت، که صفایش از گرد
 ادبار نه شکست، عالم وجود، آفتکده عدم است، و ساز سرور، پرده
 نغمه غم، مگر کسیکه در حفاظت سخن رسیده، سازوار بقائے ابدی
 است، و هر که بهمایتش گردید، محسوب حیات سرمدی، زیرا که
 سخن فی نفس الامر حفظ الهی است، و در حقیقت فیض اسرارنا
 مثنای چراغ شبستان وجود است، و ایام خمستان نمود، سود بازار
 اعیان است، و حاصل مزرع امکان، واسطه حصول ایمان است،
 و اصل جوهر انساں، به تکلف سلطان آفاق است، و به تصنع
 حاکم علی الاطلاق، گیر و دار سکندر اقتداران ریاست دنیوی، اگر
 از در بارش، سند استمرار نیابد، دفترست، کاو خورده، و شکوه
 داران اختیار مملکت ظاهری، اگر از سرکارش، منشور استقلال
 نگیرد، خرم نیست باد برده، حسنه که بهمشاطگی او آراسته
 شود، لایزال جوان است، و گله که بهباغبانی او شگفته گردد، به
 زوال خندان اگر در خلقت خالق، چیزے دیگر بر سخن، بترجم
 فوقیت می داشت، کار ظهور از کاف و نون نمی کشاد، و اگر در
 باب هدایت خلق واسطه بهتر ازین می بود، پیغمبران را احتیاج
 بروحی نمی افتاد، مگر بقدر مظاهر بظهور می رسد و مطابق آئینه
 جلوه می آید، فیض پایدارش، مصروف انتظام کائنات، و لطف
 لانهصارش میذول انتساق موجودات، جاهلان را استاد علوم
 دین، و کلمان را چراغ خلوت یقین، در سرکارش زبان و قلم دو
 پیشکار، و بیانی و رقم دو فرمانبردار، ماضی را حال می نماید، و
 رفته را باز می آرد، امیرے را مسند دولت جاودانی، و منصب عزت
 کمراتی، مزد، که بزم حضور سخن که عبارت از کتابه یا نسخه
 باشد از اهتمام مخنور قاعده دان آداب، و ضابطه شناس انقباس

میجر مذکور جراحت بی التیام کشید، تلای آن موقوف بر وقت داشته مصلحتاً برگردیدند، و بلشکرگاه رسیدند، از انجا که سزائے دعا، و جزائے وفا، امر استمرار دار الکفایت روزگار، و دستور ریاست عالم اعتبار، است، باغی نابکار بکیفر کردار نااهوار، و تلای نافرمانی، خداوند ممالک مدار در عین استعداد یورش جانبازان سرکار، از برگشتگی بخت ناهنجار، بدست گرفتاران دست خود گرفتار گردید، و بصد خواری و مذلت و خرابی و مصیبت عذاب قلاب کشید، و مشتهر و عبرت آموز جهانیاں گشت که مقابله خداوندان را همین نتیجه است غرض خداوند دولت حسب تائید از لی و دولت، بی خللی مظفر و منصور مشکور، و مسرور، در قلعه تشریف فرموده و نصب نشان و الاجایی نموده، دوگانه سپاس و اهب الشکور بجا آورده، و ندور سادات و شرفا، و خیرات و غیره پیش برده، از شادیانه فتح و فیروزی، و سرداران اتواب سرور جهان افروزی مژده رسان زمان و زمین گردید، و مبارزان حق گذار، و سرداران با اعتبار را، در جلادی محنت و وفا، حسب قدردانی و فیض رسانی، بهره مند عطائے مراکب، و مناصب، و انعام، و اکرام، گردانید، هرگاه که درین عرصه خیر فتح پالم کوته و بند و بست ملک ترناویلی رسید، شکر مکرر بتقدیم رسانید *

خانم دفتر اول توزک و الاجایی *

الحمد لله افسانه خوانی زبان قلم، و تمثال نمائی مرآت رقم، با وصف کلوئے فشاری دست حوادث زمان، و زنگ آرائے گرد فتور دوراں، حقیقت چند دفاتر از منته مختلفه هزار و دو صد سال، در یکدم تقریر، مسموح سامعه سخن پسندان نمود، و صورت چها مجالس اوقات متغایره بالاتصال از نمایش یک جلوه، در نظر صاحب نظران کشود، تا مکشوف گردد که کردباد دم عناد آسمان بی درد و سنگ نساد بیداد، زمانه نامرا، از خاموشی چندین شعبائے محافل ظهور اعیانش را بداغ ناکامی موخت، و پیشکست

نوازش شبہ را با گوهر، مقابلہ، برابری، و از توان بخشیش پشہ را،
 بافیل دعوای برادری بتائیر ترتیبش، خاک اکسیر، و بتعطیر خلقش،
 خاکستر عبیر دیدہ باطنش، بمائیدہ حقایق دلہا باز، و دست
 خاطرش، با نچاج حواہج غربا دراز، بدارالامن حفظش، غیر از خانہ خزائن
 خان و مان با آباد، و در آرامگاہ حمایتش، سوائے دل دشمن عالمہ
 شاد، بفراغت ایامش، وحشی صیاد دیدہ، از دام رم بدرجستہ، و
 بطمانیت عصرش، سیماب آتش کشیدہ، از اضطراب نشستہ، شکر
 ریزی گفتارش، تکلم آموز طوطیان فصاحت، بہار انگریزی کلامش،
 شگفتگی افروز گلستان فراست، آب شمشیرش، نہر مزرع اتفاق، و
 سیلاب مایہ نفاق، خاک آستانش، سرمہ چشم دولت خواران، و
 غبار دیدہ عداوت نگاہ، نسیم کویش، بہار گلشن انقیاد، و باغ چراغ
 عناد، شعلہ تہرش مشعل راہ صداقت روشی و آتش خبث و خار
 خیرگی و سرکشی، زیانش مفتاح خزائن علوم، و بیانش دیباچہ کتاب
 رسوم، اشکر دعا پیوستہ، در موکبش دوراستہ، مجلس ثنا، در
 جنابش ہمہ وقت آراستہ، در نظرش چیزے نیست، مکروہ تر از زر،
 و بہ پسندش عزیزے نیست، مطلوب تر از ہنر، حاصل ملک، قبل
 از تحصیل، صرف تنخواہ امیدواران، و زراعت جاگیر پیش از در
 و چکت، بستہ تقسیم وظیفہ خواران، و مداحیک از حالات مدحش،
 لذتے دید، ترشی افکار دوران نچشید، و صافیکہ بذائقہ و صفش، آشنا،
 گردید، لب از شکوہ آسمان بے مزہ نگردانید، کیست کہ از فیضش،
 بہرہ تمنا نہمزد و خست، و کدام است، کہ از درمگاہ شکرش، شیریں
 زبانی نیاموخت، صلہ باستانی او چون ثواب بصواب، موصول، و
 نہرہ از اطاعت او، چون جواب بخطاب، معمول، چشمش جز خوبی
 نبیند، گوشش غیر از عذر نشنود، زبانش بدون صدق نگوید، خاطرش
 سوائے رضا نجوید *

آرایش دهد، و آثار و صفات و شمائل و کمالات اب و اجداد خویش، از زبان حروف در قوم بتصریح، ثابت گرداند، که قابل آگهی چشم و گوش عالمیان شود، و ازین معنی ناموری خاصه خود منظور نظر دارد، و متصف با حیا، اخلاق دولتمندان سلف گردد.

مصرع —

خلف آنکه نام پدر زنده کرد *

برین سخن سخن شناس سخن اساس، معنی پرور عالی قیاس، فرمانروائے ممالک است، و ساده آرائی ایوان عزت، ناظم قلمرو اقبال، حاکم کشور اجلال، آئین بند ضوابط جهانداري سزاوار منزلت والا مقداری، امیر ذی شان فلک جذاب، خدیو بلند قدر عظمت مآب، جامع آثار فضل و کرم، لامع انوار بذل و نوال، آئینه جلوه زار مکارم خداوندي، گنجینه لایحصار فضایل حق پسندی، عقل محسن مملکت گستری، فهم شخص عالم پروری، موتمن و دایع واجبات دینی مخزن بدایع حاصلات یقینی، مصدر معلومات عقلی خیالی، مظهر مفهومات علمی و مثالی، حافظ مراسم رضائے حق، نافذ احکام فیض مطلق، رایج رواج شرایع رسول، عارف مدارج فہوم و عقول، بانی لوازم بذل و نصف، والی الممالک فتوت و مکرمت، حق پسندیکه در تعلق دنیا، پاس عقبی مقدم داند، بخت بلندیکه در مشاغل کثرت، دل با خدا بندد، جهدش مصروف کامرانی عالم سعیش مبذول فیض رسائی بنی آدم، دستش سخارا نام اعتبار داد، دلش بر همت منت اشتہار نهاد، نامش طغرائے فرمان بختیاری، عزمش منشور احکام کامگاری، دایه که کامیاب عبودیت او گردید، باوچ مقصد رسید، دیدہ که گرد آستانتش کشید، تجلی مراد بهم رسانید، انصاف و داد را از حکمرانی زیرینش، منصب داری، و صلاح و سداد را، از عمل صلاحیت قرینش، منزلت هدایت فرمائی، قضیہ آب و آتش، در محکمہ اش، فیصله یاب اتحاد یگانگی، و عداوت گرگ بامیش، در زمانش مبدل بوداد ہم خانگی، از عاجز

زو صفش سخن را مراتب بلند
 معانی ز تعریف او ارجمند *
 دلش هست دریائے موج علم
 ز طبعش نمودار صد کوه حلم *
 بیان از ثنائیش حلاوت نصیب
 زبان از دعائیش بدولت قریب *
 گزیده در بحر جاه و جلال
 شگفته گل باغ فضل و نوال *
 عزیز پدر در همه کار و بار
 کنزین کرده اعتبار وقار *
 هر آن نیکوی کنز پدر دیده است
 بمیراث آنرا پس ندیده است *
 خلف کیست ازین رتبه در روزگار
 با و صاف جدو پدر یادگار *
 ز خلق عظیمش بگویم همین
 بود پیروی رسول این چندین *
 ز وصف سخائیش بهکم اثر
 قلم گیرد از سطر ملک گهر *
 صحاب گهر زیر پانگام داد
 بهار دل افروز باغ مراد *
 ملاحظت نمک خوار تقریر او
 کرامت مریدی ز تدبیر او *
 ز خوئے نکویش نیامد گزند
 نگفته گرفتار تقصیر مغد *
 تمیزش جدا کرد عیب از هنر
 نهان و عیان روز و شب چون نظر *
 نگر داند رو از وفائے قرار
 نپفشاند بر خاطر کس غبار *

نظم *

امیر سرافراز والا تبار
 خداوند ذی عزت و افتخار *
 بشوکت عظیم و بطینت کریم
 بخصلت سلیم و بهمت جسم *
 مباہی ز فیضش غنی و فقیر
 مفخر بظلالش صغیر و کبیر *
 بود دامنش د مگاہ امید
 لغایش بود دیدہ را روی عید *
 ز نامش جراحت بجان عدو
 کند غرق خون از جگر تا گلو *
 ز اسناد ارث است مسند نشین
 مزارار میراث تیغ و نگین *
 بآن عقل و تدبیر و رائے زرین
 فلاطون بدینش دبستان نشین *
 حیا شاہد وضع ایمان او
 ترحم ثنا خوان احسان او *
 بود التفاتش جہاں را پناہ
 وزو کار خلق خدا سربراہ *
 مزد ملک دلاہا بحکمش مدام
 زبے داور مملکت انتظام *
 موبد مسند ز فضل الہ
 مخلص مسجد ز اسباب جاہ *
 خوشا بدرتابندہ ارج فضل
 منور کن خلق زانوار بذل *
 شد اقبال از ذات او کامیاب
 چو آفاق از پر تو آفتاب *

و قرار پایدار، بخشید، با وجودیکه زمانه نامدنگار مقتضی سربرایی
این امرگران نبود، نظر بالنفاس لا انتهایش، تازمانه دراز، که سوائے
ایام، تعطیل عارضی، مدت شغلش، تا این مقام بس ۳ سال کامل
محسوب است، با اجتماع حواس منتشره، گرانباری تقدیمش،
برسر جان تا توان کشیدم، و بآبداری عباراتش، آب نظر، و بتباداری
استعاراتش، تاب جگر صرف گردانیدم، و بخلاف مصنفان سلف،
شام تا سحر با پرده گیان افکار، شغل انجمه بود، و سحر تا شام
از گلهائے معانی میر چمنی لفظی بیکار ننگاشتم، که بار تحریو گردی،
تخمه بیجا ننگاشتم، که ثمر فضولی آرد، اطلاق مضامین بسیطه را
که بده چند این کتاب امکان گنجایش نداشت، بتائید صانع که
صنعتش، مشقت خاک انسان را، آئینه صورجزی و کلی موجود است،
و چنین قطره آب را محیط مرکب و بسیط مخلوقات، ساخته، مثل
دریا بکف، و آسمان بصدف، با وصف آرایش الفاظ و معانی، و افزایش
محاسن مرغوبه نکته فهمان روشن بیانی، در قید اختصار بنوعی آورد،
و جهان را در آیوانی شمرد، که دقیقه از روایت راوی، بشرط غور و
تمیز، و امانده باشد، و اهل نظر را بدون تفریح مطالعه، تکلیف آن،
کرد و پیش خاطر نیاید، و سوائے فایده دریافت کرایف ماضی،
مفید محاوره حال آئنده گان استقلال گردد، و مبتدیان فن انشا را
همواره فایده دهد، و تادور زمانه، در دبستان مدرسه‌های نو آموزان،
منظور، بل ضرور افتد، شرح این معنی احتیاج ندارد، که حاکم
کتاب قدر سخن می داند، و مرتبه عبارت می شناسد، حال آنکه
تسطیر تواریخ که اراده از شرح حال رفته گان دارد، تصنع و تکلف
نمی خواهد، لیکن لحاظ برینکه فصاحت متکلم، حسن کلام می
افزاید، و سامع را مستفید سماعت می گرداند، تامقدور، درین باب
رخصت آرایش داد، و فی المثل، از هر صفحه، پیش کامل استعدادان
سواد و مواد، دست التجائے صلاح کشاد القصه سمند تیز
رفتار قلم، بقطع عرصه بے سنگلاخ، تا این جا، فرسوده سم تگاواری
گردید، و فارس طبع راقم، بقیاس بقیه راه دراز مقام خاتمه کتاب،

زبس قدر دانی محنت دران
 نکرده زکس محنتے رایگان *
 میرے بایں حق پرستی کہ دید
 در احسان بایں پیش دستی کہ دید *

یعنی زینت آرائے چار بالاش ایالت، منزلت افزائے مسند امارت،
 امیر با تدبیر، خدیوروشن ضمیر، اعتماد دولت اب و اجداد،
 حسام فرق عدوان و فساد، مژبر ہمیشہ مردی و دلاوری، بہادر عرصہ
 امتحان بہادری، شیرازہ جمعیت خاندان، سرمایہ رفاہیت دودمان،
 بلند قدر عالی پایگاہ، خلف الصدق نواب امیر الہند والا جاہ نواب
 محمد عبداللہ خان اعتماد الدولہ حسام الملک بہادر مژبر جنگ
 ادام اللہ ظلال اقبال و احسانہ، ونوال انصاف، و امتدائے شمار
 صفات لائہائتش، و تعداد محامد بے غایتش، دریں محل اختصار
 گنجائش انحصار ندارد، و برائے تفصیل وسعت طویل الذیل دفتر ثانی
 می خواہد، مضامین صداقت آئین این مجموعہ، بموجب
 کتب میر و تواریخ پیشین، و ارشاد والد ماجد با صدق و تمکین،
 و معین معاینہ عین حق بین، و منظومہ انور نامہ تحقق تصدین،
 بہ تفتیح کامل، علی الترتیب فراہم نمود، و بہت بر انصراف این امر
 مصمم، و بر جمیع مہمات خود مقدم فرمود، و خود متوسط شدہ،
 من بندہ اکرام قدیم، و فروختہ انصاف عمیم را کہ بدوام التزام
 جناب مستطاب سخن، دریں روزگار، حشم و علم رقم و قلم دارم،
 و نظم ممالک نسخ و کتب بدون معاضدت انواع کمک می توانم، کہ
 بعمل آرم، و بہ تمغائے مملکت انشا، کوس لمن الملک می نوازم،
 و کہن رسم کشور عبارت را، باجرائے ضوابط مجدد تازہ، رواج می سازم،
 بمقتضائے جوہر شناسی بلند نگاہی، و فطانت اساسی ہنردستگاہی،
 بنابر انتظام واجبہ نشر، فارسی مرغوب، و عبارت مطلوبش، منتخب
 گردانید، و عطیات بے شمار، و عنایات بسیار، مہمات اعتبار،

بامام محمد باقر
 با دي راه باطن و ظاهر *
 بامام اسم بهق ناطق
 شاه ذي الامر جعفر صادق *
 بهر كاظم شهنشه دوسرا
 مقتدا ملتجا امام هدا *
 بهر سلطان دين امام رضا
 ضامن مدعائي شاه و گدا *
 بامام تقي محمد نام
 كامران قلمر و اسلام *
 بامام نقي علي منصب
 بشرف هم كرم رسول نصب *
 بامام عسكري حسن تكميم
 در او كعبه واجب التعظيم *
 به محمد لقا امام زمان
 صاحب الامر آشكار و نهان *
 بكرامات دودمان نبي
 بمديان خاندان نبي *
 تا بحكميت مورخ تقدير
 بر نگار زخامت تدبير *
 داستان از جريده اول
 كان بود علم حق بفرد عمل *
 فقره دولت حسام الملك
 مصرع مدت حسام الملك *
 بنويسد و له دراز آيد
 زين كشش دست او بفاز آيد *
 هر چه دارد بدل هوا و مراد
 يكسرش بر زمان مهنا باد *

کہ انتہائے دو منزل دو دفتر مقرر بود در ہمیں یک منزل مناسب
آسودہ گی او اندیشید 'انشاء اللہ المستعان بفرصت چندے ہمیں
اسپ است و ہمیں میدان ' و ہمیں گوے است و ہمیں چوکان '
بالفعل از طی کردیدن این قدر مسافت بعید ' کہ نظر بر آفات
و عوارضات راہ مفت پامردی این آبلہ پا است ' بقول کسی بیت —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و مہن

آفریں باد بریں بہمت مزدانہ من *

دوگانہ سجدہ شکر رب الحفیظ بجا می آرد ' و بایں تعب صفر
بفہوائے اینکہ دعائے دل ریشاں اثر قربت اجابت را ' سزاوار
است ' دست بالتحائے ترقی عمر دولت نواب مستطاب یعنی بانی
این کتاب ' بایں تضرع بلند می سازد *

مفاجات —

بکمال عنایتت یارب

بتوال کرامتت یارب *

بطفیل عطا و احسانت

بہرا کرام و عزت و شانت *

بہ نبی محمد عربی

بشری ہاشمی و مطلبی

بعلی ولی امام مہیں

بوصی نبی شہنشاہ دیں *

بطفیل جذاب پاک بتول

بضعتہ و جان باصفائے رسول *

بدل خستہ امام حسن

بورش جان ساز زہر درد و مہن *

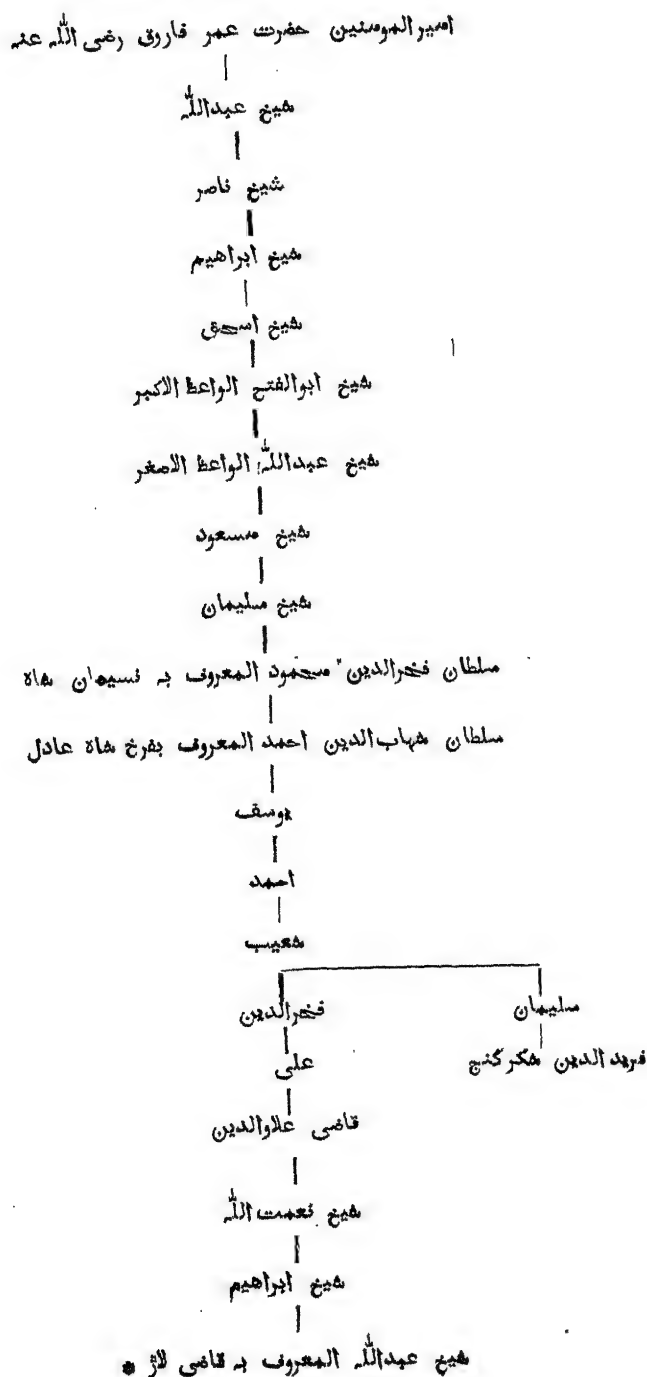
بامام شہید تیغ جفا

صابر رنج مید الشہدا *

بعلی نام امام ابن حسین

قبیلہ دین و کعبہ دارین *

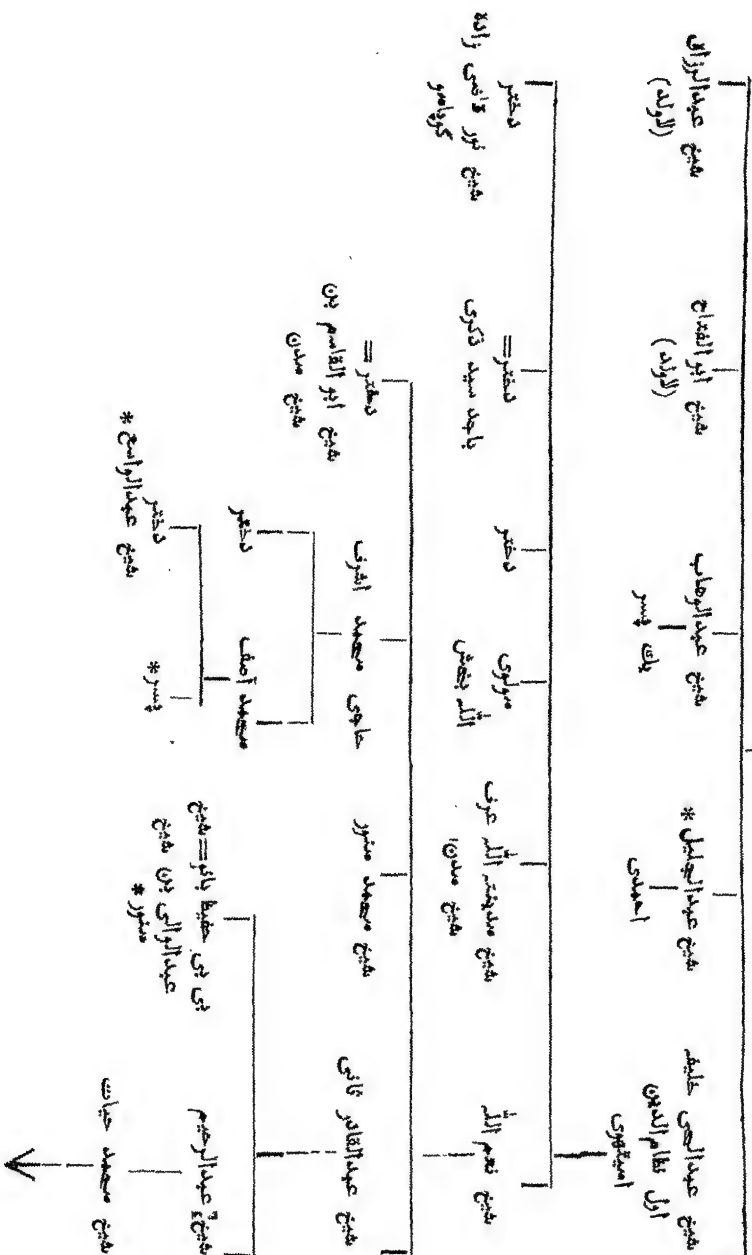
شجرہ خاندان والا جاہی *

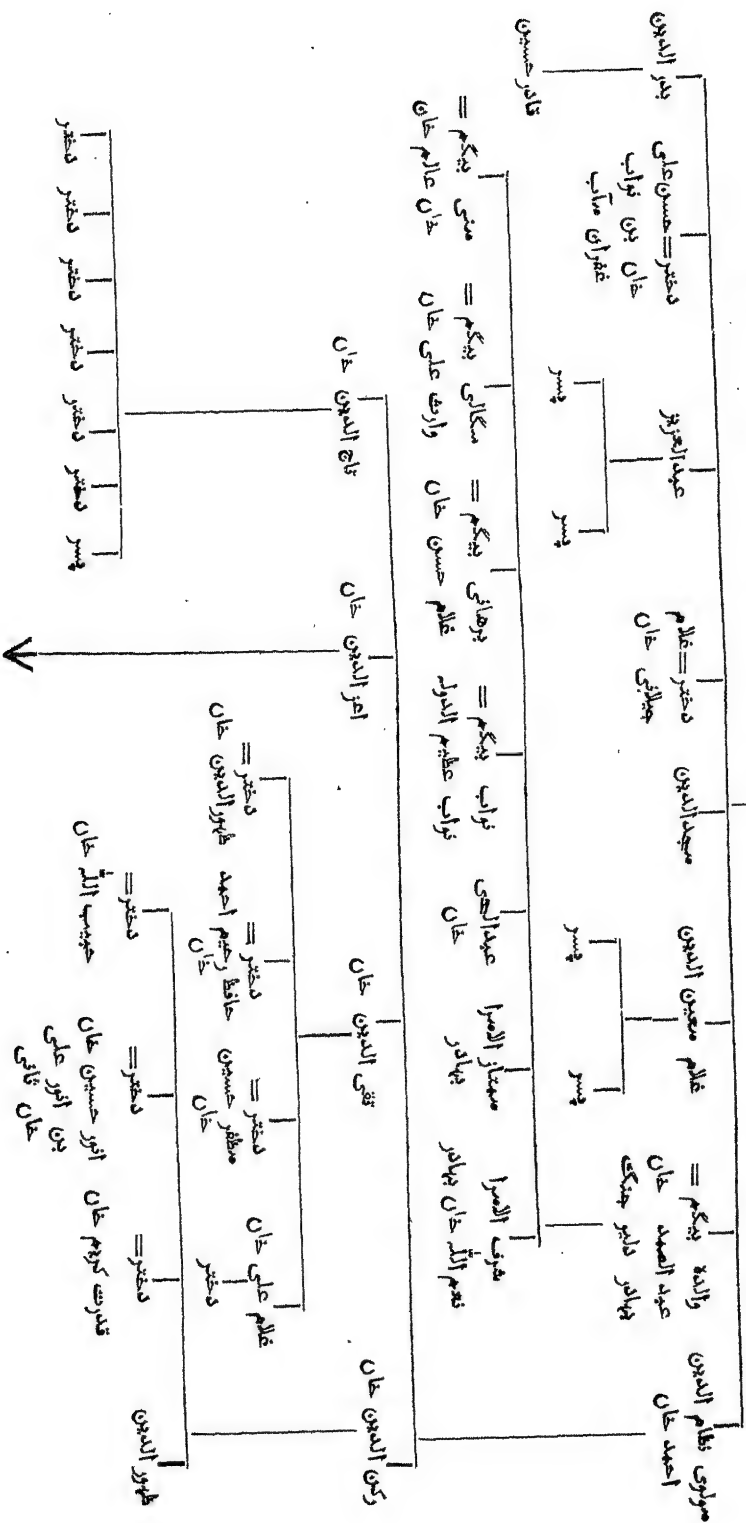
بختور باد آل و اولادش
 زان همه شاد خاطر شادش *
 خاصه آن حق پسند فرزندش
 خلف ارجمند و دلبندهش *
 بهره مند مدارج ازلی
 خان والا نسب مطهر علی *
 طالعش آفتاب دوران باد
 بمحمد و آله الا محمدا *

تتمت *

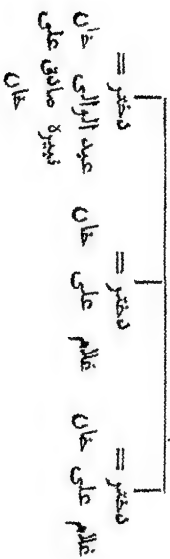
11

عالم مهدي الدين خان مغايب عبدالهي خان بن شديج عبدالهي خان وافي *

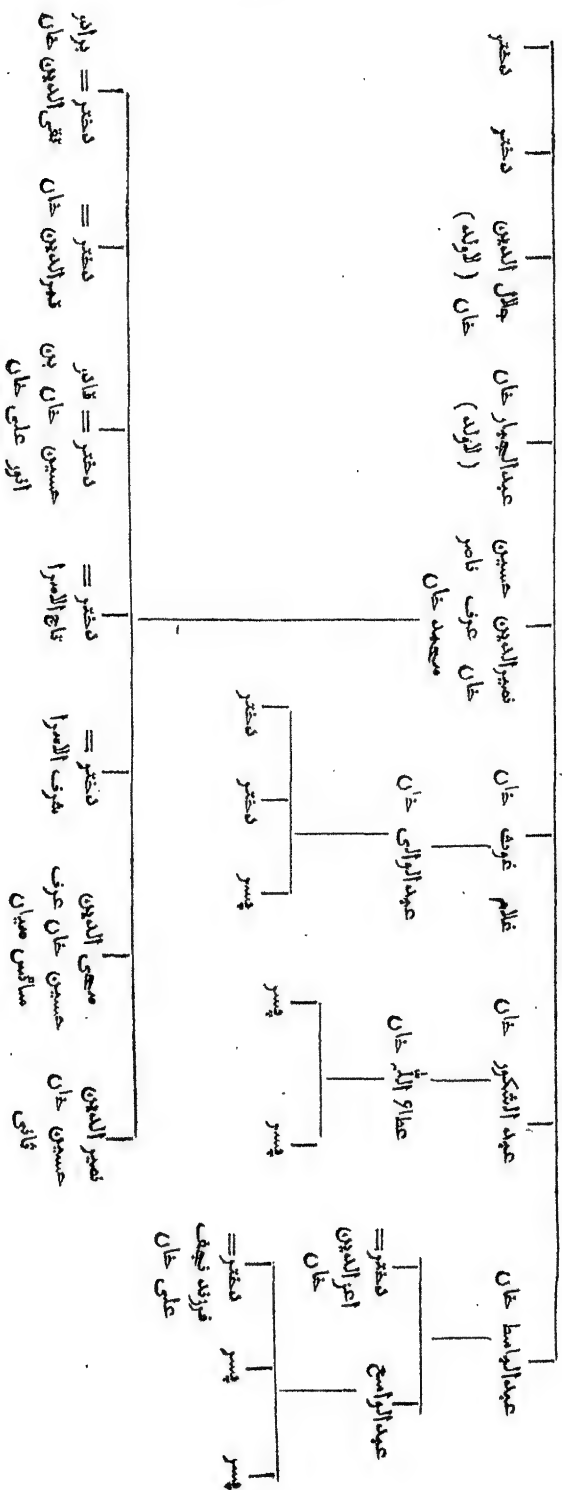
اعز الدين خان بن مولوي نظام الدين احمد خان بن غلام مهدي الدين خان مخدوم
 بهمد الهادي خان بن شديخ عبد الهادي خان ثاني *

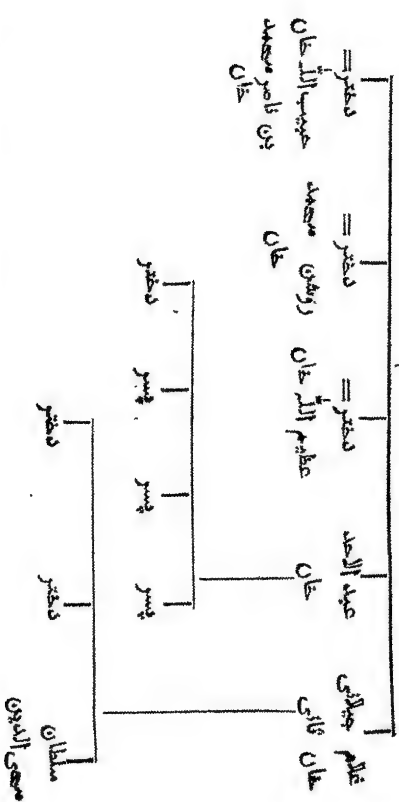
حاجي قطب الدين بن شديخ عبد الهادي خان ثاني *

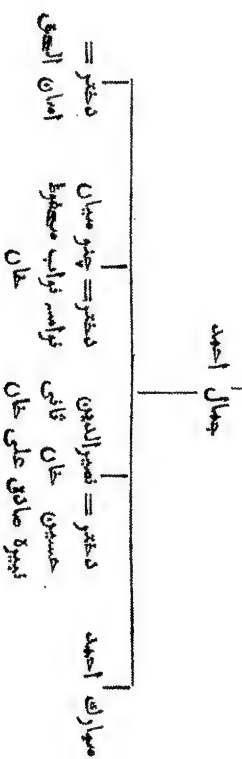
صادق علي خان بن محمد علي خان ثاني *

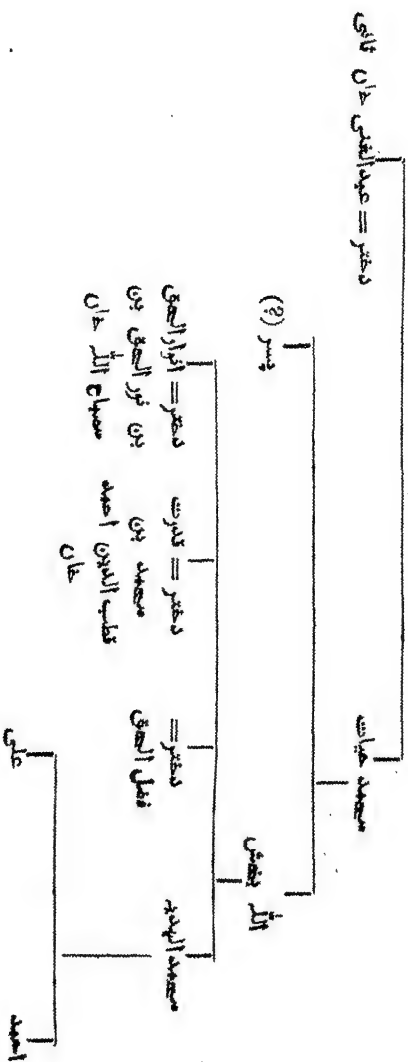
شلام جهيلاني خان بن حامد علي خان بن شديج عبد الهي خان ثاني - تدمر *

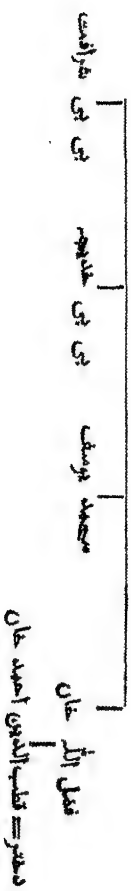
محمد فاضل بن شديج عبد الهي خان ثاني *

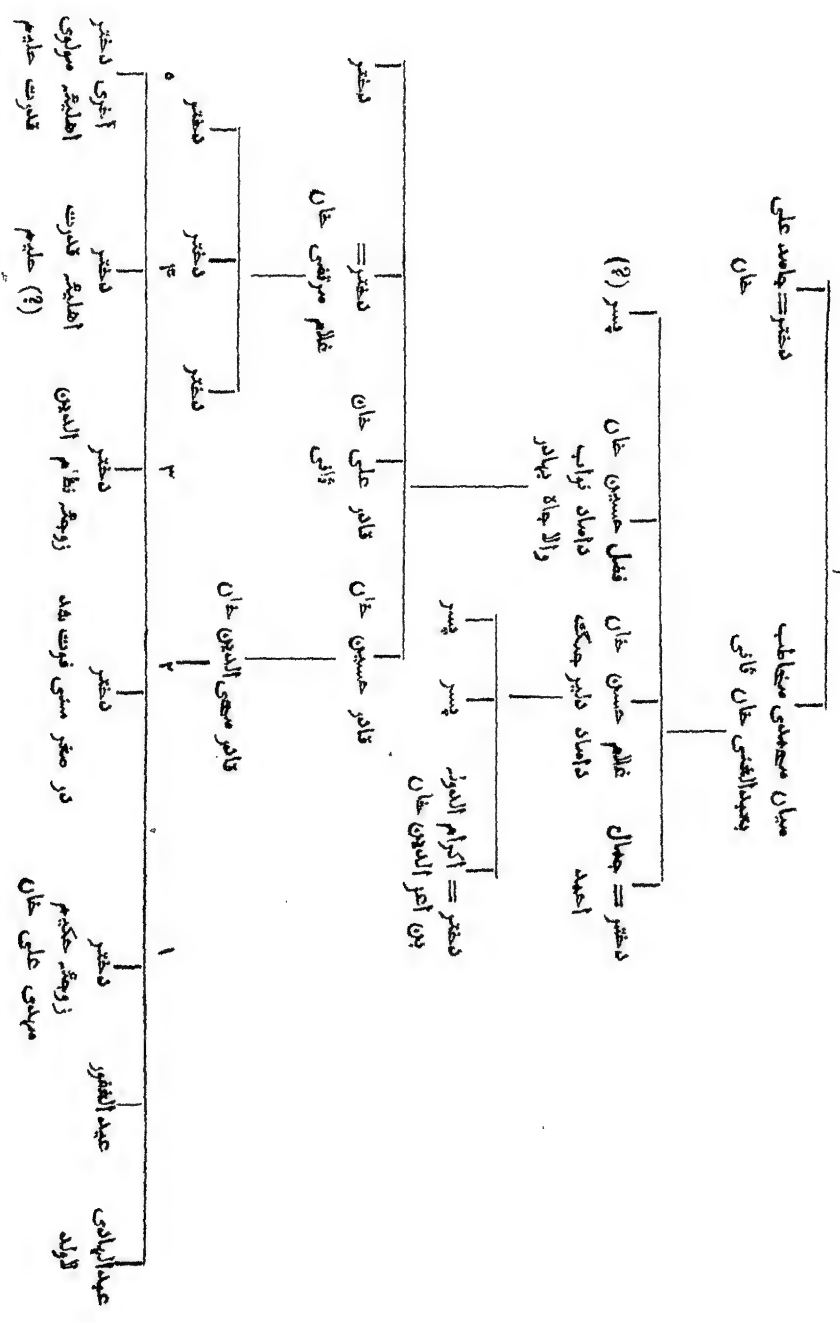
* ((الفتح))
عبد الرحمن بن مشيخ
عبد الرحمن بن مشيخ
عبد الرحمن بن مشيخ
عبد الرحمن بن مشيخ
عبد الرحمن بن مشيخ

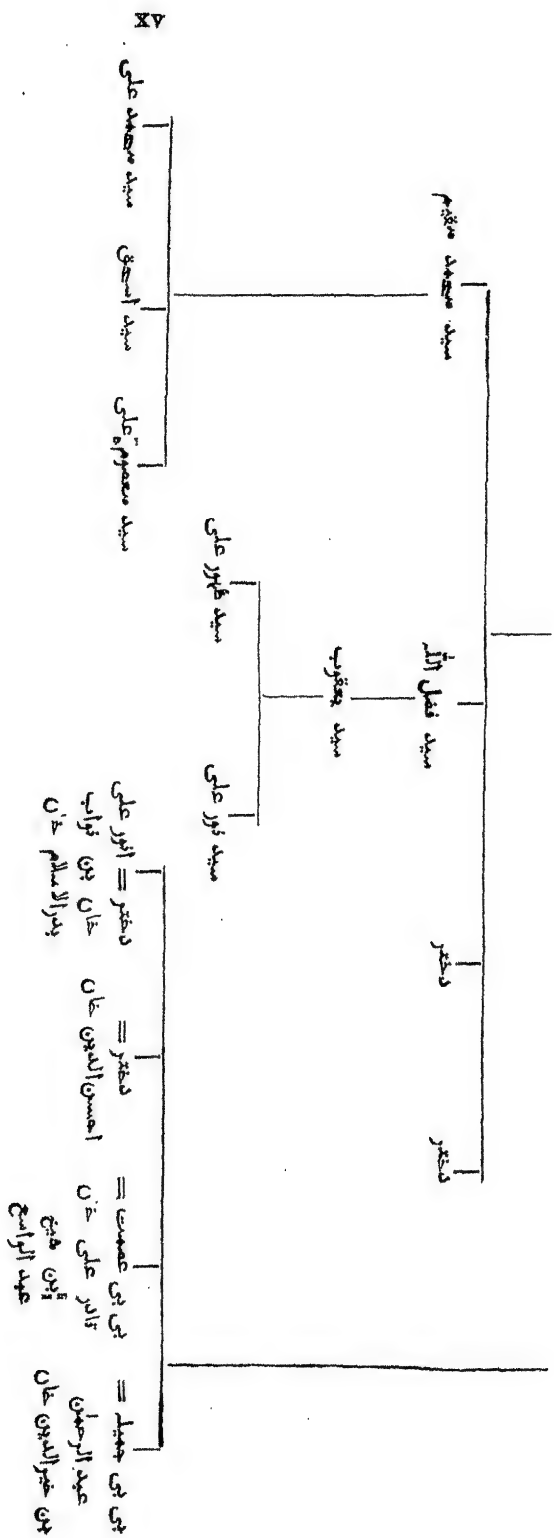

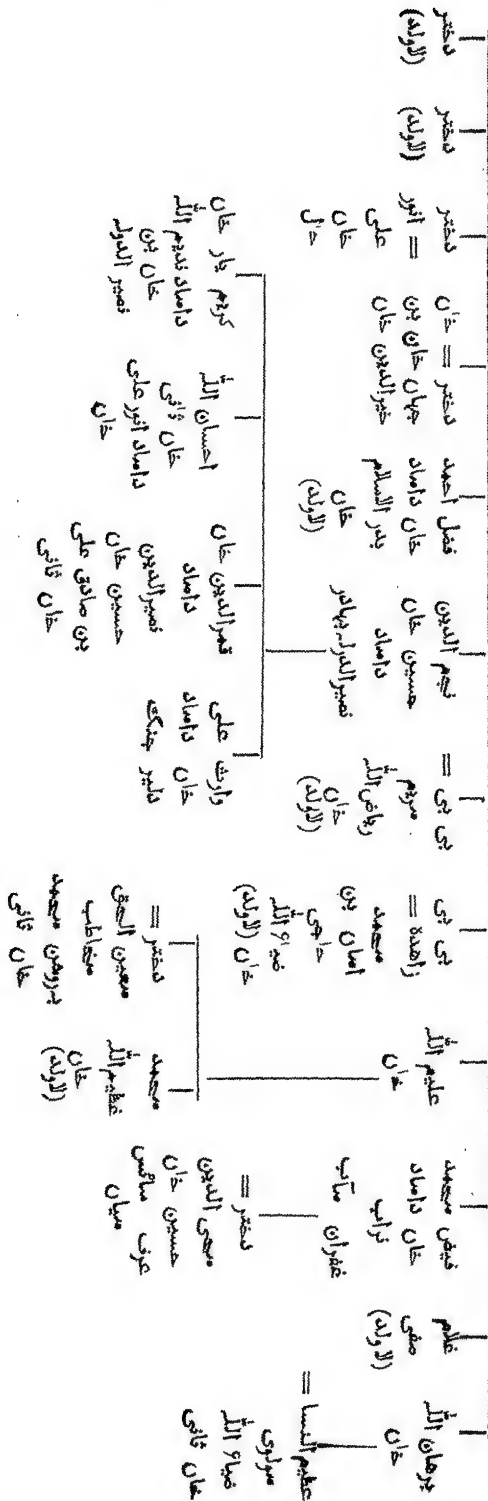
شَدِيحُ شُكْرِ اللَّهِ بْنِ شَدِيحِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شَدِيحِ حَيَاتِ (الْحَيَاةِ) *

عبدالقني خان بن شبيب عبدالواسع بن شبيب محمد حيات بن شبيب عبدالرحيم بن شبيب عبدالقادر ثاني بن شبيب نعم الله *

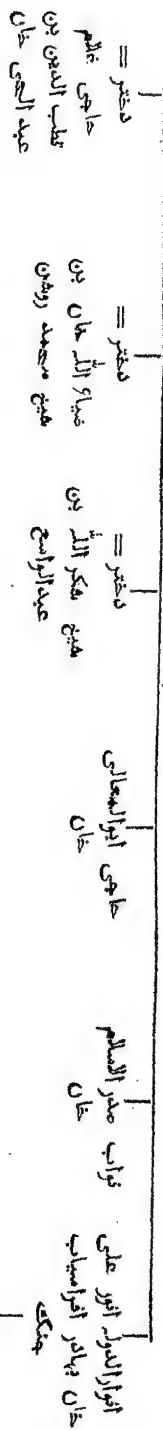

نواب سراج الدوله انور الدين خان بهادر شهباست جنگی *

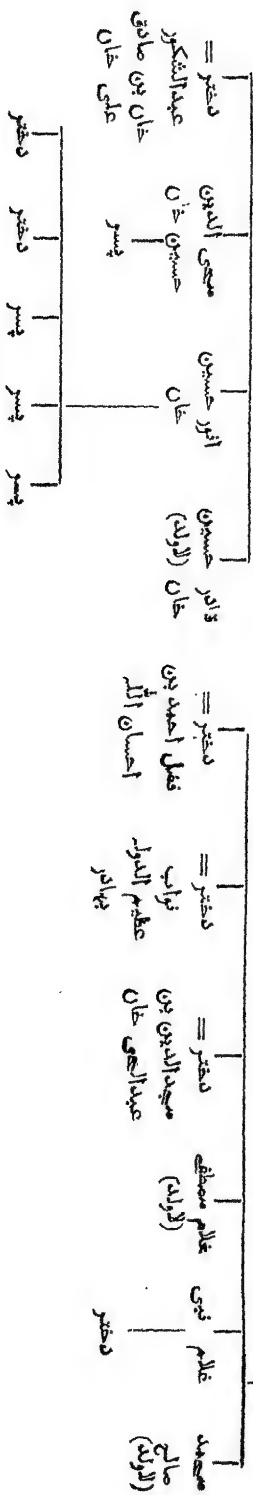
نواب بدر الاسلام خان بهادر افراسياب جنگی

عمداد الرحيم ميان

نظام الدين المعروف
 به انور علي خان ثاني

عظيم الدين المعروف
 به بدر الاسلام خان
 حال

شیخ محمد عذور بن شیخ نعم الله بن محمد شریح عبدالهی خلیفہ اول نظام الدین امین قریب *

دختر (فاطمہ)

شیخ عبدالوالی

محمد انور المعروف حاجی مقدس

بی بی مریم = شیخ محمد
آصف بن حاجی محمد
اشرف

بی بی فاطمہ = شیخ محمد
حیات ابن شیخ عبدالرحیم

نواب سراج الدولہ انور الدین
خان بہادر شہادت چنگ
سنہ ۱۷۳۴ تا سنہ ۱۷۳۹
تاریخ شہادت ۱۶ شعبان
سنہ ۱۱۶۲ھ

امیر النسا بیگم = (از فخر النسا) عبدالرحیم خان	فخر = (از بی بی) صاحبہ خیر الدین خان بن عبدالحکیم خان شہید	محمد نویب اللہ خان	نواب عبدالوہاب خان	نواب محمد علی خان والا جہا اول (از وطن) فخر النسا وفات ۱۹ رجع الاول سنہ ۱۲۱۰ھ	محمد محفوظ خان (از وطن) بی بی صاحبہ	ولید الاسلام خان بہادر انور اسباب چنگ از وطن بی بی صاحبہ (حرم خاص اول)
--	---	--------------------------	--------------------------	--	---	---

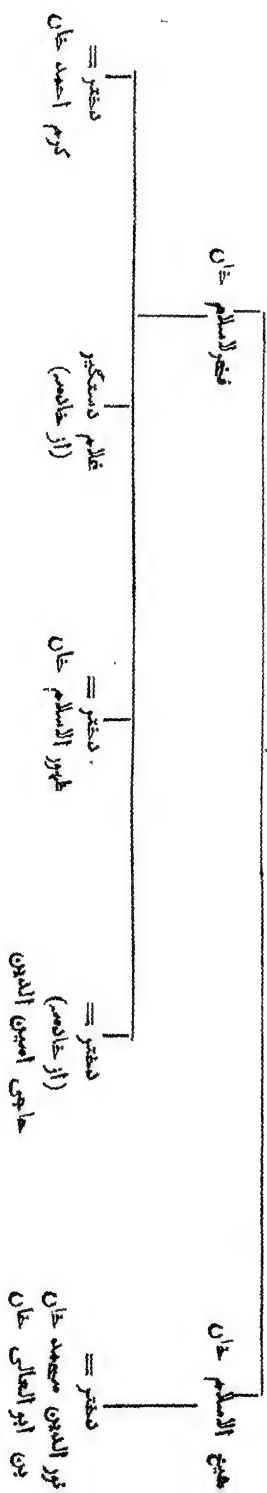
کاسر بیگم المعروف حضرت بیگم =
(از فخر النسا) خیر الدین خان

دختر =
(از بی بی صاحبہ) شیخ عبدالهی
بن شیخ عبدالواسع

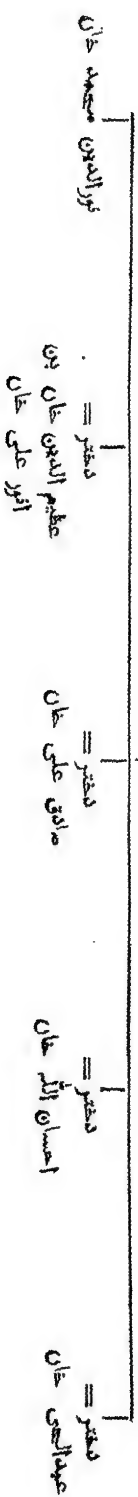
فخر =
(از بی بی صاحبہ) شیخ عبدالواحد
بن محمد مراد بن مولی الہداد

دختر =
(از بی بی صاحبہ) محسن الدین
خان فیرہ شیخ مدن

نواب صدر الاسلام خان بن بدر الاسلام خاں بہادر افراسیاب جدی

حاجي ابراهيم بن خاں بدرالاسلام خاں بهادر افراسياب جنگ *

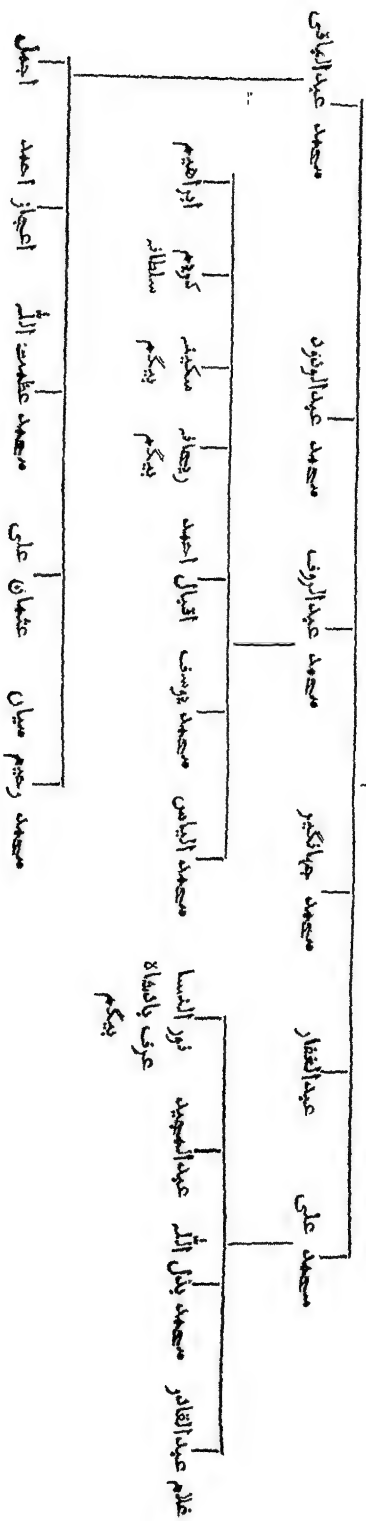
عبد الرحيم ميان بن انوار الدوله انوار علي خاں بهادر *

انورامیاب جنگ بن بدرالاسلام خان جہادپر

میتاں
علی
میتاں

عبد الرحيم
عزیز
منجلیہ
میل

五

نواب سراج الدوله انور الدین خاں بہادر شہامت جنگک *

نواب مسطور خاں بہادر

دختر = سراج علی خاں	دختر = محمد علی خاں	مشر بیگم = فتح الاسلام خاں مخاطب ناصر الاسلام خاں	غلام حسین خاں (الولاء)	بی بی صاحبہ = حاجی ابو المعالی خاں	دختر = افتخار خاں
------------------------	------------------------	---	---------------------------	---------------------------------------	----------------------

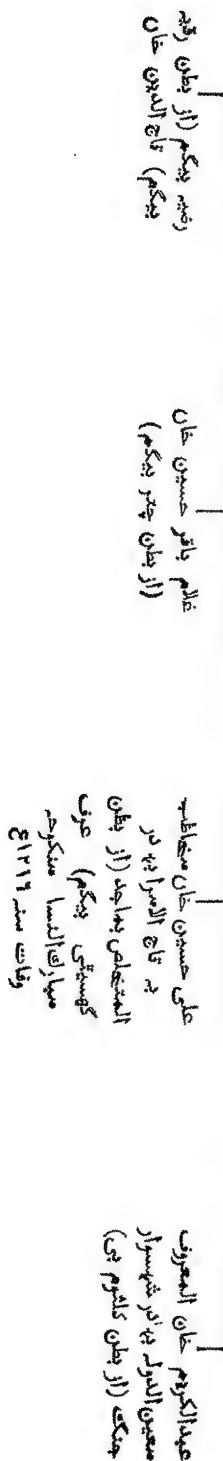
نواب سراج الدوله انور الدین خاں بہادر شہامت جنگک *

محمد علی خاں والچہ اول

فتح بیگم عرف عمدة النسا بیگم = حافظہ مسعود ناصر خاں افتخار الدولہ بہادر	دروا بیگم عرف نواب ملکہ النسا بیگم = موروی عبد الوالی خان اعتماد الدولہ بہادر	بڈھی بیگم عرف سلطان النسا بیگم = عبد الہادی خان بن غیرالدین خان صہمام الدولہ بہادر	پوتی بیگم	موروی بیگم	عبد القدوس خان نصیر المملک انتظام الدولہ غفور جنگک وفات سنہ ۱۲۱۹ھ مطابق سنہ ۱۸۰۴ع	غلام حسن محمد عبد اللہ خان حسام المملک جنگک وفات سنہ ۱۲۳۴ھ مطابق سنہ ۱۷۲۸ع	محمد انور خان سیف المملک حسام جنگک وفات سنہ ۱۲۱۸ھ مطابق سنہ ۱۸۰۳ع	حافظہ محمد منور خان امیر الامرا سدار المملک رہمن الدولہ بہادر وفات سنہ ۱۲۰۳ع	غلام حسین خان عمدة الامرا والچہ دوم سنہ ۱۷۹۰ تا سنہ ۱۸۰۱ع سنہ ۱۸۰۱ وفات ۱۶ ربیع الاول سنہ ۱۲۱۶ع
--	--	--	-----------	------------	---	--	--	---	--

نواب محمد علي خان والاحاء اول*

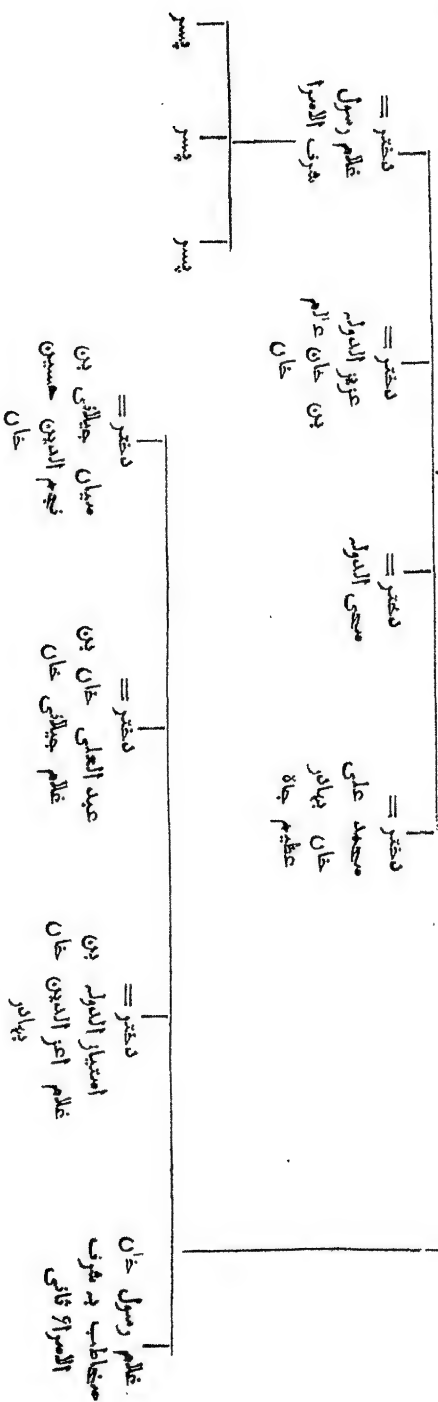
نواب غلام حسين خان همدة الامراء معين المملك اسدالدوله خان بهادر ذوالفقار جنگه *

XXX

عبد الوهاب بن نواب خاں بہادر دایمہر جنگ بن نواب
عبد الوهاب بن نواب خاں بہادر انور الدین خاں بہادر *

سمتاز الامراء عماد الدين خاں بهادر بن عبدالصمد خاں بهادر دالير جنگي بن نواب
عبدالوہاب خاں بهادر بن نواب سراج الدولہ انور الدين خاں بهادر شہادت جنگي *

نواب سراج الدولہ انور الدین خان بہادر شہنشاہت جہانگاہ *

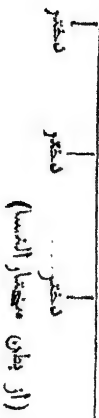
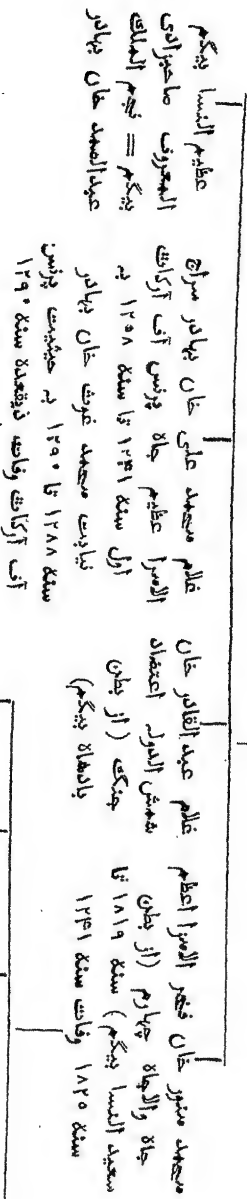
محمود نجيب الله خان خاں

نواب محمد علي خان والاچاه اول *

حافظ محمد منور خان عرف چنويان

امير الامرا مدار المالك روشن الدول بهادر بهادر جنگ

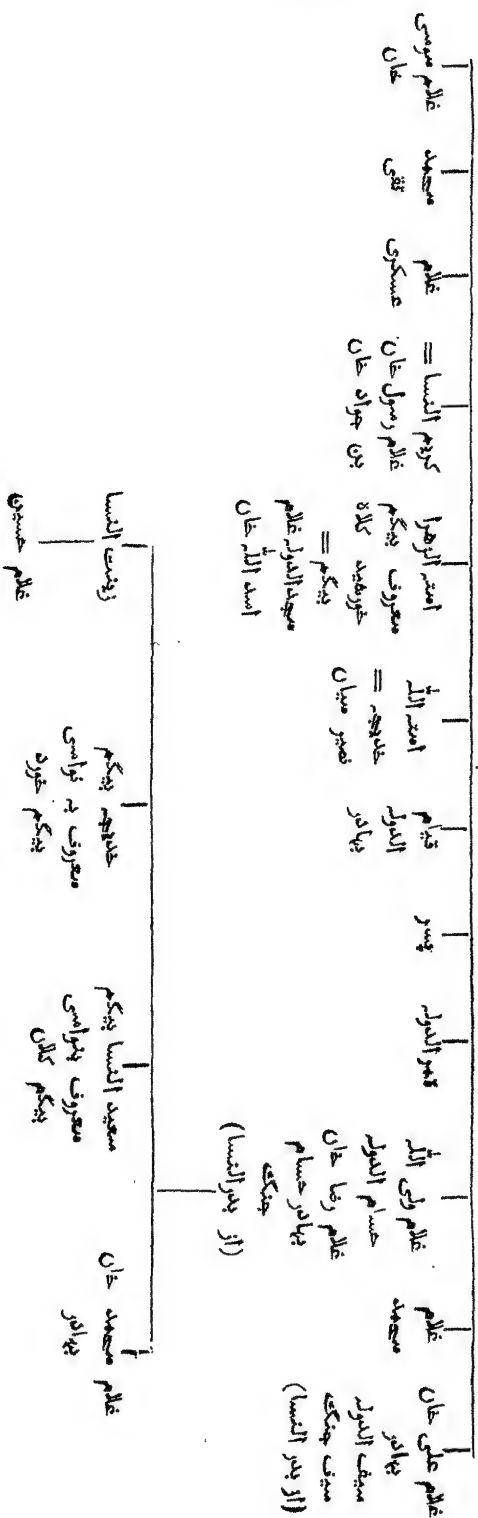
عبدالعلي خان عظيم الدول والاچاه سوم (از بطن عظيم النسا بهگم) سنه ۱۸۰۱ و ۱۸۱۹ وفات ۱۰ روال ۱۲۳۴ هـ

نواب غلام محمد قوت خان بهادر اعظم الامرا والاچاه وچيم (از بطن عنایت النسا) سنه ۱۲۳۱ تا سنه ۱۸۰۱ و ۱۲۵۸ وفات ۱۲۷۳ هـ
عظيم جاه سنه ۱۲۵۸ تا ۱۲۷۳ هـ وفات ۲۴ محرم
مستقل حكومت وفات ۲۴ محرم
سنه ۱۲۷۳ هـ

نواب محمد علي خان، الاجاة اول *

محمد انور علي معروف بن حاجي علي سيف الملك
انور الدوله حاكم جندك

اولاد عبدالعلي خان عظيم الدوله بن نواب محمد منور خان امير الامرا
 بن نواب محمد علي والا جاجه اول
 از منكو حات *

دعتر = (از زينت مهمل)	گلشوم بيگم = غلام محمدي الدوله احمد خان بهادر رستگار جنگه	احمد بيگم = اهرف النجوا عبد العالي خان	غلام رسول خان بهادر اعتبار الدوله اکبر جنگه (از دوله النساء)	منير الدوله غلام محمد خان بهادر جسارت جنگه (از لای بيگم) عرف دوله النساء)	فاطمه بيگم = غلام دستگیر خان استوار جنگه (از عظيم النساء)	غلام محمد حسين رفيد الاول عيالت جنگه (از عظيم النساء)	اهرف علي (از پطن عظيم النساء)
--------------------------	--	--	---	---	--	--	----------------------------------

نواب محمد علي خان والجاه اول *

عبدالقدوس خان معروف به لعل والجاهه مخاطب به نواب نصير الملك انتظام الدوله محمد حلايت خان غفتر جنگه بهادر
وفات سنه ۱۲۱۹ مطابق سنه ۱۸۰۴ ع *

دختر = (از حسيني بيگم) حرم ناصر علي
استر اسكيتيه بيگم = (از هادي بيگم)
ناصر حسيني خان بهادر

نواب محمد علي خان والجاه اول *

نواب سلطان النسا عرف بهي بيگم وفات سنه ۱۲۳۶ هـ زوجه عبدالهادي بن خيراندين خان مصدام الدوله بهادر *

رحمه بيگم فائده فورت نقد *
احمدى بيگم المعروف حله بيگم = انوالدين
خان بهادر مستقيم جنگه نامى *

حافظه مصدام عبدالجبار خان
دختر =
رحمت النسا بيگم =
ناصر خان بهادر
فورت نقد *
احمد حسيني خان
ناصر حسيني خان بهادر
امتيار الدوله صاحب
الاولاد
عظيم مصطفی خان
بهادر آرام الدوله
صاحب الاولاد
ناصر عيسى الدوله
صاحب الاولاد

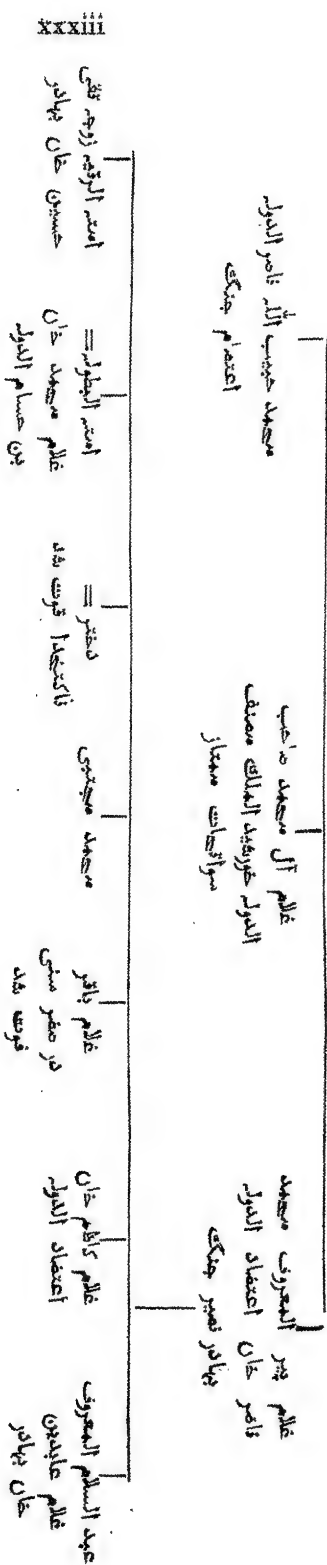
محمد علي خاں والأجاء اول *

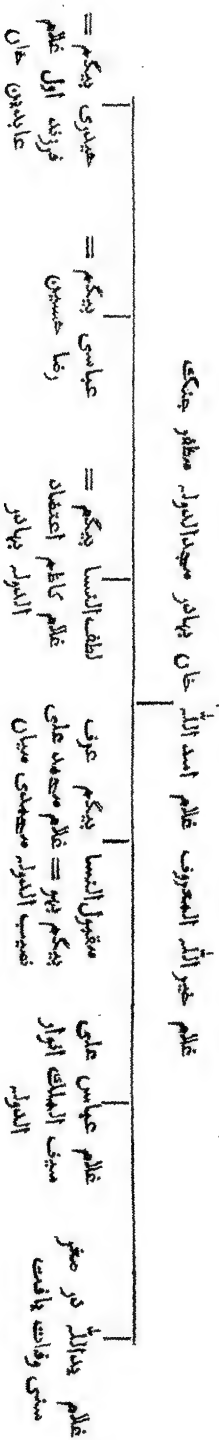
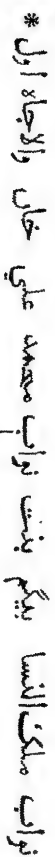
غلام حسن معروف في تقييد وادعاء مخاطب بتراب حسام الملك اعتماد الدوله محمد عبد الله خاں بهادر مؤثر جنگ غلام حسن معروف في تقييد وادعاء مخاطب بتراب حسام الملك اعتماد الدوله سنة ١٢٣٤هـ مطابق سنة ١٨٢٨ع *

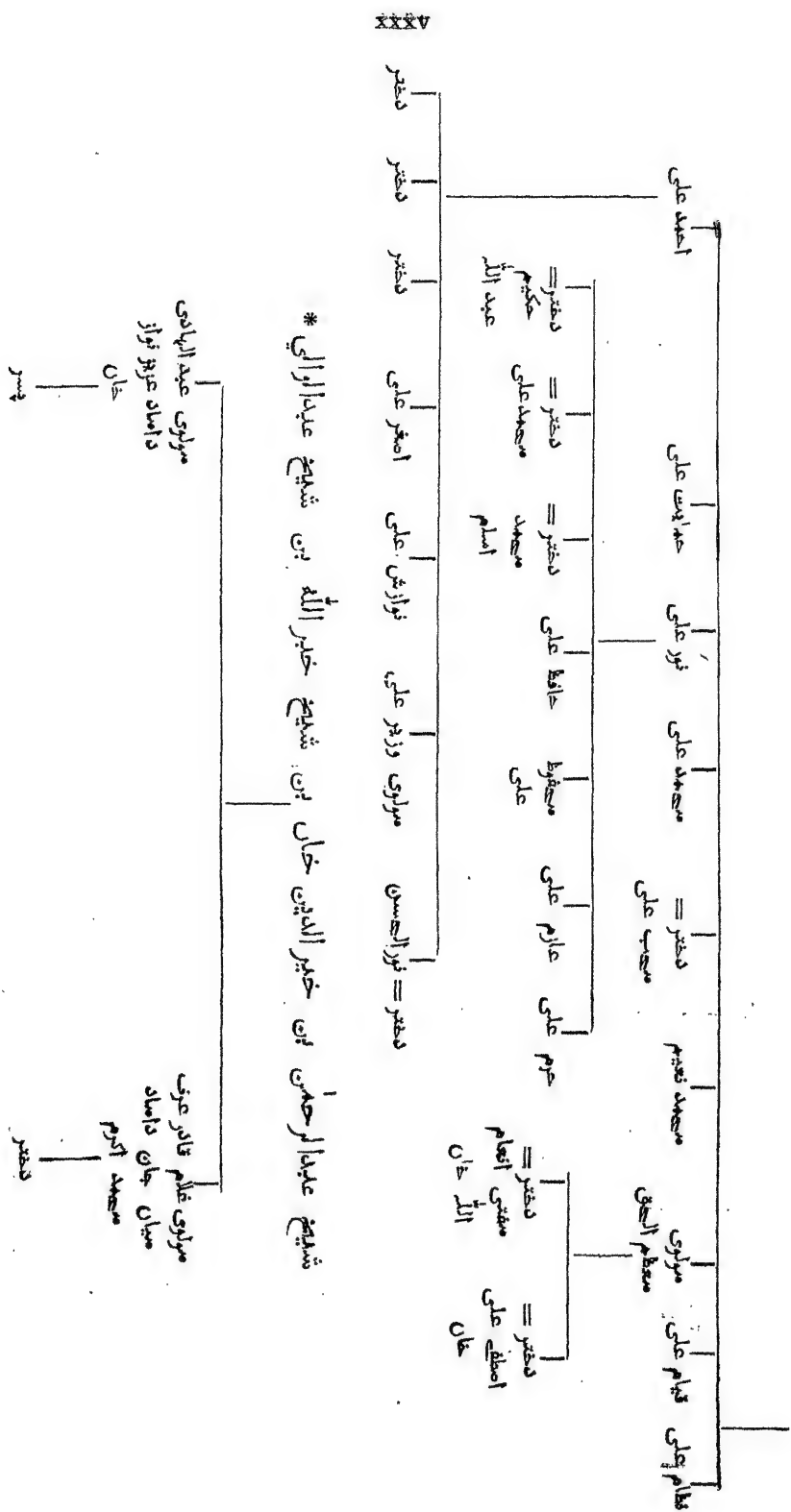
برکت النسا بیگم = (از حبیب النسا) حسام الدوله بهادر
فرحت النسا = قطب الدین علی خاں
افری النسا = غلام حسین
غلام محمد مظفر علی خاں

فقیر = (از منکوت) ابنه الله خاں محمد الدوله
محمد حسین میرلی مخاطب محمد الله خاں داوراد قدرت کریم
محمد علی حسین خاں بهادر عباس حسین
فقیر = تواب علی خاں
فقیر = غلام حسین خاں

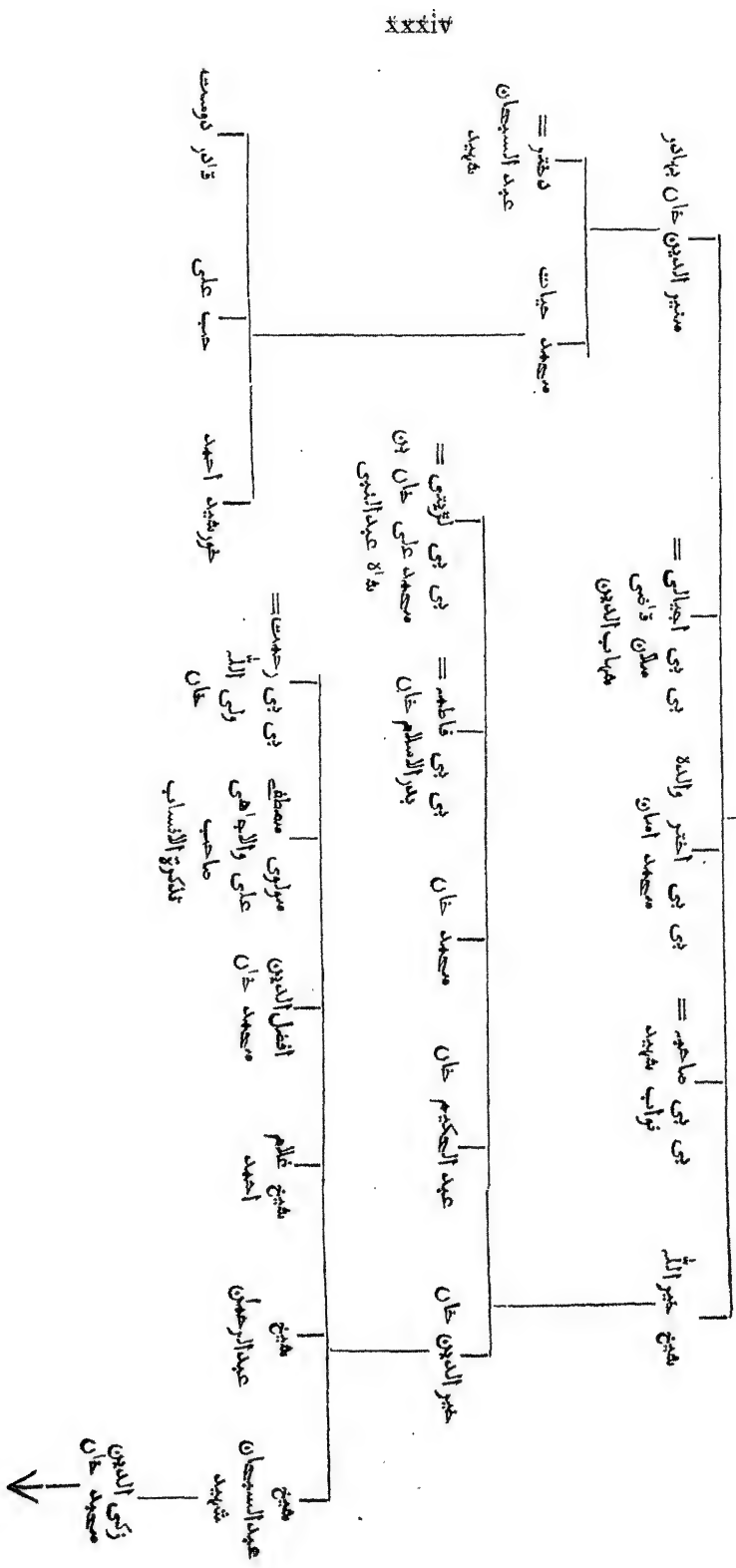
خان والاجاء اول *

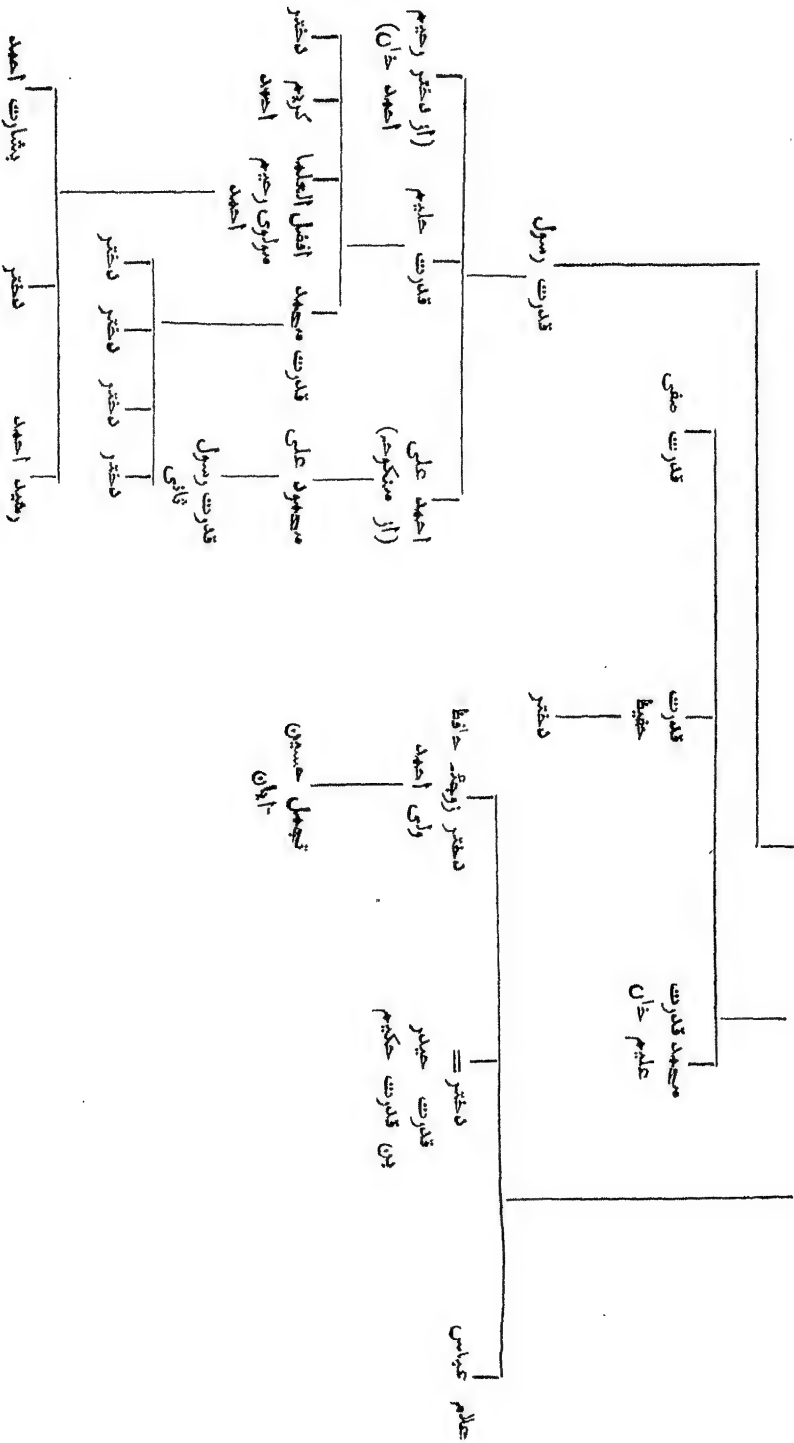
xxxi¹⁶

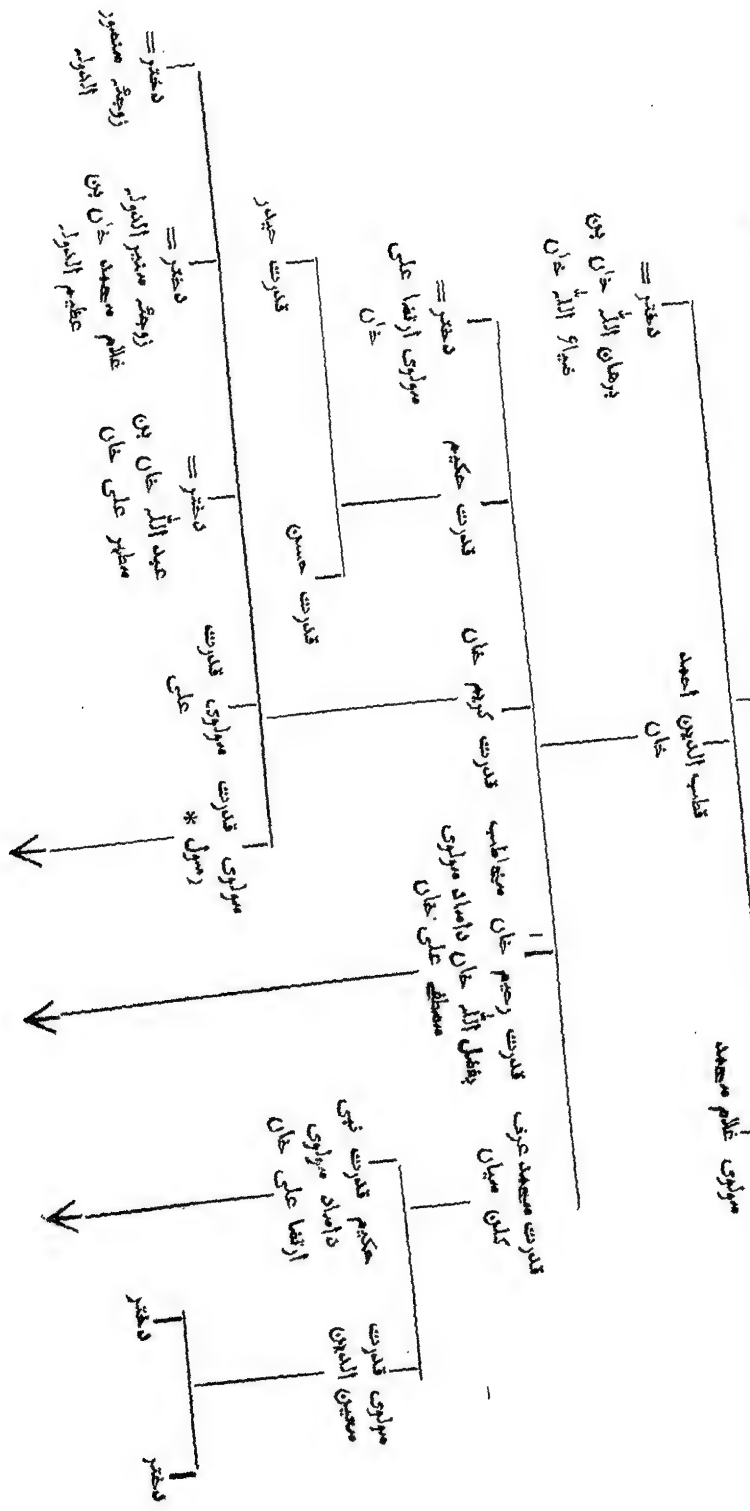
شیخ عبدالوہابی بن شیخ محمد منور بن شیخ نعم اللہ بن شیخ عبداللہی *

XXXXX

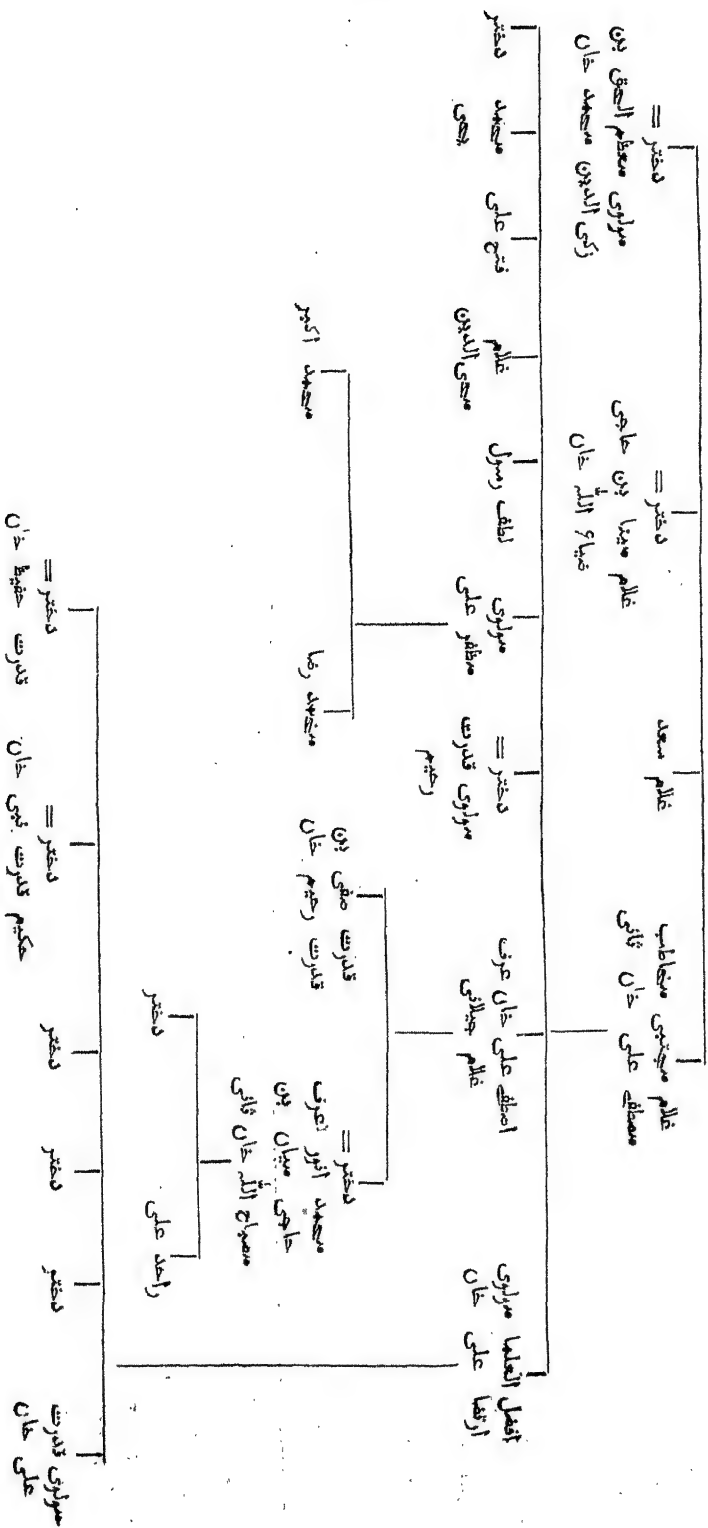

شیخ غلام احمد بن خیر الدین خان بن شیخ خیر اللہ بن شیخ عبدالوہابی *

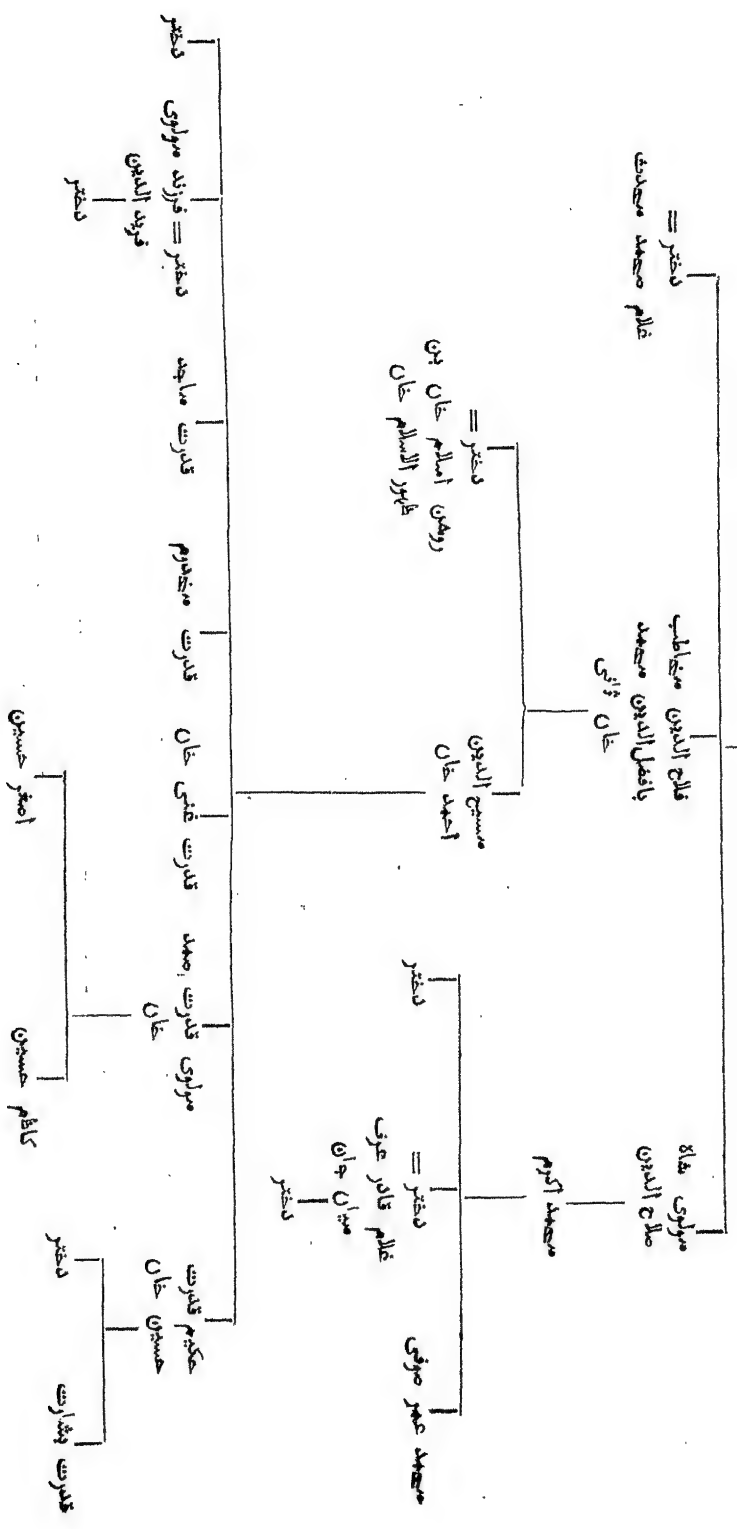

XXXXX

موروي مصطفى علي خان والاچامي بن خير الدين خان بن شبيب عبد الوالي *

افضل الدين محمد خاں بن خير الدين خاں بن شيخ خير الله بن شيخ عبد الرالي *

دیگر از رواج نزاجه علی خان والاجه اول و اولاد شان

(^۱) عبدالعزیز	(^۲) محمد اسحق خان	(^۳) عبدالعزیز خان	(^۴) رابع بیگم	(^۵) حافظ بیگم	(^۶) دختر از بطن حنیفه بیگم
	بهادر	(از بطن حرم)	(از بطن حنیفه بیگم) =	(از بطن حنیفه بیگم) =	محل خاص = نجف علی خان
	فیروز جنگه	Mistress	نظام الدین احمد خان	صادق علی خان	
(^{۱۱}) غلام محمد خان		(^{۱۰}) نصر الله خان بهادر	(^۹) عبدالغفار خان بهادر	(^۸) حافظ حسن علی خان	(^۷) محمد جواد خان بهادر
قصور جنگه		قوی جنگه	ذابت جنگه	بهادر رستم جنگه	
(^{۱۲}) رستم النساء بیگم (از بطن نعل محل = غلام بی خان	(^{۱۰}) ابو تراب خان	(^{۱۳}) غلام حسن خان دالار	(از بطن جنگه (از بطن نعل محل)	(^{۱۱}) مودم النساء بیگم (از بطن محفوطه خان	(^{۱۲}) محمد اسماعیل خان بهادر
اورا بی جنگه	(از بطن نعل محل)	جنگه	جنگه	میکوچ	میر جنگه
(^{۲۰}) شرف النساء بیگم (از بطن رتیس النساء) = عبدالصافی خان بهادر	(^{۱۹}) حسین نواز خان	(^{۱۷}) لطف النساء بیگم (از بطن امیند بی)	(^{۱۸}) تون محل = محفوطه خان	(^{۱۶}) غلام اسماعیل خان بهادر	(^{۱۵}) غلام اسماعیل خان بهادر
	عظیم الامرا اعتماد المملک				
	بهادر (از بطن رتیس النساء بیگم)				
(^{۲۳}) عبدالصمد خان	(^{۲۲}) سرفراز خان بهادر	(^{۲۱}) سراج النساء بیگم (از بطن رتیس النساء)	(^{۲۰}) غوث محمد خان	(^{۱۹}) غوث النساء بیگم (از بطن رتیس النساء)	(^{۱۸}) غوث النساء بیگم (از بطن رتیس النساء)
اعتماد المملک	هرف المملک				
	(از بطن زوب النساء بیگم)				
	توکمان محل				
(^{۲۸}) افضل النساء بیگم (از بطن زوب النساء) = عبداللطیف خان بهادر	(^{۲۷}) دولت النساء بیگم (از بطن زوب النساء بیگم)	(^{۲۶}) زوبت النساء بیگم (از بطن زوب النساء بیگم)	(^{۲۵}) جلال الدین خان	(^{۲۴}) فخر النساء بیگم (از بطن زوب النساء بیگم)	(^{۲۳}) فخر النساء بیگم (از بطن زوب النساء بیگم)

66230

CATALOGUED.

Kannada - History
History - Kannada

Central Archaeological Library,

NEW DELHI.

Acc. No. 66230

Call No. 954.54/Bur/Cha

Author—Chandrasekharan, T.

Title—Tuzuk-e-walajahi.

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.